

ISSN 2222-4459 (Print)
ISSN 2311-116X (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 2 '2015 г. (445)

Періодичність 1 раз на місяць

Видається з січня 1992 р.

Свідоцтво про реєстрацію

КВ №19905-9705 ПР від 02.04.2013 р.

ЗАСНОВНИКИ:

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВИДАВЕЦЬ:

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ІНЖЕК»

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор: д-р екон. наук, проф.

В. С. Пономаренко

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.

М. О. Кизим

Випусковий редактор: канд. екон. наук,
доцент

В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р екон. наук, проф.

Алексєєв І. В. (Львів)

д-р екон. наук, проф.

Амосов О. Ю. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Благуни І. С. (Івано-Франківськ)

д-р екон. наук, проф.

Гізатуллин Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)

канд. екон. наук, проф.

Гонда В. (Братислава, Словачія)

д-р екон. наук, проф.

Жуковський М. (Люблін, Польща)

д-р екон. наук, проф.

Заруба В. Я. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Іванов Ю. Б. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Клебанова Т. С. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)

д-р екон. наук, проф.

Орлов П. А. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)

д-р екон. наук, проф.

Христиановський В. В. (Донецьк)

д-р філософії (економіка)

Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

**У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук**

Журнал реферується у загальнодержавній
реферативній базі даних «Україніка наукова» та
в українському реферативному журналі «Джерело»

ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ ДАНИХ, РЕПОЗИТОРІЯХ І ПОШУКОВИХ СИСТЕМАХ:

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США);
- Research Papers in Economics (США);
- Російський індекс наукового цитування (Росія);
- Index Copernicus (Польща);
- Directory of Open Access Journals;
- CiteFactor (США);
- Academic Journals Database (Швейцарія);
- Research Bible (Японія);
- Соціонет (Росія);
- Open Academic Journals Index;
- GetInfo (Німеччина);
- BASE (Німеччина);
- OpenAIRE (Європейський Союз);
- SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія);
- COPAC Union Catalogue (Велика Британія);
- J-Gate (Індія);
- Open Access Library;
- Scientific Indexing Services;
- Advanced Science Index;
- Академия Google (США);
- InfoBase Index;
- WorldCat

З ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ, В ЯКИХ МОЖУТЬ ПУБЛІКУВАТИСЯ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЙНИХ РОБІТ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВИХ СТУПЕНІВ ДОКТОРА ТА КАНДИДАТА НАУК

(Затверджено постановою президії ВАК України від 16.12.2009 р. № 1-05/6)

Журнал «Бізнес Інформ» (Харківський національний економічний
університет МОН України, НДЦ індустріальних проблем розвитку
НАН України)

Бюлетень ВАК України, № 1, 2010

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Онишко С. В., Карпенко С. П. Динаміка сукупного попиту в Україні: структурні деформації та перспективи їх подолання.....	8
Калюжна Н. Г. Визначення понять «система» та «система управління» на основі дескриптивного та конструктивного підходів.....	15
Тригорак М. Ю. Теоретичні положення інтелектуально зорієнтованої логістики.....	20
Погоріла Л. М. Ключові фактори і принципи соціально відповідального споживання.....	30
Крамаренко Р. М., Галенко С. М. Глобалізаційні підходи до створення ефективної стратегії розвитку європейських мегаполісів.....	35
Лук'янчикова А. С. Визначення поняття «економічна безпека підприємства».....	39
Кривцова Т. О. Удосконалення правового забезпечення судово-економічної експертизи як форми економічного контролю.....	48
Мельник З. Ю. Баланси підприємств та їх фальсифікації: історичний аспект.....	53

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Ломейко Ю. А. Аналіз та напрями вдосконалення взаємовідносин між суб'єктами митного контролю.....	58
Щава Р. П. Проблеми фіскальної політики в глобальних парадигмах економічного світового розвитку.....	68

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Шевченко Б. О. Пріоритети формування системи управління державно-приватним партнерством у національній економіці.....	72
Ястребова Г. С. Передумови відходу в тінь металозаготівельних підприємств у контексті детінізації економіки України.....	77
Солодовник О. О., Докуніна К. І. Чинники, що впливають на процес формування й реалізації програм енергозбереження на підприємствах житлово-комунального господарства.....	82

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Пілько А. Д. Формування механізму управління продовольчою безпекою регіону.....	87
Уманець Т. В., Шаталова Л. С. Передумови формування механізму забезпечення економічної самодостатності регіону.....	92

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Криворучко М. Ю. Аналіз динаміки валового регіонального продукту на основі методології неокласичної теорії зростання.....	97
Лапко О. О., Конарівська О. Б. Моделювання тенденцій розвитку небанківських фінансових установ в Україні.....	103
Іванов Р. В. Двофакторна модель раціональної дохідної поведінки домогосподарства.....	108
Пурський О. І., Гринюк Б. В., Шестопа Д. А. Моделювання рекламних витрат на електронному торговельному ринку.....	113
Уварова І. С. Модель впливу міжнародних міграційних процесів на економіку України.....	119
Блудова Т. В., Кулик А. Б., Щекань Н. П. Зв'язок між зовнішніми інвестиціями і рентабельністю продукції на молокопереробному підприємстві.....	124
Ус Г. О. Моделювання факторів впливу на інтелектуалізацію трудового потенціалу.....	130

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Варчук О. А. Статистичний аналіз інноваційної діяльності та інноваційних витрат промислових підприємств Одеського регіону.....	136
--	-----

ПРОБЛЕМИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Комеліна О. В., Чайкіна А. О. Ризики і загрози у формуванні підприємницького потенціалу регіону.....	143
--	-----

ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВОСТІ

Струк Н. С., Корицька О. І. Оцінка ефективності структурних змін у промисловому виробництві України.....	148
Мандзіновська Х. О. Комплексний підхід до аналізу та оцінки фінансово-економічної діяльності підприємств машинобудування.....	156

ЕКОНОМІКА ТРАНСПОРТУ І ЗВ'ЯЗКУ

Бабина О. Є., Власова В. П. Економічний механізм визначення концесійних платежів при реалізації проектів ДПП у морських торговельних портах України.....	162
--	-----

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Ткаченко І. В. Оцінка стану Пенсійного фонду України: регіональний аспект.....	168
--	-----

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

Чепурда Л. М. Дослідження ефективності функціонування мережевих структур невиробничої сфери обслуговування (частина II).....	175
--	-----

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Науменко М. О., Морозова А. В. Управління підвищенням якості послуг підприємства.....	179
---	-----

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Усатенко О. В. Методика бухгалтерського обліку отримання венчурного фінансування.....	184
---	-----

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
пров. Інженерний, 1а,
Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
Тел./факс ((057) 702-08-67
e-mail: biz_inf@ukr.net
www.business-inform.net

АДРЕСА ВИДАВЦЯ ТА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61001, Харків,
пр. Гагаріна, 20, оф. 2227
Тел./факс (057) 703-40-21, 732-09-59

ПІДПИСКА:

- у Видавця;
- Агентство «Меркурій»:**
49056, Дніпропетровськ,
Набережна Леніна, 15-а, оф. 39.
Тел. (056) 744-16-61,
744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

БІЗНЕС ІНФОРМ
БИЗНЕС ИНФОРМ
BUSINESS INFORM

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська,
англійська

Рекомендовано до друку рішеннями
вченої ради ХНЕУ № 8 від 23.02.2015 р.
вченої ради НДЦ ІПР НАНУ
№ 2 від 25.02.2015 р.

Здано до набору 28.01.2015 р.

Підписано до друку 25.02.2015 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 38,7. Обл.-вид. арк. 50,4.

Надруковано у ВД «ІНЖЕК»

Замовлення № 759. Наклад 100 прим.

© БІЗНЕСІНФОРМ, 2015

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Школьник І. О., Кравченко Є. О. Залежність економічного зростання від глибини фінансового ринку	190
Бріль М. С. Методика формування стратегічних альтернатив управління економічною безпекою комерційного банку.....	196
Кудляк Ю. В. Особливості реалізації регуляторних фінансових стратегій оздоровлення банківської системи	203
Вишневська О. О. Економічний зміст страхування іпотечних кредитів	210
Коляда Т. А. Джерела фінансування дефіциту бюджету: тенденції у застосуванні та виклики для стабільності державних фінансів України	215
Бабець І. Г., Жабинець О. Й. Інтегральна оцінка безпеки страхового ринку України	223
Фещенко О. П. Розрахунок показників фінансового стану господарських товариств з урахуванням нових форм фінансової звітності	229

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ

Красюк І. В. Розвиток науково-методичних підходів до оцінки вартості банківського бізнесу	236
Козир-Чепурна М. А. Структурні взаємозв'язки стратегічних планів у системі ієрархічного планування реструктуризації підприємств	241

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Панчук І. П. Проблеми автоматизації фінансової діяльності підприємств	248
---	-----

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Рачковський Е. А. Кількісний аналіз потенційних сегментів ринку при розробці стратегії реструктуризації підприємств	253
Дерев'яно О. Г. Залученість споживачів до формування репутації вітчизняних підприємств харчової промисловості.....	260
Антипцева О. Ю. Організаційне забезпечення механізму мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком підприємства в умовах економіки знань	272
Бойко Н. О. Складові системи управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства	277
Чайка Т. Ю. Адаптивне управління невизначеністю при прийнятті управлінських рішень	283
Мисака Г. В., Шмідт А. О. Облік програм лояльності в стимулюванні клієнтів банківських установ	288
Писаревська Г. І. Організація процесу зовнішнього рекрутингу.....	296
Кохан М. М. Формування системи діагностичних показників маркетингового потенціалу фармацевтичного підприємства	302

ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ

Рецензія на монографію Ваньковича Д. В.	309
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Онишко С. В., Карпенко С. П. Динамика совокупного спроса в Украине: структурные деформации и перспективы их преодоления.....	8
Калюжная Н. Г. Определение понятий «система» и «система управления» на основе дескриптивного и конструктивного подходов.....	15
Григорак М. Ю. Теоретические положения интеллектуально ориентированной логистики.....	20
Погорила А. М. Ключевые факторы и принципы социально ответственного потребления.....	30
Крамаренко Р. М., Галенко С. Н. Глобализационные подходы к созданию эффективной стратегии развития европейских мегаполисов.....	35
Лукьянчикова А. С. Определение понятия «экономическая безопасность предприятия».....	39
Кривцова Т. А. Совершенствование правового обеспечения судебно-экономической экспертизы как формы экономического контроля.....	48
Мельник З. Ю. Балансы предприятий и их фальсификации: исторический аспект.....	53

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Ломейко Ю. А. Анализ и направления усовершенствования взаимоотношений между субъектами таможенного контроля.....	58
Щава Р. П. Проблемы фискальной политики в глобальных парадигмах экономического мирового развития.....	68

МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Шевченко Б. А. Приоритеты формирования системы управления государственно-частным партнерством в национальной экономике.....	72
Ястребова А. С. Предпосылки ухода в тень металлозаготовительных предприятий в контексте детенизации экономики Украины.....	77
Солодовник О. А., Докунина Е. И. Факторы, влияющие на процесс формирования и реализации программ энергосбережения на предприятиях жилищно-коммунального хозяйства.....	82

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Пилько А. Д. Формирование механизма управления продовольственной безопасностью региона.....	87
Уманец Т. В., Шаталова А. С. Предпосылки формирования механизма обеспечения экономической самодостаточности региона.....	92

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

Криворучко М. Ю. Анализ динамики валового регионального продукта на основе методологии неоклассической теории роста.....	97
Лапко Е. А., Конаривская О. Б. Моделирование тенденций развития небанковских финансовых учреждений в Украине.....	103
Иванов Р. В. Двухфакторная модель рационального доходного поведения домохозяйства.....	108
Пурский О. И., Грынюк Б. В., Шестопа Д. А. Моделирование рекламных затрат на электронном торговом рынке.....	113

Уварова И. С. Модель влияния международных миграционных процессов на экономику Украины.....	119
Бладова Т. В., Кулик А. Б., Щекань Н. П. Связь между внешними инвестициями и рентабельностью продукции на молокоперерабатывающем предприятии.....	124
Ус Г. А. Моделирование факторов влияния на интеллектуализацию трудового потенциала.....	130

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Варчук О. А. Статистический анализ инновационной деятельности и инновационных расходов промышленных предприятий Одесского региона.....	136
--	-----

ПРОБЛЕМЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Комелина О. В., Чайкина А. А. Риски и угрозы в формировании предпринимательского потенциала региона.....	143
--	-----

ЭКОНОМИКА ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Струк Н. С., Корицкая О. И. Оценка эффективности структурных сдвигов в промышленном производстве Украины.....	148
Мандзиновская К. О. Комплексный подход к анализу и оценке финансово-экономической деятельности предприятий машиностроения.....	156

ЭКОНОМИКА ТРАНСПОРТА И СВЯЗИ

Бабина Е. Е., Власова В. П. Экономический механизм определения концессионных платежей при реализации проектов ГЧП в морских торговых портах Украины.....	162
--	-----

ЭКОНОМИКА ТРУДА И СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

Ткаченко И. В. Оценка состояния Пенсионного фонда Украины: региональный аспект.....	168
---	-----

ЭКОНОМИКА ТОРГОВЛИ И УСЛУГ

Чепурда Л. М. Исследование эффективности функционирования сетевых структур непроизводственной сферы обслуживания (часть II).....	175
--	-----

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

Науменко М. А., Морозова А. В. Управление повышением качества услуг предприятия.....	179
--	-----

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЁТ И АУДИТ

Усатенко О. В. Методика бухгалтерского учета получения венчурного финансирования.....	184
---	-----

ФИНАНСЫ, ДЕНЕЖНЫЙ ОБОРОТ И КРЕДИТ

Школьник И. А., Кравченко Е. А. Зависимость экономического роста от глубины финансового рынка.....	190
Бриль М. С. Методика формирования стратегических альтернатив управления экономической безопасностью коммерческого банка.....	196
Кудряк Ю. В. Особенности реализации регуляторных финансовых стратегий оздоровления банковской системы.....	203
Вишневская О. А. Экономическое содержание страхования ипотечных кредитов.....	210

Коляда Т. А. Источники финансирования дефицита бюджета: тенденции в применении и вызовы для стабильности государственных финансов Украины	215
Бабец И. Г., Жабинец О. И. Интегральная оценка безопасности страхового рынка Украины	223
Фещенко О. П. Расчет показателей финансового состояния хозяйственных предприятий с учетом новых форм финансовой отчетности	229

МЕТОДОЛОГИЯ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ЭКОНОМИКЕ

Красюк И. В. Развитие научно-методических подходов к оценке стоимости банковского бизнеса.....	236
Козырь-Чепурная М. А. Структурные взаимосвязи стратегических планов в системе иерархического планирования реструктуризации предприятий.....	241

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Панчук И. П. Проблемы автоматизации финансовой деятельности предприятий.....	248
---	-----

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Рачковский Э. А. Количественный анализ потенциальных сегментов рынка при разработке стратегии реструктуризации предприятий.....	253
Деревянко Е. Г. Вовлеченность потребителей в формирование репутации отечественных предприятий пищевой промышленности.....	260
Антипцева Е. Ю. Организационное обеспечение механизма мотивационно ориентированного управления финансовым развитием предприятия в условиях экономики знаний	272
Бойко Н. А. Составляющие системы управления потребительским капиталом машиностроительного предприятия.....	277
Чайка Т. Ю. Адаптивное управление неопределенностью при принятии управленческих решений	283
Мысака А. В., Шмидт А. А. Учет программ лояльности в стимулировании клиентов банковских учреждений	288
Писаревская А. И. Организация процесса внешнего рекрутинга.....	296
Кохан М. М. Формирование системы диагностических показателей маркетингового потенциала фармацевтического предприятия	302

СПРАВОЧНАЯ ИНФОРМАЦИЯ

Рецензия на монографию Ваньковича Д. В.	309
--	-----

CONTENT

ECONOMIC THEORY

Onyshko S. V., Karpenko S. P. Dynamics of Aggregate Demand in Ukraine: Structural Deformations and Prospects of Overcoming	8
Kalyuzhna N. G. Definitions of the Concepts of «System» and «Management System» on the Basis of the Descriptive and Constructive Approaches.....	15
Grygorak M. Yu. Theoretical Provisions of the Intellectually-Oriented Logistics.....	20
Pogorila L. M. Key Factors and Principles of Socially Responsible Consumption	30
Kramarenko R. M., Galenko S. M. Globalization Approaches to Establishing an Effective Strategy for Development of European Metropolises.....	35
Lukianchykova A. S. Defining the Concept of «Economic Security of Enterprise»	39
Krivtsova T. O. Improvement of Legal Support of Forensic-Economic Expertise as a Form of Economic Control	48
Melnyk Z. Yu. Financial Statements of Enterprises and Falsifying: the Historical Aspect	53

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Lomeiko Yu. A. Analysis and Directions of Improving the Relationships between Participants of Customs Control	58
Schava R. P. Challenges for Fiscal Policy in the Global Paradigms of World Economic Development.....	68

MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY

Shevchenko B. A. Priorities of Formation of System of Managing a Public-Private Partnership in the National Economy	72
Iastrebova G. S. Preconditions for Shadowing of the Metal-Procurement Enterprises in the Context of Unshadowing of Economy in Ukraine	77
Solodovnik O. O., Dokunina K. I. Factors, Influencing the Process of Formation and Implementation of Energy-Saving Programs at the Enterprises of Housing and Communal Services.....	82

REGIONAL ECONOMY

Pilko A. D. Formation of Mechanism for Managing Food Security of Region.....	87
Umanets T. V., Shatalova L. S. Preconditions for the Formation of a Mechanism for Ensuring the Economic Self-Sufficiency of Region.....	92

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

Kryvoruchko M. Yu. Dynamics of Gross Regional Product: Analysis Based on the Methodology of the Neoclassical Growth Theory	97
Lapko O. O., Konarivska O. B. Modeling of Development Trends in the Non-Bank Financial Institutions in Ukraine.....	103

Ivanov R. V. Two-Factor Model of a Rational Profit-Oriented Behavior of Household	108
Pursky O. I., Grynjuk B. V., Shestopal D. A. Simulation of Advertising Costs on Electronic Trade Market.....	113
Uvarova I. S. Model of the International Migration Influence on the Economy of Ukraine	119
Bludova T. V., Kulyk A. B., Tshekan' N. P. Relationship between External Investment and Product Profitability of Dairy Processing Enterprise	124
Us H. O. Simulation of Factors' Influence on the Intellectualization of Labor Potential	130

INNOVATIVE PROCESSES

Varchuk O. A. Statistical Analysis of Innovation Activity and Innovation Expenditures of Industrial Enterprises in the Odessa Region.....	136
--	-----

PROBLEMS OF BUSINESS

Komelina O. V., Chaikina A. O. Risks and Threats in the Formation of the Business Potential of Region.....	143
---	-----

ECONOMICS OF INDUSTRY

Struk N. S., Korytska O. I. Evaluating the Effectiveness of Structural Changes in the Industrial Production of Ukraine	148
Mandzinovska K. O. Integrated Approach to the Analysis and Evaluation of Financial and Economic Activity of Machine-Building Enterprises.....	156

ECONOMICS OF TRANSPORT AND COMMUNICATIONS

Babyna O. Ye., Vlasova V. P. Economic Mechanism for Determining Concession Fees while Implementing the PPP-Projects for the Commercial Sea Ports of Ukraine	162
--	-----

LABOUR ECONOMICS AND SOCIAL POLICY

Tkachenko I. V. Estimating the Status of the Pension Fund of Ukraine: Regional Aspect	168
--	-----

ECONOMICS OF TRADE AND SERVICES

Chepurda L. M. Study on Efficiency of Functioning of the Network Structures of Non-Productive Services Sector (Part II)	175
--	-----

ECONOMICS OF ENTERPRISE

Naumenko M. O., Morozova L. V. Managing the Quality of Services of Enterprise	179
--	-----

ACCOUNTING AND AUDITING

Usatenko O. V. Method of Accounting while Obtaining Venture Financing.....	184
---	-----

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Shkolnik I. O., Kravchenko E. O. The Dependence of Economic Growth and the Depth of the Financial Market ...	190
---	-----

Bril M. S. Methodology of Forming Strategic Alternatives in Management of Economic Security of Commercial Bank.....	196
Kudlyak Yu. V. Characteristics of Implementing the Regulatory Financial Strategies for Bank System Recovery.....	203
Vyshnevska O. O. Economic Content of Mortgage Insurance	210
Koliada T. A. Sources of Financing the Budget Deficit: Trends in the Application and Challenges to the Stability of Ukrainian Public Finance.....	215
Babets I. H., Zhabynets O. Yo. Integrated Estimation of the Security of Insurance Market in Ukraine	223
Feshchenko O. P. Calculating the Indicators of the Financial State of Economic Enterprises, Taking into Account the New Forms of Financial Reporting	229

METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH IN ECONOMICS

Krasiuk I. V. Development of Scientific and Methodical Approaches to Estimating the Cost of the Banking Business.....	236
Kozyr-Chepurna M. A. Structural Relationships of Strategic Plans in the System of Hierarchical Planning for Restructuring the Enterprise.....	241

INFORMATION TECHNOLOGY IN ECONOMICS

Panchuk I. P. Problems of Automation of Enterprises' Financial Activities.....	248
---	-----

MANAGEMENT AND MARKETING

Rachkovskiy E. A. Quantitative Analysis of the Potential Market Segments when Developing the Strategy of Restructuring the Enterprise.....	253
Derevianko O. H. Involvement of Consumers in Building the Reputation of the Domestic Food Industry Enterprises.....	260
Antyptseva E. Yu. Organizational Provision of Mechanism for Motivation-Oriented Management of Financial Development of Enterprise in the Conditions of Knowledge Economy	272
Boyko N. O. Components of the System for Management of Customer Capital of Machine-Building Enterprise.....	277
Chajka T. Yu. Adaptive Management of Uncertainty in Decision-Making	283
Mysaka G. V., Shmidt A. O. Reporting of Loyalty Programs for Customers Stimulation by Banking Institutions.....	288
Pysarevska G. I. Organization of Process of External Recruiting	296
Kokhan M. M. Forming the System of Diagnostic Indicators of Marketing Capacity of Pharmaceutical Enterprise.....	302

REFERENCE INFORMATION

Review of the monograph by Van'kovych D. V.	309
--	-----

ДИНАМІКА СУКУПНОГО ПОПИТУ В УКРАЇНІ: СТРУКТУРНІ ДЕФОРМАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

© 2015 ОНИШКО С. В., КАРПЕНКО С. П.

УДК 338.1

Онишко С. В., Карпенко С. П. Динаміка сукупного попиту в Україні: структурні деформації та перспективи їх подолання

Стаття присвячена аналізу динаміки та структури сукупного попиту в Україні. Результати аналізу засвідчили, що в Україні, як і в більшості розвинених країн, у структурі сукупного попиту домінує споживчий попит, однак, на відміну від розвинених країн, в Україні недостатні обсяги і темпи зростання інвестиційного попиту, що негативно позначається на інших компонентах сукупного попиту. У процесі дослідження з'ясовано деформації, властиві: споживчому попиту; інвестиційному попиту; структурі державного споживання; складовій «чистий експорт», та окреслено заходи, спрямовані на подолання цих деформацій. Зокрема, це: стимулювання створення нових робочих місць із високим рівнем оплати праці; сприяння залученню інвестицій у пріоритетні галузі переробної промисловості та сільського господарства; зниження частки державного попиту порівняно з інвестиційним і переважання колективного споживання над індивідуальним; імпортозаміщення та стимулювання експорту високотехнологічної продукції, чого можливо досягти за рахунок збільшення інвестицій у структурну перебудову економіки.

Ключові слова: сукупний попит, споживчий попит, інвестиційний попит, чистий експорт, державне споживання.**Рис.:** 4. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 8.

Онишко Світлана Василівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансових ринків, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: onyshko_sv@ukr.net

Карпенко Світлана Петрівна – аспірантка, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: lana.karpenko.98@mail.ru

УДК 338.1

UDC 338.1

Онишко С. В., Карпенко С. П. Динамика совокупного спроса в Украине: структурные деформации и перспективы их преодоления

Статья посвящена анализу динамики и структуры совокупного спроса в Украине. Результаты анализа показали, что в Украине, как и в большинстве развитых стран, в структуре совокупного спроса доминирует потребительский спрос, однако, в отличие от развитых стран, в Украине недостаточен объем и рост инвестиционного спроса, что отрицательно влияет на другие компоненты совокупного спроса. В процессе исследования обнаружены деформации, присущие: потребительскому спросу; инвестиционному спросу; структуре государственного потребления; компоненте «чистый экспорт», и обозначены меры, направленные на преодоление данных деформаций. В частности, это: стимулирование создания новых рабочих мест с высоким уровнем оплаты труда; содействие привлечению инвестиций в приоритетные отрасли перерабатывающей промышленности и сельского хозяйства; снижение доли государственного спроса по сравнению с инвестиционным и преобладание коллективного потребления над индивидуальным; импортозамещение и стимулирование экспорта высокотехнологичной продукции, чего можно достичь путем увеличения инвестиций в структурную модернизацию экономики.

Ключевые слова: совокупный спрос, потребительский спрос, спрос на инвестиции, чистый экспорт и государственное потребление.**Рис.:** 4. **Табл.:** 4. **Библ.:** 8.

Онишко Светлана Васильевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансовых рынков, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина)

E-mail: onyshko_sv@ukr.net

Карпенко Светлана Петровна – аспирантка, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина)

E-mail: lana.karpenko.98@mail.ru**Onyshko S. V., Karpenko S. P. Dynamics of Aggregate Demand in Ukraine: Structural Deformations and Prospects of Overcoming**

The article is aimed at analyzing the dynamics and structure of the aggregate demand in Ukraine. The results of the analysis showed that in Ukraine, as in most developed countries, aggregate demand dominates in the structure of consumer demand, however, unlike developed countries, Ukraine has insufficient volume and growth of investment demand, which causes a negative impact on other components of aggregate demand. During the research the deformations have been revealed, which are inherent in: consumer demand; investment demand; structure of public consumption; the component of «net exports», as well as measures to overcome these deformations have been identified. These measures, in particular, are the following: encouraging the creation of new jobs with higher level of labor remuneration; assistance in attracting investments in priority sectors of the processing industry and agriculture; reduction of the public demand share compared with the investment demand share and dominance of collective consumption over the individual consumption; import substitution and promotion of exports of high-tech products, which can be achieved through increased investments into the structural modernization of the economy.

Key words: aggregate demand, consumer demand, investment demand, net exports and public consumption.**Pic.:** 4. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 8.

Onyshko Svitlana V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Financial Markets, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

E-mail: onyshko_sv@ukr.net

Karpenko S. P. – Postgraduate Student, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

E-mail: lana.karpenko.98@mail.ru

Стимулювання економічного розвитку є однією з тих проблем, яка знаходиться у центрі уваги багатьох дослідників. Вітчизняними фахівцями за роки незалежності розроблено багато рекомендацій, орієнтованих на забезпечення економічного зростання, однак більшість з них не дали очікуваних результатів. На

наш погляд, однією з головних причин провалу багатьох реформ і просто стимулюючих заходів було неврахування комплексного характеру структурних деформацій в економіці України, які, передусім, позначилися на динаміці та структурі сукупного попиту.

Різним аспектам вирішення проблем економічного зростання, стимулювання сукупного попиту, виявлення інституціональних деформацій, які перешкоджають економічному зростанню, присвячені праці Р. Кучукова [1], Т. Паентко [2], І. Ремізової [3], А. Павлюк, Д. Покришки, Я. В. Белінської [4] та ін. Однак проблема забезпечення оптимальної структури та темпів зростання сукупного попиту залишається невирішеною.

Метою статті є оцінка динаміки та структури сукупного попиту в Україні, виявлення деформацій у формуванні сукупного попиту та обґрунтування напрямів їх подолання.

Оцінка динаміки сукупного попиту в Україні є досить складною проблемою. Це пов'язано з тим, що з 2000 до 2008 рр. українська економіка демонструвала тенденції до зростання, у 2009 р. настав період рецесії, який поглибився у 2013 р. внаслідок політичної кризи, а у 2014 р. – внаслідок військових дій. Усе це позначилось як на динаміці, так і на структурі сукупного попиту. Складність дослідження сукупного попиту обумовлена також тим, що подібні тенденції розвитку можуть мати неоднакові наслідки для різних країн.

Відповідно до світової статистики у розвинених країнах приватне споживання є домінуючою складовою сукупного попиту, однак при цьому підтримується досить висока частка інвестицій (табл. 1).

Як видно з даних, представлених в табл. 1, частка приватного споживання у розвинених країнах складає у середньому 60%, в Україні частка приватного споживання за 2007 – 2013 рр. зросла і у 2013 р. становила 73,1%. Такий показник є надто високим для економіки, яка має високу інвестиційну емність та свідчить про низькі темпи економічного розвитку.

Найвища частка державного споживання спостерігається у країнах ЄС-27 та Чехії (у середньому 20%), у Румунії, Болгарії, США частка державного споживання коливається на рівні 15%. В Україні частка державного споживання протягом досліджуваного періоду зросла з 17,9%

до 18,7%. Такі тенденції не можна оцінювати однозначно. Зростання державного споживання можна вважати позитивною тенденцією за одночасного зростання інвестицій, однак в Україні частка інвестицій у ВВП знижується.

Найвищою частка чистого експорту в Чехії, зростає частка чистого експорту у ВВП в ЄС-27. У Румунії та США цей показник протягом досліджуваного періоду має від'ємне значення. В Україні частка чистого експорту має від'ємне значення, яке має тенденцію до зростання. Для України така тенденція є негативною, оскільки відбувається одночасне зростання частки приватного споживання (тобто відбувається стимулювання економіки країн, які експортують товари в Україну) та зменшення частки інвестицій.

Варто підкреслити той факт, що світова фінансова криза змінила структуру кінцевого використання майже у всіх країнах світу. Через жорсткі умови запозичень на світових фінансових ринках, а також обмежені бюджетні можливості фінансування великих інвестиційних проектів відбувалось суттєве скорочення інвестиційного попиту, що у структурі ВВП призвело до збільшення таких компонент, як державне та приватне споживання [3]. У країнах, яким довелося здійснювати модернізацію, структурну перебудову своєї економіки, щоб зробити її конкурентоспроможною, протягом тривалих періодів спостерігався високий рівень нагромадження основного капіталу: в повоєнній Європі до 1970-х років норма нагромадження складала не менше 25 відсотків; у Японії – 30 відсотків; у період індустріалізації СРСР – 33 – 35 відсотків [1].

У багатьох країнах, які характеризуються зростаючими темпами розвитку, спостерігається зростання частки валового нагромадження (рис. 1).

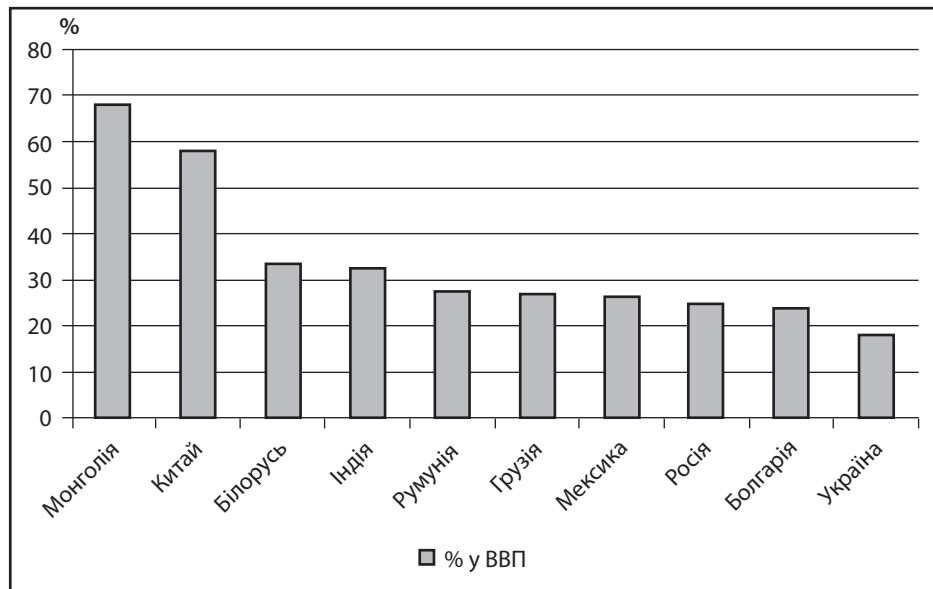
Як видно з рис. 1, у 2013 р. найбільша частка валового нагромадження була в Монголії та Китаї, економіки цих країн належать до тих, які розвиваються швидкими темпами. Також висока частка валового нагромадження спостерігається в Білорусі (переважно у сфері важкого

Таблиця 1

Структура ВВП за категоріями кінцевого використання у країнах світу за 2007 – 2013 рр., % ВВП

Показник	Рік	ЄС-27	Україна	Чехія	Румунія	Болгарія	США
Приватне споживання	2013	58	73,1	51,2	64,4	64,3	70,2
	2011	58	67,5	50,8	64,0	62,8	71,2
	2007	57	59,6	47,7	66,9	69	69,7
Державне споживання	2013	21,5	18,7	20,2	14,8	15,9	16,1
	2011	21,7	18,6	20,6	14,4	15,5	15,8
	2007	20,3	17,9	19,8	16,7	16	17,1
Інвестиції	2013	19,1	16,4	24,1	26,9	19	16,5
	2011	19,2	22,0	24,6	28,8	23,1	15,5
	2007	22,2	28,2	29,8	31	34,1	19,6
Чистий експорт	2013	1,4	-8,2	4,5	-6,1	0,8	-2,8
	2011	1,2	-5,5	4,0	-5,1	0,7	-3,8
	2007	0,6	-5,7	2,7	-13,9	-19,7	-5,1

Джерело: розраховано автором за даними [3, 5, 6].

Рис. 1. Питома вага валового нагромадження у ВВП у 2013 р., %

Джерело: побудовано автором за даними [7].

машинобудування), Індії (у сфері високотехнологічних інновацій). Вищою частка інвестицій у ВВП, порівняно з Україною, є в Румунії, Грузії, Мексиці, Росії, Болгарії. Низька частка інвестицій в Україні, порівняно з іншими країнами, не сприяє її економічному зростанню. Слід відмітити, що частка валового нагромадження в Україні є меншою, ніж у Росії та Білорусі, що також свідчить не на користь України.

Динаміка складових сукупного попиту в Україні відображена в *табл. 2*.

Як видно з *табл. 2*, кінцеві споживчі витрати домашніх господарств стрімко зростали до 2008 р., у 2009 р. намітився спад у темпах зростання, що обумовлено зменшенням купівельної спроможності та згортанням експансивної політики банківської системи у сфері споживчого кредитування. Зростання споживчих витрат у 2006 – 2008 рр. обумовлене збільшенням реальних доходів населення (зростання яких випереджало темпи зростання продуктивності праці), а також зростанням обсягів споживчого кредитування та його доступності.

Таблиця 2

Динаміка складових сукупного попиту в Україні у 2006 – 2014 рр., індекси-дефлятори, % до попереднього року

Показник	Рік							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Кінцеві споживчі витрати, у т. ч.:	112,1	116,2	124,1	115,4	111,1	109,6	103,9	102,1
домашніх господарств	109,5	113,8	122,7	116,5	110,1	109,1	102,1	101,1
некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	119,2	118,3	120,6	120,5	110,1	115,0	113,9	112,8
сектора загального державного управління, у т. ч.:	121,4	125,3	129,8	111,6	114,8	111,3	111,1	111,1
індивідуальні споживчі витрати	120,6	126,1	130,0	115,4	117,3	111,6	111,5	111,6
колективні споживчі витрати	122,8	123,9	129,6	105,1	110,4	110,7	110,1	110,0
Валове нагромадження, у т. ч.:	113,8	120,0	128,0	136,8	112,8	115,0	110,6	102,1
валове нагромадження основного капіталу	113,8	119,7	127,6	134,3	112,6	115,1	110,7	102,1
зміна запасів матеріальних оборотних коштів	109,5	138,9	135,7	108,4	123,8	114,4	93,3	93,3
придбання за виключенням вибуття цінностей	112,2	108,0	122,3	132,0	110,6	116,3	112,7	99,6
Експорт товарів та послуг	118,7	123,4	130,7	121,6	125,2	124,2	109,7	101,2
Імпорт товарів та послуг	112,9	111,1	122,2	137,9	119,0	115,3	103,8	103,5

Джерело: [6].

Така зміна в розподілі доходів на користь населення у докризовий період спричинила подвійний ефект: по-перше, обумовила потужне збільшення сукупного попиту, по-друге, негативно позначилася на нагромадженні ресурсів для майбутнього економічного розвитку [4, с. 7]. В Україні склалася ситуація, коли зростання споживчих витрат домогосподарств значного позитивного впливу на економічне зростання не має. Це пояснюється розривом між попитом на товари та обсягами виробництва таких товарів. Оскільки виробничі потужності не здатні забезпечити ринок конкурентоспроможною продукцією, то відбувається поступове витіснення вітчизняного виробника з ринку.

Протягом 2009 – 2011 р. зростання питомої ваги споживчих витрат відбувалося переважно за рахунок скорочення нагромадження капіталу. Так, кілька років поспіль у структурі ВВП відбувалося збільшення питомої ваги оплати праці найманих працівників. Це істотно зменшувало таку складову, як валовий прибуток та змішаний дохід, за рахунок якої суб'єкти господарювання здійснюють інвестиційні вкладення [3].

Динаміку показників формування споживчого попиту відображено в табл. 3. Як видно з даних, представлених у табл. 3, в основі споживчого попиту – витрати на придбання продуктів харчування та безалкогольних напоїв, їх частка протягом досліджуваного періоду переважає 50%. Виключення становить 2008 р., у якому відбулося зростання неспоживчих сукупних витрат. Детальний аналіз структури споживчих витрат засвідчив, що більшість складових мають стабільну тенденцію, за виключенням витрат на охорону здоров'я (вони збільшуються) та освіти (зменшуються).

Така структура споживчого попиту свідчить про низький рівень доходів більшої частини населення, що є стримуючим чинником розвитку економіки. Формується замкнене коло: з одного боку, для стимулювання розвитку економіки необхідно стимулювати споживчий попит, а з іншого – такі стимулюючі заходи не дадуть позитивних результатів, доки населення не буде отримувати стабільно високі доходи, передусім у вигляді заробітної плати. Виходячи з цього, головні зусилля держави мають бути спрямовані на створення нових робочих місць із високим рівнем оплати праці. Для цього необхідно змінити співвідношення між державним споживанням і валовим нагромадженням (інве-

стиціями) на користь останніх. Таким чином, динаміка споживчого попиту в Україні характеризується такими деформаціями:

1. Домінуюча питома вага у структурі сукупного попиту з тенденцією до зростання.
2. Переважання у структурі споживчого попиту витрат на продукти харчування та безалкогольні напої.
3. Зростання частки витрат на оплату комунальних послуг, переважно за рахунок зростання тарифів.
4. Висока залежність задоволення споживчого попиту від імпорту.

Варто відмітити, що державне споживання протягом досліджуваного періоду мало вищі темпи зростання, а спад, який намітився у 2009 р., також відбувався повільнішими темпами. Позитивно можна охарактеризувати тенденцію з валовим нагромадженням – темпи його зростання перевищують темпи зростання споживчого попиту домогосподарств, однак є меншими за темпи зростання споживчого попиту державного управління. Слід зазначити, що саме недостатні темпи зростання інвестиційного попиту не дають змоги забезпечити необхідні темпи імпортозаміщення на вітчизняному ринку [2]. Крім того, деформованою є структура інвестицій, оскільки до 2008 р. їх значна частина направлялась у фінансовий сектор економіки та сферу операцій з нерухомістю. З 2010 р. обсяги інвестицій у промисловість почали зростати, однак темпи зростання досить повільні (табл. 4).

Як видно з табл. 4, тенденції інвестування у сфері промисловості протягом досліджуваного періоду є суперечливими. Негативно можна оцінити домінування темпів зростання інвестицій у добувну промисловість порівняно з інвестиціями у переробну промисловість (за виключенням 2013 р.). Така структура інвестицій не сприяє зростанню обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції з високою часткою доданої вартості, яка здатна не тільки конкурувати на зовнішніх ринках, але і сприяти заміщенню імпорту на внутрішньому ринку. Обсяги інвестицій у сільське господарство зростають, однак темпи зростання є недостатніми для забезпечення його динамічного розвитку.

Характерною ознакою відтворювального процесу у 2010 – 2011 рр. залишається дуже низький рівень валового нагромадження основного капіталу, що відповідає стану початку періоду економічного зростання мину-

Таблиця 3

Показники формування споживчого попиту в Україні у 2006 – 2013 рр., %

Показник	Рік							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Споживчі сукупні витрати	90,5	90,0	86,2	87,8	90,0	90,2	90,9	90,3
продукти харчування та безалкогольні напої	53,2	51,4	48,9	50,0	51,6	51,3	50,2	50,1
непродовольчі товари та послуги	34,7	36,0	35,1	34,6	35,1	35,5	37,2	36,7
Неспоживчі сукупні витрати	9,5	10,0	13,8	12,2	10,0	9,8	9,1	9,7
Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг	7,1	8,5	6,6	7,7	7,6	8,0	8,3	8,0

Джерело: [6].

Динаміка структури інвестицій в економіці України у 2010 – 2013 рр., %

Показник	Рік			
	2010	2011	2012	2013
Сільське, лісове та рибне господарство	6,12	6,56	6,61	7,12
Промисловість	30,00	34,30	35,23	39,44
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	8,32	9,33	10,74	8,54
Переробна промисловість	16,17	16,44	14,65	17,27
Будівництво	17,34	13,41	15,29	17,30
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	9,98	9,38	8,44	8,36
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	10,36	9,99	11,17	7,03
Інформація та телекомунікації	4,58	3,75	3,47	3,71
Фінансова та страхова діяльність	3,11	2,32	2,51	2,50
Операції з нерухомим майном	5,43	5,87	4,35	5,24
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,99	4,40	3,15	1,43
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,68	1,59	1,79	1,61
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	4,40	4,73	4,32	3,07
Освіта	1,02	0,86	0,51	0,39
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,21	0,93	1,06	0,81

Джерело: розраховано автором за даними [6].

лого десятиліття та суттєво поступається докризовим показникам (у 2008 р. – 26,4 відсотка) й не відповідає потребам забезпечення розширеного економічного відтворення. Норма нагромадження на рівні 18,8 відсотка у 2011 р. вочевидь є недостатньою для здійснення модернізації економіки України [3]. Слід зазначити, що протягом 2012 – 2013 рр. обсяги валового нагромадження радикально не змінилися (рис. 2), а за підсумками 2014 – 2015 рр. ситуація тільки погіршиться.

Що стосується іноземних інвестицій, то недостатніми є їх обсяги та неприйнятною, з точки зору забезпе-

чення економічного зростання, структура, оскільки, за даними Української асоціації інвестиційного бізнесу [7], більша частина таких інвестицій є короткотерміновими та направляється у фінансовий сектор економіки.

Таким чином, інвестиційний попит як складова сукупного попиту обумовлює формування таких деформацій:

1. Низькі темпи валового нагромадження, які не задовольняють інвестиційну ємність економіки України.
2. Деформації у структурі інвестицій, у результаті чого формується дефіцит інвестиційних ресурсів у сільському господарстві та переробній промисловості.

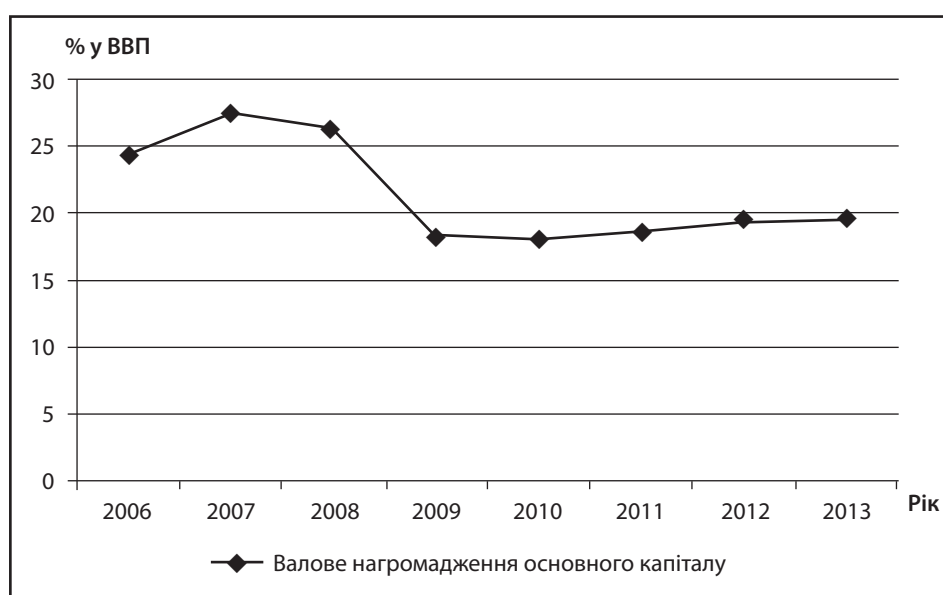

Рис. 2. Динаміка валового нагромадження в Україні у 2006 – 2013 рр., % у ВВП

Джерело: побудовано автором за даними [6].

3. Короткотермінові очікування іноземних інвесторів, які направляють інвестиції переважно у фінансовий сектор і сектор операцій з нерухомістю.

Подолання зазначених деформацій може бути забезпечене за рахунок стимулювання зміни структури інвестицій, залучення їх у пріоритетні галузі переробної промисловості та сільського господарства.

Протягом досліджуваного періоду значний обсяг наявних доходів концентрується у секторі державного управління, його частка сягає 20%. Темпи зростання індивідуальних і колективних споживчих витрат є практично однаковими (рис. 3).

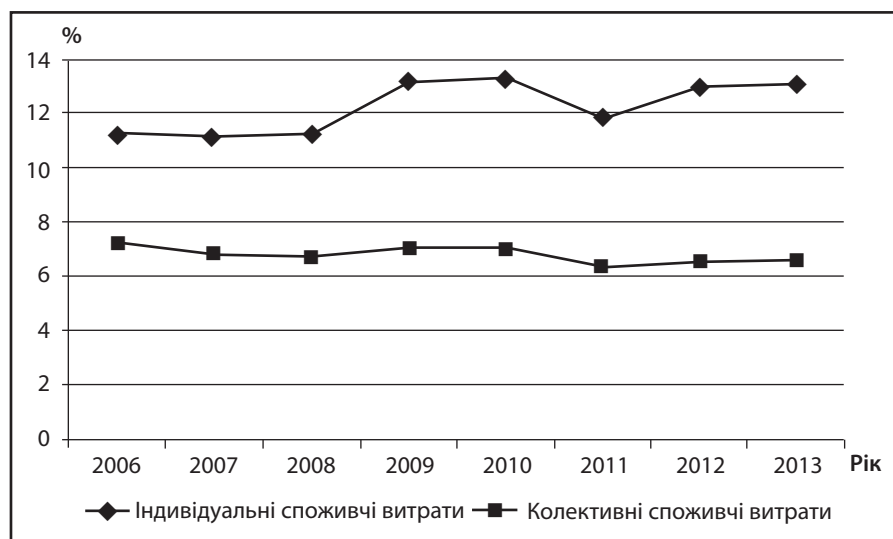
Однак частка індивідуальних витрат у ВВП майже удвічі перевищує частку колективних споживчих витрат (рис. 4).

Як видно з графіків, представлених на рис. 4, частка індивідуальних споживчих витрат стабільно перевищує частку колективних, і протягом останніх років різниця між ними зростає. Це обумовлено, передусім, збільшенням бюджетних видатків на придбання товарів та послуг для надання домашнім господарствам безкоштовно або за пільговими цінами і надання індивідуальних послуг бюджетних установ у галузі освіти, охорони здоров'я, культури та соціального забезпечення. При цьому відбулося зменшення обсягів видатків на фінансування громадського порядку, охорони навколишнього середовища, національної безпеки та оборони (у 2014 р. збільшено), які за своєю природою формують обсяги колективного споживання.

Таким чином, у структурі державного споживання можна виділити такі деформації:

Рис. 3. Динаміка колективних та індивідуальних споживчих витрат в Україні у 2006 – 2013 рр., % до попереднього року
Джерело: побудовано автором за даними [6].

Рис. 4. Частка колективних та індивідуальних споживчих витрат у ВВП в Україні у 2006 – 2013 рр., %
Джерело: побудовано автором за даними [6].

1. Висока частка державного попиту, порівняно з інвестиційним, у структурі сукупного попиту, що негативно позначається на темпах економічного розвитку.

2. Переважання індивідуального споживання над колективним, що знижує ефективність бюджетних видатків за рахунок зростання корупційного ризику та не-ефективного використання бюджетних коштів.

Що стосується формування зовнішнього попиту, то протягом досліджуваного періоду очікування щодо його позитивного впливу на сукупний попит не виправдалися. Такі очікування ґрунтувалися, передусім, на фактах присвоєння Україні статусу країни з ринковою економікою (2005 р.) і приєднання до СОТ (2008 р.). Зміни в умовах торгівлі для української економіки були позитивними щороку протягом періоду між 2002 і 2008 рр., і їх поліпшення складало в середньому 6% на рік [8]. Однак протягом досліджуваного періоду значних структурних змін в економіці України не відбулося, тому обсяги імпорту все ще перевищують обсяги експорту. При цьому якщо основу експорту складають сировинні продукти, то в основі імпорту – високотехнологічна продукція. Події 2013 – 2014 рр. ще більше погіршили ситуацію з експортом, його обсяги неухильно скорочуються, погіршуючи ситуацію із сальдо торговельного та платіжного балансу. Стрімкого зростання від’ємного сальдо не спостерігається завдяки скороченню обсягів імпорту як за рахунок зменшення імпорту енергоносіїв, так і за рахунок зменшення споживчого попиту всередині країни.

Таким чином, щодо структурної компоненти сукупного попиту «чистий експорт» можна виділити такі деформації:

1. Від’ємне значення показника чистого імпорту.
2. Переважання у структурі експорту сировини, а у структурі імпорту – високотехнологічної продукції.
3. Орієнтація експортерів на цінову конкуренцію, а не на технологічну.

Подолання зазначених деформацій можливе за рахунок імпортозаміщення та стимулювання експорту високотехнологічної продукції, чого можливо досягти завдяки збільшенню інвестицій у структурну перебудову економіки.

ВИСНОВКИ

Отже, однією з головних проблем для України є деформована структура сукупного попиту, з переважанням споживчого попиту та недостатніми обсягами інвестиційного попиту, а також від’ємним значенням чистого експорту. Деформації у структурі споживчого попиту обумовлені, передусім, низькими доходами населення, що свідчить про необхідність проведення політики зростання зайнятості та збільшення доходів населення за рахунок високої оплати праці. Цей аспект подолання проблем у структурі сукупного попиту пов’язаний з двома іншими – збільшення інвестиційного попиту та чистого експорту. Збільшення частки зазначених компонент сукупного попиту потребує збільшення інвестиційних вкладень в економіку, у т. ч. за рахунок

скорочення державного споживання. Це дасть можливість створити основу для структурної модернізації економіки та випуску конкурентоспроможної продукції, яка заміщуватиме імпорт на внутрішньому ринку та буде конкурентоспроможною на зовнішньому ринку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кучуков Р.** Государственный сектор как локомотив модернизации / Р. Кучуков // Экономист. – 2010. – № 9. – С. 6.
2. **Паєнтко Т. В.** Інституціоналізація фіскального регулювання фінансових потоків : монографія / Т. В. Паєнтко. – К. : ДКС-Центр, 2013. – 294 с.
3. **Ремізова І. А.** Аналіз структури сукупного попиту України та його основних детермінант / І. Ремізова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2076>
4. **Павлюк А. П.** Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки України / А. П. Павлюк, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська. – К. : НІСД, 2012. – 104 с.
5. Євростат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat>
6. Міжнародний валютний фонд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>
7. Українська асоціація інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaib.com.ua>
8. Стратегічний вибір щодо прискорення та підтримки зростання в Україні. Меморандум з економічного розвитку. Документ Світового банку. Звіт № 55895 – UA, 31 серпня 2010 р. – 120 с.

REFERENCES

- Kuchukov, R. "Gosudarstvennyy sektor kak lokomotiv modernizatsii" [The public sector as an engine of modernization]. *Economist*, no. 9 (2010): 6.
- Mizhnarodnyi valiutnyi fond. <http://www.imf.org>
- Pavliuk, A. P., Pokryshka, D. S., and Belinska, Ya. V. *Strukturi peretvorennia v Ukraini: peredumovy modernizatsii ekonomiky Ukrainy* [Structural transformations in Ukraine: Ukraine preconditions of economic modernization]. Kyiv: NISD, 2012.
- Paientko, T. V. *Instytutsionalizatsiia fiskalnoho rehuliuвання finansovykh potokiv* [The institutionalization of fiscal regulation of financial flows]. Kyiv: DKS Tsent, 2013.
- Remizova, I. A. "Analiz struktury sukupnogo popytu Ukrainy ta ioho osnovnykh determinant" [Analysis of the structure of aggregate demand Ukraine and its main determinants]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2076>
- "Stratehichniy vybir shchodo pryskorennia ta pidtrymky zrostannia v Ukraini. Memorandum z ekonomichnoho rozvytku" [Strategic Choices to Accelerate and Sustain Growth in Ukraine. Economic Memorandum]. *Dokument Svitovoho banku. Zvit № 55895 – UA*, 2010.
- Ukrainska asotsiatsiia investytsiinoho biznesu. <http://www.uaib.com.ua>
- Yevrostat. <http://ec.europa.eu/eurostat>

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОНЯТИЙ «СИСТЕМА» И «СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ» НА ОСНОВЕ ДЕСКРИПТИВНОГО И КОНСТРУКТИВНОГО ПОДХОДОВ

© 2015 КАЛЮЖНАЯ Н. Г.

УДК 005:658

Калюжная Н. Г. Определение понятий «система» и «система управления» на основе дескриптивного и конструктивного подходов

Целью статьи является уточнение сущности ключевых понятий теории систем «система» и «система управления». Для решения поставленной задачи обоснована целесообразность соблюдения дескриптивного (описательного) и конструктивного подходов к определению понятий. Проанализирован ряд распространенных определений понятия «система» и засвидетельствовано отсутствие согласованности относительно определения сущности этого понятия. Сформирован кортеж дескриптивных признаков системности объекта. Предложено дескриптивное определение понятия «система» на основании синхронизации компонентов кортежа дескриптивных признаков системности объекта и элементов определения понятия «система». Предложено конструктивное определение понятия «система» на основе анализа и обобщения конструктивных характеристик системы. Предложено дескриптивное и конструктивное определения понятия «система управления» на основании представленных определений понятия «система» и установления сущности системы управления предприятием как предмета исследования. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является уточнение сущности понятий «система управления предприятием» и «самоорганизующаяся система управления предприятием» на основе установления и обобщения дескриптивных признаков и конструктивных характеристик соответствующих систем, что создает теоретическую основу исследования потенциала системы управления предприятием.

Ключевые слова: система, система управления, дескриптивный подход, конструктивный подход, морфологический анализ, кортеж, дескриптивный признак, конструктивная характеристика.

Рис.: 2. Формул: 1. Библ.: 21.

Калюжная Наталья Геннадиевна – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности, Восточноукраинский национальный университет им. В. Даля (кв. Молодежный, 20а, Луганск, 91034, Украина)

E-mail: kalujnaya.natalya@gmail.com

УДК 005:658

Калюжна Н. Г. Визначення понять «система» та «система управління» на основі дескриптивного та конструктивного підходів
Метою статті є уточнення сутності ключових понять теорії систем «система» та «система управління». Для вирішення поставленого завдання обґрунтовано доцільність дотримання дескриптивного (описового) та конструктивного підходів до визначення понять. Проаналізовано низку поширених визначень поняття «система» і засвідчено відсутність узгодженості щодо визначення сутності цього поняття. Сформовано кортеж дескриптивних ознак системності об'єкта. Запропоновано дескриптивне визначення поняття «система» на підставі синхронізації компонентів кортежу дескриптивних ознак системності об'єкта та елементів визначення поняття «система». Запропоновано конструктивне визначення поняття «система» на основі аналізу та узагальнення конструктивних характеристик системи. Запропоновано дескриптивне та конструктивне визначення поняття «система управління» на підставі наданих визначень поняття «система» та встановлення сутності системи управління підприємством як предмета дослідження. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є уточнення сутності понять «система управління підприємством» і «самоорганізовувана система управління підприємством» на основі встановлення та узагальнення дескриптивних ознак і конструктивних характеристик відповідних систем, що створює теоретичне підґрунтя дослідження потенціалу системи управління підприємством.

Ключові слова: система, система управління, дескриптивний підхід, конструктивний підхід, морфологічний аналіз, кортеж, дескриптивна ознака, конструктивна характеристика.

Рис.: 2. Формул: 1. Библ.: 21.

Калюжна Наталья Геннадиевна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (кв. Молодіжний, 20а, Луганськ, 91034, Україна)

E-mail: kalujnaya.natalya@gmail.com

UDC 005:658

Kalyuzhna N. G. Definitions of the Concepts of «System» and «Management System» on the Basis of the Descriptive and Constructive Approaches

The article is aimed to clarify the nature of the key concepts of the systems theory, namely: «system» and «management system». For the solution of this problem, relevance of adherence to descriptive and constructive approaches to the definition of concepts has been substantiated. A number of common definitions of the concept of «system» has been analyzed and absence of consistency regarding the definition of essence of this notion has been testified. A tuple of descriptive signs of the object's systemicity has been formed. A descriptive definition of the concept of «system» based on synchronization of components of the tuple of descriptive signs of the object's systemicity and definition elements of the concept of «system» has been proposed. A constructive definition of the concept of «system» based on the analysis and synthesis of the system's constructive characteristics has been proposed. Both the descriptive and the constructive definitions of the concept of «management system», based on the presented definitions of the term «system» and of determining the essence of the enterprise's management system as subject of the study, has been proposed. Prospects for further research in this area is clarification of essence of the concepts of «management system of enterprise» and «self-organizing management system of enterprise» based on identification and generalization of descriptive signs and constructive characteristics of the corresponding systems, thus creating a theoretical framework to explore the potential of the management system of enterprise.

Key words: system, management system, descriptive approach, constructive approach, morphological analysis, tuple, descriptive sign, constructive characteristics.

Pic.: 2. Formulae: 1. Bibl.: 21.

Kalyuzhna Nataliya G. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Foreign Economic Activity Management, East-Ukrainian National University named after V. Dahl (kv. Molodizhnyy, 20a, 91034, Ukraine)

E-mail: kalujnaya.natalya@gmail.com

Общая теория систем – фундаментальная наука, охватывающая всю совокупность проблем, связанных с исследованием и конструированием систем. Формирование теории систем происходило в

процессе обобщения знаний предметных областей наук и синтеза общих закономерностей создания, функционирования и поведения систем в природе, обществе и технике. Теория систем изучает законы и принципы, отно-

сящиеся к системам в целом. Она ориентирована на раскрытие целостности объекта как системы, на выявление многообразия типов связей в нем и сведение их в единую теоретическую картину. Теория систем формирует методологические основания системного подхода, следование которому является необходимой предпосылкой качественного исследования любого системного объекта.

Ключевой категорией теории систем в целом и системного подхода в частности является понятие системы. Согласно Большой советской энциклопедии, система (греч. – «составленное из частей», «соединение», от «соединяю, складываю») – объективное единство закономерно связанных друг с другом предметов, явлений, а также знаний о природе и обществе [4, Т. 39, с. 158]. Также понятие «система» определяется как:

- ✦ целенаправленный комплекс взаимосвязанных элементов любой природы и отношений между ними [17];
- ✦ совокупность объектов, рассматриваемых как единое целое [21];
- ✦ упорядоченная совокупность взаимосвязанных и взаимодействующих элементов, которые закономерно образуют единое целое, обладающее свойствами, отсутствующими у элементов и отношений, его образующих [15];
- ✦ всё, что состоит из связанных друг с другом частей [5];
- ✦ комплекс взаимодействующих компонентов [1];
- ✦ множество связанных действующих элементов [8];
- ✦ совокупность отношений между составляющими единицами системы [12];
- ✦ нечто целое, абстрактное или реальное, состоящее из взаимосвязанных частей [14];
- ✦ набор объектов, имеющих данные свойства, и набор связей между объектами и их свойствами [10];
- ✦ целостное множество взаимосвязанных элементов, обладающее свойствами, отличными от свойств элементов, образующих это множество [13].

Как и по многим другим важнейшим вопросам, согласия среди специалистов в области системных исследований по поводу определения понятия «система» не существует еще со времен классических изданий по теории систем, которые являются теоретической базой дальнейшего совершенствования методологии системных исследований в разных областях науки. В среде современных исследователей системных аспектов в контексте, в частности, экономических наук, также не существует согласия относительно трактовки понятия системы. Напротив, в экономической литературе, как отмечает А. А. Ерохина, наблюдается усиление расхождения мнений при практически полном отсутствии попыток определить основные требования, которые должны предъявляться к этому понятию [7]. Безусловно, этому способствует сложность соответствующей проблемы, ведь поскольку системный анализ претендует на роль общенаучной методологии, то понятие

«система» должно быть универсальным и отображать всеобщность системных свойств и закономерностей независимо от типа системы, исследуемой той или другой областью науки. То есть, исследования в конкретной области должны опираться на общее понятие системы, что не исключает необходимость определения особого типа систем, исследуемого в пределах конкретной области научных знаний.

Соответственно, прежде всего следует определиться с сущностью самого понятия «система», которое является терминологической основой теории систем и системного подхода.

Наибольший интерес в контексте установления сущности понятия «система» представляют так называемые дескриптивные (описательные) определения этого понятия. Дескриптивное определение рассматривает систему как совокупность объектов, свойства которой определяются отношениями между этими объектами [11, 20]. Дескриптивный подход к описанию системы заключается в том, что характер функционирования системы объясняется ее структурой и элементами. В соответствии с дескриптивным подходом любой объект выступает как система, но лишь в том аспекте, в котором его внешнее проявление (свойство, функция) задается его внутренним устройством (отношением, структурой, взаимосвязями).

Также широкое распространение получил конструктивный подход к определению системы, который имеет обратный дескриптивному характер. В соответствии с конструктивным подходом по заданной функции системы конструируется соответствующая ей структура. При этом используется не просто функциональный, а и функционально-целевой подход, поскольку система должна соответствовать целям ее конструирования [20].

Таким образом, дескриптивное (описательное) определение должно отвечать на вопрос о том, как отличить системный объект от несистемного, а конструктивное – помочь исследователю в ответе на вопрос о том, как строить систему путем ее выделения из среды. Дескриптивное определение системы должно проводить более четкую границу между системными и несистемными объектами и задавать понятие системы «вообще», а конструктивное – базироваться на общих принципах выделения системы из среды (рассмотрении входов, выходов, процессора, цели и функции) и предоставлять возможность определения понятия системы конкретного типа.

Основой для формулирования дескриптивного определения понятия «система» являются результаты исследований автора, изложенные в работе [9, с. 36 – 46]. А именно, осуществленный морфологический анализ ряда классических определений понятия «система» позволил сформировать кортеж дескриптивных признаков системности объекта исследования в виде:

$$S_{CC} = \{A_1, A_2, \alpha, \beta, C, \gamma\}, \quad (1)$$

где A_1 – характеристика исходных образований, которые формируют систему;

A_2 – характеристика соединения таких образований;

α – фиксация наличия отношений, связей между исходными образованиями;

$\beta = (\beta_1, \beta_2)$ – характеристика образования, полученного при наличии первых трех компонентов (β_1 – целостность, β_2 – эмерджентность);

γ – фиксация функционирования (динамического характера) полученного сложного образования;

$\gamma = (\gamma_1, \gamma_2)$ – наличие дополнительных характеристик образования (γ_1 – иерархичность, γ_2 – целенаправленность).

Существенным является вопрос об определении дополнительных признаков системности объекта исследования, которые, согласно приведенному кортежу дескриптивных признаков системы, задаются параметром γ .

Поскольку определяющие общесистемные интегративные признаки (целостность и эмерджентность) задаются параметром β , вопрос заключается в определении целесообразности выделения других необходимых и достаточных признаков системы любого класса. Относительно этих основных признаков все другие многочисленные свойства (характеристики) систем должны рассматриваться как вторичные, производные, такие, что не должны отображаться в общем определении понятия «система». В то же время следует заметить, что, в отличие от классических определений системы, в современных определениях этого понятия можно найти целый набор таких вторичных дескриптивных свойств [6, 7, 15, 16]. А именно, кроме базовых признаков, входящих в кортеж (1), системам может быть поставлен в соответствие ряд разнообразных свойств, среди которых целенаправленность, открытость, упорядоченность, закономерность функционирования и др. Чаще всего это не повышает, а наоборот, снижает терминологическую точность соответствующего определения.

Следовательно, для уточнения введенного кортежа дескриптивных признаков системы путем установления дополнительных признаков системности объекта исследования (параметр γ) необходимо установить такие свойства, которые могут считаться общесистемными признаками.

По поводу набора таких основных общесистемных признаков в литературе наблюдаются лишь несущественные расхождения. В их качестве обычно выделяются: целостность, интегративность, иерархичность [19]; целостность, интегративность, взаимосвязанность элементов [18]; целостность, иерархичность, структура (организация), целесообразность функционирования [3]; целостность, иерархичность, интегративность [7].

Как видно, в качестве определяющего общесистемного признака целиком основательно рассматривается целостность, которая, согласно введенному кортежу дескриптивных признаков системы, является первичным интегративным свойством, приобретающим множество элементов в случае образования из них системы (первая составляющая параметра β). Относительно второй по частоте употребления характеристики – интегративности – напомним, что целостность, собственно, и является первичным проявлением интегративности, по-

тому их разграничение является некорректным. В свою очередь, второй составляющей параметра β является свойство эмерджентности, которая интерпретируется как вторичный интегративный признак системности объекта, являющийся производной от его целостности. Следовательно, терминологически более оправданным представляется включение в набор общесистемных признаков не целостности и интегративности, а целостности и эмерджентности. Как следствие, обе этих характеристики не могут рассматриваться как дополнительные признаки системности (составляющие параметра γ).

Следующим спорным вопросом является отнесение к базовым системным признакам такого свойства, как иерархичность, под которой понимается внутренняя упорядоченность разных компонентов системы и уровней взаимосвязей между ними. Это вопрос, опять-таки, необходимо рассматривать в контексте исследования; ведь теоретически возможно существование простой системы из двух равнозначных элементов, и тогда речь может идти только об их упорядоченности. Однако поскольку такие (простые) системы не являются предметом исследования теории систем, можем принять иерархичность в качестве одного из системных признаков, которые необходимо отразить в определении понятия «система». Соответственно, это свойство в дальнейшем будет рассматриваться как первая составляющая параметра γ , который описывает дополнительные признаки системности исследуемого объекта.

Руководствуясь аналогичными рассуждениями, в качестве второй составляющей параметра γ предлагается рассматривать такой общесистемный признак, как целенаправленность, ведь любая система, искусственная или естественная, в процессе своего функционирования преследует определенную цель, даже если в качестве такой цели рассматривать лишь переработку «входов» системы в ее «выходы». В частности, в трактовке известного русского физиолога, разработчика теории функциональных систем П. К. Анохина, системой можно назвать только такой комплекс избирательно привлеченных компонентов, взаимодействие и взаимоотношение которых приобретает характер взаимного содействия компонентов для получения сфокусированного полезного результата [2, с. 8]. Подчеркивая, что «взаимодействие компонентов» является общим для всех формулировок, П. К. Анохин аргументирует недостаточность самого по себе взаимодействия для любого системного процесса и ключевое значение результата (цели) деятельности системы в ее функционировании.

В свою очередь, достижение цели системы становится возможным благодаря реализации системой определенной функции. Функция системы (от лат. *functio* – «выполнение», «осуществление») характеризует проявление ее свойств в данной совокупности отношений и представляет собой способ поведения системы в определенной среде. Следует отметить, что функция, безусловно, является важным свойством системы, но, на наш взгляд, ее включение в набор дескриптивных признаков системы является неуместным. Ведь функция, фактически, является проявлением системных

признаков, качеств системы во взаимодействии с другими (внешними) объектами, потому может рассматриваться как производная характеристика от дескриптивных признаков системности объекта.

С учетом изложенных соображений представляется возможным сформулировать дескриптивное определение понятия «система». А именно, под системой предлагается понимать иерархически упорядоченный и целенаправленно действующий комплекс взаимосвязанных элементов, которым в совокупности присущи новые интегративные свойства. Как видно, предложенное определение находится в полном соответствии с установленными морфологическими признаками системности объекта, которые задаются кортежем дескриптивных характеристик (рис. 1).

На данном этапе исследования также может быть сформулировано и конструктивное определение системы. Такое определение, как уже отмечалось, должно предоставляться с точки зрения процессов, происходящих в системе, то есть давать представление о ней, как о «черном ящике». Для этого необходимо установить конструктивные характеристики, которые будут общими для систем любого типа. К таким характеристикам, очевидно, относятся:

$A = (A_1, \dots, A_n)$ – множество элементов системы;

$X = (x_1, x_2, \dots, x_n)$ – множество входов системы, под которыми понимаются различные точки осуществления воздействия внешней среды, $X = X(t)$;

$Y = (y_1, y_2, \dots, y_n)$, – множество выходов системы, под которыми понимаются результаты преобразования входов, $Y = Y(t)$;

$Q = \{q_{ij}\}$, $i, j = 1, \dots, n$ – множество связей между элементами A_i и A_j ;

$Z = (z_1, z_2, \dots, z_n)$ – множество состояний системы как совокупность состояний ее n элементов и связей между ними, $Z = Z(t)$;

$V = (v_1, v_2, \dots, v_m)$ – множество целей системы.

С учетом того, что конструктивное определение системы, прежде всего, должно базироваться на общих принципах выделения системы из среды, и исходя из перечня установленных общесистемных элементов, может быть сформулировано такое конструктивное определение: *система – это обособленное из внешней среды множество элементов и отношений между ними, воспринимающее некоторые входы и действующее согласно им для выработки некоторых выходов, преследуя при этом определенную цель.*

Основываясь на предложенном общем определении понятия «система», можем уточнить сущность понятия «система управления». А именно, исходя из

очевидного утверждения теории систем, что системы управления – это те системы, в которых протекают процессы управления [16, с. 114], можем сформулировать такое дескриптивное определение этого понятия: *система управления – это иерархически упорядоченный и целенаправленно действующий комплекс взаимосвязанных элементов, которым в совокупности присущи новые интегративные свойства, и в котором протекают процессы управления.*

Предложенное дескриптивное определение системы управления является основой для формулирования ее конструктивного определения, что требует уточнения элементов системы управления как «черного ящика».

Поскольку управление – специфическая функция, то она реализуется определенными элементами системы. Система в процессе своего функционирования разделяется на управляющую и управляемую подсистемы. Действительно, если мы считаем, что в системах не может быть бесцельных процессов, то очевидно, что если есть цель деятельности, должно быть управление достижением этой цели и сама деятельность по ее достижению. Таким образом, очевидным является разделение функций управляющей и управляемой подсистем. На рис. 2 представлен общий вид системы управления.

Исходя из описания структуры системы управления (см. рис. 2) и основываясь на предоставленном конструктивном определении понятия «система», конструктивное определение понятия «система управления» может быть сформулировано следующим образом: *система управления – это обособленная из внешней среды совокупность связанных прямыми и обратными связями субъекта управления, который осуществляет управляющее воздействие (производит управленческие действия), и объекта управления, который реализует поставленные перед системой задачи для достижения определенной цели.*

ВЫВОДЫ

На первый взгляд может показаться, что вопросу формулировки общих определений понятия «система» (в частности, ее дескриптивного определения) уделено слишком много внимания, но это впечатление ошибочно. Преимущество осуществленного детального анализа и значимость полученных результатов заключается в том, что на основании сформулированного общего определения понятия «система» можно сформировать дескриптивное определение системы любого типа, не рискуя продублировать признаки системности и добавив лишь те из них, которые непосредственно характеризуют системы определенного класса, и только их. В частности, полученные результаты позволили автору предложить

Система – это	иерархически упорядоченный	и	целенаправленно	действующий	комплекс	взаимосвязанных	элементов,	которым в совокупности присущи	новые интегративные свойства
S_{CC}	γ_1	–	γ_2	C	A_2	A	A_1	–	β_1, β_2

Рис. 1. Синхронизация элементов определения понятия «система» и компонентов кортежа дескриптивных признаков системности объекта

Рис. 2. Общий вид системы управления [16, с. 38]

дескриптивные и конструктивные определения таких понятий, как «система управления предприятием» [9, с. 67 – 68] и «самоорганизующаяся система управления предприятием» [9, с. 97 – 98], что стало основой для формирования теоретической базы исследования потенциала системы управления предприятием. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Адрианов Ю. М. Квалиметрия в приборостроении и машиностроении / Ю. М. Адрианов, А. И. Субетто. – Л.: Машиностроение, 1990. – 258 с.
2. Анохин П. К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем / П. К. Анохин. – М.: Наука, 1975. – 186 с.
3. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М.: Наука, 1973. – 334 с.
4. Большая советская энциклопедия: в 51 т. / Ред. Б. А. Введенский, С. И. Вавилов. – 2-е изд. – М.: Научное изд-во, 1950 – 1958 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bse.sci-lib.com/pdletter1716.html>
5. Буш Г. Я. Рождение изобретательских идей / Г. Я. Буш. – Рига: Лиесма, 1978. – 235 с.
6. Веснин В. Р. Основы менеджмента: учебник / В. Р. Веснин. – М.: Экзамен, 2003. – 324 с.
7. Ерохина Е. А. Теория экономического развития: системно-синергетический подход / Е. А. Ерохина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ek-lit.narod.ru/eroh/1-1.html>
8. Ивин А. А. Искусство правильно мыслить / А. А. Ивин. – М.: Просвещение, 1986. – 262 с.
9. Калюжна Н. Г. Потенціал системи управління підприємством: методологія, оцінювання та моделювання: монографія / Н. Г. Калюжна. – Луганськ: СПД Резніков, 2013. – 548 с.
10. Клир Дж. Систематология. Автоматизация решения системных задач / Дж. Клир / Пер. с англ. – М.: Радио и связь, 1990. – 318 с.
11. Кориков А. М. Основы системного анализа и теории систем / А. М. Кориков, Е. Н. Сафьянова. – Томск: ТГУ, 2005. – 320 с.
12. Королюк В. С. Справочник по теории вероятностей и математической статистике / В. С. Королюк. – М.: Наука, 1985. – 212 с.
13. Лапыгин Ю. Н. Исследование систем управления: учеб. пособ. / Ю. Н. Лапыгин. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 311 с.

14. Машунин Ю. К. Методы и модели векторной оптимизации / Ю. К. Машунин. – М.: Наука, 1986. – 325 с.
15. Менеджмент: учебник / [В. В. Абакумов, А. А. Голубев, В. П. Кус-тарев и др.]; под ред. В. И. Подлесных. – М.: Професионал, 2004. – 960 с.
16. Мухин В. И. Исследование систем управления. Анализ и синтез систем управления: учебник / В. И. Мухин. – М.: Экзамен, 2003. – 384 с.
17. Мыльник В. В. Исследование систем управления: учеб. пособ. / В. В. Мыльник, Б. П. Титаренко, В. А. Волощенко; под ред. В. В. Мыльника. – М.: ГИНФО, 2001. – 281 с.
18. Романов В. Н. Системный анализ для инженеров / В. Н. Романов. – СПб.: СЗГЗТУ, 2006. – 186 с.
19. Суздалов Е. Г. Теория систем и системный анализ: учеб. пособ. / Е. Г. Суздалов. – СПб.: СГУТД, 2010. – 47 с.
20. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ: учеб. пособ. / Ю. П. Сурмин. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
21. Шарапов О. Д. Економічна кібернетика: навч. посіб. / О. Д. Шарапов, В. Д. Дербенцев, Д. Є. Семьонов. – К.: КНЕУ, 2004. – 231 с.

REFERENCES

Adrianov, Yu. M., and Subetto, A. I. *Kvalimetriia v priborostroenii i mashinostroenii* [Qualimetry in instrumentation and engineering]. Leningrad: Mashinostroenie, 1990.

Anokhin, P. K. *Printsipsialnye voprosy obshchey teorii funktsionalnykh sistem* [Fundamental questions of the general theory of functional systems]. Moscow: Nauka, 1975.

Abakumov, V. V. et al. *Menedzhment* [Management]. Moscow: Professional, 2004.

“Bolshaiia sovetskaia entsiklopediia” [Great Soviet Encyclopedia]. <http://bse.sci-lib.com/pdletter1716.html>

Bush, G. Ya. *Rozhdenie izobretatelskikh idey* [Birth of inventive ideas]. Riga: Liesma, 1978.

Blauberger, I. V., and Yudin, E. G. *Stanovlenie i sushchnost sistemnogo podkhoda* [Formation and essence of a systems approach]. Moscow: Nauka, 1973.

Erokhina, E. A. “Teoriia ekonomicheskogo razvitiia: sistemno-sinergeticheskii podkhod” [Theory of Economic Development: system-synergetic approach]. <http://ek-lit.narod.ru/eroh/1-1.html>

Ivin, A. A. *Iskusstvo pravilno myslit* [Art to think correctly]. Moscow: Prosveshchenie, 1986.

Kaliuzhna, N. H. *Potensial systemy upravlinnia pidpriemstvom: metodologiya, otsiniuvannia ta modeliuvannia* [Potential ERP system: methodology, evaluation and modeling]. Luhansk: SPD Rieznikov, 2013.

Klir, Dzh. *Sistematologiya. Avtomatizatsiya resheniya sistemnykh zadach* [Sistematology. Automation solutions system tasks]. Moscow: Radio i sviaz, 1990.

Korikov, A. M. *Osnovy sistemnogo analiza i teorii sistem* [Fundamentals of Systems Analysis and Systems Theory]. Tomsk: TGU, 2005.

Koroliuk, V. S. *Spravochnik po teorii veroiatnostey i matematicheskoy statistike* [Handbook on probability theory and mathematical statistics]. Moscow: Nauka, 1985.

Lapygin, Yu. N. *Issledovanie sistem upravleniia* [Research of management systems]. Moscow: INFRA-M, 2007.

Mashunin, Yu. K. *Metody i modeli vektornoj optimizatsii* [Methods and models of vector optimization]. Moscow: Nauka, 1986.

Mukhin, V. I. *Issledovanie sistem upravleniia. Analiz i sintez sistem upravleniia* [Research of management systems. Analysis and synthesis of control systems]. Moscow: Ekzamen, 2003.

Mylnik, V. V., Titarenko, B. P., and Volochnenko, V. A. *Issledovanie sistem upravleniia* [Research of management systems]. Moscow: GINFO, 2001.

Romanov, V. N. *Sistemnyy analiz dlia inzhenerov* [System analysis for engineers]. St. Petersburg: SZGZTU, 2006.

Suzdalov, E. G. *Teoriia sistem i sistemnyy analiz* [Systems theory and systems analysis]. St. Petersburg: SGUTD, 2010.

Surmin, Yu. P. *Teoriia sistem i sistemnyy analiz* [Systems theory and systems analysis]. Kyiv: MAUP, 2003.

Sharapov, O. D., Derbentsev, V. D., and Semyonov, D. Ie. *Ekonomichna kibernetika* [Economic Cybernetics]. Kyiv: KNEU, 2004.

Vesnii, V. R. *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management]. Moscow: Ekzamen, 2003.

УДК 65.012.34:658.589

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ЛОГІСТИКИ

© 2015 ГРИГОРАК М. Ю.

УДК 65.012.34:658.589

Григорак М. Ю. Теоретичні положення інтелектуально зорієнтованої логістики

Цілями статті є узагальнення теоретичних засад інтелектуально зорієнтованої економіки; дослідження понятійно-категоріального апарату інтелектуалізації логістичної діяльності підприємств в умовах економіки, заснованої на знаннях; визначення ролі інтелектуального підприємства на ринку логістичних послуг України; окреслення основних напрямів та шляхів створення інтелектуалізованих логістичних систем. У результаті дослідження було розроблено концептуальну модель інтелектуальної економіки, визначено складові інтелектуальної діяльності підприємства, конкурентні переваги логістичних операторів залежно від рівня інтелектуалізації їх діяльності, принципи створення інтелектуалізованих логістичних систем як прототипу 5PL-провайдера. Перспектива подальших досліджень у даному напрямі пов'язана з визначенням організаційної структури та ключових показників логістичного сервісу на базі електронних технологій.

Ключові слова: знання, економіка знань, інтелектуальна економіка, інтелектуальна логістика, «розумна» логістика.

Рис.: 3. **Бібл.:** 23.

Григорак Марія Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри логістики, Національний авіаційний університет (пр. Космонавта Комарова, 1, Київ, 03058, Україна)

E-mail: m_grigorak@ukr.net

УДК 65.012.34:658.589

Григорак М. Ю. Теоретические положения интеллектуально ориентированной логистики

Целями статьи является обобщение теоретических основ интеллектуально ориентированной экономики; исследование понятийно-категориального аппарата интеллектуализации логистической деятельности предприятий в условиях экономики, основанной на знаниях; определение роли интеллектуального предпринимательства на рынке логистических услуг Украины; очерчивание основных направлений и путей создания интеллектуализированных логистических систем. В результате исследования был разработана концептуальная модель интеллектуальной экономики, определены составляющие интеллектуальной деятельности предприятия, конкурентные преимущества логистических операторов в зависимости от уровня интеллектуализации их деятельности, принципы создания интеллектуализированных логистических систем как прототипа 5PL-провайдера. Перспектива дальнейших исследований в данном направлении связана с определением организационной структуры и ключевых показателей логистического сервиса на базе электронных технологий.

Ключевые слова: знания, экономика знаний, интеллектуальная экономика, интеллектуальная логистика, «умная» логистика.

Рис.: 3. **Библ.:** 23.

Григорак Мария Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой логистики, Национальный авиационный университет (пр. Космонавта Комарова, 1, Киев, 03058, Украина)

E-mail: m_grigorak@ukr.net

UDC 65.012.34:658.589

Grygorak M. Yu. Theoretical Provisions of the Intellectually-Oriented Logistics

The article is aimed at synthesis of the theoretical foundations of the intellectually-oriented economy; study of framework of categories and concepts of intellectualizing the enterprises' logistics activities in terms of the knowledge-based economy; defining the role of the intellectual entrepreneurship on the Ukrainian market of logistics services; outlining the main directions and means for establishing intellectualized logistics systems. As result of the study, a conceptual model of intellectual economy has been elaborated; components of the intellectual activity of enterprise, competitive advantages of logistic operators, depending on the level of intellectualizing of their activities, principles on the establishment of intellectualized logistics systems as prototype of 5PL provider have been determined. Prospect of further research in this area is related to determination of the organizational structure and the key indicators of the logistics service based on electronic technology.

Key words: knowledge, knowledge economy, intellectual economy, intellectual logistics, «smart» logistics.

Pic.: 3. **Bibl.:** 23.

Grygorak Mariya Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Logistics, National Aviation University (pr. Kosmonavta Komarova, 1, Kyiv, 03058, Ukraine)

E-mail: m_grigorak@ukr.net

Kaliuzhna, N. H. *Potensial systemy upravlinnia pidpriemstvom: metodologiya, otsiniuvannia ta modeliuvannia* [Potential ERP system: methodology, evaluation and modeling]. Luhansk: SPD Rieznikov, 2013.

Klir, Dzh. *Sistematologiya. Avtomatizatsiya resheniya sistemnykh zadach* [Sistematology. Automation solutions system tasks]. Moscow: Radio i sviaz, 1990.

Korikov, A. M. *Osnovy sistemnogo analiza i teorii sistem* [Fundamentals of Systems Analysis and Systems Theory]. Tomsk: TGU, 2005.

Koroliuk, V. S. *Spravochnik po teorii veroiatnostey i matematicheskoy statistike* [Handbook on probability theory and mathematical statistics]. Moscow: Nauka, 1985.

Lapygin, Yu. N. *Issledovanie sistem upravleniia* [Research of management systems]. Moscow: INFRA-M, 2007.

Mashunin, Yu. K. *Metody i modeli vektornoj optimizatsii* [Methods and models of vector optimization]. Moscow: Nauka, 1986.

Mukhin, V. I. *Issledovanie sistem upravleniia. Analiz i sintez sistem upravleniia* [Research of management systems. Analysis and synthesis of control systems]. Moscow: Ekzamen, 2003.

Mylnik, V. V., Titarenko, B. P., and Volochnenko, V. A. *Issledovanie sistem upravleniia* [Research of management systems]. Moscow: GINFO, 2001.

Romanov, V. N. *Sistemnyy analiz dlia inzhenerov* [System analysis for engineers]. St. Petersburg: SZGZTU, 2006.

Suzdalov, E. G. *Teoriia sistem i sistemnyy analiz* [Systems theory and systems analysis]. St. Petersburg: SGUTD, 2010.

Surmin, Yu. P. *Teoriia sistem i sistemnyy analiz* [Systems theory and systems analysis]. Kyiv: MAUP, 2003.

Sharapov, O. D., Derbentsev, V. D., and Semyonov, D. Ie. *Ekonomichna kibernetika* [Economic Cybernetics]. Kyiv: KNEU, 2004.

Vesnii, V. R. *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management]. Moscow: Ekzamen, 2003.

УДК 65.012.34:658.589

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ЛОГІСТИКИ

© 2015 ГРИГОРАК М. Ю.

УДК 65.012.34:658.589

Григорак М. Ю. Теоретичні положення інтелектуально зорієнтованої логістики

Цілями статті є узагальнення теоретичних засад інтелектуально зорієнтованої економіки; дослідження понятійно-категоріального апарату інтелектуалізації логістичної діяльності підприємств в умовах економіки, заснованої на знаннях; визначення ролі інтелектуального підприємництва на ринку логістичних послуг України; окреслення основних напрямів та шляхів створення інтелектуалізованих логістичних систем. У результаті дослідження було розроблено концептуальну модель інтелектуальної економіки, визначено складові інтелектуальної діяльності підприємства, конкурентні переваги логістичних операторів залежно від рівня інтелектуалізації їх діяльності, принципи створення інтелектуалізованих логістичних систем як прототипу 5PL-провайдера. Перспектива подальших досліджень у даному напрямі пов'язана з визначенням організаційної структури та ключових показників логістичного сервісу на базі електронних технологій.

Ключові слова: знання, економіка знань, інтелектуальна економіка, інтелектуальна логістика, «розумна» логістика.

Рис.: 3. **Бібл.:** 23.

Григорак Марія Юрївна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри логістики, Національний авіаційний університет (пр. Космонавта Комарова, 1, Київ, 03058, Україна)

E-mail: m_grigorak@ukr.net

УДК 65.012.34:658.589

Григорак М. Ю. Теоретические положения интеллектуально ориентированной логистики

Целями статьи является обобщение теоретических основ интеллектуально ориентированной экономики; исследование понятийно-категориального аппарата интеллектуализации логистической деятельности предприятий в условиях экономики, основанной на знаниях; определение роли интеллектуального предпринимательства на рынке логистических услуг Украины; очерчивание основных направлений и путей создания интеллектуализированных логистических систем. В результате исследования был разработана концептуальная модель интеллектуальной экономики, определены составляющие интеллектуальной деятельности предприятия, конкурентные преимущества логистических операторов в зависимости от уровня интеллектуализации их деятельности, принципы создания интеллектуализированных логистических систем как прототипа 5PL-провайдера. Перспектива дальнейших исследований в данном направлении связана с определением организационной структуры и ключевых показателей логистического сервиса на базе электронных технологий.

Ключевые слова: знания, экономика знаний, интеллектуальная экономика, интеллектуальная логистика, «умная» логистика.

Рис.: 3. **Библ.:** 23.

Григорак Марія Юрївна – кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой логистики, Национальный авиационный университет (пр. Космонавта Комарова, 1, Киев, 03058, Украина)

E-mail: m_grigorak@ukr.net

UDC 65.012.34:658.589

Grygorak M. Yu. Theoretical Provisions of the Intellectually-Oriented Logistics

The article is aimed at synthesis of the theoretical foundations of the intellectually-oriented economy; study of framework of categories and concepts of intellectualizing the enterprises' logistics activities in terms of the knowledge-based economy; defining the role of the intellectual entrepreneurship on the Ukrainian market of logistics services; outlining the main directions and means for establishing intellectualized logistics systems. As result of the study, a conceptual model of intellectual economy has been elaborated; components of the intellectual activity of enterprise, competitive advantages of logistic operators, depending on the level of intellectualizing of their activities, principles on the establishment of intellectualized logistics systems as prototype of 5PL provider have been determined. Prospect of further research in this area is related to determination of the organizational structure and the key indicators of the logistics service based on electronic technology.

Key words: knowledge, knowledge economy, intellectual economy, intellectual logistics, «smart» logistics.

Pic.: 3. **Bibl.:** 23.

Grygorak Mariya Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Logistics, National Aviation University (pr. Kosmonavta Komarova, 1, Kyiv, 03058, Ukraine)

E-mail: m_grigorak@ukr.net

Сучасні тенденції розвитку світової економіки в контексті загальносвітової цивілізаційної динаміки і формування інформаційного суспільства свідчать про інтелектуалізацію всіх сторін життєдіяльності суспільства. Переважна більшість розвинутих країн активно розбудовує засновану на знаннях економічну систему, яка принципово змінює традиційні підходи та моделі розвитку конкурентоспроможного підприємства. На міжнародній виставці CIBIT у Ганновері індустрія 4.0 була визнана основним мегатрендом сучасності, оскільки вона об'єднує в єдине ціле промислові та інформаційні технології і містить мережеву взаємодію машинно-машинних (M2M) та людино-машинних (H2M) інтерфейсів, адитивне виробництво за допомогою промислових 3D принтерів тощо.

Нова індустріальна революція сприяє створенню нових економічних відносин і виробничо-розподільчих систем, які вимагають нових управлінських підходів і рішень. Як підкреслює основоположник нової економічної теорії Т. Сакаїя, «...ми вступаємо в новий етап цивілізації, на якому рушійною силою є цінності, створені знаннями» [1, с. 337]. Як наслідок, економіка перетворюється на систему, що функціонує на основі обміну знаннями та їхньої взаємної оцінки.

Прискорений рух економіки до більш інтелектуальної моделі розвитку та швидкого поширення знань сприяє виникненню нових логістичних технологій і підходів в управлінні глобальними ланцюгами поставок. Логістика є не тільки ключовою функцією сучасного підприємства й бізнесу загалом, але й, за образним висловленням німецьких фахівців, «мотором економіки», тобто впливає на ефективність і конкурентоспроможність національної системи господарювання. З іншого боку, складність процесів виробництва і розподілення продукції, різноманітність вертикальних і горизонтальних зв'язків суб'єктів економічної діяльності, гнучкість і адаптивність суб'єктів ринку до постійно змінюваних потреб споживачів вимагають постійного пошуку нових інструментів розробки та обґрунтування логістичних рішень шляхом активного використання інтелектуальних ресурсів та створення інтелектуальних продуктів.

Глибока економічна криза в Україні створює нові можливості для структурної модернізації виробництва з ухилом у бік створення високотехнологічної продукції та все більш широкого залучення вітчизняних підприємств до кооперації з провідними компаніями світу. Високий інтелектуальний потенціал трудових ресурсів дозволяє активно впроваджувати інновації всередині країни та інтегруватися до глобальних ланцюгів товарного руху.

На рубежі минулого і нинішнього століть сформувалася нова сучасна економіка, базована на технологіях генерування знань, оброблення інформації та електронних комунікаціях. Проте основи цієї нової економічної теорії заклав відомий американський економіст Пітер Друкер, який визначив основні ознаки «посткапіталістичного суспільства» й довів можливість його трансформації у суспільство, засноване на знаннях, завдяки розвитку нових інформаційно-комунікаційних технологій. З розвитком електронних засобів масової інформації та інформаційно-телекомунікаційних систем

наукове товариство дійшло висновку про необхідність формування глобального інформаційного суспільства (наукові праці М. Маклюєна, Е. Тоффлера, Й. Шумпетера, Ф. Махлупа, Т. Сакаї та ін.).

Серед останніх публікацій, які були використані при підготовці цієї статті й дозволили автору узагальнити основні ознаки сучасного етапу економічного розвитку, варто відзначити працю Ж. О. Шульги, в якій визначено особливості економіки знань на сучасному етапі розвитку суспільства [2], І. Й. Плікус, яка проаналізувала економічний потенціал підприємств, що функціонують в економіці, заснованій на знаннях [3], В. В. Іванової, що визначила сутність та особливості інформаційного забезпечення економіки, заснованої на знаннях [4], М. О. Боярської, яка дослідила перспективи розвитку економіки знань в Україні [5].

Незважаючи на велику кількість наукових праць з різних аспектів формування та розвитку економіки, заснованої на знаннях, або інтелектуальної економіки, проблеми інтелектуалізації логістичної діяльності є малодослідженими. На нашу думку, теоретичне обґрунтування нової інтелектуальної парадигми логістики відкриває значні можливості для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на глобальних ринках інтелектуальних товарів та послуг.

Цілями статті є аналіз особливостей та теоретичних засад інтелектуально зорієнтованої економіки; дослідження поняттєво-категорійного апарату інтелектуалізації логістичної діяльності підприємств в умовах економіки, заснованої на знаннях; визначення ролі інтелектуального підприємництва на ринку логістичних послуг України; окреслення основних напрямів та шляхів створення інтелектуалізованих логістичних систем.

Аналіз літературних джерел закордонних та вітчизняних вчених засвідчив, що термін «інтелектуальна економіка» з'явився в науковій літературі протягом останніх років і не має загальноновизнаного трактування. Узагальнюючи різні підходи, можна зробити висновок, що формування інтелектуальної економіки пов'язано з:

- ✦ механізмом комерціалізації інтелектуальної власності в умовах господарської діяльності (представлена в наукових працях О. Б. Бутніка-Сіверського [6]),
- ✦ інтелектуальним виробництвом, під яким варто розуміти свідому, гуманістично спрямовану діяльність людини зі створення зазначених інтелектуальних благ (Саліхов Б. В., Летунов Д. А., Наумов Е. А., Глазьев С. Ю. [7 – 9]);
- ✦ комплексною модернізацією та інноваційним розвитком усіх секторів економіки на базі технологій нового покоління, що забезпечують високу додану вартість, енергоефективність, формування якісного навколишнього середовища й соціальну стабільність [10];
- ✦ із завершальною формою країнової економіки, в якій починає працювати принцип «тільки інтелектуальне дійсне», а основою виробництва є знання [11].

Неоднозначність трактування загальнозживаного поняття обумовлює необхідність дослідження його етимології та еволюції.

Перш за все зазначимо, що чимало дослідників сучасного етапу економічного розвитку ототожнюють поняття «економіка знань» («знаннева економіка») та «економіка, заснована на знаннях». Ми підтримуємо точку зору Є. Наумова, який пропонує відрізнити ці поняття, оскільки в першому випадку йдеться про економічні відносини, пов'язані з виробництвом, споживанням, відтворенням знань, а в другому випадку знання беруть участь у виробництві як об'єкти суспільного обороту, і вони безпосередньо пов'язані з інтелектуальною діяльністю людини [8, с. 72]. Власне, найбільш поширені визначення економіки знань, зокрема, українських вчених В. М. Гейця, А. Л. Гапоненка, Л. І. Федулової, підкреслюють, що це економіка, яка створює, розповсюджує та використовує знання для забезпечення свого зростання й конкурентоспроможності. Н. С. Носань акцентує увагу на тому, що це – інформаційна та інноваційна економіка, оскільки інформація (знання) починає грати в ній вирішальну роль як фактор виробництва, який дозволяє генерувати безперервний потік нововведень, а також що це – мережева економіка, оскільки знання поширюється широкими мережевими зв'язками у глобальному масштабі [12, с. 11]. Цю думку поділяють чимало вітчизняних дослідників, які вважають, що основою для розбудови економіки знань є розвиток людського потенціалу. Він є головною рушійною силою економіки знань, яка забезпечує нові напрямки зростання рівня життя населення, характеризує соціодинамічний мультиплікатор примноження національного багатства з використанням на виробництві науково-технічного потенціалу. Людський потенціал визначається взаємодією трьох складових: приростом знань, досягненням науково-технічного й технологічного прогресу, якістю інституціональних умов [11, с. 58].

З іншого боку, при визначенні економіки, заснованої на знаннях, основний акцент приділяється ефективності використання наявних знань, оскільки всі сфери матеріального й нематеріального виробництва, виробничі та соціальні відносини розвиваються на основі динамічного прирощення й оновлення знань, а також інформатизації суспільства, оскільки інформаційне забезпечення стає основою економічного розвитку. Узагальнюючи різні точки зору, В. В. Іванова [4, с. 19] визначила такі основні особливості економіки, заснованої на знаннях:

- ✦ високий рівень інтелекту людини, активна генерація людиною знань внаслідок переосмислення інформації, яка виступає основним ресурсом;
- ✦ перетворення знань та інформації на фундамент економічних процесів;
- ✦ зміна структури економіки на користь знанневомістких галузей;
- ✦ активізації трансферу знань, прискорення процесу оновлення знань та їх інтенсивне масове використання для соціально-економічного розвитку;
- ✦ інтелектуалізація всіх сфер діяльності суспільства, у т. ч. праці, коли в загальній чисельності працівників переважає кількість осіб, зайнятих інтелектуальною працею;
- ✦ посилення ролі освіти і підвищення вимог до неї;
- ✦ зростання потреби у висококваліфікованих працівниках, безперервне навчання і підвищення кваліфікації персоналу;
- ✦ інтеграція процесів освіти, науки, виробництва;
- ✦ загострення та посилення залежності економіки від рівня життєдіяльності суспільства тощо.

Ю. Бажал виокремив ще одну ознаку нового етапу економічного розвитку, зазначивши, що інноваційна модель розвитку економіки трансформувалася в концепцію «знанневої економіки», оскільки науково-технологічна інновація є лише результатом широкого спектра соціально-економічних чинників, багато з яких формуються та діють за межами виробництва, де здійснюються інновації [13, с. 73]. У колективній монографії за редакцією Н. І. Чухрай ця думка отримала подальший розвиток. Зокрема, відкрита модель інноваційного процесу припускає, що підприємства у своєму розвитку повинні комбінувати розроблення і впровадження власних ідей із зовнішніми джерелами знань. Ці потреби реалізуються на основі інновацій через поєднання здатності створювати нові цінності на перетині бізнесу і технологій [14, с. 47].

Отже, відсутність єдиних підходів до розуміння впливу інформації та знання на сучасні трансформаційні процеси в економіці, а також порівняльний аналіз визначень «економіки знань» та «економіки, заснованої на знаннях», дозволяє зробити висновок про більш доцільне застосування поняття «інтелектуальна економіка» для характеристики перетворень в економіці та перетворення самої економіки. Ми вважаємо, що означені перетворення зумовлюють зміни наявного типу виробництва новим, які передбачають безперервне відтворення інтелектуальних благ, а ознакою інтелектуальної економіки виступає інтелектуальне виробництво зазначених благ. Нова форма економіки є економікою інтелегентних, порядних господарських агентів, які мають творчі наукові знання й високу загальнолюдську та економічну культуру» [15, с. 53]. Стрижнем нового господарського укладу, що виник на фундаменті інформатизації та комп'ютеризації, виступає інтелектуальна діяльність, яка відтіснила на другий план інструментальне та машинне виробництво матеріальних благ та послуг.

На думку В. В. Касаткіної, «інтелектуалізація економіки – це процес набуття економікою нових рис, коли вона починає базуватися на знаннях, а інформація та послуги мають більш високу ринкову вартість, ніж та, яку мають товари в натурально-речовій формі» [16, с. 15]. При цьому економісти визначають як мінімум два варіанти спрямованості інтелектуалізації. Один варіант пов'язаний із накопиченням знань у суспільстві для ефективної експлуатації вже створених техніки і технології, тобто така інтелектуалізація потрібна для успіш-

ного споживання наявних знань. Інший варіант спрямованості інтелектуалізації пов'язаний з генерацією нових знань, а значить, із забезпеченням лідерства в науково-технічному та соціально-культурному розвитку.

Проведений аналіз теоретичних положень дослідників шляхів інтелектуалізації сучасної економіки та імплементація досвіду зарубіжних та вітчизняних фахівців дозволяє запропонувати концептуальну модель інтелектуальної економіки, яка представлена на *рис. 1*. Ключовими положеннями цієї моделі є:

- ✦ знання у формі теоретичних положень і концепцій, інтелектуальних технологій та освітніх продуктів є фундаментом певного економічного устрою, оскільки дозволяють комплексно відповісти на питання «Знаю, чому (теорія); знаю, як (технологія); знаю, хто це зробив найкраще (практичний досвід)»;
- ✦ ядром інтелектуальної економіки є єдиний інформаційний простір (інформаційні ресурси та інформаційна інфраструктура спільного використання) та єдиний економічний простір (економічні агенти як продуценти знань, що створюють природні та штучні розумово-інтелектуальні системи, ринкова інфраструктура), які дозволяють накопичувати наявні або генерувати власні нові знання та продуктивно їх використовувати у формі покращених, системних або проривних інновацій;
- ✦ фундамент та ядро цієї системи роблять досяжними цілі інтелектуальної економіки, а саме, забезпечують стійке економічне зростання й економіки загалом і окремих економічних агентів, забезпечують ефективність інноваційного бізнес-середовища та сприяють формуванню інноваційних екосистем, стимулюють високу продуктивність праці висококваліфікованих працівників, які мають змогу постійно вдосконалювати свої соціальні та професійні компетенції.

Представлена модель інтелектуальної економіки вимагає адекватної зміни сутності підприємництва і залучення інтелектуального чинника у виробничі відносини між економічними агентами, спрямовані на забезпечення сталого розвитку.

Автори [15, с. 53], підкреслюють, що з точки зору економічного простору інтелектуальне підприємництво є творчою інтелектуально-інноваційною діяльністю персоналу підприємства, спрямованого на отримання прибутку. Проте з точки зору дискусійного економічного простору його треба розглядати як інтелектуально-інноваційну діяльність суб'єкта господарювання, спрямованого на виробництво нових і новітніх знань, які визначають морально-етичні аспекти господарювання.

Синтез наукових поглядів щодо шляхів та форм інтелектуалізації підприємницької діяльності дозволив сформувати авторське бачення сутності інтелектуальної діяльності підприємств як економічних агентів інтелектуальної економіки, що представлено на *рис. 2*. Зміна принципів і моделей успішної підприємницької діяльності вимагає трансформації сутності та інстру-

ментів роботи з інформацією, знаннями, управління нематеріальними ресурсами та перетворення їх в активи підприємства. Для побудови інтелектуальної моделі підприємницької діяльності надзвичайно важливим є налагодження комунікації з бізнес-партнерами і активна взаємодія із зовнішнім середовищем. Це означає, що інтелектуальна бізнес-модель підприємства як суб'єкта господарювання будується на принципах автономності, індивідуальності, реактивності, проактивності, відкритості та інноваційності.

Окремо зупинимось на інтелектуалізації сфери послуг, оскільки ця сфера в нових економічних умовах відіграє все зростаючу роль. За оцінками експертів, світовий ринок інтелектуальних товарів та послуг зростає в 5 разів швидше, ніж традиційні ринки.

У дисертації Лаврової Н. А. доведено, що інтелектуальні бізнес-послуги в умовах економіки, заснованої на знаннях, є драйверами економіки, представляють великий інтерес не тільки тому, що є високо інноваційними та мотивують співробітників до активного розвитку, але ще й тому, що вони сприяють здійсненню інноваційної діяльності на різних рівнях господарювання, стають «вогнищем» масштабного кастомізованого (індивідуалізованого) виробництва і стимулюють інноваційне мислення самих споживачів [17]. Відповідно, зростаюча потреба замовників в інноваційних послугах спонукатиме постачальників створювати нові продукти, що, своєю чергою, посилять інноваційність виробників.

Серед різноманітних послуг, що надаються підприємствам та населенню, важливу роль відіграють логістичні послуги. Логістика є ключовою функцією сучасного підприємства і бізнесу загалом. Логістична діяльність у будь-якій економічній системі (макро-, мезо- або мікрорівнів) передбачає пошук оптимальних рішень щодо забезпечення наявності товарів у заданому місці точно в визначений термін і з мінімальними витратами, тобто вимагає просторово-часової оптимізації товарного руху. Однак на сучасному етапі економічного розвитку істотно змінилися завдання логістики та інструменти прийняття рішень, свідченням чого є поява в іноземній літературі поняття «нової логістики» [20].

Згідно з новим трактуванням логістика виконує:

- ✦ *системоутворювальну функцію*, оскільки є системою ефективних технологій забезпечення процесу управління ресурсами і у «вузькому сенсі» утворює систему розподілу товарного руху;
- ✦ *інтегровальну функцію*, оскільки забезпечує синхронізацію процесів збуту, зберігання й доставки продукції з орієнтацією на ринок засобів виробництва й надання посередницьких послуг споживачам; вона забезпечує узгодження інтересів логістичних посередників з іншими учасниками логістичної системи (мереж створення вартості і мереж цінності);
- ✦ *регульовальну функцію*, оскільки управління матеріальними й супутніми потоками в логістичних системах різних рівнів спрямоване на економію всіх видів ресурсів, скорочення витрат у різних секторах економіки й тим самим

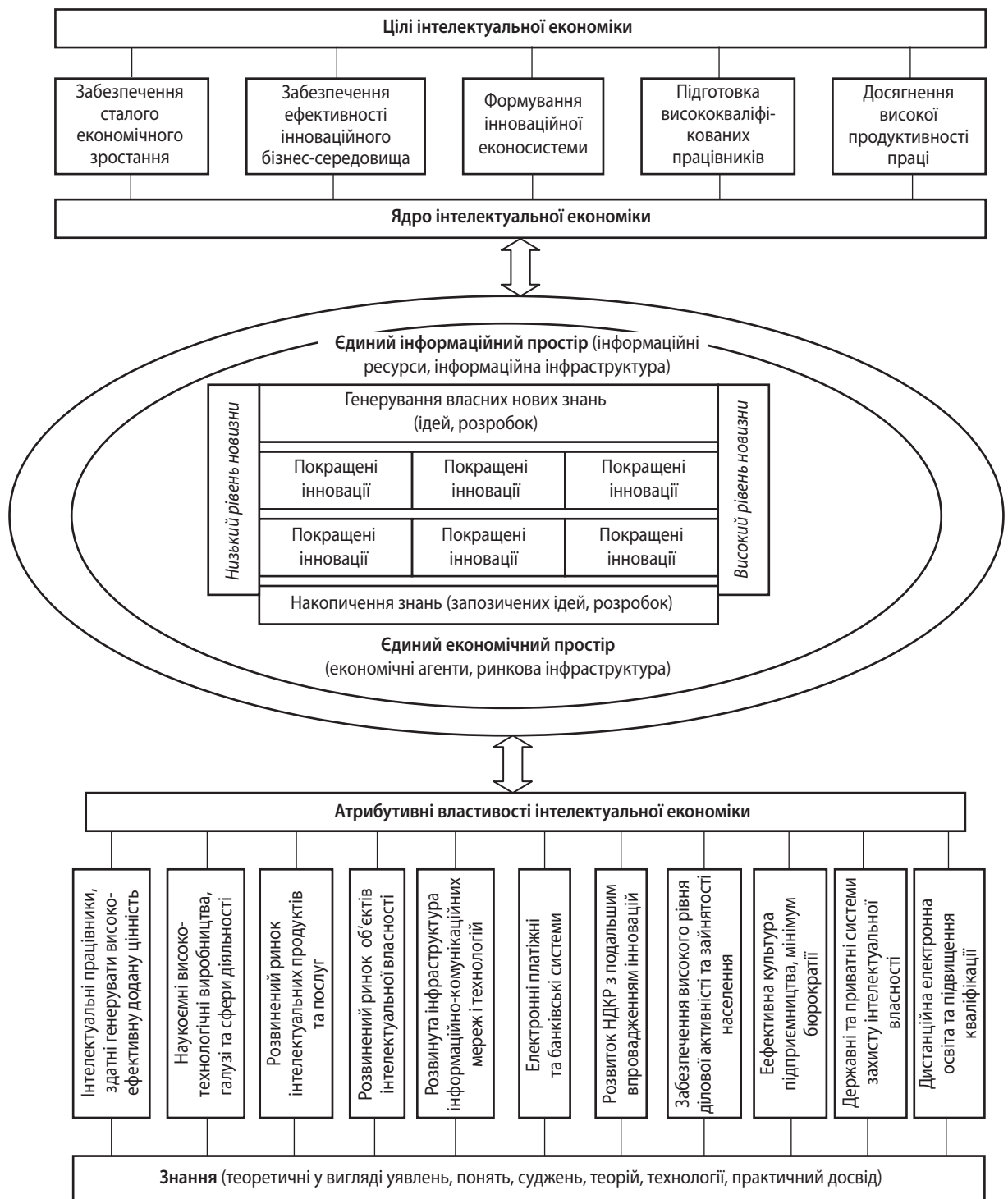

Рис. 1. Концептуальна модель інтелектуальної економіки

відображає інтереси всього народного господарства загалом;

- ✦ *результувальну функцію*, оскільки логістична діяльність охоплює всі етапи взаємодії «постачання – виробництво – розподіл – споживання» і спрямована на перетворення ресурсів у постачання готової продукції відповідно до наявного попиту, тобто її результатом є доставка цінності кінцевим споживачам;
- ✦ *сервісну функцію*, оскільки результатом логістичної діяльності є надання комплексу ло-

гістичних послуг, що привело до створення окремого сегмента ринку та зростання ролі логістичних компаній, які спеціалізуються на задоволенні потреб клієнтів у переміщенні логістичних потоків.

Враховуючи перераховані функції логістики на сучасному етапі розвитку, хочемо привернути увагу до необхідності формування концептуальних основ інтелектуальної парадигми логістики.

Відомі російські вчені І. Д. Афанасенко та В. В. Борисова визначили інтелектуалізацію логістичної діяль-

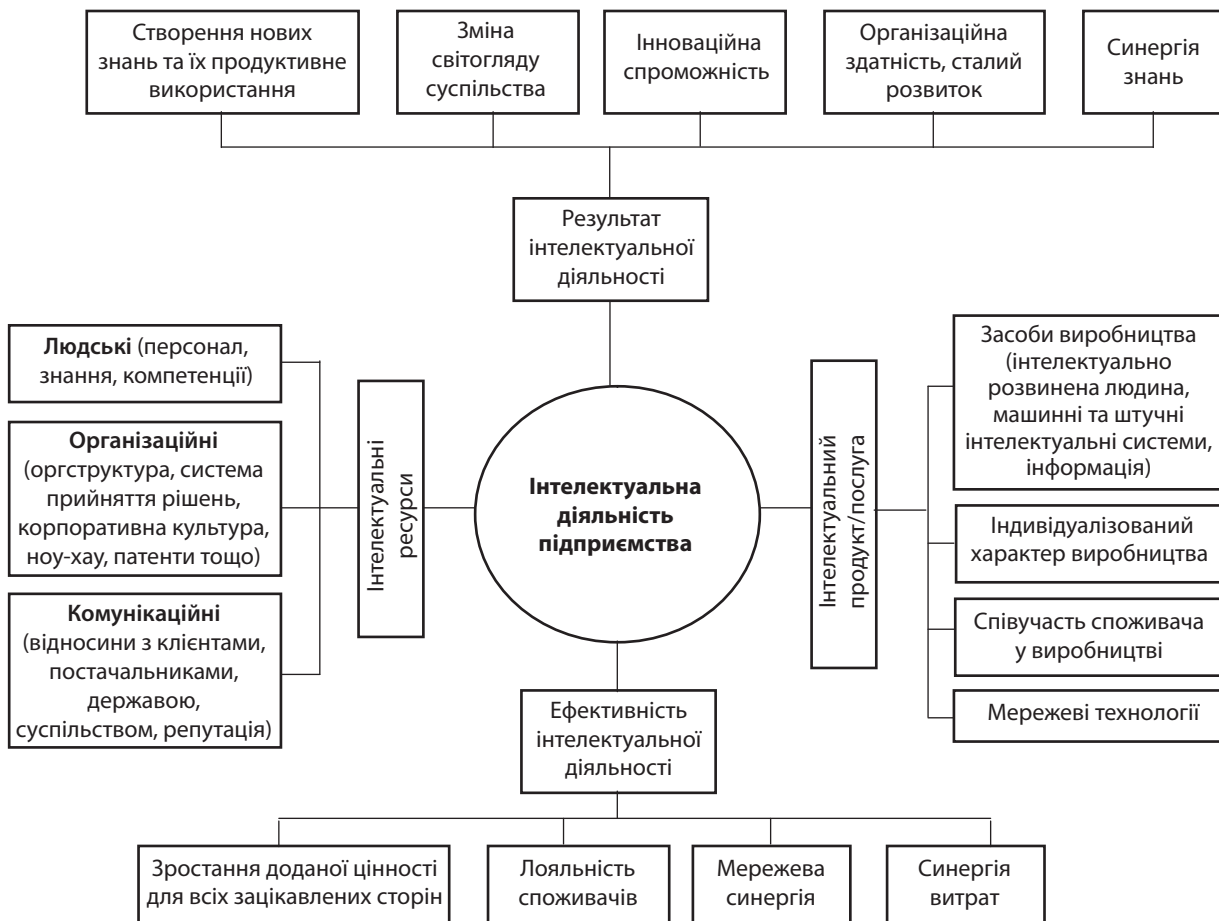

Рис. 2. Складові інтелектуальної діяльності підприємства

ності «як особливий вид творчого мислення, здатність представити всю сукупність бізнес-одиниць, об'єднаних відносинами «постачальники – фокусна компанія – споживачі» в процесі створення і реалізації товарів та послуг у вигляді одної моделі» [20, с. 216].

Критичний аналіз наукової літератури, присвяченої економіці знань, а також факторів суспільно-економічного розвитку дозволяє виділити три ключові аспекти інтелектуалізації логістичної діяльності:

- ✦ зростання ролі нематеріальних ресурсів, особливо інтелектуальних, у формуванні конкурентоспроможної стратегії компанії (наприклад, деякі логістичні провайдери не мають ні власних складів, ні власного транспортного парку, але при цьому володіють багатим досвідом здійснення логістичних операцій у різних країнах світу, великою базою даних клієнтів і партнерів для виконання будь-яких запитів споживачів);
- ✦ зміну продукту праці – від матеріального (надання послуг з транспортування і зберігання) до інтелектуального (наприклад, управління запасами, управління ланцюгами поставок товарів, оптимізації логістичної системи клієнта, консультування з логістичного аудиту, логістичного конктрлінгу, логістичного проектування і т. п.);
- ✦ зміну типу підприємництва – від трудового до інтелектуального, що характеризується

зростанням рівня освіченості, духовності та соціальної орієнтації. При цьому зростає рівень корпоративної соціальної відповідальності логістичного провайдера під час надання послуг на засадах «зеленої» логістики.

Трансформація сутності логістичної діяльності в нових економічних умовах означає, що будь-яка логістична компанія (логістичний оператор, постачальник логістичних послуг) перетворюється в інтелектуального економічного агента, основною ознакою якого є здатність координувати цілеспрямовану діяльність інших автономних агентів, планувати рух і розміщення товарів і/або людей як єдиного цілого, адаптуватися до швидко змінних умов зовнішнього середовища та запитів споживачів, вирішувати конфлікти між учасниками ланцюгів поставок, наскрізної оптимізації логістичних потоків і процесів у системі координат «об'єкт (потік) – час – простір» в реальному режимі часу.

Спільна діяльність економічних агентів щодо створення доданої цінності різних ланцюгів поставок за рахунок інтеграційних зв'язків забезпечується логістичними операторами нового покоління. Згідно з прийнятою в розвинутих країнах світу класифікацією компанії, що надають логістичні послуги, поділяються на групи залежно від ступеня інтегрованості їх діяльності з бізнесом замовника та кількості виконуваних логістичних функцій (1PL – 5PL).

З точки зору глибини логістичного сервісу та комплексності послуг для клієнтів підприємства, що функціонують на логістичних ринках різних країн, можуть одночасно виконувати функції 2PL, 3PL чи 4PL-оператора. Зокрема, глобальні компанії з експрес-доставки вантажів DHL, FedEx, UPS, TNT, які контролюють до 70% світового ринку експрес-перевезень, пропонують своїм клієнтам різні пакети послуг від перевезення з участю різних видів транспорту, експедирування різних категорій вантажу, до інтегрованого управління ланцюгами поставок. Саме тому їх називають глобальними інтеграторами й лідерами логістичної галузі.

У наукових дослідженнях [21, 22] доведено, що сучасні 3PL-провайдери пройшли шлях синергетичного об'єднання специфічних послуг, які раніше надавалися розрізненими операторами логістичного ринку (перевізниками, експедиторами, транспортними терміналами, кур'єрськими службами, складськими операторами, підприємствами технічного обслуговування тощо). 4PL-сервіс надає багатопрофільне консультування щодо проектування та функціонування ланцюгів поставок, а сам логістичний оператор інтегрує діяльність інших компаній, залучених до конкретних ланцюгів поставок. Він керує процесами планування, виконання та контролювання логістичних процесів, потоків та процедур у стратегічному, тактичному та операційному вимірах. Відмінність послуг 5PL-провайдера полягає у використанні спільного електронного середовища, зокрема, мережі Інтернет, як єдиної віртуальної платформи для вирішення логістичних задач.

На нашу думку, відмінність між названими групами логістичних операторів полягає також у ступені інтелектуалізації їх підприємницької діяльності, рівні використання інтелектуальних ресурсів і асортименті наданих інтелектуальних послуг. На *рис. 3* представлено порівняльну характеристику постачальників логістичних послуг і визначено ключові компетенції, що визначають їх потенціал конкурентних переваг. Отже, чим вищий рівень інтелектуально зорієнтованої діяльності логістичних операторів, тим вищий потенціал конкурентоспроможності та ефективності спільної взаємодії в ланцюгах (мережах) поставок продукції та послуг.

Оскільки бізнес-моделі логістичної діяльності 2PL, 3PL та 4PL-провайдерів детально проаналізовані в науковій літературі, зосередимося на формуванні концепції й основних рис діяльності 5PL-оператора, який має найвищий рівень інтелектуально зорієнтованої логістичної діяльності.

Сьогодні в науковій літературі тільки окреслено загальний контур діяльності такого логістичного посередника. Компанії, що спеціалізуються на розробленні й упровадженні інформаційно-комунікаційних технологій в практику підприємництва, визначають 5 PL-провайдера як єдиний віртуальний майданчик для виконання повного спектра логістичних задач. Інші фірми вважають, що це система інтернет-логістики, тобто планування, виконання та контролювання руху й розміщення товарів за допомогою електронних засобів інформації. Власне, обидва напрями зараз активно

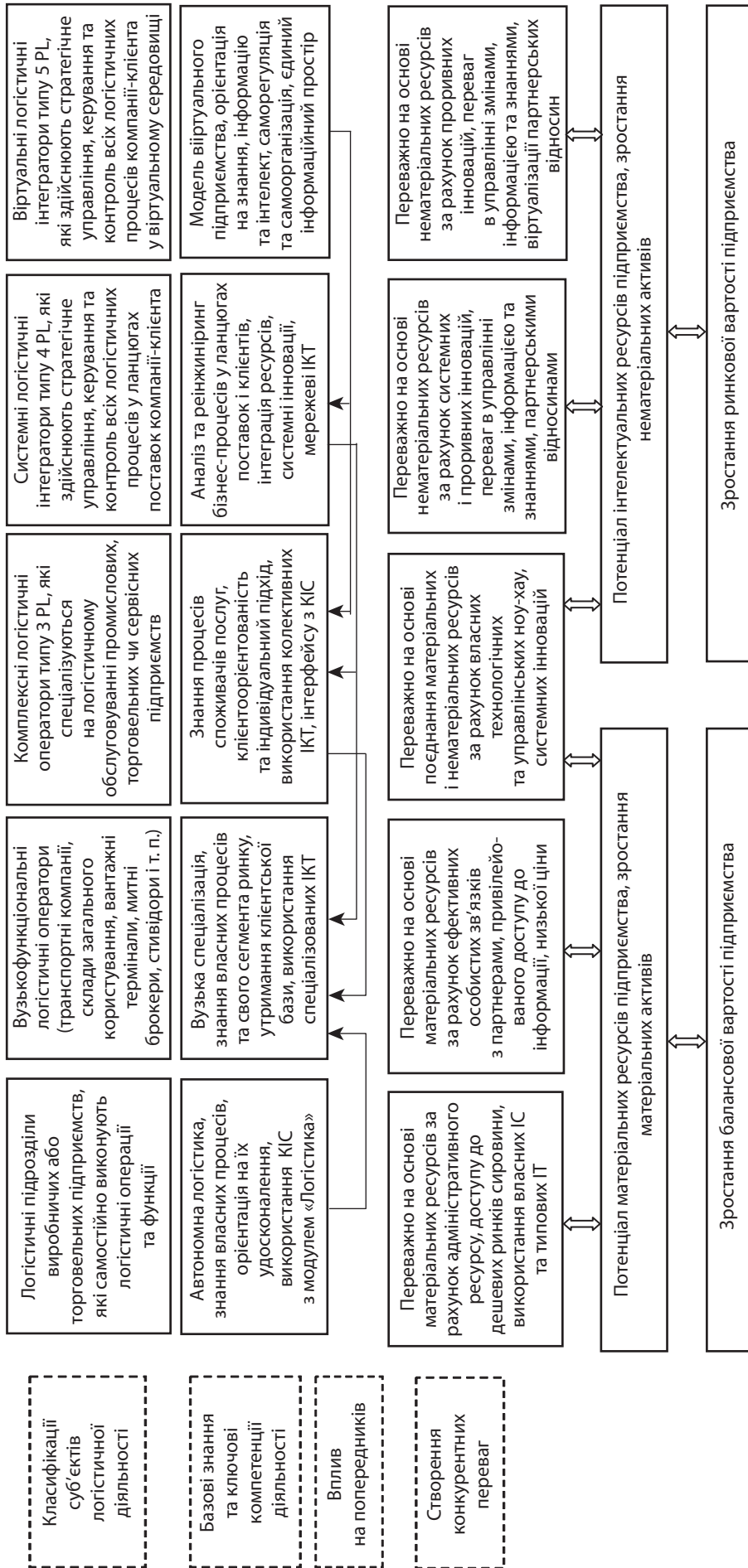
розвиваються. Так, наукова програма Європейського Союзу «Horizon-2020» передбачає значне фінансування розробку глобальних IT-технологій у сфері логістики, що в майбутньому може стати єдиним віртуальним простором для формування логістичних мереж.

На нашу думку, діяльність 5PL-провайдера має бути сконцентрована не тільки на використанні ІКТ, але й на рівні логістичного сервісу, що передбачає постійне створення нових інтелектуальних продуктів для великих корпоративних клієнтів. Прикладом може служити діяльність одного з лідерів глобального ринку логістики – компанії «Кюне і Нагель», яка розробила нову концепцію глобального центру морської та авіаційної логістики (GMALSC), що об'єднує всі схеми авіаційних і морських поставок компанії «Брігіш Америкен Тобако» в єдину логістичну структуру – Control Tower. Ця система сприяє цілісному управлінню ланцюгами поставок усіх товарних груп, а також вхідних і вихідних товарних потоків по всьому світу за допомогою єдиної інформаційної системи. Новозеландська компанія «Contract Warehousing New Zealand Limited. Contract Warehousing Group» на базі програмного продукту Sapphire Customer Web Portal дає можливість своїм клієнтам самостійно розміщувати замовлення, відстежувати їх стан та підтвердження поставок, оформлювати накладні, рахунки, звіти, контролювати фінансові розрахунки, стан запасів тощо.

Таким чином, основною ознакою 5PL-провайдера визначено рівень інтелектуалізації логістичної діяльності, який виявляється у створенні та функціонуванні інтелектуалізованих логістичних систем як складних систем управління, координації та контролю стратегічних, тактичних і оперативних завдань функціонування логістичних мереж. Інтелектуалізовані логістичні системи повинні працювати в режимі реального часу в єдиній системі координат і єдиному інформаційному просторі й тим самим створювати методологічний базис для оптимізації логістичних рішень і кращого використання наявної логістичної інфраструктури. При цьому вони повинні містити не тільки модулі інтелектуальних транспортних систем, інтелектуальні технології з моніторингу транспортних засобів і транспортних потоків, але й інтегровані програмні рішення для забезпечення різних форм комунікації підприємств (економічних агентів) у ланцюгах (мережах) поставок товарів і послуг.

Велике значення для інтелектуалізації логістичної діяльності має впровадження електронного документообігу, який сприяє формуванню такої взаємодії підприємств, за якої вони, власне, є організаціями, що саморозвиваються, самонавчаються та саморегулюються. Інтегрована модель подання знань, покладена в основу системи інтелектуального документообігу, крім знань про формування структури й шаблонів документів, а також про формування маршрутних схем руху документів, повинна містити лінгвістичні знання й знання предметної області. Використання електронного документообігу в діяльності виробничих, торговельних, транспортних, логістичних компаній обумовлює необхідність упровадження в транспортних терміналах технології обслуговування товарних потоків за принци-

Рівень інтелектуалізації логістичної діяльності

Рис. 3. Формування конкурентних переваг суб'єктів логістичної діяльності шляхом інтелектуалізації процесів і процедур

Джерело: узагальнено автором на основі [21 – 23].

пом «єдиного електронного вікна», а також поширення технології електронного фрахту в організації вантажних перевезень за участю різних видів транспорту.

Зауважимо також, що в умовах активного використання сучасних інформаційних систем і засобів комунікації надзвичайно зростає роль загальних і професійних компетенцій фахівців, здатних використовувати нові технології моніторингу руху транспорту, моніторингу вантажопотоків, 3D-візуалізації складу або транспортного терміналу, логістичного обслуговування інтернет-магазинів та ін. Сучасному логістичному бізнесу потрібен висококваліфікований і освічений працівник, що володіє не тільки вузькопрофесійними знаннями, а й широким кругозором, який дозволяв би йому вільно орієнтуватися в постійно змінюваних обставинах, приймати самостійні рішення. Про необхідність формування нових професійних компетенцій логістичного персоналу ми писали в статті [23]. У зв'язку з цим зростає роль освіти як основи формування і розвитку інтелектуальних ресурсів, створення та трансферу нових знань в економіку.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз сучасного етапу розвитку світової економіки та концепцій «нової логістики» дозволив зробити висновок, що сучасна інтелектуально зорієнтована економіка принципово змінює традиційні принципи, підходи та моделі розвитку конкурентоспроможного підприємництва та ролі логістики як інтелектуального інтегратора ланцюгів створення споживчої вартості. Інтелектуалізація логістичної діяльності вимагає створення інтелектуалізованих логістичних систем, які, з одного боку, передбачають більш активне використання сучасних інтелектуальних, геоінформаційних, телекомунікаційних, корпоративних інтегрованих систем і технологій, а з іншого боку, – підвищення якості підготовки логістичного персоналу і стимулювання розвитку інтелектуального капіталу логістичних провайдерів. Реальним прототипом такої системи є концептуальна модель діяльності 5PL-провайдера. Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення його організаційної структури та ключових показників логістичного сервісу з використанням електронних технологій: e-mobility; e-business; e-logistics, «хмарних» рішень тощо. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знаниями, или История будущего / Т. Сакайя // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 640 с.
2. Шульга Ж. О. Особливості економіки знань на сучасному етапі розвитку суспільства / Ж. О. Шульга // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. – № 1(17). – С. 94 – 99.
3. Плікус І. Й. Економічний потенціал підприємств, що функціонують в економіці, заснованій на знаннях / І. Й. Плікус // Бізнес Інформ. – 2014. – № 4. – С. 303 – 307.
4. Іванова В. В. Сутність і особливості інформаційного забезпечення економіки, заснованої на знаннях / В. В. Іванова // Економіка та держава. – 2011. – № 1. – С. 19 – 21.
5. Боярська М. О. Дослідження перспектив розвитку економіки знань в Україні / М. О. Боярська // Технологический аудит и резервы производства. – 2014. – № 5/2 (19). – С. 57 – 61.
6. Бутнік-Сіверський О. Б. Інноватика та інтелектуальна економіка (теоретико-методологічний аспект) / О. Б. Бутнік-Сіверський // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2007. – № 6. – С. 68 – 81; 2008. – № 1. – С. 63 – 77.
7. Салихов Б. В. Интеллектуальная экономика как нравственно-этическая форма инновационного развития / Б. В. Салихов, Д. А. Летунов // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 3 (27). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2070>
8. Наумов Е. А. Интеллектуальная экономика и устойчивое развитие в свете теории институционального конструктивизма / Е. А. Наумов, А. А. Понукалин, А. Е. Бенуа // Устойчивое развитие: наука и практика. – 2013. – № 1 (10). – С. 66 – 74 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: <http://www.yrazvitie.ru/wp-content/uploads/2013/06/6-Naumov.pdf>
9. Глазьев С. Ю. Интеллектуальная экономика - технологические вызовы XXI века : монография / С. Ю. Глазьев [и др.] ; науч. ред.: О. С. Сабден, Е. А. Наумов. – Алматы : Эксклюзив, 2009. – 319 с.
10. Максимова В. Ф. Smart (интеллектуальная) экономика: цели, задачи и перспективы / В. Ф. Максимова // Открытое образование. – 2011. – № 3. – С. 63 – 71.
11. Кондрашова-Діденко В. Інтелектуально зорієнтована економіка / В. Кондрашова-Діденко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2009. – № 109. – С. 56 – 59.
12. Носань Н. С. Економіка знань: сутність, перспективи і розвиток в Україні / Н. С. Носань // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5 (119). – С. 12 – 14.
13. Бажал Ю. Знаннєва економіка: теорії і державна політика / Ю. Бажал // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 3. – С. 71 – 76.
14. Чухрай Н. І. Взаємодія учасників інноваційного процесу у ланцюгу вартості : монографія / За наук. ред. проф. Н. І. Чухрай. – Львів : Вид-во «Львівська політехніка», 2012. – 348 с.
15. Салихов Б. В. Интеллектуальное предпринимательство в управлении корпоративными знаниями / Б. В. Салихов, Б. А. Нейматова // Креативная экономика. – 2009. – № 1 (25). – С. 53 – 63 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.creativeconomy.ru/articles/2776/>
16. Касаткина В. В. Интеллектуализация экономики: теоретический анализ : дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.01 / В. В. Касаткина [Место защиты: При ФГОБУВПО «Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации»]. – Москва, 2011. – 175 с.
17. Лаврова Н. А. Ресурсы формирования и развития экономики, основанной на знаниях (институциональный анализ): теоретический анализ : дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.01 [Место защиты: РЭУ им. В. Г. Плеханова]. – Москва, 2014. – 175 с.
18. Ахтямов М. К. Интеллектуализация предпринимательства как объективная закономерность развития экономики знаний / М. К. Ахтямов, Н. А. Кузнецова, Л. В. Саакова // Российское предпринимательство. – 2011. – № 4. – Вып. 2 (182). – С. 16 – 24.
19. Gourdin K. N. Global Logistics Management: A Competitive Advantage for the 21st Century / K. N. Gourdin. – 2nd Edition. – Oxford, 2001. – 344 p.
20. Афанасенко И. Д. Коммерческая логистика / И. Д. Афанасенко, В. В. Борисова. – СПб. : Питер, 2012. – 352 с.
21. Fabbe-Costes N. Towards a Typology of the Roles of Logistics Service Providers as «Supply Chain Integrators». / N. Fabbe-Costes, M. Jahre, Ch. Roussat // Supply Chain Forum. International Journal. – 2008. – Vol. 9. – No. 2. – P. 28 – 43.

22. Деметьев А. В. Контрактная логистика : монография / А. В. Деметьев. – СПб. : ООО «Книжный Дом», 2013. – 146 с.

23. Григорак М. Ю. Формування професійних компетенцій менеджерів з логістики у віртуальних лабораторіях з використанням хмарних технологій / М. Ю. Григорак // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету: Серія «Економіка і управління». – К. : ДЕТУТ, 2014. – Вип. 29.

REFERENCES

Akhthiamov, M. K., Kuznetsova, N. A., and Saakova, L. V. "Intellektualizatsiia predprinimatelstva kak obektivnaia zakonmernost razvitiia ekonomiki znaniy" [Intellectualization of entrepreneurship as an objective law of development of the knowledge economy]. *Rossiyskoe predprinimatelstvo*, vol. 4, no. 2 (182) (2011): 16-24.

Afanasenko, I. D., and Borisova, V. V. *Kommercheskaia logistika* [Commercial Logistics]. St. Petersburg: Piter, 2012.

Boiarska, M. O. "Doslidzhennia perspektyv rozvytku ekonomiky znan v Ukraini" [Research perspectives of development of the knowledge economy in Ukraine]. *Tekhnolohycheskyi audyt y rezervy proyzvodstva*, no. 5/2 (19) (2014): 57-61.

Butnik-Siverskyi, O. B. "Innovatyka ta intelektualna ekonomika (teoretyko-metodolohichni aspekt)" [Innovation and Intellectual economics (theoretical and methodological aspects)]. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti*, no. 6 (2007); 1 (2008): 68-81; 63-77.

Bazhal, Yu. "Znannieva ekonomika: teorii i derzhavna polityka" [Of knowledge economy: theory and public policy]. *Ekonomika i prohozuvannia*, no. 3 (2003): 71-76.

Chukhrai, N. I. *Vzaimodiia uchastnykh innovatsiinoho protsesu u lantsiuhu vartosti* [Interaction between participants in the innovation process in the value chain]. Lviv: Lvivska politehnika, 2012.

Dementev, A. V. *Kontraktnaia logistika* [Contract logistics]. St. Petersburg: Knizhnyy Dom, 2013.

Fabbe-Costes, N., Jahre, M., and Roussat, Ch. "Towards a Typology of the Roles of Logistics Service Providers as "Supply Chain Integrators". *Supply Chain Forum "International Journal*, vol. 9, no. 2 (2008): 28-43.

Glazev, S. Yu. *Intellektualnaia ekonomika – tekhnologicheskie vyzovy XXI veka* [Knowledge-based economy – technological challenges of the XXI century]. Almaty: Ekskliuziv, 2009.

Gourdin, K. N. *Global Logistics Management: A Competitive Advantage for the 21st Century*. Oxford, 2001.

Hryhorak, M. Yu. "Formuvannia profesiinykh kompetentsii menedzheriv z lohistyky u virtualnykh laboratoriiakh z vykorystanniam khmarnykh tekhnolohii" [Formation of professional competence in logistics management in virtual labs using cloud technology]. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho ekonomiko-tekhnolohichnoho universytetu: Serii «Ekonomika i upravlinnia»*, no. 29 (2014).

Ivanova, V. V. "Sutnist i osoblyvosti informatsiinoho zabezpechennia ekonomiky, zasnovanoi na znanniakh" [The essence and characteristics of information provision economy based on knowledge]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 1 (2011): 19-21.

Kasatkina, V. V. "Intellektualizatsiia ekonomiki: teoreticheskyi analiz" [Intellectualization of the economy: a theoretical analysis]. *Dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.01*, 2011.

Kondrashova-Didenko, V. "Intellektualno zorientovana ekonomika" [Intellectually oriented economy]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka*, no. 109 (2009): 56-59.

Lavrova, N. A. "Resursy formirovaniya i razvitiya ekonomiki, osnovannoy na znanniakh (institutSIONALNYI ANALIZ): teoreticheskyi analiz" [Resources formation and development of an economy based on knowledge (institutional analysis): theoretical analysis]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.01*, 2014.

Maksimova, V. F. "Smart (intellektualnaia) ekonomika: tseli, zadachi i perspektivy" [Smart (intellectual) Economy: goals, objectives and prospects]. *Otkrytoe obrazovanie*, no. 3 (2011): 63-71.

Naumov, E. A., Ponukalin, A. A., and Benua, A. E. "Intellektualnaia ekonomika i ustoychivoe razvitie v svete teorii institutsionalno-go konstruktivizma" [Intellectual economy and sustainable development in the light of institutional theory of constructivism]. <http://www.yrazvitie.ru/wp-content/uploads/2013/06/6-Naymov.pdf>

Nosan, N. S. "Ekonomika znan: sutnist, perspektivy i rozvytok v Ukraini" [Knowledge Economy: the nature, prospects and development in Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 5 (119) (2011): 12-14.

Plikus, I. I. "Ekonomichniy potentsial pidpriemstv, shcho funktsionuiut v ekonomitsi, zasnovanii na znanniakh" [The economic potential of operating in an economy based on knowledge]. *Biznes Inform*, no. 4 (2014): 303-307.

Shulha, Zh. O. "Osoblyvosti ekonomiky znan na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva" [Features of the knowledge economy in modern society]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 1 (17) (2012): 94-99.

Salikhov, B. V., and Neymatova, B. A. "Intellektualnoe predprinimatelstvo v upravlenii korporativnymi znaniiami" [Intelligent business in enterprise knowledge management]. <http://www.creativeconomy.ru/articles/2776/>

Salikhov, B. V., and Letunov, D. A. "Intellektualnaia ekonomika kak нравstvenno-eticheskaia forma innovatsionnogo razvitiia" [Knowledge-based economy as a moral and ethical form of innovation]. <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2070>

Sakayia, T. "Stoimost, sozdavaemaia znaniiami, ili Istoriiia budushchego" [The value created by knowledge, or a history of the future]. In *Novaia postindustrialnaia volna na Zapade*. Moscow: Academia, 1999.

КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ І ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО СПОЖИВАННЯ

© 2015 ПОГОРІЛА Л. М.

УДК 330.544.2+005.35]:330.1

Погоріла Л. М. Ключові фактори і принципи соціально відповідального споживання

Метою статті є дослідження визначальних факторів соціально відповідального споживання і розробка концептуальної моделі соціально відповідального споживача, яка враховує їх сучасну типологізацію та архітектоніку. У статті визначено ключові фактори соціально відповідального споживання, їх структуру і основні функціональні характеристики. Розроблено модель соціально відповідального споживача із урахуванням ключових факторів і тенденцій. Розкрито основні стійкі структурні особливості моделі соціально відповідального споживача, що складаються із зеленого (органічного), етичного, сталого, раціонального та обмеженого споживання. На основі міжнародних даних досліджено сучасні тенденції соціально відповідального споживання.

Ключові слова: соціальна відповідальність, соціально відповідальне споживання, соціально відповідальний споживач.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 14.

Погоріла Лідія Михайлівна – здобувач, кафедра політичної економії, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: PLidia2007@yandex.ru

УДК 330.544.2+005.35]:330.1

Погоріла Л. М. Ключевые факторы и принципы социально ответственного потребления

Целью статьи является исследование определяющих факторов социально ответственного потребления и разработка концептуальной модели социально ответственного потребителя, которая учитывает их современную типологизацию и архитектуру. В статье определены ключевые факторы социально ответственного потребления, их структура и основные функциональные характеристики. Разработана модель социально ответственного потребителя с учетом ключевых факторов и тенденций. Раскрыты основные устойчивые структурные особенности модели социально ответственного потребителя, состоящие из зеленого (органического), этического, устойчивого, рационального и ограниченного потребления. На основе международных данных исследованы современные тенденции социально ответственного потребления.

Ключевые слова: социальная ответственность, социально ответственное потребление, социально ответственный потребитель.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 14.

Погоріла Лідія Михайлівна – соискатель, кафедра политической экономики, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: PLidia2007@yandex.ru

UDC 330.544.2+005.35]:330.1

Pogorila L. M. Key Factors and Principles of Socially Responsible Consumption

The article is aimed to study the determinants of socially responsible consumption and to elaborate a conceptual model of socially responsible consumer, while taking account of their contemporary classification and architectonics. In the article, key factors of socially responsible consumption, their structure and the basic functional characteristics are identified. A model of socially responsible consumer, taking into account the key factors and trends, has been elaborated. The basic sustainable structural characteristics of model of the socially responsible consumer have been disclosed, consisting of green (organic), ethical, sustainable, rational and limited consumption. On the basis of international data, contemporary trends in the socially responsible consumption have been researched.

Key words: social responsibility, socially responsible consumption, socially responsible consumer.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 14.

Pogorila Lidia M. – Applicant, Department of Political Economy, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: PLidia2007@yandex.ru

Парадигмальні установки сучасної цивілізації, які орієнтовані на прагматизм, технократизм і спираються на наукову раціональність як пануючу форму освоєння світу, одночасно виявили свою неспроможність як засоби подолання глобальних ризиків, що притаманні різним сферам суспільства. Це призвело до кризи системи цінностей і заснованої на ній поведінки, в якій домінує прагнення до задоволення егоїстичних інтересів та потреб, невпинне споживання благ заради самого споживання. Культ надспоживання з притаманним йому марнотратством призводить до настання екологічної катастрофи, вірогідність якої підвищується пропорційно з підвищенням рівня витрат ресурсів. Відповідно актуалізуються термінове вирішення таких основних проблем, як: екологічна ситуація, що пов'язана з масштабним забрудненням довкілля; вичерпність природних ресурсів; марнотратство, яке властиве споживачській культурі. Усі ці проблеми взаємопов'язані, що значно ускладнює їх вирішення. Необхідний пошук і розробка нових шляхів до вирішення цих проблем, які б забезпечили не просто

безпеку для навколишнього середовища, але і розумне використання ресурсів і котрі також здійснювали б активний вплив на культурні цінності для їх трансформації із споживачьких у соціально відповідальні.

Альтернативою суспільства споживання має стати суспільство соціально відповідального споживання, для якого характерним є обмежене, раціональне споживання з мотивом відповідальності перед майбутніми поколіннями. Це актуалізує наукові пошуки ефективних і концептуальних моделей споживання, які б враховували сучасні виклики і тенденції зміни відносин споживання загалом.

Вперше феномен відповідальності почав досліджуватися в працях античних філософів Платона та Аристотеля. Подальшого розвитку ця категорія набула в працях Т. Гоббса, І. Канта, Дж. Локка, М. Монтеня та інших західноєвропейських філософів. У наш час іноземними і вітчизняними науковцями проведено багато досліджень феномену соціальної відповідальності. Так, варто відмітити працю відомого українського вченого А. Єрмоленка «Етика відповідальності та соціальне бут-

тя людини: сучасна німецька практична філософія» [2], де обґрунтовано значення етики відповідальності. Серед російських видань слід відзначити працю Є. Віттенберга «Соціальна відповідальність бізнесу на пострадянському просторі» [1], в якій було зроблено акцент на проблемі розуміння бізнесом власної соціальної відповідальності. Однак багато науковців у своїх дослідженнях соціальної відповідальності не розглядають аспект соціально відповідального споживання.

Мета статті – дослідження визначальних факторів соціально відповідального споживання і розробка концептуальної моделі соціально відповідального споживача, яка враховує їх сучасну типологізацію та архітектоніку.

Для реалізації цієї мети в статті поставлені такі завдання:

1. Визначити ключові фактори соціально відповідального споживання, їх структуру і основні функціональні характеристики.

2. Розробити модель соціально відповідального споживача із урахуванням ключових факторів і тенденцій. Розкрити основні стійкі структурні особливості моделі соціально відповідального споживача.

3. Дослідити на основі міжнародних даних сучасні тенденції соціально відповідального споживання.

З результатом огляду літературних джерел встановлено, що соціальна відповідальність – це складне суспільне явище, інтегральне багатоаспектне поняття, проблематика якого є актуальним напрямом наукових досліджень у різних сферах знань, таких як економічна теорія, філософія, юриспруденція,

соціологія, психологія тощо. Науковці відзначають, що соціальна відповідальність суспільства впливає та визначається соціальною відповідальністю його членів. «Саме громадянин (з його правами і обов'язками, потребами і можливостями, проблемами і засобами їх вирішення) має стати не лише пріоритетом для суспільства, а й об'єктом соціальної відповідальності за такими її видами: особиста, родинна, економічна, екологічна, професійна, політична тощо» [3]. У колективній монографії науковців ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» «Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку» показані результати системного наукового дослідження феномена соціальної відповідальності суб'єктів суспільства на всіх рівнях – державному, інституціональному, корпоративному, особистісному та виділено визначальний рівень – соціальної відповідальності людини – соціальної відповідальності споживача [4]. Із цього цілком логічно випливає, що категорія «соціальна відповідальність споживача» є похідною від категорії «соціальна відповідальність людини», тому що перша є частковим випадком другого з огляду на системну підпорядкованість соціальних відносин різного роду у суспільстві.

Соціальна відповідальність має складну та багаторівневу структуру. У пропонованій статті автором акцентується увага на окремому її аспекті – соціальній відповідальності людини, передусім соціальній відповідальності споживача. З метою систематизації головних факторів соціально відповідального споживання нами було досліджено концепції, наукові підходи відповідних учених у частині розмежування ключових соціальних характеристик відносин споживання (*табл. 1*).

Таблиця 1

Визначальні фактори соціально відповідального споживання

Автор(-и), джерело	Визначальні фактори соціально відповідального споживання
1	2
Ф. Вебстер [14]	Споживачі є свідомими, соціально відповідальними, якщо вони враховують суспільні наслідки свого індивідуального споживання або використовують свою купівельну спроможність для досягнення соціальних змін
Н. Деленер [6]	Релігійний споживач більш консервативний, відповідальний та здатний на прийняття споживчого вибору згідно зі своїми моральними переконаннями
Дж. Робертс [12]	Визначено соціально відповідального споживача як такого, що купує товари і послуги, які здійснюють позитивний (або менш негативний) вплив на природне середовище, та уникає купувати товари компаній, які здійснюють негативний вплив на суспільство
А. Франсуа-Лекомпт [9]	Виділено такі ознаки соціально відповідального споживання: – відмова купувати товари у фірм, чия поведінка вважається безвідповідальною; – придбання товарів, частина ціни яких йде на добру справу; – прагнення допомагати малому бізнесу; – надання переваги товарам місцевого виробництва; – зниження обсягів індивідуального споживання
Т. Девіні, П. Аугер, Г. Екхардт і Т. Біртчнел [7]	Свідомий та навмисний вибір на користь соціально відповідального споживання на основі особистих і моральних переконань
Р. Каруана [5]	Метою споживача є розуміння того, як впливає його споживання на суспільство, що виражається через споживчу поведінку. Споживчий вибір є відображенням ставлення споживачів до дій корпорацій: вплив на суспільство і середовище, етика, добровільне скорочення рівнів споживання
Д. Уебб, Л. Мор, К. Гарріс [13]	Визначено соціально відповідальну поведінку споживача на основі «Концепції соціального маркетингу» Ф. Котлера. Згідно з цією концепцією компанія має визначити інтереси, потреби і нужди цільових ринків, потім забезпечити найвищу споживчу цінність більш ефективнішими ніж у конкурентів способами, які підтримують або покращують добробут як споживача так і всього суспільства в цілому

1	2
Ф. Дуріф та ін. [8]	Визначено різні аспекти соціально відповідального споживання: – вплив фірм на споживчу поведінку; – уникнення і скорочення використання шкідливих для довкілля благ; – різні профілі споживання на основі особистих мотивацій споживачів
Х. Паек, М. Нелсон [11]	Соціально відповідальна поведінка споживача виражається у виборі та використанні продукції таким чином, щоб скоротити або виключити будь-які небезпечні наслідки; максимізація в довгостроковій перспективі благодійного впливу на суспільство і навколишнє середовище
А. Колот [4]	Відповідальний споживач надає перевагу тій продукції, виготовлення та споживання якої завдає мінімальної шкоди довкіллю, яка не шкодить його здоров'ю та здоров'ю його членів родини. У споживанні товарів та послуг керується не інформацією, нав'язаною маркетингом, а особистими розумними, виваженими потребами

Аналіз джерел у цілому засвідчив, що на сьогодні в основному сформувалося два головні аспекти соціально відповідального споживання: екологічний (не купувати товари, виробництво яких здійснює негативний вплив на довкілля) та безпосередньо соціальний (унікати купівлі товарів компаній, які здійснюють негативний вплив на суспільний добробут). Окремі дослідники виокремлюють також етичний (свідомий та навмисний вибір на користь соціально відповідального споживання на основі особистих і моральних переконань) та раціональний виміри (добровільне скорочення рівня індивідуального споживання) іншого аспекту. Таке розмаїття підходів до диференціації соціально відповідального споживання свідчить про системність даної категорії та її багатовимірну природу.

Сучасні споживачі (здебільшого в розвинених країнах) надають перевагу компаніям та організаціям, які проявляють турботу про майбутній добробут суспільства, відмовляються від виробництва товарів, що суперечать суспільним інтересам, які не завдають шкоди навколишньому середовищу, піклуються про збереження екологічної рівноваги у світі та використовують «зелені технології» у своєму виробництві. Вони бажають отримувати не тільки якісні і безпечні товари та послуги, а й хочуть знати, чи були вони вироблені відповідальним із соціальної точки зору підприємством. Для більшості європейських споживачів міра соціальної відповідальності підприємства впливає на ухвалення рішення про придбання товару відповідного підприємства або вибір компанії, що надає послуги. Це відкриває додаткові шанси для учасників ринку, адже багато споживачів заявляють про готовність платити більше саме за товари, які вироблені соціально відповідальними компаніями.

Про це досить переконливо свідчать результати наукових досліджень міжнародної інформаційної і дослідницької компанії Nielsen Holdings N.V. Так, за результатами оцінок, 55% глобальних споживачів готові платити більше за товари соціально відповідальних компаній. Близько 52% респондентів, які взяли участь у відповідному опитуванні, відповіли, що вони купували товари або користувалися послугами соціально відповідальних компаній принаймні один раз протягом останніх 6 місяців. Результати опитування української аудиторії засвідчили, що 44% вітчизняних споживачів

готові платити більше за блага, що беруть участь у соціальних програмах, і 46% заявили, що протягом останніх 6 місяців придбали принаймні один продукт або послугу виключно через залучення цих брендів до реалізації різноманітних соціальних ініціатив [10]. Таких специфічних споживачів компанія Nielsen виокремлює в цілісну групу – соціально відповідальних споживачів.

З метою ідентифікації та обґрунтування відносно сталих характеристик соціально відповідального споживання нами було розроблено концептуальну модель соціально відповідального споживача, яка враховує його сучасну типологізацію в частині соціального аспекту (рис. 1).

Модель соціально відповідального споживача має свої структурні особливості, а саме: зелене (органічне) споживання, етичне споживання, стале споживання, раціональне споживання та обмежене споживання. Так, *зелене (органічне) споживання* означає споживання екологічних (органічних) товарів, які не завдають шкоди довкіллю та здоров'ю індивіда, та уникнення товарів, які виробляються з використанням пестицидів, гербіцидів, неорганічних добрив, антибіотиків і гормонів росту та біоінженерії (генетично модифіковані продукти).

Наступною складовою моделі соціально відповідального споживача є *етичне споживання*, що сприяє участі в підтримці екологічних і соціальних ініціатив. Це споживання розуміється як особливий спосіб придбання і використання ресурсів, за якого значна увага приділяється забезпеченню сталого розвитку і дотриманню прав людини, а також придбання або відмова від придбання товару за етичними, політичними або екологічними переконаннями. За цього споживання відбувається вибірковий підхід до придбання благ, в якому важливим критерієм вибору є їх етичне походження.

Така складова моделі, як *стале споживання* здійснює мінімальну дію на довкілля, сприяє соціальній справедливості, є економічно прийнятним та відповідає основним потребам населення всієї планети.

Раціональне споживання як наступна складова моделі соціально відповідального споживача – це продумане споживання, яке передбачає порівняння результатів дії із витратами; відповідає науково обґрунтованим уявленням про його розумні межі. Воно забезпечує задоволення раціональних потреб індивідів та поєднує їх з по-

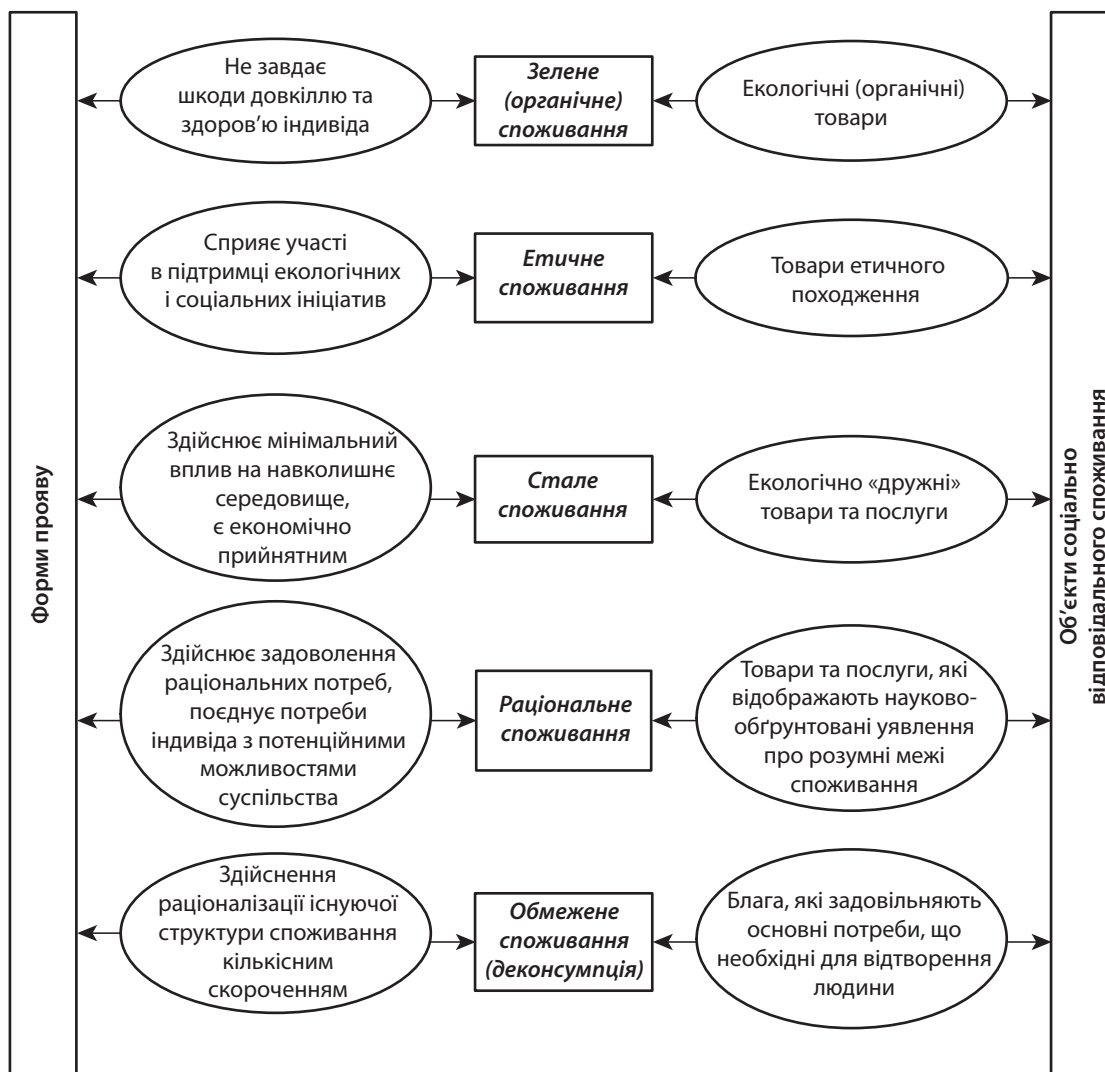

Рис. 1. Модель соціально відповідального споживача

Джерело: розроблено автором.

тенційними можливостями суспільства, створює умови для різнобічного та гармонійного розвитку особистості.

Черговою складовою моделі є *обмежене споживання, деконсумція (деспоживання)* – є свідомим, раціональним обмеженням споживання до розмірів мінімального задоволення потреб, тобто раціоналізація існуючої структури споживання кількісним скороченням. Об'єктами цього споживання є блага, які задовольняють основні потреби, що необхідні для відтворення людини.

Запропонована модель надає можливість більш ґрунтовніше структурувати та розкривати поняття соціально відповідального споживання шляхом аналізу складових цієї моделі. Розроблена модель соціально відповідального споживача враховує ключові фактори і тенденції, їх сучасну типологізацію та архітектуру.

ВИСНОВКИ

За підсумками проведеного дослідження можна зробити загальні висновки. У цілому соціально відповідальне споживання складний та багатогранний процес, якому притаманні певні закономірності. *По-перше*, соціальна відповідальність споживача виражається в його активній життєвій позиції (усвідомлення наслідків

того, що він купує, зважування альтернатив і прийняття рішень, які вигідні не тільки собі, але і загальному добробуту). *По-друге*, соціально відповідальне споживання – вибір на користь благ, які не тільки задовольняють споживача своїми властивостями, але й задовольняють його смаки і уподобання (наприклад, етичні, релігійні, моральні, культурні тощо). *По-третьє*, соціально відповідальний споживач активно сприяє підтримці справедливого і сталого розвитку та діє відповідально на сімейному, національному та глобальному рівнях. *По-четверте*, розроблено модель соціально відповідального споживача, яка враховує низку ключових факторів формування і тенденцій розвитку сучасного споживання. *По-п'яте*, модель соціально відповідального споживача включає основні стійкі структурні елементи, що складаються із зеленого (органічного) споживання, етичного споживання, сталого споживання, раціонального споживання та обмеженого споживання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Виттенберг Е. Я. Социальная ответственность бизнеса в постсоветском пространстве / Е. Я. Виттенберг. – М.: РГГУ, 2011. – 477 с.

2. Ермоленко А. Н. Этика ответственности и социальное бытие человека (современная немецкая практическая философия) / А. Н. Ермоленко. – К. : Наукова думка, 1994. – 200 с.

3. Мельниченко О. А. Державна політика щодо підвищення рівня та якості життя населення : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. управління: 25.00.02 / О. А. Мельниченко. – Запоріжжя, 2010. – 36 с.

4. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / За ред. А. М. Колота. – К. : КНЕУ, 2012. – 501 с.

5. Caruana, R. (2007). A sociological Perspective of Consumption Morality // R. Caruana // *Journal of Consumer Behaviour*. – No. 6 (5): 287 – 304.

6. Delener, N. (1994). Religious contrasts in consumer decision behavior patterns: Their dimensions and marketing implications / N. Delener // *European Journal of Marketing*. – No. 28(5), 36 – 53.

7. Devinney, T. (2006). The Other CSR: Consumer Social Responsibility / T. Devinney, P. Auger, G. Eckhardt and T. Birtchnell // *Stanford Social Innovation Review*. – No. 4(3), 30 – 37.

8. Durif F. et al. (2011). Socially Responsible Consumers: Profile and Implications for Marketing Strategy / F. Durif et al. // *International Review of Business Research Paper*. – No. 7(6): 215 – 224.

9. François-Lecompte A. (2005), La CSR: proposition et validation d'un cadre conceptuel intégrateur, Thèse de doctorat en sciences de gestion / A. François-Lecompte // Université Pierre-Mendès-France, Grenoble.

10. Nielsen: социально ориентированные акции – новая возможность для брендов завоевать сердца потребителей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nielsen.com/ru/ru/press-room/2014/nielsen-social-programs-open-a-new-opportunity-for-brands-to-conquer-consumers-hearts.html>

11. Paek, H. J. (2012). To Buy or Not to Buy: Determinants of Socially Responsible Consumer Behavior and Consumer Reactions to Cause-Related and Boycotting Ads. H. J. Paek, M. R. Nelson // *Journal of Current Issues & Research in Advertising*. – No. 31(2): 75 – 90.

12. Roberts, J. A. (1995). Profiling levels of socially responsible consumer behaviour: A cluster analytic approach and its implications for marketing / J. A. Roberts // *Journal of Marketing Theory and Practice*. – No. 3(4): 97 – 114.

13. Webb, D. J. (2008). A Re-examination of Socially Responsible Consumption and its Measurement / D. J. Webb, L. A. Mohr & K. E. Harris // *Journal of Business Research*. – Vol. 61, pp. 91 – 98.

14. Webster, F. E. (1975). Determining the Characteristics of the Socially Conscious Consumer / F. E. Webster // *Journal of Consumer Research*. – Vol. 2, December, pp. 188 – 196.

REFERENCES

Caruana, R. "A sociological Perspective of Consumption Morality". *Journal of Consumer Behaviour*, no. 6 (5) (2007): 287-304.

Delener, N. "Religious contrasts in consumer decision behavior patterns: Their dimensions and marketing implications". *European Journal of Marketing*, no. 28 (5) (1994): 36-53.

Devinney, T. et al. "The Other CSR: Consumer Social Responsibility". *Stanford Social Innovation Review*, no. 4 (3) (2006): 30-37.

Durif, F. et al. "Socially Responsible Consumers: Profile and Implications for Marketing Strategy". *International Review of Business Research Paper*, no. 7 (6) (2011): 215-224.

Ermolenko, A. N. *Etika otvetstvennosti i sotsialnoe bytie cheloveka (sovremennaya nemetskaia prakticheskaia filosofia)* [Ethics and social responsibility of human existence (modern German practical philosophy)]. Kyiv: Naukova dumka, 1994.

Francois-Lecompte, A. "La CSR: proposition et validation d'un cadre conceptuel integrateur". *These de doctorat en sciences de gestion*, Université Pierre-Mendes-France, Grenoble, 2005.

Melnichenko, O. A. "Derzhavna polityka shchodo pidvyshchennia rivnia ta yakosti zhyttia naselennia" [Government policy to increase the level and quality of life]. *Avtoref. dys. ... dokt. nauk z derzh. upravlinnia: 25.00.02*, 2010.

"Nielsen: sotsialno orientirovannye aktsii - novaia vozmozhnost dlia brendov zavoevat serdtsa potrebiteley" [Nielsen: socially oriented action - a new opportunity for brands to win the hearts of consumers]. <http://www.nielsen.com/ru/ru/press-room/2014/nielsen-social-programs-open-a-new-opportunity-for-brands-to-conquer-consumers-hearts.html>

Paek, H. J., and Nelson, M. R. "To Buy or Not to Buy: Determinants of Socially Responsible Consumer Behavior and Consumer Reactions to Cause-Related and Boycotting Ads". *Journal of Current Issues & Research in Advertising*, no. 31 (2) (2012): 75-90.

Roberts, J. A. "Profiling levels of socially responsible consumer behaviour: A cluster analytic approach and its implications for marketing". *Journal of Marketing Theory and Practice*, no. 3 (4) (1995): 97-114.

Sotsialna vidpovidalnist: teoriia i praktyka rozvytku [Sustainability: Theory and practice development]. Kyiv: KNEU, 2012.

Vittenberg, E. Ya. *Sotsialnaia otvetstvennost biznesa v posts-ovetskom prostranstve* [Social responsibility of business in the former Soviet Union]. Moscow: RGGU, 2011.

Webb, D. J., Mohr, L. A., and Harris, K. E. "A Re-examination of Socially Responsible Consumption and its Measurement". *Journal of Business Research*, vol. 61 (2008): 91-98.

Webster, F. E. "Determining the Characteristics of the Socially Conscious Consumer". *Journal of Consumer Research*, vol. 2, December (1975): 188-196.

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МЕГАПОЛІСІВ

© 2015 КРАМАРЕНКО Р. М., ГАЛЕНКО С. М.

УДК 339.9:911.375.3(188)(4)

Крамаренко Р. М., Галенко С. М. Глобалізаційні підходи до створення ефективної стратегії розвитку європейських мегаполісів

Метою статті є дослідження впливу глобалізаційних процесів на розвиток міст, що несе чимало ускладнень як теоретичного, так і прикладного характеру, адже розробка ефективних стратегій розвитку мегаполіса має містити сукупність адекватних реакцій на ті швидкі зміни, що мають місце у світовій економіці та геополітиці. Проаналізовано форми глобалістського впливу з огляду на створювану стратегію мегаполісу. Визначено параметри, які варто враховувати в процесі розроблення довго- та середньострокових стратегій такого мегаполісу. Запропоновано застосувати для Києва модель розвитку великої агломерації за Ю. Жу (Y. Zhu). Визначено, що розроблення стратегії розвитку потребує насамперед чіткого методологічного визначення подальшої моделі міста. Проаналізовано методи оцінки позиціонування головних міст Європи.

Ключові слова: глобалізаційні процеси, стратегія розвитку мегаполісу, глобалізація, мегаполіс, столичне місто.

Рис.: 2. Бібл.: 13.

Крамаренко Руслан Михайлович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного обліку і аудиту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: kirikma@ukr.net

Галенко Сергій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного обліку і аудиту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: moia.kneu@ukr.net

УДК 339.9:911.375.3(188)(4)

Крамаренко Р. М., Галенко С. М. Глобализационные подходы к созданию эффективной стратегии развития европейских мегаполисов

Целью статьи является исследование влияния глобализационных процессов на развитие городов, что несет много сложностей как теоретического, так и прикладного характера, поскольку разработка эффективных стратегий развития мегаполиса должна содержать совокупность адекватных реакций на быстрые изменения, которые имеют место в мировой экономике и геополитике. Проанализированы формы глобалистического влияния, учитывая создаваемую стратегию мегаполиса. Определены параметры, которые стоит учитывать в процессе разработки долго- и среднесрочных стратегий такого мегаполиса. Предложено для Киева применить модель развития большой агломерации, разработанную Ю. Жу (Y. Zhu). Определено, что выработка стратегии развития требует прежде всего четкого методологического определения дальнейшей модели города. Проанализированы методы оценки позиционирования главных городов Европы.

Ключевые слова: глобализационные процессы, стратегия развития мегаполиса, глобализация, мегаполис, столичный город.

Рис.: 2. Библ.: 13.

Крамаренко Руслан Михайлович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международного учета и аудита, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: kirikma@ukr.net

Галенко Сергей Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международного учета и аудита, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: moia.kneu@ukr.net

UDC 339.9:911.375.3(188)(4)

Kramarenko R. M., Galenko S. M. Globalization Approaches to Establishing an Effective Strategy for Development of European Metropolises

The article is aimed to study the impact of globalization processes on the cities' development that involves numerous complexities, of both the theoretical and applied nature, since the elaborating effective strategies for development of metropolis should contain a complex of adequate responses to the rapid changes that are taking place in the world economy and geopolitics. Forms of globalistic influences have been analyzed, taking into account the establishing metropolis strategy. The parameters to consider when developing the long- and medium-term strategies of the metropolis have been determined. In the case of city of Kyiv, has been proposed to apply the model of development of a large metropolitan area, created by Yu Zhu. It has been determined that elaborating a strategy requires, first and foremost, a clear methodological definition of the future model of the city. Also the methods for estimation of positioning the main cities in Europe have been analyzed.

Key words: globalization processes, strategy of metropolis development, globalization, metropolis, capital city.

Pic.: 2. Bibl.: 13.

Kramarenko Ruslan M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of international accounting and auditing, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: kirikma@ukr.net

Galenko Serhii M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Accounting and Auditing, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: moia.kneu@ukr.net

Модельовання впливу глобалізаційних процесів на розвиток міст несе у своїй основі чимало ускладнень як теоретичного, так і прикладного характеру, адже розробка ефективних стратегій розвитку мегаполіса має містити сукупність адекватних реакцій на ті швидкі зміни, що мають місце у світовій економіці та геополітиці. Втім, аналіз форм глобалістського впливу, як зазначають Д. Хелд і А. МакГру, і розроблення відповідних реакцій може доволі сильно різнитися

за своїми результатами. Зазначені вище автори вказують на наявність чотирьох дискусійних груп з огляду на створювану стратегію мегаполісу – вертикального сегмента, що складається з глобалістів та скептиків, і горизонтального, основу якого утворюють так звані космополіти та комунітаристи [1, р. 5]. З цього випливає, що в процесі розроблення довго- та середньострокових стратегій такого мегаполісу, як Київ, який до того ж має столичний статус, варто враховувати таке:

- ✦ вплив глобалізаційних факторів на місто стає з кожним роком все більше відчутним, внаслідок чого цей населений пункт швидше за все буде дистанціюватися від інших регіонів держави і наближуватися до провідних мегаполісів Європи і Світу;
- ✦ стримування розвитку міста або ж, навпаки, його стимулювання несуть подібні переваги та ризики, котрі у будь-яких SWOT-аналізах викликатимуть недовіру як аналітиків-скептиків, так і тих, хто більше налаштований на позитивне сприйняття новацій, тобто на переважно оптимістичне оцінювання впливу наслідків глобалізації на столичне місто;
- ✦ космополітичне бачення розвитку мегаполісу є доволі дискусійним, адже воно передбачає цілісне сприйняття урбаністичних та сіткових процесів, що вирують у світі. Зауважуючи саме на таку особливість головних міст, відомий американський і водночас британський дослідник М. Шторпер справедливо вказує на те, що у світі утворилася своєрідна мішанина (*mishmash*) термінів та словосполучень, котрі при всьому їх переплетінні, а в окремих випадках й тотожності, потребують чіткого позиціонування територій (міст) з огляду на існування в них так званих двох «моторів» столичного управління, до яких відносять, на думку автора, внутрішню взаємодію та зовнішню генералізацію урбанізаційних процесів [2, р. 118];
- ✦ комунікативне бачення глобалізаційного впливу на розвиток столичного міста та формування на цій основі адекватної стратегії більш за все відбивають погляди американського науковця Р. Флорида, який переконаний, що розвиток креативного класу завжди стимулює комунікативний потенціал міста, створюючи від такої концентрації значні переваги для світової спільноти, яка виступає своєрідним навантажувачем його інфраструктури [3].

Добре розуміючи можливий вплив кожного з наведених вище підходів до створення оптимальної стратегії розвитку столиці України, надзвичайно важливим є виокремлення місця Києва в глобальній системі міжнародного трансферу продукції та фінансів, а також й ресурсів, у т. ч. креативних. Таке позиціонування на графічному рівні, щоправда без акцентування на столицю та переміщення факторів виробництва, вдалося зробити британським та сингапурським науковцям – Н. Кое, К. Лаї, Д. Войчик, які представили подібне переміщення у вигляді лайнера, що перетинає інституційно опосередкований інтерфейс, створюючи при цьому нову модель економічного середовища (рис. 1).

Як випливає з рис. 1, світові міста, а разом з ними й столиці, посідають провідні позиції в ідентифікації характеру та динаміки трансферу продукції та фінансів, значна частина яких може знаходитися в межах так званої офшорної юрисдикції. Зауважимо також, що сюди можна віднести також аутсорсингові системи продукування товарів та послуг. Разом узятє, це забезпечує відповідний рівень виробництва ділових послуг, підвищення якості котрих веде до створення глобальних виробничих мереж. З цього випливає, що тенденція дистанціювання світових міст від інших регіонів країни буде посилюватись, а відтак, справдуюватимуться прогнози П. Канна, який доволі справедливо зауважив, що «...у ХХ столітті не будуть домінувати США чи Китай, Бразилія або ж Індія, але міста будуть... Цей новий світ, – пише він далі, – не буде глобальним селом, а представлятиме глибоко диференційовану виробничу мережу» [5, р. 10].

З цього випливає цілком зрозуміле питання про виокремлення меж розвитку міста, його просторової моделі та напряму дії спланованих адміністрацією столиці заходів, що мають бути передбачені в його Стратегії. Водночас це потребує узгодження відповідних юридичних прав, обов'язків, регулюючих систем і створення законодавчого базису. Китайський дослідник Ю. Жу з огляду на це запропонував свою модель розвитку вели-

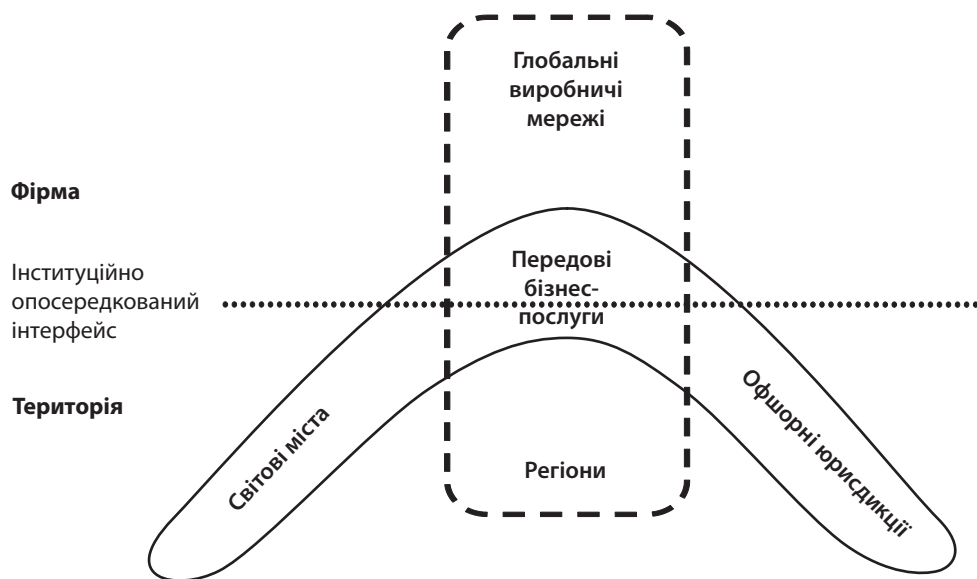

Рис. 1. Глобальне виробництво та фінансові мережі за Н. Кое, К. Лаї, Д. Войчик [4, р. 764]

кої агломерації, яку з легкістю можна застосувати й для Києва (рис. 2).

Таким чином, як це випливає з рис. 2, розвиток будь-якого столичного міста та його перспективне розширення потребують надзвичайно ретельного аналізу меж його ідентифікації – як такої, що діє станом на цей час, так і тієї, що потребує прогностичного оцінювання на період 5, 10, 15, 25 років, що зробити доволі важко в силу значної фінансової турбулентності світу та його переходу до інформаційного суспільства. Втім, зробити це вкрай необхідно, адже на цьому етапі треба визначити один із напрямків стратегії розвитку: вверх-униз або ж ушир. За першим варіантом розширення місту конче необхідно буде формувати різномірну інфраструктуру і витратити значні кошти на її вдосконалення та модернізацію, а також знаходити складні технічні рішення щодо існуючих і перспективних транспортних сполучень, внутрішньої логістики та управління системною міською господарства. Перевагою при цьому може стати постійно зростаюча компактність міста, натомість ризиком – зростання кількості техногенних катастроф, великих аварій та численних проявів тероризму.

Рис. 2. Концептуальна рамка розвитку міста за Ю. Жу [6, р. 199]

Розроблення Стратегії розвитку потребує насамперед чіткого методологічного визначення подальшої моделі міста. Найбільш важливим з огляду на це є те, що серед фахівців, які спеціалізуються на дослідженні міст, у т. ч. міст-регіонів, й досі точаться доволі суттєві дискусії щодо того, чи варто оцінювати розвиток мегаполісів з розвитком країн, в яких вони знаходяться, чи краще ув'язувати їх подальші перспективи з глобальним трансфером факторів виробництва, а відтак, надавати перевагу одній з домінуючих на цей час економічних теорій.

На думку одного з таких дослідників – С. Алексіадіс – своєрідними методологічними рамками при розробленні Стратегії могли б стати: неокласична теорія, теорія ендогенного зростання, так звана нова економічна географія або ж посткейнсіанська теорія [4]. З цього випливає, що ефективно управління містом може бути лише тоді, коли для його реалізації буде застосований найсучасніший науковий інструментарій, що має адекватну дію станом на цей час, на це місто та за відповідних умов.

Досить вдало, на нашу думку, спробу формування неоліберальної моделі розвитку м. Берлін (Німеччина) здійснили І. Шпстал і В. Нікольс. Їхня стратегія політичної та економічної ідентифікації міста з подальшою його модернізацією цілком базується на теорії неолібе-

ралізму та формуванні відповідних клубів, що включають створення мереж розбудови підтримки рециркуляції (переміщення) середнього класу, селектування осіб, що можуть розвивати культуру, підтримку публічної та локальної активності, формування вільних спільнот [8, р. 184 – 189].

Подібної точки зору дотримуються й інші дослідники, зокрема Дж. Пек і А. Тікель, котрі переконані у тому, що має бути виокремлений спеціальний неоліберальний простір, у межах якого спільні правила мають бути розповсюджені не лише на столиці та інші регіони країни, а й на інтеграційне угруповання, в якому вони знаходяться [9]. Подібні висновки щодо неоліберальної моделі були зроблені А. Онг [10] і британцем Д. Харвей [11], що яскраво свідчить про те, що системне зближення головних мегаполісів буде проходити значно швидшими темпами, ніж конвергенція депресивних регіонів країни з її столицею.

Стратегія розвитку будь-якого столичного міста у своїй основі повинна мати не лише глобалізаційну модель регулювання та панельні відповіді на світові виклики, а й відповідні конвергентні модуляції з іншими мегаполісами, що розташовані в межах континенту або ж інтеграційного союзу. При цьому деякі з дослідників глибоко переконані, що формальна столиця (тобто штучно створена) ніяких, окрім адміністративного сегмента, функцій не має, а відтак, не може бути віднесена до головного міста країни. Тож не випадково, що, оцінюючи позиціонування головних міст Європи (за виключенням країн СНД), відомі західні дослідники Н. Босма і Р. Штернберг вирішили ідентифікувати головне місто Італії як Мілан, а не Рим, Швейцарії – Цюрих, а не Берн, Туреччини – Стамбул, а не Анкару. З огляду на це,

загальне позиціонування окремих столичних міст Європи набуло чіткої рейтингової значущості, з огляду на яку можна з високим ступенем імовірності оцінити позиції міста Київ [12, р. 1024 – 1026].

Згадувані вище дослідники Н. Босма і Р. Штернберг вирішили піти далі та запровадили індекс загальної початкової підприємницької активності (*Total early-stage entrepreneurial activity*) – TEA, який найбільш інформативно станом на цей час характеризує розвиток бізнесу в столиці, що в цілому дозволяє створювати адекватні стратегії, з огляду на оцінювання бізнес середовища.

З цього випливає, що значний приплив капіталу припадає як на міста з високою інвестиційною привабливістю (Дублін, Осло, Лондон, Мадрид), так і на столиці нових членів ЄС і кандидатів на вступ (Рига, Белград). Середню групу утворюють столиці, які зазнали значного інвестиційного впливу в минулому (стрибок капіталовкладень) і зараз певною мірою потерпають від дорожнечі робочої сили (Берлін, Цюрих, Копенгаген, Амстердам, Афіни), а також нових держав ЄС (Загреб). І, нарешті, низький рівень початкової підприємницької активності притаманний як традиційним креативним центрам (Париж, Брюссель, Мілан, Гельсін-

кі, Стокгольм), так і периферії Європейського Союзу (Бухарест, Лісабон, Стамбул). Як для Києва ТЕА-рівень може швидше за все виглядати як низький, адже, поперше, суттєвого інституційного прискорення ще й досі не відбулося; по-друге, пострадянська бюрократична модель регулювання розвитку міста продовжує діяти і, по-третє, інвестиційного буму, як це сталося з Белградом після завершення балканської війни, не відбулося.

Тим не менш, подальший розвиток міста є неможливим без чіткого позиціонування його стратегій з урахуванням моделі, до якої тяжітиме. З огляду на наведене вище, можна бути переконаним у тому, що майбутнє української столиці багато в чому буде зумовлене визначенням прихильності міської громади до тієї чи іншої моделі, вибір яких, як це впливало з попереднього досвіду, невеликий: неоліберальна, з домінуванням підприємницького вектора розвитку, або ж неокейнсіанська, в якій провідне місце посідають людський капітал та соціальні умови його експлуатації. Щоправда, в умовах впливу на головний мегаполіс нашої держави сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів не виключається формування й мікс-моделі з її численними гібридними варіантами, основні переваги яких полягатимуть у більш високій гнучкості створення міських програм розвитку, високій оперативності здійснення регулятивних заходів та можливості корективки Стратегій в процесі їх створення, реалізації та модернізації в середньо- та довгостроковому періодах.

ВИСНОВКИ

Ближче за всіх до виокремлення характеру стратегічного планування у розвитку міста підійшли Дж. Брайтон і Дж. Сіпел [13, р. 334], яким вдалося чітко виокремити критерії досконалості місцевого самоврядування, котрі включають: орієнтованість на дії, близькість до громадян, автономність і підприємливість, орієнтованість на працівників, цінності, місію, цілі та коло повноважень, структуру, політичні стосунки тощо. Разом узяті, це дозволило чітко позиціонувати ризики державного сектора, що ускладнюють шлях до «досконалості».

Дотично до Києва таких перепон існує вісім:

1. Законодавча обмеженість розвитку міста, яка сформувалася виходячи з того, що столиця визначалась як регіон країни, а не як глобальний мегаполіс. До цього також додаються обмеженість ресурсів (у т. ч. бюджетних), за які українська столиця весь час сперечається з Кабінетом Міністрів, і небажання ризикувати з боку чиновництва.

2. Необхідність дотримання консенсусу інтересів усіх верств населення, що нерідко обмежує розвиток інноваційних підприємств, запровадження новітніх технологій, адже це нерідко призводить до скорочення робочої сили та зростання у жителів міста зацікавленості у фіксації підприємництва у тому вигляді, у якому воно є зараз.

3. Посилення регулятивних заходів часто-густо призводить до втрачання ринку або ж його ущемлення, а відтак, можуть суттєво впасти надходження до бюджету.

4. Соціальні програми міста підлягають принциповій ревізії щодо їх створення, реалізації та усвідом-

лення переваг. Моніторинг реалізації програми є важливим для всіх киян, адже він визначає їх ефективність щодо прийняття важливих рішень на перспективу.

5. Місто потребує фіксації тих цінностей, які воно має, з метою їх подальшого селектування (соціо-культурні, архітектурні, історичні, інтелектуальні тощо).

6. Потребує чіткого визначення місія міста, що реалізовуватиметься на локальному, регіональному, національному, континентальному та глобальному рівнях, на кожному з яких мають бути виокремлені основні завдання.

7. Закон про столицю не може вважатися абсолютно «сталім» документом і потребує постійного осмислення та коригування протягом п'яти наступних за внесеними змінами років.

8. Нагальною є ідентифікація інвесторів, влади, громадськості, громади та інших акторів столичної влади як творців нової моделі розбудови Києва. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Held P.** Globalization/Anti-Globalization. Beyond the Great Divide / P. Held, A. McGrew. – Second edition. – Cambridge: Polity Press, 2009. – 283 p.

2. **Storper M.** Governing the Large Metropolis / M. Storper // Territory, Politics, Governance. – 2014. – No. 2. – P. 114 – 134.

3. **Florida R.** The Flight of the Creative Class / R. Florida. – New York: HarperCollins, 2005. – 326 p.

4. **Coe N.** Integrating Finance into Global Production Networks / N. Coe, K. Lai, D. Wojcik // Regional Studies. – 2014. – Vol. 48 (No. 5). – P. 761 – 777.

5. **Khanna P.** Beyond city limits. The age of the nation is over. The new urban age has begun / P. Khanna // Foreign Policy. – 2010. – September. – P. 8 – 17.

6. **Zhu Y.** Spatiolity of China's Market-oriented Urbanism: The Unequal Right of Rural Migrants to City Space / Y. Zhu // Territory, Politics, Governance. – 2014. – No. 2. – P. 194 – 217.

7. **Alexiadis S.** Convergence Clubs and Spatial Externalities. Models and Applications of Regional Convergence in Europe / S. Alexiadis. – Berlin: Springer, 2013. – 244 p.

8. **Schipstal van I.** Rights to the Neoliberal City: The Case of Urban Land Squatting in «Creative» Berlin / I. Schipstal van, W. Nicholls // Territory, Politics, Governance. – 2014. – No. 2. – P. 173 – 193.

9. **Peak J.** Neoliberalization / J. Peak, A. Tickell // Antipode. – 2011. – No. 34. – P. 380 – 404.

10. **Ong A.** Neoliberalism as Exception: Mutations in Citizenship and Sovereignty / A. Ong. – Raleigh: Duke University Press, 2006. – 35 p.

11. **Harvey D.** A Brief History of Neoliberalism / D. Harvey. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 401 p.

12. **Bosma N.** Entrepreneurship as an Urban Event? Empirical Evidence from European Cities / N. Bosma, R. Sternberg // Regional Studies. – 2014. – No. 6 (Vol. 48). – P. 1016 – 1033.

13. **Брайтон Дж.** Стратегічне планування для державних та неприбуткових організацій / Дж. Брайтон / Пер. з англ. А. Кам'янець. – Львів: Літопис, 2004. – 352 с.

REFERENCES

Alexiadis, S. *Convergence Clubs and Spatial Externalities. Models and Applications of Regional Convergence in Europe*. Berlin: Springer, 2013.

Bosma, N., and Sternberg, R. "Entrepreneurship as an Urban Event? Empirical Evidence from European Cities". *Regional Studies*, vol. 48, no. 6 (2014): 1016-1033.

Braiton, Dzh. *Stratehichne planuvannia dlia derzhavnykh ta neprybutkovykh orhanizatsii* [Strategic planning for public and non-profit organizations]. Lviv: Litopys, 2004.

Coe, N., Lai, K., and Wojcik, D. "Integrating Finance into Global Production Networks". *Regional Studies*, vol. 48, no. 5 (2014): 761-777.

Florida, R. *The Flight of the Creative Class*. New York: Harper-Collins, 2005.

Harvey, D. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Khanna, P. "Beyond city limits. The age of the nation is over. The new urban age has begun". *Foreign Policy*, September (2010): 8-17.

McGrew, Held P. *Globalization / Anti-Globalization. Beyond the Great Divide*. Cambridge: Polity Press, 2009.

Ong, A. *Neoliberalism as Exception: Mutations in Citizenship and Sovereignty*. Raleigh: Duke University Press, 2006.

Peak, J., and Tickell, A. "Neoliberalization". *Antipode*, no. 34 (2011): 380-404.

Storper, M. "Governing the Large Metropolis". *Territory, Politics, Governance*, no. 2 (2014): 114-134.

Schipstal, van I., and Nicholls, W. "Rights to the Neoliberal City: The Case of Urban Land Squatting in "Creative" Berlin". *Territory, Politics, Governance*, no. 2 (2014): 173-193.

Zhu, Y. "Spatiality of China's Market-oriented Urbanism: The Unequal Right of Rural Migrants to City Space". *Territory, Politics, Governance*, no. 2 (2014): 194-217.

УДК 005.934

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА»

© 2015 ЛУК'ЯНЧИКОВА А. С.

УДК 005.934

Лук'янчикова А. С. Визначення поняття «економічна безпека підприємства»

Мета статті полягає в узагальненні підходів та удосконаленні визначення поняття «економічна безпека підприємства». Аналіз виділених підходів свідчить про те, що більшість науковців розглядає економічну безпеку з позиції стану. У статті наголошується на необхідності розуміння економічної безпеки підприємства в динаміці, що вимагає розширеного визначення цього поняття з позиції не тільки стану, але й процесів і умов, що змінюються з плином часу. У контексті підходу, що визначає економічну безпеку підприємства як сукупність компетентностей, запропоновано вживати поняття динамічних здатностей (компетентностей). Розглянуто сутність концепції динамічних здатностей у рамках ресурсної теорії управління підприємством, адаптовано основні положення концепції щодо економічної безпеки підприємства. Запропоновано визначення поняття «економічна безпека» в рамках підходу, що розглядає її як сукупність динамічних компетентностей.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, компетентності, динамічні компетентності, динамічні здатності, ресурсна теорія управління підприємством.

Рис.: 1. **Бібл.:** 57.

Лук'янчикова Анна Сергіївна – аспірантка, кафедра менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: lukyan4ikova.a.s@mail.ru

УДК 005.934

Лук'янчикова А. С. Определение понятия «экономическая безопасность предприятия»

Цель статьи заключается в обобщении подходов и усовершенствовании определения понятия «экономическая безопасность предприятия». Анализ выделенных подходов свидетельствует о том, что большинство ученых рассматривает экономическую безопасность с позиции состояния. В статье подчеркивается необходимость понимания экономической безопасности предприятия в динамике, что требует расширенного определения этого понятия с позиции не только состояния, но и процессов и условий, меняющихся с течением времени. В контексте подхода, который определяет экономическую безопасность предприятия как совокупность компетентностей, предложено употреблять понятие динамических способностей (компетентностей). Рассмотрена сущность концепции динамических способностей в рамках ресурсной теории управления предприятием, основные положения концепции адаптированы относительно экономической безопасности предприятия. Предложено определение понятия «экономическая безопасность» в рамках подхода, который рассматривает ее как совокупность динамических компетентностей.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, компетентности, динамические компетентности, динамические способности, ресурсная теория управления предприятием.

Рис.: 1. **Библ.:** 57.

Лук'янчикова Анна Сергеевна – аспірантка, кафедра менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: lukyan4ikova.a.s@mail.ru

UDC 005.934

Lukianchykova A. S. Defining the Concept of «Economic Security of Enterprise»

The article is aimed at synthesizing the approaches and improving the definition of «economic security of enterprise». An analysis of selected approaches shows that the majority of scholars would consider the economic security from the perspective of its status. The article emphasizes the need to understand the dynamics of economic security of enterprise that requires a broader definition of this concept not only from the perspective of status but also the processes and conditions that change over time. In the context of an approach that determines the economic security of enterprise as a complex of abilities, has been proposed to use the concept of dynamic abilities (competencies). Essence of the concept of dynamic abilities within the resource management theory has been considered, the main points of the concept have been adapted to the economic security of enterprise. A definition of «economic security» in the terms of the approach, which sees it as a complex of dynamic abilities, has been proposed.

Key words: economic security of enterprise, competencies, dynamic competencies, dynamic abilities, theory of resource management of enterprise.

Рис.: 1. **Bibl.:** 57.

Lukianchykova Anna S. – Postgraduate Student, Department of Management and Business, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: lukyan4ikova.a.s@mail.ru

Braiton, Dzh. *Stratehichne planuvannya dlia derzhavnykh ta neprybutkovykh orhanizatsii* [Strategic planning for public and non-profit organizations]. Lviv: Litopys, 2004.

Coe, N., Lai, K., and Wojcik, D. "Integrating Finance into Global Production Networks". *Regional Studies*, vol. 48, no. 5 (2014): 761-777.

Florida, R. *The Flight of the Creative Class*. New York: Harper-Collins, 2005.

Harvey, D. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Khanna, P. "Beyond city limits. The age of the nation is over. The new urban age has begun". *Foreign Policy*, September (2010): 8-17.

McGrew, Held P. *Globalization / Anti-Globalization. Beyond the Great Divide*. Cambridge: Polity Press, 2009.

Ong, A. *Neoliberalism as Exception: Mutations in Citizenship and Sovereignty*. Raleigh: Duke University Press, 2006.

Peak, J., and Tickell, A. "Neoliberalization". *Antipode*, no. 34 (2011): 380-404.

Storper, M. "Governing the Large Metropolis". *Territory, Politics, Governance*, no. 2 (2014): 114-134.

Schipstal, van I., and Nicholls, W. "Rights to the Neoliberal City: The Case of Urban Land Squatting in "Creative" Berlin". *Territory, Politics, Governance*, no. 2 (2014): 173-193.

Zhu, Y. "Spatiality of China's Market-oriented Urbanism: The Unequal Right of Rural Migrants to City Space". *Territory, Politics, Governance*, no. 2 (2014): 194-217.

УДК 005.934

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА»

© 2015 ЛУК'ЯНЧИКОВА А. С.

УДК 005.934

Лук'янчикова А. С. Визначення поняття «економічна безпека підприємства»

Мета статті полягає в узагальненні підходів та удосконаленні визначення поняття «економічна безпека підприємства». Аналіз виділених підходів свідчить про те, що більшість науковців розглядає економічну безпеку з позиції стану. У статті наголошується на необхідності розуміння економічної безпеки підприємства в динаміці, що вимагає розширеного визначення цього поняття з позиції не тільки стану, але й процесів і умов, що змінюються з плином часу. У контексті підходу, що визначає економічну безпеку підприємства як сукупність компетентностей, запропоновано вживати поняття динамічних здатностей (компетентностей). Розглянуто сутність концепції динамічних здатностей у рамках ресурсної теорії управління підприємством, адаптовано основні положення концепції щодо економічної безпеки підприємства. Запропоновано визначення поняття «економічна безпека» в рамках підходу, що розглядає її як сукупність динамічних компетентностей.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, компетентності, динамічні компетентності, динамічні здатності, ресурсна теорія управління підприємством.

Рис.: 1. Бібл.: 57.

Лук'янчикова Анна Сергіївна – аспірантка, кафедра менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: lukyan4ikova.a.s@mail.ru

УДК 005.934

Лук'янчикова А. С. Определение понятия «экономическая безопасность предприятия»

Цель статьи заключается в обобщении подходов и усовершенствовании определения понятия «экономическая безопасность предприятия». Анализ выделенных подходов свидетельствует о том, что большинство ученых рассматривает экономическую безопасность с позиции состояния. В статье подчеркивается необходимость понимания экономической безопасности предприятия в динамике, что требует расширенного определения этого понятия с позиции не только состояния, но и процессов и условий, меняющихся с течением времени. В контексте подхода, который определяет экономическую безопасность предприятия как совокупность компетентностей, предложено употреблять понятие динамических способностей (компетентностей). Рассмотрена сущность концепции динамических способностей в рамках ресурсной теории управления предприятием, основные положения концепции адаптированы относительно экономической безопасности предприятия. Предложено определение понятия «экономическая безопасность» в рамках подхода, который рассматривает ее как совокупность динамических компетентностей.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, компетентности, динамические компетентности, динамические способности, ресурсная теория управления предприятием.

Рис.: 1. Библ.: 57.

Лук'янчикова Анна Сергеевна – аспирантка, кафедра менеджмента и бизнеса, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: lukyan4ikova.a.s@mail.ru

UDC 005.934

Lukianchykova A. S. Defining the Concept of «Economic Security of Enterprise»

The article is aimed at synthesizing the approaches and improving the definition of «economic security of enterprise». An analysis of selected approaches shows that the majority of scholars would consider the economic security from the perspective of its status. The article emphasizes the need to understand the dynamics of economic security of enterprise that requires a broader definition of this concept not only from the perspective of status but also the processes and conditions that change over time. In the context of an approach that determines the economic security of enterprise as a complex of abilities, has been proposed to use the concept of dynamic abilities (competencies). Essence of the concept of dynamic abilities within the resource management theory has been considered, the main points of the concept have been adapted to the economic security of enterprise. A definition of «economic security» in the terms of the approach, which sees it as a complex of dynamic abilities, has been proposed.

Key words: economic security of enterprise, competencies, dynamic competencies, dynamic abilities, theory of resource management of enterprise.

Рис.: 1. Bibl.: 57.

Lukianchykova Anna S. – Postgraduate Student, Department of Management and Business, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: lukyan4ikova.a.s@mail.ru

У нестабільному динамічному середовищі сьогодення перед підприємствами постає необхідність докладати значних зусиль для досягнення своїх цілей, забезпечення стабільного функціонування та сталого розвитку. Економічна, політична та соціальна ситуація, що склалася в Україні, умови ринкової економіки та світової глобалізації генерують безліч факторів ризику та загроз, з якими повсякденно стикаються підприємства і які у різній мірі впливають на його діяльність. Ті підприємства, що мають недостатній потенціал для нейтралізації та пом'якшення впливу зовнішніх та внутрішніх змін або пристосування до них, приречені на поступовий занепад та банкрутство. Успішне функціонування та стабільний розвиток будь-якого підприємства залежать від наявності надійної, якісної та ґрунтовної системи економічної безпеки.

Протягом багатьох років в усіх галузях економіки України спостерігається негативна статистика платоспроможності підприємств, що свідчить про необхідність удосконалення управління економічною безпекою. Розроблення практичних аспектів економічної безпеки підприємства, які повинні відповідати вимогам сучасного економічного простору, передувє вдосконалення теоретичних засад щодо визначення поняття «економічна безпека підприємства». Перш за все, необхідно узагальнити існуючі визначення цього поняття з урахуванням особливостей економічної ситуації сьогодення, що дозволить виявити актуальні напрямки його вдосконалення, які стануть запорукою створення ефективних систем управління економічною безпекою в сучасних умовах господарювання.

Актуальність проблем економічної безпеки підприємства зумовила велику кількість досліджень у цьому напрямку. Проблеми формування основ економічної безпеки підприємств, визначення сутності економічної безпеки, її складових та пріоритетних чинників досліджуються такими науковцями, як І. Білько, В. Геєць, О. Грунін, С. Довбня, М. Єрмошенко, Г. Клейнер, Г. Козаченко, В. Мунтян, Є. Олейников, С. Покропивний, А. Сухоруков, А. Турило, С. Шкарлет, В. Шликов, А. Штангрет та ін.

Дослідженню проблеми управління економічною безпекою підприємств присвячено роботи вітчизняних і закордонних вчених-економістів, таких як Л. Абалкін, О. Ареф'єва, І. Бланк, В. Дикань, В. Забродський, Д. Ковалев, Т. Клебанова, Т. Кузенко, О. Ляшенко, В. Пономарьов, В. Прохорова, Т. Сухорукова, А. Штангрет та ін.

Разом з тим, незважаючи на велику кількість публікацій, сучасні економічні реалії зумовлюють необхідність подальшого дослідження недостатньо повно вирішених проблем управління економічною безпекою, яка є основою стабільного функціонування та розвитку підприємств.

Метою статті є узагальнення підходів та удосконалення визначення поняття «економічна безпека підприємства» з огляду на потреби сучасного економічного простору.

Дослідження проблем економічної безпеки на рівні підприємства у вітчизняній економічній науці розпочалися у 90-х рр. ХХ ст., коли з переходом до ринкової

економіки виникла потреба в розробленні нових підходів до управління підприємствами.

На початку 90-х рр. ХХ ст. економічна безпека підприємства розглядалася в контексті захисту інформації. Представниками цього підходу є В. Алексеєнко, Б. Соколький [1], В. Белов, А. Полянський [5], В. Гавриш [10], В. А. Деружинський, В. В. Деружинський [12], Е. Соловйов [45], В. Ярочкін [55, 56, 57], А. Шаваєв [50, 51] та ін. Вони трактували економічну безпеку як забезпечення умов для збереження комерційної таємниці та внутрішньої інформації підприємства від сторонніх осіб. Так, В. Ярочкін визначав економічну безпеку як «забезпечення умов для зберігання та захисту комерційної та інших таємниць підприємства» [57]. З позиції підходу, орієнтованого на захист інформації, персонал був найслабкішою ланкою підприємства, рівень захищеності якої визначає ступінь надійності всієї системи захисту інформації. Економічна безпека підприємства полягала у використанні дворівневої системи захисту інформації: перший рівень мав на меті захист інформації службою безпеки підприємства, а другий – формування певної психологічної атмосфери «пильності та відповідальності» персоналу. Безперечно, безпека інформації є важливим напрямком економічної безпеки, але головним додатковим важливим джерелом ризиків та загроз для підприємства є навколишнє середовище, вплив якого не враховується у рамках цього підходу. Саме це є передумовою визнання його неповноти та недосконалості.

Зміни в середовищі діяльності підприємств, загострення кризових явищ, посилення конкуренції, послаблення ролі держави в регулюванні економіки та інші фактори спричинили загострення проблем в управлінні економічною безпекою на підприємствах, що призвело до значного пошквалювання досліджень у цьому напрямку. На сьогоднішній час видано багато наукових публікацій з питань економічної безпеки підприємства, які характеризуються різноманітністю та неоднозначністю авторських позицій. У науковій літературі не існує єдиного загальноприйнятого визначення сутності поняття «економічна безпека підприємства». Проте аналіз тлумачень сутності цього поняття, запропонованих різними авторами, дозволяє виділити підходи, за якими науковці визначають зміст економічної безпеки підприємства.

Насамперед, слід зазначити, що в більшості наукових робіт економічна безпека підприємства розглядається як стан.

Є. Олейников [34] і С. Покропивний [40] є засновниками ресурсно-функціонального підходу, згідно з яким економічна безпека підприємства розглядається як стан ефективного використання ресурсів підприємства. Також прихильниками цього підходу є О. Ареф'єва [3], О. Грунін [11], С. Іляшенко [19], В. Мак-Мак [31], М. Фоміна [54], Т. Кузенко [3] та ін. Є. Олейников визначає економічну безпеку як «стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства тепер і в майбутньому» [34]. Більш розширену дефініцію економічної безпеки підприємства пропонує О. Грунін, визначаючи її як «стан господарюючого

суб'єкта, при якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек і загроз або інших непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику» [11]. С. Ілляшенко у трактуванні економічної безпеки підприємства дещо розширює підхід та визначає її як «стан ефективного використання його ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам і забезпечувати його тривале виживання і сталий розвиток на ринку відповідно до обраної місії» [19]. Розглянутий підхід враховує вплив загроз економічній безпеці за усіма функціональними напрямками діяльності підприємства, але основна увага приділяється внутрішньому середовищу підприємства, необхідною умовою економічної безпеки визначається лише ефективне використання ресурсів, можливість використання некорпоративних ресурсів не враховується.

Частина науковців розуміють економічну безпеку як стан захищеності потенціалу підприємства. Представниками цього підходу є М. Бедніков [5], В. Ортинський [36], Т. Соколенко [44] та ін. Так, М. Бедніков визначає економічну безпеку як «стан захищеності науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу підприємства від прямих (активних) або непрямих (пасивних) загроз» [5]. Доповнену дефініцію пропонує В. Ортинський, визначаючи економічну безпеку як «захищеність потенціалу підприємства (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення» [36]. У своєму тлумаченні Т. Соколенко враховує здатність потенціалу підприємства пристосовуватися до змін та визначає економічну безпеку як «стан, при якому стратегічний потенціал фірми знаходиться поблизу меж адаптивності, а загроза втрати економічної безпеки наростає в міру наближення ступеня адаптивності стратегічного потенціалу до граничної зони» [44]. Представники цього підходу наголошують лише на захищеності потенціалу від зовнішніх і внутрішніх загроз, у той час, коли розвиток підприємства є необхідною складовою його діяльності в перспективному періоді та передбачає саме використання та реалізацію потенціалу. Так, А. Корієнко пропонує визначати економічну безпеку як «стан оптимального для підприємства рівня використання його економічного потенціалу, за якого діючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за встановлені підприємством межі» [27]. Таким чином, можна виділити підхід до розуміння економічної безпеки як стану ефективного використання потенціалу. Проте слід зазначити, що навіть відсутність збитків не гарантує стабільності та розвитку підприємства.

Поняття «потенціал» та «ресурси» є спорідненими. Узагальнення тлумачень поняття «потенціал» різними авторами [4, 17, 29, 43, 46] дозволяє визначити його як можливу потужність підприємства, а ресурси є складовою економічного потенціалу. Так, А. Самоукіна

визначає потенціал як «сукупність залучених і не залучених в систему ресурсів» [43], а згідно з Ф. Русіновим і Д. Шевченко потенціал трактується як «сукупність накопичених ресурсів та їх використаних і невикористаних потенційних можливостей» [17].

Підхід до визначення економічної безпеки як стану захищеності інтересів підприємства пропонують В. Коллас [25], А. Колосов [26], Г. Мінаєв [32], В. Шликов [52] та ін. Як «стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних загроз» [52] визначає економічну безпеку В. Шликов. Згідно з В. Колласом під економічною безпекою розуміється «стан захищеності життєво важливих економічних інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх джерел небезпеки, який формується адміністрацією та персоналом шляхом реалізації системи заходів правового, організаційного та інженерно-технічного характеру» [25]. Захищеність інтересів є запорукою стабільності функціонування підприємства, але не гарантує його розвиток як необхідну умову довгострокової економічної безпеки.

Дещо схожим на попередній є підхід, який розглядає економічну безпеку як стан стійкості підприємства до загроз. Прихильниками цього підходу є І. Плетнікова [38], О. Бондаренко [8], А. Воронович [16], Ю. Кракос, Н. Серик [23], Ю. Лисенко [30] та ін. Згідно з визначенням Ю. Кракоса та Н. Серика економічна безпека – це «захищеність виробничо-господарської діяльності підприємства від небажаних змін в цих сферах як з боку зовнішніх, так і внутрішніх чинників» [28]. Ю. Лисенко визначає економічну безпеку як «стан виробничо-економічної системи, при якому функціонують механізми запобігання чи зменшення ступеня впливу погроз стабільності функціонування і розвитку підприємства» [30]. Дещо звужене визначення запропоновано А. Воронович, згідно з яким економічна безпека – це «стан виробничо-економічної системи, при якому функціонують механізми запобігання чи зменшення ступеня впливу погроз стабільності функціонування і розвитку підприємства» [16]. Протистояння загрозам є важливим, але не єдиним напрямком діяльності підприємства щодо забезпечення його економічної безпеки.

С. Дубецька [14], В. Мунтіян [33] та Л. Оме'янович [35] є прихильниками підходу, який розглядає економічну безпеку підприємства як стан захищеності підприємства в системі зв'язків та відносин. С. Дубецька визначає економічну безпеку як «стан об'єкта в системі його зв'язків з точки зору його стійкості (самовиживання) та розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, непередбачуваних дій та складно прогнозованих чинників» [14]. На думку В. Мунтіян, сутність економічної безпеки полягає в розумінні її як «стану юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, при якому забезпечується стабільність його функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток» [33]. Згідно з тлумаченням Л. Оме'янович економічна безпека – це «стан захищеності підприємства при організації взаємовідносин з іншими суб'єктами і його

ресурсів, при якому гарантується стабільність функціонування, розширене відтворення, впровадження і широке використання науково-технічних досягнень і соціальний розвиток» [35]. Цей підхід враховує залежність економічної безпеки підприємства від якості та надійності комунікацій, що підкреслює важливість взаємовідносин внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, як умов їх безпеки і розвитку.

Як стан економічного розвитку підприємства розглядають економічну безпеку Р. Дацків [12], М. Камлик [20], О. Судакова [47] та ін. Р. Дацків визначає економічну безпеку як «стан економічного розвитку суб'єктів господарювання (особи, держави, організації), який забезпечує йому гармонійний розвиток та ефективне використання шансів і усунення загроз оточуючого середовища» [12]. На думку М. Камлика, економічна безпека – це «стан розвитку господарюючого суб'єкта, який характеризується стабільністю економічного й фінансового розвитку, ефективністю нейтралізації негативних факторів та протидії їх впливу на всіх стадіях його діяльності» [20]. Визначення економічної безпеки О. Судковою полягає в розумінні економічної безпеки як «такого стану розвитку економічної системи, який забезпечує її ефективне функціонування засобом належного використання внутрішніх та зовнішніх чинників, а також здатність результативного протистояння негативному зовнішньому впливу» [47]. Розглянутий підхід певною мірою враховує динамічність економічної безпеки, оскільки розвиток полягає у зміні кількісних і якісних характеристик з плином часу.

Таким чином, найбільш поширеним у наукових колах є розуміння економічної безпеки підприємства як стану:

- 1) ефективного використання ресурсів підприємства;
- 2) захищеності потенціалу підприємства;
- 3) ефективного використання потенціалу підприємства;
- 4) захищеності інтересів підприємства;
- 5) стійкості до загроз;
- 6) економічного розвитку підприємства;
- 7) захищеності в системі зв'язків та відносин.

Проте, важливим напрямком забезпечення економічної безпеки підприємства є її розуміння з позиції не тільки стану, а й процесів і умов, що змінюються з плином часу, тобто у динаміці.

Певною мірою динамічність економічної безпеки враховується прихильниками підходу, згідно з яким це поняття розглядається як сукупність умов, чинників та факторів. М. Войнаренко, О. Яременко [8], Н. Капустін [21], В. Щербіна [53] та ін. Так, М. Войнаренко та О. Яременко визначають економічну безпеку як «сукупність факторів, які забезпечують незалежність підприємства, стійкість і здатність до розвитку в умовах дії дестабілізуючих факторів» [9]. На думку Н. Капустіна, економічна безпека – це «сукупність чинників, які забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах дестабілізуючих факторів» [21]. У роботах В. Щербіної під економічною безпекою розуміється «сукупність умов і чинників, які забезпечують незалежність підпри-

ємства, його стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення і самовдосконалення» [53]. Проте в рамках цього підходу не зазначається необхідність управління факторами внутрішнього середовища підприємства та діяльність щодо можливого впливу на наслідки дії зовнішніх факторів.

Як комплекс заходів визначають економічну безпеку Є. Раздіна [41] і В. Ярочкин [56]. Так, Є. Раздіна визначає економічну безпеку як «комплекс заходів, які сприяють підвищенню фінансової стійкості господарюючих суб'єктів за умов ринкової економіки, які захищають їх комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів» [41]. В. Ярочкин пропонує дещо розширене тлумачення економічної безпеки та розуміє її як «організовану сукупність спеціальних органів, засобів, методів та заходів, що забезпечать безпеку підприємницької діяльності від зовнішніх та внутрішніх загроз» [56]. У відповідності з цим підходом економічна безпека набуває певної комплексності.

Визначення економічної безпеки, надані деякими авторами, не належать до жодного з розглянутих підходів. Так, В. Белокуров розуміє економічну безпеку як «наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства до його стратегічних цілей та завдань» [7]. Проте наявність конкурентних переваг не є необхідною умовою і запорукою стабільності та розвитку підприємства.

На думку Г. Козаченко та В. Пономарьова, економічна безпека – це «міра гармонізації в часі й просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів навколишнього середовища, які діють поза межами підприємства» [24]. У даному визначенні не враховується вплив інших факторів навколишнього середовища, які можуть бути не пов'язані з діяльністю підприємства прямо, а діють опосередковано.

Н. Подлужина визначає економічну безпеку як «характеристику системи, що самоорганізовується та саморозвивається, стан за якого економічні параметри дозволяють зберегти головні її властивості: рівновагу і стійкість при мінімізації загроз» [39]. Проте слід зазначити, що не лише економічні параметри підприємства впливають на рівень його економічної безпеки.

В. Саллі, Т. Тимофеев та Л. Наумова пропонують визначати економічну безпеку як «стан, що визначається керівництвом і власниками підприємства як задовільний (прийнятний, бажаний, цільовий), що може проявлятися в досягненні певного рівня виробництва та бажаного рівня економічних показників, і може підтримуватися протягом певного періоду часу» [42, 48]. Такий підхід до визначення економічної безпеки передбачає необхідність адаптації стандартних систем управління економічною безпекою з урахуванням особливостей та цілей підприємства.

Для визначення сутності економічної безпеки підприємства деякі автори використовують поняття здатності. Так, Д. Ковальов і Т. Сухорукова частково визначають економічну безпеку як «здатність швидко

усунути різноманітні загрози чи пристосуватися до існуючих умов, які не позначаються негативно на його діяльності» [23], О. Судакова – як «здатність результативного протистояння негативному зовнішньому впливу» [47], І. Плетнікова – як «здатність адаптуватися до існуючих умов, які не впливають негативно на його діяльність» [38], В. Ортинський – як «здатність підприємства до відтворення» [36]. На думку Д. Пілової, економічна безпека – це «здатність підприємства досягти певної мети в умовах макросередовища та мікросередовища, що склалися» [37]. В. Забродський визначає економічну безпеку як «кількісну і якісну характеристику властивостей фірми, що відображає здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішніх і внутрішніх економічних загроз» [18]. Згідно з наведеними визначеннями економічна безпека розглядається як наявність певних компетентностей, що характеризують здатність суб'єктів господарювання до сталого функціонування та розвитку.

Виділяють три різновиди компетентностей підприємства: функціональні (операційні), «ключові» та динамічні. Функціональні компетентності властиві більшості підприємствам відповідної галузі та забезпечують функціонування підприємства. Такими компетентностями є контроль якості продукції, поставка ресурсів, бухгалтерський облік, заходи соціального забезпечення персоналу тощо. «Ключові» компетентності визначають конкурентоспроможність та специфічні властивості підприємства, що вирізняють його серед інших підприємства галузі. Таким видом компетентностей є виробництво продукції за унікальною технологією тощо. До «ключових» компетентностей також належать підприємницькі здібності, тобто здатність своєчасно визначати можливості навколишнього середовища та вдало їх реалізовувати. Динамічні компетентності дозволяють оновлювати функціональні та «ключові» компетентності відповідно до вимог зовнішнього та внутрішнього середовища, яке постійно змінюється. Тобто саме динамічні компетентності забезпечують адаптацію інших видів компетентностей та є запорукою розвитку та стабільного функціонування підприємства у довгостроковому періоді [2].

Вперше поняття динамічних здатностей (тобто компетентностей) запропонували Дж. Тіс, Г. Пізано та Е. Шуен у рамках ресурсної теорії управління підприємством. Ключовими поняттями цієї теорії визначено ресурси та компетентності (здібності): ресурси є джерелом здатностей підприємства, а здатності, у свою чергу, є джерелом конкурентної переваги фірми. Конкурентоспроможність підприємства визначається наявністю та ефективністю використання ресурсів. Метою ресурсної теорії є обґрунтоване формування конкурентних переваг підприємства у термінах ресурсів. Концепція динамічних здатностей в контексті ресурсної теорії управління підприємством наголошує на необхідності розвитку здатностей та компетентностей підприємства відповідно до умов навколишнього середовища, оскільки підприємству недостатньо мати всі необхідні ресур-

си, важливо демонструвати проактивну стратегічну поведінку [22].

У класичному розумінні динамічні компетентності тлумачаться як здатність підприємства цілеспрямовано створювати, розширювати та модифікувати свою ресурсну базу у відповідь на зміну умов зовнішнього середовища. Однак у дослідженнях останніх років визначення динамічних здатностей дещо розширилось. Так, Дж. Тіс наголошує на трьох основних групах здатностей підприємства, що входять до складу динамічних і передбачають [49]:

- 1) визначення та розуміння можливостей і загроз навколишнього середовища;
- 2) використання можливостей навколишнього середовища;
- 3) підтримання конкурентоспроможності шляхом покращення, комбінування, захисту і, за необхідністю, реконфігурації матеріальних та нематеріальних ресурсів підприємства.

У відповідності з концепцією динамічних здатностей, у контексті ресурсної теорії управління підприємством, головною метою застосування динамічних компетентностей є підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства. Адаптація цієї концепції до проблематики економічної безпеки підприємства полягає у встановленні нових цілей реалізації динамічних компетентностей, основними з яких є:

- 1) забезпечення стабільного функціонування та розвитку підприємства;
- 2) досягнення поставлених цілей підприємства;
- 3) захищеність інтересів підприємства.

З позиції теорії економічної безпеки доцільно виділити такі динамічні компетентності підприємства:

- 1) ідентифікація негативних факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, нейтралізація та пом'якшення їх наслідків;
- 2) адаптування до змін зовнішнього і внутрішнього середовища, які не позначаються негативно на діяльності підприємства;
- 3) ідентифікація та використання можливостей зовнішнього і внутрішнього середовища;
- 4) зміна обсягів наявних ресурсів у відповідності з їх необхідною кількістю та якістю, інтенсивністю та напрямками використання згідно зі стратегічною спрямованістю діяльності підприємства.

Таким чином, у рамках підходу, що визначає економічну безпеку підприємства як сукупність динамічних компетентностей, можна запропонувати таке її визначення: *економічна безпека* – це кількісна та якісна характеристика, що відображає динамічні компетентності підприємства, які забезпечують його ефективне функціонування та розвиток у відповідності з мінливістю поставлених цілей на основі використання внутрішніх та зовнішніх реальних і потенційних ресурсів та можливостей.

Перевагами запропонованого визначення є врахування:

- 1) кількісного і якісного аспектів, що дозволяє оцінювати економічну безпеку підприємства на основі

наявної статистичної звітності та суб'єктивних думок фахівців у відповідній галузі;

2) динамічних змін, що притаманні зовнішньому і внутрішньому середовищу підприємства;

3) необхідності уточнення цілей підприємства та траєкторії його розвитку, що повинні синхронізуватися із поточними та стратегічними змінами умов господарювання;

4) динамічності ресурсних можливостей, як реальних, так і потенційних.

На рис. 1 схематично узагальнено підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства», що були розглянуті у статті.

Прояви кризи на багатьох підприємствах України свідчать про необхідність покращення управління економічною безпекою, яка є головною умовою його стабільного функціонування та розвитку. Узагальнення підходів та удосконалення визначення поняття «економічна безпека підприємства» з урахуванням особливостей економічної ситуації сьогодення є необхідним початковим етапом дослідження невирішених проблем управління економічною безпекою.

Установлено, що найбільш поширеним є розуміння економічної безпеки як стану, що не враховує її

динамічність. Певною мірою розуміння економічної безпеки з позиції динаміки враховують підходи, що визначають її як комплекс заходів, сукупність факторів та компетентностей. З огляду на динамічність зовнішнього і внутрішнього середовища у статті обґрунтовано доцільність впровадження основних положень концепції динамічних здатностей (компетентностей) ресурсної теорії управління підприємством для уточнення визначення поняття економічної безпеки та розроблення пропозицій щодо управління цим складним явищем на підприємствах. Уточнене визначення економічної безпеки розглядає її як характеристику підприємства, що зумовлюється його наявними динамічними компетентностями та враховує динамічний характер зовнішнього і внутрішнього середовища діяльності. Запропоноване уточнене визначення є підґрунтям для ідентифікації основних складових економічної безпеки за концепцією динамічних здатностей, що є напрямом подальших наукових досліджень. ■

Рецензент – Ястремська О. М., доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економіки, організації та планування діяльності підприємства Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

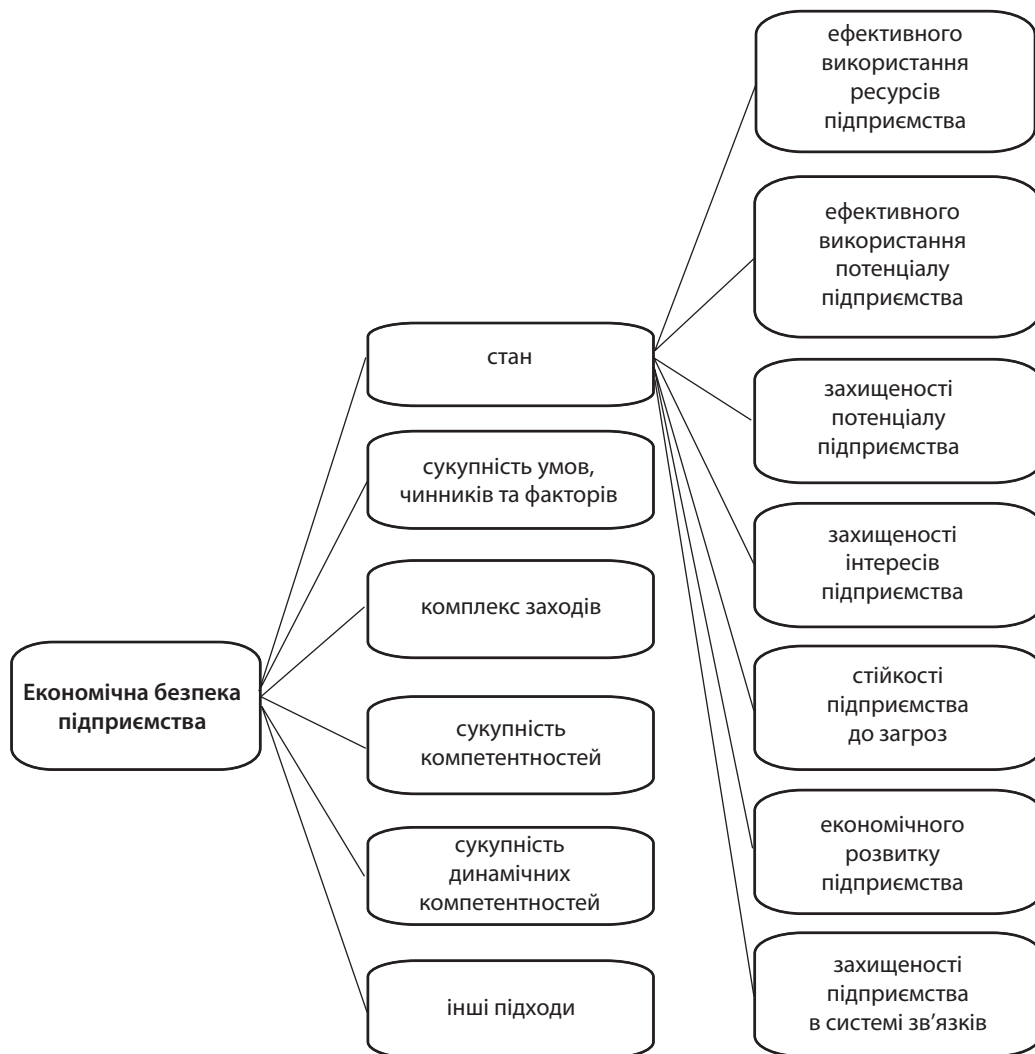

Рис. 1. Підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства»

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Алексеенко В.** Система защиты коммерческих объектов. Экономическая безопасность: Производство – Финансы – Банки / В. Алексеенко, Б. Сокольский / Под ред. В. К. Сенчагова. – М. : ЗАО «Финстатинформ», 1992. – 195 с.
- 2. Андреева Т. Е.** Динамические способности фирмы: что необходимо, чтобы они были динамическими? / Т. Е. Андреева, В. А. Чайка // Научные доклады № 2R–2006. – СПб. : НИИ менеджмента СПбГУ, 2006.
- 3. Ареф'єва О. В.** Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 170 с.
- 4. Артем'єв Б. В.** Аналіз сучасних підходів до визначення сутності економічного потенціалу / Б. В. Артем'єв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VSUNU/2011_8_1/Artemev.pdf
- 5. Бендиков М. А.** Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития / М. А. Бендиков // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 2. – С. 17 – 30.
- 6. Белов В.** Правовая охрана конфиденциальности коммерческой тайны / В. Белов, А. Полянский // Право и экономика. – 1993. – № 13-14. – С. 12 – 21; № 15-16. – С. 8 – 27.
- 7. Белокуров В.** Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия / В. В. Белокуров [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www/safetyfactor.ru>
- 8. Бондаренко О. М.** Показники, критерії та методи оцінки економічної безпеки авіакомпаній / О. М. Бондаренко // Наукові праці ОНАЗ : періодичний наук. зб. з радіотехніки і телекомунікацій електроніки та економіки в галузі зв'язку. – Одеса, 2003. – С. 59 – 64.
- 9. Войнаренко М.** Управління економічною безпекою підприємства на основі оцінки відхилень порогових показників / М. Войнаренко, О. Яременко // Економіст. – 2008. – № 12. – С. 60 – 63.
- 10. Гавриш В. А.** Практическое пособие по защите коммерческой тайны / В. А. Гавриш. – Симферополь : Таврида, 1994. – 153 с.
- 11. Грунин О. А.** Экономическая безопасность организаций : учеб. пособие. / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб., 2002. – 256 с.
- 12. Дацків Р. М.** Економічна безпека у глобальному вимірі / Р. М. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7 (37). – С. 143 – 153.
- 13. Деружинский В. А.** Основы коммерческой тайны: Практическое пособие для предпринимателя / В. А. Деружинский, В. В. Деружинский. – Минск : Высшая школа, 1994. – 214 с.
- 14. Дубецька С. П.** Економічна безпека підприємства України / С. П. Дубецька // Недержавна система безпеки підприємства як суб'єкт національної безпеки України : зб. наук.-практ. конф. (Київ, 16 – 17 трав. 2001 р.). – К., 2003. – С. 146 – 172.
- 15.** Економічна безпека підприємств, організацій та установ : навч. посіб. / В. Л. Ортинський, І. С. Керницький та ін. – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.
- 16.** Економічна енциклопедія / За ред. Л. М. Воронович. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 1350 с.
- 17.** Экономический потенциал развитого социализма / [Б. М. Мочалов, Ф. М. Русинов, Д. К. Шевченко и др.]. / Под ред. Б. М. Мочалова. – М. : Экономика, 1982. – 278 с.
- 18. Забродский В.** Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин // Бизнес Информ. – 1999. – № 15-16. – С. 35 – 37.
- 19. Ілляшенко С. М.** Економічна безпека підприємства / С. М. Ілляшенко // У підруч. : «Економіка підприємства» / За заг. ред. Л. Г. Мельника. – Суми : Університетська книга, 2012. – 818 с.
- 20. Камлик М. І.** Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посібник / М. І. Камлик. – К. : Атіка, 2005. – 432 с.
- 21. Капустин Н.** Экономическая безопасность отрасли и фирмы / Н. Капустин // Бизнес Информ. – 1999. – № 11-12. – С. 45 – 47.
- 22. Катякало В. С.** Ресурсная концепция стратегического управления: генезис основных идей и понятий / В. С. Катякало // Вестн. С.-Петерб. ун-та. Серия «Менеджмент». – 2002. – Вып. 4. – С. 20 – 42.
- 23. Ковалев Д.** Экономическая безопасность / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48 – 51.
- 24. Козаченко Г. В.** Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Понамарьов, О. М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
- 25. Коласс Б.** Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы : учеб. пособие / Б. Коласс / Пер. с франц. под ред. проф. Я. В. Соколова. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
- 26. Колосов А. В.** Экономическая безопасность хозяйственных систем / Под общей ред. А. В. Колосова. – М. : Изд-во РАГС, 2001. – 446 с.
- 27. Корієнко А. В.** Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / А. В. Корієнко. – К., 2000. – 19 с.
- 28. Кракос Ю. Б.** Подход к оценке уровня финансовой составляющей экономической безопасности предприятия / Ю. Б. Кракос, Н. И. Серик // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – № 12. – С. 7.
- 29. Кунцевич В. О.** Поняття фінансового потенціалу розвитку підприємства та його оцінки / В. О. Кунцевич // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7. – С. 123 – 130.
- 30. Лысенко Ю. Г.** Механизмы управления экономической безопасностью / Ю. Г. Лысенко // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2004. – № 4.4.1. – Т. 1. – С. 177 – 180.
- 31. Мак-Мак В. П.** Служба безопасности предприятия. Организационно-управленческие и правовые аспекты деятельности / В. П. Мак-Мак. – М. : Мир безопасности, 2008. – 160 с.
- 32. Минаев Г. А.** Безопасность организации : учеб. пособие / Г. А. Минаев. – М. : Логос, 2008. – 368 с.
- 33. Мунтіян В. І.** Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – К. : Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.
- 34. Олейников Е. А.** Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) / Под ред. Е. А. Олейникова. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.
- 35. Омелянович Л. О.** Економічна безпека торговельно-го підприємства : монографія / Л. О. Омелянович, Г. Є. Долматова. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 195 с.
- 36. Ортинський В. Л.** Економічна безпека підприємств, організацій та установ / В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко. – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.
- 37. Пілова Д. П.** Формування та оцінка економічної безпеки гірничо-збагачувальних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Д. П. Пілова. – Кривий Ріг, 2007. – 20 с.
- 38. Плетникова І. Л.** Визначення рівня і забезпечення економічної безпеки залізниці : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.04 / І. Л. Плетникова ; Харківська державна академія залізничного транспорту. – Харків, 2001. – 19 с.
- 39. Подлужна Н. О.** Організація управління економічною безпекою підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Н. О. Подлужна. – Донецьк, 2003. – 20 с.
- 40. Покропівний С. Ф.** Економіка підприємства / С. Ф. Покропівний // К. : КНЕУ, 2000. – 526 с.

41. Раздина Е. В. Экономическая безопасность (сущность и тенденции развития) : дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 / Е. В. Раздина. – М., 1998. – 164 с.

42. Салли В. И. К созданию системы оценки состояния угольных шахт / В. И. Салли, С. В. Салли // Уголь Украины. – 2009. – № 6. – С. 35 – 38.

43. Самоукин А. И. Потенциал нематериального производства / А. И. Самоукин. – М.: Знание, 1991. – 243 с.

44. Соколенко Т. М. Економічна безпека підприємства в умовах транзитивної економіки / Т. М. Соколенко // Сучасна наука XXI століття: 7-ма міжнародна наук.-практ. інтернет-конф. – Київ, 2011.

45. Соловьев Э. Коммерческая тайна и ее защита / Э. Соловьев. – М.: ЗАО «Бизнес-школа», 1995. – 112 с.

46. Степанов А. Я. Категория «потенциал» в экономике / А. Я. Степанов, Н.В. Иванова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.marketing.spb.ru/read/article/a66.htm>

47. Судакова О. И. Стратегия забезпечення належної економічної безпеки підприємства / О. И. Судакова, Д. В. Гречко, А. В. Шурупій [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/4_SVMN_2007/Economics/18818.doc.htm

48. Тимофеев Т. В. Экономическая безопасность и управление риском предприятия / Т. В. Тимофеев, Л. Г. Наумова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://btbcons.ru/articles/?art_id=6

49. Тис Д. Дж. Динамические способности фирмы и стратегическое управление / Д. Дж. Тис, Г. Пизано, Э. Шуен // Вестник СПбГУ. – 2003. – № 32. – С. 56 – 63.

50. Шаваев А. Г. Концептуальные основы обеспечения безопасности негосударственных объектов экономики / А. Г. Шаваев. – М.: Академия экономической безопасности, 1994. – 281 с.

51. Шаваев А. Г. Криминологическая безопасность негосударственных объектов экономики / А. Г. Шаваев. – М.: Инфра-М, 1995. – 223 с.

52. Шлыков В. В. Экономическая безопасность предприятия / В. В. Шлыков // ЭКО. – 2002. – № 11. – С. 94 – 99.

53. Щербина В. М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств та установ / В.М. Щербина // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 10. – С. 220 – 225.

54. Фомина М. В. Сутність категорії «Економічна безпека підприємства»: науково-методологічний аспект / М. В. Фомина // Вісник Донецького інституту соціальної освіти. – Серія «Економіка». – 2006. – № 01.– Том 2 N2. – С. 82 – 91.

55. Ярочкин В. И. Безопасность информационных систем / В. И. Ярочкин. – М.: Ось-89, 1996. – 197 с.

56. Ярочкин В. И. Предприниматель и безопасность / В. И. Ярочкин. – М.: Ось-89, 1994. – 132 с.

57. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы / В. И. Ярочкин. – М.: Ось-89, 1997. – 185 с.

REFERENCES

Alekseenko, V., and Sokolskiy, B. *Sistema zashchity kommercheskikh obektov. Ekonomicheskaya bezopasnost: Proizvodstvo – Finansy – Banki* [The system of protection of commercial buildings. Economic security: Manufacturing – Finance – Banks]. Moscow: Finstatinform, 1992.

Andreeva, T. E., and Chayka, V. A. "Dinamicheskie sposobnosti firmy: chto neobkhodimo, chtoby oni byli dinamicheskimi?" [Dynamic capabilities: the need to be dynamic?]. In *Nauchnye doklady № 2R-2006*. St. Petersburg: NII menedzhmenta SPbGU, 2006.

Aref'eva, O. V., and Kuzenko, T. B. *Planuvannia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv* [Planning of economic security]. Kyiv: Vyd-vo Yevropeiskoho un-tu, 2005.

Artem'iev, B. V. "Analiz suchasnykh pidkhdov do vyznachennia sutnosti ekonomichnoho potentsialu" [Analysis of current approach-

es to defining the essence of economic potential]. http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VSU/2011_8_1/Artemev.pdf

Bendikov, M. A. "Ekonomicheskaya bezopasnost promyshlennogo predpriatiia v usloviakh krizisnogo razvitiia" [The economic security of industrial enterprise in the conditions of crisis development]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 2 (2000): 17-30.

Belov, V., and Polianskiy, A. "Pravovaia okhrana konfidentsialnosti kommercheskoy tayny" [Legal protection of confidentiality of trade secrets]. *Pravo i ekonomika*, no. 13-14; 15-16 (1993): 12-21; 8-27.

Belokurov, V. V. "Struktura funktsionalnykh sostavliayushchikh ekonomicheskoy bezopasnosti predpriatiia" [The structure of the functional components of economic security]. <http://www/safetyfactor.ru>.

Bondarenko, O. M. "Pokaznyky, kryterii ta metody otsinky ekonomichnoi bezpeky aviakompanii" [Indicators, criteria and methods for assessing the economic security of airlines]. *Naukovi pratsi ONAZ* (2003): 59-64.

Datskiy, R. M. "Ekonomichna bezpeka u hlobalnomu vymiri" [Economic security at a global level]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 7 (37) (2004): 143-153.

Deruzhinskiy, V. A., and Deruzhinskiy, V. V. *Osnovy kommercheskoy tayny: Prakticheskoe posobie dlia predprinimatelia* [Fundamentals of trade secrets: A Practical Guide for the entrepreneur]. Minsk: Vysshiaia shkola, 1994.

Dubetska, S. P. "Ekonomichna bezpeka pidpriemstva Ukrainy" [Economic security of enterprise Ukraine]. *Nederzhavna sistema bezpeky pidpriemnytstva iak sub'iekt natsionalnoi bezpeky Ukrainy*. Kyiv., 2003. 146-172.

Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Akademiia, 2000.

Fomina, M. V. "Sutnist katehorii "ekonomichna bezpeka pidpriemstva": naukovo-metodolohichniy aspekt" [The essence of the category of "economic security": scientific and methodological aspects]. *Visnyk Donetskoho instytutu sotsialnoi osvity. Seriya "Ekonomika"*, vol. 2, no. 2 (2006): 82-91.

Grunin, O. A., and Grunin, S. O. *Ekonomicheskaya bezopasnost organizatsiy* [Economic security organizations]. St. Petersburg, 2002.

Gavrish, V. A. *Prakticheskoe posobiye po zashchite kommercheskoy tayny* [A Practical Guide for the protection of trade secrets]. Simferopol: Tavryda, 1994.

Iliashenko, S. M. "Ekonomichna bezpeka pidpriemstva" [Economic security]. In *Ekonomika pidpriemstva*. Sumy: Universytetska knyha, 2012.

Kamlyk, M. I. *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytsoi diialnosti. Ekonomiko-pravoviy aspekt* [The economic security of entrepreneurship. Economic and legal aspects]. Kyiv: Atika, 2005.

Kapustin, N. "Ekonomicheskaya bezopasnost otrasli i firmy" [Economic security industries and firms]. *Biznes Inform*, no. 11-12 (1999).

Katkalo, V. S. "Resursnaia kontseptsiiia strategicheskogo upravleniia: genesis osnovnykh idey i poniatii" [Resource concept of strategic management: genesis of the basic ideas and concepts]. *Vestnik SPbGU. Seriya "Menedzhment"*, no. 4 (2002): 20-42.

Kovalev, D., and Sukhorukova, T. "Ekonomicheskaya bezopasnost" [Economic security]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 10 (1998): 48-51.

Kozachenko, H. V., Ponamaryov, V. P., and Liashenko, O. M. *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia* [Economic security: the nature and mechanism of security]. Kyiv: Libra, 2003.

Kolass, B. *Upravlenie finansovoy deiatel'nostiu predpriatiia. Problemy, kontseptsii i metody* [Financial management of the enterprise. Problems, concepts and methods]. Moscow: Finansy; YuNITI, 1997.

Kolosov, A. V. *Ekonomicheskaiia bezopasnost khoziaystvennykh sistem* [Economic security and economic systems]. Moscow: RAGS, 2001.

Korieniako, A. V. "Mekhanizm dosiahnennia i pidtrymky ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [The mechanism to achieve and maintain economic security]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01*, 2000.

Krakov, Yu. B., and Serik, N. Y. "Podkhod k otsenke urovnia finansovoy sostavliaiushchey ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya" [Approach to the assessment of the financial component of economic security]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no. 12 (2006): 7-.

Kuntsevych, V. O. "Poniattia finansovoho potentsialu rozvytku pidpriemstva ta iohno otsinky" [The concept of financial capacity of the company and its evaluation]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 7 (2004): 123-130.

Lysenko, Yu. H. "Mekhanizmy upravleniya ekonomicheskoy bezopasnostyu" [Mechanisms of economic security management]. *Visnyk Tekhnolohichnoho universytetu Podillia*, vol. 1, no. 4.4.1 (2004): 177-180.

Mochalov, B. M. et al. *Ekonomicheskyy potentsial razvitogo sotsializma* [The economic potential of developed socialism]. Moscow: Ekonomika, 1982.

Mak-Mak, V. P. *Sluzhba bezopasnosti predpriatiia. Organizatsionno-upravlencheskie i pravovye aspekty deiatelnosti* [Security service company. Organizational, managerial and legal aspects of the activity]. Moscow: Mir bezopasnosti, 2008.

Minaev, G. A. *Bezopasnost organizatsii* [Safety of the organization]. Moscow: Logos, 2008.

Muntian, V. I. *Ekonomichna bezpeka Ukrainy* [The economic security of Ukraine]. Kyiv: KVITs, 1999.

Oleinikov, E. A. *Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti (gosudarstvo, region, predpriyatiye, lichnost)* [Foundations of Economic Security (state, region, company, person)]. Moscow: Biznes-shkola «Intel-Sintez», 1997.

Omelianovych, L. O., and Dolmatova, H. Ye. *Ekonomichna bezpeka torhovelnoho pidpriemstva* [The economic security of commercial enterprise]. Donetsk: DonDUET, 2005.

Ortynskiy, V. L., Kernyskiy, I. S., and Zhyvko, Z. B. *Ekonomichna bezpeka pidpriemstv, orhanizatsii ta ustanov* [Economic security companies, organizations and institutions]. Kyiv: Pravova iednist, 2009.

Ortynskiy, V. L. et al. *Ekonomichna bezpeka pidpriemstv, orhanizatsii ta ustanov* [Economic security companies, organizations and institutions]. Kyiv: Pravova yednist, 2009.

Pilova, D. P. "Formuvannia ta otsinka ekonomichnoi bezpeky hirnicho-zbahachuvalnykh pidpriemstv" [Formulation and evaluation of the economic security of mining and processing enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2007.

Plietnykova, I. L. "Vyznachennia rivnia i zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky zaliznytsi" [Determining the level and ensuring economic security of the railway]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.07.04*, 2001.

Podluzhna, N. O. "Orhanizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva" [Organization management of economic security]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01*, 2003.

Pokropyvnyi, S. F. *Ekonomika pidpriemstva* [Business enterprises]. Kyiv: KNEU, 2000.

Razdina, E. V. "Ekonomicheskaiia bezopasnost (sushchnost i tendentsii razvitiia)" [Economic security (the essence and development trends)]. *Dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.01*, 1998.

Salli, V. I., and Salli, S. V. "K sozdaniiu systemy otsenki sostoianii ugolnykh shakht" [By creating a system of assessment of the coal mines]. *Ugol Ukrainy*, no. 6 (2009): 35-38.

Samoukin, A. I. *Potentsial nematerialnogo proizvodstva* [Potential non-material production]. Moscow: Znanie, 1991.

Sokolenko, T. M. "Ekonomichna bezpeka pidpriemstva v umovakh tranzitivnoi ekonomiky" [Economic security enterprise in a transitive economy]. *Suchasna nauka XXI stolittia*. Kyiv, 2011.

Solovev, E. *Kommercheskaia tayna i ee zashchita* [Trade secret and its protection]. Moscow: Biznes-shkola, 1995.

Stepanov, A. Ya., and Ivanova, N. V. "Kategoriia «potentsial» v ekonomike" [The category of "potential" in the economy]. <http://www.marketing.spb.ru/read/article/a66.htm>

Sudakova, O. I., Hrechko, D. V., and Shkurupii, A. V. "Stratehiia zabezpechennia nalezhnoi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Strategy proper economic security]. http://www.rusnauka.com/4_SVMN_2007/Economics/18818.doc.htm

Shavaev, A. G. *Kontseptualnye osnovy obespecheniia bezopasnosti negosudarstvennykh obektov ekonomiki* [Conceptual bases of safety of non-state economic facilities]. Moscow: Akademiia ekonomicheskoy bezopasnosti, 1994.

Shavaev, A. G. *Kriminologicheskaiia bezopasnost negosudarstvennykh obektov ekonomiki* [Criminological safety of non-state economic facilities]. Moscow: Infra-M, 1995.

Shlykov, V. V. "Ekonomicheskaiia bezopasnost predpriatiia" [Economic security of the enterprise]. *EKO*, no. 11 (2002): 94-99.

Shcherbyna, V. M. "Informatsiine zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv ta ustanov" [Information support economic security of enterprises and institutions]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10 (2008): 220-225.

Timofeev, T. V., and Naumova, L. G. "Ekonomicheskaiia bezopasnost i upravlenie riskom predpriatiy" [Economic security and enterprise risk management]. http://btbcons.ru/articles/?art_id=6

Tis, D. Dzh., Pizano, G., and Shuen, E. "Dinamicheskiesposobnosti firmy i strategicheskoe upravlenie" [Dynamic capabilities and strategic management of the company]. *Vestnik SPbGU*, no. 32 (2003): 56-63.

Voinarenko, M., and Yaremenko, O. "Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva na osnovi otsinky vidkhylen porohovykh pokaznykiv" [Managing the economic security on the basis of assessment of deviations thresholds]. *Ekonomist*, no. 12 (2008): 60-63.

Yarochkin, V. I. *Bezopasnost informatsionnykh sistem* [Security of information systems]. Moscow: Os-89, 1996.

Yarochkin, V. I. *Predprinimatel i bezopasnost* [Entrepreneur and safety]. Moscow: Os-89, 1994.

Yarochkin, V. I. *Sistema bezopasnosti firmy* [The security system of the company]. Moscow: Os-89, 1997.

Zabrodskiy, V., and Kapustin, N. "Teoreticheskie osnovy otsenki ekonomicheskoy bezopasnosti otrasli i firmy" [The theoretical framework for the assessment of economic security industries and firms]. *Biznes Inform*, no. 15-16 (1999): 35-37.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ФОРМИ ЕКОНОМІЧНОГО КОНТРОЛЮ

© 2015 КРІВЦОВА Т. О.

УДК 657.92

Кривцова Т. О. Удосконалення правового забезпечення судово-економічної експертизи як форми економічного контролю

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення правового забезпечення судово-економічної експертизи як форми економічного контролю. Аналізуючи, систематизуючи та узагальнюючи наукові праці багатьох учених, а також враховуючи стан розвитку законодавчої бази за досліджуваними питаннями, запропоновано визначення поняття судово-економічної експертизи як форми економічного контролю, її об'єкта та предмета, систематизовано існуючі недоліки практичної діяльності судових експертів-економістів. У результаті дослідження було визначено необхідність та напрямки розширення певних правових функцій судових експертів-економістів, реалізація яких забезпечить зменшення рівня економічної злочинності. Запропоновано впровадження іноземного досвіду автоматизованих баз даних, що містять у собі нормативно-правову базу конкретного досліджуваного питання. Перспективою подальших досліджень за даним напрямом є розробка типологізованих за змістом судових експертних завдань з метою наповнення бази даних, що суттєво скоротить час та значно підвищить ефективність судово-економічної експертизи.

Ключові слова: судово-економічна експертиза, судовий експерт-економіст, правові функції, база даних.

Рис.: 1. **Бібл.:** 17.

Кривцова Тетяна Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: krivcova.tatyana@mail.ru

УДК 657.92

Кривцова Т. А. Совершенствование правового обеспечения судебно-экономической экспертизы как формы экономического контроля

Целью статьи являются теоретическое обоснование и разработка практических рекомендаций по совершенствованию правового обеспечения судебно-экономической экспертизы как формы экономического контроля. Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды многих ученых, а также учитывая состояние развития законодательной базы по исследуемому вопросу, предложено определение понятия судебно-экономической экспертизы как формы экономического контроля, ее объекта и предмета, систематизированы существующие недостатки практической деятельности судебных экспертов-экономистов. В результате исследования была определена необходимость и направления расширения определенных правовых функций судебных экспертов-экономистов, реализация которых обеспечит снижение уровня экономической преступности. Предложено внедрение зарубежного опыта автоматизированных баз данных, которые содержат нормативно-правовую базу по конкретному исследуемому вопросу. К перспективе последующих исследований в данном направлении можно отнести разработку типологизированных по содержанию судебных экспертных заданий с целью наполнения базы данных, что существенно сократит время и значительно повысит эффективность судебно-экономической экспертизы.

Ключевые слова: судебно-экономическая экспертиза, судебный эксперт-экономист, правовые функции, база данных.

Рис.: 1. **Библ.:** 17.

Кривцова Татьяна Александровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра контроля и аудита, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: krivcova.tatyana@mail.ru

UDC 657.92

Krivtsova T. O. Improvement of Legal Support of Forensic-Economic Expertise as a Form of Economic Control

The article is aimed at substantiating the theoretical basis and elaboration of practical recommendations to improve the legal support of forensic-economic expertise as a form of economic control. Upon analyzing, systematizing and summarizing the scientific works of many scientists, as well as taking into account the state of development of the legislative framework on the studied topic, a definition of forensic-economic expertise as a form of economic control, its object and the subject, have been proposed; the existing shortcomings of practical activities of forensic economists have been systematized. As result of the study, the need for and directions of expanding of certain legal functions of forensic experts-economists is determined, an implementation of which will ensure a reduction in the level of economic crime. Introduction of foreign experience related to computerized databases, which are legal and regulatory framework specific to the researched topic, is proposed. The prospect of further research in this area include development of the judicial expert jobs, classified by the contents, with aim to fill the database that will significantly reduce the time wasting and considerably increase the efficiency of the forensic-economic expertise.

Key words: forensic-economic expertise, forensic economic expert, legal functions, database.

Pic.: 1. **Bibl.:** 17.

Krivtsova Tetiana O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Control and Audit, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: krivcova.tatyana@mail.ru

Ефективний розвиток нашої держави є неможливим без системи економічних заходів, що забезпечують дотримання законодавства суб'єктами господарювання. На жаль, сучасні кардинальні реформи, що здійснюються в Україні, супроводжуються криміналізацією суспільства та зростанням злочинності, особливо в економічній та фінансовій сферах. У таких випадках, для об'єктивного розслідування порушених правоохоронними органами справ та вирішення госпо-

дарських суперечок у судах всіх інстанцій, залучаються фахівці, які на достатньому рівні володіють певними знаннями, навичками та вміннями в питаннях бухгалтерського обліку, фінансового контролю та економічного аналізу. Такі знання на практиці називаються спеціальними та використовуються під час провадження у справі у вигляді однієї з форм економічного контролю – судово-економічної експертизи (далі – *CEE*).

За останні роки питаннями вдосконалення теоретико-методологічних засад судово-економічних експертиз активно займаються багато вітчизняних учених, у тому числі такі, як: Капусник К. В., Мисака Г. В., Натуркач Н. Є., Отенко В. І., Понікаров В. Д., Світлоока В. Ф., Федчишина В. В., Хомутенко О. В. та інші [3; 5; 6; 8; 9; 11 – 15]. Однак більшість вчених приділяє увагу вдосконаленню теоретичної бази та інформаційного забезпечення, не звертаючи особливої уваги на вдосконалення правового забезпечення проведення СЕЕ. Тому проблема вдосконалення правового забезпечення судово-економічної експертизи як форми економічного контролю є актуальною та своєчасною, оскільки саме ретельне та процесуально правильне проведення судово-економічної експертизи є запорукою не лише розкриття економічного злочину, але й ефективного формування та використання фінансових ресурсів держави.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення правового забезпечення судово-економічної експертизи як форми економічного контролю.

Відповідно до визначеної мети було поставлено такі завдання: уточнити визначення поняття «судово-економічна експертиза» як форми економічного контролю; визначити об'єкти та предмет СЕЕ; окреслити недоліки в практичній роботі судових експертів-економістів; розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення правового забезпечення діяльності судових експертів-економістів в Україні.

Відправною точкою в дослідженні вдосконалення правового забезпечення судово-економічної експертизи як форми економічного контролю є визначення сутності останньої. Перш за все, слід відмітити той факт, що на законодавчому рівні надано лише визначення судової експертизи [10], а ось тлумачення сутності судово-економічної експертизи відсутнє. Через це виникають деякі розбіжності в наданні визначення поняттю саме судово-економічної експертизи. Закон України «Про судову експертизу» визначає поняття судової експертизи як «дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства» [10].

Наступним законодавчо-нормативним документом – Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень [7] – врегульовано види судово-економічної експертизи, а саме: економічна (бухгалтерського та податкового обліку); фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій. Із існуючої в законодавстві класифікації видно, що судово-бухгалтерська експертиза є видом (або складовою) судово-економічної експертизи. Таким чином, визначаючи сутність судово-економічної експертизи, слід враховувати той факт, що деякі дослідники ототожнюють ці два поняття, інші – вважають судово-бухгалтерську експертизу складовою судово-економічної експертизи. До того ж, необхідно зауважити, що поняття судово-бухгалтерської експерти-

зи почали використовувати на практиці (через те, що це поняття було закріплено на законодавчому рівні) набагато раніше (ще за роки існування СРСР). З часом це поняття було практично автоматично замінено поняттям «судово-економічна експертиза».

Досліджуючи думки вчених з цього приводу, треба відзначити, що Хомутенко О. В. розглядає судово-економічну експертизу як процес використання експертом інформації. У своїх працях він доводить, що в ході виконання судової економічної експертизи відбувається процес збирання інформації про об'єкт дослідження шляхом заявлення експертом-економістом клопотання, її оброблення й синтезу (трансформації) в інформацію, що цікавить орган, який призначив експертизу, і має силу доказу [15].

Водночас Світлоока В. Ф. зазначає, що «сутність судово-економічної експертизи полягає в дослідженні фінансової, податкової, кредитної діяльності підприємств і виявленні факторів, які, з одного боку, можуть сприяти скоєнню зловживань та приховуванню їх наслідків, а з іншого – виступати у формі невикористаних можливостей» [12].

Понікаров В. Д., Отенко В. І., Серікова Т. Н. надають визначення поняттю «судово-економічна експертиза» та пропонують розуміти під останньою «процесуальну форму дослідження на основі спеціальних знань у різних сферах економіки, господарського аналізу, ревізії та контролю первинних облікових документів, бухгалтерських і податкових реєстрів та фінансової звітності суб'єктів господарювання різних форм власності з метою вирішення широкого кола питань, що виникають при розслідуванні економічних злочинів та судовому розгляді господарських суперечок» [8; 9].

На основі узагальнення думок вчених щодо досліджуваного поняття можна зробити висновок, що судово-економічна експертиза розглядається за таким підходами: як процесуальна форма, як процес використання інформації та як вид дослідження. До того ж ряд вчених, наводячи класифікацію фінансового контролю, однією з форм виділяють судово-економічну експертизу [1]. Виходячи з цього, а також враховуючи стан розвитку існуючої законодавчо-нормативної бази стосовно досліджуваного питання, автором пропонується розглядати *судово-економічну експертизу як форму економічного контролю та розуміти під судово-економічною експертизою процесуальне дослідження, яке здійснюється через застосування спеціальних знань, навичок та вмінь судового експерта та дозволяє вирішувати питання, що ставляться перед ним органами дізнання, досудового слідства чи суду з метою вирішення кримінальної, цивільної, адміністративної справи чи господарських суперечок.*

До того ж, сама судово-економічна експертиза може проводитися за різними економічними питаннями, тобто мати різний предмет дослідження. При цьому для вивчення предмету необхідним є наявність об'єкта судово-економічної експертизи. Предметом судово-економічної експертизи [9; 17, с. 125] можна вважати поставлені перед експертом-економістом органами дізна-

ння, попереднього слідства чи суду питання щодо дослідження наданих йому документів про господарські операції для надання юридично обґрунтованого висновку судового експерта. Крім цього, предметом дослідження економічної експертизи, як зазначає В. Ф. Світлоока, можуть бути не окремі операції, а окремі види діяльності досліджуваного суб'єкта або вся його діяльність взагалі [11]. Водночас О. В. Хомутенко як предмет СЕЕ пропонує розуміти фактичні дані, які містяться в об'єктах дослідження [14].

Щодо визначення об'єкта судово-економічної експертизи, то в цьому питанні всі автори мають однаковість і стверджують, що *об'єкт судово-економічної експертизи може бути визначений як перелік документів та облікових реєстрів з відображеннями в них господарськими операціями, які стали предметом розслідування чи розгляду в суді* [5; 8; 9; 11; 13; 14].

Судовий експерт-економіст, незалежно від сфери здійснення експертизи, від напрямку судового процесу чи справи, є активним процесуальним суб'єктом судочинства і несе кримінальну відповідальність у зв'язку з процесуальною діяльністю. У зв'язку з цим має сенс навести права, якими наділений судовий експерт згідно з Цивільно- та Кримінально-процесуальними кодексами [2; 4; 7; 10; 16]: знайомитися з матеріалами справи, що стосуються предмета дослідження; заявляти клопотання про подання йому додаткових матеріалів і зразків; викладати у висновку судової експертизи виявлені в ході її проведення факти, які мають значення для справи; бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів і об'єктів дослідження; задавати питання особам, які беруть участь у справі. До того ж, слід дослідити, згідно з переліченими вище законодавчими документами, на що судовий експерт не має прав, а саме: за власною ініціативною збирати матеріали для проведення експертизи; спілкуватися з особами, які беруть участь у справі, а також іншими учасниками, за винятком дій, пов'язаних з проведенням експертизи; розголошувати відомості, що стали йому відомі у зв'язку з проведенням експертизи, або повідомляти будь-кому, крім суду, про результати експертизи.

Виходячи з наведеного вище, слід зазначити, що в жодному нормативно-правовому акті не йде мова про те, що судовий експерт чи відповідна експертна установа повинні виявляти та досліджувати умови, які сприяли здійсненню економічних порушень. До того ж, у законодавстві чітко не прописано, що судовий експерт-економіст повинен надавати як суб'єктам господарської діяльності, так і органам державної влади певні рекомендації щодо усунення виявлених порушень та щодо проведення певних профілактичних дій. При цьому, при проведенні судово-економічної експертизи, судовий експерт надає висновок у розрізі економічних аспектів дослідження. Правової ж оцінки діям, які сприяли вчиненню злочину (у разі виявлення останнього), судовий експерт-економіст (згідно з чинним законодавством України) надавати не має права.

Недостатні права, якими наділений судовий експерт-економіст згідно з Цивільно- та Кримінально-процесуальними кодексами, значно обмежують його дії, а звітні збільшується час на здійснення судово-економічної експертизи та має місце недостатня кількість та якість доказів. На думку автора, з метою вдосконалення процесу проведення судової експертизи та сприяння зменшенню рівня економічної злочинності в державі в галузі судово-економічної експертизи необхідно першочергово переглянути існуюче законодавство, доповнити його та розширити в розрізі надання експертам-економістам певних правових функцій.

Необхідна розробка, внесення до законодавчої бази та впровадження у практику судових експертів-економістів визначеного переліку прав та обов'язків, за яких судовий експерт-економіст на свій власний розсуд за обставинами кримінальної, цивільної чи господарської справ міг би складати той перелік питань, відповіді на які могли б сприяти якомога швидшому вирішенню справи та розкриттю злочину. Автором також пропонується створити такі умови, за яких судовий експерт-економіст досліджує справу не лише в розрізі бачення її слідчим, прокурором, суддею та відповідає виключно на ті питання, які зазначені в постанові на її проведення, а самостійно, на свій власний розсуд, після вивчення матеріалів справи та вже у співпраці з тими ж органами досудового слідства, органами прокуратури чи суду, розробляє дієвий алгоритм роботи, за яким і має бути проведено судову експертизу.

Важкою перепоною в роботі судового експерта-економіста є той факт, що він має досліджувати виключно надані йому документи і не має при цьому права знайомитись із суб'єктом господарювання, отримувати необхідну додаткову інформацію, тим самим унеможливаючи проведення дій, які могли б сприяти більш швидкому та якісному вирішенню справи та наданню обґрунтованого висновку судового експерта.

Так, наприклад, для дослідження питань щодо розрахунків з оплати праці будь-якого суб'єкта господарювання судовому експерту-економісту доцільно було б мати можливість виїхати на об'єкт, поспілкуватися з працівниками, визначити, хоча б і опосередковано, рівень трудової дисципліни, дослідити за допомогою різних способів та прийомів контролю необхідні йому питання. Але, відповідно до сьогоденної практики, судовий експерт-економіст змушений працювати лише з наданими (як правило, не в достатній кількості та не завжди належної якості) документами; часто змушений подавати клопотання в правоохоронні органи і кожного разу очікувати на його прийняття до розгляду, винесення відповідної постанови і надання відповідних бухгалтерських документів.

Тому такий шлях вдосконалення судово-економічної експертизи, як розширення правових функцій судового експерта-економіста у наданні йому права досліджувати суб'єкт господарської діяльності у співпраці зі слідчим, бути присутнім при виїмці необхідних фінансових документів, дозволить збільшити не лише відсоток розкриття злочинів економічного напрямку, але

й зменшити безпосередньо час на проведення судово-економічної експертизи. Останнє, у свою чергу, дозволить мати державі як прямий, так і опосередкований економічний ефект.

Крім зазначених вище пропозицій, як один з доцільних напрямів удосконалення судово-економічної експертизи пропонується закріплення на законодавчому рівні чітко визначених функцій судового експерта-економіста стосовно дозволу надання рекомендацій щодо усунення як вже існуючих порушень, так і з профілактики появи нових. Це пов'язано з тим, що під час судово-економічної експертизи судовий експерт-економіст досліджує та аналізує ряд специфічних характеристик та ознак економічного злочину, визначаючи детермінуючі фактори його виявлення. На жаль, результатами проведеного дослідження не цікавляться органи досудового слідства, прокуратури та інші правоохоронні органи, для них головним є факт підтвердження чи спростування існування злочину, а також підтвердження цього речовими доказами. У випадку, наприклад, дослідження питань щодо розрахунків з оплати праці господарюючого суб'єкта зацікавленість визиває тільки наявність бухгалтерських і розпорядничьких документів, які мають юридичну силу. У зв'язку з цим, у висновку судового експерта було б доцільно надавати в розгорненому вигляді шляхи подолання вже скоєних махінацій, шахрайства як відносно цього суб'єкта господарювання-порушника, так і відносно всієї відповідної галузі в цілому. Крім того, після надання експертного висновку та подальших пропозицій доцільно продовжувати процес судово-економічної експертизи з метою контролю за їх виконанням у співпраці з ревізорами, аудиторами, податковими інспекторами та правоохоронними органами.

Таким чином, запропоновано основні напрямки розширення правових функцій судового експерта-економіста (рис. 1).

Реалізація зазначених на рис. 1 прав забезпечить: скорочення часу на проведення судово-економічної експертизи; збільшення рівня розкриття економічної злочинності; підвищення економічної обізнаності суб'єктів господарської діяльності; зменшення рівня економічної злочинності.

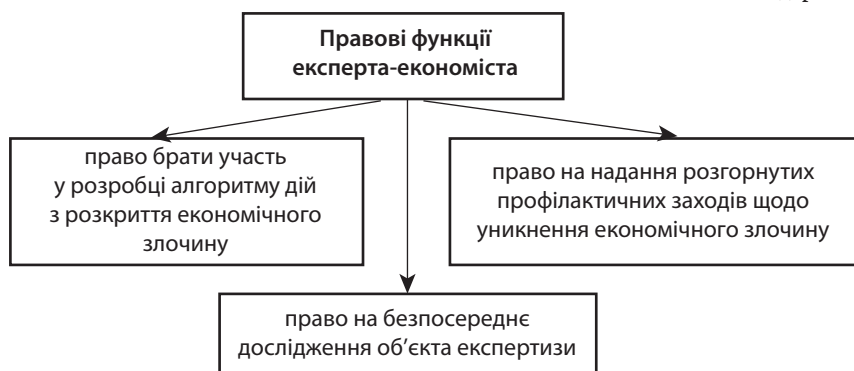

Рис. 1. Основні напрямки розширення правових функцій судового експерта-економіста

Джерело: запропоновано автором.

Відсутність спеціальних програмних продуктів, які могли б використовуватися експертами-економістами при проведенні експертизи, відбивається як на якості проведення експертизи, так і на її швидкості, оскільки запровадження відповідних програмних продуктів, у т. ч. і тих, що використовуються за кордоном, – це дієвий шлях щодо вдосконалення процесу проведення судово-економічної експертизи в цілому. Особливої уваги потребує розробка автоматизованих баз даних, що містять в собі нормативно-правову базу конкретного досліджуваного питання. Крім того, достатньо актуальним є створення програми (бази даних) з питань роз'яснення окремих правових чи інших прецедентів, деяких суперечливих моментів, які могли б виникнути під час експертизи окремих економічних питань. Цей напрямок автоматизації судово-економічної експертизи забезпечить можливість фахівцю додатково вивчати зафіксовані факти, ситуації, окремі моменти та вже з урахуванням винесених відповідних висновків надавати власний висновок судового експерта. До того ж, механізм цієї дії має нагадувати механізм дії Конституційного суду України, а саме: в частині надання роз'яснень по окремих пунктах нормативно-правових актів. Така схема має містити в собі деякі структурні елементи, кожний з яких зможе надати судовому експерту-економісту варіант певного вибору. За умови постійного та систематичного оновлення такої бази, що пропонується, у ході проведення судово-економічної експертизи з'являється можливість стосовно практичних шляхів розв'язання типологізованих експертних завдань. Це, у свою чергу, дозволяє зменшити витрати часу на розробку кроків дій кожним судовим експертом-економістом особисто та виключає помилки при прийнятті рішень.

Окрім переліченого вище, пропонується запровадження міжнародного досвіду автоматизації аналітичних досліджень, а саме: створення так званих *IMS – Information Management Systems* – систем управління даними, завдяки яким має підвищитись продуктивність судових експертів-економістів при роботі з великими обсягами документів, має зменшитися ризик орфографічних та арифметичних помилок, підвищитися відповідність вихідних документів судово-економічної експертизи уніфікованим стандартам, має прискоритися пошук необхідної інформації і т. п.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу та узагальнення визначень поняття судово-економічної експертизи за різними літературними джерелами автором пропонується розглядати судово-економічну експертизу як форму економічного контролю та розуміти під судово-економічною експертизою процесуальне дослідження, яке здійснюється через застосування спеціальних знань, нави-

чок та вмінь судового експерта та дозволяє вирішувати питання, що ставляться перед ним органами дізнання, досудового слідства чи суду з метою вирішення кримінальної, цивільної, адміністративної справи чи господарських суперечок. Окрім цього, надано визначення об'єкта і предмета судово-економічної експертизи. Зазначено, що діяльність судового експерта-економіста та межі його компетенції чітко врегульовані процесуальним законодавством.

До того ж, систематизовано існуючі на сьогодні недоліки в практичній діяльності судових експертів-економістів та запропоновано напрями вдосконалення правового забезпечення в частині розширення правових функцій експертів-економістів через реалізацію права брати участь у розробці алгоритму дій з розкриття злочину, права на безпосередній вихід на суб'єкта господарювання та права на надання розгорнутих профілактичних заходів стосовно подальшого уникнення економічного злочину. Закріплення таких прав на законодавчому рівні забезпечить підвищення ефективності судово-економічної експертизи. Запропоновано впровадження іноземного досвіду автоматизованих баз даних (*IMS – Information Management Systems*), що містять в собі нормативно-правову базу конкретного досліджуваного питання. Це, у свою чергу, буде сприяти більш якісній перевірці на відповідність нормам діючого законодавства наданих судовому експерту-економісту документів.

Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є розробка типологізованих за змістом експертних завдань з метою наповнення бази даних, що суттєво скоротить час та значною мірою підвищить ефективність судово-економічної експертизи. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Дікань Л. В. Фінансовий контроль: теорія та методологія : монографія / Л. В. Дікань, Ю. О. Голуб, Н. В. Синюгіна. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2009. – 92 с.
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України 08.01.1998 р. № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
3. Капусник К. В. Інформаційне забезпечення судово-економічних експертиз / К. В. Капусник, І. В. Губанова // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2010. Вип. 9 – С. 462 – 465.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.
5. Мисака Г. В. Теоретико-організаційні засади підвищення ефективності проведення судово-бухгалтерської експертизи / Г. В. Мисака // Матеріали економічного форуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/21_8/115_Gub.pdf
6. Натуркач Н. Є. Посилення організаційно-методичних засад проведення бухгалтерської експертизи / Н. Є. Натуркач // Облік і фінанси. – 2011. – Випуск № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal//2011_1/9_Natur.pdf
7. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 р. № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/paran17#n17>
8. Отенко В. І. Судова бухгалтерія для менеджерів підприємств / В. І. Отенко, В. Д. Понікаров, Т. Н. Серікова. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2005. – 560 с.

9. Понікаров В. Д. Судово-економічна експертиза / В. Д. Понікаров. – Х. : Еспада, 2008. – 272 с.

10. Про судову експертизу. Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=4038-12>

11. Світлоока В. Ф. Місце економічної експертизи у сфері економічних відносин / В. Ф. Світлоока // Управління розвитком. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/884/1/Світлоока%20В.Ф.%20Місце%20економічної%20експертизи%20у%20сфері%20економічних%20відносин.pdf>

12. Світлоока В. Ф. Місце і роль економічної експертизи в сфері державного контролю економічної діяльності / В. Ф. Світлоока // Ефективна економіка. – 2011. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>

13. Федчишина В. В. Методика судово-бухгалтерської експертизи і підходи до визначення / В. В. Федчишина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : eiztur.ztu.edu.ua/1786/1/36.Pdf

14. Хомутенко О. В. Про предмет і об'єкт судової економічної експертизи / О. В. Хомутенко, С. В. Кудряшова // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2010. Вип. 10 – С. 553 – 561.

15. Хомутенко О. В. Застосування інформаційного підходу до вивчення судово-економічної експертизи як процесу взаємопов'язаних операцій з інформацією / О. В. Хомутенко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : збірник наукових праць. – Х. : Право, 2009. – Вип. 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hniise.gov.ua/user_files/File/sbornik/2009/Homutenko.pdf

16. Цивільно-процесуальний Кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.

17. Шарманська В. М. Судова бухгалтерія / В. М. Шарманська, С. О. Шарманська, І. В. Головка. – К. : ЦУЛ, 2008. – 454 с.

REFERENCES

- Dikan, L. V., Holub, Yu. O., and Syniuhina, N. V. *Finansoviy kontrol: teoriia ta metodolohiia* [Financial control: theory and methodology]. Kharkiv: KhNEU, 2009.
- Fedchyshyna, V. V. "Metodyka sudovo-bukhhalterskoi ekspertyzy i pidkhody do vyznachennia" [Methods of forensic accounting and approaches to the definition]. eiztur.ztu.edu.ua/1786/1/36.Pdf
- Kapusnyk, K. V., and Hubanova, I. V. "Informatsiine zabezpechennia sudovo-ekonomichnykh ekspertyz" [Information support judicial and economic expertise]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*, no. 9 (2010): 462-465.
- Khomutenko, O. V., and Kudriashova, S. V. "Pro predmet i ob'iekt sudovoi ekonomichnoi ekspertyzy" [On the subject and object of judicial economic expertise]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*, no. 10 (2010): 553-561.
- Khomutenko, O. V. "Zastosuvannia informatsiinoho pidkhodu do vyuchennia sudovo-ekonomichnoi ekspertyzy, iak protsesu vzaïmopov'iazanykh operatsii z informatsiieu" [The use of information approach to the study of forensic economic expertise as a process of interrelated operations information]. http://www.hniise.gov.ua/user_files/File/sbornik/2009/Homutenko.pdf
- [Legal Act of Ukraine] (1998). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/paran17#n17>
- [Legal Act of Ukraine] (1994). <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=4038-12>
- [Legal Act of Ukraine] (1998). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
- [Legal Act of Ukraine] (2012).
- [Legal Act of Ukraine] (2004).
- Mysaka, H. V. "Teoretyko-orhanizatsiini zasady pidvyshchennia efektyvnosti provedennia sudovo-bukhhalterskoi ekspertyzy: materialy ekonomichnoho forumu" [Theoretical and organizational bases for increasing the efficiency of forensic accounting materials Economic Forum]. http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/21_8/115_Gub.pdf

Naturkach, N. Ye. "Posylenia orhanizatsiino-metodychnykh zasad provedennia bukhhalterskoi ekspertyzy" [Strengthening organizational and methodological principles of accounting expertise]. http://www.nbu.gov.ua/portal//2011_1/9_Natur.pdf

Otenko, V. I., Ponikarov, V. D., and Sierikova, T. N. *Sudova bukhhalteriiia dia menezheriv pidpriemstv* [Forensic accounting for enterprise managers]. Kharkiv: INZhEK, 2005.

Ponikarov, V. D. *Sudovo-ekonomichna ekspertyza* [Forensic economic expertise]. Kharkiv: Espada, 2008.

Svitlooka, V. F. "Mistse ekonomichnoi ekspertyzy u sferi ekonomichnykh vidnosyn" [Place economic expertise in the field of

economic relations]. <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/884/1/Світлоока%20В.Ф.%20Місце%20економічної%20експертизи%20у%20сфері%20економічних%20відносин.pdf>

Svitlooka, V. F. "Mistse i rol ekonomichnoi ekspertyzy v sferi derzhavnoho kontroliu ekonomichnoi diialnosti" [Place and role of economic expertise in the field of state control of economic activity]. <http://www.economy.nayka.com.ua>

Sharmanska, V. M., Sharmanska, S. O., and Holovko, I. V. *Sudova bukhhalteriiia* [Forensic accounting]. Kyiv: TsUL, 2008.

УДК 657.632.2

БАЛАНСИ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇХ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

© 2015 МЕЛЬНИК З. Ю.

УДК 657.632.2

Мельник З. Ю. Балансы предприятий та их фальсификации: исторический аспект

Метою статті є дослідження історичного аспекту причин, способів та наслідків фальсифікації інформації у звітності, особливо балансу. Це пов'язано з тим, що в компаніях багатьох країн світу існують «подвійні» бухгалтерії, де приховується фальсифікація показників звітності і витрати, занижуються податкові платежі, відкриваються «чорні» готівкові каси, виплата заробітної плати відбувається без відповідних нарахувань. У статті проаналізовано думки вчених різних періодів, їх ставлення до фальсифікації бухгалтерських даних, причини та наслідки їх впровадження. На сьогоднішній день існують досить витончені прийоми фальсифікації обліку та звітності. З цією метою наприкінці року проводять безліч фіктивних операцій, які змінюють діяльність підприємства на стан, який потрібен власнику. Вірогідність виявлення шахрайства у фінансовій звітності компаній, як показує практика, невелика. Відсутня і сувора відповідальність за подібні діяння. У результаті шахрайство у фінансовій звітності стає вибором чималою числа компаній. У зв'язку з цим обґрунтована актуальність здійснення контролю над правдивістю та точністю відображення бухгалтерських даних у фінансовій звітності, зокрема, за допомогою проведення комплексних досліджень у даному напрямі, у т. ч. і з пошуку додаткових індикаторів, які вказують на наявність шахрайства у фінансовій звітності.

Ключові слова: баланс, фальсифікація, вуалювання, історичний аспект.

Табл.: 1. **Бібл.:** 15.

Мельник Зоряна Юрївна – здобувач, кафедра бухгалтерського обліку і аудиту, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15., Київ, 03041, Україна)

E-mail: ktg8@yandex.ru, Olja620@ukr.net

УДК 657.632.2

Мельник З. Ю. Балансы предприятий и их фальсификации: исторический аспект

Целью статьи является исследование исторического аспекта причин, способов и последствий фальсификации информации в отчетности, особенно баланса. Это связано с тем, что в компаниях многих стран мира существуют «двойные» бухгалтерии, где скрывается фальсификация показателей отчетности и расходы, занижаются налоговые платежи, открываются «черные» наличные кассы, выплата заработной платы происходит без соответствующих начислений. В статье проанализированы мнения ученых разных периодов, их отношение к фальсификации бухгалтерских данных, причины и следствия их внедрения. На сегодняшний день существуют довольно изощренные приемы фальсификации учета и отчетности. Для этой цели в конце года производят множество фиктивных операций, изменяющих деятельность предприятия на состояние, которое требуется владельцу. Вероятность обнаружения мошенничества в финансовой отчетности компаний, как показывает практика, небольшая. Отсутствует и строгая ответственность за подобного рода деяния. В результате мошенничество в финансовой отчетности становится выбором немалою числа компаний. В связи с этим обоснована актуальность осуществления контроля над правдивостью и точностью отражения бухгалтерских данных в финансовой отчетности, в частности, с помощью проведения комплексных исследований в данном направлении, в т. ч. и по поиску дополнительных индикаторов, указывающих на наличие мошенничества в финансовой отчетности.

Ключевые слова: баланс, фальсификация, вуалирование, исторический аспект.

Табл.: 1. **Библ.:** 15.

Мельник Зоряна Юрївна – соискатель, кафедра бухгалтерского учета и аудита, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборони, 15., Киев, 03041, Украина)

E-mail: ktg8@yandex.ru, Olja620@ukr.net

UDC 657.632.2

Melnyk Z. Yu. Financial Statements of Enterprises and Falsifying: the Historical Aspect

The article is aimed to study the historical aspect of the reasons, methods, and consequences of falsifying information in the reporting, especially in the financial statement. This is related to the fact that companies in many countries of the world are practicing «double» accounting, in order to hide the falsifying of accounts and expenses, while tax payments are understated, black cash banks are created, and payroll takes place without the appropriate charges. The article analyzes the views of scholars from various periods, their attitude to falsifying the accounting data, the causes and effects of the implementation. To date, there are plenty sophisticated methods of falsifying the accounting and reporting. For this purpose, at the end of the year, a variety of fictitious operations can be carried out to adjust the state of the company's activities to the requested by the owner. The probability of discovering the fraudulent financial reporting by companies, as practice shows, is relatively small. Also there is no strict liability for such acts. As a result, fraud in financial reporting is becoming the choice of many of the companies. Thus urgency of controlling the truthfulness and accuracy of reflecting the accounting data in the financial statements is substantiated, in particular by carrying out comprehensive research in this area, including the seeking by additional indicators, which can indicate the presence of fraud in financial statements.

Key words: financial statements, falsifying, veiling, historical aspect.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 15.

Melnyk Zoriana Yu. – Applicant, Department of Accounting and Auditing, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (vul. Geroyiv Oborony, 15., Kyiv, 03041, Ukraine)

E-mail: ktg8@yandex.ru, Olja620@ukr.net

Naturkach, N. Ye. "Posyleniia orhanizatsiino-metodychnykh zasad provedeniia bukhhalterskoi ekspertyzy" [Strengthening organizational and methodological principles of accounting expertise]. http://www.nbu.gov.ua/portal//2011_1/9_Natur.pdf

Otenko, V. I., Ponikarov, V. D., and Sierikova, T. N. *Sudova bukhhalteriiia dia menezheriv pidpriemstv* [Forensic accounting for enterprise managers]. Kharkiv: INZhEK, 2005.

Ponikarov, V. D. *Sudovo-ekonomichna ekspertyza* [Forensic economic expertise]. Kharkiv: Espada, 2008.

Svitlooka, V. F. "Mistse ekonomichnoi ekspertyzy u sferi ekonomichnykh vidnosyn" [Place economic expertise in the field of

economic relations]. <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/884/1/Світлоока%20В.Ф.%20Місце%20економічної%20експертизи%20у%20сфері%20економічних%20відносин.pdf>

Svitlooka, V. F. "Mistse i rol ekonomichnoi ekspertyzy v sferi derzhavnoho kontroliu ekonomichnoi diialnosti" [Place and role of economic expertise in the field of state control of economic activity]. <http://www.economy.nayka.com.ua>

Sharmanska, V. M., Sharmanska, S. O., and Holovko, I. V. *Sudova bukhhalteriiia* [Forensic accounting]. Kyiv: TsUL, 2008.

УДК 657.632.2

БАЛАНСИ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇХ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

© 2015 МЕЛЬНИК З. Ю.

УДК 657.632.2

Мельник З. Ю. Балансы предприятий та их фальсификации: исторический аспект

Метою статті є дослідження історичного аспекту причин, способів та наслідків фальсифікації інформації у звітності, особливо балансу. Це пов'язано з тим, що в компаніях багатьох країн світу існують «подвійні» бухгалтерії, де приховується фальсифікація показників звітності і витрати, занижуються податкові платежі, відкриваються «чорні» готівкові каси, виплата заробітної плати відбувається без відповідних нарахувань. У статті проаналізовано думки вчених різних періодів, їх ставлення до фальсифікації бухгалтерських даних, причини та наслідки їх впровадження. На сьогоднішній день існують досить витончені прийоми фальсифікації обліку та звітності. З цією метою наприкінці року проводять безліч фіктивних операцій, які змінюють діяльність підприємства на стан, який потрібен власнику. Вірогідність виявлення шахрайства у фінансовій звітності компаній, як показує практика, невелика. Відсутня і сувора відповідальність за подібні діяння. У результаті шахрайство у фінансовій звітності стає вибором чималою числа компаній. У зв'язку з цим обґрунтована актуальність здійснення контролю над правдивістю та точністю відображення бухгалтерських даних у фінансовій звітності, зокрема, за допомогою проведення комплексних досліджень у даному напрямі, у т. ч. і з пошуку додаткових індикаторів, які вказують на наявність шахрайства у фінансовій звітності.

Ключові слова: баланс, фальсифікація, вуалювання, історичний аспект.

Табл.: 1. **Бібл.:** 15.

Мельник Зоряна Юрївна – здобувач, кафедра бухгалтерського обліку і аудиту, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15., Київ, 03041, Україна)

E-mail: ktg8@yandex.ru, Olja620@ukr.net

УДК 657.632.2

Мельник З. Ю. Балансы предприятий и их фальсификации: исторический аспект

Целью статьи является исследование исторического аспекта причин, способов и последствий фальсификации информации в отчетности, особенно баланса. Это связано с тем, что в компаниях многих стран мира существуют «двойные» бухгалтерии, где скрывается фальсификация показателей отчетности и расходы, занижаются налоговые платежи, открываются «черные» наличные кассы, выплата заработной платы происходит без соответствующих начислений. В статье проанализированы мнения ученых разных периодов, их отношение к фальсификации бухгалтерских данных, причины и следствия их внедрения. На сегодняшний день существуют довольно изощренные приемы фальсификации учета и отчетности. Для этой цели в конце года производят множество фиктивных операций, изменяющих деятельность предприятия на состояние, которое требуется владельцу. Вероятность обнаружения мошенничества в финансовой отчетности компаний, как показывает практика, небольшая. Отсутствует и строгая ответственность за подобного рода деяния. В результате мошенничество в финансовой отчетности становится выбором немалою числа компаний. В связи с этим обоснована актуальность осуществления контроля над правдивостью и точностью отражения бухгалтерских данных в финансовой отчетности, в частности, с помощью проведения комплексных исследований в данном направлении, в т. ч. и по поиску дополнительных индикаторов, указывающих на наличие мошенничества в финансовой отчетности.

Ключевые слова: баланс, фальсификация, вуалирование, исторический аспект.

Табл.: 1. **Библ.:** 15.

Мельник Зоряна Юрївна – соискатель, кафедра бухгалтерского учета и аудита, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборони, 15., Киев, 03041, Украина)

E-mail: ktg8@yandex.ru, Olja620@ukr.net

UDC 657.632.2

Melnyk Z. Yu. Financial Statements of Enterprises and Falsifying: the Historical Aspect

The article is aimed to study the historical aspect of the reasons, methods, and consequences of falsifying information in the reporting, especially in the financial statement. This is related to the fact that companies in many countries of the world are practicing «double» accounting, in order to hide the falsifying of accounts and expenses, while tax payments are understated, black cash banks are created, and payroll takes place without the appropriate charges. The article analyzes the views of scholars from various periods, their attitude to falsifying the accounting data, the causes and effects of the implementation. To date, there are plenty sophisticated methods of falsifying the accounting and reporting. For this purpose, at the end of the year, a variety of fictitious operations can be carried out to adjust the state of the company's activities to the requested by the owner. The probability of discovering the fraudulent financial reporting by companies, as practice shows, is relatively small. Also there is no strict liability for such acts. As a result, fraud in financial reporting is becoming the choice of many of the companies. Thus urgency of controlling the truthfulness and accuracy of reflecting the accounting data in the financial statements is substantiated, in particular by carrying out comprehensive research in this area, including the seeking by additional indicators, which can indicate the presence of fraud in financial statements.

Key words: financial statements, falsifying, veiling, historical aspect.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 15.

Melnyk Zoriana Yu. – Applicant, Department of Accounting and Auditing, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (vul. Geroyiv Oborony, 15., Kyiv, 03041, Ukraine)

E-mail: ktg8@yandex.ru, Olja620@ukr.net

На сьогоднішній день все частіше виявляються факти фальсифікації фінансової звітності, у тому числі балансу. Система господарювання організована таким чином, що власник постійно прагне до збільшення свого прибутку. Так, незважаючи на контроль з боку державних і громадських інститутів за дотриманням вимог стандартів, періодично виникають випадки, пов'язані з викривленням даних фінансової звітності й фінансовими шахрайствами. Вони завдають серйозного збитку суспільству в особі інвесторів і акціонерів.

Майстерні способи маніпулювання обліковими даними дають можливість грубо й відверто викривляти звітність у випадках, коли потрібно за будь-яку ціну зберегти видимість нормальної діяльності підприємства, ошукати громадян.

Питання фальсифікації бухгалтерського обліку та звітності розглядали в своїх працях Блатов Н. А. [1, с. 117], Євзлін З. П. [2, с. 27 – 84], Кіпарісов Н. А. [3, с. 126], Метьюс М. Р. і Перера М. Х. Б. [4, с. 73], Мухін А. Ф. [5, с. 11], Чижевська А. В. [6, с. 156].

Метою роботи є дослідження історичного аспекту здійснення фальсифікації інформації у звітності, поглядів вчених різних років на проблему визначення фальсифікації, способи її попередження.

Існує багато різноманітних способів фальсифікації бухгалтерського балансу, наведемо декілька прикладів:

- ✦ занесення записів у бухгалтерський баланс без зазначення їх достовірності;
- ✦ підвищення (зниження) загальної суми розділів активу і пасиву балансу;
- ✦ господарські операції, оформлені первинними обліковими документами, не зазначаються в бухгалтерському балансі;
- ✦ невірно складена кореспонденція бухгалтерських рахунків;
- ✦ господарські операції відображені в балансі на підставі підроблених документів, записів на бухгалтерських рахунках і в облікових регістрах;
- ✦ фальсифікація балансу шляхом порушення рівності господарських засобів підприємства джерелам їх утворення;
- ✦ фальсифікація балансу через завищення (зниження) залишків на початок звітного періоду розділів, статей балансу;
- ✦ фальсифікація балансу шляхом віднесення записів не на відповідній балансові статті тощо [8].

Причиною фальсифікації у середньовіччі був принцип приблизності, який лежав в основі вчинків людей. Вони поділяли явища на великі й маленькі, прикидали: більше – менше. Для повсякденного життя цього було достатньо. «... Людина епохи Відродження або середньовіччя, – писав А. Койре, – просто-напросто не вміла рахувати». Фізична робота здавалася легшою, ніж заповнення облікових регістрів і виконання арифметичних підрахунків. «У ті часи, – зазначав А. Койре, – найчастіше обчислення були помилковими і проводилися дуже повільно. Трохи більше, трохи менше... Яке це могло мати значення?». Обліковий консерватизм панував століттями. Звичка – ось головний принцип розрахункових

працівників. Коли Фібоначчі (1202 р.) ввів арабські цифри, знадобилося більше трьох століть, щоб бухгалтери усвідомили перевагу нових цифр. З поширенням арабських цифр і зростанням математичних знань «світом оволодіває ідея точності, і на зміну світу приблизності приходить світ прецизійності» [9, с. 113 – 114]. Цікаво відзначити, що точність підрахунків зростає в міру усвідомлення її відносності.

Найдивовижніше в застосуванні принципу облікової достовірності було те, що хоч він і виник лише в ХХ столітті, багато століть господарство могло функціонувати й поза цього принципу [10, с. 130]. Причинами цього була як свідомо фальсифікація, наприклад масове приховання позичкового відсотка (у книгах купців Балдовіно Ріккоманні (1272 – 1278 рр.) і Джентіле де Соссетті (1274 – 1310 рр.) замість слова «відсоток» фігурують: дохід, ціна, вартість, виграш, приріст, подарунок тощо), так і низький культурний рівень обліковців. Наприклад, у Венеції в 960 р. лише трохи більше половини купців вміли розписуватися [11, с. 48].

Поняття «вуалювання балансу» вперше застосував професор І. Ф. Шерр, під яким він розумів таку форму складання балансу, яка робить господарські факти незрозумілими або важко здійсненними, що призводить до неточності або неправдивої картини економічного стану певного підприємства. Вчений виділяв формальні та матеріальні засоби вуалювання балансу, які детально описані в його праці та узагальнені Л. І. Куликовою і А. Г. Гаранцевим (табл. 1).

Я. В. Соколов визначає вплив І. Шерра на дослідження достовірності балансу. «Проблеми економічного аналізу та управління підприємствами спонукали Шерра висунути проблему реальності балансу, яка залежить від ряду обставин. Насамперед на реальність впливають тривіальні помилки. У цьому відношенні Шерр, по суті, сформулював поняття «поля помилки» в часі та вказував, що звуження цього «поля» автоматично призводить до скорочення технічних помилок.

Основним моментом в реальності балансу він вважав оцінку. Якщо собівартість вище продажної ціни, то остання береться за оцінку, якщо продажні ціни вище собівартості, то вона і служить для оцінки. Подібна оцінка, а також створення численних резервів призводили до утворення прихованих джерел, що у відомих межах, як наслідок балансової політики, Шерр схвалює. Однак він же повинен був визнати, що ця політика швидко переходить у пряму фальсифікацію, причому остання невіддільна від комерційної практики. Шерр був першим, хто класифікував і проаналізував основні методи вуалювання балансу, до яких відносив: 1) з'єднання різнорідних майнових цінностей під однією назвою; 2) неправильне нарахування амортизаційних сум; 3) включення фіктивних дебіторів і кредиторів; 4) маніпуляції з переоцінкою матеріальних цінностей; 5) створення фіктивних фондів і резервів» [11, с. 184].

Комерційна практика того часу також знала чимало інших зловживань. Переважно об'єктами фальсифікацій виступали операційні рахунки (витрат, втрат, витрат майбутніх періодів і т. п.), фальсифікація доку-

Засоби вуалювання балансу [7]

Засоби вуалювання	Способи вуалювання
Вуалювання за допомогою формальної побудови балансу	1. Неточне позначення. 2. Незрозуміле розчленування. 3. Об'єднання різнорідних майнових цінностей під однією назвою. 4. Об'єднання різнорідних майнових цінностей у загальні підсумкові суми. 5. Об'єднання в одну статтю майнових цінностей різної господарської якості. 6. Розподіл статей. 7. Компенсація статей активу статтями пасиву: а) підвищена оцінка статті активу шляхом надто низьких списань; б) надмірна оцінка шляхом включення нематеріальних цінностей. 8. Занадто низька оцінка статей балансу. 9. Невключення до балансу еventуальних зобов'язань. 10. Занадто низька оцінка статей активу. 11. Пропуск статті активу
Вуалювання за допомогою матеріальної зміни статей балансу	12. Надто низька оцінка шляхом фінансово-технічних операцій. 13. Створення прихованих резервів шляхом перебільшеної оцінки статті пасиву
Вуалювання балансу як засіб ділової політики акціонерного товариства	1. Політика, що проводиться в інтересах підприємства. 2. Політика, що проводиться в основному в особливих інтересах окремих акціонерів. 3. Політика, що не відповідає інтересам підприємства, що проводиться шляхом зловживання владою в суспільстві

ментів (підроблення, виправлення тощо), також часто зустрічалися так звані «подвійні книги», одні (вірні) – для себе, інші (обманні) – для зовнішнього вживання [11, с. 199].

У XVIII ст. законодавчі норми, що регламентували бухгалтерський облік, мали досить загальний характер. Усі комерційні підприємства підпадали під дію «Указа о банкротях» 1740 р. Зокрема, стаття 36 цього документа встановлювала вимоги до оформлення реєстрів бухгалтерського обліку: «...Того ради хто в случае банкротства положенному по 31 пункту наказания обойтись хочет, тому содержат книги свои по обыкновенному купецкому обхождению чисто, порядочно, неизодрано и без чищения и скребления, и оные по окончании каждого года оканчивать и баланс свой чинить». У новій редакції указу від 1800 р. у доповнення до цієї норми наведено перелік книг, які слід було вести купцям, та визначена їх форма» [12, с. 54 – 55].

У дореволюційній Росії в обліку та звітності теж спостерігалися фальсифікації та викривлення. Наприкінці 1890-х років прогресивні бухгалтери закликали суспільство до боротьби з маніпулюванням в обліку та звітності. «Раніше, – наголошувалося в газеті «Новий час», – бухгалтерські звіти складалися з оптимістичною метою приховати дійсний стан від акціонерів і пайовиків. Зі встановленням процентного збору з прибутку «вся бухгалтерська винахідливість спрямовувалась на песимістичне приховування істинного стану речей від фіскальних органів» [1, с. 58].

У книзі «Балансоведение» (1931 р.) Н. А. Блатов, описуючи правила складання бухгалтерських балансів, підкреслював, що порушенням вимог складання балансу є вуалювання і фальсифікація. Причому «вуалювання іноді відбувається не через злий намір, а через незнання або певну неохайність укладачів балансу. Проте нерідкі ви-

падки, коли вуалювання здійснюється через корисні мотиви. Фальсифікація є «порушенням вимоги правильності, правдивості балансу; стаючи неправильним, баланс є викривленням, підробкою, фальсифікацією справжнього, правильного балансу, малоцінним його сурогатом. Фальсифікація завжди буває навмисною, і фальсифікований баланс є балансовим злочином» [1, с. 134].

У праці провідного російського вченого Н. А. Кіпарісова «Основы балансоведения. Построение балансов и анализ», написаній у 1928 р., також наголошувалося, що поняття «вуалювання» і «фальсифікація» досить важко розмежувати. Будь-яке затемнення балансу вже є його спотворенням, але все ж таки деяку різницю між цими двома поняттями провести можна. «Вуалювання, або затемнення балансу, – писав професор, – прагне приховати в балансі окремі сторони господарської діяльності або окремі відтинки стану господарства шляхом порушення принципу зрозумілості балансу, але без порушення заключного чистого прибутку і без зміни суми капіталів. Фальсифікація балансів припускає вже спотворення матеріального змісту балансу, частіше всього це призводить до викривлення досягнутих господарством результатів [3, с. 126].

У 20-х роках ХХ ст. вітчизняні бухгалтери, знаючи капіталістичну практику, переносили способи вуалювання звітності на радянську дійсність. Підкреслимо, що це суворо каралося законодавством. Сотні бухгалтерів відбували покарання за викривлення облікових даних. Капіталістична практика вуалювання обліку та звітності була практично викорінена. Навіть незначних порушень було б достатньо, щоб керівників, включаючи головних бухгалтерів, не підпускали до управління.

Між іншим, багато бід виникає тому, що менеджери не читають, не вміють і не хочуть вміти читати бухгалтерську звітність. Насправді, звітність, якій приділяється так багато уваги, невідомо чому належить до «парад-

них» документів. Вона дійсно не може дати адекватної відповіді на безліч питань менеджерів, адже обернена в минуле, це історія господарського життя підприємства. Але їй необхідно вміти реконструювати за допомогою спеціальної облікової методології. Звітність інколи спотворюється переважанням інтересів тих або інших груп, що беруть участь у господарських процесах і підготовці звітності, а тому не завжди адекватно відображає сприйняття менеджерами реальної господарської дійсності. Звітність, складена на підставі даних реального бухгалтерського обліку, завжди правдива та об'єктивна.

«Вірогідність виявлення шахрайства у фінансовій звітності компаній, як показує практика, невелика. Відсутня і суворота відповідальності за подібного роду діяння. У результаті шахрайство у фінансовій звітності стає вибором чималого числа компаній. Необхідно посилити увагу до цієї проблеми. Зокрема, до проведення комплексних досліджень у даному напрямі, у т. ч. і з пошуку додаткових індикаторів, які вказують на наявність шахрайства у фінансовій звітності. Справа в тому, що це питання до кінця ще не вирішено. А для інших – треба ще розробляти відповідний інструментарій їх пошуку. У міжнародній практиці (у США і цілому ряду інших країн) від зовнішніх аудиторів тепер вимагають обов'язкову перевірку фінансової звітності компаній на предмет наявності в ній фактів шахрайства» [13, с. 3].

Реалізація даних пропозицій дозволить вирішити лише частину проблем, які існують у даній сфері. Паралельно необхідно на рівні держави внести суттєві зміни в законодавчу базу, пов'язану з фінансовою звітністю підприємств, в якій навіть немає визначення поняття «шахрайство у фінансовій звітності». Відсутня і кримінальна відповідальність осіб за подібного роду дії, що в сучасних умовах (враховуючи тяжкість породжуваних такими злочинами наслідків) цілком можна розцінювати як аномальне явище. У країні явно не вистачає аналога закону Сарбейнса – Окслі, прийнятого в США в липні 2002 р., з упрощенням якого різко скоротилося число подібного роду економічних злочинів [14].

До тих пір, доки ми не будемо знати причин, які породжують фальсифікацію обліку і звітності, усунути це ганебне явище за допомогою «купленого» аудитора неможливо.

Наведемо основні причини, які спонукають до фальсифікації звітності:

- ✦ жорстка конкуренція;
- ✦ відсутній або слабкий державний нагляд за складанням звітності підприємством, незважаючи на його організаційно-правову форму та вид діяльності;
- ✦ низький рівень кваліфікації бухгалтерів та аудиторів, відсутність досвіду в складанні звітності, їх незнання загальних основ методики перевірки відповідності фактів господарського життя.
- ✦ особиста матеріальна зацікавленість управлінського персоналу підприємств і зовнішніх контролюючих органів – організаторів обліку та контролю;

- ✦ відсутність або занадто низький рівень адміністративної та кримінальної відповідальності менеджменту, бухгалтерів та аудиторів за фальсифікацію звітності [15, с. 76 – 77].

З метою недопущення повторення помилок країн з ринковою економікою у сфері регулювання бухгалтерського обліку і аудиту доцільно позитивні аспекти закону Сарбейнса – Окслі застосувати в національній системі, зокрема:

1) створити спостережну раду з питань фінансової звітності публічних компаній, яку наділити відповідними функціями, правами й відповідальністю перед суспільством. Вона повинна здійснювати весь комплекс заходів, пов'язаних з діяльністю аудиторських фірм, які проводять аудит фінансової звітності публічних компаній, починаючи від процедури реєстрації таких аудиторських фірм, а потім – систематичної перевірки їх діяльності на предмет дотримання стандартів проведення аудиту, його якості, та закінчуючи проведенням розслідувань, накладанням дисциплінарних стягнень і застосуванням санкцій до аудиторських фірм, які допустили порушення або зловживання;

2) розробити більш жорсткі критерії відбору аудиторських фірм, які допускаються до перевірки фінансових звітів публічних компаній;

3) посилити роль внутрішнього контролю, розробити спеціальні положення з відповідними функціями, правами та обов'язками внутрішніх аудиторів;

4) розробити правила щодо порядку розслідування шахрайств у фінансовій звітності; переглянути терміни зберігання документації аудиторських фірм (у межах 10 років);

5) розширити перелік заборонених послуг, які аудиторські компанії не можуть надавати своїм клієнтам. Слід передбачити норму, що стосується обов'язкової ротації партнера аудиторської компанії;

6) встановити чіткі правила щодо того, хто повинен підписувати фінансову звітність. Вважаємо, це необхідно зробити для генерального директора та головного бухгалтера компанії;

7) посилити відповідальність за викривлення фінансової звітності серед усіх осіб і структур, задіяних у її підготовці та контролі за її якістю [15, с. 77].

У законі Сарбейнса – Окслі передбачена відповідальність керівника компанії та її фінансового директора, які знали, що фінансова звітність не відповідає належним чином встановленим вимогам стосовно її повноти і достовірності та не забезпечує об'єктивного відображення фінансового стану й результатів діяльності компанії, але затвердили її. Порушники караються штрафом до 2 млн дол. і / або позбавленням волі на строк до 10 років. У ситуаціях, коли така фінансова звітність затверджувалася ними навмисно, з них стягується штраф до 5 млн дол. або позбавляються волі на строк до 20 років.

Передусім слід забезпечити, щоб у зовнішній звітності розкриття інформації, що стосується фінансових результатів, було аналогічне внутрішній, яка використовується для цілей управління.

Перша умова, якої треба дотримуватися в обліку, – це бути точним, друга – бути чітким і, наскільки можливо, простим.

Методики виявлення фальсифікації звітності, яку можна було б застосовувати для різних видів звітності, не може існувати через особливості господарювання підприємства, різні методики формування звітності. Також причиною є застосування кожний раз нових методів взуалювання, приховування даних фінансових звітах. Значимо основоположні індикатори, що можуть свідчити про здійснення фальсифікації звітності за певних умов:

- ✦ темпи зростання виручки від продажу вищі середньогалузевих;
- ✦ темпи зниження частки маржинального доходу у виручці при одночасному збільшенні виручки і зниженні частки маржинального доходу;
- ✦ темпи зростання оборотності дебіторської заборгованості (при її різкому зростанні/зниженні, порівняно з попереднім періодом) у днях;
- ✦ темпи зростання частки витрат, що припадають на виручку від продажів (якщо спостерігається її значна різниця порівняно з попереднім рівнем);
- ✦ темпи зростання фінансового важеля при його різкому коливанні, порівняно з попереднім періодом [13, с. 3].

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження було виявлено, що з початку формування бухгалтерського обліку і до сьогодення спостерігаються викривлення інформації у звітності. Якщо на етапі зародження обліку це могло відбуватися через недосконалість системи, помилки працівників, то в подальшому головною причиною стали намагання власників збільшити свій прибуток. Сьогодні змінилася техніка ведення бухгалтерського обліку і, відповідно, способи взуалювання та підробки балансу, інших форм звітності. На це слід звертати увагу в ході аналізу теперішнього складу бухгалтерської звітності, при підготовці кадрів бухгалтерів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Блатов Н. А.** Балансоведение. Курс общий / Н. А. Блатов. – Л.-М.: Гос. торг. изд., 1931. – 320 с.
2. **Евзлин З. П.** Балансы: как их составляют, разбирать и проверять. Техника ревизии, счетный анализ, экспертиза / З. П. Евзлин. – Ленинград: Издание автора, 1927. – 192 с.
3. **Кипарисов Н. А.** Основы балансоведения. Построение балансов и анализ / Н. А. Кипарисов. – М.: Издательство Наркомторга СССР и РСФСР, 1928. – 296 с.
4. **Мэтьюс М. Р.** Теория бухгалтерского учета: учебник / М. Р. Мэтьюс, М. Х. Б. Перера / Пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1999. – 663 с.
5. **Мухин А. Ф.** Бухгалтерский учет в промышленности США / А. Ф. Мухин. – М.: Финансы, 1965. – 280 с.
6. **Чижевська Л. В.** Бухгалтерський баланс: проблеми теорії і практики: монографія / Л. В. Чижевська. – Житомир: ЖІТІ, 1998. – 408 с.
7. **Куликова Л. И.** Балансовая политика как учетная категория / Л. И. Куликова, А. Г. Гаринцев // Бухгалтерский учет. – 2006. – № 17. – С. 70 – 76.

8. Бухгалтерський баланс в господарській діяльності та його значення в юридичній практиці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/2783/108/>

9. **Койре А.** Очерки истории философской мысли / А. Койре. – М.: Прогресс, 1985.

10. **Блок М.** Апология истории, или ремесло историка / М. Блок. – М.: Наука, 1973. – 246 с.

11. **Соколов Я. В.** Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: учебное пособие для вузов. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

12. Устав о банкротях 1740 года. Печатан при Сенате, 1740. – 15 с.

13. **Гетьман В. Г.** Оценка применения МСФО зарубежными пользователями и российскими специалистами: опыт и проблемы / В. Г. Гетьман // Все для бухгалтера. – 2006. – № 23. – С. 3 – 10.

14. **Зубілевич С. Я.** Закон Сарбейнса – Окслі та його вплив на аудит системи внутрішнього контролю в Україні / С. Я. Зубілевич // Школа професійного бухгалтера. – 2011. – Січ. (№ 1). – С. 9 – 12.

15. **Бутинець Ф. Ф.** Альфа і омега бухгалтерського обліку, або Моя болісна несповідь / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир: ПП «РУТА», 2007. – 328 с.

REFERENCES

- Blatov, N. A. *Balansovedenie* [Maintain balance]. Leningrad; Moscow: Gos. org. izd., 1931.
- "Bukhhalterskiy balans v hospodarskii diialnosti ta ioho znachennia v iurydychnii praktytisi" [Balance in economic activity and its importance in the practice of law]. <http://vuzlib.com/content/view/2783/108/>
- Blok, M. *Apologii istorii, ili remeslo istorika* [Apology history, or craft of the historian]. Moscow: Nauka, 1973.
- Butynets, F. F. *Alfa i omega bukhhalterskoho obliku, abo Moia bolisna nespovid* [Alpha and Omega accounting or not my painful confession]. Zhytomyr: RUTA, 2007.
- Chyzhevska, L. V. *Bukhhalterskiy balans: problemy teorii i praktiky* [Balance: problems of theory and practice]. Zhytomyr: ZhITI, 1998.
- Evzlin, Z. P. *Balansy: kak ikh sostavliat, razbirat i proveriat. Tekhnika revizii, schetnyy analiz, ekspertiza* [Balance: how to be, disassemble and inspect. Appliances audit counting analysis, examination]. Leningrad: Izdanie avtora, 1927.
- Getman, V. G. "Otsenka primeneniia MSFO zarubezhnymi polzovateliami i rossiyskimi spetsialistami: opyt i problemy" [Evaluation of the application of IFRS by foreign users and Russian specialists: experience and problems]. *Vse dlia bukhhaltera*, no. 23 (2006): 3-10.
- Koyre, A. *Ocherki istorii filosofskoy mysli* [Essays on the history of philosophical thought]. Moscow: Progress, 1985.
- Kiparisov, N. A. *Osnovy balansovedeniia. Postroenie balansov i analiz* [Basics of balance. The construction and analysis of balance sheets]. Moscow: Izdatelstvo Narkomtorga SSSR i RSFR, 1928.
- Kulikova, L. I., and Garintsev, A. G. "Balansovaia politika kak uchetnaia kategoriia" [Carrying policy as an accounting category]. *Bukhhalterskiy uchets*, no. 17 (2006): 70-76.
- Mukhin, A. F. *Bukhhalterskiy uchets v promyshlennosti SShA* [Accounting in the US industry]. *Bukhhalterskiy uchets v promyshlennosti SShA* / A. F. Mukhin. - M.: Finansy, 1965.
- Metius, M. R., and Perera, M. Kh. *Teoriia bukhhalterskogo ucheta* [Accounting Theory]. Moscow: Audit; YuNITI, 1999.
- Sokolov, Ya. V. *Bukhhalterskiy uchets: ot istokov do nashikh dnei* [Accounting: from the beginnings to the present day]. Moscow: Audit; YuNITI, 1996.
- "Ustav o bankrotakh 1740 goda. Pechatan pri Senate" [Charter of the bankrupt in 1740. Prints of the Senate], 1740.
- Zubilevych, S. Ya. "Zakon Sarbeinsa – Okslі ta ioho vplyv na audyt systemy vnutrishnyoho kontroliu v Ukraini" [Sarbanes – Oxley Act and its impact on the audit of internal control system in Ukraine]. *Shkola profesiinoho bukhhaltera*, no. 1 (2011): 9-12.

АНАЛІЗ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ СУБ'ЄКТАМИ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

© 2015 ЛОМЕЙКО Ю. А.

УДК 336.24.07+336.242/.248

Ломейко Ю. А. Аналіз та напрями вдосконалення взаємовідносин між суб'єктами митного контролю

Мета статті полягає в дослідженні взаємовідносин, які виникають між контролюючими органами та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності під час здійснення митного контролю. За результатами аналізу та систематизації наукових праць з цього питання було встановлено, що вирішальним фактором для вчинення тих чи інших дій контролюючими органами є реалізація ними своєї конкретної функції. З метою виявлення можливих напрямів вдосконалення митного контролю запропоновано такий поділ функцій митних органів: фіскальна, правоохоронна, сервісна. Розглянуто структуру державних органів, до завдань яких належить адміністрування митних платежів. Також розглянуто порядок декларування та здійснення митного оформлення товарів та транспортних засобів у відповідний митний режим і порядок дій контролюючих органів у пунктах пропуску через державний кордон – як чинників, що впливають на виникнення обов'язку зі сплати митних платежів, і порядок його виконання. Визначено групи митних режимів, які передбачають надання фінансових гарантій зі сплати митних платежів. Також у статті розглянуто питання включення роялті до митної вартості та порядок сприяння митними органами захисту прав інтелектуальної власності. За результатами дослідження встановлено необхідність удосконалення взаємовідносин між суб'єктами митного контролю після випуску товарів і транспортних засобів у відповідний митний режим, по-перше, у зв'язку зі скороченням строків митного оформлення; по-друге, у зв'язку із обов'язковим включенням до митної вартості ліцензійних платежів, сума яких на момент митного оформлення може бути чітко не встановлена.

Ключові слова: митний контроль, митне оформлення, митна декларація, митний режим, митні платежі, пункти пропуску через державний кордон.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 18.

Ломейко Юлія Андріївна – аспірантка, кафедра фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: yulya797979@ukr.net

УДК 336.24.07+336.242/.248

UDC 336.24.07+336.242/.248

Ломейко Ю. А. Анализ и направления усовершенствования взаимоотношений между субъектами таможенного контроля

Цель статьи заключается в исследовании взаимоотношений, возникающих между контролирующими органами и субъектами внешнеэкономической деятельности во время осуществления таможенного контроля. В результате анализа и систематизации научных работ, посвященных этому вопросу, было установлено, что определяющим фактором для осуществления тех или иных действий контролирующими органами является осуществление ими своей конкретной функции. С целью определения возможных направлений усовершенствования таможенного контроля предложены такие характеристики функций таможенных органов: фискальная, правоохранительная, сервисная. Рассмотрена структура государственных органов, в задачи которых входит администрирование таможенных платежей. Также рассмотрен порядок декларирования и осуществления таможенного оформления товаров и транспортных средств в соответствующий таможенный режим и порядок действий контролирующих органов в пунктах пропуску через государственную границу – как факторов, влияющих на возникновение обязательств по уплате таможенных платежей, и порядок их позашения. Определены группы таможенных режимов, которые предполагают предоставление финансовых гарантий по уплате таможенных платежей. Рассмотрен вопрос включения роялти в таможенную стоимость и порядок содействия таможенными органами защите прав интеллектуальной собственности. По результатам исследования определена необходимость усовершенствования взаимоотношений между субъектами таможенного контроля после выпуска товаров и транспортных средств в соответствующий таможенный режим, во-первых, в связи с сокращением сроков таможенного оформления; во-вторых, в связи с обязательным включением в таможенную стоимость лицензионных платежей, сумма которых на момент таможенного оформления может быть четко не установлена.

Ключевые слова: таможенный контроль, таможенное оформление, таможенная декларация, таможенный режим, таможенные платежи, пункты пропуска через государственную границу.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 18.

Ломейко Юлия Андреевна – аспирантка, кафедра финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: yulya797979@ukr.net

Lomeiko Yu. A. Analysis and Directions of Improving the Relationships between Participants of Customs Control

The article is aimed to study the relationships between control authorities and entities engaged in foreign economic activities in the course of customs control. As result of the analysis and systematization of scholarly works on the topic, it has been found that the determining factor for the implementation of any activities through the control authorities is the exercising their specific function. To identify possible areas for improving customs control such characteristics of customs functions are proposed: fiscal, law-enforcement, service. Structure of the state bodies responsible for administration of customs payments has been considered. Also, order of declaring and carrying out customs clearance of goods and transport means according to the applicable customs regime as well as order of procedures executed through the control bodies at border inspection points, have been considered as the factors affecting occurrence of the obligations on customs payments and order of their maturity. A group of customs regimes, which involve the provision of financial guarantees on payment of customs duties, has been determined. Inclusion of royalties in the customs value and how to facilitate the customs protection of intellectual property rights has been considered. The study identified the need to improve the relationship between the participants of customs control after the release of goods and transport means to the applicable customs regime, in the first place, due to a reduction of terms of customs clearance; secondly, in relation to the obligatory inclusion in the customs value of royalties, the amount of which at the time of customs clearance cannot be clearly identified.

Key words: customs control, customs clearance, customs declaration, customs regime, customs duties, border inspection posts.

Pic.: 3. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 18.

Lomeiko Yuliia A. – Postgraduate Student, Department of Finance, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: yulya797979@ukr.net

Взаємовідносини, які виникають в процесі здійснення митного контролю, у складних умовах сьогодення потребують детального вивчення та вдосконалення. З урахуванням зовнішньоекономічної діяльності, як передумови виникнення митного контролю, варто приділити більше уваги питанню розвитку функцій контролюючих органів, якими здійснюється захист митних інтересів держави, а також вкрай необхідний захист державних кордонів.

Питання вдосконалення організації функціонування митного контролю в Україні вивчали такі науковці, як: О. П. Гребельник [15], І. Г. Бережнюк [14], В. А. Туржанський [17, 18], С. С. Терещенко [16] та інші.

Автори монографії «Актуальні питання теорії та практики митної справи» [14, с. 34] зазначають такі групи завдань митних служб: «1) профільні: економічні, правоохоронні, організаційні; 2) специфічні: антитерористичні, навчальні, наукові, дозвільні, природоохоронні, інформаційно-консультативні». Водночас наводиться такий перелік типів митних служб пострадянських країн: сервісний, фіскальний, правоохоронний [14, с. 31]. Крім того, авторами визначено митний аудит як окрему форму митного контролю [14, с. 158] і зазначено, що «на практиці виділяють такі форми митного контролю: 1) попередній документальний контроль, який здійснюється у пунктах пропуску через державний кордон України; 2) контроль під час митного оформлення товарів і транспортних засобів комерційного призначення; 3) митний аудит – контроль після митного оформлення товарів і транспортних засобів комерційного призначення» [14, с. 159].

Туржанський В. А., розглядаючи постаудит в системі митного контролю, зазначає: «... в Україні необхідно активізувати митний постаудит, налагоджуючи взаємодію з митними органами інших країн, податковими та іншими контролюючими органами» [18, с. 18]. На думку цього ж автора, податковий та митний аудит за податками та зборами – це документальна перевірка уповноваженими посадовими особами територіальних контролюючих органів даних бухгалтерського обліку операцій з оподаткування, показників податкової та фінансової звітності, митних декларацій та декларацій митної вартості з метою дотримання облікової, податкової та митної політик підприємства щодо своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати податків і зборів [17, с. 361].

О. П. Гребельник наголошує, що: «Найважливішими адміністративними інструментами захисту національних інтересів є митний контроль та митне оформлення» [15, с. 24]. С. Терещенко і С. Галько [16, с. 46], розглядаючи окремі елементи системи аналізу та управління ризиками, зазначають: «вхідні дані слугують інформаційним масивом для здійснення аналізу ризиків міжнародного ланцюга поставок товарів». Це твердження набуває особливого значення в контексті вдосконалення порядку контролю за включенням роялті до митної вартості товарів та сприянню захисту інтелектуальної власності.

Розглянуті наукові джерела в цілому акцентують увагу на покращенні взаємовідносин митних органів з

іншими інституціями з метою вдосконалення митного контролю. Здебільшого авторами розглядаються форми проведення митного контролю як передумови виникнення тих чи інших відносин в митній сфері. На нашу думку, додаткового вивчення потребує питання вдосконалення взаємовідносин між суб'єктами митного контролю, залежно від здійснення митними органами окремих функцій.

Метою статті є пошук можливих напрямів вдосконалення взаємовідносин, які виникають під час здійснення митного контролю, і розробка методів їх практичної реалізації.

Визначальною складовою існування та розвитку держави є наявність території із визначеними та захищеними кордонами, що, у свою чергу, передбачає створення системи митного контролю, спроможної забезпечити збереження національних економічних інтересів, державної безпеки та ефективного співробітництва з зовнішніми партнерами.

Відповідно до ст. 4 Митного кодексу України від 13.03.2012 р. № 4495-VI (далі – МКУ) [1]: «Митний контроль – сукупність заходів, що здійснюються з метою забезпечення додержання норм цього Кодексу, законів та інших нормативно-правових актів з питань державної митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку».

Основна мета митного контролю – це забезпечення законного переміщення осіб, товарів та транспортних засобів через митний кордон, в тому числі повне та своєчасне адміністрування митних платежів.

На нашу думку, функції органів митного контролю слід поділяти на такі три основні: фіскальну, правоохоронну та сервісну. Сьогодні в Україні органи, уповноважені здійснювати митний контроль, входять до складу Державної фіскальної служби України (далі – ДФСУ). Отже, можна відзначити саме фіскальну спрямованість діяльності органів митного контролю.

Зауважимо, що при здійсненні кожної функції органи митного контролю мають співпрацювати з іншими державними інституціями, приватними організаціями та представниками іноземних держав. Зокрема, при здійсненні фіскальної функції – з іноземними органами митного контролю, органами податкового контролю, гарантами забезпечення сплати зобов'язань митних платежів, утримувачами магазинів безмитної торгівлі, митних складів, вільних митних зон сервісного, комерційного, промислового типу та ін. Правоохоронної – з підрозділами Служби безпеки України (далі – СБУ), податкової міліції, підрозділами Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС) та ін. Під час виконання сервісної функції – з метою спрощення митних процедур і прискорення митного оформлення – з уповноваженими економічними операторами (далі – УЕО), утримувачами вантажних митних комплексів, утримувачами складів тимчасового зберігання, іноземними державними органами тощо.

Наведемо на *рис. 1* структуру підрозділів ДФСУ, діяльність яких спрямована саме на здійснення державної митної справи.

Рис. 1. Структура органів митного контролю станом на 01.01.2015 р.

Джерело: розроблено за даними [4, 5, 13].

За даними рис. 1 можна зауважити, що саме зі створенням ДФСУ було організовано такі департаменти: Департамент митного контролю та оформлення, Департамент адміністрування митних платежів та митно-тарифного регулювання, Департамент аналізу ризиків та протидії митним правопорушенням, Департамент розвитку митної справи.

Навівши структуру органів ДФСУ, які забезпечують здійснення державної митної справи, приділемо увагу Департаменту контролю за обігом та оподаткуванням підакцизних товарів. До функцій саме цього структурного підрозділу ДФСУ належить контроль за виробництвом та обігом марок акцизного податку. Маркування тютюнових виробів та алкогольних напоїв при імпорті – вагомий чинник попередження виникнення податкового боргу з акцизного податку при імпорті товарів. Порядок ввезення зазначених товарів передбачає сплату податку імпортером в момент купівлі в територіальному органі ДФСУ [6] замовлених марок акцизного збору з подальшим їх відправленням іноземному виробнику. У такому випадку органи митного контролю у пунктах митного оформлення мають лише перевірити їх наявність та автентичність при перетині кордону імпортованими товарами. Також до функцій даного Департаменту відноситься контроль за цільовим використанням підакцизних товарів, звільнених від оподаткування, або такими, що оподатковуються за 0%, у тому числі імпортованих. Отже, на наш погляд, даний структурний підрозділ ДФСУ доцільно відносити до органів, які здійснюють митну справу.

Розглянемо більш детально взаємодію органів митного контролю з іншими державними органами при здійсненні ними своїх основних функцій.

Правоохоронна функція митного контролю передбачає взаємодію митних органів відповідно з правоохоронними. Згідно з МКУ органи митного контролю співпрацюють зі Службою безпеки України під час протидії та запобіганню контрабанди. Звернемо увагу на те,

що відповідно до ст. 201 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) [3]: «Контрабанда – це переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боеприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації».

Зауважимо, що переміщення інших товарів через митний кордон з приховуванням від митного контролю є адміністративним правопорушенням згідно із положеннями МКУ. Якщо зазначені дії спричинили несплату митних платежів, таке правопорушення може бути або адміністративним, або кримінальним, залежно від обсягу несплачених платежів. Відповідно до ст. 212 ККУ кримінальна відповідальність за несплату податків, а отже, і митних платежів, настає, якщо обсяг такої несплати досяг значних, великих або особливо великих розмірів. У такому випадку органи митного контролю співпрацюють з органами податкової міліції та органами МВС та іншими правоохоронними органами.

Виконання органами митного контролю сервісної функції передбачає, насамперед, скорочення митних процедур при переміщенні осіб, товарів та транспортних засобів через митний кордон України. З цієї метою застосовується система управління ризиками із визначеними їхніми профілями. Запровадження в Україні інституту уповноважених економічних операторів із набранням чинності МКУ від 2012 р. покликано забезпечити підвищення якості саме сервісної функції органів митного контролю.

Окрему увагу приділимо виконанню фіскальної функції. Як уже зазначалося, включення митних органів до структури ДФСУ засвідчує особливу важливість саме цієї функції. Митне оформлення, як умова нарахування митних платежів (ввізного мита, вивізного мита, акцизного податку та податку на додану вартість), передбачає

необхідність чіткого узгодження дій органів митного контролю з органами охорони державного кордону.

З метою встановлення алгоритму дій органів митного контролю при ввезенні або вивезенні з митної території України товарів та транспортних засобів на рис. 2 наведемо спільний для автомобільних, водних, залізничних, повітряних транспортних засобів та товарів, що переміщуються ними, порядок здійснення митного контролю у пунктах пропуску через державний кордон.

Спільною рисою переміщення товарів такими видами транспорту є те, що здійснення митного контролю для них передбачено в пунктах пропуску через держав-

ний кордон України, на відміну від переміщення товарів трубопровідним транспортом та лініями електропередач, що розглядатиметься далі.

Дані, представлені на рис. 2, ілюструють порядок дій органів митного контролю, органів охорони державного кордону, органів радіологічного контролю, органів фіто-санітарного, санітарно-епідеміологічного, екологічного контролю, посадових осіб адміністрацій портів, аеропортів, залізничних станцій та декларантів при ввезенні та вивезенні товарів і транспортних засобів у пунктах пропуску через державний кордон.

Зазначимо, що законодавством України передбачено додаткові особливості пропуску через митний кор-

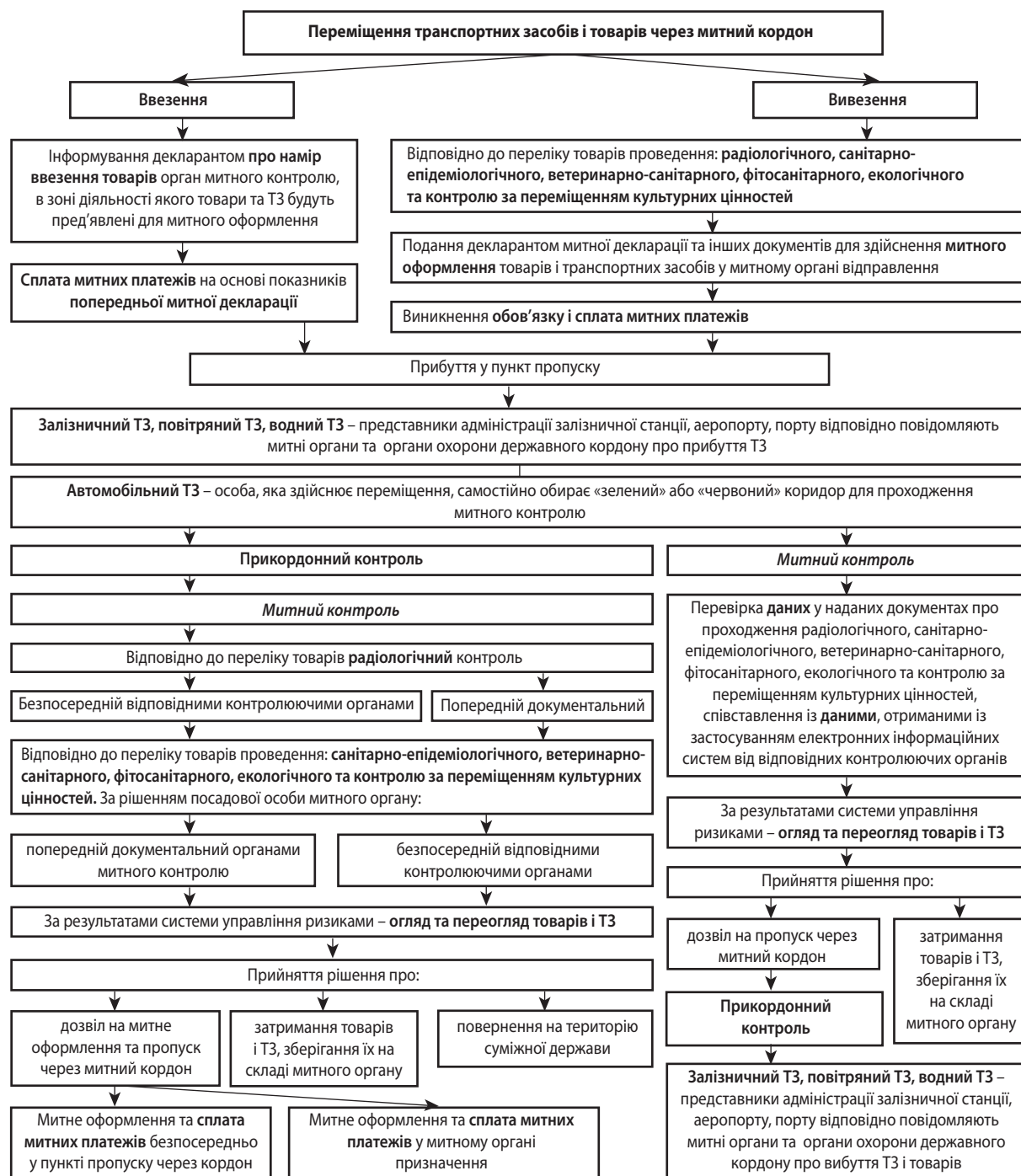

Рис. 2. Узагальнена схема взаємодії суб'єктів митного контролю при переміщенні товарів через митний кордон України
Джерело: розроблено за даними [1, 7].

дон окремо для автомобільних, водних, залізничних, повітряних транспортних засобів та товарів, що переміщуються ними. Наприклад, як це наведено на рис. 2, визначальним фактором, який обумовлює здійснення тих чи інших дій органами митному контролю, при перетині кордону автомобільними транспортними засобами та товарами, що ними переміщуються, є обрання перевізником «зеленого» або «червоного» коридору для проходження митного контролю.

не в пунктах пропуску через державний кордон, а на законодавчо затверджених об'єктах, наприклад: газомірювальних станціях, пунктах вимірювання втрат газу, підземних сховищах газу, насосних станціях, пунктах обліку етилену тощо (рис. 3).

Порядок здійснення митного контролю при переміщенні товарів трубопровідним транспортом та лініями електропередач, зазначений на рис. 3, ілюструє взаємодії таких суб'єктів митного контролю: декларант; органи, уповноважені вести облік фактичного обсягу переміщених товарів, митниці (митні пости), у зоні діяльності якої знаходиться місце митного контролю та митниці (митні пости); уповноважені на здійснення митних форм

Розглянемо порядок переміщення товарів трубопровідним транспортом та лініями електропередач, що передбачає здійснення митного контролю

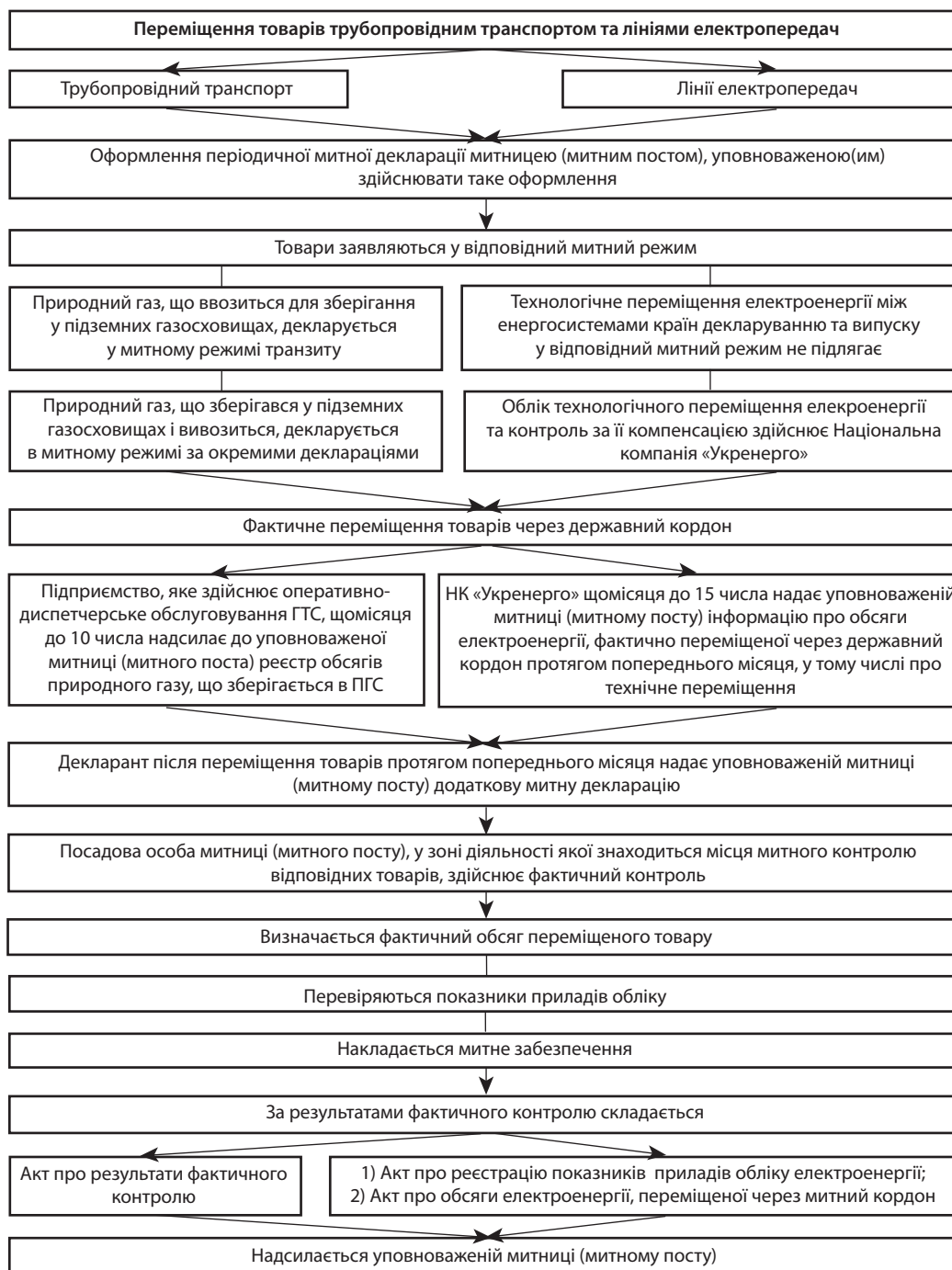

Рис. 3. Порядок здійснення митних формальностей на трубопровідному транспорті та лініях електропередач

Джерело: розроблено за даними [12].

мальностей на трубопроводному транспорті та лініях електропередачі. Розглянутий алгоритм переміщення товарів засвідчує необхідність подання періодичної митної декларації органу митного контролю незалежно від напрямку руху товару. Така декларація передбачає сплату митних платежів за попередніми даними, які потім коригуються додатковою митною декларацією, за результатами фактичного обсягу переміщеного товару.

Також зауважимо, що для здійснення митного контролю в пунктах пропуску через державний кордон спільним для всіх видів транспорту є те, що при ввезенні переміщення через митний кордон товарів та транспортних засобів починається прикордонним контролем, а закінчується митним, тоді як при вивезенні – починається митним, а завершується прикордонним. Крім цього, посадові особи органів митного контролю мають приймати рішення щодо обрання тих, чи інших форм митного контролю за результатами застосування системи управління ризиками, незважаючи на вид транспорту, який перетинає кордон. Зауважимо, що термін, визначений для здійснення митного оформлення, скоротився з 24 годин до 4 годин із набранням чинності Митним кодексом України від 13.03.2012 р. № 4495-VI.

Додатково варто зазначити, що незалежно від виду транспорту згідно зі ст. 289 МКУ обов'язок зі сплати митних платежів виникає: 1) у разі ввезення товарів – з моменту фактичного ввезення цих товарів на митну територію України; 2) у разі вивезення в режимі експорту – з моменту прийняття контролюючим органом митної декларації для митного оформлення. Водночас ст. 297 МКУ передбачено такі строки сплати митних платежів: 1) у разі ввезення товарів на митну територію України – до або на день подання контролюючому органу митної декларації для митного оформлення; 2) у разі вивезення – не пізніше прийняття контролюючим органом митної декларації. Строки митного декларування обмежуються 10 робочими днями з дати доставлення їх митному органу, який здійснює митне оформлення, згідно зі ст. 263 МКУ. Одночасно, згідно зі ст. 194 МКУ, у разі ввезення товарів та транспортних засобів на митну територію України декларант зобов'язаний повідомити митний орган про намір здійснити їх ввезення шляхом подання попередньої митної декларації або документів, що її замінюють. Випуск товарів і транспортних засобів у відповідний митний режим може бути здійснено на основі попередньої митної декларації за рішення митних органів, якщо вона містить всі необхідні для цього відомості, якщо ні – декларантом подається додаткова митна декларація. Попередня, або попередня разом із додатковою, митні декларації, у разі випуску за ними товарів і транспортних засобів у митний режим, вважаються митною декларацією, заповненою в звичайному порядку.

Отже, наявність обов'язку декларанта повідомити митні органи, якими здійснюється митне оформлення, про намір ввезення товарів і транспортних засобів у формі подання їм попередньої митної декларації, є засобом із попередження виникнення податкового боргу з митних платежів, оскільки строки їх сплати у разі ввезення товарів і транспортних засобів передбачені до

або на день подання митної декларації. У разі вивезення товарів та транспортних засобів за межі митної території України таким заходом є виникнення обов'язку зі сплати митних платежів не пізніше їх митного оформлення у відповідний митний режим, без чого не може бути здійснено перетин кордону у відповідному напрямку.

Звернемо увагу також на такий вирішальний чинник здійснення митних процедур, як митний режим. Насамперед від цього фактора залежить звільнення від оподаткування митними платежами товарів та транспортних засобів. У *табл. 1* наведемо основні характеристики митних режимів.

За даними *табл. 1* можна виявити окремі групи митних режимів, які передбачають: повне, часткове, умовне повне та умовне часткове звільнення від сплати митних платежів. Зауважимо, що надання умовного повного або часткового звільнення від сплати митних платежів не обов'язково вимагає надання органами митного контролю фінансової гарантії. Крім того, слід звернути увагу на те, що такі митні режими, як: безмитна торгівля, митний склад, зона вільної торгівлі, скоріш, обумовлюють здійснення певних видів господарської діяльності, ніж, як решта режимів, напрям і мету перетинання транспортними засобами та іноземними й українськими товарами митного кордону України. Усі митні режими передбачають розміщення у них товарів, однак тільки деякі, а саме: транзит, тимчасове ввезення, тимчасове вивезення – регламентують порядок переміщення через митний кордон України комерційних транспортних засобів. Також зауважимо, що такі митні режими, як: безмитна торгівля, митний склад, зона вільної торгівлі передбачають отримання їх утримувачем відповідного дозволу в центральному органі ДФСУ на здійснення таких видів діяльності, так само, як і відкриття вантажного митного комплексу та складу тимчасового зберігання.

Більш детально розглянемо порядок надання фінансових гарантій зі сплати зобов'язань з митних платежів. Відповідно до МКУ фінансова гарантія може надаватися гарантом у формі документа та у формі внесення грошових коштів на відповідний рахунок. Крім цього, зобов'язання зі сплати митних платежів можуть забезпечуватись за допомогою книжки МДП (для автомобільного транспорту), за допомогою книжки А.Т.А. (для тимчасового ввезення). Фінансова гарантія надається на суму митних платежів, що підлягали б сплаті за відсутності умовного звільнення. Гарантом може виступати банківська установа або незалежний фінансовий посередник. Сьогодні положеннями МКУ передбачено досить жорсткі критерії, яким має відповідати гарант для отримання такого статусу. Зокрема, наприклад, він повинен мати уповноважених представників в усіх пунктах пропуску через державний кордон. Крім умов, передбачених окремими митними режимами, фінансові гарантії можуть надаватись у випадках необхідності коригування митної вартості після випуску товарів.

Саме питання взаємовідносин суб'єктів митного контролю в контексті визначення митної вартості, а саме: включення до її складу сум рояліті та ліцензійних платежів, на нашу думку, потребує окремої уваги.

Характеристики митних режимів, розроблено за даними [1]

№	Назва	Предмети митного режиму	Митні платежі	Фінансові гарантії
1	Імпорт	Іноземні товари	Сплачуються	
2	Реімпорт	Товари, що вивозились за межі, та ввозяться на митну територію України	Надається звільнення від сплати митних платежів при ввезенні, вивізні мито, сплачене при вивезенні, повертається	
3	Експорт	Вітчизняні товари	Сплачуються	
4	Реекспорт	Товари, що ввозились на митну територію, та вивозяться за її межі	Надається звільнення від сплати вивізного мита, суми митних платежів, сплачених при ввезенні, повертаються	
5	Транзит	Іноземні та українські товари і транспортні засоби з метою транзиту	Надається умовне повне звільнення	Надаються
6	Тимчасове ввезення	Іноземні товари та транспортні засоби для конкретних цілей	1) Умовне повне звільнення – для товарів зазначених у відповідних Додатках Конвенції Про тимчасове ввезення, (ТЗ комерційного призначення, обладнання тощо); 2) Інші товари – умовне часткове звільнення (сплаті підлягає за кожен повний та неповний календарний місяць 3 % суми митних платежів, яка підлягала б сплаті при імпорті)	Надаються
7	Тимчасове вивезення	Українські товари і транспортні засоби	Надається умовне повне звільнення від сплати вивізного мита	
8	Митний склад	Українські та іноземні товари	Надається умовне повне звільнення від сплати митних платежів	
9	Безмитна торгівля	Іноземні та українські товари призначені для реалізації за межі митної території України	Надається умовне повне звільнення	
10	Вільна митна зона	Іноземні товари, що ввозяться на її межу та вивозяться за неї	Надається умовне повне звільнення	
		Українські товари, які ввозяться на її територію	Сплачується вивізні мито при ввезенні на територію вільної митної зони	
11	Переробка на митній території України	Іноземні товари із зобов'язанням про реекспорт продуктів переробки	Надається умовне повне звільнення	Можуть застосовуватися за обґрунтованим рішенням КМУ
12	Переробка за межами митної території України	Українські товари із зобов'язанням про імпорт продуктів переробки	Надається умовне повне звільнення від сплати митних платежів для товарів. Часткове звільнення від сплати митних платежів для продуктів переробки: сплаті підлягає позитивна різниця між сумою митних платежів, нарахованих на продукти переробки, і сумою митних платежів, яка б сплачувалась в разі імпорту товарів, з яких вони вироблені	Надаються на суму вартості товарів
13	Відмова на користь держави	Іноземні товари	Звільняються від сплати митних платежів	
14	Знищення або руйнування	Іноземні товари	Надається умовне повне звільнення від сплати митних платежів	

Порядок включення до митної вартості сум роялті та інших ліцензійних платежів регламентує Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 р. № 446 [8]. Положення зазначеного Порядку передбачають два варіанти включення таких платежів до митної вартості: 1) якщо сума роялті відома, декларант зобов'язаний включити їх до митної вартості; 2) якщо сума роялті невідома, декларант здійснює їх розрахунок на підставі: а) прогнозних показників відповідно до умов договору; б) прогнозних показників за результатами попереднього періоду, і прогнозні суми включає до митної вартості. Після фактичної сплати роялті декларант здійснює коригування митної вартості.

Відповідно до зазначеної Постанови терміни «роялті» та «ліцензійні платежі» вживаються у значеннях, наведених в Національному стандарті № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», затверджену Постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. № 1185 [9]. Отже, роялті – ліцензійний платіж у вигляді сум, які сплачуються періодично, залежно від обсягів виробництва або реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) з використанням об'єкта права інтелектуальної власності. Крім роялті, до ліцензійних також відноситься паушальний платіж, тобто одноразовий платіж, який становить фіксовану суму і не залежить від обсягів виробництва продукції із використанням об'єкта права інтелектуальної власності. Комбінований платіж передбачає сплату як паушального платежу, так і роялті. Оскільки порядок включення сум роялті та інших ліцензійних платежів базується на положеннях зазначеної Постанови, наведемо види об'єктів прав інтелектуальної власності, які нею визначаються: 1) літературні та художні твори; 2) комп'ютерні програми; 3) копії даних (бази даних); 4) виконання; 5) фонограми, відеограми, передачі організацій мовлення; 6) винаходи, корисні моделі, промислові зразки; 7) компонування інтегральних мікросхем; 8) раціоналізаторські пропозиції; 9) сорти рослин, породи тварин; 10) комерційні найменування, торгівельні марки; 11) комерційні таємниці та інші об'єкти, передбачені законодавством.

Крім того, наведемо визначення «роялті» згідно з Податковим кодексом України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (далі – ПКУ) [2]: «Роялті – це будь-який платіж, отриманий як винагорода за використання або за надання права на використання об'єкта права інтелектуальної власності, а саме: на будь-які літературні твори, твори мистецтва або науки, включаючи комп'ютерні програми, інші записи на носіях інформації, відео- або аудіокасети, кінематографічні фільми або плівки для радіо- чи телевізійного мовлення, передачі (програми) організацій мовлення, інших аудіовізуальних творів, будь-які права, які охороняються патентом, будь-які зареєстровані торговельні марки (знаки на товари і послуги), права інтелектуальної власності на дизайн, секретне креслення, модель, формулу, процес, права інтелектуальної власності на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау)».

Зауважимо, що згідно з ПКУ не вважаються роялті платежі, отримані:

1) як винагорода за використання комп'ютерної програми, якщо умови використання обмежені функціональним призначенням такої програми та її відтворення обмежене кількістю копій, необхідних для такого використання (використання «кінцевим споживачем»);

2) за придбання примірників (копій, екземплярів) об'єктів інтелектуальної власності, які втілені в електронній формі, для використання за своїм функціональним призначенням для кінцевого споживання;

3) за придбання речей (у т. ч. носіїв інформації), в яких втілені або на яких містяться об'єкти права інтелектуальної власності (комп'ютерної програми), у користування, володіння та/або розпорядження особи;

4) за передачу прав на об'єкти права інтелектуальної власності, якщо умови передачі прав на об'єкт права інтелектуальної власності надають право особі, яка отримує такі права, продати або здійснити відчуження в інший спосіб права інтелектуальної власності або оприлюднити (розголосити) секретні креслення, моделі, формули, процеси, права інтелектуальної власності на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау), за винятком випадків, коли таке оприлюднення (розголошення) є обов'язковим згідно із законодавством України.

Отже, роялті – це плата суб'єкту права інтелектуальної власності за використання об'єкта такого права, для виробництва товарів (робіт, послуг) з метою їх подальшої реалізації для отримання прибутку.

Відповідно до вже зазначеного Національного стандарту № 4 [9] контрафактні товари – це «продукція, або примірник, які відтворюються, або випускаються, відтворюються, публікуються, розповсюджуються, реалізуються тощо з порушенням майнових прав інтелектуальної власності».

МКУ надає таке визначення контрафактним товарам: «товари, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, ввезення яких на митну територію України або вивезення з цієї території є порушенням прав інтелектуальної власності, що охороняються відповідно до закону».

Органи митного контролю відповідно до МКУ сприяють захисту прав інтелектуальної власності в межах своїх повноважень. Звернемо увагу на те, що існує два варіанти, коли митне оформлення товарів може бути призупинено за наявності підстав вважати їх контрафактними: 1) на підставі даних митного реєстру об'єктів прав інтелектуальної власності; 2) за ініціативою контролюючого органу. Перший варіант передбачає включення об'єкта права інтелектуальної власності до зазначеного реєстру, який формує центральний орган ДФС, на підставі заяв правовласників. Другий варіант регламентується Постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р. № 432 [10], якою також визначено вичерпний перелік підстав призупинення митного оформлення потенційно контрафактних товарів, а саме: 1) до митного органу подано заяву особою, якій відповідно до закону належать права на об'єкт інтелектуальної власності, що не включений до митного реєстру; 2) митними органами отримана інформація про порушення прав інтелектуальної власності від право-

охоронних і контролюючих органів, міжнародних організацій, митних органів інших країн; 3) торгівельна марка товару, що перевозиться, відрізняється від торгівельної марки товару, зазначеної в митному реєстрі лише окремими елементами та є дуже схожою з нею.

Зауважимо, що положеннями МКУ не передбачено порядок взаємодії органів митного контролю та Державної служби інтелектуальної власності України. Саме до повноважень цього державного органу відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 19.11.2014 р. № 658 [11] належать: 1) видача патентів та свідоцтв на права інтелектуальної власності; 2) ведення державних реєстрів прав інтелектуальної власності; 3) державна реєстрація об'єктів прав інтелектуальної власності, реєстрація договорів про передачу прав на об'єкти прав інтелектуальної власності та ін.

Переміщення через митний кордон контрафактних товарів – негативне явище для якнайменш трьох зацікавлених сторін, а саме: 1) держави – у частині заниження митної вартості товарів і, як наслідок, недоотримання митних платежів; 2) суб'єкта права інтелектуальної власності – у частині порушення його майнових прав; 3) користувача об'єктом права інтелектуальної власності, який сплачує роялті та інші ліцензійні платежі на законних підставах, – у частині створення для нього недобросовісної конкуренції.

Отже, необхідність боротьби митними органами із контрафактними товарами та відсутність регламентованого порядку їх взаємодії із Державною службою інтелектуальної власності є суттєвим недоліком у взаємовідносинах між суб'єктами митного контролю.

ВИСНОВКИ

За результатами даного дослідження до позитивних аспектів функціонування митного контролю можна віднести такі:

- 1) маркування підакцизних товарів – як захід з упередження виникнення податкового боргу з митних платежів;
- 2) надання податкового векселя з акцизного податку при ввезенні підакцизних товарів, при їх умовному звільненні від оподаткування;
- 3) обов'язкове подання попередньої митної декларації митним органам у разі ввезення товарів та транспортних засобів на митну територію України;
- 4) обов'язкова сплата митних платежів у разі ввезення товарів та транспортних засобів за межі митної території України до перетину ними митного кордону;
- 5) запровадження процедури гарантування сплати митних платежів;
- 6) жорсткі критерії відбору зазначених гарантів;
- 7) надання дозволів на відкриття та експлуатацію: магазину безмитної торгівлі, митного складу, вільної митної зони, складу тимчасового зберігання, вантажного митного комплексу;
- 8) запровадження інституту уповноваженого економічного оператора.

Недоліками системи взаємозв'язків суб'єктів митного контролю, на наш погляд, є:

1) відсутність законодавчого визначення терміна «митний постаудит» із установленим порядком і метою його проведення, що необхідно за умови скорочення строків митного оформлення до 4 годин, починаючи з 2012 р.;

2) відсутність порядку взаємодії органів митного контролю з Державною службою інтелектуальної власності.

Вітчизняним законодавством з питань митної справи встановлено перелік форм митного контролю, до яких належать: 1) перевірка товарів та відомостей під час переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон; 2) митний огляд; 3) облік товарів та транспортних засобів; 4) усне опитування; 5) огляд територій та приміщень, митних складів, територій вільних митних зон, магазинів безмитної торгівлі; 6) перевірки обліку товарів, що переміщуються під митним контролем; 7) проведення документальних перевірок; 8) направлення запитів до інших державних органів, уповноважених органів іноземних держав.

Насамперед такі форми митного контролю, як документальні (планові, позапланові, виїзні, невиїзні) перевірки, мають стати формами саме митного постаудиту, із зазначенням додаткових, більш конкретних профілів ризику, на підставі яких здійснюється їх планування та проведення.

Підтвердженням наведеного вище є те, що скорочення строків митного оформлення поруч із позитивними тенденціями, а саме: прискоренням переміщення осіб, товарів і транспортних засобів через митний кордон, має недолік – обмеженість часу для застосування додаткових форм митного контролю. У такому разі варто сконцентрувати увагу на контролі товарів та транспортних засобів після їх оформлення у відповідний митний режим з метою вдосконалення системи митного контролю. Для досягнення зазначеної мети додаткового вивчення потребуватимуть питання створення відповідного структурного підрозділу ДФСУ та розробка додаткових профілів митних ризиків. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/paran316#n316>
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page2>
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р. № 236 «Про Державну фіскальну службу України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 311 «Про утворення територіальних органів Державної фіскальної служби та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/311-2014-%D0%BF>

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2010 р. № 1251 «Про затвердження положення Про виготовлення, зберігання, продаж марок акцизного збору та маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1251-2010-%D0%BF>

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 р. № 451 «Питання пропуску через державний кордон України осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників та товарів, що переміщуються ними» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/451-2012-%D0%BF>

8. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 р. № 446 «Про затвердження порядку включення суми роялті та інших ліцензійних платежів до ціни, що сплачена або підлягає сплаті за оцінювані товари, під час визначення їх митної вартості» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/446-2012-%D0%BF>

9. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. № 1185 «Про затвердження Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF>

10. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р. № 432 «Про затвердження переліку підстав для призупинення митного оформлення товарів, щодо яких правовласником не подано заяву про сприяння захисту належних йому майнових прав на об'єкт права інтелектуальної власності, за ініціативою митного органу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/432-2012-%D0%BF/print1408223954430015>

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.11.2014 р. № 658 «Про затвердження Положення про Державну службу інтелектуальної власності України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/658-2014-%D0%BF>

12. Наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 р. № 629 «Про митні формальності на трубопровідному транспорті та лініях електропередач» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1036-12>

13. Наказ ДФС України від 02.09.2014 р. № 101 «Про введення в дію Структури ДФС та внесення змін до наказу ДФС від 09.07.2014 р. № 1» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/nakazi-pro-diyalnist/63314.html>

14. Актуальні питання теорії та практики митної справи: монографія / [І. Г. Бережнюк, П. В. Пашко, А. Д. Войцещук та ін.] ; за ред. І. Г. Бережнюка. – Х.: ПП Мельник А. А., 2013. – 428 с. (Серія «Митна справа в Україні». Т. 21).

15. Гребельник О. П. Формування митно-тарифної політики України за умов ринкової трансформації: автореф. дис. ... д-р екон. наук: спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. П. Гребельник. – Київ, 2003. – 43 с.

16. Терещенко С. Управління ризиками під час митного контролю товарів / С. Терещенко, С. Галько // Товари і ринки. – 2011. – № 1. – С. 43 – 48.

17. Туржанський В. А. Податковий та митний аудит зобов'язань за податками і зборами / В. А. Туржанський // Сталый розвиток економіки. – 2013. – № 4. – С. 357 – 362.

18. Туржанський В. А. Функціонування постаудиту в системі митного контролю: вітчизняний та зарубіжний досвід / В. А. Туржанський // Митна безпека. – 2013. – № 1. С. 13 – 19.

Науковий керівник – **Огонь Ц. Г.**, доктор економічних наук, професор, заслужений юрист України

REFERENCES

Berezhniuk, I. H. et al. *Aktualni pytannia teorii ta praktyky mytnoi spravy* [Recent Theory and practice of customs]. Kharkiv: Melnyk A. A., 2013.

Hrebelynyk, O. P. "Formuvannia mytno-taryfnoi polityky Ukrainy za umov rynkovoi transformatsii" [Formation of customs and tariff policy in Ukraine under conditions of market transformation]. *Avto-ref. dys. ... dokt. ekon. nauk: 08.05.01*, 2003.

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/311-2014-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1251-2010-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/451-2012-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/446-2012-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/432-2012-%D0%BF/print1408223954430015>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/658-2014-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1036-12>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/nakazi-pro-diyalnist/63314.html>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/paran316#n316>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page2>

Tereshchenko, S., and Halko, S. "Upravlinnia ryzykamy pid chas mytnoho kontroliu tovariv" [Risk management during customs control]. *Tovary i rynky*, no. 1 (2011): 43-48.

Turzhanskyi, V. A. "Podatkovi ta mytni audyt zobov'язan za podatky i zboramy" [Tax and customs audit obligations for taxes and fees]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 4 (2013): 357-362.

Turzhanskyi, V. A. "Funktsionuvannia postaudytu v systemi mytnoho kontroliu: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid" [Privacy postaudit system of customs control, national and international experience]. *Mytna bezpeka*, no. 1 (2013): 13-19.

ПРОБЛЕМИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ГЛОБАЛЬНИХ ПАРАДИГМАХ ЕКОНОМІЧНОГО СВІТОВОГО РОЗВИТКУ

© 2015 ЩАВА Р. П.

УДК 336.22.02:339.9

Щава Р. П. Проблеми фіскальної політики в глобальних парадигмах економічного світового розвитку

Метою статті є дослідження розвитку та реформування фіскальних систем, а також ідентифікація фіскальних відносин у глобальних парадигмах економічного розвитку. Поглиблення глобальних інтеграційних процесів та активізація діяльності міжнародних організацій обумовили тенденцію вирівнювання умов господарювання в різних країнах та міжнародних регіонах за багатьма параметрами. У цьому контексті у статті досліджується роль фіскальних систем як фактора впливу на конкурентоспроможність національних економік, зокрема, обґрунтовано підходи до регулювання цієї сфери завдяки незначній інституційній детермінованості на наднаціональному рівні та збереженню суверенних прав держави. Розглядається процес уніфікації та гармонізації фіскальних систем держав ЄС і нові підходи до розробки національних фіскальних законодавств. Доведено, що в умовах світу, що постійно глобалізується, набуває особливої важливості фіскальне планування – як невід'ємна частина глобального планування. Визначено основні методи фіскального планування в умовах гармонізації фіскальних відносин.

Ключові слова: глобалізація, фіскальна політика, фіскальні системи, гармонізація фіскальних відносин, фіскальне планування.

Бібл.: 19.

Щава Руслан Павлович – кандидат наук з державного управління, докторант, кафедра міжнародного обліку і аудиту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: christinerry@mail.ru

УДК 336.22.02:339.9

Щава Р. П. Проблемы фискальной политики в глобальных парадигмах экономического мирового развития

Целью статьи является исследование развития и реформирования фискальных систем, а также идентификация фискальных отношений в глобальных парадигмах экономического развития. Углубление глобальных интеграционных процессов и активизация деятельности международных организаций обусловили тенденцию выравнивания условий хозяйствования в разных странах и международных регионах по многим параметрам. В этом контексте в статье исследуется роль фискальных систем как фактора влияния на конкурентоспособность национальных экономик, в частности, обоснованы подходы к регулированию этой сферы благодаря незначительной институциональной детерминированности на наднациональном уровне и сохранению суверенных прав государства. Рассматривается процесс унификации и гармонизации фискальных систем государств ЕС и новые подходы к разработке национальных фискальных законодательств. Доказано, что в условиях постоянно глобализирующегося мира приобретает особую важность фискальное планирование – как неотъемлемая часть глобального планирования. Определены основные методы фискального планирования в условиях гармонизации фискальных отношений.

Ключевые слова: глобализация, фискальная политика, фискальные системы, гармонизация фискальных отношений, фискальное планирование.

Библ.: 19.

Щава Руслан Павлович – кандидат наук по государственному управлению, докторант, кафедра международного учета и аудита, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: christinerry@mail.ru

UDC 336.22.02:339.9

Schava R. P. Challenges for Fiscal Policy in the Global Paradigms of World Economic Development

The article is aimed at studying the development and reform of fiscal systems, as well as the identification of fiscal relations in global paradigms of economic development. Enhancing the global integrative processes and vitalization of the international organizations' activities have tended to align economic conditions in different countries and international regions in many respects. In this context, the article explores the role of fiscal systems as a factor influencing the competitiveness of the national economies, in particular, approaches to regulating this sphere thanks to the low institutional determination at the supranational level and preserving the sovereign rights of states have been substantiated. The process of unification and harmonization of fiscal systems of the EU Member States and new approaches to the development of national fiscal legislations are considered. It has been proven that in an ever-globalizing world, fiscal planning is particularly important – as an integral part of the global planning. The main methods of fiscal planning in terms of harmonization of fiscal relations have been determined.

Key words: globalization, fiscal policy, fiscal systems, harmonization of fiscal relations, fiscal planning.

Bibl.: 19.

Schava Ruslan P. – Candidate of Sciences (State Administration), Candidate on Doctor Degree, Department of International Accounting and Auditing, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: christinerry@mail.ru

У сучасних умовах глобалізації економіки національні фіскальні системи стають активними учасниками міжнародних відносин, перетворюючись на один з важливих чинників перерозподілу факторів виробництва у рамках глобальної економічної системи. Поглиблення глобальних інтеграційних процесів та активізація діяльності міжнародних організацій обумовили тенденцію вирівнювання умов господарювання в різних країнах та міжнародних регіонах за багатьма параметрами. У цьому контексті роль фіскальних систем як фактора впливу на конкурентоспроможність національних економік зростає, зокрема завдяки незначній інституційній детермінованості на наднаціональному рівні

та збереженню суверенних прав держави на регулювання цієї сфери. Не можна також недооцінювати роль фіскальної системи як чинника розвитку національної економіки. Таким чином, фіскальні системи окремих країн нині перетворюються на один з важливих елементів конкурентоспроможності національної економіки, а визначальним інтегрованим параметром, яким характеризуються фіскальні системи, є їх здатність не тільки забезпечувати фінансову спроможність держави, гарантувати високу якість надаваних нею суспільних послуг і соціальних зобов'язань, сприяти якісному і кількісному економічному зростанню, а й створювати для країни необхідні конкурентні переваги у боротьбі за залучен-

ня до власного господарського середовища додаткових ресурсів у вигляді дедалі мобільніших об'єктів оподаткування. Отже, сьогодні можна констатувати тенденцію до активного розвитку окремої форми суперництва між країнами – міжнародної фіскальної конкуренції.

Серед наукових праць, присвячених проблематиці розвитку й реформуванню фіскальних систем, фіскальних відносин та міжнародної конкурентоспроможності національних господарств, зокрема, необхідно відзначити роботи таких зарубіжних вчених, як: Дж. Вілсон, Дж. Гвортні, М. Гельвановський [1], Д. Ламберт [2], Дж. Мінтц [3], Р. Мертон [4], О. Погорлецький [5], М. Портер [6] та ін. Серед вітчизняних вчених вагомий внесок у дослідження проблематики побудови ефективних фіскальних систем та фіскальних відносин зробили І. Бураковський [7], І. Благун [8], В. Вишневецький [9], І. Д'якова [10], Ю. Козак [11], З. Луцишин [12], Ю. Макогон [13], А. Поручник [14], О. Сльозко [15], Є. Савельєв [16], В. Чужиков [17] та багато інших. Проте, незважаючи на значну кількість праць, проблеми ідентифікації фіскальних відносин у глобальних парадигмах економічного розвитку залишаються актуальними для подальших досліджень.

У світовій економіці з'явилися якісно нові явища і процеси, характерні для епохи глобалізації. Розвиток регіоналізації, інтернаціоналізації та інтеграції зумовлюють появу категорії нової економіки – глобалізація. Поняття «глобалізація» останнім часом є одним з найактуальніших в економічній літературі.

Глобалізація – це загальний термін, що позначає все більш складний комплекс транскордонних взаємодій між фізичними особами, підприємствами, інститутами та ринками, який проявляється в розширенні потоків товарів, технологій і фінансових коштів, у неухильному зростанні і посиленні впливу міжнародних інститутів громадянського суспільства, у глобальній діяльності транснаціональних корпорацій, у значному розширенні масштабів транскордонних комунікаційних та інформаційних обмінів, насамперед через Інтернет, у транскордонному перенесенні захворювань і екологічних наслідків і у все більшій інтернаціоналізації певних типів злочинної діяльності [18].

Також під глобалізацією можна розуміти поступове перетворення світового простору в єдину зону, де безперешкодно переміщуються капітали, товари, послуги, де вільно поширюються ідеї та пересуваються їхні носії, стимулюючи розвиток сучасних інститутів і шліфуючи механізми їхньої взаємодії. Глобалізація, таким чином, має на увазі утворення міжнародного правового й культурно-інформаційного поля, свого роду інфраструктури міжрегіональних, у тому числі інформаційних обмінів [19].

Таким чином, глобалізація світової економіки являє собою процес інтернаціоналізації та інтеграції всіх аспектів господарського життя, всебічного посилення взаємозалежності і взаємозв'язку різних сфер світового господарства, у результаті чого світове господарство поступово стає єдиним ринком факторів виробництва.

Глобалізація економіки створює додаткові проблеми при проведенні фінансової, а також фіскальної

політики. В умовах глобалізації відбувається певна гармонізація фіскальних систем і фіскальної політики, відбувається уніфікація фіскальних систем різних країн, що вимагає узгодження основних показників та механізмів фіскальних систем, фіскального права різних країн, вирішення проблем подвійного оподаткування та оподаткування інвестиційної діяльності.

Економічна інтеграція в рамках Європейського Союзу демонструє, що податки в рамках державного регулювання стали грати якісно нову роль, тобто в податку з'явилася зовнішня функція. Нову функцію податків можна характеризувати як інтеграційну функцію, спрямовану на регулювання зовнішньоекономічних і зовнішньоторговельних операцій. Податки стають одним з інструментів формування єдиного економічного простору для держав, пов'язаних господарськими, регіональними та політичними інтересами.

Гармонізація фіскальних систем – складний і тривалий процес, який передбачає уніфікацію непрямого і прямого оподаткування, гармонізацію фіскального законодавства, розробку єдиної системи класифікації податків, створення різних міжнародних інститутів та організацій, що займаються питаннями фіскальних відносин. У світовій практиці яскравим прикладом гармонізації фіскальних систем можна вважати досвід країн – учасниць Європейського Союзу. Гармонізація фіскальних систем між країнами – членами ЄС почалася з уніфікації непрямого оподаткування. Була уніфікована система податку з обороту в єдиний податок – податок на додану вартість. Встановлена єдина мінімальна ставка ПДВ у розмірі 15% і пільгова – 5%. У середині Євросоюзу з р. діє порядок збору ПДВ, за яким податок стягується в країні – виробнику товару. Наступний напрямок уніфікації непрямих податків у державах – членах ЄС відбувається в уніфікації митних зборів. Країни – учасниці ЄС уклали між собою Митний союз, згідно з Договором про Митний союз мита в товарному обігу між країнами-учасницями не стягуються, за умови, якщо вони зроблені в ЄС. Товари, імпортовані на територію країн – учасниць ЄС з інших держав, підлягають митному обкладенню за Загальним митним тарифом ЄС, який однаково діє у всіх країнах – учасниць ЄС.

Наступним важливим напрямком інтеграції фіскальних систем в умовах глобалізації є уніфікація прямого оподаткування шляхом встановлення єдиного механізму обчислення, єдиних ставок, висновків багатосторонніх і двосторонніх угод про усунення подвійного оподаткування.

В умовах глобалізації економіки відбувається уніфікація фіскальних систем різних країн, тобто фіскальна система інтегрується до країни та її податковий механізм буде адаптований до загальних вимог.

У зв'язку з уніфікацією непрямих і прямих податків визначаються нові підходи до розробки національних фіскальних законодавств. Насамперед у цих умовах значних змін потребує механізм стягування непрямих податків. Без гармонізації ставок податку на додану вартість та митних зборів неможливо здійснити уніфікацію фіскальних систем.

У рамках ЄС для відстеження надходження ПДВ в умовах його уніфікації створюється система клірингових палат, яка через систему національних казначейств забезпечує контроль над сумою надходження ПДВ. З метою вільного переміщення підакцизних товарів через кордони ЄС передбачається створення системи митних складів у країнах – членах ЄС.

Такі заходи, що здійснюються в країнах – членах ЄС, свідчать про створення нових структур в економіці глобалізованого світу. Разом з тим, будуть змінені механізми оподаткування в частині визначення бази оподаткування, ставок податку та надання податкових пільг, визначення амортизації, перенесення збитків і порядку обчислення податків на доходи і майно.

Проте процес уніфікації та гармонізації податкових систем держав ЄС виявився набагато складнішим, ніж очікували, оскільки кожна суверенна держава намагається максимально повністю реалізувати своє право встановлювати і збирати податки, вдаючись при цьому до використання різноманітних фіскальних технологій. Саме це зумовлює значні відмінності у фіскальній політиці країн – членів ЄС, у кожній з яких вона традиційно проводиться з урахуванням національних інтересів. З огляду на це було вирішено привести законодавства країн – членів співтовариства у відповідність, а також підпорядкувати національні фіскальні системи спільним завданням європейської інтеграції. Отже, фіскальна уніфікація в ЄС – тривалий і незавершений процес, метою якого є досягнення таких цілей: усунення перешкод для вільного руху товарів, послуг, капіталів та робочої сили, створення однакових конкурентних умов для суб'єктів господарювання, об'єднання й уніфікація внутрішнього ринку ЄС як рушійного чинника інтеграційних процесів у певному регіоні, приведення до єдиної структури фіскальних систем, порядку справляння основних видів податків у всіх країнах співтовариства.

Поряд з уніфікацією непрямого і прямого оподаткування в умовах глобалізації економіки відбувається гармонізація основ фіскальних систем різних країн. У 1993 р. учасники Міжнародної податкової програми Гарвардського університету розробили документ «Основи світового податкового Кодексу», де надаються рекомендації для розробки національного податкового кодексу законодавства з урахуванням національної особливості держави. Важливе значення для обґрунтованого застосування податків має їх класифікація. Уніфікація фіскальних систем різних країн передбачає створення системи податкової класифікації, застосовуваної для міжнародних зіставлень. Слід зазначити, що існує система податкової класифікації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР); класифікація, яка застосовується Міжнародним валютним фондом (МВФ); класифікація по Системі національних рахунків (СНР) і по Європейській системі економічних інтегрованих рахунків (ЄСЕІР).

Гармонізація фіскальних відносин проявляється у створенні різних міжнародних організацій, що займаються питаннями фіскальної політики. В умовах глобалізації набуває особливої важливості фіскальне плану-

вання – як невід'ємна частина глобального планування. Основними методами фіскального планування в умовах гармонізації фіскальних відносин можуть служити:

- ✦ усунення подвійного оподаткування, відображене в положеннях відповідних угод, що містять податкові преференції;
- ✦ фіскальне планування – це, перш за все, досконалі знання законодавства та вміння застосувати їх на практиці.

Глобалізація економіки створює додаткові проблеми при проведенні фінансової, а також фіскальної політики. Для досягнення успіхів у глобалізації економіки обов'язково необхідно враховувати фіскальні наслідки проведених інтеграційних заходів. Досвід розвинутих країн показує, що високий податковий тягар призводить до відтоку податків, тобто до появи офшорних зон. Функціонування офшорних зон обумовлює перенесення об'єктів оподаткування з країн з високим рівнем оподаткування в країни з його низьким рівнем. Термін «офшор» походить від англійського слова «off-shore» і перекладається як «поза берегом», «у відкритому морі», «ізольований», а в широкому економічному і юридичному сенсі – як «користується пільгами при дотриманні певних умов». Основною ознакою офшорної юрисдикції є пільговий характер оподаткування. Податкові пільги для компаній, зареєстрованих в офшорній зоні, дуже значні і, як правило, являють собою повне звільнення від сплати всіх місцевих податків. В офшорній зоні пільги можуть надаватися у вигляді звільнення від митних зборів, вільного вивозу прибутку, скасування валютних обмежень для іноземних інвесторів, низького рівня статутного капіталу та ін. Для країн, що створюють офшорні зони на своїй території, вигода полягає в залученні додаткових іноземних інвестицій, створенні нових робочих місць, припливі в банківський сектор величезних грошових коштів нерезидентів країни.

Спектр офшорного бізнесу, з розвитком глобалізаційних тенденцій економіки, стає більш різноманітним, у ньому задіяні не тільки підприємства корпоративного типу, а й інші суб'єкти, що здійснюють інвестиційну та емісійну діяльність. У сучасних умовах перед українськими підприємцями постає питання про вивчення досвіду розвинених країн щодо сприяння ефективній взаємодії із зарубіжними компаніями і якісного управління своїми фінансовими, матеріальними ресурсами.

ВИСНОВКИ

На межі ХХ – ХХІ століть розвиток як національних економік, так і світової господарської системи характеризується динамічним розширенням і поглибленням процесів економічної інтеграції та супроводжується виникненням численних інтеграційних об'єднань з метою підвищення їх конкурентоспроможності та соціально-економічної ефективності.

Найважливішим наслідком посилення міжнародної економічної інтеграції є прискорення розвитку світової економіки. Світовий досвід інтеграційних процесів показав, що чим вище загальний рівень економічного розвитку країн, тим більше передумов для інтеграції, тим ефективніше її результати. Водночас інтеграційні

процеси 1990-х років, що охопили країни, що розвиваються, дозволяють стверджувати, що чим більша кількість країн у них бере участь, тим вище ймовірність об'єднання країн з різним рівнем економічного розвитку. Найважливішою умовою ефективності інтеграційного процесу є схожість у витратах на використання факторів виробництва, подібність економічної політики щодо іноземного капіталу та імпорту, відсутність домінуючого положення однієї країни по відношенню до інших, політична та економічна стабільність.

Вступаючи в XXI століття, уся світова економічна система в цілому зіткнулася з принципово новими проблемами і знову змушена шукати нову глобальну парадигму економічного розвитку фіскальних відносин, знаменуючи початок нового етапу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гельвановский М. И.** Межстрановой макроэкономический анализ / М. И. Гельвановский, И. В. Бушмарин, В. М. Жуковская и др. – М.: ООД ИМЭМО РАН, 2000. – 126 с.
2. **Сток Дж. Р.** Стратегическое управление логистикой / Дж. Р. Сток, Д. М. Ламберт. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 797 с.
3. **Mintz J. M.** The Effectiveness of Corporate Tax Incentives for Foreign Investment in the Presence of Tax Crediting / J. M. Mintz, T. Triopoulos // *Journal of Public Economics*. – 2004. – Vol. 55. – № 1.
4. **Merton R.** Theory of Rational Option Pricing / R. Merton // *Bell Journal of Economics and Management Science*. – 2003. – Vol. 4 (Spring).
5. **Погорлецкий А. И.** Принципы международного налогообложения и международного налогового планирования / А. И. Погорлецкий. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2005. – 386 с.
6. **Портер М.** Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран: монография / М. Портер / Пер. с англ. Изд. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
7. **Бураковский И.** Три виміри зовнішньоекономічної політики України в епоху глобалізації: інституційно-технологічні підходи / І. Бураковский // *Україна – НАТО*. – 2007. – № 6. – С. 60 – 68.
8. **Благуи І. С.** Моделирование влияния инструментов грошово-кредитної політики на економіку регіону / І. С. Благуи, М. Я. Заєць // *Актуальні проблеми економіки*. – 2013. – № 2. – С. 96 – 105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ape_2013_2_13.pdf
9. **Вишневский В. П.** Налогообложение в эмерджентной экономике: теоретические основы и направления политики: монография / В. П. Вишневский; НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2012. – 128 с.
10. **Дьякова І. І.** Податки та податкова політика України / І. І. Дьякова. – К.: Наукова думка, 2009. – 112 с.
11. **Козак Ю. Г.** Функціонально-вартісний аналіз в удосконаленні організаційної структури управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства / Ю. Г. Козак, Н. С. Логвінова, А. Ю. Козак // *Економіка: реалії часу*. – 2014. – № 1. – С. 83 – 89 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econrch_2014_1_14.pdf
12. **Луцишин З.** Асиметрія та парадокс фінансової глобалізації / З. Луцишин // *Міжнародна економічна політика*. – 2008. – Вип. 1-2. – С. 88 – 121 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Мер_2008_1-2_5.pdf
13. **Макогон Ю. В.** Инновационное развитие малого и среднего предпринимательства Украины в условиях интеграции в мировую экономику / Ю. В. Макогон // *Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект* // Сб. науч. тр. – Донецк: ДонНУ, 2014. – Т. 1. – С. 213 – 217.

14. **Поручник А. М.** Креативний ресурс національного економічного розвитку / А. М. Поручник // *Вторая Международная научно-практическая конференция «Качество экономического развития: глобальные и локальные аспекты»* (27 – 28 августа 2009 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.confcontact.com/2009kach/poruchnik.php>

15. **Сльозко О. О.** Проблеми конкурентоспроможності України в умовах глобалізації на прикладі авіакозмічної галузі / О. О. Сльозко, М. А. Ричка // *Вісник Ін-ту економіки та прогнозування*. – 2006. – № 1. – С. 84 – 85.

16. **Савельев Е. В.** Финансові інструменти в системі нового світового економічного порядку [Текст] / Е. В. Савельев, С. І. Юрій // *Новий світовий економічний порядок та глобальні виклики для України: монографія* / О. В. Булатова, Ю. Г. Козак, В. В. Козюк, Н. В. Комар; за наук. ред. А. Крисоватого, Е. Савельєва. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – С. 30 – 33.

17. **Чужиков В.** Антикризовий бюджетний менеджмент в ЄС / В. Чужиков, А. Бояр // *Економіка України*. – 2012. – № 1. – С. 69 – 78 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/EkUk_2012_1_8.pdf

18. **Елемесов Р. Е.** Международные экономические отношения. – Алматы, 2001. – С. 312.

19. **Жатканбаев Е. Б.** Национальные интересы Казахстана и вызовы глобализации / Е. Б. Жатканбаев, К. И. Байзакова, Г. Т. Куренкеева. – Алматы, LEM, 2004. – 247 с.

REFERENCES

- Burakovskiy, I. "Try vymiry zovnishnyoeconomichnoi polityky Ukrainy v epokhu hlobalizatsii: instytutsiino-tehnologichni pidkhody" [Three dimensions of foreign policy of Ukraine in the era of globalization, institutional and technological approaches]. *Ukraina – NATO*, no. 6 (2007): 60-68.
- Blahun, I. S., and Zaiets, M. Ya. "Modeliuvannya vplyvu instrumentiv hroshovo-kredytnoi polityky na ekonomiku rehionu" [Simulation tools impact of monetary policy on the economy of the region]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ape_2013_2_13.pdf
- Chuzhykov, V., and Boiar, A. "Antykryzovyi biudzhetniy menezhment v IES" [Crisis management in the EU budget]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/EkUk_2012_1_8.pdf
- Diakova, I. I. *Podatky ta podatkovaya polityka Ukrainy* [Taxes and tax policy of Ukraine]. Kyiv: Naukova dumka, 2009.
- Elemesov, R. E. *Mezhdunarodnye ekonomicheskie otnosheniia* [International economic relations]. Almaty, 2001.
- Gelvanovskiy, M. I. et al. *Mezhstranovoy makroekonomicheskoy analiz* [Multicountry macroeconomic analysis]. Moscow: OOD IMEMO RAN, 2000.
- Kozak, Yu. H., Lohvinova, N. S., and Kozak, A. Yu. "Funktionalno-vartisnyi analiz v udoskonalenni orhanizatsiinoi struktury upravlinnia zovnishnyoeconomichnoi diialnistiu pidpriemstva" [Costing in improving the organizational structure of international management company]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econrch_2014_1_14.pdf
- Lutsyshyn, Z. "Asymetriia ta paradoks finansovoi hlobalizatsii" [Asymmetry and paradox of financial globalization]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Мер_2008_1-2_5.pdf
- Merton, R. "Theory of Rational Option Pricing". *Bell Journal of Economics and Management Science*, vol. 4 (2003).
- Makogon, Yu. V. "Innovatsionnoe razvitie malogo i srednego predprinimatelstva Ukrainy v usloviakh integratsii v mirovuiu ekonomiku" [Innovative development of small and medium-sized businesses. Ukraine in terms of integration into the world economy]. *Problemy razvitiia vneshneekonomicheskikh svyazey i privlecheniia inostrannykh investitsiy: regionalnyy aspekt*, vol. 1 (2014): 213-217.
- Mintz, J. M., and Triopoulos, T. "The Effectiveness of Corporate Tax Incentives for Foreign Investment in the Presence of Tax Crediting". *Journal of Public Economics*, vol. 55, no. 1 (2004).
- Poruchnyk, A. M. "Kreatyvnyi resurs natsionalnoho ekonomichnoho rozvytku" [Creative resource of national economic development]. http://www.confcontact.com/2009kach_tezi.php
- Porter, M. *Mezhdunarodnaia konkurentsia. Konkurentnye preimushchestva stran* [International competition. Competitive advantages of countries]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia, 1993.

Pogorletskiy, A. I. *Printsipy mezhdunarodnogo nalogooblozheniia i mezhdunarodnogo nalogovogo planirovaniia* [Principles of international taxation and international tax planning]. St. Petersburg: SPbGU, 2005.

Slyozko, O. O., and Rychka, M. A. "Problemy konkurentosposobnosti Ukrainy v umovakh hlobalizatsii na prykladi aviakosmichnoi haluzi" [Problems of Ukraine's competitiveness in a globalized aerospace industry as an example]. *Visnyk Instytutu ekonomiky ta prohnozuvannia*, no. 1 (2006): 84-85.

Saveliev, Ye. V., and Yurii, S. I. "Finansovi instrumenty v systemi novoho svitovoho ekonomichnogo poriadku" [Financial instruments are already a new world economic order]. In *Novyi svitovyi*

ekonomichnyi poriadok ta hlobalni vykyky dlia Ukrainy, 30-33. Ternopil: TNEU, 2014.

Stok, Dzh. R., and Lambert, D. M. *Strategicheskoe upravlenie logistikoy* [Strategic logistics management]. Moscow: INFRA-M, 2005.

Vishnevskiy, V. P. *Nalogooblozhenie v emerdzhentnoy ekonomike: teoreticheskie osnovy i napravleniia politiki* [Taxation in the emergent economy: theoretical foundations and policies]. Donetsk, 2012.

Zhatkanbaev, E. B. et al. *Natsionalnye interesy Kazakhstana i vyzovy globalizatsii* [The national interests of Kazakhstan and the challenges of globalization]. Almaty: LEM, 2004.

УДК 338.242.2:331.105 (477) (043.3)

ПРІОРИТЕТИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНИМ ПАРТНЕРСТВОМ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

© 2015 ШЕВЧЕНКО Б. О.

УДК 338.242.2:331.105 (477) (043.3)

Шевченко Б. О. Пріоритети формування системи управління державно-приватним партнерством у національній економіці

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад формування структури системи управління державно-приватним партнерством (ДПП), виокремлення в ній основних рівнів здійснення управлінських функцій з урахуванням особливостей функціонування національної економіки. Використовуваний у дослідженні структурно-функціональний метод наукового аналізу дозволив визначити, що система управління ДПП є комплексом структурних елементів національної економіки, об'єднаних різноманітними, специфічними за змістом, зв'язками та відносинами завдяки взаємній інтеграції інтересів, відповідальності та ризиків. Ця система містить інститути, процеси, економічні важелі цілеспрямованого впливу та стимули, що створюють умови мотивованого ефективного партнерства держави та приватних підприємницьких структур. Наведено авторське бачення структури системи управління ДПП, що передбачає виокремлення в ній трьох основних рівнів управління: макро-економічного, мезоекономічного, мікроекономічного. Напрями подальших досліджень повинні перебувати у площині порівняльного аналізу ефективності певних форм управління ДПП відповідно до завдань конкретних проектів.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, держава, бізнес, система управління, рівні управління.

Бібл.: 10.

Шевченко Борис Олексійович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра політичної економії, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка (вул. Остроградського, 2, Полтава, 36000, Україна)

E-mail: schevac@rambler.ru

УДК 338.242.2:331.105 (477) (043.3)

Шевченко Б. А. Приоритеты формирования системы управления государственно-частным партнерством в национальной экономике
Целью статьи является обоснование теоретико-методических основ формирования структуры системы управления государственно-частным партнерством (ГЧП), выделение в ней основных уровней осуществления управленческих функций с учетом особенностей функционирования национальной экономики. Используемый в исследовании структурно-функциональный метод научного анализа позволил определить, что система управления ГЧП является комплексом структурных элементов национальной экономики, объединенных разнообразными, специфическими по содержанию, связями и отношениями благодаря взаимной интеграции интересов, ответственности и рисков. Эта система содержит институты, процессы, экономические рычаги целенаправленного воздействия и стимулы, создающие условия мотивированного эффективного партнерства государства и частных предпринимательских структур. Представлено авторское видение структуры системы управления ГЧП, предусматривающее выделение в ней трех основных уровней управления: макроэкономического, мезоэкономического, микроэкономического. Направления дальнейших исследований предусматривают сравнительный анализ эффективности определенных форм управления ГЧП в соответствии с задачами конкретных проектов.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, государство, бизнес, система управления, уровни управления.

Библ.: 10.

Шевченко Борис Алексеевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра политической экономики, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (ул. Остроградского, 2, Полтава, 36000, Украина)

E-mail: schevac@rambler.ru

UDC 338.242.2:331.105 (477) (043.3)

Shevchenko B. A. Priorities of Formation of System of Managing a Public-Private Partnership in the National Economy

The article is aimed at substantiation of the theoretical and methodological foundations of structure of system of managing a public-private partnership (PPP), and selection in the main levels of the managerial functions with consideration for the functioning of the national economy. The structural-functional method of scientific analysis, used in the study, helped to identify that a PPP management system is a complex of structural elements of the national economy, combined by the various, specific contents, links and relationships through mutual integration of interests, responsibilities and risks. This system contains the institutions, processes, economic instruments of targeted action and incentives, creating the terms for motivated effective partnership of the state and private enterprising structures. The author's vision of the PPP control structures has been presented, providing the three main levels: macroeconomic, mesoeconomic, microeconomic. Directions for further research include comparative analysis of efficiency of certain forms of control of the PPP in accordance with the objectives of specific projects.

Key words: public-private partnerships, state, business, management system, management levels.

Bibl.: 10.

Shevchenko Boris A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Political Economy, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (vul. Ostrogradskogo, 2, Poltava, 36000, Ukraine)

E-mail: schevac@rambler.ru

Pogorletskiy, A. I. *Printsipy mezhdunarodnogo nalogooblozheniia i mezhdunarodnogo nalogovogo planirovaniia* [Principles of international taxation and international tax planning]. St. Petersburg: SPbGU, 2005.

Slyozko, O. O., and Rychka, M. A. "Problemy konkurentosposobnosti Ukrainy v umovakh hlobalizatsii na prykladi aviakosmichnoi haluzi" [Problems of Ukraine's competitiveness in a globalized aerospace industry as an example]. *Visnyk Instytutu ekonomiky ta prohnozuvannia*, no. 1 (2006): 84-85.

Saveliev, Ye. V., and Yurii, S. I. "Finansovi instrumenty v systemi novoho svitovoho ekonomichnogo poriadku" [Financial instruments are already a new world economic order]. In *Novyi svitovyi*

ekonomichnyi poriadok ta hlobalni vykyky dlia Ukrainy, 30-33. Ternopil: TNEU, 2014.

Stok, Dzh. R., and Lambert, D. M. *Strategicheskoe upravlenie logistikoy* [Strategic logistics management]. Moscow: INFRA-M, 2005.

Vishnevskiy, V. P. *Nalogooblozhenie v emerzhentnoy ekonomike: teoreticheskie osnovy i napravleniia politiki* [Taxation in the emergent economy: theoretical foundations and policies]. Donetsk, 2012.

Zhatkanbaev, E. B. et al. *Natsionalnye interesy Kazakhstana i vyzovy globalizatsii* [The national interests of Kazakhstan and the challenges of globalization]. Almaty: LEM, 2004.

УДК 338.242.2:331.105 (477) (043.3)

ПРІОРИТЕТИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНИМ ПАРТНЕРСТВОМ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

© 2015 ШЕВЧЕНКО Б. О.

УДК 338.242.2:331.105 (477) (043.3)

Шевченко Б. О. Пріоритети формування системи управління державно-приватним партнерством у національній економіці

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад формування структури системи управління державно-приватним партнерством (ДПП), виокремлення в ній основних рівнів здійснення управлінських функцій з урахуванням особливостей функціонування національної економіки. Використовуваний у дослідженні структурно-функціональний метод наукового аналізу дозволив визначити, що система управління ДПП є комплексом структурних елементів національної економіки, об'єднаних різноманітними, специфічними за змістом, зв'язками та відносинами завдяки взаємній інтеграції інтересів, відповідальності та ризиків. Ця система містить інститути, процеси, економічні важелі цілеспрямованого впливу та стимули, що створюють умови мотивованого ефективного партнерства держави та приватних підприємницьких структур. Наведено авторське бачення структури системи управління ДПП, що передбачає виокремлення в ній трьох основних рівнів управління: макро-економічного, мезоекономічного, мікроекономічного. Напрями подальших досліджень повинні перебувати у площині порівняльного аналізу ефективності певних форм управління ДПП відповідно до завдань конкретних проектів.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, держава, бізнес, система управління, рівні управління.

Бібл.: 10.

Шевченко Борис Олексійович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра політичної економії, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка (вул. Остроградського, 2, Полтава, 36000, Україна)

E-mail: schevac@rambler.ru

УДК 338.242.2:331.105 (477) (043.3)

Шевченко Б. А. Приоритеты формирования системы управления государственно-частным партнерством в национальной экономике
Целью статьи является обоснование теоретико-методических основ формирования структуры системы управления государственно-частным партнерством (ГЧП), выделение в ней основных уровней осуществления управленческих функций с учетом особенностей функционирования национальной экономики. Используемый в исследовании структурно-функциональный метод научного анализа позволил определить, что система управления ГЧП является комплексом структурных элементов национальной экономики, объединенных разнообразными, специфическими по содержанию, связями и отношениями благодаря взаимной интеграции интересов, ответственности и рисков. Эта система содержит институты, процессы, экономические рычаги целенаправленного воздействия и стимулы, создающие условия мотивированного эффективного партнерства государства и частных предпринимательских структур. Представлено авторское видение структуры системы управления ГЧП, предусматривающее выделение в ней трех основных уровней управления: макроэкономического, мезоэкономического, микроэкономического. Направления дальнейших исследований предусматривают сравнительный анализ эффективности определенных форм управления ГЧП в соответствии с задачами конкретных проектов.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, государство, бизнес, система управления, уровни управления.

Библ.: 10.

Шевченко Борис Алексеевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра политической экономики, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (ул. Остроградского, 2, Полтава, 36000, Украина)

E-mail: schevac@rambler.ru

UDC 338.242.2:331.105 (477) (043.3)

Shevchenko B. A. Priorities of Formation of System of Managing a Public-Private Partnership in the National Economy

The article is aimed at substantiation of the theoretical and methodological foundations of structure of system of managing a public-private partnership (PPP), and selection in the main levels of the managerial functions with consideration for the functioning of the national economy. The structural-functional method of scientific analysis, used in the study, helped to identify that a PPP management system is a complex of structural elements of the national economy, combined by the various, specific contents, links and relationships through mutual integration of interests, responsibilities and risks. This system contains the institutions, processes, economic instruments of targeted action and incentives, creating the terms for motivated effective partnership of the state and private enterprising structures. The author's vision of the PPP control structures has been presented, providing the three main levels: macroeconomic, mesoeconomic, microeconomic. Directions for further research include comparative analysis of efficiency of certain forms of control of the PPP in accordance with the objectives of specific projects.

Key words: public-private partnerships, state, business, management system, management levels.

Bibl.: 10.

Shevchenko Boris A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Political Economy, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (vul. Ostrogradskogo, 2, Poltava, 36000, Ukraine)

E-mail: schevac@rambler.ru

Невідомою умовою ефективного функціонування ринкової економіки є конструктивна взаємодія бізнесу і структур державної влади. Відтворювальний характер цих відносин проявляється в інституті державно-приватного партнерства (*public-private partnership*) (ДПП), становлення ідеології якого почалося з першої половини 90-х років ХХ ст., а сучасна практика реалізації проектів ДПП сягає понад три тисячі діючих проектів [1]. В умовах глобальної фінансової кризи, яка суттєво загострила ситуацію на світових ринках, у багатьох країнах світу задля вирішення соціально-економічних проблем діяльність у рамках ДПП помітно активізувалася.

Державно-приватне партнерство дозволяє вирішувати значні економічні проблеми, що постають перед державою. У першу чергу ті, що стосуються пошуку альтернативних бюджетним джерелам інвестиційних ресурсів та підвищення ефективності управління. Світовий досвід акумулював чимало ефективних технологій ДПП, що дозволяють поєднати інтереси бізнесу і держави. Він свідчить про різноманіття організаційних структур з підтримки та розвитку цих відносин, про широку палітру юридичних форм, економічних механізмів і сфер впровадження. На сучасному етапі партнерські відносини поширюються на вирішення завдань розвитку підприємництва й активізації інноваційної діяльності.

Теоретичні основи ДПП розроблені в працях таких зарубіжних авторів, як: Акітобі Б., Аткінсон Е., Варнавський В., Вілісов М., Гелбрейт Дж., Зельднер А., Сільвестров С., Стігліц Дж., Шумпетер Й. та ін. В Україні питання методології відносин державно-приватного партнерства досліджують Бодров В., Винницький Б., Геєць В., Задорожний Г., Запатріна І., Пилипенко Г., Пильтяй А. та ін.

Незважаючи на наявність значного досвіду осмислення теорії та практики ДПП багатьма науковцями, недостатньо дослідженою залишається багаторівнева сутність процесів управління ДПП, тобто перебіг цих процесів як у рамках і в інтересах реалізації конкретного ДПП-проекту, так і за цими рамками.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад формування структури системи управління ДПП, виокремлення в ній основних рівнів здійснення управлінських функцій з урахуванням особливостей функціонування національної економіки на основі використання функціонально-структурного методу наукового аналізу.

Типовими стадіями реалізації ДПП-проекту визнаються такі: формування й вираження ініціативи державою; пропозиції приватного бізнесу з реалізації висунутої ініціативи; узгодження суттєвих умов та інтересів держави й приватного бізнесу в рамках майбутнього проекту ДПП; закріплення досягнутих домовленостей між державою й приватним бізнесом у контракті; виконання прийнятих зобов'язань у рамках ДПП; аналіз отриманих результатів ДПП; розробка нових (більш досконаліх) моделей ДПП; формування нових ініціатив з боку держави [2, с. 58].

За таким переліком припускається, що управління ДПП на всіх стадіях має відповідати порядку їх виник-

нення й проходження в конкретному ДПП-проекті. Однак це припускало б сталість об'єктів і суб'єктів управління. А якщо визначити коло акторів у цьому процесі, то виявляється його мінливість і непостійність. На першій стадії основним і єдиним актором є держава; на другій – численні потенційні учасники ДПП із приватного сектора; на третій – вони ж і держава; на четвертій і п'ятій – держава і безпосередньо переможець відбору, що став учасником конкретного ДПП-проекту; на шостій, сьомій і восьмій – знову єдиним актором виступає держава. Отже, на нашу думку, це засвідчує неможливість формування «плоскої», однорівневої системи управління ДПП з презумпцією сталості складу акторів на кожній зі стадій ДПП.

Певний теоретичний інтерес, на нашу думку, має методологічний підхід, що поєднує використання проектного й процесного менеджменту [3], запропонований подолати зазначену вище проблему однорівневого сприйняття системи управління ДПП.

Стратегія управління проектом розробляється на основі класичних вимог стратегічного менеджменту: визначення цілей, забезпечення їх ресурсами, фінансовими джерелами, здійснення контрактних процедур. Велика увага приділяється кількісним характеристикам, масштабам проекту, організаційним формам кооперації партнерів. У центрі уваги проектного менеджменту знаходяться фінансові ризики й організація спільного виконання намічених цілей. Процесний підхід до розробки стратегії управління партнерством припускає розробку комплексу стратегій під виявлені стратегічні цілі формування й розвитку ДПП. Важливим, на нашу думку, у такому підході є постійне зіставлення стратегії управління ДПП з використанням конкретних інструментів процесного менеджменту.

Найважливішим завданням управління ДПП на основі процесного підходу, на думку автора такого підходу – В. Майбородіна, є досягнення довготривалого партнерського співробітництва. Ним виділено три основні процеси діяльності ДПП: процес основної діяльності, допоміжні процеси й процес управління ДПП. Останній включає управління залученням партнерів у спільне прийняття рішень; управління гармонізацією інтересів; встановлення правил і норм для взаємодії партнерів; управління формуванням загальної довіри між партнерами [3].

Визнаючи значимість наведених досліджень у сфері погодження інтересів у рамках ДПП, вважаємо невірною проблему багаторівневості системи управління ДПП. Справді, проголошуючи рівноцінними й такими, що протікають паралельно, процесний і проектний підходи, ми практично заперечували б ієрархічний характер взаємозв'язку між, припустимо, затвердженням державної ідеології у сфері стратегічних оборонних галузей і створенням змішаного державно-приватного підприємства, наприклад, авіабудівного комплексу. Правильний підхід, вважаємо, повинен враховувати не тільки існування різних рівнів явища, але й характер зв'язків між ними, що було нами досліджено [4, с. 101 – 105].

Вибір на рівні вищих ешелонів влади, відповідальних за розробку й стратегічне виконання державної політики в економічній і соціальній сферах, певного набору державних пріоритетів щодо конкретної прикладної реалізації стратегії ДПП обумовлюють структуру й елементну базу системи управління ДПП, прийнятої в рамках тієї або тієї національної юрисдикції. Під системою управління ДПП пропонуємо розуміти комплекс структурних елементів національної економіки, об'єднаних різноманітними, специфічними за змістом, зв'язками та відносинами завдяки взаємній інтеграції інтересів, відповідальності та ризиків. Мова йде про систему, що містить інститути, процеси, економічні важелі цілеспрямованого впливу та стимули, які створюють умови мотивованого ефективного партнерства держави та приватних підприємницьких структур. Складовими системи управління ДПП виділимо суб'єкти та об'єкти управління партнерською діяльністю, інструменти, форми, методи, механізми її здійснення.

Суб'єктами системи управління ДПП визначимо органи державної влади та інститути (одноосібний або колегіальний виконавчий орган, спеціально створений для виконання завдання реалізації конкретного ДПП-проекту), діяльність яких забезпечує регулювальний вплив на умови, процеси, відносини сторін – партнерів ДПП.

Під *об'єктами системи управління ДПП* розуміємо умови, процеси, відносини, елементи і сектори національної економіки, на які спрямовується регулювальний вплив держави та управлінські функції спеціальних колегіальних органів управління з метою реалізації партнерських відносин держави і бізнесу в рамках конкретних спільних проектів та в межах національної економіки в цілому.

В Україні, в утримуванні закладеного в основу вітчизняного конституційного устрою, на нашу думку, доцільно говорити про трирівневу систему управління ДПП. Пропонуємо виділити в ній такі три основні рівні управління: *макроекономічний* (управлінська функція здійснюється на рівні органів законодавчої і виконавчої влади країни), *мезоекономічний* (управлінська функція здійснюється на рівні органів виконавчої влади регіону або місцевих органів влади), *мікроекономічний* (управлінська функція здійснюється на рівні одноособового або колегіального виконавчого органу, спеціально створеного для виконання цього завдання учасниками конкретного ДПП-проекту).

На макро- і мезоекономічному рівнях виділимо три основні етапи в рамках інфраструктурної підготовки конкретного ДПП-проекту (два перші етапи, з описаних нижче, характерні для макроекономічного рівня, тоді як останній із трьох – фаза угоди – відбувається, як правило, на мезоекономічному рівні).

Першим етапом, на нашу думку, може бути *фаза вироблення загальної політики у сфері ДПП*. Види діяльності, здійснювані на цьому етапі, містять: визначення державою цілей і завдань; вироблення основних керівних принципів для ДПП; розвиток правової бази; розробку стандартних процедур контролю над витратами при реалізації ДПП-проектів; розробку процесів виявлення, презентування й конкурсного відбору

проектів-кандидатів; визначення ролі, яку ДПП буде відігравати в інфраструктурних програмах макроекономічного масштабу; встановлення правил проведення й процедур закупівель для потреб ДПП-проектів; аналіз потреб і позицій усіх зацікавлених сторін; налагодження процедур внутрішніх і зовнішніх комунікацій у зв'язку з реалізацією ДПП-проектів.

Ключовою вимогою на цьому етапі є створення необхідної законодавчої та нормативної бази для підтримки програми розвитку ДПП. Окремі аспекти неспеціального законодавства з питань ДПП, але широкої правової та регулятивної бази в галузях, прямо або побічно пов'язаних із ДПП (таких, наприклад, як закони, що регулюють практику ведення бухгалтерського обліку, обов'язкові умови будівельних контрактів, процедури закупівлі й конкурсного відбору постачальників товарів, робіт і послуг для держпотреб), можуть виступати серйозною перешкодою для ДПП. Таким чином, щоб виключити гострі суперечності між учасниками й непереборні перешкоди в загальному інституціональному середовищі для реалізації ДПП, необхідний ретельний аналіз нормативно-правових обмежень (у т. ч. у сфері податкового режиму, трудового законодавства, банківської системи, валютного контролю, режиму зовнішньоекономічної діяльності, обмежень іноземних інвестицій тощо).

У рамках наступного етапу – *фази планування* – визначається кілька завдань. Перше з них – цілевизначення – уряд країни встановлює цілі, досягати яких покликані ДПП-проекти в тій або тій сфері, формує основу для оцінки альтернативних варіантів реалізації проектів і дозволяє організувати публічне висловлення, висвітлення й обговорення цілей запропонованих програм і шляхів їх досягнення. Час, витрачений на всебічне вивчення цілей ДПП-проекту та їх суспільного сприйняття на цьому етапі, дозволить органам державного управління уникнути помилок в подальшому [5]. Потім оцінюються альтернативні можливості фінансування проекту. Ця оцінка повинна починатися з розуміння й аналізу існуючих альтернативних можливостей залучення позик і інструментів, доступних у рамках державних фінансів. Підготувавши низку фінансових альтернатив, державний партнер ДПП може сформулювати своє бачення того, що може бути зроблене із застосуванням традиційних способів фінансування, і того, які інноваційні фінансові ресурси необхідні для реалізації проекту.

Ще одне із завдань, що реалізуються у цій фазі, – повідомлення про вигоди від реалізації ДПП-проектів. Наявність стратегічного плану комунікацій, що пояснює переваги програми, яка реалізується, може запобігти висловлюванням противників та сфокусувати обговорення на реальних економічних, соціальних і інших перевагах від впровадження проекту.

Наступним із розв'язуваних у цій фазі управління ДПП завдань є створення інтересу на ринку. Це означає, що держава повинна докласти розумні зусилля, щоб на ринку в потрібний час з'являлося відповідне число проектів. Такі дії будуть сприяти тому, що потенційні підрядники й субпідрядники ДПП-проектів – будівельні, проектні, дизайнерські, експлуатаційні та інші компанії – мали ре-

сурсний і фінансовий потенціал, щоб надати свої професійні послуги запланованим до запуску ДПП-проєктам.

Важливим є встановлення реалістичного плану-графіку здійснення проєкту. Цілі проєкту, його бюджет, ринковий рівень ставки відсотку, обсяг перенесених на інших учасників партнерства ризиків, масштаб проєкту й структура самої угоди ДПП – усе це впливає на строки здійснення проєктів.

Ще одним завданням є розробка проєктної угоди, що включає в себе форму тендерної пропозиції, що допомагає визначити коло питань, яке всі учасники торгів будуть мати у своєму розпорядженні для підготовки до участі в конкурсі.

Створення системи управління реалізації – ще одне очевидне завдання на цій стадії. Щоб уникнути зайвих витрат і перевитрат коштів, спрогнозувати затримки і можливі судові суперечки, масштабні інфраструктурні проєкти повинні заздалегідь, до початку проєкту, мати ефективну систему управління й контролю. Багато чиновників, відповідальних за підготовку ДПП-проєктів, необгрунтовано вважають, що, як тільки вони уклали договори підяду, вони знімають із себе відповідальність щодо контролю й нагляду за реалізацією проєкту. Це неправильно, оскільки впродовж реалізації ДПП-проєкту громадськість буде продовжувати звертатися із запитом, претензіями, пропозиціями до держчиновників, як і раніше обгрунтовано вважаючи державу відповідальною за успішну реалізацію проєкту. Тому для успіху ДПП-проєктів вирішальне значення має створення програми моніторингу всього етапу реалізації. Завдання проведення моніторингу для ДПП має свою специфіку. При традиційному підході до закупівель моніторинг закінчується із завершенням будівництва. При здійсненні закупівель для ДПП проведення моніторингу повинне бути більш комплексним, оскільки він необхідний для вирішення широкого кола питань, що стосуються фінансів, операційного й технічного обслуговування протягом тривалого часу.

Надважливе завдання – підготовка персоналу. Більшість країн використовує для реалізації ДПП-проєктів власні кадри. ДПП можуть зменшити свої потреби в додатковому персоналі, віддавши на аутсорсинг, наприклад, проєктні й інженерні роботи, проте, співробітники ДПП зобов'язані, як мінімум, забезпечувати виконання функцій управління проєктами й довгострокового нагляду.

При належним чином підготовленому на двох попередніх етапах базисі для реалізації ідеології ДПП на третьому етапі завдання управління ДПП переміщуються на мікроекономічний рівень і конкретизуються в *управлінських завданнях, що вирішуються в процесі реалізації групою партнерів угоди про ДПП конкретного ДПП-проєкту*. Вважаємо, що фаза угоди має передбачати реалізацію таких заходів: складання переліку допущених до конкурсу учасників; вироблення умов передачі ризиків і здійснення витрат; вироблення механізму виплат і критеріїв оцінки проєкту; запит на пропозицію; вироблення остаточного варіанту проєктної угоди; ви-

бір основного претендента й переговори з ним; закриття фінансової сторони угоди.

Важливою вимогою у фазі угоди є захист суспільних інтересів. На кожному етапі цього процесу державні чиновники повинні дати відповідь на такі ключові питання: які основні цінності уряд повинен захистити в рамках проєкту; яким чином держчиновник може зберегти цілісність цих цінностей. Відповіді на ці питання чиновник може дати, лише звертаючись до морально-етичних і соціальних цінностей більш високого порядку. Це чесність і справедливість, цивілізоване вирішення конфліктів інтересів, стабільність і якість, у тому числі якість державних послуг [6].

Однією з перших вимог в управлінні ДПП-проєктом виступає необхідність виходу за межі розгляду окремої угоди й аналізу перспектив життєвого циклу всього проєкту вцілому. Життєвий цикл ДПП-проєктів зазвичай містить у собі всі або декілька з перерахованих стадій: початкова стадія – передача об'єкта, що перебуває у власності держави, приватному підприємству, що є учасником партнерства, для вирішення спільних завдань, погоджених партнерами в момент ухвалення рішення про створення ДПП; стадія переходу до будівництва, на якій, зазвичай, здійснюються такі операції, як проєктування, дизайн і зборка залежно від індивідуальних особливостей конкретного ДПП-проєкту; стадія будівництва й контролю (нагляду) за його проведенням; стадія експлуатації об'єкта, на якій реалізуються основні положення кількісних і якісних параметрів, закладених у договір ДПП; стадія оцінки реалізації запланованих вигод від партнерства; стадія наступного сервісного обслуговування; стадія завершення проєкту [7].

Визначивши, що входить у поняття життєвого циклу ДПП-проєкту, розглянемо, що означає комплексний підхід з точки зору життєвого циклу і які методологічні вигоди дає його застосування при аналізі конкретних ДПП-проєктів. Безумовно, важливо правильно уявляти собі фінансові та інші умови початкової угоди. Але не менш критичними є такі обставини: формування уявлення про позиції всіх зацікавлених сторін; управління процесом перетворень; правильний розподіл ризиків; розробка законодавчої і нормативної бази, а також аналіз довгострокового впливу ДПП-проєкту на весь сектор (гаузу), в якому він реалізується. Такий підхід забезпечує цілісне бачення всього життєвого циклу ДПП-проєкту.

Вивчення життєвого циклу ДПП-проєкту допомагає легше отримати зворотну реакцію від усіх сторін, що беруть участь, забезпечує основу для оцінки рішень, що приймаються в ході реалізації ДПП-проєкту (тобто чи є вони найбільш прийнятними для кінцевого споживача в довгостроковому аспекті). Наявність комплексного підходу корисна також тим, що без нього держчиновники не змогли б заздалегідь прорахувати можливі гальмівні моменти, які (якщо їх не врахувати вчасно належним чином) можуть так зашкодити розвитку ДПП-проєкту, що він не вийде, навіть, з початкової стадії. Комплексний підхід, з точки зору оцінки усього життєвого циклу ДПП-проєкту, якнайкраще забезпечує інтереси держорганів, які зберігають право власності на активи, що передаються в ДПП, і несуть відповідальність за них упродовж усього життєвого циклу проєкту.

Багато експертів у сфері ДПП підкреслюють пріоритетність етапу угоди. Насправді загальний фінальний успіх або неуспіх ДПП-проекту значною мірою залежить і від не пов'язаних із цією стадією факторів: від розумної політики і наявності правової бази; від ефективного розподілу ризиків; від того, наскільки добре здійснюється процес закупівель; від наявності якісного менеджменту ДПП-проекту. Підхід з позицій аналізу всього життєвого циклу допомагає зрозуміти, як рішення уряду, прийняті на різних етапах ДПП-проекту, вплинуть на його довгостроковий успіх.

При вибудовуванні системи управління ДПП критично важливе значення має правильне формування підсистеми планування. «Відсутність належного підходу до організації стратегічного планування – це типowo для нашої системи. Криза – швидкий аналіз – швидке рішення – наступна криза. Немає місця для планування, немає місця для рефлексії, дуже мало часу для того, щоб ми могли продумати міжнародний досвід» [8]. Переваги впровадження планування у сфері ДПП вже неодноразово відзначалися багатьма дослідниками. Так, зазначається, що формування галузевих, регіональних і відомчих планів ДПП сприяє «...підвищенню ефективності використання коштів, що спрямовуються на розвиток програм професійної освіти, проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт і комерціалізацію їх результатів» [9].

Формування стимулів для інвестиційної діяльності приватних учасників партнерства повинне спиратися на можливість досягнення ними максимальної рентабельності. Кожен учасник ДПП-проекту сам встановлює для себе цілі й визначає інтереси, відповідно до яких оцінює вигідність проекту (як правило, це очікуваний прибуток від вкладень). Водночас ініціатор ДПП-проекту повинен зрозуміти цілі та інтереси кожного учасника та обґрунтувати вигоду його участі в проекті [10, с. 23 – 24].

ВИСНОВКИ

Пріоритети формування системи управління державно-приватним партнерством мають полягати в її структурізації відповідно до принципів ієрархічності, що ґрунтуються на різнорівневості (макро-, мезо- і мікрорівень) компетенцій і відповідальності учасників партнерства, узгодження їх інтересів, організації функціональних взаємозв'язків та погодженості управлінських процесів між органами державної влади та підприємницькими структурами.

Запропоновані підходи до формування ієрархічної та різнорівневої системи управління ДПП сприяють набуттю стратегією ДПП статусу можливого напрямку розбудови національного господарства. Напрями подальших досліджень повинні перебувати в площині порівняльного аналізу ефективності форм управління ДПП відповідно до завдань конкретних проектів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Going global. The world of public private partnerships [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.cbi.org.uk/pdf/goingglobal 0707.pdf>

2. Ларин С. Н. Государственно-частное партнерство: зарубежный опыт и российские реалии / С. Н. Ларин // Государственно-частное партнерство в инновационных системах ; Ин-т экономики ; Вольное экон. общество / Под общ. ред. С. И. Сильвестрова. – М. : URSS, 2008. – С. 51 – 62.

3. Майбородин В. А. Организационно-экономический механизм управления частно-государственным партнерством как экономической системой / В. А. Майбородин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pags.ru/science/abstracts/dis08.00.05/MaiborodinVA.doc>

4. Шевченко Б. О. Визначення рівнів управління державно-приватним партнерством / Б. О. Шевченко // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації: збірник наукових статей учасників Четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава : Скайтек, 2011. – С. 101 – 105.

5. Истомина Л. Альтернатива приватизации. Ею может стать частно-государственное партнерство / Л. Истомина // Экономическая газета. – Минск, 2008. – № 89.

6. Шевченко Б. О. Потенціал державно-приватного партнерства як інструмент антикризових заходів / Б. О. Шевченко // Економічний вісник національного гірничого університету. – 2009. – № 1 (25). Січень – березень. – С. 17 – 24.

7. Closing the infrastructure gap. The role of public-private partnerships [Electronic resource]. – Mode of access : http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ie/Documents/Finance/Corporate%20Finance/2006_closing_infrastructure_gap_deloitte_ireland.pdf

8. Выступление Лорда-Мэра Лондона Ольдермана Яна Людера на круглом столе «Государственно-частное партнерство». Тезисы статей // Электронный журнал «Корпоративные Финансы». – 2009. – Выпуск № 3 (11) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ecsocman.edu.ru/cfjournal/msg/332945.html>

9. Власкин Г. А. Формирование институтов инновационного развития / Г. А. Власкин // Государственно-частное партнерство в инновационных системах ; Ин-т экономики ; Вольное экон. общество [Под общ. ред. С. И. Сильвестрова]. – М. : URSS, 2008. – С. 40 – 51.

10. Михеев О. Л. Финансовые и правовые проблемы частно-государственного партнерства / О. Л. Михеев. – М. : Анкил, 2008. – 56 с.

REFERENCES

“Closing the infrastructure gap. The role of public-private partnerships”. http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ie/Documents/Finance/Corporate%20Finance/2006_closing_infrastructure_gap_deloitte_ireland.pdf

“Going global. The world of public private partnerships”. <http://www.cbi.org.uk/pdf/goingglobal0707.pdf>

Istomina, L. “Alternativa privatizatsii. Eiu mozhnet stat chasto-gosudarstvennoe partnerstvo” [The alternative to privatization. It can be a public-private partnership]. *Ekonomicheskaja gazeta*, no. 89 (2008).

Larin, S. N. “Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo: zarubezhnyy opyt i rossiyskie realii” [Public-private partnerships: international experience and Russian reality]. In *Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v innovatsionnykh sistemakh*, 51-62. M. : URSS, 2008.

Mayborodin, V. A. “Organizatsionno-ekonomicheskii mekhanizm upravleniia chasto-gosudarstvennym partnerstvom kak ekonomicheskoy sistemoy” [Organizational-economic mechanism of public-private partnership as an economic system]. <http://www.pags.ru/science/abstracts/dis08.00.05/MaiborodinVA.doc>

Mikheev, O. L. *Finansovye i pravovye problemy chasto-gosudarstvennogo partnerstva* [Financial and legal problems of public-private partnership]. Moscow: Ankil, 2008.

Shevchenko, B. O. "Vyznachennia rivniv upravlinnia derzhavno-pryvatnym partnerstvom" [Determining levels of government public-private partnership]. In *Sotsialno-ekonomichni transformatsii v epokhu hlobalizatsii*, 101-105. Poltava: Skaitek, 2011.

Shevchenko, B. O. "Potentsial derzhavno-pryvatnoho partnerstva iak instrument antykrizovykh zakhodiv" [The potential of public-private partnerships as a tool of anti-crisis measures]. *Ekonomichnyi visnyk natsionalnoho hirnychoho universytetu*, no. 1 (25) (2009): 17-24.

Blaskin, G. A. "Formirovanie institutov innovatsionnogo razvitiia" [The formation of institutions of innovative development]. In *Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v innovatsionnykh sistemakh*, 40-51. M.: URSS, 2008.

"Vystuplenie Lorda-Mera Londona Oldermana Yana Liudera na kruglom stole «Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo». Tezisy statey" [Speech by Lord Mayor of London Ian Luder Oldermana at the round table "Public-Private Partnership". Abstracts of articles]. <http://ecsocman.edu.ru/cfjournal/msg/332945.html>

УДК 343.37:[334.732.3:669]

ПРЕДПОСЫЛКИ УХОДА В ТЕНЬ МЕТАЛЛОЗАГОТОВИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В КОНТЕКСТЕ ДЕТЕНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

© 2015 ЯСТРЕБОВА А. С.

УДК 343.37:[334.732.3:669]

Ястребова А. С. Предпосылки ухода в тень металлозаготовительных предприятий в контексте детенизации экономики Украины

Статья посвящена актуальной теме детенизации оборота металлозаготовительных предприятий. Специфической чертой украинской неформальной экономики являются те отрасли народного хозяйства, которые вовлечены в теневые схемы. На примере металлозаготовительной и металлоперерабатывающей отраслей в работе анализируются условия и предпосылки ухода в тень отечественных предприятий, исследуются основные «серые» схемы. Анализируемые в работе отрасли являются примером диффузии теневой экономики и коррупции. Среди причин, побуждающих предприятия уходить в тень, выявлены ограничения по наличному расчету за металлолом черных металлов, барьеры на пути легальной работы отрасли, законодательная поддержка тех или иных «серых» схем, высокий уровень коррупции. Раскрыта основная «серая» схема работы металлозаготовительных предприятий в соответствии с иерархией бизнеса от «дворов приема» до металлургических комбинатов, выявлены последствия ее реализации. Показано, что при использовании «серых» схем отраслью заготовки лома черных металлов огромные потери несет как доходная часть бюджета, так и сырьевая база страны в целом. В статье предлагается ряд мероприятий, направленных на легализацию металлозаготовительного и металлоперерабатывающего бизнеса, которые ведут к компромиссу между интересами государства и предпринимателей.

Ключевые слова: металлозаготовительная отрасль, лом черных металлов, детенизация экономики, «серые схемы», «дворы приема», ломозаготовительные площадки.

Библ.: 23.

Ястребова Анна Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: hanna.yastrebova@m.hneu.edu.ua

УДК 343.37:[334.732.3:669]

Ястребова Г. С. Передумови відходу в тень металлозаготовительных підприємств у контексті детенізації економіки України

Стаття присвячена актуальній темі детенізації обороту металлозаготовительних підприємств. Специфічною рисою української неформальної економіки є ті галузі народного господарства, що залучені в тіньові схеми. На прикладі металлозаготовительної та металлопереробної галузей у статті аналізуються передумови відходу в тень вітчизняних підприємств, досліджуються основні «сірі» схеми. Галузі, що аналізуються у роботі, є прикладом дифузії тіньової економіки та корупції. Серед причин, що спонукають підприємства йти в тень, виявлені обмеження за готівковим розрахунком за металобрухт чорних металів, бар'єри на шляху легальної роботи галузі, законодавча підтримка тих чи інших «сірих» схем, високий рівень корупції. Розкрито основну «сіру» схему роботи металлозаготовительних підприємств у відповідності до ієрархії бізнесу від «дворів прийому» до металургійних комбінатів, виявлено наслідки її реалізації. Показано, що при використанні «сірих» схем галузю заготівлі брухту чорних металів величезні втрати несе як доходна частина бюджету, так і сировинна база країни в цілому. У статті пропонується низка заходів, спрямованих на легалізацію металлозаготовительного і металлопереробного бізнесу, які ведуть до компромісу між інтересами держави і підприємців.

Ключові слова: металлозаготовительна галузь, брухт чорних металів, детенізація економіки, «сірі схеми», «дворы прийому», брухтозаготовительні майданчики.

Библ.: 23.

Ястребова Ганна Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кибернетики, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеца (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: hanna.yastrebova@m.hneu.edu.ua

UDC 343.37:[334.732.3:669]

Iastrebova G. S. Preconditions for Shadowing of the Metal-Procurement Enterprises in the Context of Unshadowing of Economy in Ukraine

The article is aimed at the actual topic of unshadowing the turnover of enterprises of the metal-procurement industry. A specific feature of the Ukrainian informal economy are those industries that are involved in shadow schemes. In the paper, an example of the metal-procurement and the scrap metal industry, the conditions and preconditions for shadowing of domestic enterprises are analyzed, the main «gray schemes» are explored. The analyzed industries is an example of diffusion of the shadow economy and corruption. Among the reasons for enterprise's withdraw into the shadows have been identified restrictions on cash payment for ferrous scrap, barriers to legal work of industry, legislative support of certain «gray schemes», high level of corruption. The major «gray scheme» of the metal-procurement enterprises in accordance with the hierarchy of business from reception yards to steel mills has been disclosed, effects of its implementation have been revealed. It has been shown that the use of «gray schemes» by the industry of procurement of ferrous scrap causes a huge losses to the revenue side of the budget, and damages the raw-material base of the country as a whole. The article offers a number of measures aimed at the legalization of the metal-procurement and scrap metal businesses, which will lead to a compromise between the interests of the State and entrepreneurs.

Key words: metal-procurement industry, ferrous scrap, unshadowing of economy, «gray schemes», «receiving yards», scrap collecting sites.

Bibl.: 23.

Iastrebova Ganna S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: hanna.yastrebova@m.hneu.edu.ua

Shevchenko, B. O. "Vyznachennia rivniv upravlinnia derzhavno-pryvatnym partnerstvom" [Determining levels of government public-private partnership]. In *Sotsialno-ekonomichni transformatsii v epokhu hlobalizatsii*, 101-105. Poltava: Skaitek, 2011.

Shevchenko, B. O. "Potentsial derzhavno-pryvatnoho partnerstva iak instrument antykrizovykh zakhodiv" [The potential of public-private partnerships as a tool of anti-crisis measures]. *Ekonomichnyi visnyk natsionalnoho hirnychoho universytetu*, no. 1 (25) (2009): 17-24.

Blaskin, G. A. "Formirovanie institutov innovatsionnogo razvitiia" [The formation of institutions of innovative development]. In *Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v innovatsionnykh sistemakh*, 40-51. M.: URSS, 2008.

"Vystuplenie Lorda-Mera Londona Oldermana Yana Liudera na kruglom stole «Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo». Tezisy statey" [Speech by Lord Mayor of London Ian Luder Oldermana at the round table "Public-Private Partnership". Abstracts of articles]. <http://ecsocman.edu.ru/cfjournal/msg/332945.html>

УДК 343.37:[334.732.3:669]

ПРЕДПОСЫЛКИ УХОДА В ТЕНЬ МЕТАЛЛОЗАГОТОВИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В КОНТЕКСТЕ ДЕТЕНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

© 2015 ЯСТРЕБОВА А. С.

УДК 343.37:[334.732.3:669]

Ястребова А. С. Предпосылки ухода в тень металлозаготовительных предприятий в контексте детенизации экономики Украины

Статья посвящена актуальной теме детенизации оборота металлозаготовительных предприятий. Специфической чертой украинской неформальной экономики являются те отрасли народного хозяйства, которые вовлечены в теневые схемы. На примере металлозаготовительной и металлоперерабатывающей отраслей в работе анализируются условия и предпосылки ухода в тень отечественных предприятий, исследуются основные «серые» схемы. Анализируемые в работе отрасли являются примером диффузии теневой экономики и коррупции. Среди причин, побуждающих предприятия уходить в тень, выявлены ограничения по наличному расчету за металлолом черных металлов, барьеры на пути легальной работы отрасли, законодательная поддержка тех или иных «серых» схем, высокий уровень коррупции. Раскрыта основная «серая» схема работы металлозаготовительных предприятий в соответствии с иерархией бизнеса от «дворов приема» до металлургических комбинатов, выявлены последствия ее реализации. Показано, что при использовании «серых» схем отрасли заготовки лома черных металлов огромные потери несет как доходная часть бюджета, так и сырьевая база страны в целом. В статье предлагается ряд мероприятий, направленных на легализацию металлозаготовительного и металлоперерабатывающего бизнеса, которые ведут к компромиссу между интересами государства и предпринимателей.

Ключевые слова: металлозаготовительная отрасль, лом черных металлов, детенизация экономики, «серые схемы», «дворы приема», ломозаготовительные площадки.

Библ.: 23.

Ястребова Анна Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: hanna.yastrebova@m.hneu.edu.ua

УДК 343.37:[334.732.3:669]

Ястребова Г. С. Передумови відходу в тінь металлозаготовительних підприємств у контексті детінізації економіки України

Стаття присвячена актуальній темі детінізації обороту металлозаготовительних підприємств. Специфічною рисою української неформальної економіки є ті галузі народного господарства, що залучені в тіньові схеми. На прикладі металлозаготовительної та металлопереробної галузей у статті аналізуються передумови відходу в тінь вітчизняних підприємств, досліджуються основні «сірі» схеми. Галузі, що аналізуються у роботі, є прикладом дифузії тіньової економіки та корупції. Серед причин, що спонукають підприємства йти в тінь, виявлені обмеження за готівковим розрахунком за металобрухт чорних металів, бар'єри на шляху легальної роботи галузі, законодавча підтримка тих чи інших «сірих» схем, високий рівень корупції. Розкрито основну «сіру» схему роботи металлозаготовительних підприємств у відповідності до ієрархії бізнесу від «дворів прийому» до металургійних комбінатів, виявлено наслідки її реалізації. Показано, що при використанні «сірих» схем галузю заготівлі брухту чорних металів величезні втрати несе як доходна частина бюджету, так і сировинна база країни в цілому. У статті пропонується низка заходів, спрямованих на легалізацію металлозаготовительного і металлопереробного бізнесу, які ведуть до компромісу між інтересами держави і підприємців.

Ключові слова: металлозаготовительна галузь, брухт чорних металів, детінізація економіки, «сірі схеми», «дворы прийому», брухтозаготовительні майданчики.

Библ.: 23.

Ястребова Ганна Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кибернетики, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеца (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: hanna.yastrebova@m.hneu.edu.ua

UDC 343.37:[334.732.3:669]

Iastrebova G. S. Preconditions for Shadowing of the Metal-Procurement Enterprises in the Context of Unshadowing of Economy in Ukraine

The article is aimed at the actual topic of unshadowing the turnover of enterprises of the metal-procurement industry. A specific feature of the Ukrainian informal economy are those industries that are involved in shadow schemes. In the paper, an example of the metal-procurement and the scrap metal industry, the conditions and preconditions for shadowing of domestic enterprises are analyzed, the main «gray schemes» are explored. The analyzed industries is an example of diffusion of the shadow economy and corruption. Among the reasons for enterprise's withdraw into the shadows have been identified restrictions on cash payment for ferrous scrap, barriers to legal work of industry, legislative support of certain «gray schemes», high level of corruption. The major «gray scheme» of the metal-procurement enterprises in accordance with the hierarchy of business from reception yards to steel mills has been disclosed, effects of its implementation have been revealed. It has been shown that the use of «gray schemes» by the industry of procurement of ferrous scrap causes a huge losses to the revenue side of the budget, and damages the raw-material base of the country as a whole. The article offers a number of measures aimed at the legalization of the metal-procurement and scrap metal businesses, which will lead to a compromise between the interests of the State and entrepreneurs.

Key words: metal-procurement industry, ferrous scrap, unshadowing of economy, «gray schemes», «receiving yards», scrap collecting sites.

Bibl.: 23.

Iastrebova Ganna S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: hanna.yastrebova@m.hneu.edu.ua

Сегодня Украиной взят курс на европейскую интеграцию, однако перспективы вхождения в Европейский Союз осложняются рядом негативных явлений, наблюдаемых в экономике страны. Украина характеризуется высоким уровнем теневой экономики практически во всех отраслях народного хозяйства, оценки которого еще в 2013 г. ввиду сложностей и специфики исследования данного явления колебались от 16,5 до 60% [1, 2]. Сегодняшние кризисные явления лишь усугубляют ситуацию: на фоне тотального дефицита бюджета и девальвации национальной валюты растет недоверие населения и предпринимателей к государству в целом и отдельным чиновникам, что поляризует интересы всех сторон.

С другой стороны, важнейшей проблемой на пути приобретения европейских векторов развития стоит высокий уровень коррупции в Украине. По данным исследований Transparency International [3], Украина в 2014 г. находилась на 142 месте из 175 стран по уровню восприятия коррупции, а социальный опрос «Глобальный барометр коррупции» выявил, что больше половины респондентов считают коррумпированными украинские политические партии, правительство, чиновников и госслужащих, предпринимательство, суды, правоохранительные органы и т. д.

Теневая экономика и коррупция взаимообуславливают друг друга, образуя замкнутый круг: недоверие государству приводит к тому, что предприниматели уводят обороты из-под налогообложения, а нанятые работники соглашаются на заработную плату «в конвертах», при этом хронический дефицит государственных финансов, обусловленный недополучением налоговых доходов, не способствует повышению уровня социальной защищенности и доверия людей.

Однако некоторые сферы ввиду своей специфики подвержены тенизации в гораздо большем объеме. Среди них отрасли, которые традиционно имеют большие теневые обороты: оптовая и розничная торговля, строительство, недвижимость, сельское хозяйство [4, 5], а также отрасли, которыми отличается неформальная экономика Украины: сбор и переработка металлолома, нелегальная добыча угля, производство кокса, продуктов нефтепереработки, некоторые другие виды добывающей промышленности и восстановления отсортированных отходов [5 – 7]. В данных отраслях избыточная реализация контролирующих функций государства и принятие ряда ограничивающих законов привела к возникновению существенных барьеров на пути ведения легального бизнеса.

В рамках анализа публикаций по данной тематике необходимо отметить, что широко известные исследования Ф. Шнайдера, А. Бюэн, Э. Монтенегро [8], выполненные для Мирового банка, посвящены оценке теневой экономики в различных странах. Среди актуальных публикаций, посвященных оценке масштабов теневой экономики и коррупции в Украине, следует отметить работы [1, 2, 9, 10]. Исследованию причин и проявлений теневой экономики в Украине посвящена работа [9], взаимосвязь теневой экономики и коррупции анализируется в [11], особенности тенизации различных

отраслей народного хозяйства рассматриваются в [7, 12, 13]. Однако в имеющихся работах не в полной мере отражена отраслевая специфика украинских предприятий, которые уходят в тень; исследования направлены в основном на разработку комплекса мер по борьбе с теневой экономикой, а не на устранение ее причин; теневые схемы, как правило, не раскрываются.

В связи с этим в данной работе на примере отрасли заготовки и переработки металлолома черных металлов исследуются предпосылки и схемы ухода в тень предприятий тех отраслей, которые отражают специфику неформальной экономики Украины. Целью работы является разработка ключевых мер, которые устраняют причины тенизации оборота украинских предприятий.

Анализируемые сферы отечественного предпринимательства являются примером диффузии коррупции и теневой экономики: постепенное ужесточение законодательства, регулирующего работу данных отраслей, было во многом обусловлено новыми коррупционными схемами: по сути, ограничивающие законы вводились с целью получения прибыли заинтересованными лицами. С другой стороны, условия ведения предпринимательской деятельности в данных отраслях предусматривало контакты с физическими и юридическими лицами, склонными к экономическим девиациям, что снизило уровень социальной ответственности и привело к почти полному уходу предприятий в тень.

Главной особенностью операций с металлоломом является то, что первичный прием металла часто осуществляется у физических лиц, не всегда имеющих высокий социальный статус и понятие об экономической ответственности. Однако, согласно законодательству Украины [14], операции с металлоломом могут осуществляться только за безналичный расчет, что вступает в противоречие с возможностью полноценной работы с физическими лицами.

Итак, исследуем основные «серые» схемы работы металлозаготовительных и металлоперерабатывающих предприятий в Украине, некоторые особенности которых представлены в [6, 15 – 17]. Начиная с нижней ступени иерархии, прием металла осуществляется за наличный расчет в так называемых «дворах приема», которые в принципе работают нелегально, что становится возможным также за счет высокого уровня коррупции украинских правоохранительных органов. Пункты работают в основном потому, что доступ физических лиц для сдачи металла сопровождается рядом сложностей, в том числе обусловленных безналичным расчетом. Такие «дворы приема» есть в каждом населенном пункте, а в крупных городах их тысячи.

Следующей ступенью иерархии бизнеса являются ломозаготовительные площадки, деятельность которых подлежит лицензированию и оформлению как юридического лица. Особенностью их работы в Украине является частичная тенизация, что обусловлено приоритетом операций за наличный расчет. Во-первых, такие площадки в большинстве случаев приобретают лом у «дворов приема» за наличные, во-вторых, даже работая с юридическими лицами, достаточно часто идут на «се-

рые» сделки за наличный расчет ввиду того, что часть принятого металла не состоит на балансе или по другим причинам не была учтена надлежащим образом.

Далее ломозаготовительные площадки, используя, как правило, железнодорожный транспорт, отгружают лом на металлургический комбинат посредством фирм-металлотрейдеров, которые несут ответственность перед комбинатами. В Украине металлотрейдеры являются финансовыми гарантами для комбинатов, обеспечивая их металлом. Теневые схемы работают таким образом, что в случае их раскрытия ответственность чаще всего падает на металлотрейдера. Металлургические комбинаты работают полностью легально, по данным [18, 19], большую часть переработанного металла отправляя на экспорт.

Согласно «серым» схемам вывода оборота металлозаготовительных компаний из-под налогообложения именно металлотрейдер перечисляет ломозаготовительной площадке деньги за отгруженный металл, как правило, по безналичному расчету. Для закупки металла за наличный расчет ломозаготовительными площадками привлекаются фирмы, обналичивающие деньги за определенный процент (от 2,5 до 6%). На счета таких фирм перечисляются деньги за якобы отгруженный металл, возвращаясь затем в наличном виде.

Помимо ограничений на наличный расчет, одной из предпосылок ухода предприятий, заготавливающих металлолом черных металлов, в тень являются существенные барьеры на пути вхождения в отрасль. Во-первых, деятельность ломозаготовительных площадок подлежит лицензированию, что существенно усложняет работу данных предприятий. Во-вторых, для открытия ломозаготовительной площадки необходимо получить большое число разнообразных разрешений, приобрести специальное оборудование, привлечь ряд работников различной квалификации, которые также должны пройти разнообразные курсы, среди которых: проверка взрывоопасности, радиационный и химический контроль, поверка оборудования, пожарная безопасность, разрешение на начало работ, курсы крановщиков, стропальщиков, газорезчиков, газосварщиков, работы по спрессовыванию сосудов под давлением, высотнотехнологические работы и т. д. Достаточно часто данные разрешения оформляются полунелегально, что обеспечивается высоким уровнем коррупции, в некоторых случаях документы не оформляются вовсе, что ведет к снижению безопасности работы данных площадок.

Эти и другие причины приводят к тому, что металлургическая отрасль Украины, которая только за 2014 г., несмотря на падение рыночной конъюнктуры, произвела 27,1 млн тонн стали и 14,4 млн тонн проката готового черного металла [19], частично вовлечена в сложные «серые» схемы, из-за которых из-под налогообложения выводятся огромные суммы. Особое место в этих схемах занимает сфера вторсырья черного лома, по различным оценкам от 60 – 70% до 90% оборотов которой уходит в тень [16]. По данным [20], в 2012 г. заготовители вторсырья собрали и реализовали в Украине 5,9 млн тонн черного металлолома. Учитывая реальные и прогнозные оценки цен на металлолом, произведенные в [21], соглас-

но которым актуальная экспортная цена 1 тонны украинского черного лома составила в среднем 373 доллара США, объемы средств, выводимых из-под налогообложения, могут оказать существенное влияние на состояние бюджетов всех уровней.

В данном контексте экспортная ориентация отрасли заготовки и переработки лома черных металлов также дает основания для беспокойства. Несмотря на квотирование объемов экспорта металлолома, в результате распространения теневых схем, с одной стороны, металл вывозится из страны, что не является перспективным для развитой страны, с другой – бюджеты теряют часть налоговых доходов. Толерантность к неформальной экономике в подобных отраслях проявляется в меньшей степени, чем в социально ориентированных, например, в образовании и медицине.

Тенизация анализируемых отраслей становится возможной из-за высокого уровня коррупции чиновников в комитетах, службах и администрациях всех уровней, а также правоохранительных органах, которые закрывают глаза на работу «дворов приема» и незаконные операции ломозаготовительных площадок. В работах [15, 16] подчеркивается важность и нерешенность проблемы коррупции и законодательной поддержки реализации тех или иных «серых» схем в отрасли заготовки и переработки металлолома черных металлов.

Кроме того, многие контрагенты, которые работают вполне легально, также используют теневые схемы с целью минимизации своих налоговых обязательств в работе с компаниями, заготавливающими и перерабатывающими лом. В отличие от других отраслей, специфика работы с металлом такова, что отследить объем операций достаточно просто. Так, транспортировка металла посредством железнодорожного транспорта предполагает наличие систем слежения за вагонами, а также информации об объемах груза в железнодорожной базе, что позволяет контролировать грузы заинтересованным лицам, вовлеченным в коррупционные схемы с целью получения прибыли.

Подобные описанным выше схемам используются в ряде отраслей, связанных с вторсырьем цветных металлов, редкоземельных металлом (радиодеталей), пластика, макулатуры, стекла, а также с добычей песка, глины, щебня, угля и т. д. Высокая тенизация этих отраслей приводит к тому, что при многомиллионных оборотах предприятия – заготовители вторсырья платят в бюджет минимальные налоги, а заработную плату продолжают выплачивать «в конвертах».

В контексте детенизации экономики Украины и приобретения европейского вектора развития необходимо приложить усилия для легализации работы анализируемых отраслей, а также устранения предпосылок и возможностей реализации описанных выше «серых» схем. Исследование «серых» схем работы ломозаготовительных предприятий дало возможность среди важнейших мер детенизации выделить следующие:

1. Целесообразно отменить ограничения на наличные операции с металлоломом, что стало причиной ухода в тень большинства предприятий отрасли.

Данный вопрос поднимался в работах аналитиков [17], а также был отнесен Кабинетом Министров Украины к проблемам общегосударственного значения [22], однако ограничения не были сняты. Альтернативой почти полного ухода бизнеса в тень является компромисс относительно возможностей наличного расчета по операциям с металлоломом. Это создаст предпосылки для легализации «дворов приема» и предоставления им статуса юридических лиц, вследствие чего налоговые поступления вырастут, а контроль за операциями по вторсырью будет восстановлен.

2. Налогообложение «дворов приема» может осуществляться по общим принципам: им может быть предоставлена возможность платить налоги согласно упрощенной системе налогообложения, учета и отчетности, закрепленной в Налоговом Кодексе Украины [23].

3. Специфика работы ломозаготовительных площадок такова, что объем операций данных предприятий можно проследить на основе информации из железнодорожных баз. Поэтому для таких предприятий целесообразно вводит налог с оборота, контроль по которому может быть осуществлен с наименьшими затратами. Ввиду того, что согласно [23], налог с оборота не является общегосударственным, эта возможность может быть реализована за счет единого налога при пересмотренных ограничениях и ставках для определенных отраслей.

4. С целью усиления налогового контроля необходимо ввести запрет на использование автотранспорта при транспортировке лома на металлургические комбинаты, ограничив перевозки исключительно по железнодорожным путям.

5. С целью устранения барьеров вхождения в отрасль необходимо снизить число или упростить оформление разрешающих документов, снизить количество всевозможных курсов или локализовать их прохождение, привести требования к квалификации работников в соответствие с возможностями предприятий.

6. Приложить максимум усилий по борьбе с коррупцией как на нижней ступени иерархии металлозаготовительного бизнеса («дворы приема»), так и на следующих уровнях (ломозаготовительные площадки, трейдеры), а также отслеживать коррупционные схемы, обеспечивающие доступ к железнодорожным базам по перемещению грузов черного лома.

7. Ограничить законодательную поддержку реализации тех или иных «серых» схем в отрасли заготовки и переработки металлолома черных металлов.

ВЫВОДЫ

На наш взгляд, компромисс между интересами государства по детенизации отечественных предприятий и металлозаготовительной отраслью может быть достигнут за счет решения вопросов контроля наличного оборота по операциям с металлом, борьбы с коррупцией и законодательной поддержкой «серых» схем. Это приведет к легализации оборота предприятий, которые фигурируют в цепочке приема, заготовки и переработке черного металла, а также создаст прецедент для выхода из тени тех отраслей, который используют подобные «серые» схемы. Легализация оборота отечественных пред-

приятий, безусловно, позитивным образом скажется на доходной части бюджета страны и дефиците государственных финансов в условиях нарастающего кризиса. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Кизим Н. А. Тенизация экономики в Украине и России и её влияние на экономическое развитие страны / Н. А. Кизим, А. П. Киреенко, И. О. Губарева // Бизнес Информ. – 2013. – № 8. – С. 8 – 14.
2. Пушак Я. Я. Оцінка тінгової складової в економіці України: методичний аспект / Я. Я. Пушак, О. І. Лиса // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Економічна». – 2013. – № 1. – С. 113 – 123.
3. Transparency International the Global Coalition against Corruption [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.transparency.org>
4. Дудін М. М. Вплив тінгової економіки України на її економічну безпеку / М. М. Дудін // Бизнес Информ. – 2011. – № 12. – С. 4 – 14.
5. Заика А. Борьба с теневой экономикой может вылиться в социальный кризис / А. Заика // Материалы ННАИЦ Институт Горшенина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://institute.gorshenin.ua/news/1100_borba_s_tenevoy_ekonomiko_y_mozhet.html
6. Про затвердження Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : Наказ Державного комітету фінансового моніторингу України від 25.12.2009 р. № 182 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua
7. Копитко М. І. Особливості процесу тінгової діяльності промислових підприємств / М. І. Копитко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 9. – С. 102 – 107.
8. Schneider F. Shadow Economies All over the World. New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007 / F. Schneider, A. Buehn, C. E. Montenegro [Electronic resource]. – Mode of access : <http://worldbank.org>
9. Мазур О. А. Тінвова економіка в Україні: причини, форми її прояву та обсяги / О. А. Мазур // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Економіка. – 2014. – Т. 22, вип. 8(2). – С. 70 – 77.
10. Лейфура М. В. Основні методики оцінки рівня тінгової економіки та її динаміка в Україні / М. В. Лейфура // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – № 2.
11. Штовба С. Д. Ідентифікація взаємозв'язку корупції та тінгової економіки в європейських країнах в 2003 – 2012 роках / С. Д. Штовба, О. В. Штовба // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2013. – № 4. – С. 63 – 68.
12. Петрова І. А. Виявлення правоохоронцями типових схем тінгового обігу нафтопродуктів / І. А. Петрова // Право і Безпека. – 2014. – № 2. – С. 130 – 135.
13. Ястребова А. С. Предпосылки тенизации оборота сферы информационных технологий и пути его легализации в Украине / А. С. Ястребова, З. В. Терзи // Бизнес Информ. – 2014. – № 12. – С. 248 – 253.
14. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо операцій з металобрухту)» // Відомості Верховної Ради України – 2001. – № 1. – Ст. 3.
15. Корж С. Залізну схему роз'їдає корупційна іржа, або як ділять «золоті батони» / С. Корж // Голос України. – 2014. – от 10.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://golosukraine.com/publication/suspilstvo/spilnota/28467-zaliznu-shemu-rozyidaye-korupciyna-irzha-abo-yak-d/>
16. Бізнес тінгових покупців металобрухту отримав законодавчу підтримку // Архів інформаційного порталу «Економічна правда» від 27.06.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2012/06/27/327812/>

17. Глава МАИР розказав, скільки ворують металломішчів // Архив Інтернет-газети «Економіка» от 01.12.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economica.com.ua/metal/article/96805.html>

18. Пизинцали Л. В. Предпосылки развития системы утилизации лома в Украине на примере железнодорожного и морского транспорта / Л. В. Пизинцали, Н. И. Александровская, Л. В. Кошарская // Збірник наукових праць ДонІЗТ. – 2014. – № 37. – С. 157 – 162.

19. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>

20. Кабаш Н. Великий железный перелом / Н. Кабаш // Эксперт. – 2013. – № 9 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.expert.ua/articles/16/0/11174/>

21. Рынок лома черных металлов в мире и Украине: современные тенденции и прогноз на 2013 год. – Киев : ГП «Укрпромнешэкспертиза». – 77 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://delphicasteel.com/cgi-bin/wg.cgi/wobj?id=3621>

22. Архив документации Кабинета Министров Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kmu.gov.ua/kmu/document/141123023/dod6.doc>

23. Податковий кодекс України № 2756-VI від 2 грудня 2010 р. // Голос України. – 2010. – № 229-230. – С. 4 – 62.

REFERENCES

“Архив документации Кабинета Министров Украины” [Ferrous scrap market in the world and Ukraine: current trends and forecast for 2013]. <http://www.kmu.gov.ua/kmu/document/141123023/dod6.doc>

“Biznes tinyovykh pokuptsiv metalobrukhtu otrymav zakonodavchu pidtrymku” [Business shady buyers of scrap metal received legislative support]. <http://www.epravda.com.ua/news/2012/06/27/327812/>

Dudin, M. M. “Vplyv tinyovoi ekonomiky Ukrainy na ii ekonomichnu bezpeku” [The influence of the shadow economy in Ukraine its economic security]. *Biznes Inform*, no. 12 (2011): 4-14.

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://ukrstat.gov.ua>
“Glava MAIR rasskazal, skolko voruiut metallolomshchiki” [Prerequisites shadowing turnover of information technology and the way it was legalized in Ukraine]. <http://www.economica.com.ua/metal/article/96805.html>

Kopytko, M. I. “Osoblyvosti protsesu tinyovoi diialnosti promyslovykh pidpriemstv” [Features of the shadow process industry]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 9 (2013): 102-107.

Korz, S. “Zaliznu skhemu roz'idaie koruptsiina irzha, abo iak diliat «zoloti batony»” [Iron scheme corroded rust corrupt, or divide as “golden loaves”]. <http://golosukraine.com/publication/suspilstvo/spilnota/28467-zaliznu-shemu-rozyidaye-korupcijna-irzha-abo-yak-d/>

Kabash, N. “Velikiy zheleznyy perelom” [Prerequisites for the development of recycling scrap in Ukraine for example, rail and sea transport]. <http://www.expert.ua/articles/16/0/11174/>

Kizim, N. A., Kireenko, A. P., and Gubareva, I. O. “Tenizatsiia ekonomiki v Ukraine i Rossii i ee vliianie na ekonomicheskoe razvitiie strany” [Shadow economy in Ukraine and Russia and its impact on the economic development of the country]. *Biznes Inform*, no. 8 (2013): 8-14.

Leifura, M. V. “Osnovni metodyky otsinky rivnia tinyovoi ekonomiky ta ii dinamika v Ukraini” [The main method of estimation of the shadow economy and its dynamics in Ukraine]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*, no. 2 (2013).

[Legal Act of Ukraine] (2001).

[Legal Act of Ukraine] (2009). zakon1.rada.gov.ua

[Legal Act of Ukraine] (2010).

Mazur, O. A. “Tinyova ekonomika v Ukraini: prychny, formy ii proiavu ta obsiahny” [The shadow economy in Ukraine: causes, manifestations and forms of its volume]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriiia “Ekonomika”*, vol. 22, no. 8 (2) (2014): 70-77.

Petrova, I. A. “Vyivlennia pravookhorontsiamyi tipovykh skhem tinyovoho obihu naftoproduktiv” [Identification of police officers typical patterns of shadow circulation of oil]. *Pravo i Bezpeka*, no. 2 (2014): 130-135.

Pushak, Ya. Ya., and Lysa, O. I. “Otsinka tinyovoi skladovoi v ekonomitsi Ukrainy: metodychnyi aspekt” [Assessment of the shadow economy in Ukraine component: methodological aspects]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia “Ekonomichna”*, no. 1 (2013): 113-123.

Pizintzali, L. V., Aleksandrovskaya, N. I., and Koscharskaya, L. V. “Predposylki razvitiya sistemy utilizatsii loma v Ukraine na primere zheleznodorozhnogo i morskogo transporta” [Chapter IARC told how much they steal metallolomshchiki]. *Zbirnyk naukovykh prats DonIzT*, no. 37 (2014): 157-162.

“Rynok loma chernykh metallov v mire i Ukraine: sovremennye tendentsii i prognoz na 2013” [Great iron fracture]. <http://delphicasteel.com/cgi-bin/wg.cgi/wobj?id=3621>

Sneider, F., Buehn, A., and Montenegro, C. E. “Shadow Economies All over the World. New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007”. <http://worldbank.org>

Shtovba, S. D., and Shtovba, O. V. “Identifikatsiia vzaiemozviazku koruptsii ta tinyovoi ekonomiky v ievropeyskykh krainakh v 2003 – 2012 rokakh” [Identify the relationship of corruption and the shadow economy in Europe in 2003-2012 years]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, no. 4 (2013): 63-68.

“Transparency International the Global Coalition against Corruption”. <http://www.transparency.org>

Yastrebova, A. S., and Terzi, Z. V. “Predposylki tenizatsii oborota sfery informatsionnykh tekhnologiy i puti ego legalizatsii v Ukraine” [The fight against the shadow economy may lead to a social crisis]. *Biznes Inform*, no. 12 (2014): 248-253.

Zaika, A. “Borba s tenevoy ekonomikoy mozhete vylitsia v sotsialnyy krizis” [Transparency International the Global Coalition against Corruption]. http://institute.gorshenin.ua/news/1100_borba_s_tenevoy_ekonomikoy_mozhet.html

ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ Й РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

© 2015 СОЛОДОВНИК О. О., ДОКУНІНА К. І.

УДК 338.45:658.5

Солодовник О. О., Докуніна К. І. Чинники, що впливають на процес формування й реалізації програм енергозбереження на підприємствах житлово-комунального господарства

У статті розглянуто актуальне питання дослідження чинників, що впливають на процес формування й реалізації програм енергозбереження на підприємствах ЖКГ. У процесі дослідження проаналізовано вітчизняну практику формування і реалізації таких програм і встановлено основні чинники, що впливають на цей процес. Шляхом експертного оцінювання виокремлені чинники проранжовано за рівнем зниження їх важливості та з'ясовано, що найбільший вплив на процес формування й реалізації програм енергозбереження на вітчизняних підприємствах ЖКГ у теперішній час мають ті, що стосуються безпосередньо етапу реалізації програм енергозбереження. Визначено, що пріоритетним напрямом удосконалення політики енергозбереження в Україні є адаптація до вітчизняних умов господарювання світової практики фінансування інфраструктурних проектів із застосуванням сучасних фінансових інструментів – інфраструктурних облигацій.

Ключові слова: житлово-комунальне господарство, підприємство, програма енергозбереження, фінансове забезпечення, чинник.

Табл.: 1. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 15.

Солодовник Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та кредиту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: solodovnico@rambler.ru

Докуніна Катерина Ігорівна – аспірантка, кафедра фінансів та кредиту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: ekaterina_dokunina@mail.ru

УДК 338.45:658.5

UDC 338.45:658.5

Солодовник О. А., Докуніна Е. И. Факторы, влияющие на процесс формирования и реализации программ энергосбережения на предприятиях жилищно-коммунального хозяйства

В статье рассмотрены актуальные вопросы исследования факторов, влияющих на процесс формирования и реализации программ энергосбережения на предприятиях ЖКХ. В процессе исследования проанализирована отечественная практика формирования и реализации таких программ и установлены основные факторы, влияющие на этот процесс. Путем экспертного оценивания выделенные факторы проранжированы по уровню снижения их важности, что дало возможность выяснить: наибольшее влияние на процесс формирования и реализации программ энергосбережения на отечественных предприятиях ЖКХ в настоящее время имеют те, которые касаются непосредственно этапа реализации программ энергосбережения. Определено, что приоритетным направлением совершенствования политики энергосбережения в Украине является адаптация к отечественным условиям хозяйствования мировой практики финансирования инфраструктурных проектов с применением современных финансовых инструментов – инфраструктурных облигацій.

Ключевые слова: жилищно-коммунальное хозяйство, предприятие, программа энергосбережения, финансовое обеспечение, фактор.

Табл.: 1. **Формул.:** 2. **Библ.:** 15.

Солодовник Олена Александровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов и кредита, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: solodovnico@rambler.ru

Докуніна Катерина Игорівна – аспірантка, кафедра финансов и кредита, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: ekaterina_dokunina@mail.ru

Solodovnik O. O., Dokunina K. I. Factors, Influencing the Process of Formation and Implementation of Energy-Saving Programs at the Enterprises of Housing and Communal Services

In the article actual issues of studying the factors, influencing the process of formation and implementation of energy-saving programs at the enterprises of housing and communal services, are considered. During the research, the domestic practice of formation and implementation of such programs was analyzed and the main factors influencing this process were identified. Using expert estimation, the selected factors were ranked by the level of decreasing importance, which made possible to clarify that the greatest influence on the formation and implementation of energy-saving programs at the domestic enterprises of housing and communal services currently are those that relate directly to the stage of implementation of energy-saving programs. It has been determined that a priority direction of improving the energy-saving policy in Ukraine will be an adaptation to domestic conditions of world's management practices for financing infrastructure projects with the use of modern financial instruments – such as revenue-yielding bonds

Key words: housing and communal services, enterprise, energy-saving program, financial assurance, factor.

Tabl.: 1. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 15.

Solodovnik Olesia O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance and Credit, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: solodovnico@rambler.ru

Dokunina Kateryna I. – Postgraduate Student, Department of Finance and Credit, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: ekaterina_dokunina@mail.ru

Політикою енергозбереження в Україні передбачається вжиття певних заходів, спрямованих на зменшення енергоємності виробництва та скорочення витрат паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) на виробництві за умови зниження навантаження на державний і місцевий бюджети. У цьому напрямі, за останнє десятиліття, зроблені певні кроки. Зокрема у 2006 р. Кабінетом Міністрів України схвалено Енерге-

тичну стратегію до 2030 р. [1], реалізація якої забезпечить зниження питомого споживання ПЕР в економіці на 30 – 35% та скорочення бюджетних витрат за рахунок впровадження комплексних програм підвищення енергоефективності. Відтоді укладено значну кількість державних, регіональних і галузевих програм енергозбереження, але за результатами дослідження [2], виконаного Національним інститутом стратегічних досліджень,

більшість з них виконуються неефективно (на 20 – 30%), у тому числі й у сфері ЖКГ, яка на сьогодні є найбільш енергоємною сферою вітчизняної економіки. У зв'язку з цим актуалізується питання виявлення чинників, що перешкоджають реалізації програм енергозбереження на підприємствах ЖКГ.

Дослідження чинників впливу на процес формування й реалізації програм енергозбереження на підприємствах, в економічній літературі не набуло належного висвітлення. Окремі аспекти формування й реалізації заходів енергозбереження на підприємстві розглянуті в працях таких вчених, як О. В. Бондар-Підгурська [3], І. Б. Запужак [4], Е. В. Камишнікова [5], В. П. Полуянов [6], О. Ю. Трач [7] та ін. Однак зазначені вчені у своїх наукових дослідженнях не розкривають специфіки ЖКГ і не висвітлюють питання аналізу факторів, що впливають на процес формування й реалізації програм енергозбереження на підприємствах ЖКГ.

Метою статті є розгляд чинної вітчизняної практики формування і реалізації програм енергозбереження на підприємствах ЖКГ і виокремлення основних чинників, які впливають на цей процес, що дозволить обґрунтувати пріоритетні напрямки вдосконалення політики енергозбереження в Україні.

На законодавчому рівні процес формування й реалізації державних і регіональних програм розвитку в Україні регламентовано низкою нормативно-правових актів. Зокрема, Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 р. № 1602-111, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм» від 31.01.2007 р. № 106, Наказом Міністерства економіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання» від 04.12.2006 р. № 367 [8], згідно з якими державні програми розробляються і виконуються у такій послідовності: визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована програма; аналіз причин виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання програмним методом; мета програми; визначення оптимального варіанта розв'язання проблеми на основі порівняльного аналізу можливих варіантів; шляхи і способи розв'язання проблеми, строк виконання програми; очікувані результати виконання програми, визначення її ефективності; оцінка фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів, необхідних для виконання програми [9].

Особливе значення для формування програм енергозбереження має відповідне методичне забезпечення. Дослідження нормативно-правової бази України та науково-практичних рекомендацій щодо розробки державних програм розвитку свідчать про те, що чинне методичне забезпечення процесу формування й реалізації програм енергозбереження не є досконалим. Зокрема, підприємства ЖКГ при розробці заходів енергозбереження використовують Методику розроблення галузевих, регіональних програм енергоефективності та про-

грам зменшення споживання енергоресурсів бюджетними установами шляхом їх раціонального використання (далі – Методика) [10], яка є єдиною для всіх установ державної та комунальної форми власності та не враховує галузеву специфіку діяльності таких установ. Це суттєво впливає на кількість заходів, що мають бути реалізовані, їх масштаб, обсяги і джерела фінансування тощо.

Інформація щодо заходів енергозбереження, які необхідно реалізувати на об'єкті, міститься, зокрема, у висновках енергетичного аудиту, який являє собою комплексне енергетичне обстеження підприємства. Протягом останніх років дедалі більше вітчизняних підприємств визнають необхідність його проведення, але на практиці підприємства ЖКГ майже не використовують енергоаудит для визначення заходів енергозбереження в рамках державних програм через брак власних кваліфікованих кадрів, які спроможні здійснювати таке обстеження, і обмежені фінансові можливості для залучення сторонніх організацій для проведення відповідного аудиту. За даними Державного агентства енергоефективності [11], повноваження для проведення енергетичного аудиту в Україні мають 114 спеціалізованих організацій, 11 із яких розташовані в Харківській області, але аудиторською перевіркою Державної фінансової інспекції в Харківській області [12] підприємств теплоенергетики встановлено й підтверджено факт повільного проведення енергетичних аудитів, що призводить до зниження ефективності впровадження заходів енергозбереження.

Для того, щоб з'ясувати, які можливості має підприємство для реалізації програми енергозбереження, необхідне чітке уявлення щодо його фінансово-економічного стану. Аналіз фінансово-економічного стану найбільших підприємств ЖКГ у м. Харків – КП «Харківводоканал», КП «Харківські теплові мережі», КП «Міськвітло» – за період 2012 – 2013 рр. свідчить про їх нестабільний фінансовий стан та існування проблем щодо формування прибутку від основної діяльності. Так, упродовж зазначеного періоду КП «Харківводоканал» працювало збитково, збитки складають до 30 грн від кожної гривні продажу, що є наслідком незадовільної роботи підприємства. Також збитковим було й КП «Харківські теплові мережі». КП «Міськвітло» протягом 2012 – 2013 рр. працювало прибутково, але прибуток від кожної гривні продажу мізерний: 0,68 та 0,02 копійки відповідно. Одним із напрямів поліпшення такої ситуації може бути впорядкування принципів ціноутворення за вартість ПЕР на макрорівні та спожиті послуги – на мікрорівні.

Повне та своєчасне фінансування запланованих заходів енергозбереження є запорукою ефективної реалізації відповідних програм будь-якого рівня. Аналіз стану реалізації програм енергозбереження в Україні дає підстави для висновку, що фінансування таких програм із державного та місцевого бюджетів є несвоєчасним, власних коштів підприємств ЖКГ, необхідних для реалізації запланованих заходів, недостатньо, а механізм залучення додаткових джерел не розвинений. Поступовий перехід фінансування заходів енергозбереження з державного та місцевого бюджетів на власні кошти

підприємств зумовлений кризовим станом вітчизняної економіки, але самозабезпеченість підприємств ЖКГ власними фінансовими ресурсами досить низька, тому одним з шляхів виходу з такої ситуації є диверсифікація джерел фінансування заходів енергозбереження.

Альтернативою основним джерелам фінансування (бюджетне фінансування і фінансування з власних джерел) є механізм залучення додаткових коштів на фінансовому ринку, зокрема шляхом отримання банківського кредиту або випуску цінних паперів. Але нестабільний фінансовий стан підприємств ЖКГ і криза системи державних фінансів, що триває в Україні, є тими основними чинниками, що перешкоджають банківському кредитуванню підприємств ЖКГ у найближчій перспективі. Використання ж інфраструктурних облігацій для формування позикового капіталу сигналізує інвестору, що ці кошти будуть спрямовані не «на проїдання» і «латання дір» на підприємстві ЖКГ, а на фінансування конкретного проекту енергозбереження. Правову основу та можливість розвитку такого інструменту в українській практиці фінансування інфраструктурних проектів задекларовано у проекті Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» щодо розвитку ринку облігацій» [13], який схвалено Верховною Радою України у першому читанні.

Велике значення для якісної розробки та реалізації заходів енергозбереження має кваліфікація і професійна компетентність залучених до цього процесу працівників ЖКГ. На жаль, на підприємствах цієї сфери однією з проблем є низький рівень компетентності працівників. Так, за даними Державної служби статистики України, облікова кількість штатних працівників у сфері надання комунальних та індивідуальних послуг у 2013 р. складає 190,6 тис. осіб, із них 166,4 тис. осіб із середньою, спеціальною, неповною та базовою вищою освітою (77,1%) та 24,2 тис. осіб – з вищою освітою (22,9%) [14]. За рівнем повної вищої освіти працівники сфери надання комунальних та індивідуальних послуг за видами економічної діяльності відстають від середніх по Україні (35,6%). При цьому рівень підвищення кваліфікації працівників ЖКГ в Україні залишається доволі низьким, зокрема через розлагодженість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації робітників та управлінців, відсутність технічного оснащення, необхідного для здійснення такого навчання, а також неналежного фінансування заходів, пов'язаних із навчанням та підвищенням кваліфікації. Зазначена проблема може бути вирішена шляхом залучення до процесу формування і реалізації програм енергозбереження приватних партнерів, для яких володіння та використання інформації про сучасні тенденції та технології енергозбереження є запорукою їх динамічного розвитку.

Ефективність виконання програм енергозбереження на підприємствах ЖКГ значною мірою залежить від досконалості організації процесу формування і реалізації заходів енергозбереження. Сучасна українська практика свідчить про його недосконалість, у першу чергу, через складність системи взаємодії виконавчих органів міської ради та відповідальних виконавців під-

приємств ЖКГ, що проявляється у наявності значної кількості інформаційних зв'язків між ними; по-друге, невизначеність функцій структурних підрозділів підприємства, задіяних в цьому процесі; по-третє, зведення заходів енергозбереження лише до заміни, модернізації чи ремонту застарілого обладнання, що не відповідає провідному досвіду європейських країн. Щодо останнього, то в цих країнах, крім ремонту та модернізації застарілого обладнання, особливу увагу приділено заходам, спрямованим на збереження довкілля, використання альтернативної енергетики та посилення енергетичної безпеки в країні. Вирішити зазначену проблему в Україні можливо шляхом оптимізації організаційної структури та взаємозв'язків між співробітниками підприємства ЖКГ, вдосконалення існуючих вітчизняних підходів до формування і реалізації заходів енергозбереження на основі кращої світової практики, наприклад, практики використання альтернативних і поновлюваних джерел енергії, запровадження механізмів стимулювання раціонального використання та економії ПЕР тощо. Як на прям вдосконалення оргструктури на підприємствах ЖКГ доцільно створювати окремий структурний підрозділ – службу енергетичного менеджменту, діяльність якої спрямована на всебічне управління та оптимізацію споживання основних ПЕР. Доцільність впровадження такої служби на підприємствах України визначено у червні 2012 р. прийняттям стандарту ISO 50001 «Системи енергетичного менеджменту» [15], створеного Міжнародною організацією зі стандартизації. Натомість, серед найбільших підприємств ЖКГ м. Харкова така служба функціонує лише на КП «Харківводоканал». На інших підприємствах ЖКГ м. Харкова окремої служби енергетичного менеджменту не існує, таку роботу проводять співробітники підприємства, які беруть участь у розробці та реалізації заходів енергозбереження.

Зметою своєчасного виявлення можливих відхилень від запланованих показників реалізації заходів енергозбереження на підприємстві необхідне обов'язкове здійснення моніторингу виконання програм енергозбереження. Натомість, у чинній Методичі [11] не наведено ані чіткої формули розрахунку оцінки ефективності реалізації програм енергозбереження, ані порядку її здійснення, а результати моніторингу виконання державних і регіональних програм енергозбереження в Україні практично недоступні. Зокрема, на сайті Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження [11] ознайомитись з інформацією про показники енергоефективності можна лише за 2011 р. За період 2012 – 2013 рр. такі дані відсутні. Оприлюднення загальних результатів виконання відповідних програм дозволить підприємствам ЖКГ отримати інформацію про сучасний стан реалізації програм енергозбереження на макро- і мезорівні та окреслити напрями вдосконалення заходів енергозбереження на мікрорівні.

Отже, на підставі проведеного дослідження можна виокремити такі основні чинники, що впливають на процес формування й реалізації програм енергозбереження на підприємствах ЖКГ: на стадії формування – наявність методичного забезпечення, проведення/висно-

вки енергоаудиту, результати фінансово-економічного аналізу, кадрове забезпечення; на стадії реалізації – фінансове забезпечення, організаційне забезпечення; при здійсненні контролю – моніторинг виконання, оцінювання ефективності реалізації програм.

З метою вибору методу оцінювання вагомості чинників було проаналізовано економічну літературу та з'ясовано, що для вирішення цього завдання науковці пропонують застосовувати різні методи – як формалізовані, так і неформалізовані. Перша група методів заснована на використанні економіко-математичних методів оцінки, які передбачають використання тих чи інших статистичних залежностей між показниками, друга – передбачає евристичний (інтуїтивний) підхід, який ґрунтується на гіпотезі наявності достатніх знань, досвіду та кваліфікаційних здібностей експертів, які здійснюють таку оцінку. Остаточний вибір методу оцінювання залежить від його параметрів. У межах нашого дослідження такими параметрами є чинники впливу на процес формування й реалізації програм енергозбереження на підприємствах ЖКГ, більшість з яких являють собою якісні характеристики, що, певною мірою, обмежує використання економіко-математичних методів оцінки. Тому для визначення вагомості виокремлених чинників, що впливають на процес формування й реалізації програм енергозбереження, у роботі застосовано метод експертного оцінювання, а саме, одну з процедур експертних вимірів – ранжування. Для цього за допомогою анкетування було проведено опитування експертів щодо впорядкування чинників, відносно їх важливості в досліджуваному процесі шляхом надання кожному чиннику кількісної ознаки та присвоєнням їм балів у межах від 1 (несуттєвому) до 5 (найсуттєвішому). Якщо експерт вважав, що кілька чинників рівноцінні, то він надав їм однакову кількість балів. У дослідженні брали участь 15 експертів з числа працівників комунальних підприємств і органів міської влади, що задіяні в розробці програм енергозбереження, а також спеціалісти сфери енергозбереження.

Основні статистичні характеристики експертного опитування наведено в табл. 1.

Аналіз даних таблиці дозволяє дійти висновку, що, на думку експертів, найбільший вплив на процес формування й реалізації програм енергозбереження на під-

приємствах ЖКГ серед усієї сукупності чинників мають фінансове та організаційне забезпечення (вага чинників 4,87 і 4,60 відповідно), найменший – моніторинг виконання та оцінка ефективності реалізації програм (вага чинників 2,47 та 1,87 відповідно).

Оскільки кінцевий висновок для прийняття рішення про важливість обраних чинників можливий лише за умови певного рівня узгодженості думок експертів, у дослідженні було визначено ступінь достовірності проведеного оцінювання. Оцінка ступеня узгодженості думок експертів оцінена за допомогою коефіцієнта конкордації Кендала, який розраховується за формулою:

$$\begin{cases} K_{\text{кон}} = \frac{12 \sum_{j=1}^n d_j^2}{m^2(n^3 - n) - m \sum_{i=1}^m T_i} \\ d_j = S_i - \frac{\sum_{j=1}^n S_j}{n} \\ S_i = \sum_{i=1}^m R_{ij} \\ T_i = \sum_{l=1}^L (t_l^3 - t_l), \end{cases}$$

де l – кількість груп зв'язаних рангів

t_l – кількість зв'язаних рангів у кожній групі.

За проведеним розрахунком, коефіцієнт конкордації ($K_{\text{кон}}$) дорівнює 0,852, що свідчить про високий рівень узгодженості думок експертів.

Статистична істотність коефіцієнта конкордації перевірена за критерієм Пірсона:

$$x_p^2 = \frac{12 \sum_{j=1}^n d_j^2}{mn(n+1) - \frac{1}{n-1} \sum_{j=1}^m T_i},$$

де x_p^2 – розрахункове значення критерію Пірсона.

Розрахункове значення (x_p^2) співставляється з табличним значенням (x_p^2) для $n-1$ ступенів свободи та довірчої ймовірності ($p = 0,95$ або $p = 0,99$). Якщо (x_p^2) > (x_p^2) – має місце істотність коефіцієнта конкордації. Згідно з розрахунками (x_p^2) = 89,49, а за $p = 0,99$ (x_p^2) = 18,48, що свідчить про статистичну істотність коефіцієнта конкордації та дає можливість проводити ретельний аналіз результатів обробки даних.

Таблиця 1

Ранжування визначених чинників за рівнем зниження їх важливості

№ чинника відносно їх важливості	Назва чинника	Середнє значення рангу, $\bar{S}_j$	Середній бал, $\bar{\mu}_j$
1	Фінансове забезпечення	1,73	4,87
2	Організаційне забезпечення	2,23	4,60
3	Наявність методичного забезпечення	2,50	4,40
4	Проведення /висновки енергоаудиту	4,67	3,47
5	Результати фінансово-економічного аналізу	5,07	3,27
6	Кадрове забезпечення	5,87	2,87
7	Моніторинг виконання	6,40	2,47
8	Оцінювання ефективності реалізації програм	7,53	1,87

Проведене дослідження доводить першочерговість вдосконалення тих складових політики енергозбереження в Україні, які безпосередньо стосуються фінансового та організаційного забезпечення процесу формування і реалізації відповідних програм. Для вдосконалення цих складових пропонуємо розробити та впровадити у господарську практику механізм фінансування заходів енергозбереження шляхом залучення коштів приватних структур через розміщення інфраструктурних облігацій; оптимізувати організаційну структуру взаємозв'язків між співробітниками ЖКГ, зайнятими формуванням та реалізацією програм енергозбереження; удосконалити існуючі методичні підходи до розробки і реалізації заходів енергозбереження на основі провідного європейського досвіду; запровадити механізм стимулювання раціонального використання та економії ПЕР; внести відповідні зміни у чинне методичне забезпечення щодо виокремлення галузевих особливостей підприємств ЖКГ при розробці і реалізації заходів енергозбереження.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження було проаналізовано вітчизняну практику формування і реалізації програм енергозбереження на підприємствах ЖКГ та виокремлено основні чинники, що впливають на цей процес. На підставі експертного оцінювання обрані чинники було проранжовано за рівнем зниження їх важливості та з'ясовано, що найбільший вплив на процес формування і реалізації програм енергозбереження на вітчизняних підприємствах ЖКГ має фінансове та організаційне забезпечення. Одним із напрямів удосконалення політики енергозбереження в Україні запропоновано імплементувати у вітчизняну господарську практику світовий досвід застосування інфраструктурних облігацій. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Енергетична стратегія України на період до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com>
2. Енергоефективність у регіональному вимірі. Проблеми та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/energoefekt-b40dc.pdf>
3. **Бондар-Підгурська О. В.** Науково-методичні підходи до оцінки енергоефективності як фактор конкурентоспроможності промислової продукції в інноваційній моделі розвитку України / О. В. Бондар-Підгурська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22%282%29_ekon/stat_20_1/13.pdf
4. **Запихляк І. Б.** Оцінка потенціалу енергозбереження вітчизняних газотранспортних підприємств / І. Б. Запихляк // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. пр. – Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Вип. 22. – 2010. – С. 227 – 235.
5. **Камишишникова Е. В.** Методи формування комплексної оцінки рівня економічної безпеки підприємства / Е. В. Камишишникова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 12 (102). – С. 87 – 92.
6. **Полюянов В. П.** Фінансове забезпечення проектів з енергозбереження на підприємствах житлово-комунального господарства України / В. П. Полюянов, М. А. Головачанська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journals.uran.ua/index.php/2225-6725/article/view/21364/19560>
7. **Трач О. Ю.** Модель запровадження заходів з енергозбереження в житлово-комунальному господарстві / О. Ю. Трач [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/ee12_70/e142tra.pdf

8. Удосконалення програмно-цільового методу планування місцевих бюджетів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7713/2/stattya_Kvachan_vdoskonala_prog_cil_metod.pdf

9. Порядок розроблення та виконання державних цільових програм від 31.01.2007 р. № 106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-p>

10. Методика розроблення галузевих, регіональних програм енергоефективності та програм зменшення споживання енергоресурсів бюджетними установами шляхом їх раціонального використання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.journal.esco.co.ua/2012_12/art17.pdf

11. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sae.gov.ua/>

12. Повільне проведення енергетичних аудитів на підприємствах теплоенергетики не сприяє реалізації програми підвищення енергоефективності та зменшення споживання енергоресурсів в регіоні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ppo-kru.org.ua/view_news/1213.html?page=71

13. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо емісії цінних паперів» № 2072 від 23.01.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG1LK00A.html

14. Праця України – 2013. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm

15. Досвід та перспективи впровадження стандартизації з управління енергосистемами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/zhkh/reforma-zhitlovo-komunalnogo-gospodarstva/dosvid-ta-perspektivi-vprovadzhennya-standartizaciyi-z-upravlinnya-energosistemami/?print=1>

REFERENCES

- Bondar-Pidhurska, O. V. "Naukovo-metodychni pidkhydy do otsinky enerhoefektyvnosti iak faktor konkurentospromozhnosti promyslovoi produktsii v innovatsiini modeli rozvytku Ukrainy" [Scientific and methodological approaches to assessing energy efficiency as a factor in the competitiveness of industrial products in an innovative model of Ukraine]. http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22%282%29_ekon/stat_20_1/13.pdf
- Derzhavne ahentstvo z enerhoefektyvnosti ta enerhozberzhennia Ukrainy. <http://www.sae.gov.ua/>
- "Dosvid ta perspektyvy vprovadzhennia standartyzatsii z upravlinnia enerhosystemamy" [Experience and prospects of standardization of management power systems]. <http://www.minregion.gov.ua/zhkh/reforma-zhitlovo-komunalnogo-gospodarstva/dosvid-ta-perspektivi-vprovadzhennya-standartizaciyi-z-upravlinnya-energosistemami/?print=1>
- "Enerhoefektyvnist u rehionalnomu vymiri. Problemy ta perspektyvy" [Energy efficiency in the regional dimension. Problems and prospects]. <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/energoefekt-b40dc.pdf>
- "Enerhetychna stratehiia Ukrainy na period do 2030 roku" [Energy Strategy of Ukraine until 2030]. <http://www.uazakon.com>
- Kamyshnykova, E. V. "Metody formuvannia kompleksnoi otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Methods of forming integrated assessment of economic security]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 12 (102) (2009): 87-92.
- [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-p>
- [Legal Act of Ukraine] (2013). http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG1LK00A.html
- "Metodyka rozroblennia haluzevykh, rehionalnykh prohram enerhoefektyvnosti ta prohram zmeshennia spozhyvannia enerhoesursiv biudzhetnymy ustanovamy shliakhom ikh ratsionalnoho vykorystannia" [Method development branch, regional energy efficiency programs and programs to reduce energy consumption by budgetary institutions through their rational use]. http://www.journal.esco.co.ua/2012_12/art17.pdf

"Povilne provedennia enerhetychnykh audytiv na pidpriemstvakh teploenerhetyky ne spryiaie realizatsii prohramy pidvyshchennia enerhoefektyvnosti ta zmenshennia spozhyvannia enerhoersursiv v rehioni" [Slow conduct energy audits at thermal power does not contribute to the program of energy efficiency and reducing energy consumption in the region]. http://www.ppo-kru.org.ua/view_news/1213.html?page=71

"Pratsia Ukrainy 2013" [Work Ukraine 2013]. http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm

Poluianov, V. P., and Holovchanska, M. A. "Finansove zabezpechennia proektiv z enerhozberezhennia na pidpriemstvakh zhytlovo-komunalnogo hospodarstva Ukrainy" [Financial support for energy efficiency projects in housing and communal services of Ukraine]. <http://journals.urau.ua/index.php/2225-6725/article/view/21364/19560>

Trach, O. Yu. "Model zaprovadzhennia zakhodiv z enerhozberezhennia v zhytlovo-komunalnomu hospodarstvi" [Model implementation of energy efficiency measures in housing]. http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/ee12_70/e142tra.pdf

"Udoskonalennia prohramno-tsilyovoho metodu planuvannia mistsevykh biudzhetiv" [Improvement program budgeting planning local budgets]. http://dSPACE.uabs.edu.ua/jspsui/bitstream/123456789/7713/2/stattya_Kvachan_vdoskonal_prog_cil_metod.pdf

Zapukhliak, I. B. "Otsinka potentsialu enerhozberezhennia vitchyznianskykh hazotransportnykh pidpriemstv" [Assessment of energy saving potential domestic gas transmission companies]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, no. 22 (2010): 227-235.

УДК 338.242:332.142

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ

© 2015 ПІЛЬКО А. Д.

УДК 338.242:332.142

Пілько А. Д. Формування механізму управління продовольчою безпекою регіону

Метою статті є висвітлення основних результатів проведеного аналізу існуючих підходів до трактування поняття «продовольча безпека», а також формування механізму управління продовольчою безпекою регіону в умовах системних трансформацій. Ідентифіковано основні критерії ефективності регіональних ринків продовольства, і, відповідно, продовольчої безпеки регіону. Систематизовано фактори, від яких буде залежати стан забезпечення продовольчої безпеки регіону. Виявлено чинники, котрі визначають величину фактичного споживання продуктів харчування на душу населення територіальної системи, а отже, і рівень продовольчої безпеки. Для проведення експрес-оцінки рівня забезпечення продовольчої безпеки регіону запропоновано використовувати показники достатності споживання продовольства, доступності продовольства та показник продовольчої самодостатності регіону. Завдання, вирішення яких намічено в рамках дослідження, можуть стати основою для розробки перспективного напрямку моніторингу, а також відповідних цільових програм забезпечення продовольчої безпеки регіонів України.

Ключові слова: продовольча безпека, регіон, механізм управління.

Бібл.: 8.

Пілько Андрій Дмитрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: andriypilko@i.ua

УДК 338.242:332.142

Пілько А. Д. Формирование механизма управления продовольственной безопасностью региона

Целью статьи является освещение основных результатов проведенного анализа существующих подходов к определению понятия «продовольственная безопасность», а также формирование механизма управления продовольственной безопасностью региона в условиях системных трансформаций. Идентифицированы главные критерии эффективности региональных рынков продовольствия, и, соответственно, продовольственной безопасности региона. Систематизированы факторы, от которых зависит уровень обеспечения продовольственной безопасности региона. Приведены факторы, определяющие уровень фактического потребления продуктов питания на душу населения в территориальной системе, и, соответственно, уровень продовольственной безопасности. Для проведения экспресс-оценки уровня обеспечения продовольственной безопасности региона предложено использовать показатели уровня потребления продовольствия, доступности продовольствия, а также показатель самодостаточности региона. Задачи, решение которых намечено в процессе исследования, могут стать основой для разработки перспективного направления мониторинга, а также соответствующих целевых программ обеспечения продовольственной безопасности регионов Украины.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, регион, механизм управления.

Библ.: 8.

Пилько Андрей Дмитриевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина)

E-mail: andriypilko@i.ua

UDC 338.242:332.142

Pilko A. D. Formation of Mechanism for Managing Food Security of Region

The aim of the article is to highlight the major findings of the conducted analysis of existing approaches to definition of «food security», as well as forming of a mechanism for managing food security of region in terms of systemic transformations. The key efficiency criteria for regional food markets, and consequently, for the food security of region, are identified. The factors, on which the level of food supply security in the region depends, are systematized. The factors that determine the level of actual food consumption per capita in the territorial system and, consequently, the level of food security, are presented. To conduct a rapid assessment of the level of food security in the region, has been proposed that indicators of the food consumption level, foods availability, as well as the indicator of self-sufficiency of region be used. The tasks, which are designated during the study, can become the basis for development of perspective areas of monitoring, as well as appropriate target programs for ensuring the food security of the regions of Ukraine.

Key words: food security, region, management mechanism.

Bibl.: 8.

Pilko Andriy D. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenka, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

E-mail: andriypilko@i.ua

"Poviline provedennia enerhetychnykh audytiv na pidpriemstvakh teploenerhetyky ne spryiaie realizatsii prohramy pidvyshchennia enerhoefektyvnosti ta zmeshennia spozhyvannia enerhoersursiv v rehioni" [Slow conduct energy audits at thermal power does not contribute to the program of energy efficiency and reducing energy consumption in the region]. http://www.ppo-kru.org.ua/view_news/1213.html?page=71

"Pratsia Ukrainy 2013" [Work Ukraine 2013]. http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm

Poluianov, V. P., and Holovchanska, M. A. "Finansove zabezpechennia proektiv z enerhozberezhennia na pidpriemstvakh zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy" [Financial support for energy efficiency projects in housing and communal services of Ukraine]. <http://journals.uran.ua/index.php/2225-6725/article/view/21364/19560>

Trach, O. Yu. "Model zaprovadzhennia zakhodiv z enerhozberezhennia v zhytlovo-komunalnomu hospodarstvi" [Model implementation of energy efficiency measures in housing]. http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/ee12_70/e142tra.pdf

"Udoskonalennia prohramno-tsilyovoho metodu planuvannia mistsevykh biudzhetiv" [Improvement program budgeting planning local budgets]. http://dSPACE.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7713/2/stattya_Kvachan_vdoskonal_prog_cil_metod.pdf

Zapukhliak, I. B. "Otsinka potentsialu enerhozberezhennia vitchyznianskykh hazotransportnykh pidpriemstv" [Assessment of energy saving potential domestic gas transmission companies]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, no. 22 (2010): 227-235.

УДК 338.242:332.142

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ

© 2015 ПІЛКО А. Д.

УДК 338.242:332.142

Пілко А. Д. Формування механізму управління продовольчою безпекою регіону

Метою статті є висвітлення основних результатів проведеного аналізу існуючих підходів до трактування поняття «продовольча безпека», а також формування механізму управління продовольчою безпекою регіону в умовах системних трансформацій. Ідентифіковано основні критерії ефективності регіональних ринків продовольства, і, відповідно, продовольчої безпеки регіону. Систематизовано фактори, від яких буде залежати стан забезпечення продовольчої безпеки регіону. Виявлено чинники, котрі визначають величину фактичного споживання продуктів харчування на душу населення територіальної системи, а отже, і рівень продовольчої безпеки. Для проведення експрес-оцінки рівня забезпечення продовольчої безпеки регіону запропоновано використовувати показники достатності споживання продовольства, доступності продовольства та показник продовольчої самодостатності регіону. Завдання, вирішення яких намічено в рамках дослідження, можуть стати основою для розробки перспективного напрямку моніторингу, а також відповідних цільових програм забезпечення продовольчої безпеки регіонів України.

Ключові слова: продовольча безпека, регіон, механізм управління.

Бібл.: 8.

Пілко Андрій Дмитрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: andriypilko@i.ua

УДК 338.242:332.142

Пілко А. Д. Формирование механизма управления продовольственной безопасностью региона

Целью статьи является освещение основных результатов проведенного анализа существующих подходов к определению понятия «продовольственная безопасность», а также формирование механизма управления продовольственной безопасностью региона в условиях системных трансформаций. Идентифицированы главные критерии эффективности региональных рынков продовольствия, и, соответственно, продовольственной безопасности региона. Систематизированы факторы, от которых зависит уровень обеспечения продовольственной безопасности региона. Приведены факторы, определяющие уровень фактического потребления продуктов питания на душу населения в территориальной системе, и, соответственно, уровень продовольственной безопасности. Для проведения экспресс-оценки уровня обеспечения продовольственной безопасности региона предложено использовать показатели уровня потребления продовольствия, доступности продовольствия, а также показатель самодостаточности региона. Задачи, решение которых намечено в процессе исследования, могут стать основой для разработки перспективного направления мониторинга, а также соответствующих целевых программ обеспечения продовольственной безопасности регионов Украины.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, регион, механизм управления.

Библ.: 8.

Пілко Андрій Дмитрович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина)

E-mail: andriypilko@i.ua

UDC 338.242:332.142

Pilko A. D. Formation of Mechanism for Managing Food Security of Region

The aim of the article is to highlight the major findings of the conducted analysis of existing approaches to definition of «food security», as well as forming of a mechanism for managing food security of region in terms of systemic transformations. The key efficiency criteria for regional food markets, and consequently, for the food security of region, are identified. The factors, on which the level of food supply security in the region depends, are systematized. The factors that determine the level of actual food consumption per capita in the territorial system and, consequently, the level of food security, are presented. To conduct a rapid assessment of the level of food security in the region, has been proposed that indicators of the food consumption level, foods availability, as well as the indicator of self-sufficiency of region be used. The tasks, which are designated during the study, can become the basis for development of perspective areas of monitoring, as well as appropriate target programs for ensuring the food security of the regions of Ukraine.

Key words: food security, region, management mechanism.

Bibl.: 8.

Pilko Andriy D. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenka, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

E-mail: andriypilko@i.ua

Слушним і обгрунтованим є твердження про те, що на даний час, мабуть, немає поняття, яке було б одночасно настільки простим і зрозумілим на інтуїтивному рівні, і водночас не мало б єдиновизначних підходів до трактування своєї сутності, як поняття безпеки. Економічні та соціальні умови, які склалися в державі, вимагають координації зусиль з активізації потенціалу розвитку регіональних систем. Ні для кого не є секретом, що в умовах, котрі мають місце на даному етапі розвитку держави, скорочення потенціалу розвитку регіонів та їх територіальних систем носить кумулятивний ефект і відбувається одночасно за усіма напрямками соціально-економічного розвитку. Ситуація характеризується падінням обсягів промислового виробництва, спричиненого як світовою фінансово-економічною кризою, так і збройним протистоянням в окремих регіонах України. На фоні макроекономічної дестабілізації та вимушеного зростання витрат на оборону відбувається знецінення національної грошової одиниці та скорочення платоспроможного попиту населення при одночасному зростанні цін на енергоносії. Такий стан справ закономірно призводить до наростання соціальної аномії, стрімкого нарощення рівня соціального напруження, активізації протестного потенціалу, що в умовах військового протистояння є дуже небезпечними сигналами для органів державної влади та державних інститутів забезпечення національної безпеки.

Трансформаційні процеси, і, зокрема, характер і швидкість трансформацій, котрі торкаються практично всіх без винятку сфер життя суспільства, спричиняють і надалі будуть визначати докорінні зміни в системі уявлень про роль регіональних товарних ринків, зокрема і ринків продовольства та безпеку їх розвитку, і одночасно стають поштовхом до фундаментального переосмислення місця безпеки в ієрархії потреб людини та соціуму. Особливої актуальності набувають теоретичні дослідження питань продовольчої безпеки як однієї з ключових складових системи економічної безпеки та сталого розвитку, а також аналізу та моделювання чинників, які визначають особливості їх забезпечення на регіональному рівні. У контексті еволюції безпекознавчих парадигм [2] увагу науковців слід концентрувати на дослідженні питань забезпечення базових складових безпеки сталого розвитку держави та її регіонів. Розробка прикладних інструментів їх забезпечення як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях, а також аналіз їх ефективності на даний час є пріоритетними завданнями міждисциплінарних досліджень.

Вітчизняними науковцями, а також дослідниками з країн пострадянського простору приділяється значна увага питанням вивчення різноманітних аспектів управління процесами забезпечення сталого розвитку, економічної та продовольчої безпеки систем різного рівня складності та ієрархії. У цьому контексті можна виокремити здобутки таких науковців, як В. Г. Андрійчук, І. К. Бистряков, О. Г. Білорус, І. Ф. Білько, З. С. Варналій, В. І. Власов, В. І. Гець, В. Ф. Горбулін, Б. В. Гунський, Я. А. Жаліло, В. А. Забродський, Т. С. Клебанова, Ю. Г. Лисенко, В. А. Ліпкан, А. І. Мокій, В. І. Мунтіян, В. В. Немченко, Г. А. Пастернак-Таранушенко, Г. Г. Шестопалов, В. Т. Шлем-

ко, Т. І. Пішеніна, В. С. Пономаренко, А. В. Степаненко, М. А. Хвесик, Л. І. Абалкін, Є. А. Олейніков, В. К. Сенчагов, В. Л. Тамбовцев, А. І. Татаркін, А. А. Куклін.

У переважній більшості наукових публікацій, присвячених дослідженню питань управління продовольчою безпекою, як правило, розглядаються показники виробництва та споживання окремих видів продовольства, вплив екологічної та соціальної складової на продовольчу безпеку. Водночас, системного обґрунтування даної категорії практично не існує.

Результати останніх досліджень, пов'язаних з окремими аспектами управління процесами забезпечення продовольчої безпеки [1 – 8] показали, що, незважаючи на численні позитивні зрушення в даному напрямку, слабо вивченою або ж взагалі нерозглянутою залишається ціла низка актуальних задач. Серед питань, які ще не знайшли адекватного сучасним умовам науково-методичного вирішення, варто виділити:

- ✦ уточнення та конкретизація змісту і структури поняття «продовольча безпека регіону» та суміжних з ним понять;
- ✦ постановка завдання управління продовольчою безпекою регіону в умовах скорочення купівельної спроможності населення та зростання рівня соціальної напруженості;
- ✦ розгляд завдання формування механізму управління процесами забезпечення продовольчої безпеки в контексті розширення проблеми до проблематики;
- ✦ розробка прикладних методик діагностики фактичного рівня продовольчої безпеки регіональних систем;
- ✦ формування множини інформативних індикаторів продовольчої безпеки з урахуванням тенденцій розвитку регіонального, міжрегіональних, національного та глобального ринків продовольства;
- ✦ формування та оптимізація механізмів забезпечення продовольчої безпеки регіону з урахуванням ресурсних можливостей агропромислового комплексу територіальних систем регіону, розвитку логістичної інфраструктури ринку продовольства та купівельної спроможності населення;
- ✦ ідентифікація основних причинно-наслідкових комплексів у системі забезпечення розвитку регіональних ринків продовольства та продовольчої безпеки.

Метою даної статті є виклад результатів проведення порівняльного аналізу існуючих підходів до визначення змісту та структури понятійного апарату, котрий визначає особливості регулювання процесів розвитку регіональних ринків продовольства та формування механізму забезпечення продовольчої безпеки регіону.

Забезпечення продовольчої безпеки держави на сучасному етапі повинно розглядатися не тільки як стратегічна мета розвитку вітчизняного продовольчого ринку, але й як основа суверенітету, економічної та соціальної безпеки.

Вивчення літературних джерел, присвячених дослідженню різних аспектів управління процесами забезпечення економічної, і зокрема, продовольчої, безпеки, показало, що на даний час ще не сформовано єдиновизнаного та універсального тлумачення поняття «продовольча безпека». Проведений аналіз показав, що дане поняття є застосовним для характеристики рівня забезпечення продовольством систем різного рівня складності та ієрархії – від домогосподарства до світової економіки. Вивчення праць [1 – 8], в яких наводяться найпоширеніші трактування сутності продовольчої безпеки, свідчить про існування деяких відмінностей у визначеннях даної економічної категорії. У численних наукових публікаціях автори погоджуються з думкою про те, що система продовольчої безпеки повинна будуватися на принципах самозабезпеченості, незалежності, стабільності, доступності продовольства (фізичній та економічній) для населення.

Окремі експерти зводять завдання управління продовольчою безпекою держави та її регіонів лише до повного самозабезпечення продуктами харчування чи до орієнтації на необмежений імпорт, інші – до заміни питання продовольчої безпеки щодо кількості продовольства та його доступності проблемою якості, тобто до забезпечення і контролю якості харчової продукції, її сертифікації та стандартизації [1, с. 48]. Досить ґрунтовний аналіз існуючих підходів до трактування суті поняття продовольчої безпеки та завдань її забезпечення наведений у дослідженні [8], у рамках якого ідентифіковано три основні підходи.

Як зазначається в даній праці, представники першого підходу – переважно економісти країн з розвинутою ринковою економікою – використовують визначення продовольчої безпеки, в якому фігурує тільки споживання. На їхню думку, продовольча безпека – це забезпечення гарантованого доступу населення до продовольства в кількості, необхідній для активного здорового життя. Відповідно до цього, для досягнення продовольчої безпеки існують різні альтернативи – імпорт або самозабезпечення, причому між ними не вбачається істотна різниця при використанні подібного визначення. Прихильники другої точки зору як ще одну ключову позицію в розумінні сутності продовольчої безпеки виділяють здатність країни самостійно забезпечувати себе необхідним обсягом та асортиментом продуктів харчування. Згідно з подібною точкою зору забезпечення продовольчої безпеки передбачає реалізацію таких основних напрямків вирішення проблеми:

- ✦ підтримання постачання продовольства на рівні, достатньому для здорового харчування;
- ✦ забезпечення належного рівня платоспроможного попиту населення;
- ✦ усунення залежності від імпорту та захист інтересів вітчизняних товаровиробників.

Третій підхід ґрунтується на таких критеріях: наявність на продовольчому ринку країни такої кількості продуктів харчування, якої достатньо для підтримки здорового способу життя населення та доступність цих продуктів абсолютно для всіх верств населення [8].

В. В. Немченко [5] пропонує визначати продовольчу безпеку як здатність задовольняти потреби населення в продовольстві в умовах обмежених фінансових, екологічних можливостей держави згідно з науково обґрунтованими нормами, індивідуальними особливостями людини та її платоспроможністю та рівнем цін. Таке визначення продовольчої безпеки є дещо ширшим від поширених в літературі та свідчить, що стану повного забезпечення продовольчої безпеки ще не досягла практично жодна країна світу.

Продовольчу безпеку пропонуємо розглядати як складову економічної безпеки на різних рівнях (державному, міжнародному, регіональному). Вона визначає фізичний та економічний доступ всіх людей у будь-який час до безпечного і поживного продовольства, якого достатньо для забезпечення фізіологічних потреб і активного та здорового життя. У державних документах та їх проектах продовольча безпека України та її регіонів розуміється як стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якого гарантується фізична і економічна доступність та якість життєво важливих продуктів харчування для всіх громадян згідно з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування, забезпечується продовольча незалежність держави і підтримується стабільність продовольчого забезпечення населення [6].

Серед факторів, від яких буде залежати стан забезпечення продовольчої безпеки, виділяють:

- ✦ рівень розвитку аграрного сектора, включаючи особисті підсобні господарства;
- ✦ розвиток харчової промисловості;
- ✦ рівень експортно-імпорتنих операцій;
- ✦ рівень купівельної спроможності населення;
- ✦ можливості використання інноваційних технологій;
- ✦ фінансові можливості підприємств;
- ✦ матеріально-технічне забезпечення та інвестиційну привабливість підприємств АПК;
- ✦ рівень підтримки держави, надання підприємствам АПК пільг, ефективної фіскальної політики [5].

З урахуванням результатів, отриманих у праці [7], можна констатувати, що причинами низького рівня забезпечення продовольчої безпеки регіонів країни є:

- ✦ доволі часто спровокований учасниками ринку дефіцит продовольства і низький рівень платоспроможного попиту, що обумовлюють небалансованість внутрішнього продовольчого ринку за попитом і пропозицією;
- ✦ залежність внутрішнього ринку від критичного обсягу імпорتنих поставок продовольства та низька конкурентоспроможність національного агропромислового комплексу;
- ✦ імпорт продукції низької якості за наявності достатніх обсягів продовольства власного виробництва;
- ✦ нерозвиненість зовнішньоекономічних зв'язків, замкнутість внутрішнього продовольчого ринку;
- ✦ низька ефективність вітчизняного АПК, у тому числі й через існування численних посередницьких структур;

- ✦ перетворення експорту продовольчої продукції на самоціль розвитку регіональних ринків продовольства;
- ✦ нестабільний курс національної валюти в умовах зростання цін на паливно-мастильні матеріали.

Також у літературі, присвяченій питанням забезпечення продовольчої безпеки, окреслюється механізм забезпечення продовольчої безпеки на рівні країни. Немченко В. В. пропонує визначити такий механізм як систему організаційно-економічних і правових заходів з попередження економічних загроз. Згідно з результатами його дослідження, механізм забезпечення продовольчої безпеки на рівні держави включає:

- ✦ моніторинг економіки з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз продовольчій безпеці;
- ✦ створення нормативно-правової бази безпеки АПК;
- ✦ кредитування та підтримка державою національного виробника харчових продуктів, забезпечення його конкурентоспроможності;
- ✦ партнерство та кооперація виробників харчових продуктів;
- ✦ високий рівень захисту здоров'я та життя споживачів харчових продуктів;
- ✦ збалансованість харчових продуктів різних вікових і професійних груп населення [5].

Як бачимо з даного визначення, а також з підходу до формування механізму забезпечення продовольчої безпеки, практично в усіх розробках відсутній один із ключових, як на наш погляд, елементів механізму, а саме – формування та розвиток регіональних ринків продовольства. Водночас, зміна характеру зв'язків у продовольчій сфері вимагає зосередження уваги на відстеженні змін внутрішнього та зовнішнього, по відношенню до продовольчого ринку, середовища. Також очевидним є упущення ідентифікації структури системи продовольчої безпеки на рівні регіону.

Для кращого розуміння суті категорії «продовольча безпека» та спектру задач, вирішення яких повинно бути передбаченим механізмом забезпечення даної складової економічної безпеки, пропонується виокремити такі рівні продовольчої безпеки [4]:

- ✦ *мінімальний рівень* – забезпечення населення базовими продуктами харчування на рівні, зниження якого є фізіологічно небезпечним для людини;
- ✦ *стійкий рівень* – забезпечення населення продуктами харчування на раціональному рівні переважно за рахунок власного виробництва;
- ✦ *рівень самодостатності* – забезпечення населення розширеним набором продуктів харчування на раціональному рівні за рахунок зростання зовнішньоторговельного обігу продовольства і забезпечення позитивного або нульового торговельного сальдо.

Продовольча безпека буде забезпеченою, коли налагоджено безперебійне і достатнє з медичної точки

зору постачання населення основними продуктами харчування, і при цьому купівельна спроможність населення дозволяє довести фактичний рівень споживання хоча б до рівня мінімальних фізіологічних норм.

Величину фактичного споживання продуктів харчування на душу населення територіальної системи, а отже, і рівень продовольчої безпеки, визначають такі основні, на нашу думку, чинники:

- ✦ рівень виробництва та постачання продовольства в торговельну мережу і на ринки;
- ✦ розмір та частка витрат на харчування в бюджетах домогосподарств з різним рівнем доходів;
- ✦ чисельність населення території.

Для оцінки рівня забезпечення продовольчої безпеки регіону законодавство рекомендує розрізняти поняття індикаторів та критеріїв продовольчої безпеки. Зокрема, під індикаторами продовольчої безпеки розуміються кількісна та якісна характеристика стану, динаміки і перспектив фізичної та економічної доступності харчових продуктів для всіх соціальних і демографічних груп населення, рівня та структури їх споживання, якості та безпеки продовольства, стійкості та ступеня незалежності внутрішнього продовольчого ринку, рівня розвитку аграрного сектора та пов'язаних з ним галузей економіки, а також ефективності використання аграрного природно-ресурсного потенціалу [3]. Під критеріями – граничне значення індикатора, що є межею, за якою продовольча ситуація в країні вважається небезпечною.

У процесі формування механізму забезпечення продовольчої безпеки необхідною є розробка системи показників, на основі значень яких можна проводити моніторинг ринків продовольства та оцінювати рівень продовольчої безпеки, керуючись фізіологічними, економічними та соціальними критеріями, а також ідентифікувати різницю між існуючим і бажаним станом продовольчої безпеки і розробити стратегію подолання такої невідповідності.

З урахуванням результатів досліджень [1] ідентифіковано основні критерії ефективності регіональних ринків продовольства, і, відповідно, продовольчої безпеки регіону, а саме:

- ✦ рівень задоволення фізіологічних потреб населення територіальних систем регіону в продуктах харчування відповідно до вимог збалансованого раціону харчування людини та мінімізації в продуктах харчування шкідливих для здоров'я речовин;
- ✦ рівень фізичної та економічної доступності продовольства для різних соціальних груп населення з урахуванням їх купівельної спроможності на основі підвищення доходів та стабільності цін на загальнодержавному та регіональному продовольчих ринках. Рівень стійкості регіонального ринку продовольства визначається обсягами та запасами продукції агропромислового комплексу, рівнем закупівельних та роздрібних цін на них;
- ✦ рівень самодостатності агропромислового комплексу регіону в плані забезпечення населення продуктами власного виробництва та залеж-

ність від імпорту по тих позиціях продовольства, з яких регіон має відносні конкурентні виробничі переваги;

- ✦ поточний рівень та тенденції розвитку агропромислового комплексу регіону та можливості забезпечення їх розширеного відтворення;
- ✦ стан і тенденції розвитку логістичної інфраструктури продовольчих ринків в територіальних системах регіону.

Для проведення оцінки рівня забезпечення продовольчої безпеки регіону і, відповідно, ефективності регіонального ринку продовольства пропонується використовувати такі показники:

1) *показник достатності споживання продовольства*, який визначається відношенням фактичного рівня споживання до науково обґрунтованих норм за основними групами продовольчих продуктів;

2) *показник доступності продовольства*, який визначається відношенням вартості річного набору продуктів харчування, що відповідає науково обґрунтованим нормам на 1 людину, до річного доходу на одну людину;

3) *показник продовольчої самодостатності регіону* як частка імпортованого та завезеного з інших регіонів продовольства у загальному обсязі спожитого продовольства.

Зіставлення значень таких показників за декілька звітних періодів дозволяє отримати інформацію про рівень забезпечення продовольчої безпеки регіону, а також відслідковувати ймовірні тенденції розвитку даного процесу.

На основі такої інформації можна робити висновки про ефективність існуючих програм розвитку агропромислового комплексу та забезпечення населення регіону продовольством в необхідних обсягах.

ВИСНОВКИ

Доведено, що забезпечення продовольчої безпеки регіонів держави є необхідною умовою гарантування економічної та соціальної складової безпеки сталого розвитку держави. На основі вивчення літературних джерел проаналізовано існуючі підходи до визначення поняття «продовольча безпека регіону». Ідентифіковано основні чинники продовольчої безпеки на рівні регіону. Запропоновано підхід до формування механізму забезпечення продовольчої безпеки регіону. Для проведення експрес-оцінки рівня забезпечення продовольчої безпеки регіону запропоновано використовувати систему показників, які характеризують рівень достатності споживання продовольства за основними групами продовольчих продуктів, рівень доступності продовольства з урахуванням реальної купівельної спроможності населення, а також рівень продовольчої самодостатності регіону. Подальша розробка інформаційної бази індикаторів продовольчої безпеки потенційно дозволить проаналізувати ефективність механізму управління даною складовою економічної безпеки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Іванова Н. Є.** Система індикаторів продовольчої безпеки України: огляд та аналіз / Н. Є. Іванова, О. В. Балуєва // Державне

управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=641>

2. **Пілько А. Д.** Еволюція моделей та перспективні напрями розвитку безпекознавства / А. Д. Пілько та ін. // Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки : [колективна монографія у 2 т.]. – Т. 1. – Дніпропетровськ : ФОР Дроб'язко С. І., 2014. – 466 с. – С. 166.

3. Закон України «Про продовольчу безпеку» № 8370-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01A.html

4. **Лозинська Т. М.** Державне управління розвитком продовольчого ринку України в умовах глобалізації економіки : дис. ... д-ра наук з держ. упр.: за спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Т. М. Лозинська ; Донецький державний університет управління Міністерства освіти і науки України. – Донецьк, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://disser.com.ua/content/350593.html>

5. **Немченко В. В.** Продовольча безпека України / В. В. Немченко // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – № 4 (70). – С. 179 – 182 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/849.pdf>

6. **Корчун В. С.** Продовольча безпека регіону в аспекті транскордонного співробітництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vnu-mi.blogspot.com/2011/05/blog-post_4121.html

7. **Зеленська О. О.** Система продовольчої безпеки: сутність та ієрархічні рівні / О. О. Зеленська // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 1 (59). – С. 108 – 112.

8. **Голікова К. П.** Продовольча безпека держави: сутність, структура та особливості її забезпечення / К. П. Голікова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Сер. : Економічні науки, 2012. – Вип. 22. – Ч. II.

REFERENCES

Holikova, K. P. "Prodovolcha bezpeka derzhavy: sutnist, struktura ta osoblyvosti ii zabezpechennia" [Food security: the nature, structure and features of its software]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnogo tekhnichnogo universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. II, no. 22 (2012).

Ivanova, N. Ye., and Baluieva, O. V. "Systema indykatoriv prodovolchoi bezpeky Ukrainy: ohliad ta analiz" [The system of indicators of food security Ukraine: a review and analysis]. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=641>

Korchun, V. S. "Prodovolcha bezpeka rehionu v aspekti transkordonnoho spivrobitnytstva" [Food security in the region in terms of cross-border cooperation]. http://vnu-mi.blogspot.com/2011/05/blog-post_4121.html

Lozynska, T. M. "Derzhavne upravlinnia rozvytkom prodovolchoho rynku Ukrainy v umovakh hlobalizatsii ekonomiky" [Governance development of the food market of Ukraine in a globalized economy]. <http://disser.com.ua/content/350593.html>

[Legal Act of Ukraine]. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01A.html

Nemchenko, V. V. "Prodovolcha bezpeka Ukrainy" [Food security Ukraine]. <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/849.pdf>

Pilko, A. D. et al. "Evolutsiia modelei ta perspektyvni napriamy rozvytku bezpekoznavstva" [Evolution models and promising areas of Security studies]. In *Ekonomichna bezpeka v umovakh hlobalizatsii svitovoi ekonomiky*, 166. Dnipropetrovsk: FOP Drob'iazko S. I., 2014.

Zelenska, O. O. "Systema prodovolchoi bezpeky: sutnist ta iierarkhichni rivni" [The system of food security: the nature and hierarchical levels]. *Visnyk ZhDTU*, no. 1 (59) (2012): 108-112.

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ САМОДОСТАТНОСТІ РЕГІОНУ

© 2015 УМАНЕЦЬ Т. В., ШАТАЛОВА Л. С.

УДК 352.075.1(043.3)

Уманець Т. В., Шаталова Л. С. Передумови формування механізму забезпечення економічної самодостатності регіону

Метою статті є аналіз передумов формування механізму забезпечення економічної самодостатності регіону відповідно до викликів сучасності. Означено сфери діяльності, що виступають передумовами формування механізму забезпечення економічної самодостатності регіону, і досліджено їх стан в умовах глобалізації та децентралізації влади. Окреслено основну мету регіонів та інструментарій, що дозволяє її досягти. Обґрунтовано необхідність удосконалення дієвих механізмів територіальних систем управління з точки зору відповідної регуляції забезпечення економічної самодостатності регіонів, розробки нових систем і методів здійснення даного процесу. Доведено необхідність впровадження політики «поляризованого» розвитку при формуванні стратегій соціально-економічного розвитку територій та визначено регіональні пріоритети. Здійснено аналіз ефективності діючої в Україні системи органів місцевого самоврядування та запропоновано вдосконалити її відповідно до загальноприйнятих європейських принципів в умовах децентралізації влади. Обґрунтовано необхідність формування механізму забезпечення економічної самодостатності регіону з урахуванням основних закономірностей розміщення продуктивних сил і пріоритетів розвитку територій та означено принципи, що лежать в його основі. Досліджено процес становлення нової інформаційної парадигми в умовах глобалізації. Запропоновано в регіональних дослідженнях не просто здійснювати кількісну оцінку економічної самодостатності територій, а й розробити механізм її забезпечення.

Ключові слова: регіон, економічна самодостатність, механізм забезпечення економічної самодостатності регіону, глобалізація, принципи економічної самодостатності регіону.

Рис.: 1. **Бібл.:** 9.

Уманець Тетяна Василівна – доктор економічних наук, професор, кафедра економіки та управління національним господарством, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

E-mail: uman_tat@ukr.net

Шаталова Людмила Семенівна – аспірантка, кафедра економіки та управління національним господарством, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

УДК 352.075.1(043.3)

UDC 352.075.1(043.3)

Уманец Т. В., Шаталова Л. С. Предпосылки формирования механизма обеспечения экономической самодостаточности региона

Целью статьи является анализ предпосылок формирования механизма обеспечения экономической самодостаточности региона в соответствии с вызовами современности. Отмечены сферы деятельности, выступающие в качестве предпосылок формирования механизма обеспечения экономической самодостаточности региона, проведен анализ их состояния в условиях глобализации и децентрализации власти. Очерчена основная цель регионов и инструментарий, позволяющий достичь ее. Обоснована необходимость усовершенствования действенных механизмов территориальных систем управления с точки зрения соответствующей регуляции процессов обеспечения экономической самодостаточности регионов, разработки новых систем и методов осуществления данного процесса. Доказана необходимость внедрения политики «поляризованного» развития при формировании стратегий социально-экономического развития территорий и определении региональных приоритетов. Осуществлен анализ эффективности действующей в Украине системы органов местного самоуправления, предложено усовершенствовать ее в соответствии с общепринятыми европейскими принципами в условиях децентрализации власти. Обоснована необходимость формирования механизма обеспечения экономической самодостаточности региона с учетом основных закономерностей размещения производительных сил и приоритетов развития территорий и обозначены принципы, лежащие в его основе. Исследован процесс становления новой информационной парадигмы в условиях глобализации. Предложено в региональных исследованиях не просто осуществлять количественную оценку экономической самодостаточности территорий, но и разработать механизм ее обеспечения.

Ключевые слова: регион, экономическая самодостаточность, механизм обеспечения экономической самодостаточности региона, глобализация, принципы экономической самодостаточности региона.

Рис.: 1. **Библ.:** 9.

Уманец Татьяна Васильевна – доктор экономических наук, профессор, кафедра экономики и управления национальным хозяйством, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

E-mail: uman_tat@ukr.net

Шаталова Людмила Семеновна – аспирантка, кафедра экономики и управления национальным хозяйством, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

Umanets T. V., Shatalova L. S. Preconditions for the Formation of a Mechanism for Ensuring the Economic Self-Sufficiency of Region

The article is aimed to analyze preconditions for the formation of a mechanism for ensuring the economic self-sufficiency of region in accordance with the present day challenges. The spheres of activity, which stand for preconditions for the formation of a mechanism for ensuring the economic self-sufficiency of region, have been marked, an analysis of their status in the context of globalization and decentralization of power has been conducted. The main purpose of regions and the tools, which will provide for achieving it, have been outlined. The necessity of improving the efficient mechanisms of territorial managerial systems from the view of the relevant regulation of the economic self-sufficiency of regions, development of new systems and methods of implementation of this process, has been substantiated. The need to implement the policy of «polarized» development while forming strategies for socio-economic development of the territories and defining the regional priorities has been proven. An analysis of efficiency of the system of local self-governing authorities, existing in Ukraine, has been carried out as well as proposed to improve it in compliance with generally accepted European principles in the context of decentralization of power. The necessity of formation of mechanism for ensuring the economic self-sufficiency of region, taking into account the main regularities of distribution of productive forces and the territories' development priorities has been substantiated, the underlying principles have been specified. The process of establishing a new information paradigm in the context of globalization has been explored. It has been proposed not just to quantify the economic self-sufficiency of territories in the regional studies, but also to elaborate a mechanism for ensuring this.

Key words: region, economic self-sufficiency, mechanism for ensuring the economic self-sufficiency of region, globalization, principles of economic self-sufficiency of region.

Pic.: 1. **Bibl.:** 9.

Umanets Tetyana V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Department of Economy and the National Economy Management, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)

E-mail: uman_tat@ukr.net

Shatalova Ljudmila S. – Postgraduate Student, Department of Economics and Management of National Economy, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)

На сьогодні процес управління соціально-економічним розвитком регіонів потребує суттєвого удосконалення. Як показує практика, моделювання регіонального розвитку є необхідним елементом визначення ефективності та інноваційності соціально-економічного стану для порівняння регіонів та розроблення стратегій їхнього розвитку.

Важливу роль в галузі обґрунтування та методичних підходів до управління економічними процесами відіграють праці таких вчених і практиків України та країн СНД, як: Б. Адамова, С. Айвазяна, О. Амоши, В. Артеменко, Г. Балабанова, І. Бондаря, Б. Буркинського, В. Василенко, В. Геєця, О. Гранберга, З. Герасимчук, Л. Кузьменко, В. Максимова, О. Осауленко, Я. Побурко, В. Симоненко, С. Харічкова, Л. Чернюк, М. Чумаченко, В. Швець та ін. У науковій літературі останніх років можна зустріти найрізноманітніші думки з приводу вдосконалення механізмів соціально-економічного розвитку регіону та розробки стратегій їх розвитку. Проте методологічні положення даної проблеми в ринкових умовах пропрацьовано недостатньо, тому що сьогодні необхідно здійснювати не тільки обґрунтування контурів регіонів як об'єкта моделювання й прогнозування, але й адаптацію моделі загальної економічної рівноваги на регіональному рівні для діагностики їх економічної самодостатності. Це відкриває перспективи для оцінки та управління економічною безпекою регіону, особливо в умовах децентралізації влади.

Метою статті є аналіз передумов формування механізму забезпечення економічної самодостатності регіону відповідно до викликів сьогодення.

Передумови формування механізму забезпечення економічної самодостатності регіону – це необхідні (але не достатні), певною мірою, завершені процеси, що створюють фундаментальну основу для надбудови, якою є властивість самодостатності соціо-еколого-економічної системи (СЕЕС). Вони мають те ж саме значення, що має ґрунт по відношенню до культурних рослин. Так, наприклад, передумовами економічної самодостатності регіону виступають удосконалення інституту місцевого самоврядування; формування нормативно-правової бази, що має децентралізаційні пріоритети та враховує вплив глобальної конкуренції ринків на сталий розвиток регіону та ін.

Сьогодні регіони прагнуть забезпечити певну управлінську автономію, метою якої є оперативне забезпечення попиту та запитів населення, що мешкає на даній території. Основним інструментом, що дозволяє досягнути даної мети, є економіка регіону, і від того, наскільки вона спроможна задовольняти потреби його населення та протистояти впливу глобальної конкуренції ринків, залежить рівень регіональної економічної самодостатності. У разі, якщо у регіоні спостерігається така ситуація, що є дефіцит товарів і послуг народного споживання або недостатньо фінансових ресурсів, то регіональні органи управління звертаються до державних органів управління щодо відповідної підтримки, а це, у свою чергу, спричиняє поглиблення протиріччя як між «центром» і регіонами, так і між самими регіонами, посилює конкуренцію між останніми, предметом якої можуть бути як ресурсний потенціал певного регіону, так

і ресурси, що знаходяться у розпорядженні підприємців, які функціонують на даній території. Це пов'язано з імобільністю природних ресурсів та інших компонентів регіонального відтворювального потенціалу, а також з якісними відхиленнями у структурі регіональних суб'єктів господарської діяльності, що створює в кожному з них своє унікальне середовище для виробництва [1, с. 67].

Отже, завдання вдосконалення дієвих механізмів територіальних систем управління повинні розв'язати проблеми збалансованості інтересів державної та регіональної економічної політики та забезпечити відповідну регуляцію процесів забезпечення економічної самодостатності регіонів.

Починаючи з 2005 р., у кожному регіоні розробляються регіональні стратегії розвитку, метою яких є визначення мети, завдання, пріоритетів і векторів економічного та соціального розвитку регіону на середньостроковий (4 – 6 років) і довгостроковий (10 – 15 років) періоди. Саме це дозволить зосередити увагу регіональних органів влади на найбільш перспективних для конкретного регіону напрямках розвитку в умовах євроінтеграції та глобалізації і, одночасно, забезпечити розв'язання певного ряду проблем СЕЕС, серед яких найбільш гострими є проблеми забезпечення економічної самодостатності.

При формуванні цих стратегій необхідно спиратися на результати досліджень за регіональною тематикою у розрізі трьох груп «гравців», а саме: центральних і регіональних органів влади, а також бізнесу, якому необхідно приділяти особливу увагу. Пояснити це можна тим, що при формуванні стратегії розвитку доцільно враховувати позитивні та негативні сторони стратегій розвитку як великого, так і малого та середнього бізнесу; вплив бізнесу на ситуацію у регіоні, його роль в економічних і соціальних регіональних проектах, а також на міжнародному ринку. Такий методичний підхід має загальнонаукове значення під час формування механізму забезпечення економічної самодостатності регіону.

Формування ринкової економіки, як свідчить досвід, потребує також розробки нових систем і методів управління та організації їх ефективного функціонування, а ринкові умови передбачають посилення державного управління. Сьогодні на регіональному рівні відсутнє обґрунтоване розуміння особливих пріоритетів, а ті, що заявляються, погано узгоджуються з проектами, що реалізуються на практиці. Усе це говорить про необхідність впровадження політики «поляризованого» розвитку при формуванні стратегії соціально-економічного розвитку регіону. Пояснити вищезазначене можна таким чином. За своєю природою господарські процеси характеризуються просторовою асиметрією, концентруються в декількох мікро- або мезорегіонах – «локомотивах». Крім того, слід зазначити, що процес соціально-економічного розвитку будь-якої території є неоднорідним, являє собою стохастичний процес, що протікає кумулятивним чином і характеризується періодами дисипації, які виникають час від часу, тобто спостерігається «розсіювання» накопичених на даній території ресурсів зростання. Це може призвести

до того, що деякі з визначених «точок росту» можуть уповільнювати процес розвитку або навіть приходити до занепаду, спостерігаючи локальний регрес [2, с. 56].

При формуванні регіональних стратегій розвитку, а також при проведенні адміністративно-територіальної реформи особливу увагу слід приділити питанню оцінювання соціальних ризиків «поляризованого» розвитку регіону, тобто враховувати якість людського капіталу у вірогідних «полюсах» росту, і наскільки вона відповідає попиту відповідно до моделі «поляризованого» розвитку. Негативними причинами регіонального розвитку є відсутність ефективного діючого ринку праці, низький рівень добробуту населення, який визначається за допомогою показника сукупного ресурсу домогосподарства і який залежить від рівня освіти, досвіду, зайнятості, мобільності та адаптації до вимог ринку праці. Отже, необхідно створювати умови для підвищення мобільності населення за такими напрямками, як: розвиток ринку житла та транспортної інфраструктури, удосконалення програм сприяння трудової міграції як інструменту поповнення дефіциту трудових ресурсів в точках росту.

У стратегії регіонального розвитку повинна знайти відображення також проблема недостатньої інфраструктурної забезпеченості регіонів, розв'язання якої, з одного боку, буде стимулювати розвиток регіону, а іншого – виконувати функції соціальної забезпечення. Вищезазначене набуває особливої актуальності в умовах сьогодення, коли дуже активно обговорюються питання децентралізації влади, тобто процесу перерозподілу або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління до нижчих рівнів. Місцеве самоврядування як децентралізована форма управління суспільством є найбільш природною й історично обґрунтованою формою управління державою. Сьогодні це одне з найбільш актуальних питань сучасного суспільного життя України, оскільки надмірно централізована влада стає причиною гальмування розвитку суспільства загалом і кожного (політичного, економічного, соціального, культурно-освітнього й інших) з аспектів громадського життя. Крім того, надмірна централізація коштів на державному рівні ставить у цілковиту залежність від державного бюджету реалізацію місцевими органами влади покладених на них функцій.

Світовий досвід свідчить, що децентралізація приводить до економічного розвитку регіонів, підвищенню конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів, зростанню життєвого рівня населення регіонів, появи місцевої ініціативної еліти [3, с. 57 – 58]. В Україні конституційна модель організації державної виконавчої влади є недосконалою, оскільки місцеві державні адміністрації існують не тільки для здійснення контролюючих функцій щодо органів місцевого самоврядування, а й володіють повноваженнями щодо управління відповідними територіями. Тому досі триває пошук оптимального варіанта взаємодії органів самоврядування з органами державної виконавчої влади.

Діяльності органів місцевого самоврядування бракує ефективності, що значною мірою обумовлено низькими обсягами бюджетного фінансування, недо-

сконалістю механізму трансфертів фінансових ресурсів держави на рівень територіальної громади, недостатньою податковою базою та штучно обмеженою територіальною основою. Усі ці кризові явища в системі управління негативно впливають на рівень економічної самодостатності регіону.

Отже, діюча в Україні система організації влади на місцевому рівні потребує вдосконалення відповідно до загальноприйнятих європейських принципів, закладених у Європейській хартії місцевого самоврядування, зокрема, принципу субсидіарності, партнерства, концентрації, компліментарності та програмного підходу [4]. У процесі вирішення питань децентралізації державного управління та розвитку ефективного місцевого самоврядування має бути досягнуто узгодження рішень і дій вищих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадськості. Вони мають органічно поєднуватися із загальним вектором розвитку української держави і бути у підвалинах забезпечення її незалежності, економічної самодостатності та духовного розвитку.

Усе це зумовлює розробку механізму забезпечення економічної самодостатності регіону з урахуванням основних закономірностей розміщення продуктивних сил і пріоритетів розвитку території, основні принципи якого доцільно класифікувати за напрямками, що наведено на *рис. 1*.

Одним із головних у діяльності найвищого органу виконавчої влади є чинник, який спрямований на реалізацію комплексу правових, економічних й організаційних заходів, що орієнтувалися, з одного боку, на створення сприятливих умов для розвитку регіонів та ефективної діяльності місцевих органів влади, з іншого – на підвищення відповідальності керівників цих органів за ефективність управління економічними, соціальними і суспільними процесами на місцях [5, с. 163]. Це приводить до формування нової парадигми державного регулювання регіональних господарських систем на сучасному етапі розвитку, де більшою мірою слід враховувати чинники впливу зовнішнього середовища, зокрема, глобалізації та євроінтеграції – як такі, що обмежують повноцінне функціонування регіонів на основі дії загальновідомих економічних законів і закономірностей регіонального розвитку.

Розглядаючи передумови формування механізму економічної самодостатності, слід також звернути увагу на процес становлення нової інформаційної парадигми в умовах глобалізації. Обґрунтувати вищезазначене можна таким чином.

Економіку сучасних регіонів, що перебувають у процесі певної трансформації, доцільно визначати як сукупність певних технологічних процесів, і ефективність управління СЕЕС на пряму буде залежати від ефективності управління технологічною структурою виробництва. Технологічну основу економічного розвитку на певному етапі розвитку суспільного виробництва складають комплекси взаємозв'язаних техніко-технологічних принципів, що визначають технологічний зміст виробничих процесів, які є технологічною основою економічного зростання протягом тривалих етапів роз-

Рис. 1. Принципи механізму забезпечення економічної самодостатності регіону

витку цивілізації та віддалених один від іншого радикальними, революційними змінами в розвитку системи виробничих сил [6, с. 243].

Отже, економічне зростання СЕЕС може бути визначено як довготривале зростання можливостей задовольняти все більш різнобічні потреби населення в продуктах економічної діяльності. Ця зростаюча спроможність заснована на розвитку техніки та технології і на необхідних змінах в інституціональній структурі та ідеології. Процес еволюційних якісних змін у розвитку такої системи, результатом якого є зміна провідного технологічного укладу, називається технологічними зрушеннями [7, с. 10]. Сьогодні ми спостерігаємо за заміною індустріального технологічного способу на інформаційний, який засновано на виробництві та продуктивному переміщенні інформації. Це, у свою чергу, вимагає принципіальних змін у системі продуктивних сил і нових засобів поєднання живої, уречевленої та інтелектуальної праці. Слід зауважити, що процес заміни індустріальних технологій інформаційними не слід сприймати як проблему структурної перебудови національної економіки. Це технологічна проблема. Індустріальне виробництво змінюється під впливом інформатизації, впровадженням у виробничі процеси інформаційних технологій. При цьому економічне зростання буде відбуватися вже за рахунок використання нової інформації у виробничих процесах [8, с. 243].

Визначальну роль у становленні інформаційної парадигми в сучасній економіці відіграє глобалізація, яка підсилює конкуренцію, стимулює подальший розвиток новітніх технологій та поширення їх у світі серед країн; приводить до підвищення продуктивності праці в результаті оптимізації виробництва на глобальному рівні

та поширення передових інноваційних технологій, а також конкурентної боротьби за швидкість впровадження інновацій у світовому масштабі; надає країнам можливість мобілізувати значний потенціал фінансових ресурсів, тому що інвестори використовують більш широкий фінансовий інструментарій у більш розширеному ринку; є підґрунтям для рішення сучасних проблем людства, головним чином, екологічних, що обумовлено об’єднанням зусиль світового співтовариства, консолідацією світових ресурсів, координацією дій у різних сферах.

Основними рушійними силами, що обумовлюють сучасний процес інформаційних трансформацій, є п’ять груп чинників: економічні, дослідницькі, науково-технічні та технологічні, виробничі, організаційно-розпорядчі, політичні[9].

Таким чином, однією з основних тенденцій глобалізації світового господарства та розвитку сучасної економіки є локалізація як політичне самовираження регіонів та розвиток процесу регіоналізації, що проявляється в інтеграції, посиленні взаємозалежності та взаємодії національних економік. Централізоване управління економікою на практиці показало свою неспроможність і тим самим дало поштовх для її вдосконалення та розвитку. Обумовлено це такими факторами, як: незадоволення можливістю держави реалізувати прийняті програми розвитку; посилення територіального самовираження в умовах поліпшення якості освіти, зростання питомої ваги міського населення, розвитку комунікацій; прагнення знайти своє місце у світі, в якому глобалізація зрівнює відмінності в культурах; загострення внутрішньодержавної конкуренції між регіо-

нами, разом з небажанням багатіших суб'єктів ділитися своїми ресурсами з менш забезпеченими суб'єктами.

Якщо глобалізація об'єднує країни світу, то локалізація міняє баланс сил усередині них. Вона може приймати різні форми, включаючи заміну однопартійної системи багатопартійною, підвищення ступеня свободи регіональних одиниць, залучення громадськості та неурядових організацій до процесу управління. При цьому глобалізація і локалізація не є протидіючими силами і нерідко посилюють один одного.

ВИСНОВКИ

Регіональна політика повинна розглядатись як усвідомлена діяльність органів влади, що спрямована на забезпечення його економічної самодостатності за рахунок підвищення ефективності використання ресурсної бази територій, поглиблення спеціалізації, розширення взаємодії суб'єктів господарської діяльності, формування конкурентоспроможних регіональних ринків, подолання територіальних диспропорцій. Забезпечити економічну самодостатність регіону точками росту повинні не тільки міста обласного підпорядкування, але й районні центри, а також міста, що претендують на роль міст – «регіональних лідерів». Діагностування рівня економічної самодостатності регіону є передумовою ефективного управління і має стати основою управлінської діяльності на всіх рівнях – від підприємств та їх структурних підрозділів до органів державного управління. У XXI столітті успіх економічного розвитку і здатність долати соціальні проблеми багато в чому залежить від того, наскільки СЕЕС здатна адаптуватися до нових світових реалій і використати їх в інтересах модернізації. Вона або зуміє «вписатися в глобалізацію», або приречена на відставання і стагнацію. Це обумовлює необхідність не просто кількісної формалізації економічної самодостатності територій, а розробки механізму забезпечення економічної самодостатності регіону. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Пчелинцев О. С. Регулирование воспроизводственного потенциала территории как основа региональной политики / О. С. Пчелинцев, В. Я. Любовный, А. Б. Воякина // Проблемы прогнозирования. – 2000. – № 5. – С. 62 – 68.
2. Нижегородцев Р. М. Нелинейные методы прогнозирования экономической динамики региона : монография / Р. М. Нижегородцев, Е. Н. Грибова, Л. Зенькова и др. – Харьков : ИД «ИНЖЭК», 2008. – 319 с.
3. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>
4. Європейська хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dkrp-kyivobl.gov.ua/Next_1/lawdocs/Eu-Charter.htm
5. Бугай С. М. Проблеми становлення регіональної політики України та основні тенденції подальшого розвитку / С. М. Бугай, В. Т. Пухлій, А. Є. Слівак // Формування ринкових відносин в Україні : [зб. наук. пр.] / [наук. ред. І. Г. Манцуров]. – К., 2009. – Вип. 11 (102). – С. 163 – 169.
6. Кузнец С. Современный экономический рост: результаты исследований и размышления / С. Кузнец // Нобелевские лауреаты по экономике: взгляд из России. – СПб. : Гуманистика, 2003. – 216 с.

7. Горидько Н. П. Современный экономический рост: теория и регрессионный анализ : монография / Н. П. Горидько, Р. М. Нижегородцев. – Новочеркасск : НОК, 2011. – 343 с.

8. Уманець Т. В. Методологічні підходи до становлення нової інформаційної парадигми в сучасній економіці / Т. В. Уманець, Н. Л. Уманець // Вісник Хмельницького нац. університету. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 2. – Т. 3. – Хмельницький : ХНУ, 2013. – С. 242 – 245.

9. Матвійчук А. В. Штучний інтелект в економіці: нейронні мережі, нечітка логіка : монографія / А. В. Матвійчук. – К. : КНЕУ, 2011. – 439 с.

REFERENCES

- Buhai, S. M., Pukhlii, V. T., and Slivak, A. Ye. "Problemy stanovlennia rehionalnoi polityky Ukrainy ta osnovni tendentsii podalshoho rozvytku" [Problems of regional policy of Ukraine and the main trends of further development]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 11 (102) (2009): 163-169.
- Goridko, N. P., and Nizhegorodtsev, R. M. *Sovremennyi ekonomicheskii rost: teoriia i regressiionnyy analiz* [Modern economic growth: theory and regression analysis]. Novocherkassk: NOK, 2011.
- Kuznets, S. "Sovremennyi ekonomicheskii rost: rezultaty issledovaniy i razmyshleniia" [Modern economic growth: the results of research and reflection]. In *Nobelevskie laureaty po ekonomike: vzgliad iz Rossii*. St. Petersburg: Gumanistika, 2003.
- [Legal Act of Ukraine] (2005). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>
- Matviichuk, A. V. *Shtuchnyi intelekt v ekonomitsi: neuronni merezhi, nechitka lohika* [Artificial intelligence in the economy: neural networks, fuzzy logic]. Kyiv: KNEU, 2011.
- Nizhegorodtsev, R. M. et al. *Nelineynye metody prognozirovaniia ekonomicheskoy dinamiki regiona* [Nonlinear methods of forecasting the economic dynamics of the region]. Kharkiv: IN-ZhEK, 2008.
- Pchelintsev, O. S., Liubovnyy, V. Ya., and Voiakina, A. B. "Regulirovanie vosproizvodstvennogo potentsiala territorii kak osnova regionalnoy polityki" [Regulation of the reproductive potential of the territory as a basis for regional policy]. *Problemy prognozirovaniia*, no. 5 (2000): 62-68.
- Umanets, T. V., and Umanets, N. L. "Metodolohichni pidkhody do stanovlennia novoi informatsiinoi paradyhmy v suchasni ekonomitsi" [Methodological approaches to the formation of a new paradigm of information in today's economy]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriia «Ekonomichni nauky»*, vol. 3, no. 2 (2013): 242-245.
- "Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia" [European Charter of Local Self-Government]. http://dkrp-kyivobl.gov.ua/Next_1/lawdocs/Eu-Charter.htm

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ВАЛОВОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ПРОДУКТУ НА ОСНОВІ МЕТОДОЛОГІЇ НЕОКЛАСИЧНОЇ ТЕОРІЇ ЗРОСТАННЯ

© 2015 КРИВОРУЧКО М. Ю.

УДК 332.055

Криворучко М. Ю. Аналіз динаміки валового регіонального продукту на основі методології неокласичної теорії зростання

Стаття присвячена дослідженню динаміки валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення України на основі методології неокласичної теорії зростання. Завданням даного дослідження було побудувати модель з метою аналізу наявності конвергентних або дивергентних тенденцій у рівні ВРП на душу населення. У результаті дослідження було узагальнено найпоширеніші методологічні підходи неокласичної теорії до проблеми аналізу конвергенції, запропоновано власну методику розрахунку факторних ознак, що використовуються в рамках неокласичного аналізу. Здійснено оцінку аналітичної моделі на адекватність, а також на щільність та значущість кореляційного зв'язку і параметрів регресії. Аналіз значень параметрів моделі дозволяє зробити висновок щодо відсутності стійкої тенденції до конвергенції чи дивергенції в рівні ВРП на душу населення в аналізованому періоді. Разом з тим, можна стверджувати про наявність слабкої тенденції до дивергенції в динаміці подушного ВРП. Подальший розвиток дослідження слід спрямувати на застосування методології неокласичної теорії зростання до аналізу динаміки інших показників регіонального розвитку, а також на вдосконалення методики дослідження шляхом додавання в модель структурних параметрів регіонального розвитку.

Ключові слова: конвергенція, дивергенція, ВРП на душу населення, неокласична модель зростання, МНК-аналіз.

Рис.: 2. **Табл.:** 4. **Формул.:** 4. **Бібл.:** 10.

Криворучко Михайло Юрійович – аспірант, кафедра міжнародної економіки, Черкаський державний технологічний університет (бул. Шевченка, 460, Черкаси, 18006, Україна)

E-mail: misha2005@ua.fm

УДК 332.055

UDC 332.055

Криворучко М. Ю. Аналіз динаміки валового регіонального продукту на основі методології неокласичної теорії зростання

Стаття присвячена дослідженню динаміки валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення України на основі методології неокласичної теорії зростання. Завданням даного дослідження було побудувати модель з метою аналізу наявності конвергентних або дивергентних тенденцій у рівні ВРП на душу населення. У результаті дослідження було узагальнено найпоширеніші методологічні підходи неокласичної теорії до проблеми аналізу конвергенції, запропоновано власну методику розрахунку факторних ознак, що використовуються в рамках неокласичного аналізу. Здійснено оцінку аналітичної моделі на адекватність, а також на щільність та значущість кореляційного зв'язку і параметрів регресії. Аналіз значень параметрів моделі дозволяє зробити висновок щодо відсутності стійкої тенденції до конвергенції чи дивергенції в рівні ВРП на душу населення в аналізованому періоді. Разом з тим, можна стверджувати про наявність слабкої тенденції до дивергенції в динаміці подушного ВРП. Подальший розвиток дослідження слід спрямувати на застосування методології неокласичної теорії зростання до аналізу динаміки інших показників регіонального розвитку, а також на вдосконалення методики дослідження шляхом додавання в модель структурних параметрів регіонального розвитку.

Ключевые слова: конвергенция, дивергенция, ВРП на душу населения, неоклассическая модель роста, МНК-анализ.

Рис.: 2. **Табл.:** 4. **Формул.:** 4. **Библ.:** 10.

Криворучко Михаил Юрьевич – аспирант, кафедра международной экономики, Черкасский государственный технологический университет (бул. Шевченко, 460, Черкассы, 18006, Украина)

E-mail: misha2005@ua.fm

Kryvoruchko M. Yu. Dynamics of Gross Regional Product: Analysis Based on the Methodology of the Neoclassical Growth Theory

The article is aimed at studying the dynamics of gross regional product (GRP) per capita in Ukraine on the basis of the methodology of the neoclassical growth theory. The task of this study was to build a model to analyze the presence of convergent or divergent trends in the level of GRP per capita. As result of the study the most common methodological approaches of the neoclassical theory to the analysis of convergence have been summarized, an own method of calculating the factorial signs used in terms of the neoclassical analysis has been proposed. Adequacy of the analytical model, as well as weight and significance of the correlation relationship and regression parameters has been estimated. Analysis of values of the model parameters allows to conclusion that there is no stable trend of convergence or divergence in the level of GRP per capita over the analyzed period. However, it can be argued about the presence of a weak trend of divergence in the dynamics of GRP per capita. Further research should focus on the use of methodology of the neoclassical growth theory for analysing the dynamics of other indicators of regional development, as well as on the improvement of research methods by adding structural parameters of regional development to the model.

Key words: convergence, divergence, GRP per capita, neoclassical growth model, least-squares analysis.

Рис.: 2. **Табл.:** 4. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 10.

Kryvoruchko Mykhailo Yu. – Postgraduate Student, Department of International Economics, Cherkasy State Technological University (bul. Shevchenko, 460, Cherkasy, 18006, Ukraine)

E-mail: misha2005@ua.fm

Оцінка динаміки показників регіонального розвитку дозволяє визначити рівень територіальної диференціації. Найважливішим показником соціально-економічного розвитку регіону є валовий регіональний продукт (ВРП) на душу населення – аналог подушного ВВП країни, що розраховується як сума валової доданої вартості усіх видів економічної діяльності, включаючи чисті податки на продукти. Висока

інформативність та комплексність даного показника підтверджує актуальність аналізу його рівня з метою визначення стану регіонального розвитку.

Наявність конвергентних або дивергентних тенденцій в динаміці ВРП на душу населення вказує не тільки на загальний економічний стан економіки країни, а й на ефективність регіональної політики уряду. Для України характерний значний рівень регіональної дифе-

ренції, що є наслідком тривалого періоду соціально-економічної та політичної кризи, а також успадкованою з часів СРСР структурою економіки.

Проблематика економічної конвергенції знайшла широке висвітлення у працях Р. Солоу, Т. Свана, Р. Барро, К. Сала-і-Мартіна та інших прихильників неокласичної теорії зростання. Використання інструментів статистичного та кореляційно-регресійного аналізу дозволило вченим дослідити динаміку різних показників соціально-економічного розвитку на міжнародному та міжрегіональному рівні.

Загальносвітова тенденція вказує на зростання міжрегіональної дивергенції всередині країн, особливо це стосується нових країн – членів Європейського Союзу. Враховуючи євроінтеграційні прагнення України, виникає необхідність дослідити динаміку регіонального розвитку нашої країни, використовуючи ВРП на душу населення як ключовий параметр аналізу.

Метою статті є аналіз конвергентно-дивергентної динаміки рівня ВРП на душу населення в Україні. Відповідно до мети в рамках даного дослідження необхідно виконати такі завдання:

- ✦ побудувати аналітичну модель кореляційно-регресійного зв'язку на основі методології неокласичної теорії зростання;
- ✦ дослідити вказану модель на суттєвість зв'язку, значущість параметрів та адекватність;
- ✦ зробити висновок про наявність конвергенції або дивергенції в рівні ВРП на душу населення.

Загальноприйнятою методологічною основою аналізу конвергенції соціально-економічного розвитку регіонів є неокласична модель, авторами якої є Р. Солоу [8] і Т. Сван [9]. Подальший розвиток і популяризацію модель отримала завдяки емпіричним працям Р. Барро та К. Сала-і-Мартіна [2, 3]. Нині методологія неокласичної теорії широко застосовується в дослідженнях з проблематики економічного зростання [1], а також міждержавної та міжрегіональної конвергенції [4 – 7, 10].

Відповідно до поглядів неокласиків конвергенція виникає як наслідок економічного зростання, коли регіональні системи досягають власного рівноважного стану або відбувається взаємна конвергенція. Даний підхід передбачає, що регіони з нижчими початковими показниками регіонального розвитку (абсолютна β -конвергенція) або з більшим розривом від власного рівноважного стану (відносна β -конвергенція) демонструють швидші темпи зростання. Окрім того, наявність β -конвергенції є необхідною, але недостатньою умовою для σ -конвергенції, коли варіація в значеннях відповідного показника має тенденцію до зниження протягом певного періоду.

Неокласична теорія економічного зростання Солоу – Свана передбачає такий аналітичний вигляд базової моделі відповідно відносної та абсолютної конвергенції:

$$g_y = -\beta \log\left(\frac{y}{y'}\right), \quad g_y = -\beta \log(y), \quad (1)$$

де g_y – темп зростання доходу на душу населення; β – швидкість конвергенції; y, y' – відповідно початкове та рівноважне значення доходу на душу населення.

Подальший розвиток неокласичного аналізу дозволив Р. Барро та К. Сала-і-Мартіну удосконалити модель конвергенції Солоу – Свана, яка враховувала довжину аналізованого часового ряду:

$$(1/T) \log(y_{i,t} / y_{i,t-T}) = x_i^* + \log(\hat{y}_i^* / \hat{y}_{i,t-T}^*) (1 - e^{-\beta T}) / T + u_{i,t}, \quad (2)$$

де i – економіка окремої країни/регіону; t – час; $y_{i,t}$ – дохід на душу населення; x_i^* – екзогенний показник технологічного прогресу; $\hat{y}_{i,t}^*$ – випуск продукції на одного працюючого; $\hat{y}_{i,t}^*$ – рівноважний випуск продукції на одного працюючого; T – довжина аналізованого часового ряду; β – коефіцієнт конвергенції; $u_{i,t}$ – стандартна похибка.

Узагальнення неокласичного методологічного підходу дозволяє побудувати модель з метою аналізу наявності абсолютної конвергенції:

$$\log(g_{yi}) = a_0 + a_1 \log(y_{0i}) + \varepsilon, \quad g_{yi} = n^{-1} \sqrt{\frac{y_{ni}}{y_{0i}}}, \quad (3)$$

де g_{yi} – середньорічний темп зростання ВРП на душу населення i -го регіону; a_0, a_1 – параметри моделі; y_{ni} , y_{0i} – ВРП на душу населення i -го регіону у базисному та поточному році відповідно; n – кількість років в аналізованому ряді; ε – середня похибка апроксимації.

Модель (3) враховує довжину аналізованого часового ряду, проте це знаходить своє відображення не в діленні змінних рівняння на довжину останнього, як у моделі Барро – К. Сала-і-Мартіна, а в розрахунку середнього геометричного значення темпу зростання ВРП на душу населення в аналізованому періоді. У випадку наявності абсолютної конвергенції коефіцієнт a_1 матиме негативний знак, іншою необхідною умовою є значущість кореляційного зв'язку та параметрів регресії. Джерелом вихідних даних для аналізу методом найменших квадратів (МНК) є дані Держкомстату України за період 2001 – 2012 рр. (табл. 1).

Узагальнення результатів МНК аналізу (табл. 2) дозволяє зробити висновок про відсутність як конвергенції, так і дивергенції в рівні ВРП на душу населення у період 2001 – 2012 рр. Кореляційний зв'язок та параметри регресії незначущі, низьке значення коефіцієнта детермінації та критерію Фішера вказує на неадекватність моделі. Можна зробити припущення, що при наявності більшої кількості спостережень ($n \geq 40$) і збереженні даної динаміки в рівні подушного ВРП матиме місце дивергенція, про що свідчить позитивне значення параметра $a_1 = 0,0068$.

Відсутність абсолютної конвергенції не заперечує існування відносної конвергенції, яка, на думку вищезгаданих вчених, може проявлятися у таких формах:

- 1) конвергенція (наближення) до рівноважного рівня ВРП;
- 2) додавання до моделі абсолютної конвергенції структурних параметрів регіонального розвитку з подальшим дослідженням впливу нових параметрів на початковий та залежний змінну моделі.

Використання вищенаведених методичних підходів ускладнюється відсутністю достовірних даних з рівноважних значень ВРП, а також складністю відбору струк-

Динаміка ВРП на душу населення у період 2001 – 2012 рр.

№	Область	ВРП на душу населення, тис. грн, 2001 р.	ВРП на душу населення, тис. грн, 2012 р.	Середньорічний темп зростання, 2001 – 2012 рр.
1	АР Крим	2,7	22,7	1,21
2	Віницька	2,8	20,3	1,20
3	Волинська	2,7	19,3	1,20
4	Дніпропетровська	4,6	44,7	1,23
5	Донецька	4,7	38,9	1,21
6	Житомирська	2,3	19,6	1,22
7	Закарпатська	2,2	17,1	1,20
8	Запорізька	4,1	30,7	1,20
9	Івано-Франківська	2,8	23,4	1,21
10	Київська	3,5	40,5	1,25
11	Кіровоградська	2,8	22,1	1,21
12	Луганська	2,9	26,0	1,22
13	Львівська	2,8	24,4	1,22
14	Миколаївська	3,4	24,4	1,20
15	Одеська	3,8	27,1	1,20
16	Полтавська	4	38,4	1,23
17	Рівненська	2,7	18,9	1,19
18	Сумська	3,2	21,7	1,19
19	Тернопільська	2,1	16,6	1,21
20	Харківська	3,6	30,0	1,21
21	Херсонська	2,6	17,9	1,19
22	Хмельницька	2,5	19,9	1,21
23	Черкаська	2,6	24,6	1,23
24	Чернівецька	2	14,5	1,20
25	Чернігівська	2,8	22,1	1,21
26	м. Київ	11,9	97,4	1,21
27	м. Севастополь	3,2	25,9	1,21

Джерело: розраховано на основі даних Держкомстату.

Таблиця 2

Коефіцієнти кореляційно-регресійної моделі (3)

Показник	Символ	Фактичне значення	Нормативне значення
Параметри	a_0, a_1	$a_0 = 0,0792$ $a_1 = 0,0068$	$a_1 > 0$ – дивергенція $a_1 < 0$ – конвергенція
Коефіцієнт кореляції	r	0,19	> 0,50
Коефіцієнт детермінації	d	0,037	> 0,151
Критерій Фішера	F	1,01	> 4,24
Критерій Стьюдента	t_0, t_{a1}	$t_0 = 80,8$ $t_{a1} = 1,02$	> 2,052
Середня похибка апроксимації	ϵ	5%	< 15%

Джерело: розраховано автором самостійно.

турних параметрів для їх застосування в регресійному аналізі. Відносно незначний обсяг спостережень ($n = 27$) не дозволяє побудувати адекватну багатofакторну модель з високим значенням критеріїв Стьюдента і Фішера.

Виникає необхідність застосування відмінного від загальноприйнятого підходу, який поєднає методику аналізу абсолютної і відносної конвергенції, а саме: методику конвергентно-дивергентного розриву. Її суть полягає в дослідженні зв'язку між середньорічним темпом зростання та темпом приросту розриву між максимальним (бажаним) і фактичним значенням відповідного показника регіонального розвитку. Даний методичний підхід набуває такого формалізованого вигляду:

$$\log(g_{yi}) = a_0 + a_1 \log(\Delta y_i) + \varepsilon, \Delta y_i = \frac{y_{\max} - y_i}{y_i}, \quad (4)$$

де g_{yi} – середньорічний темп зростання ВРП на душу населення i -го регіону; Δy_i – темп розриву у значеннях ВРП на душу населення i -го регіону; a_0, a_1 – параметри моделі; $y_{\max}, y_i$ – ВРП на душу населення регіону-лідера та i -го регіону.

Відповідно до обраної методики розрахунок темпу розриву необхідно здійснювати на основі даних ВРП на душу населення у розрізі м. Київ (регіон-лідер) та 26 регіонів (табл. 3). При наявності відносної конвергенції слід очікувати позитивного значення параметра a_1 , негативне значення останнього свідчатиме про дивергенцію.

Аналіз коефіцієнтів кореляційної моделі (табл. 4) свідчить про відсутність конвергенції. Значення коефіцієнтів кореляції та детермінації, критеріїв Стюдента і Фішера вказує на неадекватність моделі та незначущість

кореляційного зв'язку. Негативне значення параметра $a_1 = -0,083$ вказує на дивергентний характер динаміки ВРП на душу населення у період 2001 – 2012 рр., тому можна зробити висновок, схожий на висновок до попередньої моделі (3) – при збереженні даної динаміки та більшій кількості спостережень матиме місце дивергенція в рівні ВРП на душу населення.

Відсутність β -конвергенції означає відсутність і σ -конвергенції. Аналіз динаміки коефіцієнта варіації значень ВРП на душу населення в період 2001 – 2012 рр. вказує на те, що в аналізованому періоді вказаний показник характеризувався значним рівнем варіації, а саме: його значення коливалися від 0,52 до 0,61 (52% і 61% відповідно), що перевищує критичне значення 0,33 (33%) (рис. 1).

Це свідчить про суттєву неоднорідність у значеннях подушного ВРП, тому можна стверджувати про тенденцію збереження рівня значень даного показника у період 2001 – 2012 рр. (рис. 2). Це дає підстави зробити висновок про відсутність σ -конвергенції у рівні ВРП на душу населення в аналізованому періоді.

Таблиця 3

Темп зростання розриву у значеннях ВРП на душу населення у період 2001 – 2012 рр.

№	Область	Темп розриву, 2001 р.	Темп розриву, 2012 р.	Середньорічний темп зростання ВРП на душу населення, 2001 – 2012 рр.
1	АР Крим	2,7	3,29	1,21
2	Віницька	2,8	3,80	1,20
3	Волинська	2,7	4,05	1,20
4	Дніпропетровська	4,6	1,18	1,23
5	Донецька	4,7	1,50	1,21
6	Житомирська	2,3	3,97	1,22
7	Закарпатська	2,2	4,70	1,20
8	Запорізька	4,1	2,17	1,20
9	Івано-Франківська	2,8	3,16	1,21
10	Київська	3,5	1,40	1,25
11	Кіровоградська	2,8	3,41	1,21
12	Луганська	2,9	2,75	1,22
13	Львівська	2,8	2,99	1,22
14	Миколаївська	3,4	2,99	1,20
15	Одеська	3,8	2,59	1,20
16	Полтавська	4	1,54	1,23
17	Рівненська	2,7	4,15	1,19
18	Сумська	3,2	3,49	1,19
19	Тернопільська	2,1	4,87	1,21
20	Харківська	3,6	2,25	1,21
21	Херсонська	2,6	4,44	1,19
22	Хмельницька	2,5	3,89	1,21
23	Черкаська	2,6	2,96	1,23
24	Чернівецька	2	5,72	1,20
25	Чернігівська	2,8	3,41	1,21
26	м. Севастополь	3,2	2,76	1,21

Джерело: складено на основі даних Держкомстату.

Таблиця 4

Коефіцієнти кореляційно-регресійної моделі (4)

Показник	Символ	Фактичне значення	Нормативне значення
Параметри	a_0, a_1	$a_0 = 0,0866$ $a_1 = -0,0083$	$a_1 > 0$ – конвергенція $a_1 < 0$ – дивергенція
Коефіцієнт кореляції	r	-0,25	> 0,50
Коефіцієнт детермінації	d	0,061	> 0,151
Критерій Фішера	F	1,48	> 4,26
Критерій Стюдента	t_0, t_{a1}	$t_0 = 65,3$ $t_{a1} = 0,83$	> 2,052
Середня похибка апроксимації	ϵ	4,5%	< 15%

Джерело: розраховано автором самостійно.

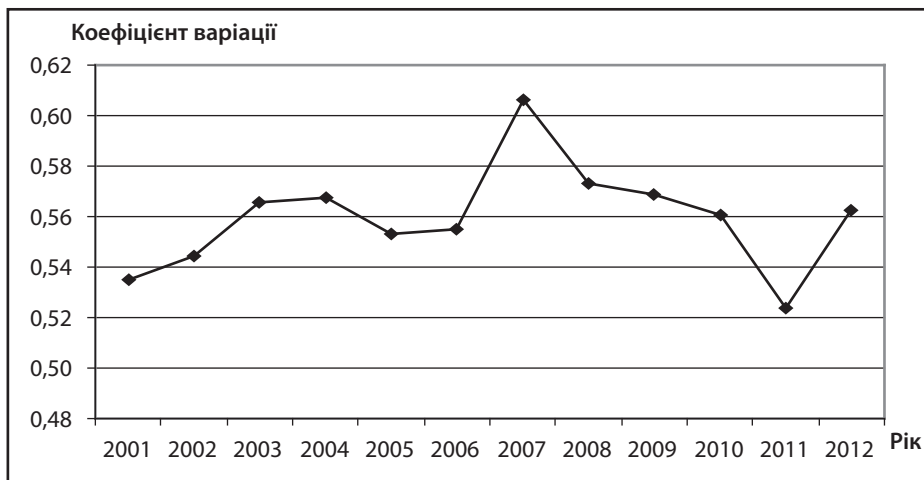

Рис. 1. Динаміка варіації значень ВРП на душу населення, 2001 – 2012 р.

Джерело: складено на основі даних Держкомстату.

ВИСНОВКИ

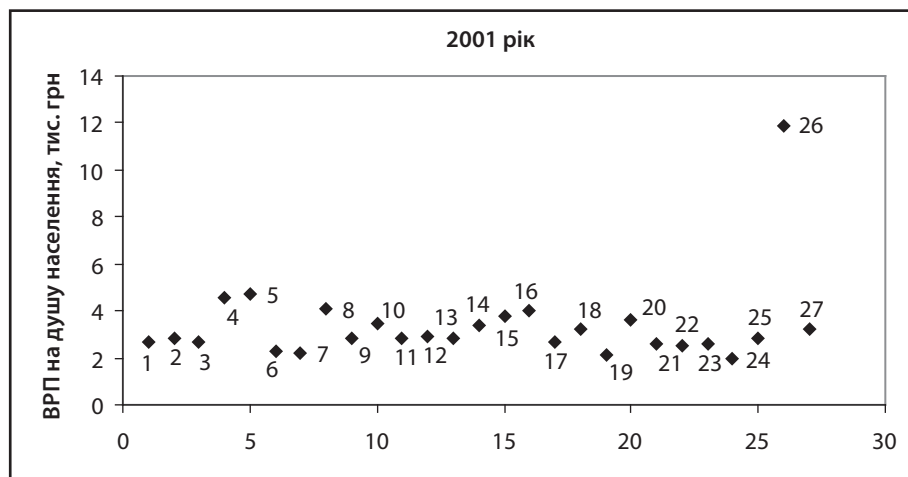
Узагальнення даних аналізу динаміки ВРП на душу населення дозволяє зробити висновок про відсутність чіткої тенденції до конвергенції в рівні даного показника у період 2001 – 2012 рр. Тест на наявність абсолютної та умовної β -конвергенції вказує на неадекватність моделі, незначущість кореляційного зв'язку і параметрів регресії. Динаміка значень коефіцієнта варіації ВРП на душу населення не демонструє тенденції до зниження. Натомість, рівень варіації показника в зазначений період залишався на однаково високому рівні, що свідчить про відсутність σ -конвергенції.

Значення параметра a_1 в аналізованих моделях вказує на слабку тенденцію до дивергенції. Можна зробити припущення, що більша кількість спостережень та збереження даної динаміки матиме наслідком дивергенцію в рівні ВРП на душу населення.

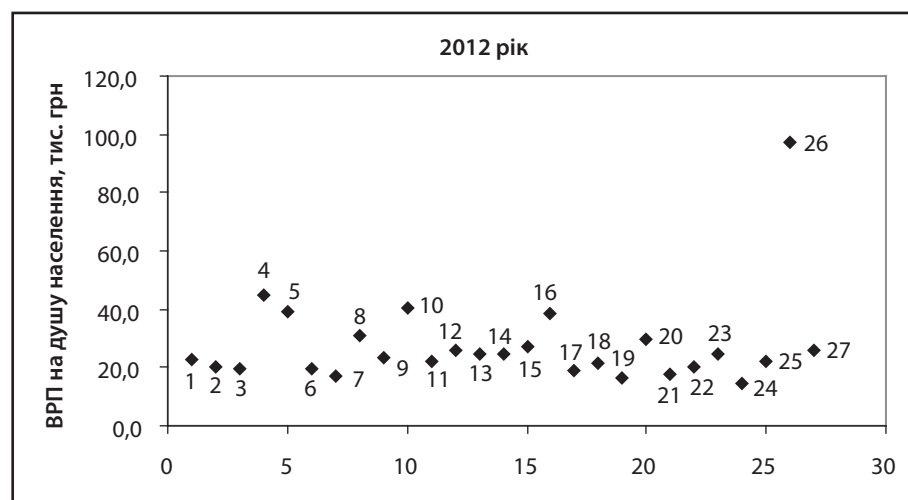
Подальший напрямок досліджень слід спрямувати на аналіз конвергентно-дивергентних тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів України в розрізі інших показників, а також на удосконалення аналітичної моделі, що дозволить визначити вплив структурних параметрів на динаміку основних показників регіонального розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Aghion, P. (2009). The Economics of Growth / P. Aghion, P. Howitt. – Cambridge, MA // The MIT Press.
2. Barro, R. (1991). Convergence across States and Regions / R. Barro, X. Sala-i-Martin // Brookings Papers on Economic Activity. – No. 1. – Pp. 107 – 182.
3. Barro, R. (1992). Convergence / R. Barro, X. Sala-i-Martin // Journal of Political Economy. 100(2) pp. 223-251.
4. Borsi, M. (2013). The Evolution of Economic Convergence in the European Union / M. Borsi, N. Metiu // Deutsche Bundesbank Discussion Paper. – № 28/2013.
5. Cavenaile, L. (2011). An Empirical Analysis of Income Convergence in the European Union / L. Cavenaile, D. Dubois // Applied Economics Letters. – No. 18. – Pp. 1705 – 1708.
6. Ciurea, I. (2012). Economic Disparities between EU States and Regions / I. Ciurea // Economics and European Economic Policies. – No. 9 (15). – Pp. 39 – 50.
7. Gligoric, M. (2014). Paths of Income Convergence between Country Pairs within Europe / M. Gligoric // Economic Annals, LIX (201). – Pp. 123 – 155.
8. Solow, R. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth / R. Solow // Quarterly Journal of Economics. – No. 70 (1). – Pp. 65 – 94.
9. Swan, T. (1956). Economic Growth and Capital Accumulation / T. Swan // Economic Record. – No. 32 (2). – Pp. 334 – 361.

а)

б)

Рис. 2. а) ВРП на душу населення, 2001 рік; б) ВРП на душу населення, 2012 рік

Умовні позначки: 1 – АР Крим, 2 – Вінницька, 3 – Волинська, 4 – Дніпропетровська, 5 – Донецька, 6 – Житомирська, 7 – Закарпатська, 8 – Запорізька, 9 – Івано-Франківська, 10 – Київська, 11 – Кіровоградська, 12 – Луганська, 13 – Львівська, 14 – Миколаївська, 15 – Одеська, 16 – Полтавська, 17 – Рівненська, 18 – Сумська, 19 – Тернопільська, 20 – Харківська, 21 – Херсонська, 22 – Хмельницька, 23 – Черкаська, 24 – Чернівецька, 25 – Чернігівська область, 26 – м. Київ, 27 – м. Севастополь.

10. Zubarevich, N. (2011). Regional Inequality in Large Post-Soviet Countries / N. Zubarevich, S. Smirnov // *Regional Research of Russia*. – No. 1(1). – Pp. 15 – 26.

Науковий керівник – Петкова Л. О., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки Черкаського державного технологічного університету

REFERENCES

Aghion, P., and Howitt, P. *The Economics of Growth*. Cambridge, MA: The MIT Press, 2009.
 Barro, R., and Sala-i-Martin, X. "Convergence across States and Regions". *Brookings Papers on Economic Activity*, no. 1 (1991): 107-182.
 Barro, R., and Sala-i-Martin, X. "Convergence". *Journal of Political Economy*, no. 100(2) (1992): 223-251.
 Borsi, M., and Metiu, N. "The Evolution of Economic Convergence in the European Union". *Deutsche Bundesbank Discussion Paper*, no. 28/2013 (2013).

Cavenaile, L., and Dubois, D. "An Empirical Analysis of Income Convergence in the European Union". *Applied Economics Letters*, no. 18(17) (2011): 1705-1708.

Ciurea, I. "Economic Disparities between EU States and Regions". *Economics and European Economic Policies*, no. 9(15) (2012): 39-50.

Gligoric, M. "Paths of Income Convergence between Country Pairs within Europe". *Economic Annals*, no. LIX(201) (2014): 123-155.

Solow, R. "A Contribution to the Theory of Economic Growth". *Quarterly Journal of Economics*, no. 70(1) (1956): 65-94.

Swan, T. "Economic Growth and Capital Accumulation". *Economic Record*, no. 32(2) (1956): 334-361.

Zubarevich, N., and Smirnov, S. "Regional Inequality in Large Post-Soviet Countries". *Regional Research of Russia*, no. 1(1) (2011): 15-26.

МОДЕЛЮВАННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

© 2015 ЛАПКО О. О., КОНАРІВСЬКА О. Б.

УДК 336. 773

Лапко О. О., Конарівська О. Б. Моделювання тенденцій розвитку небанківських фінансових установ в Україні

Мета статті полягає в оцінці сучасного стану діяльності небанківських фінансових установ України з метою побудови економетричної моделі для створення сприятливих умов щодо регулювання ринку небанківських фінансових послуг та формування управлінських рішень, спрямованих на підвищення результативності його діяльності. Встановлено, що фактори, які діють на ринку небанківських фінансових послуг, мають як позитивний, так і негативний вплив на діяльність його учасників, тому постає необхідність в управлінні зазначеними факторами. З метою побудови адекватної економетричної моделі пропонується в кожній складовій ринку небанківських фінансових послуг обрати основних учасників, що формують попит і пропозицію у цих сегментах. Статистичні спостереження щодо кількості та величини активів страхових компаній, кредитних спілок та інститутів спільного інвестування були покладені в основу побудови економетричної моделі. Запропонована економетрична модель розвитку небанківських фінансових установ в Україні дає можливість, на основі фактичного стану ринку небанківських фінансових послуг, спрогнозувати регулюючі дії держави на учасників цього ринку з метою збільшення їх ефективності та функціонального позитивного впливу на результуючий показник – ВВП.

Ключові слова: ринок небанківських фінансових послуг, попит і пропозиція на небанківські фінансові послуги, фактори, що впливають на діяльність небанківських фінансових установ.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул:** 3. **Бібл.:** 9.

Лапко Олена Олександрівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри фінансів, Університет банківської справи Національного банку України (вул. Андріївська, 1, Київ, 04070, Україна)

E-mail: elapko@mail.ru

Конарівська Оксана Богданівна – здобувач, Університет банківської справи Національного банку України (вул. Андріївська, 1, Київ, 04070, Україна)

E-mail: Konarivska@mail.ru

УДК 336. 773

UDC 336. 773

Лапко Е. А., Конаривская О. Б. Моделирование тенденций развития небанковских финансовых учреждений в Украине

Цель статьи заключается в оценке современного состояния деятельности небанковских финансовых учреждений Украины с целью построения эконометрической модели для создания благоприятных условий по регулированию рынка небанковских финансовых услуг и формированию управленческих решений, направленных на повышение результативности его деятельности. Установлено, что факторы, действующие на рынке небанковских финансовых услуг, имеют как положительное, так и отрицательное влияние на деятельность его участников, поэтому возникает необходимость в управлении указанными факторами. С целью построения адекватной эконометрической модели предлагается в каждой составляющей рынка небанковских финансовых услуг выбрать основных участников, формирующих спрос и предложение в этих сегментах. Статистические наблюдения по количеству и величине активов страховых компаний, кредитных союзов и институтов совместного инвестирования были положены в основу построения эконометрической модели. Предложенная эконометрическая модель развития небанковских финансовых учреждений в Украине дает возможность, на основе фактического состояния рынка небанковских финансовых услуг, спрогнозировать регулирующие воздействия государства на участников этого рынка с целью увеличения их эффективности и функционального положительного влияния на результирующий показатель – ВВП.

Ключевые слова: рынок небанковских финансовых услуг, спрос и предложение на небанковские финансовые услуги, факторы, влияющие на деятельность небанковских финансовых учреждений.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул:** 3. **Библ.:** 9.

Лапко Елена Александровна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой финансов, Университет банковского дела Национального банка Украины (ул. Андреевская, 1, Киев, 04070, Украина)

E-mail: elapko@mail.ru

Конаривская Оксана Богдановна – соискатель, Университет банковского дела Национального банка Украины (ул. Андреевская, 1, Киев, 04070, Украина)

E-mail: Konarivska@mail.ru

Lapko O. O., Konarivska O. B. Modeling of Development Trends in the Non-Bank Financial Institutions in Ukraine

The article is aimed to estimate the current status of activities of non-banking financial institutions in order to build an econometric model to create favorable conditions for regulating the market of non-bank financial services and formation of managerial decisions aimed at improving the effectiveness of its activities. It has been determined that factors acting on the market of non-banking financial services, have both a positive and a negative influence on the activities of its members, so there is a need to manage these factors. In order to build an adequate econometric model has been proposed in each component of the market of non-bank financial services to choose the major participants that form the supply and demand in these segments. Statistical observations on the number and size of assets of insurance companies, credit unions and joint investment institutions formed the basis of the econometric model. The proposed econometric model of development of non-banking financial institutions in Ukraine, on the basis of the actual state of the market of non-bank financial services, gives an opportunity to predict the regulatory influence of the State on the participants in this market in order to increase their effectiveness and their functional positive impact on the resulting indicator – GDP.

Key words: market of non-bank financial services, supply and demand in the non-bank financial services, factors influencing the activities of non-bank financial institutions.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 9.

Lapko Olena O. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Finance, University of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Andriyivska, 1, Kyiv, 04070, Ukraine)

E-mail: elapko@mail.ru

Konarivska Oksana B. – Applicant, University of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Andriyivska, 1, Kyiv, 04070, Ukraine)

E-mail: Konarivska@mail.ru

Ринок небанківських фінансових послуг є одним із найважливіших елементів сучасної економічної системи. Вивчення попиту і пропозиції на небанківські фінансові послуги є найактуальнішим завданням на макро- і мікро- рівнях, адже інформація про наявний стан, аналіз, оцінку, очікування та прогнозування подальшого розвитку подій на вказаному ринку вкрай необхідні на різних рівнях як регулювання, так й управління.

Обов'язковою умовою ефективного функціонування ринку небанківських фінансових послуг є постійний моніторинг за його елементами, інструментами, учасниками, оскільки даний ринок розвивається згідно з імовірнісними законами і піддається різним коливанням. Крім того, необхідно сформувати інформаційну базу для якісного та оперативного аналізу. Тому вкрай важливим є питання прогнозування ринку небанківських фінансових послуг за допомогою економіко-математичного програмування.

Проблеми функціонування та розвитку ринку небанківських фінансових послуг загалом та окремих його сегментів сьогодні перебувають у центрі уваги фундаментальних і прикладних наукових досліджень. До найбільш вагомих наукових здобутків варто віднести наукові результати таких науковців: М. Корнеєва [5], С. Науменкової [7], В. Пластуна [8], І. Школьник [9] та ін. Поряд з цим науковцями висвітлюються підходи до теоретико-методичних і практичних засад функціонування ринку фінансових послуг, акцентуючи увагу на небанківській сфері, а саме: у працях О. Дорош [1], І. Каракулової [4], В. Левченко [6]. Водночас, подальшому дослідженню підлягають проблеми розвитку ринку небанківських фінансових послуг, адже ефективно його функціонування сприяє подоланню проблем дефіциту фінансових ресурсів, розширенню можливості інвестування, здійсненню платежів та перерозподілу фінансових ресурсів у різні сфери економіки, досягненню соціально-економічного розвитку країни.

Мета даної статті полягає в оцінці сучасного стану діяльності небанківських фінансових установ України з метою побудови економетричної моделі для створення сприятливих умов щодо регулювання ринку небанківських фінансових послуг і формування управлінських рішень, спрямованих на підвищення результативності його діяльності.

Усі фактори, що діють на ринку небанківських фінансових послуг, можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на діяльність небанківських фінансових установ. Той самий фактор в діяльності учасників ринку може виступати як стимулятор або дестимулятор.

До факторів, що безпосередньо впливають на діяльність небанківських фінансових посередників, можна віднести такі:

- ✦ *економічні* (загальне зростання виробництва, низький рівень безробіття, стабільність фінансової системи, платоспроможність споживачів);
- ✦ *політичні* (політична стабільність, цілеспрямована зовнішньоекономічна та внутрішня політика уряду);
- ✦ *ринкові* (формування конкурентного середовища, підвищення рівня конкурентоспроможності небанківських фінансових установ, використання можливостей НТП);

- ✦ *демографічні* (збільшення чисельності населення, підвищення життєвого рівня та якості життя населення, підвищення розміру платоспроможного та потенційного попиту населення).

Зважаючи на сказане, необхідно під час оцінки та прогнозування діяльності ринку небанківських фінансових послуг зазначити, що об'єктом дослідження є зміни попиту та пропозиції, які зумовлені впливом як цінових, так і нецінових кон'юнктурутворюючих факторів.

Можна виділити такі ключові нецінові фактори, які мають вплив на попит:

- ✦ доходи споживачів небанківських фінансових послуг;
- ✦ чисельність споживачів небанківських фінансових послуг;
- ✦ ціни на взаємозамінні та взаємодоповнюючі послуги;
- ✦ споживчі уподобання;
- ✦ споживчі характеристики небанківської фінансової послуги;
- ✦ зміна споживчих властивостей небанківської фінансової послуги;
- ✦ зміни, що відбуваються у навколишньому середовищі; споживчі сподівання тощо.

Необхідно підкреслити, що вибір факторів, які визначають стан попиту, являє собою складне завдання, де мають бути враховані такі характеристики:

- ✦ споживчі очікування;
- ✦ експлуатаційні витрати;
- ✦ обмеженість можливостей отримання споживчого кредиту;
- ✦ розмір активів небанківських фінансових установ;
- ✦ впевненість у майбутньому;
- ✦ склад родини та її характеристика тощо.

Щодо пропозиції, то до складу факторів пропозиції, які мають принциповий вплив на кон'юнктуру небанківських фінансових установ, можна віднести такі:

- ✦ собівартість небанківської фінансової послуги;
- ✦ технологія створення небанківської фінансової послуги;
- ✦ кількість конкурентів на ринку небанківських фінансових послуг;
- ✦ очікування зміни цін;
- ✦ умови продажу, включаючи маркетинг і рекламу;
- ✦ ціни на взаємозамінні та взаємодоповнюючі небанківської фінансової послуги.

Таким чином, з метою прогнозування та регулювання ринку небанківських фінансових послуг, постає необхідність в управлінні зазначеними факторами, які залежно від керованості можна розділити на такі групи: регульовані; частково регульовані; нерегульовані; випадкові.

На етапі специфікації економетричної моделі з використанням табличного редактора MS Excel було проведено аналіз факторів, які можна було б включити до моделі. Для цього були розглянуті такі показники: ВВП, кількість небанківських фінансових установ та активи небанківських фінансових установ. З цієї метою, для

встановлення наявного кореляційного зв'язку, розраховувався коефіцієнт множинної кореляції:

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})(\hat{y}_i - \bar{\hat{y}})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2} \sqrt{\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{\hat{y}})^2}}, \quad (1)$$

де y_i – фактичні (статистичні) значення ВВП; $\hat{y}_i$ – розрахункові значення ВВП.

Зважаючи на те, що процес зміни ВВП залежить від відібраних показників, які, у свою чергу, змінюються в часі, тобто значення ВВП може змінюватися через деякий проміжок часу після зміни значень кількості небанківських фінансових посередників та величини їх активів, були також обчислені коефіцієнти кореляції з урахуванням лагових змінних:

$$R(\tau) = \frac{(n-\tau) \sum_{t=1}^{n-\tau} y_t x_{t+\tau} - \sum_{t=1}^{n-\tau} y_t \sum_{t=1}^{n-\tau} x_{t+\tau}}{\sqrt{(n-\tau) \sum_{t=1}^{n-\tau} y_t^2 - \left(\sum_{t=1}^{n-\tau} y_t\right)^2} \times \sqrt{(n-\tau) \sum_{t=1}^{n-\tau} x_{t+\tau}^2 - \left(\sum_{t=1}^{n-\tau} x_{t+\tau}\right)^2}}, \quad (2)$$

де y_t – фактичні (статистичні) значення ВВП; $x_{t+\tau}$ – фактичні (статистичні) значення кількості небанківських фінансових установ (або активів небанківських фінансових установ); τ – часовий лаг.

За допомогою стандартних вбудованих функцій MS Excel було визначено такі показники:

- ✦ коефіцієнт кореляції між ВВП та кількістю небанківських фінансових посередників у поточному році становить $r_{yx1} = 0,13$, а із лагом $\tau = 1$ він становить $R(\tau)_{yx1} = -0,84$;
- ✦ коефіцієнт кореляції між ВВП та вартістю активів небанківських фінансових установ у поточ-

ному році становить $r_{yx2} = 0,89$, а із лагом $\tau = 1$ він становить $R(\tau)_{yx2} = 0,97$.

Отже, за результатами проведеного дослідження на етапі специфікації економетричної моделі було доведено існування кореляційного зв'язку між факторами економетричної моделі, а також виявлено необхідність урахування часового лагу $\tau = 1$. Крім того, було зроблено такі висновки:

- ✦ між ВВП та кількістю небанківських фінансових посередників спостерігається тісний обернений зв'язок – тобто збільшення кількості небанківських фінансових установ супроводжується зменшенням ВВП;
- ✦ між ВВП та активами небанківських фінансових установ спостерігається тісний прямий зв'язок – тобто при збільшенні активів НФУ ВВП збільшується.

Тому, з метою побудови адекватної економетричної моделі, пропонується в кожній складовій ринку небанківських фінансових послуг, а саме: ринку страхових послуг, ринку послуг кредитних спілок та інших кредитних установ, ринку інвестиційних послуг обрати основних учасників, що формують попит і пропозицію у цих сегментах. Відповідно такими учасниками для ринку страхових послуг обрано страхові компанії; для ринку кредитних спілок та інших кредитних установ – кредитні спілки, а для ринку інвестиційних послуг – інститути спільного інвестування. За обраними учасниками ринку небанківських фінансових послуг наявні довготривалі статистичні спостереження щодо кількості таких учасників та величини їх активів, які можуть бути покладені в основу побудови економетричної моделі (табл. 1).

Відібрані основні учасники ринку небанківських фінансових послуг лягли в основу визначення впливу їх кількості та величини їх активів на ВВП на основі дистрибутивно-лагової моделі: $y_t = \beta_0 + \beta_1 x_{1,t-1} + \beta_2 x_{2,t-1} + \varepsilon_t$, де β_j – параметри моделі при лаговій змінній; $x_{1,t-1}$ – кіль-

Таблиця 1

Вихідні дані до побудови економетричної моделі за основними учасниками ринку небанківських фінансових послуг

Рік	ВВП	Кількість основних небанківських фінансових установ, одиниць	Активи основних небанківських фінансових установ, млн грн
2002	225810	1081	6332,63
2003	267344	1586	11537,11
2004	345113	1164	22821,6
2005	441452	1405	29762,3
2006	544153	1694	44381,02
2007	720731	1824	78253,98
2008	948056	2186	110745,75
2009	913345	2190	128729,03
2010	1082569	2210	156793,27
2011	1302079	2258	177298,8
2012	1411238	2344	216082,7
2013	1454931	2396	246509,3

Джерело: [2, 3].

кість основних НФП; $x_{2,t-1}$ – активи основних НФП; ε – стохастична складова моделі.

Оцінювання параметрів моделі за основними учасниками ринку небанківських фінансових послуг здійснювалося з допомогою однокрокового методу найменших квадратів з використанням вбудованого пакету «Аналіз даних» табличного редактора MS Excel як для звичайної багатofакторної лінійної моделі. Враховуючи вищевказане, оцінене рівняння якої має вигляд:

$$y_t = 132727,20 + 165,40x_{1,t-1} + 4,75x_{2,t-1} + \varepsilon_t. \quad (3)$$

Побудована економетрична модель є адекватною оскільки $F^* = 92,74$ при $F_{кр} = 4,45$ (рис. 1), і це дозволяє використовувати її з метою прогнозування.

На основі запропонованої економетричної моделі створюються умови для регулювання ринку небанківських фінансових послуг і формування управлінських рішень, спрямованих на підвищення результативності його діяльності. Завдяки цьому стає можливим, регулюючи кількість основних учасників та величину їх активів, впливати на результуючий показник, що характеризує діяльність економіки країни – ВВП. Результати прогнозного дослідження представлено в табл. 2.

Виходячи з даних табл. 2, варіант перший прогнозу на основі дистрибуційно-лагової моделі унаочнює величину ВВП на 2014 р. у сумі 1701108,91 млн грн. Це відбувається за умови, що кількість основних учасників ринку небанківських фінансових послуг залишається на рівні 2013 р. і складає 2396 учасників, водночас величина їх активів також залишиться без змін на рівні 246509,30 млн грн.

Варіанти прогнозу 2 – 7 наведено із урахуванням регулюючого впливу держави на такі основні показники ринку небанківських фінансових послуг, як кількість основних учасників та величина їх активів.

Так, якщо регулюючі дії держави будуть спрямовані на одночасне зменшення кількості основних учасників ринку небанківських фінансових послуг до 2372,04 одиниць, тобто на 1% та зменшення активів на 1% до 244044,21 млн грн (варіант прогнозу 2), то прогнозована вартість ВВП на 2014 р. становитиме 1685425,09 млн грн. Враховуючи сказане, ВВП зменшиться на 15683,82 млн грн, що свідчить про недоцільність зазначеної регулюючої дії, спрямованої на зменшення на 1% як кількості, так й активів основних учасників ринку небанківських фінансових послуг.

Недоцільними будуть управлінські рішення, спрямовані на зменшення на 1% активів (варіант прогнозу 6), або аналогічне зменшення кількості основних учасників ринку небанківських фінансових послуг (варіант прогнозу 7). Обидва рішення призведуть до зменшення ВВП із 1701108,91 млн грн до 16 893 880 млн грн і 1697146,0 млн грн відповідно.

Якщо розглядати регулюючі дії, пов'язані зі збільшенням на 1% кількості активів основних учасників ринку небанківських фінансових послуг (варіант прогнозу 3), або тільки зі збільшенням на 1% активів (варіант прогнозу 4), або тільки зі збільшенням на 1% чисельності небанківських фінансових установ (варіант прогнозу 5), то отримаємо прогнозні значення ВВП на 2014 р., відповідно в розмірах 1716792,73 млн грн; 1712829,84 млн грн і 1705071,8 млн грн. Як видно, найкраще прогнозоване значення величини ВВП спостерігається у варіанті прогнозу 3, тобто рекомендованою регулюючою дією стає

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
34									
35	ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ								
36									
37	Регресійна статистика								
38	Множинний R	0,979108797							
39	R-квадрат	0,958654036							
40	Нормований R-квадрат	0,948317546							
41	Стандартна похибка	97091,78817							
42	Спостереження	11							
43									
44	Дисперсійний аналіз								
45		<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	Значимість <i>F</i>			
46	Регресія	2	1,7485E+12	8,74287E+11	92,74463136	2,92235E-06			
47	Залишок	8	75414522648	9426815331					
48	Разом	10	1,82399E+12						
49									
50		<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>	<i>Нижні 95,0%</i>	<i>Верхні 95,0%</i>
51	У-перетин	132727,156	220946,081	0,600721929	0,564612155	-376775,4203	642229,7324		
52	Змінна X1	165,3959526	166,0712383	0,995933759	0,348448286	-217,5650098	548,356915	-217,5650098	548,356915
53	Змінна X2	4,754761995	1,043242525	4,557676551	0,001855563	2,349040418	7,160483573	2,349040418	7,160483573

Рис. 1. Результати пакету «Аналіз даних» для дистрибутивно-лагової моделі

Результати прогнозування ВВП на 2014 р. залежно від зміни кількості основних учасників ринку небанківських фінансових послуг та величини їх активів

Показники	Варіант прогнозу						
	1	2	3	4	5	6	7
Частка зміни показника x_1	1	0,99	1,01	1	1,01	1	0,99
Прогнозна кількість основних учасників ринку (x_1), од.	2396,00	2372,04	2419,96	2396,00	2419,96	2396	2372,04
Частка зміни показника x_2	1	0,99	1,01	1,01	1	0,99	1
Прогнозні активи основних учасників ринку (x_2)	246509,30	244044,21	248974,39	248974,39	246509,3	244044,21	246509,3
Прогнозне ВВП, млн грн	1701108,91	1685425,09	1716792,73	1712829,84	1705071,8	1689388	1697146

збільшення кількості основних учасників ринку небанківських фінансових послуг на 1% при одночасному збільшенні на 1% величини їх активів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на сьогоднішньому етапі розвитку економіки фактором максимізації ВВП через ринок небанківських фінансових послуг можуть стати збільшення кількості небанківських фінансових установ та збільшення величини їх активів. Водночас, слід звертати увагу і на якість послуг, що надаються небанківськими фінансовими установами.

Якщо конкретизувати регулюючу дію, спрямовану на підвищення кількості основних учасників ринку небанківських фінансових послуг, то управлінські рішення з боку мегарегулятора можуть полягати у спрощенні звітності та вимог до ліцензування для таких учасників. Регулююча дія мегарегулятора, спрямована на підвищення величини активів основних учасників ринку небанківських фінансових послуг, може полягати в законодавчому закріпленні нормативів стосовно мінімального розміру активів та умов їх поповнення.

Отже, запропонована економетрична модель розвитку небанківських фінансових установ в Україні дає можливість, на основі фактичного стану ринку небанківських фінансових послуг, спрогнозувати регулюючі дії держави на учасників цього ринку з метою збільшення їх ефективності та функціонального позитивного впливу на результуючий показник – ВВП. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Дорош О. Л.** Небанківські фінансові інститути в економічній системі України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / О. Л. Дорош. – Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2003. – 24 с.
- Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>
- Державний комітет статистики України Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Каракулова І. С.** Небанківські фінансові установи на ринку фінансових послуг України : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / І. С. Каракулова. – Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 234 с.

5. Корнєєв М. В. Фактори впливу на ефективність розвитку фінансової сфери / М. В. Корнєєв // Вісник Криворізького економічного інституту КНУ. – 2013. – № 2. – С. 73 – 78.

6. Левченко В. П. Розвиток ринку небанківських фінансових послуг : монографія / В. П. Левченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2013. – 368 с.

7. Науменкова С. В. Системи регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн : навч. посіб. / С. В. Науменкова. – К. : Центр наук. досліджень НБУ ; Ун-т банківської справи НБУ, 2010. – 170 с.

8. Пластун В. Л. Ринок фінансових послуг : навч.-метод. посіб. / Уклад. В. Л. Пластун. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 166 с.

9. Школьник І. О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку : монографія / І. О. Школьник. – Суми : Мрія-1, 2008. – 348 с.

REFERENCES

- Dorosh, O. L. "Nebankivski finansovi instytuty v ekonomichnii systemi Ukrainy" [Non-bank financial institutions in the economic system of Ukraine]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.01.01, 2003.*
- Derzhavna komisiiia z rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh Ukrainy. <http://www.dfp.gov.ua>
- Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Karakulova, I. S. "Nebankivski finansovi ustanovy na rynku finansovykh posluh Ukrainy" [Non-bank financial institutions in the financial services market of Ukraine]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.08, 2008.*
- Kornieiev, M. V. "Faktyory vplyvu na efektyvnist rozvytku finansovoi sfery" [Factors influencing the efficiency of the financial sector]. *Visnyk Kryvorizkoho ekonomichnoho instytutu KNU, no. 2 (2013): 73-78.*
- Levchenko, V. P. *Rozvytok rynku nebankivskykh finansovykh posluh* [The development of non-bank financial services market]. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, 2013.
- Naumenkova, S. V. *Systemy rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh zarubizhnykh krain* [Systems for Financial services abroad]. Kyiv: TsND NBU; UBS NBU, 2010.
- Plastun, V. L. *Rynok finansovykh posluh* [Financial Markets]. Sumy: UABS NBU, 2007.
- Shkolnyk, I. O. *Finansovyi rynek Ukrainy: suchasnyi stan i stratehiia rozvytku* [Financial Market of Ukraine: Current State and Development Strategy]. Sumy: Mriia-1, 2008.

ДВОФАКТОРНА МОДЕЛЬ РАЦІОНАЛЬНОЇ ДОХІДНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВА

© 2015 ІВАНОВ Р. В.

УДК 330.42: 519.7

Іванов Р. В. Двофакторна модель раціональної дохідної поведінки домогосподарства

У статті обґрунтовано актуальність дослідження економічної, зокрема дохідної, поведінки домогосподарства, яке є окремою формою малої соціальної групи. Побудовано модель раціональної дохідної поведінки домогосподарства у формі системи звичайних диференціальних рівнянь, в якій факторами зміни величини сукупного доходу є наявні доходи та безрозмірна величина людського капіталу. Встановлено, що в середньостроковому періоді ефективною є мотивація на збільшення людського капіталу з метою збільшення дохідності, а у довгостроковому – з метою досягнення величини людського капіталу певного рівня, що, у свою чергу, забезпечує позитивну динаміку сукупного доходу. Серед напрямків подальших досліджень вбачається розширення побудованих моделей за рахунок поділу показників формування доходів домогосподарства на ендогенні (прибуток та змішаний дохід; дохід від власності) та екзогенні (заробітна плата; соціальні допомоги та інші поточні трансферти).

Ключові слова: домогосподарство, динаміка дохідної поведінки, самоорганізація, стратегія поведінки, мотивація.

Рис.: 5. **Формул.:** 11. **Бібл.:** 9.

Іванов Роман Вячеславович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: roman_ivanov07@mail.ru

УДК 330.42: 519.7

Іванов Р. В. Двухфакторная модель рационального доходного поведения домохозяйства

В статье обоснована актуальность исследования экономического, в частности доходного, поведения домохозяйства, которое является частной формой малой социальной группы. Построена модель рационального доходного поведения домохозяйства в форме системы обыкновенных дифференциальных уравнений, в которой факторами изменения величины совокупного дохода являются имеющиеся доходы и безразмерная величина человеческого капитала. Установлено, что в среднесрочном периоде эффективной является мотивация увеличения человеческого капитала, направленная на увеличения доходов, а в долгосрочном – на достижение величины человеческого капитала определенного уровня, что, в свою очередь, обеспечивает положительную динамику совокупного дохода. Одним из направлений дальнейших исследований является расширение построенных моделей за счет деления показателей формирования доходов домохозяйства на эндогенные (прибыль и смешанный доход; доход от собственности) и экзогенные (заработная плата; социальная помощь и другие текущие трансферты).

Ключевые слова: домохозяйство, динамика доходного поведения, самоорганизация, стратегия поведения, мотивация.

Рис.: 5. **Формул.:** 11. **Библ.:** 9.

Іванов Роман Вячеславович – кандидат физико-математических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики, Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара (ул. Научная, 13, Днепропетровск, 49050, Украина)

E-mail: roman_ivanov07@mail.ru

UDC 330.42: 519.7

Ivanov R. V. Two-Factor Model of a Rational Profit-Oriented Behavior of Household

In the article relevance of research of the economic, in particular the profit-oriented, behavior of household, which is a form of a small social group, is substantiated. A model of rational profit-oriented behavior of household in the form of a system of ordinary differential equations is built, in which the factors of change of the amount of total income are the available income and dimensionless value of human capital. It has been determined, that in the medium term the motivation for increase of human capital turns out to be effective, which is aimed at increasing revenues, but in the long term – the one aimed at achieve a certain level of the human capital value, which in turn provides the positive dynamics of total income. One of the directions of further research is to expand the existing models by dividing the indicators of forming the household income on the endogenous (profit and mixed income; income from property) and the exogenous (wages; social assistance and other current transfers).

Key words: household, dynamics of a profit-oriented behavior, self-organization, behavior strategy, motivation.

Pic.: 5. **Formulae:** 11. **Bibl.:** 9.

Ivanov Roman V. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics, Dnipropetrovsk National University named after O. Honchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: roman_ivanov07@mail.ru

Спираючись на досвід розвинених країн та емпіричний аналіз економічних процесів в Україні, більшість фахівців погоджуються з тим, що важливу роль у забезпеченні економічного зростання відіграють саме домогосподарства як один з основних макроекономічних агентів, який одночасно бере участь у виробництві суспільного продукту, його споживанні та відтворенні робочої сили [1].

Стосовно домогосподарств можна говорити про їх виробничу, споживчу, фінансову, кредитно-боргову, ощадну, інвестиційну поведінку, поведінку на ринку праці та ін. Саме вони стають головним джерелом інвестування та стимулювання розвитку реального сектора економіки [2].

Домашнє господарство та його дохід безпосередньо беруть участь у всіх трансформаційних процесах,

що відбуваються в соціально-економічній системі суспільства, впливають на динаміку й тенденції розвитку економіки [3]. Саме це зумовлює значимість й актуальність дослідження економічної, зокрема дохідної, поведінки вітчизняних домогосподарств і пошук напрямів її оптимізації.

Значний внесок у формування та розуміння економічної теорії та практики домогосподарств зробили вчені: Дж. Бьюкенен, Г. Беккер, К. Бюхер, Л. Вальбрас, М. Вебер, М. Зібер, Дж. М. Кейнс, Т. Мальтус, А. Маршалл, Ф. Модільяні, Д. Норт, А. Ослунд, П. Самуельсон, Дж. Сакс, А. Сміт, Дж. Ходжсон, І. Фішер, М. Фрідмен та інші дослідники світового рівня.

Питання щодо економічної поведінки домогосподарств в останні роки знаходяться у центрі уваги й багатьох вітчизняних економістів.

Так, поведінка домогосподарств на споживчому ринку досліджується в роботах В. Мандибури, Е. Лібанової, О. Кузика; різні аспекти фінансової поведінки домогосподарств висвітлюються в роботах О. Ватаманюка, Т. Кізіми, М. Литвак, І. Ломачинської, Л. Миргородської, С. Панчишиної, Д. Тюпи, О. Шаманської та ін.; економічну поведінку особистих селянських господарств як похідну від економічної поведінки сільських домогосподарств аналізує Л. В. Демедюк; соціальним аспектам функціонування вітчизняного домогосподарства як суб'єкта ринкової економічної системи присвячена робота Ю. Ю. Станкевич та ін. Але результати більшості зі згаданих робіт базуються на статистичному аналізі даних та соціометричних дослідженнях і не містять строго формалізованого зв'язку між вихідними даними та висновками [1].

Погодившись з тезою про те, що домогосподарство є відкритою соціально-економічною системою, здатною до саморозвитку і самоорганізації, спираючись на досвід попередників та аналіз існуючих підходів, автор роботи [1] стверджує, що якісна теорія звичайних диференціальних рівнянь – це найбільш зручний та ефективний інструментарій дослідження поведінкової динаміки цього економічного агента не лише на етапі побудови моделі, але й на стадії проведення обчислювальних експериментів.

Математична модель досліджуваного процесу в цьому випадку формалізується системою звичайних диференціальних рівнянь у вигляді:

$$\dot{x}_i = F_i(x_1, x_2, \dots, x_n, t), \quad (i = \overline{1; n}), \quad (1)$$

де x_i – деяка кількісна характеристика соціально-економічного агента, що бере участь в процесі.

Вдалим прикладом застосування моделі економічної поведінки у формі (1) та її якісного аналізу можна вважати роботу [4], в якій дослідження ринку праці проводиться з урахуванням особистих зв'язків робітників та внутрішньої конкуренції, що дозволяє класифікувати її як модель економічної поведінки малої соціальної групи.

Серед прикладів дослідження із застосуванням моделей у формі (1) економічної поведінки на рівні підприємств і держави також слід згадати, відповідно, роботи [5, 6, 7].

Погодившись з тим, що раціональна економічна поведінка або, що те ж саме, раціональне господарювання, визначається як ефективне (хоча й необов'язково оптимальне) використання наявних ресурсів для досягнення поставлених цілей [8] та припустивши, що зміна сумарного доходу N домогосподарства в одиницю часу залежить лише від наявних доходів, у роботі [9] автором запропоновано однофакторну модель раціональної дохідної поведінки домогосподарства.

Так, якщо N – сумарний дохід домогосподарства і зазначена характеристика є єдиною, яка в даному випадку описує стан домогосподарства як економічного агента, то в (1) слід прийняти $n = 1$.

Тоді, з огляду на тезу про раціональний характер дохідної поведінки, можна припустити, що вона буде спрямована на можливе збільшення цього показника за раху-

нок вже наявних ресурсів, а мотивуючим фактором є намагання досягти такого достатнього рівня доходів $N_{доцм.}$, який дасть змогу задовольнити економічні потреби, що відповідають їх соціальному та культурному рівню.

Таку поведінкову стратегію було формалізовано за допомогою так званого «логістичного рівняння» [9]:

$$\frac{dN}{dt} = k_{max} N \left(1 - \frac{N}{N_{доцм.}} \right), \quad (2)$$

де k_{max} – коефіцієнт, який відповідає максимально можливому в даних умовах (освіта, кваліфікація, вік, статеві особливості, стан здоров'я та ін.) зростанню доходів.

Більш загальною є ситуація, коли k_{max} є функцією часу $k_{max} = k(t)$ або функції $k_{max} = F(k(t))$.

Узагальнення моделі (2) доцільно проводити також шляхом урахування додаткових факторів (крім величини доходів), що впливають на стратегію раціональної дохідної поведінки домогосподарства.

Метою представленої роботи є побудова та аналіз двофакторної моделі раціональної дохідної поведінки домогосподарства.

Нехай зміна сумарного доходу N домогосподарства в одиницю часу (змінюваною частиною будемо вважати ту, що складається з прибутку та змішаного доходу, доходу від власності та заробітної платні) залежить не лише від наявних доходів, але й від людського капіталу H .

Тоді коефіцієнт пропорційності k_{max} , який в даному випадку приймемо залежним від освіти та кваліфікації, можна представити функцією

$$k_{max} = k(t) = aH(t), \quad (3)$$

де a – коефіцієнт пропорційності, який характеризує вплив (вагу) людського капіталу (знань, вмінь та навичок, зумовлених рівнем освіти та кваліфікації). У цьому випадку рівняння динаміки зміни доходу домогосподарства (2) можна записати у формі

$$\frac{dN}{dt} = aHN \left(1 - \frac{N}{N_{доцм.}} \right). \quad (4)$$

В окремих випадках, коли домогосподарство складається з індивіду, значення коефіцієнта a може набувати від'ємні значення. Але зазвичай, коли домогосподарством є мала соціальна група, осереднене значення цього коефіцієнта задовольняє умові $a > 0$.

Будемо вважати, що без підтримки та (або) розвитку людський капітал з часом зменшується. Це може бути зумовлено, зокрема, розвитком технологій та, відповідно, старінням наявних знань, умінь та навичок.

Засобом стабілізації (збільшення) людського капіталу є підвищення кваліфікації за рахунок отримання (вдосконалення) освіти, що потребує виділення відповідних коштів. Тоді рівняння динаміки людського капіталу можна представити у формі

$$\frac{dH}{dt} = -bN + cNH, \quad (5)$$

де b – коефіцієнт зменшення людського капіталу (коефіцієнт деактуалізації); c – коефіцієнт, який характеризує ефективність застосування ресурсів N на збільшення людського капіталу (коефіцієнт трансформації).

Таким чином, маємо систему нелінійних диференціальних рівнянь (4), (5)

$$\begin{cases} \frac{dN}{dt} = aHN \left(1 - \frac{N}{N_{\text{доцм.}}}\right); \\ \frac{dH}{dt} = -bH + cNH. \end{cases} \quad (6)$$

Нехай у системі (6) N це величина, яка у відсотковому вимірюванні характеризує відповідність наявних доходів достатнім. Тоді слід вважати $N_{\text{доцм.}} = 1$, а областю значень функції $N(t)$ є відрізок $[0; 1]$.

Аналогічно, H – величина, яка у відсотковому вимірюванні характеризує відповідність наявного та достатнього (з точки зору економічного агента) рівня людського капіталу. Тоді система (7) переписеться у вигляді

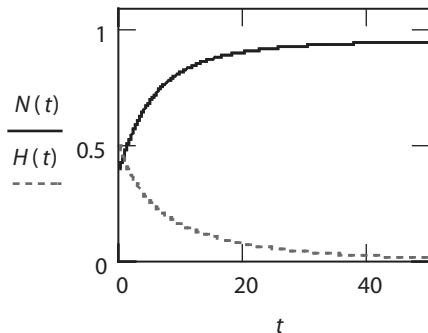
$$\begin{cases} \frac{dN}{dt} = aHN(1 - N); \\ \frac{dH}{dt} = -bH + cNH. \end{cases} \quad (8)$$

Не зупиняючись на аналітичному розв'язку системи (8), проведемо її якісний аналіз.

Система (8) має три особливі точки у фазовому просторі: $N_0 = H_0 = 0$; $N_0 = 1$; $H_0 = 0$; $N_0 = \frac{b}{c}$; $H_0 = 0$.

У роботі [6] було показано, що розв'язок рівняння типу (4) при додатних значеннях коефіцієнта k_{max} асимптотично дорівнює величині $N_{\text{доцм.}}$.

Таким чином, єдиною особливою точкою системи (8), яку доцільно перевірити на стійкість є: $N_0 = 1$; $H_0 = 0$. Аналіз показує, що у випадку $c < b$ зазначена точка є стійкою (рис. 1).

Рис. 1. Динаміки системи (8) при $N(0) = 0,4$; $H(0) = 0,5$; $a = 0,7$; $b = 0,25$; $c = 0,2$

Розглянемо ситуацію, яка відповідає таким умовам:

1. Діяльність економічного агента спрямована на зростання величини людського капіталу.

2. Мотивуючим фактором є відхилення наявного значення від максимального:

2.1. Мотивуючим фактором є відхилення величини людського капіталу.

2.2. Мотивуючим фактором є відхилення величини доходів.

Ситуації при умовах 1 та 2.1. відповідає математична модель у вигляді

$$\begin{cases} \frac{dN}{dt} = aHN(1 - N); \\ \frac{dH}{dt} = -bH + cNH(1 - H). \end{cases} \quad (9)$$

Система (9) має три особливі точки у фазовому просторі: $N_0 = H_0 = 0$; $N_0 = 1$; $H_0 = 0$; $N_0 = 1$; $H_0 = \frac{c-b}{c}$

(обмеження в значеннях H дозволяє розглядати лише випадки $b < c$).

Характер особливих точок $N_0 = H_0 = 0$; $N_0 = 1$; $H_0 = 0$ співпадає з аналогічними для системи (8).

Особлива точка $N_0 = 1$; $H_0 = \frac{c-b}{c}$ є стійким вузлом. Зокрема, візуалізація цієї властивості представлена на рис. 2.

В обох випадках (див. рис. 2) значення

$N_0 = 1$; $H_0 = \frac{c-b}{c}$ є такими, до яких асимптотично спрямовуються відповідні функції.

Умови 1 та 2.2. зводять математичну модель до форми

$$\begin{cases} \frac{dN}{dt} = aHN(1 - N); \\ \frac{dH}{dt} = -bH + cNH(1 - N). \end{cases} \quad (10)$$

Серед особливих точок системи (10) у фазовому просторі виділимо такі: $N_0 = H_0 = 0$; $N_0 = 1$; $H_0 = 0$

$N_0 = \frac{c \pm \sqrt{c^2 - 4cb}}{2}$; $H_0 = 0$ (значення у цьому випадку мають зміст лише при значеннях $c \geq 4b$).

Доцільним у даному випадку є дослідження поведінки системи навколо точки $N_0 = 1$; $H_0 = 0$.

Проведення якісного аналізу свідчить про стійкий характер процесу навколо даної точки. Візуалізація чисельного розв'язку системи (10) представлена на рис. 3.

В обох випадках (див. рис. 3) значення $N_0 = 1$; $H_0 = 0$ є такими, до яких асимптотично спрямовуються відповідні функції. Але на відміну від монотонного спадання функції $H(t)$, яке спостерігається на рис. 3б, характер зміни функції $H(t)$ на рис. 3а свідчить про наявність точки перегинання.

Оскільки в представленій задачі основним представляється дослідження дохідного аспекту домогосподарства, то доцільним є проведення порівняльного аналізу динаміки доходів у ситуаціях 2.1 та 2.2 (відповідні функції доходу позначимо індексами так, що $N_1(t)$ відповідає ситуації 2.1, а $N_2(t)$ – ситуації 2.2).

Розглянемо функцію, яка характеризує відхилення між значеннями функцій $N_1(t)$ та $N_2(t)$:

$$E(t) = N_1(t) - N_2(t). \quad (11)$$

Так, згідно з вихідними даними $N(0) = 0,4$; $H(0) = 0,5$; $a = 0,2$; $b = 0,1$; $c = 0,5$, рівняння $E'(t) = 0$ має розв'язок: $t \approx 9,91$, який є точкою мінімуму (рис. 4).

Прийнявши як вихідні дані $N(0) = 0,4$; $H(0) = 0,5$; $a = 0,4$; $b = 0,1$; $c = 0,2$, рівняння $E'(t) = 0$ має розв'язок: $t \approx 9,91$, який є точкою мінімуму (рис. 5).

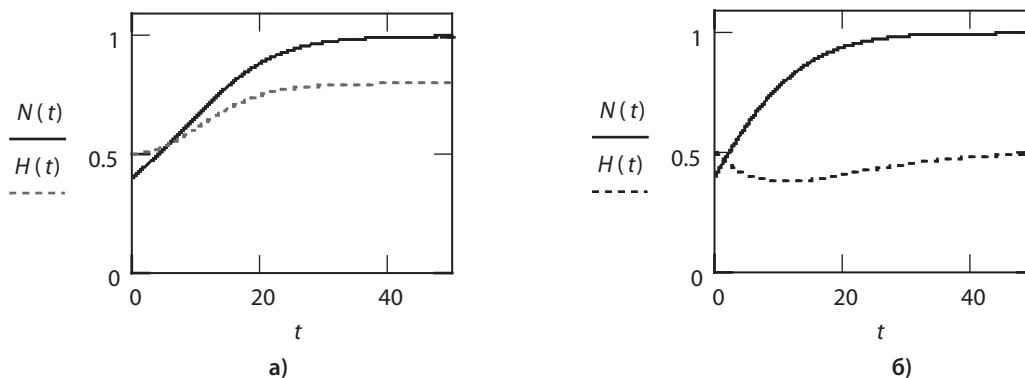

Рис. 2. Характер динаміки системи (9) при $N(0) = 0,4; H(0) = 0,5$:
а) $a = 0,2; b = 0,1; c = 0,5$; б) $a = 0,4; b = 0,1; c = 0,2$

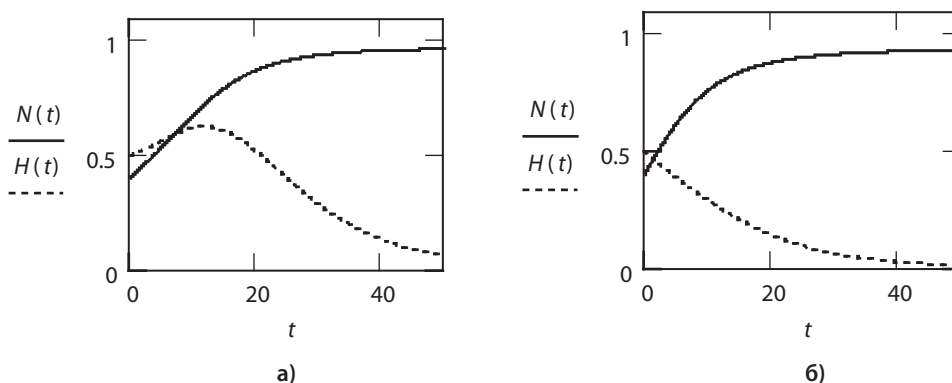

Рис. 3. Характер динаміки системи (10) при $N(0) = 0,4; H(0) = 0,5$:
а) $a = 0,2; b = 0,1; c = 0,5$; б) $a = 0,4; b = 0,1; c = 0,2$

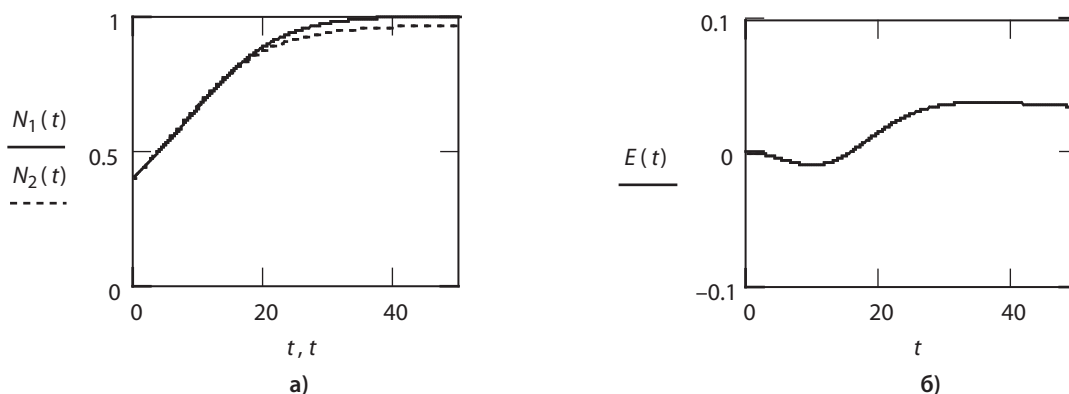

Рис. 4. Характер динаміки рівня доходів при $N(0) = 0,4; H(0) = 0,5; a = 0,2; b = 0,1; c = 0,5$:
а) динаміка доходів в ситуації 2.1 та 2.2; б) графік функції (11)

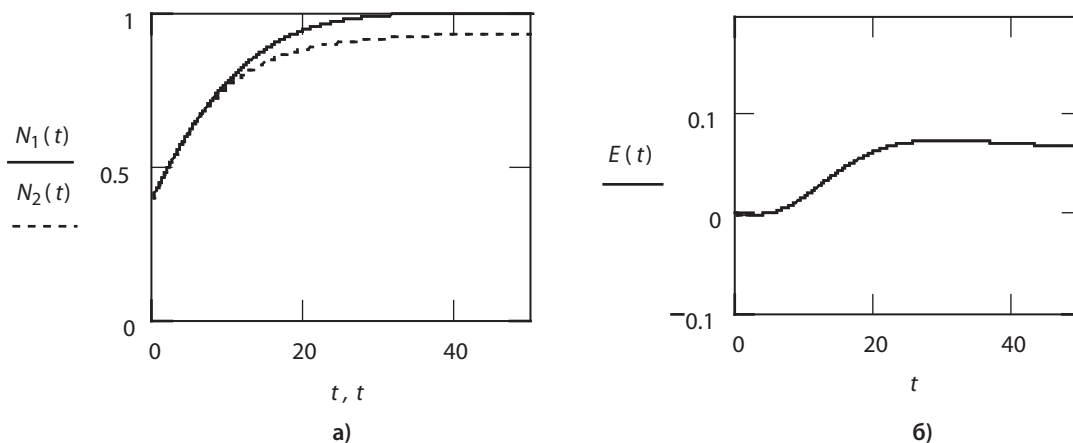

Рис. 5. Характер динаміки рівня доходів при $N(0) = 0,4; H(0) = 0,5; a = 0,4; b = 0,1; c = 0,2$:
а) динаміка доходів у ситуації 2.1 та 2.2; б) графік функції (11).

Отже, існують проміжки часу, на яких стратегія 2.2 переважає стратегію 2.1 з точки зору швидкості зростання рівня доходу до бажаного рівня.

При цьому, лише стратегія 2.1 забезпечує стійке зростання людського капіталу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, побудована модель раціональної дохідної поведінки домогосподарства та її аналіз свідчать про те, що в заданих умовах поведінкова стратегія домогосподарства, яка відповідає ситуації 2.1, є ефективною з точки зору зростання рівня доходності в довгостроковому періоді, а 2.2 – середньостроковому.

При цьому діяльність економічного агента, спрямована на зростання величини людського капіталу, забезпечується застосуванням стратегії 2.1.

Отже, можна говорити, що ситуація 2.1 є характерною для домогосподарства, яке утворюється малою соціальною групою (частіше родиною), а ситуація 2.2 – для домогосподарства-індивіда, для якого горизонт планування узгоджується з віком людини.

Напрямки подальших досліджень вбачаємо в розширенні побудованих моделей за рахунок поділу показників формування доходів домогосподарства на ендогенні (прибуток та змішаний дохід; дохід від власності) та екзогенні (заробітна платня; соціальні допомоги та інші поточні трансферти). ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Іванов Р. В.** Щодо моделювання економічної поведінки домогосподарств як відкритої соціально-економічної системи / Р. В. Іванов // Бізнес інформ. – 2014. – № 2. – С. 111 – 115.
2. **Ломачинська І. А.** Формування фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств у сучасних умовах розвитку національної економіки / І. А. Ломачинська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 3. – Т. 1. – С. 172 – 174.
3. **Шаманська О.** Прагматика реалізації дохідної поведінки домогосподарства в контексті сучасних тенденцій / О. Шаманська // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 1(40). – С. 112 – 118.
4. **Огліх В. В.** Моделювання динаміки розвитку ринку праці за наявності зв'язків між працівниками / В. В. Огліх, Н. М. Заславська // Вісник ДНУ. – 2009. – Т.17. – № 10(1). – С. 121 – 128.
5. **Шерстенников Ю. В.** Моделювання взаємодії малого і великого підприємств з урахуванням інноваційного впливу на фондівіддачу / Ю. В. Шерстенников, Р. В. Іванов // Збірник наукових праць «Європейський вектор економічного розвитку». – 2013. – № 1(14). – С. 207 – 217.
6. **Вітлінський В. В.** Нелінійна динаміка процесу функціонування комерційного банку на підґрунті неперервної математичної моделі / В. В. Вітлінський, Ю. В. Коляда, А. О. Харламов // Бізнес Інформ. – 2012. – № 3. – С. 29 – 34.
7. **Журавка А. В.** Моделювання інвестиційних процесів розвитку / А. В. Журавка // Економічна кібернетика. – 2008. – № 1-2 (49-50). – С. 18 – 24.
8. **Лопатников Л. И.** Экономико-математический словарь : Словарь современной экономической науки / Л. И. Лопатников. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Дело, 2003. – 520 с.
9. **Іванов Р. В.** Моделювання раціональної дохідної поведінки домогосподарства / Р. В. Іванов // Економічний простір. – 2014. – № 81. – С. 64 – 73.

REFERENCES

- Ivanov, R. V. "Shchodo modeliuвання ekonomichnoi povedinky domohospodarstv iak vidkrytoi sotsialno-ekonomichnoi systemy" [As for modeling economic behavior of households as open socio-economic system]. *Biznes Inform*, no. 2 (2014): 111-115.
- Ivanov, R. V. "Modeliuвання ratsionalnoi dokhidnoi povedinky domohospodarstva" [Modeling the behavior of a rational income households]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 81 (2014): 64-73.
- Lopatnikov, L. I. *Ekonomiko-matematicheskii slovar: Slovar sovremennoy ekonomicheskoy nauki* [Economics and Mathematics Dictionary: Dictionary of modern economics]. Moscow: Delo, 2003.
- Lomachynska, I. A. "Formuvannya finansovoi povedinky vit-chyznianskykh domohospodarstv v suchasnykh umovakh rozvytku natsionalnoi ekonomiky" [Formation of domestic household financial behavior in modern conditions of the national economy]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 1, no. 3 (2011): 172-174.
- Ohlikh, V. V., and Zaslavska, N. M. "Modeliuвання dynamiky rozvytku rynku pratsi za naiavnosti zv'iazkiv mizh pratsivnykamy" [Modeling the dynamics of the labor market in the presence of relationships between employees]. *Visnyk DNU*, vol. 17, no. 10 (1) (2009): 121-128.
- Shamanska, O. "Prahmatyka realizatsii dokhidnoi povedinky domohospodarstva v konteksti suchasnykh tendentsii" [Pragmatics realization of income household behavior in the context of current trends]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 1 (40) (2013): 112-118.
- Sherstennikov, Yu. V., and Ivanov, R. V. "Modeliuвання vzaie-modii maloho i velykoho pidpriemstv z urakhuvanniam innovatsiinoho vplyvu na fondoviddachu" [Modeling the interaction of small and large businesses based on innovative impact on assets]. *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 1 (14) (2013): 207-217.
- Vitlinskyi, V. V., Koliada, Yu. V., and Kharlamov, A. O. "Neliniina dynamika protsesu funktsionuvannya komertsiiinoho banku na pid-grunti neperervnoi matematychnoi modeli" [Nonlinear dynamics of the functioning of commercial banks on grounds of continuous mathematical model]. *Biznes Inform*, no. 3 (2012): 29-34.
- Zhuravka, A. V. "Modeliuвання investytsiinykh protsesiv rozvytku" [Modelling of investment processes]. *Ekonomichna kibernetika*, no. 1-2 (49-50) (2008): 18-24.

МОДЕЛЮВАННЯ РЕКЛАМНИХ ВИТРАТ НА ЕЛЕКТРОННОМУ ТОРГОВЕЛЬНОМУ РИНКУ

© 2015 ПУРСЬКИЙ О. І., ГРИНЮК Б. В., ШЕСТОПАЛ Д. А.

УДК 339.1; 330.4; 658.6

Пурський О. І., Гринюк Б. В., Шестопад Д. А. Моделювання рекламних витрат на електронному торговельному ринку

У статті виконано моделювання рекламних витрат в електронній торгівлі. Здійснено модифікацію класичної моделі Селопа до врахування впливу Інтернет-продавців на вподобання споживачів за рахунок неінформативної реклами. У модифікованій моделі рекламні витрати є неявним параметром функції споживчої корисності, що безпосередньо зміщує криву попиту і сприяє збільшенню споживчої корисності та готовності споживачів здійснювати купівлі. Досліджено залежність рекламних витрат від кількості продавців та розмірів електронного торговельного ринку. Показано, що із розширенням торговельного ринку витрати Інтернет-продавців на рекламу зростають експоненціально. Збільшення кількості Інтернет-продавців сприяє зменшенню витрат на рекламу, як наслідок, зменшується і споживча корисність одиниці товару для кожного покупця, що, у свою чергу, знижує рівень максимальної ціни, яку може встановлювати продавець. У випадку сталої кількості споживачів на ринку зростання рекламних витрат при досягненні межі насичення не приводить до збільшення цільової аудиторії та рівня готовності купувати розрекламовану продукцію. Розширення електронного торговельного ринку при досягненні певних значень призводить до зменшення кількості Інтернет-продавців на ринку, оскільки, у цьому випадку, зростаючі витрати на рекламу починають перевищувати отримувані продавцями прибутки від розширення ринку.

Ключові слова: електронна торгівля, моделювання, рекламні витрати, розширення торговельного ринку.

Рис.: 4. **Формул:** 16. **Бібл.:** 26.

Пурський Олег Іванович – доктор фізико-математичних наук, професор, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: Pursky_O@ukr.net

Гринюк Богдан Васильович – аспірант, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

Шестопад Денис Андрійович – аспірант, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

УДК 339.1; 330.4; 658.6

Пурський О. І., Гринюк Б. В., Шестопад Д. А. Моделирование рекламных затрат на электронном торговом рынке

В статье выполнено моделирование затрат на рекламу в электронной торговле. Осуществлена модификация классической модели Селопа к учету влияния Интернет-продавцов на предпочтения потребителей за счет неинформативной рекламы. В модифицированной модели рекламные затраты являются неявным параметром функции потребительской полезности, которая непосредственно смещает кривую спроса, содействует увеличению потребительской полезности и готовности потребителей осуществлять покупки. Исследованы зависимости рекламных затрат от количества продавцов и размеров электронного торгового рынка. Показано, что с расширением торгового рынка затраты Интернет-продавцов на рекламу возрастают экспоненциально. Увеличение количества Интернет-продавцов способствует уменьшению затрат на рекламу, как следствие, уменьшается и потребительская полезность единицы товара для каждого покупателя, что, в свою очередь, снижает уровень максимальной цены, который может устанавливать продавец. В случае постоянного количества потребителей на рынке рост рекламных затрат при достижении границы насыщения не приводит к увеличению целевой аудитории и уровня готовности покупать разрекламированную продукцию. Расширение электронного торгового рынка при достижении определенных значений приводит к уменьшению количества Интернет-продавцов на рынке, поскольку, в этом случае, возрастающие затраты на рекламу начинают превышать получаемые продавцами прибыли от расширения рынка.

Ключевые слова: электронная торговля, моделирование, рекламные затраты, расширение торгового рынка.

Рис.: 4. **Формул:** 16. **Библ.:** 26.

Пурський Олег Іванович – доктор фізико-математических наук, професор, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: Pursky_O@ukr.net

Гринюк Богдан Васильович – аспірант, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

Шестопад Денис Андрійович – аспірант, кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

UDC 339.1; 330.4; 658.6

Pursky O. I., Grynjuk B. V., Shestopal D. A. Simulation of Advertising Costs on Electronic Trade Market

In the article, a simulation of advertising costs in electronic commerce is carried out. A modification of the classical Salop model to correct for the influence of Internet sellers on consumer preferences by means of non-informational advertising has been implemented. In the modified model, advertising costs are implicit function parameter in consumer utility, which shifts the demand curve immediately, increases the consumer utility and the willingness of consumers to make purchases. Relationships of amounts of advertising expenses, number of sellers and volumes of electronic trading market have been explored. It has been displayed that with expansion of trade market advertising costs of on-line sellers are exponentially increasing. The increase in the number of on-line sellers helps to reduce the advertising costs, and consequently, consumer utility of items for each customer is reduced, which in turn lowers the maximum price level, which can be set by a seller. With a permanent number of consumers in the market, growth of advertising costs when reaching the limit of saturation does not increase the target audience and the level of readiness to purchase advertised products. Expansion of electronic trade market after reaching certain values leads to a decrease in the number of on-line sellers in the market, in this case, increasing advertising costs begin to exceed the sellers profit from the market expansion.

Key words: e-commerce, simulation, advertising costs, expansion of trade market.

Pic.: 4. **Formulae:** 16. **Bibl.:** 26.

Pursky Oleg I. – Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor, Department of Economic Cybernetics and Information Systems, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: Pursky_O@ukr.net

Grynjuk Bogdan V. – Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics and Information Systems, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

Shestopal Denys A. – Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics and Information Systems, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології глобальної мережі забезпечують широкі можливості для використання реклами на електронно-торговельному ринку. Головною перевагою рекламної кампанії в Інтернеті є можливість автоматизації процедур обробки даних, пов'язаних з процесами поширення інформації про товари і послуги, що також дозволяє використовувати отримані дані для різних маркетингових досліджень електронного торговельного ринку. Характерною особливістю електронних торговельних ринків є високе відношення рекламних витрат до отриманого прибутку. Високі витрати на електронний маркетинг вказують на більш важливу роль реклами на електронних ринках, у порівнянні з традиційними. Ефект можна пояснити одночасним впливом декількох факторів. По-перше, розширення електронного торговельного ринку, або, іншими словами, збільшення числа користувачів глобальної мережі, сприяє підвищенню привабливості ринку для Інтернет-продавців і приводить до зростання рекламних витрат. По-друге, у зв'язку з тим, що ефект від Інтернет-реклами спостерігається протягом певного періоду часу, збитки за рахунок великих рекламних витрат на побудову привабливого для покупця іміджу Інтернет-продавця можуть відповідати оптимальній торговельній стратегії продавця, оскільки в майбутньому ці витрати окупляться за рахунок збільшення частки продавця на електронному ринку.

Зважаючи на вищезазначені обставини, виникла необхідність розробки відповідних моделей, які б забезпечували ефективне використання рекламних витрат в електронній торгівлі. Дослідженням ролі реклами в економічній діяльності займалася значна кількість як закордонних, так і вітчизняних науковців, зокрема: Сетхі С. П. [1], Басс Ф. М. [2], Баттерс Г. Р. [3], Гроссман Г. М. [4], Соргер Г. [5], Відаль М. А. [6], Шапіро К. [7], Фаваретто Д. [8], Ніколас А. М. [9], Меєрер М. [10], Еріксон Г. М. [11], Фрідман А. [12], Ромат Є. [13], Вітлінський В. В. [14], Дем'яненко В. В. [15], Лихоліт С. В. [16], Лук'янець Т. І. [17], Лисенко Ю. Г. [18]. Водночас, практично відсутні роботи з дослідження впливу реклами на електронному торговельному ринку.

Метою даної статті є моделювання рекламних витрат в електронній торгівлі.

За наявності електронного інформаційного середовища витрати, пов'язані з одержанням інформації про ціни на той або інший товар в Інтернет-магазині, практично відсутні. У такій ситуації роль інформативної реклами (такої, що повідомляє про існування магазину і про ціни в ньому) досить обмежена. Тобто, переважна частина реклами найбільших Інтернет-продавців – це маніпулятивна реклама, яка збільшує готовність споживачів платити. Тому, на відміну від відомих моделей рекламних витрат у традиційній торгівлі [3, 4], вважаємо, що реклама не є інформативною, є доступною на електронному торговельному ринку і служить тільки для зміни пріоритетів споживачів.

У даному дослідженні здійснюється модифікація класичної моделі Селопы [19] до врахування можливості впливу Інтернет-продавців на вподобання споживачів за рахунок неінформативної реклами. У модифікованій мо-

делі вважаємо, що рекламні витрати є неявним параметром функції споживчої корисності, що безпосередньо зміщує криву попиту і сприяє збільшенню споживчої корисності та готовності споживачів здійснювати покупки. Стосовно електронної торгівлі, можна говорити про умовну віддаленість покупців в просторі характеристик товарів і послуг. Тому вважаємо, що залежно від своїх вподобань покупці надають перевагу тому або іншому Інтернет-продавцю, тобто умовна відстань до найбільш привабливого продавця менша, ніж до інших.

Припустимо, що на лінійному електронному торговельному ринку існує l Інтернет-продавців та n покупців, які рівномірно розподілені на відрізку $[0, 1]$. Будь-який споживач на такому ринку знаходиться на відстані $x \in (0, 1/l)$ до найближчого продавця (рис. 1).

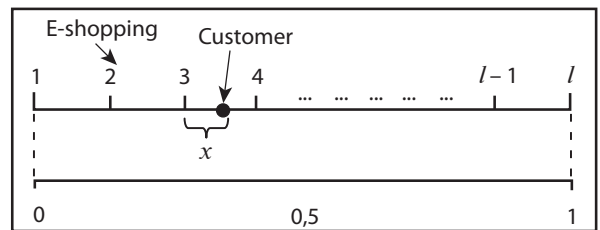

Рис. 1. Розподіл Інтернет-продавців (E-shopping) та відстань x покупця (Customer) до найближчого продавця в моделі «лінійного міста»

Купуючи товари в Інтернет-магазинах, покупці сплачують повну ціну товару [20], що включає в себе, окрім ціни товару, ще й трансакційні витрати. У роботі [21] було показано, що трансакційні витрати споживачів в електронній торгівлі функціонально залежать від числа переглядів Інтернет-магазинів з метою купівлі товару, середньої завантаженості кожного з каналів збуту товарів, числа адрес покупців на маршруті доставки товарів, загальної дистанції маршрутів доставки, ваги товару і коефіцієнта тарифікації. У загальному вигляді трансакційні витрати покупців в електронній торгівлі можуть бути представлені у вигляді квадратичної функції [21]:

$$TP = tx^2, \quad (1)$$

де t – вартість трансакційної одиниці, x – місцезнаходження покупця на лінійному торговельному ринку.

При врахуванні рекламних витрат повну ціну Pr , яку платить покупець при купівлі товару, можна записати як функцію від ціни товару P , трансакційних TP і рекламних R витрат [22, 23]:

$$Pr = f(P, TP, R). \quad (2)$$

Граничні витрати при продажу одиниці товару кожному покупцеві для всіх продавців постійні і дорівнюють C . Окрім граничних витрат, Інтернет-продавці несуть додаткові постійні витрати C_0 на входження в торговельний ринок. Торговельний ринок забезпечує кожному покупцеві реалізацію його попиту (кількість товарів є достатньо великою, щоб гарантовано забезпечити купівлю для кожного з покупців принаймні однієї одиниці товару), за рахунок чого він отримує свою споживчу корисність від споживання купленого товару. У даній моделі вважаємо, що кожен із l Інтернет-продавців може рекламувати свій електронний магазин, що, безпе-

речно, викликає підвищення попиту і повної ціни продавця товару. Механізм рекламних впливів на вподобання споживачів побудований таким чином, що для забезпечення найвищої споживчої корисності товару j -й продавець повинен здійснювати рекламні витрати R_j . У цьому випадку Pr_j представляє собою максимальну ціну, яку покупець готовий сплатити за одиницю товару j -го продавця, при відповідних рекламних витратах R_j [3,23]:

$$Pr_j(R) = qR_j^g, \quad (3)$$

де q – коефіцієнт, що характеризує інформованість споживачів (вважаємо сталою величиною, оскільки в електронному торговельному середовищі реклама в основному є не інформативною, а маніпулятивною); g – коефіцієнт в межах від 0 до 1, пов'язаний з існуванням певної границі насичення рекламних інвестицій, що пояснюється зменшенням приросту охоплення і вичерпанням готовності покупців купувати розрекламовану продукцію.

В електронній торгівлі вплив рекламних витрат на цінові показники товарів можна представити у вигляді різниці:

$$Infl(R) = Pr_j(R) - P - TP. \quad (4)$$

При врахуванні формул (1) і (3) отримуємо, що в стані рівноваги при симетричній диференціації товару споживач, розташований на відстані x від продавця j , або на відстані $(1/l - x)$ від його сусіда, не надає ніякої переваги купівлі одиниці продукції найближчих до нього в просторі лінійного торговельного ринку Інтернет-продавців (див. рис. 1), якщо:

$$qR_j^g - P_j - tx^2 = qR^g - P - t\left(\frac{1}{l} - x\right)^2. \quad (5)$$

Розв'язавши рівняння (5) відносно x , отримуємо, що за наявності рівноважних цін та n споживачів на торговельному ринку j -й продавець має такий попит на одиницю товарної продукції [24]:

$$Dem_j = nl \left(\frac{qR_j^g - qR^g - P_j + P + \frac{t}{l^2}}{2t} \right). \quad (6)$$

Для збільшення прибутків продавця може варіювати ціна P_j і витрати на рекламу R_j . Максимальний прибуток j -го продавця може бути визначений такою функцією [24]:

$$\pi_j(P, R) = \max \left\{ \begin{array}{l} nl(P_j - C) \times \left(\frac{qR_j^g - qR^g - P_j + P + \frac{t}{l^2}}{2t} \right) \\ -R_j - C_0 \end{array} \right\}. \quad (7)$$

Вважаємо, що всі Інтернет-продавці рішенням стосовно цін і витрат на рекламу приймають одночасно. Також вважаємо, що всі Інтернет-продавці несуть незмінні граничні витрати C та однакові додаткові постійні витрати C_0 на входження в торговельний ринок. Умова максимуму прибутку отримується дифе-

ренціюванням рівняння (7) і прирівнюванням похідної до нуля. Згідно з рівновагою Неша [25], у послідовній одноперіодичній грі прийняття рішень, умови першого порядку оптимізаційної задачі продавця виглядають таким чином:

$$\frac{\partial \pi_j}{\partial P_j} = qR_j^g - qR^g - 2P_j + P + \frac{t}{l^2} + C = 0, \quad (8)$$

$$\frac{\partial \pi_j}{\partial R_j} = \frac{nl(P_j - C)}{2t} gqR_j^{g-1} - 1 = 0. \quad (9)$$

У класичній теорії олігополії для одноперіодичної моделі [24, 26], у стані симетричної рівноваги Неша [25], продавці встановлюють однакові ціни P_j і витрати на рекламу R_j . Тоді, при симетричній диференціації товарів, можна визначити рівноважні значення ціни P^E і рекламних витрат R^E :

$$P^E = \frac{t}{l^2} + C. \quad (10)$$

Підставивши (10) в (9), отримуємо рівноважне значення рекламних витрат:

$$R^E = \left(\frac{2l}{gqn} \right)^{\frac{1}{g-1}}. \quad (11)$$

Для оцінювання впливу на рекламні витрати збільшення кількості продавців і покупців на електронному торговельному ринку потрібно визначити відповідні похідні від рівняння (11):

$$\begin{cases} \frac{\partial R^E}{\partial l} = \frac{1}{g-1} \left(\frac{2l}{gqn} \right)^{\frac{1}{g-1}-1} < 0 \\ \frac{\partial R^E}{\partial n} = -\frac{1}{g-1} \left(\frac{2l}{gqn} \right)^{\frac{1}{g-1}+1} > 0 \end{cases}. \quad (12)$$

З формули (12) слідує, що збільшення кількості Інтернет-продавців сприяє зменшенню витрат на рекламу. Як наслідок, зменшується і споживча корисність одиниці товару для кожного покупця, що, у свою чергу, знижує рівень максимальної ціни Pr_j на одиницю товару, яку може встановлювати продавець. Цей факт пояснюється тим, що зі збільшенням кількості Інтернет-продавців зменшується відсоток кожного продавця на електронному торговельному ринку і його потенційний прибуток від збільшення рекламних витрат. Водночас, рекламні витрати зростають зі збільшенням числа покупців, що пояснюється збільшенням прибутковості від рекламних витрат, за рахунок підвищення попиту на товарну одиницю при сталій пропозиції.

Аналіз нерівностей (12) з точки зору залежності рекламних витрат від коефіцієнта g показує, що вони можуть як зменшуватися, так і збільшуватися, при цьому залежність $\partial R^E(g)$. На рис. 2 показані криві, що описують вплив зміни значення коефіцієнта g на рекламні витрати. Видно, що рекламні витрати зі збільшенням границі насичення спочатку збільшуються, стають максимальними в області $g = 0,5$ і починають зменшуватися.

Також залежність $\partial R^E(g)$ зменшується зі збільшенням кількості продавців l на електронному торговельно-

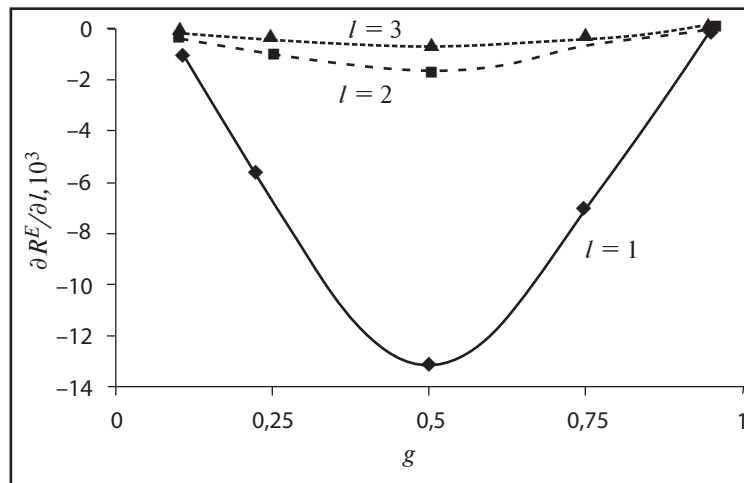

Рис. 2. Залежність рекламних витрат від значення границі насичення g та кількості продавців

му ринку. Варто зазначити, що залежність $\partial R^E(g)$ надає нам дуже важливу характеристику рекламних інвестицій, зокрема, інформацію про досягнення оптимального рівня рекламних витрат. Із збільшенням рекламних витрат, у певний момент часу, електронний торговельний ринок стає насиченим інформацією про товари продавця, і кожен потенційний покупець має певну готовність до купівлі одиниці товару, подальше збільшення рекламних витрат не приводить до підвищення зацікавленості покупців, тобто при значеннях $g \approx 0,5$ можна говорити про оптимальний рівень або максимальну ефективність рекламних витрат при сталій кількості споживачів. Водночас, зменшення рекламних витрат при $g > 0,5$ говорить про те, що інвестиції в рекламу досягли потрібного ефекту і в подальшому можуть зменшуватися без втрати готовності покупців купувати розрекламовану продукцію. У цьому полягає основна відмінність від традиційного торговельного ринку, в якому для підтримки необхідного рівня прибутковості, при всіх рівних інших витратах, потрібно або збільшувати, або підтримувати постійними рекламні витрати.

Вважаємо, що Інтернет-продавці можуть вільно входити на торговельний ринок. При цьому кожний новий продавець несе відповідні витрати C_0 на входження в торговельний ринок. Кількість Інтернет-продавців на ринку визначається з умови нульового прибутку (7):

$$\frac{\pi_j(P, R)}{l} = n(P^E - C) - R^E - C_0 = 0. \quad (13)$$

При значенні $g = 0,5$ для рекламних витрат в умовах рівноваги отримуємо:

$$R^E = \left(\frac{qn}{4l}\right)^2 = \frac{q^2 n^2}{16l^2}. \quad (14)$$

Тоді, при врахуванні (10) і (14), кількість продавців при вільному вході на торговельний ринок за умови рівноваги визначається таким рівнянням:

$$n(P^E - C) - R^E - C_0 = \frac{nt}{l^2} - \frac{q^2 n^2}{16l^2} - C_0 = 0. \quad (15)$$

Звідси отримуємо безпосередній вираз кількості Інтернет-продавців l^E при вільному вході на торговельний ринок за умови рівноваги:

$$l^E = \frac{1}{4} \sqrt{\frac{16nt - q^2 n^2}{C_0}}. \quad (16)$$

В електронній торгівлі збільшення торговельного ринку пов'язано з двома аспектами: територіальним розширенням місцезнаходження покупців і продавців та збільшенням цільової аудиторії. В Інтернет-просторі про перший аспект можна говорити тільки як про неявний параметр функції трансакційних витрат, що може корелювати з відстанню доставки товару до покупця. Другий аспект функціонально залежить від рекламних витрат продавців. Тобто, про розширення торговельного ринку будемо говорити в контексті притоку на ринок нових покупців. З виразу (16) для кількості Інтернет-продавців при врахуванні рекламних витрат і вільному вході на торговельний ринок за умови рівноваги слідує, що зв'язок між кількістю продавців і покупців на ринку електронної торгівлі може бути як позитивний, так і негативний.

На рис. 3 показано графік залежності між кількістю продавців і покупців на ринку електронної торгівлі. Видно, що $l^E = f(n)$ спочатку збільшується, проходить максимум і потім зменшується. З аналізу формули (16) нескладно побачити, що функція $l^E = f(n)$ буде зростати зі збільшенням n поки $n < \frac{16t}{2q^2}$, у точці $n = \frac{16t}{2q^2}$ матиме максимум, і буде зменшуватися при $n > \frac{16t}{2q^2}$.

Таким чином, для електронної торгівлі отримано досить неочікуваний результат – кількість Інтернет-продавців не завжди буде збільшуватися із розширенням торговельного ринку і збільшенням числа покупців. Отриманий результат викликаний тим, що збільшення електронного торговельного ринку впливає на продавців у двох аспектах. По-перше, збільшення числа покупців на ринку підвищує обсяги продажу товарів. По-друге, одночасно зі зростанням обсягів продажів загострюється конкуренція між Інтернет-продавцями за клієнта, що призводить до значного зростання рекламних витрат.

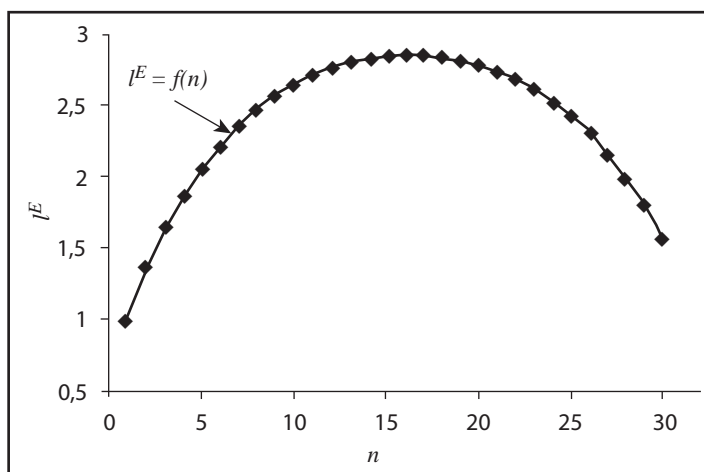

Рис. 3. Зв'язок між кількістю продавців і покупців на ринку електронної торгівлі за умови рівноваги при врахуванні рекламних витрат

З умови рівноважної кількості Інтернет-продавців при вільному вході на торговельний ринок (15) слідує, що прибуток кожного з продавців зростає пропорційно до числа покупців n , у той час як витрати на рекламу зростають пропорційно до n^2 . У результаті, з розширенням торговельного ринку, зростаючі витрати на рекламу зменшують прибутки Інтернет-магазинів, як наслідок, скорочується і рівноважна кількість продавців. Аналіз формули (14) показує, що рекламні витрати повинні зростати пропорційно до $\frac{n^2}{l}$, при цьому l , у випадку $n > \frac{16t}{2q^2}$,

зменшується з ростом n . Тому для моделювання рекламних витрат при розширенні торговельного ринку за умови рівноважної кількості Інтернет-продавців та вільному вході на торговельний ринок (рис. 4) використовуємо отриману залежність $l^E = f(n)$ (див. рис. 3), підставивши її у формулу (14).

З рис. 4 видно, що сумарні витрати на рекламу Інтернет-продавців зростають з розширенням ринку навіть швидше, ніж n^2 . Побудова тренда функції рекламних витрат показує найвищу достовірність апроксимації

при використанні для їх опису експоненціальної залежності $R^E = 0,07e^{0,16n}$ (див. рис. 4).

ВИСНОВКИ

У просторі електронного торговельного ринку не можна говорити про рекламні витрати в контексті відстані охоплення рекламними повідомленнями, про кількість реклами на одиницю площі проживання споживачів, про залежність ефективності рекламних витрат від розміщення реклами в тій або іншій частині міста. В електронній торгівлі необхідний рівень рекламних витрат визначається інформованістю споживачів і границею насичення рекламних інвестицій, що залежать від відвідуваності потенційними покупцями Web-сайтів з рекламою (як сайтів Інтернет-продавців, так і інших сайтів, де може бути розміщена реклама продавця). Тобто, у випадку сталої кількості споживачів на ринку збільшення рекламних витрат, при досягненні певного значення границі насичення, може не приводити до збільшення цільової аудиторії та рівня готовності купувати розрекламовану продукцію, або, іншими словами, до підвищення прибутку.

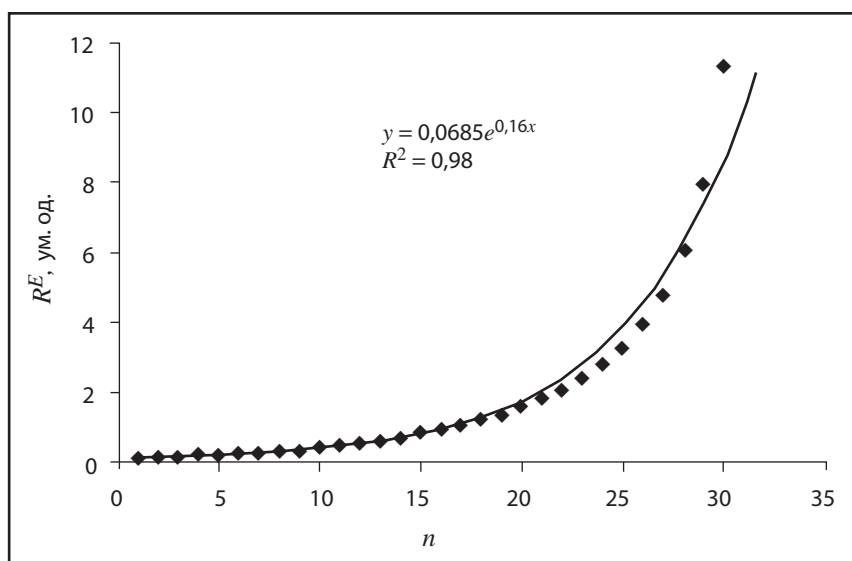

Рис. 4. Вплив розширення торговельного ринку на рекламні витрати в електронній торгівлі

Аналіз запропонованої моделі рекламних витрат в електронній торгівлі показав, що із розширенням торговельного ринку витрати Інтернет-продавців на рекламу зростають експоненціально. За умови рівноваги та вільному вході на торговельний ринок розширення ринку, при досягненні значень $n > \frac{16t}{2q^2}$, призводить до зменшення кількості Інтернет-продавців на ринку. Це пов'язано з тим, що зростаючі витрати на рекламу починають перевищувати отримувані продавцями прибутки від розширення ринку, за рахунок чого зменшуються загальна прибутковість Інтернет-магазинів і, як наслідок, скорочується і рівноважна кількість продавців. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Sethi S. P.** Deterministic and Stochastic Optimisation of a Dynamic Advertising Model / S. P. Sethi // *Optimal Control Applications and Methods*. – 1983. – № 4. – P. 179 – 184.
2. **Bass F. M.** Advertising competition with market expansion for finite horizon firms / F. M. Bass, A. Krishnamoorthy, A. Prasad, S. P. Sethi // *Journal of Industrial and Management Optimization*. – 2005. – № 1(1). – P. 1 – 19.
3. **Butters G. R.** Equilibrium Distribution of Sales and Advertising Prices / G. R. Butters // *Review of Economic Studies*. – 1977. – № 44. – P. 465 – 491.
4. **Grossman G. M.** Informative Advertising with Differentiated Products / G. M. Grossman, C. Shapiro // *Review of Economic Studies*. – 1984. – № 51. – P. 63 – 81.
5. **Sorger G.** Competitive dynamic advertising: a modification of the case game / G. Sorger // *Journal of Economic Dynamics and Control*. – 1989. – № 13. – P. 55 – 80.
6. **Vidale M. L.** An operations research study for sales response to advertising / M. L. Vidale, H. B. Wolfe // *Operations Research*. – 1957. – № 5. – P. 370 – 381.
7. **Shapiro C.** Advertising and Welfare: Comment / C. Shapiro C. // *Bell Journal of Economics*. – 1980. – № 11. – P. 749 – 752.
8. **Favaretto D.** A single season production and advertising control problem with bounded final goodwill / D. Favaretto, B. Viscolani // *Journal of Information and Optimization Sciences*. – 2000. – № 21. – P. 337 – 357.
9. **Nichols L. M.** Advertising and Economic Welfare / L. M. Nichols // *American Economic Review*. – 1985 – № 75. – P. 213 – 218.
10. **Meurer M.** Informative Advertising and Product Match / M. Meurer, O. S. Dale // *International Journal of Industrial Organization*. – 1984. – № 12. – P. 1 – 19.
11. **Erickson G. M.** An oligopoly model of dynamic advertising competition / G. M. Erickson // *European Journal of Operations Research*. – 2009. – № 197. – P. 374 – 388.
12. **Friedman L.** (1958). Game-theory models in the allocation of advertising expenditures / L. Friedman // *Operations Research*. – 1958. – № 6(5). – P. 699 – 709.
13. **Ромат Е.** Реклама в системе маркетинга / Е. Ромат. – Харьков : НВФ «Студцентр», 1995. – 229 с.
14. **Вітлінський В. В.** Економічний ризик: ігрові моделі : навч. посіб. / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко, А. В. Сігал, Я. С. Наконечний. – К. : КНЕУ, 2002. – 446 с.
15. **Дем'яненко В. В.** Моделювання процесу фінансування рекламних проєктів з урахуванням ризику / В. В. Дем'яненко, С. Д. Потопенко // *Маркетинг в Україні*. – 2002. – № 4. – С. 39 – 42.
16. **Лихолет С.** Серьезно о рекламном бюджете / С. Лихолет // *Менеджмент и менеджер*. – 2003. – № 3. – С. 43 – 47.
17. **Лук'янець Т. І.** Рекламний менеджмент : навч. посіб. / Т. І. Лук'янець. – 2-ге вид., доп. – К. : КНЕУ, 2003. – 440 с.
18. **Лысенко Ю. Г.** Эффективное управление рекламным бизнесом / Ю. Г. Лысенко, С. В. Дынчев, В. В. Гнатушенко и др. ; под ред. Ю. Г. Лысенко. – Донецк : ДонНУ, 2003. – 228 с.
19. **Salop S. C.** Bargains and Ripoffs: A Model of Monopolistically Competitive Price Dispersion / S. C. Salop, E. S. Joseph // *The Review of Economic Studies*. – 1977. – № 44(3). – P. 493 – 510.

20. **Dixit A. K.** Theory of international trade: A dual, general equilibrium approach / A. K. Dixit, V. D. Norman // *Journal of International Economics*. – 1982. – Vol. 12. – № 3/4. – P. 385 – 388.
21. **Пурський О. І.** Моделювання трансакційних витрат споживачів в електронній торгівлі / О. І. Пурський, Б. В. Гринчук, Д. П. Мазоха // *Проблеми економіки*. – 2014. – № 4. – С. 466 – 473.
22. **Основи економічної теорії : підручник / За заг. ред. Л. С. Шевченко.** – Х. : Право, 2008. – 448 с.
23. **Dixit A. K.** Advertising and Welfare / A. K. Dixit, V. D. Norman // *Bell Journal of Economics*. – 1978. – № 9(1). – P. 1 – 17.
24. **Хэй Д.** Теория организации промышленности / Д. Хэй, Д. Моррис. – СПб. : Экономическая школа, 1999. – Т. 1, 2. – 976 с.
25. **Nash J. F.** Non-cooperative Games / J. F. Nash // *Annals of Mathematics*. – 1951. – № 2. – P. 286 – 295.
26. **Wang J.** The Theory of Games / J. Wang. – New York : Oxford University Press, 1988. – 176 p.

REFERENCES

- "Advertising and Welfare". *Bell Journal of Economics*, no. 9 (1) (1978): 1-17.
- Bass, F. M. et al. "Advertising competition with market expansion for finite horizon firms". *Journal of Industrial and Management Optimization*, no. 1 (1) (2005): 1-19.
- Butters, G. R. "Equilibrium Distribution of Sales and Advertising Prices". *Review of Economic Studies*, no. 44 (1977): 465-491.
- Dem'ianenko, V. V., and Potapenko, S. D. "Modeliuvannia protsesu finansuvannia reklamnykh proektiv z urakhuvanniam ryzyku" [Simulation of financing promotional projects based on risk]. *Marketynh v Ukraini*, no. 4 (2002): 39-42.
- Dixit, A. K., and Norman, V. D. "Theory of international trade: A dual, general equilibrium approach". *Journal of International Economics*, vol. 12, no. 3/4 (1982): 385-388.
- Erickson, G. M. "An oligopoly model of dynamic advertising competition". *European Journal of Operations Research*, no. 197 (2009): 374-388.
- Favaretto, D., and Viscolani, V. "A single season production and advertising control problem with bounded final goodwill". *Optimization Sciences*, no. 21 (2000): 337-357.
- Friedman, L. "Game-theory models in the allocation of advertising expenditures". *Operations Research*, no. 6 (5) (1958): 699-709.
- Grossman, G. M., and Shapiro, S. "Informative Advertising with Differentiated Products". *Review of Economic Studies*, no. 51 (1984): 63-81.
- Khey, D., and Morris, D. *Teoriia organizatsii promyshlennosti* [The theory of industrial organization]. St. Petersburg: Ekonomicheskaiia shkola, 1999.
- Likholet, S. "Serezno o reklamnom biudzhete" [Seriously about the advertising budget]. *Menedzhment i menedzher*, no. 3 (2003): 43-47.
- Luk'ianets, T. I. *Reklamnyi menedzhment* [Advertising management]. Kyiv: KNEU, 2003.
- Lysenko, Yu. G. *Effektivnoe upravlenie reklamnym biznesom* [Effective management of the advertising business]. Donetsk: DonNU, 2003.
- Meurer, M., and Dale, O. S. "Informative Advertising and Product Match". *International Journal of Industrial Organization*, no. 12 (1984): 1-19.
- Nichols, L. M. "Advertising and Economic Welfare". *American Economic Review*, no. 75 (1985): 213-218.
- Nash, J. F. "Noncooperative games". *Annals of Mathematics*, no. 2 (1951): 286-295.
- Osnovy ekonomichnoi teorii* [Basic economic theory]. Kharkiv: Pravo, 2008.
- Romat, E. *Reklama v sisteme marketinga* [Advertising in the marketing system]. Kharkiv: Studtsentr, 1995.
- Salop, S. C., and Joseph, E. S. "Bargains and Ripoffs: A Model of Monopolistically Competitive Price Dispersion". *The Review of Economic Studies*, no. 44 (3) (1977): 493-510.
- Sorger, G. "Competitive dynamic advertising: a modification of the case game". *Journal of Economic Dynamics and Control*, no. 13 (1989): 55-80.
- Shapiro, C. "Advertising and Welfare: Comment". *Bell Journal of Economics*, no. 11 (1980): 749-752.
- Sethi, S. P. "Deterministic and Stochastic Optimisation of a Dynamic Advertising Model". *Optimal Control Applications and Methods*, no. 4 (1983): 179-184.
- Vitlinskyi, V. V. et al. *Ekonomichnyi ryzyk: ihrovi modeli* [Economic risk: game model]. Kyiv: KNEU, 2002.
- Vidale, M. L., and Wolfe, H. B. "An operations research study for sales response to advertising". *Operations Research*, no. 5 (1957): 370-381.
- Wang, J. *The Theory of Games*: Clarendon Press, 1988.

МОДЕЛЬ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

© 2015 УВАРОВА І. С.

УДК 339. 331.101

Уварова І. С. Модель впливу міжнародних міграційних процесів на економіку України

У статті визначено, що, незважаючи на те, що різні аспекти наявних теоретичних концепцій міграції працюють і в даний час, єдиної загальної теорії міграції досі немає. Саме тому класичні теорії міграції не втрачають своєї актуальності донині й використовуються для вирішення поставлених цілей і завдань. За роки незалежності в Україні формально були створені державні інститути, до повноважень яких належать питання регулювання міжнародної міграції населення, а також закладено підвалини нормативно-правової бази в цій сфері. Проте й нині в державі відсутня чітка, науково обґрунтована і, що найважливіше, реалістична зовнішня міграційна політика, яка б ураховувала наявну демографічну ситуацію і стан вітчизняного ринку праці, відповідала б інтересам держави в цілому, її окремих регіонів, а також різних груп населення, у тім числі безпосередніх мігрантів. На основі оцінки економетричної моделі впливу міграції виявлено, що загальна кількість доходу від працюючих іммігрантів в Україні є нижчою за відносні темпи зміни обраних факторів. Якщо трудовий дохід збільшиться на 1%, то відносні темпи зростання припливу робочої сили в Україну зростуть приблизно на 4% за умови незмінності усіх інших чинників. З огляду на це, стратегія участі України у світових процесах трудової міграції має бути спрямована на боротьбу з бідністю.

Ключові слова: міграційні процеси, державна стратегія, дохід, бідність, робоча сила, економетрична модель.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул.:** 13. **Бібл.:** 8.

Уварова Ірина Сергіївна – здобувач, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: Irishka04-u@yandex.ru

УДК 339. 331.101

Уварова И. С. Модель влияния международных миграционных процессов на экономику Украины

В статье определено, что, несмотря на то, что различные аспекты существующих теоретических концепций миграции работают и в настоящее время, единой общей теории миграции до сих пор нет. Именно поэтому классические теории миграции не теряют своей актуальности по сей день и используются для решения поставленных целей и задач. За годы независимости в Украине формально были созданы государственные институты, в обязанности которых входят вопросы регулирования международной миграции населения, а также заложены основы нормативно-правовой базы в этой сфере. Однако и в настоящее время в государстве отсутствует четкая, научно обоснованная и, что самое важное, реалистичная внешняя миграционная политика, которая бы учитывала имеющуюся демографическую ситуацию и состояние отечественного рынка труда и отвечала интересам государства в целом, ее отдельных регионов, а также различных групп населения, в том числе непосредственных мигрантов. На основе оценки эконометрической модели влияния миграции выявлено, что общее количество дохода от работающих иммигрантов в Украине ниже, чем относительные темпы изменения избранных факторов. Если трудовой доход увеличится на 1%, то относительные темпы роста притока рабочей силы в Украине возрастут примерно на 4% при неизменности всех других факторов. Учитывая это, стратегия участия Украины в мировых процессах трудовой миграции должна быть направлена на борьбу с бедностью.

Ключевые слова: миграционные процессы, государственная стратегия, доход, бедность, рабочая сила, эконометрическая модель.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул.:** 13. **Библ.:** 8.

Уварова Ирина Сергеевна – соискатель, кафедра международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: Irishka04-u@yandex.ru

UDC 339. 331.101

Uvarova I. S. Model of the International Migration Influence on the Economy of Ukraine

In the article has been determined that, although various aspects of available theoretical concepts of migration are still in use, the unified general theory of migration still does not exist. This is why classical theories of migration do not lose its relevance to this day and can be useful for solving problems and achieving assigned goals. During the years of independence, Ukraine formally established State institutions, whose duties include the management of international migration, as well as laid foundations of the regulatory framework in this sphere. Though, even at the present stage, the State lacks a clear, scientifically sound and, most importantly, realistic foreign policy of migration, which would take into account the current demographic situation and the status of the domestic labor market and meet interests of the State in a whole, its individual regions in particular, as well as various groups of the population, including direct migrants. On the basis of assessment of an econometric model of the migration influence has been displayed that the total income from working immigrants in Ukraine are lower than the relative rates of changes as to selected factors. If the employment income will increase by 1%, the relative growth rate of the labor force in Ukraine will increase by about 4% when all other factors remain unchanged. With this in mind, the strategy of Ukraine's participation in the global migration processes should be focused on reduction of poverty.

Key words: migration processes, State strategy, income, poverty, labor force, econometric model.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 13. **Bibl.:** 8.

Uvarova Iryna S. – Applicant, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: Irishka04-u@yandex.ru

В останні десятиліття Україна була ареною активних міграційних процесів. За оцінкою Світового банку (СБ), країна входить до п'ятірки найбільших постачальників мігрантів у світі, поступаючись лише Мексиці, Індії, Китаю та Росії [8].

За роки незалежності в Україні формально були створені державні інститути, до повноважень яких належать питання регулювання міжнародної міграції населення, а також закладені підвалини нормативно-правової

бази в цій сфері. Проте й до нині в державі відсутня чітка, науково обґрунтована і, що найважливіше, реалістична зовнішня міграційна політика, яка б ураховувала наявну демографічну ситуацію і стан вітчизняного ринку праці, відповідала б інтересам держави в цілому, її окремих регіонів, а також різних груп населення, у тому числі безпосередніх мігрантів. Беручи до уваги сказане, а також з урахуванням запропонованих стратегічних заходів участі України у світових процесах трудової міграції,

сьогодні актуальним бачиться пошук шляхів удосконалення існуючої зовнішньої міграційної політики з метою недопущення можливих негативних наслідків активного входу України до світового ринку праці.

Метою статті є виявлення параметрів та оцінка моделі впливу міжнародних міграційних процесів на економіку України за допомогою сучасного економетричного інструментарію.

Дослідження сучасного стану міжнародного руху робочої сили в Україні дає підстави стверджувати, що оптимізація державної міграційної політики повинна передбачати:

- 1) пом'якшення впливу факторів, які активізують зовнішню трудову еміграцію;
- 2) розширення можливостей легального працевлаштування українських громадян за кордоном;
- 3) забезпечення належного правового і соціального захисту українських трудових мігрантів у країнах приїому;
- 4) стимулювання надходження міграційного капіталу (валютних переказів) в Україну;
- 5) сприяння поверненню українських заробітчани на Батьківщину та створення умов для їх якнайшвидшої продуктивної інтеграції в українське суспільство;
- 6) залучення іноземної робочої сили відповідної якості у достатній кількості з урахуванням потреб економіки і поточної демографічної ситуації в державі;
- 7) протидія нелегальним потокам міжнародної трудової міграції.

Про це свідчить значне збільшення за останнє десятиліття числа монографічних робіт, статей і дисертацій. Серед вітчизняних вчених, роботи яких привертають особливу увагу, можна виділити публікації Вечканова Г. С., Вітковської Г. С., Вяткіна А. Р., Денисенко М. Б., Зайончковської Ж. А., Заславської Т. І., Єлізарова В. В., Іонцева В. А., Кам'янського А. Н., Кваша А. Я., Костакова В. Г., Красінец Є. С., Моїсеєнко В. М., Панаріна С. А., Переведенцева В. І., Плетньова Е. П., Рибаківської Л. Л., Староверова О. В., Судоплатова А. П., Тишкова В. А., Хорева Б. С. та ін.

Серед вчених інших країн СНД, що займаються науковими дослідженнями з міграційної проблематики, слід виділити роботи Арутюняна Л. А., Ата-Мірзоева О., Кумскова Г. В., Кумскової Н. Х., Максакової Л. П., Прибиткової І. М., Хомри А. У., Чернової Є. П. та ін.

Незважаючи на різнобічність дослідження проблем міграції робочої сили, як і раніше, залишається безліч невирішених питань, які потребують серйозної уваги як з теоретичної, так і з практичної точок зору. Недостатньо досліджено вплив міжнародної трудової міграції на економічне зростання України.

Оскільки найбільшу загрозу для вітчизняної економіки становить неконтрольована масштабна трудова еміграція, зупинимось передусім на нашому баченні шляхів її (загрози) відвернення [5]. Масовий виїзд наших співвітчизників до інших країн виступає індикатором недостатнього соціально-економічного розвитку України в цілому та її окремих регіонів зокрема [6].

Після подій 2014 – 2015 рр. в Україні міграційним процесам будуть властиві структурні зрушення, а дослі-

дження цих процесів буде мати критичне значення для української держави.

Враховуючи це, основним інструментом державного регулювання має стати непряма міграційна політика, а саме: створення гідних умов життя, забезпечення миру та продуктивної зайнятості в Україні, що, у свою чергу, приведе до зниження еміграційних настроїв серед українців, а відтак – до зменшення обсягів безпосередньо мігруючого за кордон населення [3].

З метою прогнозування та виявлення основних тенденцій міграційних процесів в Україні варто провести економетричний аналіз для виявлення основних важелів їх впливу на економічне зростання в Україні.

Для створення моделі на основі аналізу вихідних даних було відібрано такі показники та фактори (табл. 1).

Першим кроком до реалізації моделі буде перевірка вихідних даних на нормальність розподілу. Для перевірки скористаємося основними критеріями: Колмогорова – Смирнова / Ліліфора, Шапіро – Уїлка, Д'Агостіно [2].

Критерій узгодженості Колмогорова – Смирнова використовується для того, щоб визначити, чи підкоряються два емпіричні розподіли одному закону, або визначити, чи підкоряється одержаний розподіл деякій моделі [2].

Нехай випадкова величина η має розподіл з функцією розподілу Колмогорова:

$$K(t) = \sum_{j=-\infty}^{+\infty} (-1)^j e^{-2j^2 t^2}, \quad t > 0. \quad (1)$$

Цей розподіл табульований, тому по заданому ϵ легко знайти C таке, що

$$\epsilon = P(\eta \geq C). \quad (2)$$

Критерій має такий вигляд:

$$\delta(x) = \begin{cases} H_1, & \rho(X) < C, \\ H_2, & \rho(X) \geq C. \end{cases} \quad (3)$$

За допомогою критерію Шапіро – Уїлка пропонується робити перевірку припущення щодо нормального та логарифмічно нормального розподілів.

Методологічною основою моделювання обрано квантильну регресію, що будується на засадах стійкості до відхилень. Крім цього, на практиці часто деякі значення залежної змінної можуть бути цензуровані, що ускладнює побудову класичних регресійних моделей. У випадку використання моделей квантильної регресії ця проблема нівелюється [2].

Нехай $(y_i, x_i), i = 1, \dots, n$ – деякі змінні, де $x_i - x_1$ – вектор незалежних змінних.

Припускаємо, що:

$$y_i = x_i \beta'_\theta + u_{\theta i}, \quad Quant_\theta(y_i | x_i) = x_i \beta_\theta, \quad (4)$$

де $Quant_\theta(y_i | x_i)$ означає умовну квантиль y_i на векторі регресора x_i ; β_θ – оцінка параметра моделі, θ -тий квантиль.

Розв'язок (4) матиме такий вигляд:

$$\begin{aligned} \min \frac{1}{n} \{ \sum_{i: y_i \geq x_i \beta} (\theta | y_i - x_i \beta| + \sum_{i: y_i < x_i \beta} (1 - \theta) | y_i - x_i \beta| \} = \\ = \min \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \rho_\theta(u_{\theta i}), \end{aligned} \quad (5)$$

де $\rho_\theta(\lambda) = (\theta - I(\lambda < 0))$, I – контрольна функція.

Вихідні дані моделювання впливу інновацій на міжнародні конкурентні позиції України

Рік	Трудовий дохід, тис. грн, X_1	Перекази працівників, тис. грн, X_2	Приватні неоплачені перекази, %, X_3	Кількість емігрантів України, тис. осіб, X_4	Кількість іммігрантів, які працюють в Україні, тис. осіб, X_5	Загальна кількість доходу від працюючих іммігрантів в Україні, тис. грн, Y_1	Питома вага обсягу виплат іммігрантам у ВВП, млн грн, %, Y_2
2004	1490	120773	14,8	1403	15323		1,16
2005	1479	113341	14,3	1421	19484	276	1,11
2006	1477	107447	14,6	1142	22847	308	1,11
2007	1487	104841	11,5	1482	7416	353	1,24
2008	1505	106603	10	1727	3978	372	1,19
2009	1510	105512	8,2	1808	3152	385	1,09
2010	1452	100245	10	1145	2408	337	0,98
2011	1404	96820	11,5	1419	2526	357	0,93
2012	1378	94138	10,8	1647	2446	341	0,9
2013	1340	92403	10,7	1893	2685	334	0,95

Джерело: отримано автором на основі даних [4].

Формула ефективної оцінки квантильної регресії отримується з рішення рівняння:

$$\min \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n f_{u\theta}(0|x) \times \left(\theta - \frac{1}{2} + \frac{1}{2 \operatorname{sgn}(y_i - x_i\beta)} \right) \times (y_i - x_i\beta). \quad (6)$$

Квантильна регресія може бути представлена у вигляді задачі лінійного програмування:

$$\left| \begin{array}{l} \theta \cdot 1^{u^+} + (1-\theta)1^{u^-} \rightarrow \min \\ X\beta + u^+ - u^- = y \\ u^+ \geq 0 \\ u^- \geq 0 \end{array} \right| \begin{array}{l} y'\varphi \rightarrow \max \\ X'\varphi = 0 \\ \varphi \leq \theta \cdot 1 \\ -\varphi \leq (1-\theta) \cdot 1 \end{array} \quad (7)$$

При цьому

$$\varphi_i \approx \theta - \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \operatorname{sgn}(y_i - x_i\beta), \quad (8)$$

$$u_i^+ = \begin{cases} y_i - x_i\beta, & y_i \geq x_i\beta \\ 0 & \end{cases}, \quad (9)$$

$$u_i^- = \begin{cases} y_i - x_i\beta, & y_i \leq x_i\beta \\ 0 & \end{cases}. \quad (10)$$

Окремо побудуємо дві квантильні регресії:

$$Y_1 = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 X_1 + \hat{\beta}_2 X_2 + \hat{\beta}_3 X_3 + \hat{\beta}_4 X_4 + \hat{\beta}_5 X_5 + u, \quad (11)$$

де Y_1 – загальна кількість доходу від працюючих іммігрантів в Україні, тис. грн; $\hat{\beta}_1, \dots, \hat{\beta}_5$ – оцінки параметрів моделі; $X_1, \dots, X_5$ – фактори впливу (модель № 1).

Модель впливу факторів на кількість підприємств, які реалізовували інноваційну продукцію за межі України, що може виступати показником впливу нанотехнологій на міжнародні конкурентні позиції України, ма-

тиме такий вигляд ($\tau = 0,5$, асимптотичні стандартні помилки вважаються незалежними і однаково розподіленими) (табл. 2).

Як бачимо, результати моделювання в основному є достовірними. Таким чином, модель матиме такий вигляд:

$$Y_1 = -438,958 + 1,064X_1 - 0,00874X_2 + 3,975X_3 + 0,06X_4 - 0,000527X_5 + u. \quad (12)$$

Для отриманої функції побудуємо 95% довірчий інтервал ($t(3, 0,025) = 3,182$) (табл. 3).

Обчислимо коефіцієнти еластичності:

$$E_{y/x_j} = \hat{\beta}_j \cdot \frac{\bar{Y}}{\bar{X}_j}, \quad (13)$$

де $\hat{\beta}_j$ – оцінка параметру моделі; $\bar{Y}$ – середнє значення оцінки залежної змінної; $\bar{X}_j$ – середнє значення відповідного фактора.

Для моделі № 1 коефіцієнти еластичності є такими:

$$E_{x_1} = 1,064 : \frac{339,21}{1444,579} = 4,5312\%;$$

$$E_{x_2} = -0,00874 : \frac{339,21}{145160,2} = -3,74015\%;$$

$$E_{x_3} = 3,975 : \frac{339,21}{11,64} = 0,136402\%;$$

$$E_{x_4} = 0,06 : \frac{339,21}{1508,7} = 0,266861\%;$$

$$E_{x_5} = -0,000527 : \frac{339,21}{8226,5} = -0,01278\%.$$

На основі отриманої моделі № 1 та її найбільш вагомих показників можна дати такі інтерпретації:

- ✦ загальна кількість доходу від працюючих іммігрантів в Україні (тис. грн) є нижчою за відносні темпи зміни обраних факторів;

Таблиця 2

Результати оцінок параметрів квантильної регресії для залежної змінної Y_1

Коефіцієнт	Значення коефіцієнта	Стандартна помилка	t-статистика	P-значення
Const	-438,958	43,2497	-10,1494	0,00204
X_1	1,06357	0,0430006	24,7338	0,00014
X_2	-0,00873535	0,000400535	-21,8092	0,00021
X_3	3,97484	1,15392	3,4446	0,04110
X_4	0,0601347	0,00358204	16,7878	0,00046
X_5	-0,000527475	0,000271181	-1,9451	0,14698

Побудовано автором в пакеті EViews.

Медіана залежної змінної	341,0000	Стандартне відхилення залежної змінної	32,92416
Сума модулів помилок	27,40922	Сума квадратів залишків	389,4467
Логарифм правдоподібності	-25,26122	Критерій Акаїке	62,52244
Критерій Шварца	63,70578	Критерій Хеннана – Куїнна	59,96878

Таблиця 3

Спостереження, оцінка та 95% довірчий інтервал для Моделі № 1

Рік	Y_1	Оцінка	Стандартна помилка	95% довірчий інтервал
2001	276,000	276,000	3,49756	(264,869, 287,131)
2002	308,000	308,000	3,48972	(296,894, 319,106)
2003	353,000	357,663	3,25699	(347,298, 368,028)
2004	372,000	372,000	3,27841	(361,567, 382,433)
2005	385,000	385,000	3,41452	(374,133, 395,867)
2006	337,000	337,000	3,46900	(325,960, 348,040)
2007	357,000	338,244	3,26814	(327,844, 348,645)
2008	341,000	344,990	3,19745	(334,814, 355,166)
2009	334,000	334,000	3,38493	(323,228, 344,772)

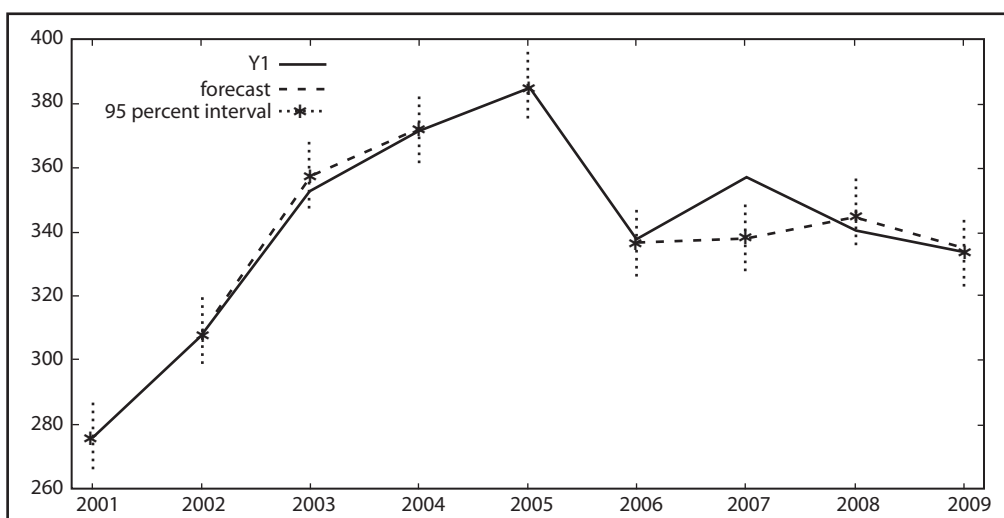

Рис. 1. Графічне представлення результатів моделювання (модель № 1, квантильна регресія)

- ✦ якщо трудовий дохід (тис. грн) (X_1) збільшиться на 1%, то відносні темпи зростання припливу робочої сили в Україну зростуть приблизно на 4% за умови незмінності всіх інших чинників;
- ✦ якщо приватні неоплачені перекази (X_3) збільшиться на 1%, то відносні темпи зростання припливу робочої сили в Україну зростуть на 0,136% за умови незмінності всіх інших чинників;
- ✦ між переказами працівників (тис. грн) (X_2), з одного боку, і кількістю іммігрантів, які працювали в Україні (X_5), з іншого, існує обернений зв'язок.

З огляду на це стратегія участі України у світових процесах трудової міграції має бути спрямована на боротьбу з бідністю, а саме:

- ✦ суттєве підвищення оплати праці працівникам бюджетної сфери та усунення існуючих диспропорцій у міжпосадових співвідношеннях її оплати, забезпечення заробітної плати у бюджетній сфері не нижче середньої у промисловості, а для працівників освіти – не нижче двох середніх заробітних плат у промисловості;
- ✦ захист невід'ємного права працівників на своєчасне отримання заробітної плати в повному обсязі, а в разі заборгованості з її виплати – на погашення;
- ✦ якнайшвидше наближення мінімальної заробітної плати до реального прожиткового мінімуму;
- ✦ зменшення навантаження на фонд оплати праці завдяки перерозподілу платежів та зборів між роботодавцями і працівниками, а також удосконаленню наявної в країні податкової політики;
- ✦ створення нових високооплачуваних робочих місць шляхом залучення іноземних інвестицій;
- ✦ стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу особливо в регіонах масової трудової еміграції за кордон (надання податкових пільг, спрощення процедури започаткування підприємницької діяльності та обмеження переліку видів діяльності, що потребують багаточисельних дозволів);
- ✦ подолання різких регіональних диспропорцій в якості життя населення завдяки «наздоганяючому» соціально-економічному та культурному розвитку депресивних територій;
- ✦ дотримання цільової спрямованості соціальних програм, поглиблення адресності соціальної допомоги громадянам, формування загальнодержавної бази даних і реєстру реципієнтів усіх видів соціальної допомоги і пільг, спрощення процедури отримання всіх видів державної допомоги (за принципом «одного вікна»);
- ✦ впровадження нових форм державної допомоги особам, які найбільше її потребують (дітисироти, діти з багатодітних чи неблагополучних родин, люди похилого віку, громадяни без визначеного місця проживання тощо).

Очевидно, що успішне подолання бідності в Україні перш за все пов'язане з державним регулюванням національного ринку праці [7]. Саме тому, з метою забезпечення його сталого розвитку, необхідно розробити та прийняти спеціальну державну програму щодо протидії масовим звільненням працівників із підприємств усіх форм власності. Позитивний ефект може бути досягнутий завдяки створенню на підприємствах цільових фондів зайнятості для фінансування процесів вивільнення, перерозподілу та перекваліфікації трудових ресурсів. На державному, регіональному та місцевих рівнях доцільно сконцентрувати зусилля на реалізації суспільно важливих інфраструктурних проектів, а також розширенні застосування оплачуваних громадських робіт [1]. Обов'язкового вдосконалення потребу-

ють інструменти заохочення населення до самозайнятості, а суб'єктів господарювання – до створення нових робочих місць.

ВИСНОВКИ

У контексті регулювання розвитку національного ринку праці та реалізації державної стратегії, спрямованої на поетапне підвищення доходів населення, не слід забувати, що дієвою альтернативою виїзду української робочої сили за кордон повинна стати внутрішня трудова міграція.

Нарощування обсягів останньої можливе завдяки створенню загальнодержавного реєстру вільних вакансій та безперешкодного доступу до нього всіх зацікавлених, поліпшенню економічної, соціально-культурної та транспортно-комунікаційної інфраструктури в регіонах України.

На основі отриманих результатів побудови економічної можна дати такі інтерпретації:

- ✦ значний вплив на зростання ВВП мають такі показники, як: виплати емігрантів, а також працевлаштовані іммігранти в Україні;
- ✦ з кожним роком динаміка еміграційних процесів зсувається в бік збільшення;
- ✦ загальна кількість доходу від працюючих іммігрантів в Україні зростає, що посилює міжнародні конкурентні позиції національної економіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Bratsberg B. (2010). Labour Migrant Adjustments in the Aftermath of the Financial Crisis / B. Bratsberg, O. Raaum, K. Roed // Discussion Paper. – No. 8291 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.lusem.lu.se/media/ed/seminar_papers/bratsberg_migrant_adjust_140408.pdf

2. Бородич С. А. Економетрика : учеб. пособие / С. А. Бородич. – Мн. : Новое знание, 2001. – 408 с.

3. Гайдуцький А. Міграційний клондайк для України / А. Гайдуцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/international/migraciyiny-klondayk-dlya-ukrayini-ukrayina-mozhe-vp-yatero-zbilshiti-groshovi-perekazi-migrantiv-yakscho-skoristayetsya-dosvidom-filippin-.html>

4. Державна служба статистики України. Статистична інформація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

5. Зовнішня трудова міграція населення України / За ред. Е. М. Лібанової. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. – 120 с.

6. Інституційні механізми залучення коштів трудових мігрантів як інвестиційного ресурсу розвитку економіки периферійних територій західних регіонів України. Аналітична записка НІСД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/653/>

7. Міжнародні фінанси : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Ю. Г. Козак [та ін.] ; ред. Ю. Г. Козак [та ін.]. – вид. 3-тє, перероб. та доп. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 639 с.

8. Світовий банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.data.worldbank.org

Науковий керівник – Сідоров В. І., кандидат економічних наук, професор, декан факультету міжнародних економічних відносин і туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

REFERENCES

Bratsberg, B., Raaum, O., and Roed, K. "Labour Migrant Adjustments in the Aftermath of the Financial Crisis" http://www.lusem.lu.se/media/ed/seminar_papers/bratsberg_migrant_adjust_140408.pdf

Borodich, S. A. *Ekonometrika* [Econometrics]. Minsk: Novoe znanie, 2001.

Haidutskiy, A. "Mihratsiiny klondaik dlia Ukrainy" [Klondike Migration to Ukraine]. http://gazeta.dt.ua/international/migraciyiny-klondayk-dlya-ukrayini-ukrayina-mozhe-yp-yatero-zbilshiti-groshovi-perekazi-migrantiv-yakscho-skoristayetsya-dosvidom-filippin_.html

"Instytutsiini mekhanizmy zaluchennia koshtiv trudovykh mihrantiv iak investytsiinoho resursu rozvytku ekonomiky peryferiinykh terytorii zakhidnykh rehioniv Ukrainy" [Institutional mechanisms fundraising migrant workers as investment resources of economic development of peripheral areas of Western Ukraine]. <http://www.niss.gov.ua/articles/653/>

Kozak, Yu. H. et al. *Mizhnarodni finansy* [International finance]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 2007.

"Statystychna informatsiia" [Statistical information]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. http://ukrstat.gov.ua/Svitovyi_bank.www.data.worldbank.org

Zovnishnia trudova mihratsiia naselennia Ukrainy [External labor migration Ukraine]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 2009.

УДК 519.866:336.77

ЗВ'ЯЗОК МІЖ ЗОВНІШНІМИ ІНВЕСТИЦІЯМИ І РЕНТАБЕЛЬНІСТЮ ПРОДУКЦІЇ НА МОЛОКОПЕРЕРОБНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

© 2015 **БЛУДОВА Т. В., КУЛИК А. Б., ЩЕКАНЬ Н. П.**

УДК 519.866:336.77

Блудова Т. В., Кулик А. Б., Щекань Н. П. Зв'язок між зовнішніми інвестиціями і рентабельністю продукції на молокопереробному підприємстві

Метою статті є дослідження зв'язку між зовнішніми інвестиціями і рентабельністю продукції, зокрема знаходження області еластичності однієї з виробничих функцій. Розглянуто зв'язок між зовнішніми інвестиціями і рентабельністю продукції на молокопереробному підприємстві. Проілюстровані області еластичності функції, яка описує основне виробництво. Залежно від значення коефіцієнта еластичності показано області, де буде існувати рентабельність і при яких значеннях інвестицій. Наведені рисунки підтверджують економічні властивості еластичності і дають можливість проаналізувати економічні показники функціонування молокопереробного підприємства (рентабельність), що необхідно враховувати при побудові системи показників ефективності функціонування молокопереробних підприємств. Ця система повинна характеризувати ступінь результативності виробництва і здійснювати оцінку динаміки економічного ефекту при залученні додаткових ресурсів.

Ключові слова: математична модель, мале підприємство, інвестиції, рентабельність.

Рис.: 6. **Формул:** 5. **Бібл.:** 15.

Блудова Тетяна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри вищої математики, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: bltavl@ukr.net

Кулик Анатолій Борисович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри вищої математики, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: kulik75@yahoo.com

Щекань Надія Петрівна – асистент, кафедра вищої математики, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

УДК 519.866:336.77

Блудова Т. В., Кулик А. Б., Щекань Н. П. Связь между внешними инвестициями и рентабельностью продукции на молокоперерабатывающем предприятии

Целью статьи является исследование связи между внешними инвестициями и рентабельностью продукции, в частности нахождение области эластичности одной из производственных функций. Рассмотрена связь между внешними инвестициями и рентабельностью продукции на молокоперерабатывающем предприятии. Проиллюстрированы области эластичности функции, которая описывает основное производство. В зависимости от значения коэффициента эластичности показаны области, где будет существовать рентабельность и при каких значениях инвестиций. Приведенные рисунки подтверждают экономические свойства эластичности и дают возможность проанализировать экономические показатели функционирования молокоперерабатывающего предприятия (рентабельность), что необходимо учитывать при построении системы показателей эффективности функционирования молокоперерабатывающих предприятий. Эта система должна характеризовать степень результативности производства и осуществлять оценку динамики экономического эффекта при привлечении дополнительных ресурсов.

Ключевые слова: математическая модель, малое предприятие, инвестиции, рентабельность.

Рис.: 6. **Формул:** 5. **Библ.:** 15.

Блудова Татьяна Владимировна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры высшей математики, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: bltavl@ukr.net

Кулик Анатолий Борисович – кандидат физико-математических наук, доцент, доцент кафедры высшей математики, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: kulik75@yahoo.com

Щекань Надежда Петровна – ассистент, кафедра высшей математики, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

UDC 519.866:336.77

Bludova T. V., Kulyk A. B., Tshekan' N. P. Relationship between External Investment and Product Profitability of Dairy Processing Enterprise

The article is aimed to study the relationship between external investment and the production profitability, in particular finding the area of elasticity for one of production functions. The relationship between external investment and production profitability of dairy processing enterprise is considered. Areas of the elasticity function that describes the main production are illustrated. Depending on the value of the coefficient of elasticity, the areas of profitability, with the corresponding values for investment, have been displayed. The presented figures confirm the economic properties of elasticity and provide opportunity to analyze the economic indicators of performance of dairy enterprise (profitability), i.e. what must be considered when building a system of performance indicators of dairy enterprises. This system should characterize the degree of efficiency of production and to evaluate the dynamics of economic effect in attracting additional resources.

Key words: mathematical model, small enterprise, investments, profitability.

Pic.: 6. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 15.

Bludova Tetyana V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Higher Mathematics, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: bltavl@ukr.net

Kulyk Anatoliy B. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Higher Mathematics, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: kulik75@yahoo.com

Tshekan' Nadezhda P. – Assistant, Department of Higher Mathematics, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

REFERENCES

Bratsberg, B., Raaum, O., and Roed, K. "Labour Migrant Adjustments in the Aftermath of the Financial Crisis" http://www.lusem.lu.se/media/ed/seminar_papers/bratsberg_migrant_adjust_140408.pdf

Borodich, S. A. *Ekonometrika* [Econometrics]. Minsk: Novoe znanie, 2001.

Haidutskiy, A. "Mihratsiiny klondaik dlia Ukrainy" [Klondike Migration to Ukraine]. http://gazeta.dt.ua/international/migraciyiny-klondayk-dlya-ukrayini-ukrayina-mozhe-vp-yatero-zbilshiti-groshovi-perekazi-migrantiv-yakscho-skoristayetsya-dosvidom-filippin_.html

"Instytutsiini mekhanizmy zaluchennia koshtiv trudovykh mihrantiv iak investytsiinoho resursu rozvytku ekonomiky peryferiinykh terytorii zakhidnykh rehioniv Ukrainy" [Institutional mechanisms fundraising migrant workers as investment resources of economic development of peripheral areas of Western Ukraine]. <http://www.niss.gov.ua/articles/653/>

Kozak, Yu. H. et al. *Mizhnarodni finansy* [International finance]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2007.

"Statystychna informatsiia" [Statistical information]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. http://ukrstat.gov.ua/Svitovyi_bank.www.data.worldbank.org

Zovnishnia trudova mihratsiia naselennia Ukrainy [External labor migration Ukraine]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 2009.

УДК 519.866:336.77

ЗВ'ЯЗОК МІЖ ЗОВНІШНІМИ ІНВЕСТИЦІЯМИ І РЕНТАБЕЛЬНІСТЮ ПРОДУКЦІЇ НА МОЛОКОПЕРЕРОБНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

© 2015 **БЛУДОВА Т. В., КУЛИК А. Б., ЩЕКАНЬ Н. П.**

УДК 519.866:336.77

Блудова Т. В., Кулик А. Б., Щекань Н. П. Зв'язок між зовнішніми інвестиціями і рентабельністю продукції на молокопереробному підприємстві

Метою статті є дослідження зв'язку між зовнішніми інвестиціями і рентабельністю продукції, зокрема знаходження області еластичності однієї з виробничих функцій. Розглянуто зв'язок між зовнішніми інвестиціями і рентабельністю продукції на молокопереробному підприємстві. Проілюстровані області еластичності функції, яка описує основне виробництво. Залежно від значення коефіцієнта еластичності показано області, де буде існувати рентабельність і при яких значеннях інвестицій. Наведені рисунки підтверджують економічні властивості еластичності і дають можливість проаналізувати економічні показники функціонування молокопереробного підприємства (рентабельність), що необхідно враховувати при побудові системи показників ефективності функціонування молокопереробних підприємств. Ця система повинна характеризувати ступінь результативності виробництва і здійснювати оцінку динаміки економічного ефекту при залученні додаткових ресурсів.

Ключові слова: математична модель, мале підприємство, інвестиції, рентабельність.

Рис.: 6. **Формул:** 5. **Бібл.:** 15.

Блудова Тетяна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри вищої математики, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: bltavl@ukr.net

Кулик Анатолій Борисович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри вищої математики, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: kulik75@yahoo.com

Щекань Надія Петрівна – асистент, кафедра вищої математики, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

УДК 519.866:336.77

Блудова Т. В., Кулик А. Б., Щекань Н. П. Связь между внешними инвестициями и рентабельностью продукции на молокоперерабатывающем предприятии

Целью статьи является исследование связи между внешними инвестициями и рентабельностью продукции, в частности нахождение области эластичности одной из производственных функций. Рассмотрена связь между внешними инвестициями и рентабельностью продукции на молокоперерабатывающем предприятии. Проиллюстрированы области эластичности функции, которая описывает основное производство. В зависимости от значения коэффициента эластичности показаны области, где будет существовать рентабельность и при каких значениях инвестиций. Приведенные рисунки подтверждают экономические свойства эластичности и дают возможность проанализировать экономические показатели функционирования молокоперерабатывающего предприятия (рентабельность), что необходимо учитывать при построении системы показателей эффективности функционирования молокоперерабатывающих предприятий. Эта система должна характеризовать степень результативности производства и осуществлять оценку динамики экономического эффекта при привлечении дополнительных ресурсов.

Ключевые слова: математическая модель, малое предприятие, инвестиции, рентабельность.

Рис.: 6. **Формул:** 5. **Библ.:** 15.

Блудова Татьяна Владимировна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры высшей математики, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)
E-mail: bltavl@ukr.net

Кулик Анатолий Борисович – кандидат физико-математических наук, доцент, доцент кафедры высшей математики, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)
E-mail: kulik75@yahoo.com

Щекань Надежда Петровна – ассистент, кафедра высшей математики, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

UDC 519.866:336.77

Bludova T. V., Kulyk A. B., Tshekan' N. P. Relationship between External Investment and Product Profitability of Dairy Processing Enterprise

The article is aimed to study the relationship between external investment and the production profitability, in particular finding the area of elasticity for one of production functions. The relationship between external investment and production profitability of dairy processing enterprise is considered. Areas of the elasticity function that describes the main production are illustrated. Depending on the value of the coefficient of elasticity, the areas of profitability, with the corresponding values for investment, have been displayed. The presented figures confirm the economic properties of elasticity and provide opportunity to analyze the economic indicators of performance of dairy enterprise (profitability), i.e. what must be considered when building a system of performance indicators of dairy enterprises. This system should characterize the degree of efficiency of production and to evaluate the dynamics of economic effect in attracting additional resources.

Key words: mathematical model, small enterprise, investments, profitability.

Pic.: 6. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 15.

Bludova Tetyana V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Higher Mathematics, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)
E-mail: bltavl@ukr.net

Kulyk Anatoliy B. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Higher Mathematics, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)
E-mail: kulik75@yahoo.com

Tshekan' Nadezhda P. – Assistant, Department of Higher Mathematics, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

Молокопереробні підприємства складають значну частину приватного сектора в багатьох розвинених країнах. Не є винятком і Україна. В умовах трансформаційних перетворень агропромислового комплексу України молокопродуктовий підкомплекс потребує пошуку та вибору підходів оцінки економічної ефективності функціонування його складових. Сучасний стан більшості молокопереробних підприємств свідчить про необхідність розробки дієвих механізмів, схем, важелів і методів оцінки ефективності його функціонування, що дозволить забезпечити сталий розвиток [13]. Водночас дослідження причинно-наслідкового зв'язку між молокопереробними підприємствами та економічним розвитком показують, що існують вагомні докази того, що дрібні фірми стикаються з великою кількістю перешкод на шляху до зростання і мають менший доступ до офіційних джерел зовнішнього фінансування, потенційно пояснюючи це відсутністю внеску в економічне зростання таких підприємств [12, р. 1291].

Останні роки значна частина праці, присвячена функціонуванню молокопереробних підприємств, направлена на дослідження економіко-математичних, розрахунково-конструктивних, монографічних методів, які дозволяють визначити й проаналізувати економічні показники функціонування таких підприємств. Так, у [1, с. 50] визначено вплив інвестицій на розвиток виробничої підсистеми молокопродуктового підкомплексу та міждисциплінарну специфіку процесу інвестування, зумовлену змінами у сферах науки, інновацій, інформаційних технологій та стандартів. Доведено об'єктивну необхідність прискорення і всебічного вдосконалення державного регулювання молокопродуктового підкомплексу на основі чіткої інвестиційної його орієнтованості з урахуванням чинних вимог територіальної та галузевої політики держави, а також стандартів найвищого рівня.

У [2, с. 25] математично описана залежність надою від кількості соматичних клітин для створення економічної моделі оцінки ефективності виробництва молока залежно від показників його якості. Кількісно розраховано вплив показників якості молока корів на економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств, проведено порівняльний аналіз законодавчо встановлених вимог до показників якості молока в Україні та деяких країнах світу.

У [3, с. 31] висвітлено особливості купівельної поведінки на ринку продуктів харчування представників покоління, народжених у 1991 – 1994 рр. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному та системному аналізі сукупного впливу на купівельну поведінку споживачів реальних та асоціативних атрибутів продуктів харчування. Практична цінність запропонованої методики дослідження полягає в тому, що її можна застосовувати для виявлення особливостей купівельної поведінки на ринку продуктів харчування решти вікових груп, а також на інших ринках.

У [4, с. 93] проаналізовано сучасний стан і перспективи розвитку матеріально-технічного забезпечення в Україні. На основі дослідження проблем із постачанням основних засобів для сільськогосподарського виробництва, особливо їх активної складової, розроб-

лено науково обґрунтовані пропозиції щодо поліпшення матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано необхідність розвитку фінансового лізингу як найбільш ефективного заходу державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників і заводів сільськогосподарського машинобудування. Дослідження особистих селянських господарств показало, що вони функціонують в умовах слабкорозвиненої матеріально-технічної бази, особливо не вистачає техніки, яка б відповідала їхнім розмірам, – міні-тракторів та відповідного шлейфа машин.

У [5, с. 93] здійснено спробу з'ясувати співвідношення понять «методологія» і «парадигма». Доведено підвищення результативності проведених досліджень при об'єднанні методологічних підходів суспільних і природничих наук, включаючи фізику, при формуванні нового наукового підходу – екофізики. Акцентовано увагу на підвищенні рівня використання мови математики в економічних статтях, на зростанні математизації економічних досліджень, що впливає на формування й використання парадигм в економічній науці. Звернуто увагу на важливість і доцільність використання економіко-математичного моделювання при вирішенні практичних задач, зокрема при визначенні залежностей у галузі молочного скотарства.

У [6, с. 39] досліджено можливість визначення собівартості молока з використанням енергетичної оцінки добового раціону корів, що забезпечить високий рівень продуктивності тварин з мінімальними витратами матеріально-грошових ресурсів.

У [7, с. 75] розглянуто основні інноваційні аспекти інтенсифікації молочного скотарства в контексті підвищення прибутковості виробництва й реалізації молока в аграрних підприємствах. Визначено та охарактеризовано різні типи сільгоспідприємств за рівнем інтенсивності виробництва молока, виявлено особливості формування прибутковості в цих підприємствах. Встановлено, що зі збільшенням виробничих витрат на корову зростає їх продуктивність, але при цьому збільшиться і собівартість виробництва молока, хоча разом із цим підвищуються й ціни його реалізації. Проаналізовано вплив традиційної та інноваційної технологій на формування прибутковості виробництва молока й обґрунтовано стратегічні вектори інтенсифікації молочного скотарства.

У [8, с. 93] на основі аналізу стану вітчизняного молокопродуктового підкомплексу та динаміки основних тенденцій на ринку молока і молочної продукції розглянуто механізм формування внутрішньогалузевих пропорцій та реалізації принципів агропромислової інтеграції. Встановлено, що для забезпечення якісних і кількісних зрушень у молокопродуктовому підкомплексі необхідно створювати високопродуктивні сировинні зони й на даному етапі інтегрувати особисті селянські господарства. Запропоновано здійснювати дотації не за надоєне молоко, а за утримання корів, що дасть змогу нарощувати обсяги виробництва молока, поліпшувати його якість і прискорити формування високопродуктивного стада корів. Також визначено основні умови формування й розвитку молокопродуктового підкомплексу, в якому діють властиві йому принципи і пропо-

рції. Молочно-продуктову вертикаль слід розглядати як органічно сформовану структуру, в якій технологічно та економічно поєднуються галузі й види діяльності, які можуть забезпечити високий синергійний ефект.

У [9, с. 39] визначено особливості впливу рівня концентрації виробництва молока в лісостеповій зоні України на показники ефективності галузі молочного скотарства в ній. Результати розрахунків підтверджують існуючу закономірність про те, що з підвищенням рівня концентрації галузі молочного скотарства (обсяг виробництва молока) спостерігається зростання продуктивності корів, збільшення виробництва молока з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, а також створюються умови для підвищення інтенсивності виробництва молока.

У [10, с. 354] змодельований вплив узагальнюючих показників рівня інформаційного забезпечення по кожній зі складових інноваційного потенціалу виробничо-господарського об'єднання на інтегральний показник рівня інформаційного забезпечення діяльності виробничо-господарського об'єднання у системі «інновації – фінанси – виробництво – маркетинг».

У [11, с. 350] проведено економіко-математичне моделювання реалізації функції економічної власності в малому бізнесі на основі реінвестування певної частки прибутку та використання іншої частки на особисте споживання власника.

Незважаючи на велику кількість досліджень у цій сфері, питання зв'язку між зовнішніми інвестиціями і рентабельністю продукції є маловивченим і обумовлює необхідність проведення ґрунтовних досліджень.

Метою статті є дослідження зв'язку між зовнішніми інвестиціями і рентабельністю продукції, зокрема знаходження області еластичності однієї з виробничих функцій.

Розглянемо функціональну структуру взаємодії молокопереробного підприємства, що складається з двох ланок: основне виробництво (виробництво молока і молочних продуктів) і допоміжне виробництво (діяльність кормової ферми). Кормова ферма виражає процес, в якому за рахунок зовнішніх інвестицій у виробництво молока і молочних продуктів відбувається накопичення власних коштів, крім централізованих капіталовкладень при нормативному відрахуванні обсягу реалізованої продукції. Динаміка такого підприємства збігається зі схемою в [14, с. 430]. Користуючись системою показників у безрозмірному вигляді, запишемо безрозмірні інвестиційні функції у такому вигляді (виробничі функції для основного виробництва та кормоферми) [15, с. 223]:

$$x_1(t, v, \mu_1) = \frac{\mu_1(1-v)a_2x_2^0}{n_1 - a_1\mu_1 - n_2 + va_2\mu_2} \times \left[e^{(\mu_2(1-v)a_2 - n_2)t} - e^{(\mu_1a_1 - n_1)t} \right] + x_1^0 e^{(\mu_1a_1 - n_1)t}, \quad (1)$$

$$x_2(t, v, \mu_2) = x_2^0 e^{(\nu\mu_2a_2 - n_2)t}, \quad (2)$$

де μ_p , a_p , n_p , $i = 1, 2$ – відповідно рентабельність власного капіталу, частка виробничих капіталовкладень, норма

амортизації виробничих фондів для кожного з виробництв, $t \in (0; T)$, де T – лаг експлуатації виробництва, v – частка валового продукту, яка призначена для інвестицій в основне виробництво.

Розглянемо виробничі функції $x_1(t, v, \mu_1)$ і $x_2(t, v, \mu_2)$ для дослідження областей еластичності як функції двох змінних. Отже, будемо розглядати частинні коефіцієнти еластичності по змінних v та μ_1 для функції $x_1(t, v, \mu_1)$ і v та μ_2 для $x_2(t, v, \mu_2)$ при фіксованому значенні t .

На рис. 1 представлена структурна схема дослідження області еластичності виробничих функцій (1) та (2). Функція (1) залежить від восьми змінних, а функція (2) – від п'яти змінних. Для аналізу їх взаємозв'язку виокремлюємо параметри і змінні, що представляють інтерес у дослідженні для знаходження області еластичності функцій по виділеній змінній, вважаючи інші змінні параметрами (див. рис. 1).

Знайдемо частинні коефіцієнти еластичності по змінних v , μ_1 для виробничої функції (1) і частинні коефіцієнти еластичності по змінних v , μ_2 для виробничої функції (2), які описують процес основного виробництва, вважаючи інші змінні параметрами при фіксованому значенні змінної t . Маємо:

$$E_v^{(1)} = v \frac{\partial x_1}{\partial v} : x_1 = \frac{\mu_1 a_2 x_2^0 (n_2 - n_1 + a_1 \mu_1 - a_2 \mu_2)}{(n_1 - a_1 \mu_1 - n_2 + v a_2 \mu_2)^2} \times \left[e^{(\mu_2(1-v)a_2 - n_2)t} - e^{(\mu_1 a_1 - n_1)t} \right] - \frac{\mu_1 \mu_2 (1-v) a_2^2 x_2^0}{n_1 - a_1 \mu_1 - n_2 + v a_2 \mu_2} \cdot e^{(\mu_2(1-v)a_2 - n_2)t} \cdot \left[\frac{\mu_1 (1-v) a_2 x_2^0}{n_1 - a_1 \mu_1 - n_2 + v a_2 \mu_2} \left[e^{(\mu_2(1-v)a_2 - n_2)t} - e^{(\mu_1 a_1 - n_1)t} \right] + x_1^0 e^{(\mu_1 a_1 - n_1)t} \right]. \quad (3)$$

$$E_{\mu_1}^{(1)} = \mu_1 \frac{\partial x_1}{\partial \mu_1} : x_1 = \frac{(1-v) a_2 x_2^0 (n_1 - n_2 + v a_2 \mu_2)}{(n_1 - a_1 \mu_1 - n_2 + v a_2 \mu_2)^2} \times \left[e^{(\mu_2(1-v)a_2 - n_2)t} - e^{(\mu_1 a_1 - n_1)t} \right] - \frac{\mu_1 (1-v) a_1 a_2 x_2^0 t}{n_1 - a_1 \mu_1 - n_2 + v a_2 \mu_2} \cdot e^{(\mu_1 a_1 - n_1)t} + a_1 x_1^0 t e^{(\mu_1 a_1 - n_1)t} \cdot \left[\frac{\mu_1 (1-v) a_2 x_2^0}{n_1 - a_1 \mu_1 - n_2 + v a_2 \mu_2} \left[e^{(\mu_2(1-v)a_2 - n_2)t} - e^{(\mu_1 a_1 - n_1)t} \right] + x_1^0 e^{(\mu_1 a_1 - n_1)t} \right]. \quad (4)$$

$$E_{\mu_2}^{(2)} = \mu_2 \frac{\partial x_2}{\partial \mu_2} : x_2 = E_{\mu_2}^{(2)} = v \frac{\partial x_2}{\partial v} : x_2 = \nu \mu_2 a_2 t. \quad (5)$$

Для одержання областей еластичності проаналізуємо, як зміняться еластичності основного і допоміжного виробництва залежно від зміни інвестицій та рентабельності кожного з виробництв. Для цього визначимося зі змінними, що вважаємо за параметри. Ви-

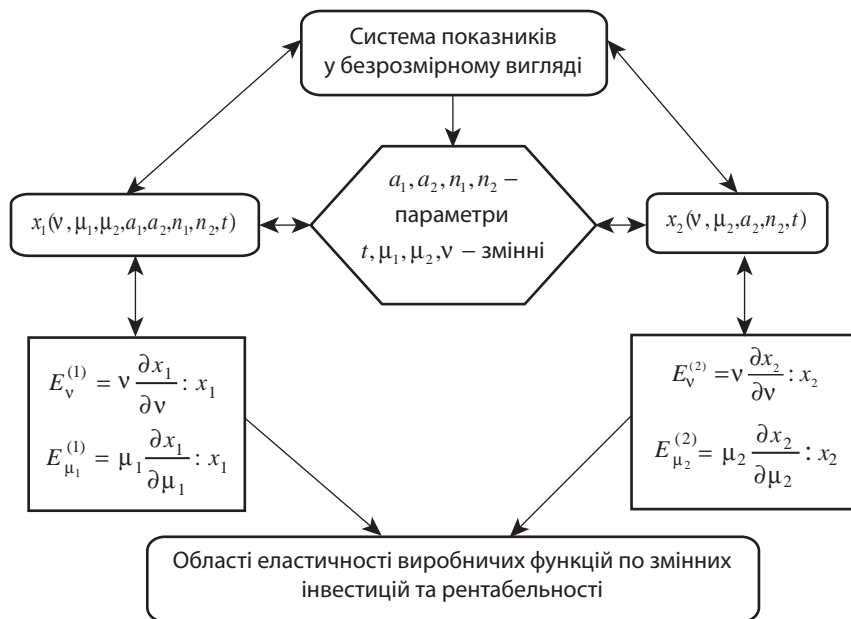

Рис. 1. Структурна схема знаходження областей еластичності виробничих функцій

користовуючи результати [14, с. 435], норми амортизації для виробничої функції (1) обираємо як математичне сподівання, яке відповідає закону розподілу Гумбеля $n_1 = 0.013$, а витрати на амортизацію основних засобів та нематеріальних активів для виробничої функції (2) вибираємо як математичне сподівання, що відповідає рівномірному закону розподілу $n_2 = 0.054$.

Згідно з аналізом статистичних даних ТОВ «Волочиськ-агро» одержується частка виробничих капіталовкладень $a_1 = 0.25$, $a_2 = 0.2$.

Не обмежуючи загальності, покладемо початкові умови у виробничих функції для основного виробництва і для кормоферми: $x_1^0 = x_2^0 = 1$.

На рис. 2 зображено процес еластичності по змінній інвестицій v для виробничої функції x_1 .

На рис. 3 проілюстровано процес еластичності по змінній інвестицій v для виробничої функції x_1 .

З економічної точки зору аналіз області еластичності, представленої на рис. 4, показує, що рентабельність буде більша за інвестиції, якщо рівень інвестицій в основне виробництво буде не менше половини валового продукту.

З формули (5) випливає, що функція еластичності є симетричною, тому області еластичності виробничої функції $x_2(t, v, \mu_2)$ по змінних рентабельності та інвестиції будуть збігатися (рис. 5).

З формули (5) і вигляду рис. 5 випливає, що $E_{\mu_2}^{(2)}$ є лінійною функцією по кожній змінній, і зі збільшенням аргументів зростає значення функції.

ВИСНОВКИ

Розглянуто зв'язок між зовнішніми інвестиціями і рентабельністю продукції на молокопереробному підприємстві. Проілюстровані області еластичності функ-

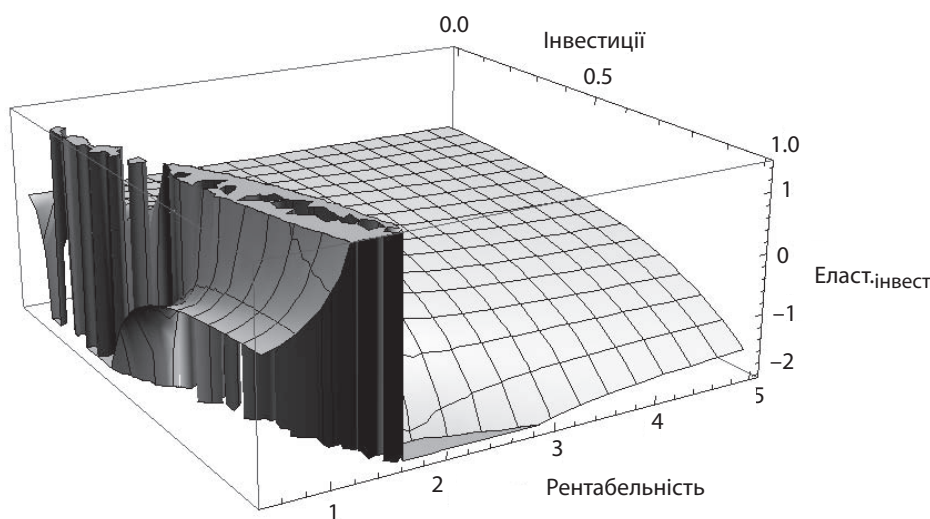

Рис. 2. Область еластичності виробничої функції $x_1(t, v, \mu_1)$ по змінній інвестиції

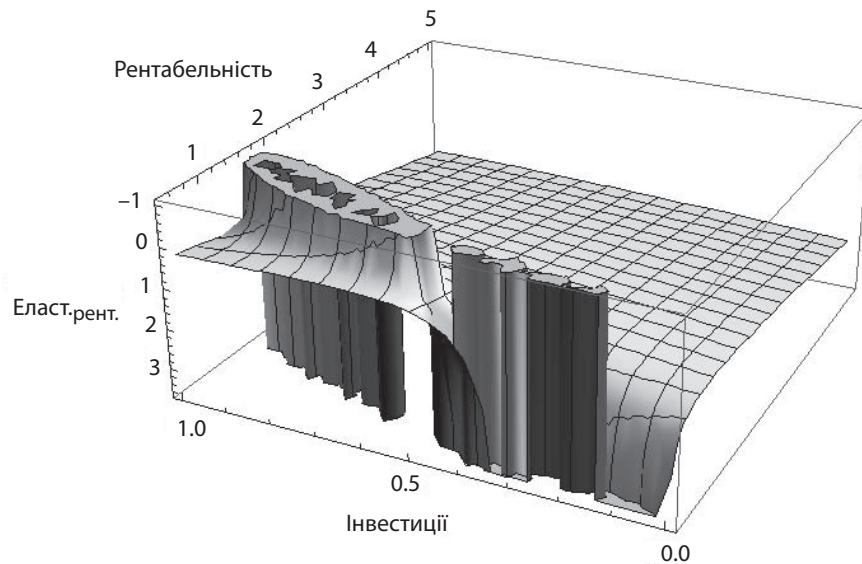

Рис. 3. Область еластичності виробничої функції $x_1(t, v, \mu_1)$ по змінній рентабельності

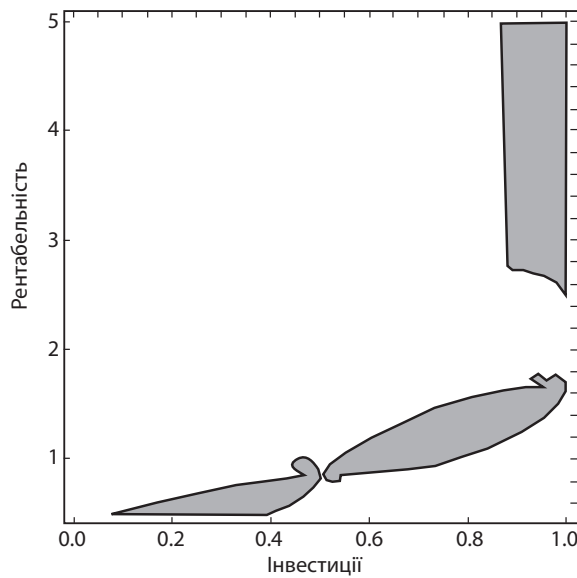

Рис. 4. Область, в якій визначається система нерівностей

$$\left| E_v^{(1)}(v, \mu_1) \right| > 1 \text{ і } \left| E_{\mu_1}^{(1)}(v, \mu_1) \right| > 1$$

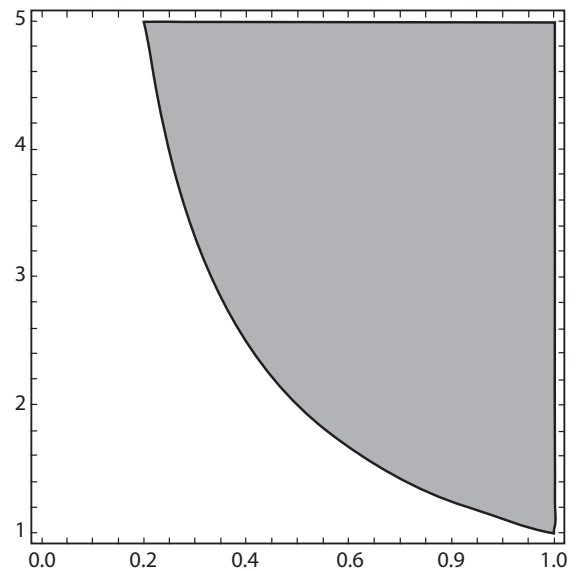

Рис. 6. Область, в якій визначається система нерівностей

$$\left| E_v^{(2)}(v, \mu_2) \right| > 1 \text{ і } \left| E_{\mu_2}^{(2)}(v, \mu_2) \right| > 1$$

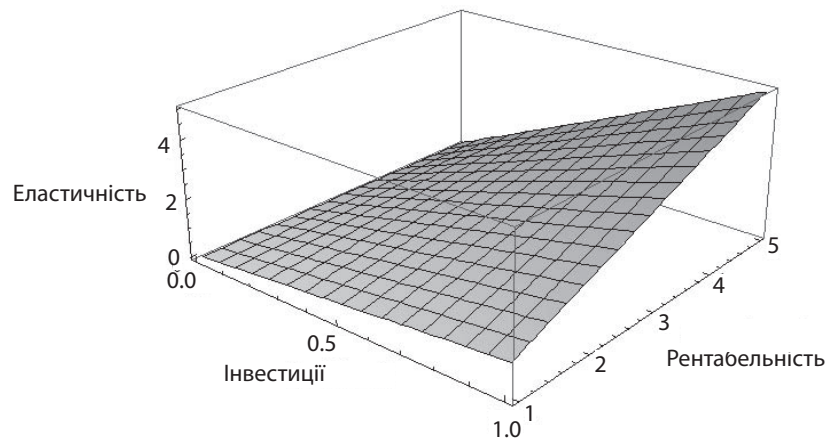

Рис. 5. Область еластичності виробничої функції $x_2(t, v, \mu_2)$ по змінних рентабельності та інвестиції

ції, яка описує основне виробництво. Залежно від значення коефіцієнта еластичності показані області, де буде існувати рентабельність і при яких значеннях інвестицій. Наведені рисунки підтверджують економічні властивості еластичності і дають можливість проаналізувати економічні показники функціонування молокопереробного підприємства (рентабельність), що необхідно враховувати при побудові системи показників ефективності функціонування молокопереробних підприємств. Ця система повинна характеризувати ступінь результативності виробництва і здійснювати оцінку динаміки економічного ефекту при залученні додаткових ресурсів. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Слатвінська Л. А.** Інвестиційні орієнтири системоутворення у державному регулюванні розвитку молокопродуктового під комплексу / Л. А. Слатвінська // *Економіка АПК*. – 2014. – № 3. – С. 50 – 55.
- 2. Канцевич С. І.** Оцінка економічної ефективності виробництва молока залежно від його якості / С. І. Канцевич, Н. П. Русько, М. М. Бакшеев // *Економіка АПК*. – 2014. – № 4. – С. 24 – 28.
- 3. Козак Л. В.** Критерії купівельної поведінки споживачів на ринку продуктів харчування в Україні / Л. В. Козак // *Економіка АПК*. – 2014. – № 5. – С. 30 – 37.
- 4. Захарчук О. В.** Проблеми матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств України / О. В. Захарчук // *Економіка АПК*. – 2014. – № 7. – С. 92 – 99.
- 5. Шиян Н. І.** Парадигма визначення закономірностей розвитку молочного скотарства / Н. І. Шиян // *Економіка АПК*. – 2014. – № 9. – С. 57 – 63.
- 6. Воронецька І. С.** Визначення собівартості молока на основі енергетичної оцінки кормів / І. С. Воронецька, О. М. Рибаченко, А. В. Тучик // *Економіка АПК*. – 2013. – № 1. – С. 38 – 44.
- 7. Кучер Л. Ю.** Шляхи підвищення ефективності виробництва молока на інноваційній основі / Л. Ю. Кучер, А. В. Кучер // *Економіка АПК*. – 2013. – № 3. – С. 70 – 75.
- 8. Капась О. М.** Актуальні проблеми розвитку молокопродуктового підкомплексу України / О. М. Капась // *Економіка АПК*. – 2013. – № 9. – С. 92 – 97.
- 9. Шиян Н. І.** Концентрація виробництва молока в системі чинників підвищення його ефективності / Н. І. Шиян // *Економіка АПК*. – 2013. – № 11. – С. 38 – 43.
- 10. Біленська Я. Р.** Застосування системи одночасних рівнянь для оцінювання рівня інформаційного забезпечення виробничо-господарського об'єднання в розрізі складових його інноваційного потенціалу / Я. Р. Біленська // *Інноваційна економіка*. – 2013. – № 8. – С. 353 – 356.
- 11. Турський І. В.** Економіко-математичне моделювання реалізації функції економічної власності в малому бізнесі / І. В. Турський // *Інноваційна економіка*. – 2013. – № 2. – С. 349 – 355.
- 12. Beck T.** Small and medium-size enterprises: Access to finance as a growth constraint / T. Beck, A. Demirus-Kun // *Journal of Banking & Finance*. – 2006. – Vol. 30. – No. 11. – P. 2931 – 2943.
- 13. Кобрин Л. М.** Методологія ефективності функціонування молокопереробних підприємств / Л. М. Кобрин // *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. – 2013. – Вип. 10 (1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/escnof_2013_10\(1\)_30.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/escnof_2013_10(1)_30.pdf)
- 14. Блудова Т. В.** Математичне моделювання інвестиційної стратегії на молокопереробному підприємстві / Т. В. Блудова, А. Б. Кулик // *Актуальні проблеми економіки*. – 2014. – № 10. – С. 428 – 437.
- 15. Кулик А. Б.** Застосування операційного числення для дослідження взаємодії малих підприємств в агропромисловому

комплексі / А. Б. Кулик // *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. – 2011. – № 1. – С. 217 – 225.

REFERENCES

- Bilenska, Ya. R. "Zastosuvannia systemy odnochasnykh rivnyan dlia otsiniuvannia rivnia informatsiinoho zabezpechennia vyrobnycho-hospodarskoho ob'iednannia v rozrizi skladovykh ioho innovatsiinoho potentsialu" [The use of simultaneous equations for the evaluation of information support industrial and economic union in terms of its constituent innovative potential]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 8 (2013): 353-356.
- Beck, T., and Demirus-Kun, A. "Small and medium-size enterprises: Access to finance as a growth constraint". *Journal of Banking & Finance*, vol. 30, no. 11 (2006): 2931-2943.
- Bludova, T. V., and Kulyk, A. B. "Matematychnye modeliuvan- nia investytsiinoi stratehii na molokopererobnomu pidpriemstv" [Mathematical modeling of investment strategy for dairy processors]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10 (2014): 428-437.
- Kucher, L. Yu., and Kucher, A. V. "Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti vyrobnytstva moloka na innovatsiinii osnovi" [Ways to improve the efficiency of milk production on the basis of innovation]. *Ekonomika APK*, no. 3 (2013): 70-75.
- Kapas, O. M. "Aktualni problemy rozvytku molokoproducto- voho pidkompleksu Ukrainy" [Actual problems of development of milk sector in Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 9 (2013): 92-97.
- Kantsevych, S. I., Rusko, N. P., and Baksheiev, M. M. "Otsinka ekonomichnoi efektyvnosti vyrobnytstva moloka zalezno vid ioho iakosti" [Evaluation of the economic efficiency of milk depending on its quality]. *Ekonomika APK*, no. 4 (2014): 24-28.
- Kobryn, L. M. "Metodolohiia efektyvnosti funktsionuvannia molokopererobnykh pidpriemstv" [Methodology efficiency of dairy enterprises]. [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/escnof_2013_10\(1\)_30.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/escnof_2013_10(1)_30.pdf)
- Kozak, L. V. "Kryterii kupivelnoi povedinky spozhyvachiv na rynku produktiv kharchuvannia v Ukraini" [Criteria purchasing behavior of consumers in the food market in Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 5 (2014): 30-37.
- Kulyk, A. B. "Zastosuvannia operatsiinoho chyslennia dlia doslidzhennia vzaiemodii malykh pidpriemstv v ahropromyslovo- mu kompleksii" [The use of operational calculus to study the interaction of small enterprises in agriculture]. *Visnyk Skhidnoievropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu*, no. 1 (2011): 217-225.
- Slatvinska, L. A. "Investytsiini oryentyry systemoutvorennia u derzhavnomu rehuliuванні rozvytku molokoproductovoho pid kompleksu" [Investment guidelines systemoutvorennia in state regulation of development of milk under complex]. *Ekonomika APK*, no. 3 (2014): 50-55.
- Shyian, N. I. "Paradyhma vyznachennia zakonimirnostei rozvytku molochnoho skotarstva" [Paradigm determine patterns of dairy cattle]. *Ekonomika APK*, no. 9 (2014): 57-63.
- Shyian, N. I. "Kontsratsiia vyrobnytstva moloka v systemi chynnykyv pidvyshchennia ioho efektyvnosti" [The concentration of milk production factors in the system to improve its efficiency]. *Ekonomika APK*, no. 11 (2013): 38-43.
- Turskyi, I. V. "Ekonomiko-matematychnye modeliuvan- nia realizatsii funktsii ekonomichnoi vlasnosti v malomu biznesi" [Economic modeling implement the function of economic ownership in small businesses]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 2 (2013): 349-355.
- Voronetska, I. S., Rybachenko, O. M., and Tuchyuk, A. V. "Vyz- nachennia sobivartosti moloka na osnovi enerhetychnoi otsinky kormiv" [Determining the cost of milk-based energy evaluation of forage]. *Ekonomika APK*, no. 1 (2013): 38-44.
- Zakharchuk, O. V. "Problemy materialno-tekhnichnoho za- bezpechennia silskohospodarskykh pidpriemstv Ukrainy" [Problems logistics of agricultural enterprises in Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 7 (2014): 92-99.

МОДЕЛЮВАННЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЮ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

© 2015 УС Г. О.

УДК 330.46: 331.52

Ус Г. О. Моделювання факторів впливу на інтелектуалізацію трудового потенціалу

Метою даного дослідження є з'ясування сутності поняття інтелектуалізації трудового потенціалу, визначення факторів та рівнів впливу на цей процес протягом життя людини, а також побудова когнітивної моделі. У статті проаналізовано попередні публікації стосовно означеної проблематики та надано визначення категорії «трудова потенціал», під якою слід розуміти можливість розвитку трудових ресурсів та яка обумовлена знаннями, рівнем освіти і кваліфікації зайнятого населення, володінням комп'ютерними та іншими комунікаційними технологіями, здатністю до навчання та підвищення свого інтелектуального рівня, мобільністю. У процесі дослідження запропоновано набір результативних показників за чотирма групами: економічними, освітянськими, науковими та техніко-технологічними. Розглянуто життєвий цикл людини із виділенням ступеня впливу на формування та розвиток інтелектуального капіталу окремих факторів. З урахуванням вищезазначеного побудовано когнітивну модель впливу факторів на рівень інтелектуалізації трудового потенціалу. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка прогнозу щодо динаміки рівня інтелектуалізації трудового потенціалу у вітчизняній економіці на основі побудованої когнітивної моделі.

Ключові слова: трудовий потенціал, інтелектуалізація, моделювання, інтелектуальний капітал, постіндустріальна економіка, фактори впливу, когнітивне моделювання.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 13.

Ус Галина Олександрівна – доктор економічних наук, доцент, проректор Східноєвропейського університету економіки і менеджменту (вул. Нечуя-Левицького, 16, Черкаси, 18000, Україна)

E-mail: us_galina@ukr.net

УДК 330.46: 331.52

UDC 330.46: 331.52

Ус Г. А. Моделирование факторов влияния на интеллектуализацию трудового потенциала

Целью написания данной статьи является определение сущности понятия трудового потенциала и его интеллектуализации, описание факторов и уровней воздействия на этот процесс в течение жизни человека и на основании этого построение когнитивной модели влияния факторов на интеллектуализацию трудового потенциала. В статье проанализированы публикации по данной проблематике и дано определение категории «трудова потенціал», под которой следует понимать возможность развития трудовых ресурсов и которая обусловлена знаниями, уровнем образования и квалификации занятого населения, владением компьютерными и другими коммуникационными технологиями, способностью к обучению и повышению своего интеллектуального уровня, мобильностью. В процессе исследования предложен набор результативных показателей, сгруппированный по четырем признакам: экономические, образовательные, научные и технико-технологические. Рассмотрен жизненный цикл человека с выделением степени влияния на формирование и развитие его интеллектуального капитала отдельных факторов. С учетом вышеупомянутого разработана когнитивная модель влияния факторов на уровень интеллектуализации трудового потенциала. Перспективным направлением дальнейших исследований является разработка прогноза относительно динамики уровня интеллектуализации трудового потенциала в отечественной экономике на основе построенной когнитивной модели.

Ключевые слова: трудовой потенциал, интеллектуализация, моделирование, интеллектуальный капитал, постиндустриальная экономика, факторы влияния, когнитивное моделирование.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Библ.:** 13.

Ус Галина Александровна – доктор экономических наук, доцент, проректор Восточноевропейского университета экономики и менеджмента (ул. Нечуя-Левицького, 16, Черкасы, 18000, Украина)

E-mail: us_galina@ukr.net

Us H. O. Simulation of Factors' Influence on the Intellectualization of Labor Potential

This article is aimed to define the notion of labor potential and its intellectualization, to describe factors and levels influencing this process during the person's life and to build on this basis a cognitive model of factors and levels causing influence on the intellectualization of labor potential. In the article the published papers on the topic are analyzed, category of «labor potential» is defined and understood as possibility to develop labor resources, which is determined by knowledge, the level of education and qualification of the employed population, computer and communication technology skills, capacity to study and improve the intellectual level, mobility. In the research process a set of effective indicators has been proposed, grouped according to the following four criteria: economic, educational, scientific, and technical-technological. The human life cycle has been considered, with emphasizing the degree of influence of individual factors on the formation and development of the intellectual capital. Taking into account the foregoing, a cognitive model of factors' influence on the intellectualization level of labor potential has been elaborated. A promising area for further research is the development of a prediction on the dynamics of intellectualization of the labor potential in the domestic economy on the basis of the proposed cognitive model.

Key words: labor potential, intellectualization, simulation, intellectual capital, post-industrial economy, factors of influence, cognitive modeling.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 13.

Us Halyna O. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Pro-rector of the East European University of Economics and Management (vul. Nechuya-Levytskogo, 16, Cherkasy, 18000, Ukraine)

E-mail: us_galina@ukr.net

На сучасному етапі постіндустріальної стадії розвитку економіки України актуальності набуває розвиток людини, яка бере активну участь у природних, економічних, технологічно-трудова і соціокультурних процесах. Засновник теорії постіндустріального суспільства Д. Белл зазначав, що якщо капітал і праця – головні структурні елементи індустріального соціуму, то інформація й знання – осно-

ва суспільства постіндустріального [1]. Тобто, у контексті цієї концепції, працівник, як носій певних знань, продукує нові ідеї, інформацію та нові знання, впроваджуючи їх у виробництво. Оскільки розвиток сучасного виробництва неможливий без накопичування інтелектуального капіталу та створюваних ним знань, то змінюються методи, моделі, механізми управління трудовим потенціалом, а також його структура. Це ви-

суває проблему визначення факторів впливу на процес його інтелектуалізації.

Тому актуальним є дослідження щодо моделювання факторів впливу на інтелектуалізацію трудового потенціалу із урахуванням життєвого циклу його формування та розвитку. Отже, метою написання статті є з'ясування сутності поняття інтелектуалізації трудового потенціалу, визначення факторів та рівнів впливу на цей процес протягом життя людини.

Останніми роками проблемам трудового потенціалу приділено достатньо уваги у працях багатьох вітчизняних вчених. Так, наприклад, Л. Миронова [2] пропонує розглядати такі вимоги до трудового потенціалу: високий рівень знань і кваліфікації, здатність до навчання й адаптації, комунікативні здібності, вільне володіння сучасними комп'ютерними технологіями, висока трудова мобільність. Це приводить до того, що в ієрархічній системі розвитку трудового потенціалу накопичення кількісних і якісних прогресивних змін відбувається послідовно – від рівня індивідуального трудового потенціалу через синергетичні процеси на рівні підприємства до інституційних змін на рівні країни [2, с. 9]. Також у статті [3] автором В. Г. Щербак досліджено тенденції інтелектуалізації праці як на світовому ринку, так і в Україні, зазначено, що в сучасних умовах основним чинником розвитку трудового потенціалу є нарощення інтелектуального капіталу працівниками. У дослідженні [4] І. І. Стец під інтелектуальною складовою трудового потенціалу розуміє сукупність професійних знань, навиків, творчих здібностей, об'єктів інтелектуальної власності, які використовуються у всіх видах економічної діяльності і стають джерелом додаткових прибутків (інтелектуальна рента, роялті, паушальні платежі), забезпечуючи стійкі ринкові перспективи і конкурентні переваги персоналу, підприємства, суспільства. У структурі персональної інтелектуальної складової трудового потенціалу працівників-інноваторів автор пропонує виділяти такі складові: професійні знання і навиків, творчі здібності, об'єкти інтелектуальної власності і закріплені права на неї, інноваційна активність.

Я. Кісь при дослідженні проблеми інтелектуалізації соціально-економічних систем запропонував розглядати цей процес з позиції гармонізованого функціонування сфери виробництва, освіти, науки та персоналу. Він довів, що інтелектуалізація персоналу (управлінського та виконавчого) – це нагромадження його здатності до творчого застосування знань і виробництва інтелектуальних продуктів, яке супроводжується проблемами нестачі або відсутності інвестицій у людський капітал, а також реалізації політики управління персоналом [5].

Аналізуючи тенденції інтелектуалізації потенціалу зайнятого населення, О. Семенов зазначив, що в Україні структурні зміни в зайнятості населення мають значні розходження зі світовими тенденціями перерозподілу робочої сили на користь сфери послуг, оскільки вони не були зумовлені явищами прискореної механізації, автоматизації, широкої комп'ютеризації усіх видів діяльності, які є основними факторами інтелектуалізації [6].

Ю. Богоявленська зазначає, що інституціональні зміни, пов'язані з інтелектуалізацією трудового потенціалу, є неперервним трансформаційним процесом, пов'язаним із кількісними та якісними перетвореннями соціальних, економічних та інших інститутів, безвідносно до характеру та типу цих змін (еволюційні, революційні чи інкрементні) [7].

Отже, основними напрямками досліджень у сфері інтелектуалізації праці та трудового потенціалу є інституціональні зміни та забезпечення його розвитку; вплив трудового потенціалу на соціально-економічний розвиток загалом та окремого суб'єкта господарювання зокрема; гармонізація взаємодії секторів виробництва, науки й освіти та персоналу; дослідження ієрархічної системи розвитку трудового потенціалу тощо.

Але питанням визначення та побудови економіко-математичних моделей факторів впливу на інтелектуалізацію трудового потенціалу увагу в наукових доробках дослідників майже не приділено.

Під трудовим потенціалом (на макроекономічному рівні) слід розуміти можливість розвитку трудових ресурсів, що обумовлена знаннями, рівнем освіти та кваліфікації зайнятого населення, володінням комп'ютерними та іншими комунікаційними технологіями, здатністю до навчання та підвищення свого інтелектуального рівня, мобільністю.

Інтелектуалізація трудового потенціалу, по-перше, базується на освіті, яка на сьогодні в Україні розвивається екстенсивним шляхом, що виражається в її загальнодоступності та масовості. З одного боку, такий стан має позитивний ефект, який виражається в рівні грамотності дорослого населення України (за даними ООН, він становить 99,7%), часткою населення з освітою не нижче середнього рівня (93,5%) [8].

З іншого боку, ці позитивні результати не мають вагомого впливу на соціально-економічний розвиток країни та суспільства, оскільки, за даними щодо індексу конкурентоспроможності України за 2014 – 2015 рр., який розраховується та оприлюднюється кожного року Світовим економічним форумом, за субіндексами рівня розвитку інфраструктури, фінансів та умов ведення бізнесу, інноваційності економіки та розвитку управлінської сфери наша країна займає найнижчі позиції [9]. Ще однією проблемою для інтелектуалізації трудового потенціалу є невідповідність між можливістю отримання освіти та можливостями застосування отриманих знань. Тобто мова йде про те, що особа, яка отримала певну освіту не завжди має адекватний її знанням та вмінням дохід, також наявні невідповідності виконуваних функцій та робіт набутій кваліфікації.

Прискорений розвиток новітніх інформаційно-комунікаційних технологій та становлення економіки знань тісно пов'язані з максимальним використанням інтелектуальних і творчих можливостей людини-працівника, про що свідчать дані експертів Міжнародного союзу електрозв'язку, які стверджують, що у 2015 р. кількість передплат на мобільний стільниковий зв'язок досягне 6,8 млрд, що є близьким до чисельності населення всієї планети, а в рейтингу за індексом розвитку

інформаційно-комунікаційних технологій Україна посідає 68 місце серед 157 країн світу [10].

Першість у світі за чисельністю Інтернет-аудиторії займає Китай, в якому на червень 2014 р. кількість Інтернет-користувачів становила 632 млн осіб, що на 14,42 млн більше, ніж у 2013 р., а кількість користувачів мобільного Інтернету – 527 млн осіб, що на 26,990 млн більше, ніж у попередньому році. Частка користувачів мобільного Інтернету серед загального числа Інтернет-користувачів досягла в Китаї 83,4% [11].

Що стосується України, то розподіл користувачів послугами «всесвітньої павутини» за регіонами характеризується нерівномірністю. Наприклад, у Рівненській області мобільним зв'язком користується 1,266 млн осіб, Інтернетом – усього 49,4 тис. осіб, а в Херсонській – відповідно 1,525 млн та 68,86 тис. осіб [12]. Тобто існує проблема Інтернет-покриття в сільській місцевості (усього 40% від загальної кількості), яку є спроба вирішити за допомогою мобільного 3G-Інтернету. Так, наприкінці лютого 2015 р. відбувся тендер на отримання ліцензій на зв'язок 3G, які отримали великі оператори мобільного зв'язку «МТС Україна», «Київстар» та «Астеліт», що дає можливість розширити географію покриття мобільним Інтернетом.

Таким чином, інтелектуалізація трудового потенціалу має свої результативні показники, як наведено в табл. 1.

Отже, спираючись на дані табл. 1, можна сказати, що основними групами факторів інтелектуалізації трудового потенціалу є економічні, освітні, наукові та техніко-технологічні. Однак накопичення інтелектуального капіталу працівником відбувається протягом усього життя, отже, і на різних стадіях життєвого циклу людини фактори впливу на рівень інтелектуалізації бу-

дуть відрізнятися як за своїм набором, так і за ступенем впливу на людину.

Розглянемо укрупнений життєвий цикл людини, спираючись на її онтогенез (рис. 1), а саме: перший період життєвого циклу – 0 – 6 років, другий – 6 – 17 років, третій – 17 – 25, четвертий 25 – 60 років. Такий поділ обумовлюється тим, хто та яким чином здійснює вплив на формування та розвиток інтелектуального капіталу людини. На рис. 1 колами виокремлені ті соціально-економічні інститути, які в зазначений період впливають на інтелектуалізацію, а чим ближчим до центру є інститут, тим впливовішим на даному етапі він є.

Перший період характеризується великим впливом батьків і всієї родини, а також системою дошкільної освіти на отримання перших знань та вмінь, на формування навичок і розвиток розумових здібностей, пам'яті дитини тощо.

Тобто основними факторами на цьому етапі є рівень освіти батьків, відсоток забезпеченості наявною кількістю дітей дошкільного віку дитячими дошкільними закладами, можливість додатково отримувати знання з професійним педагогом і психологом (курси розвитку дитини, розвиваючі ігри, іноземні мови), що зумовлено рівнем матеріального забезпечення родини.

На другому етапі, коли людина вчиться в школі, основний вплив здійснюється через вчителів та батьків, а суспільство відіграє вторинну роль на розвиток інтелектуального капіталу. Основними факторами впливу на цьому етапі є рівень закладу середньої освіти (загальна школа, ліцей, колегіум, спеціалізована школа), доходи родини, інтереси людини.

На третьому етапі людина обирає свій подальший шлях розвитку – вчитися у ВНЗ, коледжі або працювати, тому якщо вибір зроблено на користь навчання, то накопичення інтелектуального капіталу здійснюється під впливом в основному вищої школи та соціального оточення (викладачі, однокурсники, друзі). У цьому періоді родинний вплив ослаблюється, оскільки людина як особистість вже практично сформувалась наприкінці цього етапу.

Четвертий етап характеризується особливим впливом на розвиток людини виробничої сфери та суспільства, оскільки в цей період людина свідомо сприймає та дотримується певних соціальних норм і стандартів.

Слід також зауважити, що процеси глобалізації мають значний вплив на інтелектуалізацію трудового потенціалу, оскільки розвиток інформаційних та комунікаційних технологій примушує людину оволодівати новими знаннями, навич-

Таблиця 1

Базові показники вимірювання рівня інтелектуалізації трудового потенціалу

Група показників	Показники
Економічні	<ul style="list-style-type: none"> – Частка послуг у ВВП; – частка наукоємного виробництва у ВВП; – частка інвестицій на науку; – частка інвестицій на освіту; – частка інвестицій на розвиток ІКТ-технологій; – вартість послуг Інтернету та мобільного Інтернету
Освітнянські	<ul style="list-style-type: none"> – Кількість працюючих із базовою середньою освітою; – кількість працюючих із базовою вищою освітою; – кількість працюючих із вищою освітою; – кількість працівників, що мають додаткову кваліфікацію
Наукові	<ul style="list-style-type: none"> – Кількість працівників, що мають науковий ступінь; – кількість наукових публікацій; – кількість зареєстрованих патентів на винаходи; – кількість актів на права інтелектуальної власності
Техніко-технологічні	<ul style="list-style-type: none"> – Частка користувачів Інтернет серед населення; – частка користувачів Інтернет серед суб'єктів господарювання; – частка територіального покриття мобільним Інтернетом; – частка користувачів мобільним Інтернетом; – якість Інтернет-зв'язку (швидкість, зображення, звук)

Джерело: власна розробка автора.

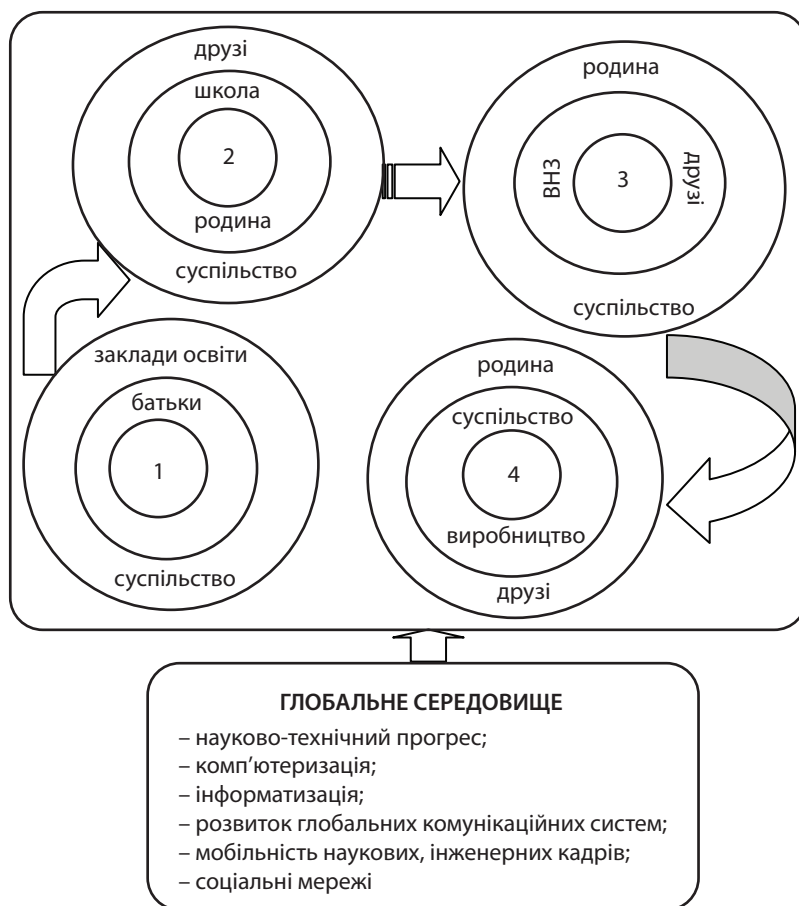

Рис. 1. Фактори впливу на інтелектуалізацію трудового потенціалу з урахуванням життєвого циклу людини

Джерело: власна розробка автора.

ками, а застосування Інтернет-технологій у різних сферах соціально-економічного середовища (банківська та фінансова системи, мобільний зв'язок, штучний інтелект в андроїдах та смартфонах, соціальні мережі тощо) сприятиме скороченню строків отримання та надання інформації, що потребує від працівника швидкого реагування.

Виходячи із вищезазначеного, для побудови моделі факторів впливу на інтелектуалізацію трудового потенціалу використовуватимемо інструменти «м'якого» моделювання, а саме – когнітивного.

Вибір такого виду моделювання обумовлений задачею структурування слабкоструктурованих систем і ситуацій у вигляді множини факторів і причинно-наслідкових зв'язків між ними. Явища і процеси функціонування та розвитку таких систем включають різні події, тенденції, що зумовлені багатьма факторами, причому кожен, у свою чергу, впливає на деяку кількість інших факторів, утворюються мережі причинних взаємозв'язків між ними [13].

Для побудови когнітивної моделі виокремимо вершини, що відображають фактори впливу на рівень інтелектуалізації трудового потенціалу (табл. 2).

Далі необхідно побудувати когнітивну карту, що ґрунтується на визначенні орієнтованого графу:

$$G = \langle V, D \rangle, V = \{v_i | v_i \in V, i = 1, 2, \dots, k\};$$

$$D = \{d_{ij} | d_{ij} \in D, ij = 1, 2, \dots, k\}, \quad (1)$$

де G – орієнтований граф; V – вершини графа; $v_i | v_i \in V, i = 1, 2, \dots, k$ – параметри, що характеризують фактори впливу на інтелектуалізацію трудового потенціалу; D – множина дуг графа, що з'єднують вершини; $d_{ij} | d_{ij} \in D, ij = 1, 2, \dots, k$ – дуги, що відображають взаємозалежність між вершинами графу.

Далі сформуємо дуги графу шляхом встановлення зв'язків між вершинами та наведемо його графічне зображення (рис. 2).

Аналізуючи рис. 2, дісталися висновків, що кінцевий результат, а саме – рівень інтелектуалізації трудового потенціалу – залежить від того, які знання, вміння, навички в дитину закладено батьками на першому та другому етапах життєвого циклу. Тобто, з одного боку, людина протягом життя накопичує та реалізує свій інтелектуальний капітал, що дозволяє їй отримувати високий рівень доходу, отже, й мати можливість здійснювати інвестиції в розвиток дітей, але, з іншого боку, вершини (2) та (13) мають між собою великий часовий лаг, що дорівнює циклу життя родини (20 – 25 років).

В умовах прискореного темпу суспільного та соціально-економічного життя завданням держави є надання певних можливостей та гарантій для тих родин, які не мають достатнього рівня освіти або доходу для забезпечення хоча б середнього рівня розвитку для ді-

Перелік вершин графу когнітивної моделі та їх характеристика

Номер вершини	Назва вершини	Характеристика вершини
1	Рівень підготовки до навчання в школі	Характеризує загальний рівень підготовки дитини до навчання, формується мотивація до отримання знань
2	Рівень освіти батьків	Характеризує наявність у батьків вищої освіти, тоді ймовірність потужної мотивації у дитини до отримання знань під їх впливом збільшується, ніж у випадку відсутності в них вищої або спеціальної освіти
3	Відсоток дітей, що забезпечені місцями в дошкільних закладах	Якщо родини, які мають достатньо високий рівень доходів, можуть навчати дітей у приватних закладах, то інші батьки повинні отримувати допомогу від держави, що гарантовано Конституцією України
4	Рівень доходів батьків	Характеризує доходи від найманої праці, доходи від підприємницької діяльності, доходи від власності, від інвестицій, соціальні трансферти тощо
5	Відсоток домогосподарств, що мають комп'ютер	Характеризує рівень комп'ютеризації населення
6	Відсоток домогосподарств, що користуються як стаціонарним, так і мобільним Інтернетом	Характеризує рівень розвитку Інтернету, покриття та технологічні можливості основних провайдерів
7	Вибір рівня освіти до працевлаштування	Характеризує третій етап життєвого циклу людини, коли отримані знання на попередньому етапі дозволяють обрати відповідний вищий навчальний заклад або йти працювати
8	Рівень середнього освітнього закладу	Середні освітні заклади можуть бути загальними та спеціалізованими (ліцеї, із вивченням іноземних мов тощо), в яких рівень підготовки значно відрізняється, що в подальшому впливає на вибір ВНЗ або працевлаштування
9	Розвиток індивідуального трудового потенціалу	Характеризує можливості та бажання особи до подальшого накопичення інтелектуального капіталу і відповідає третьому етапу життєвого циклу людини
10	Рівень ВНЗ	Характеризує рівень ВНЗ за окремими складовими, а саме –рейтинги вишів (Топ-200), світові рейтинги (наприклад, Times Higher Education – рейтинг найкращих університетів світу THE World University Rankings 2013 – 2014).
11	Відсоток студентів, які займаються науковою діяльністю	Характеризує участь у науково-дослідній діяльності студентів, що виражається кількістю публікацій, участю в конференціях та форумах
12	Відсоток студентів, які пройшли стажування за кордоном	Характеризує розвиток у ВНЗ міжвузівських зв'язків та програм з обміну студентами, що сприяє підвищенню рівня ВНЗ у рейтингах
13	Рівень інтелектуалізації трудового потенціалу	Характеризує розвиток людини протягом його життя, отримання нових знань, а також практичних навичок та вмінь, що виражається кількістю патентів, інноваційних розробок, винаходів, прав інтелектуальної власності тощо
14	Витрати підприємства на підвищення кваліфікації	Характеризує внесок підприємства у розвиток індивідуального трудового потенціалу, за рахунок якого підвищується продуктивність праці, модернізується виробництво тощо
15	Навчання, підвищення кваліфікації за власні кошти	Характеризує саморозвиток людини та інвестиції у власний інтелектуальний потенціал
16	Відсоток оточення працівників з вищою освітою	Характеризує вплив оточуючого середовища на інтелект та бажання у подальшому розвитку та самонавчанні

Джерело: власна розробка автора.

тей. У цьому напрямі держава повинна забезпечити їх місцями в дошкільних закладах та безкоштовною середньою освітою, оскільки базові знання та бажання вчитися й пізнавати світ формуються саме на цих етапах. У процесі праці як держава, так і підприємства повинні сприяти підвищенню інтелектуального капіталу пра-

цівників з метою отримання додаткових прибутків для себе, а також гідної зарплати для них. Також важливим завданням для уряду є забезпечення відповідності між освітою та можливостями застосування інтелектуального капіталу, що виражається в отриманні адекватного знанням доходу та посад.

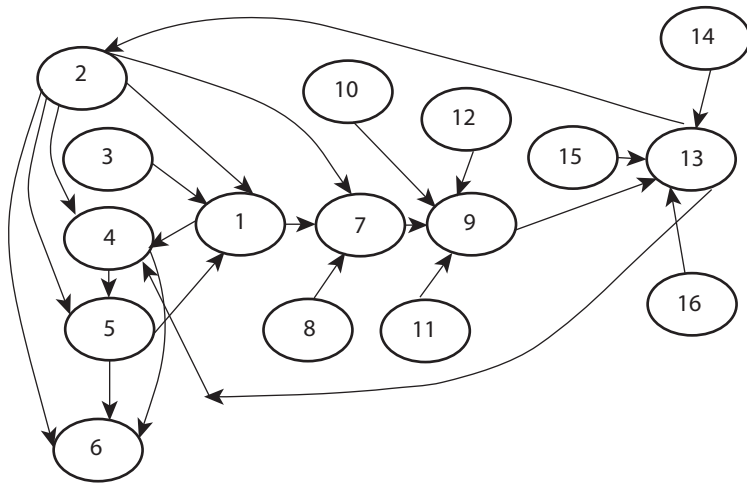

Рис. 2. Граф когнітивної моделі впливу факторів на інтелектуалізацію трудового потенціалу з урахуванням життєвого циклу людини

ВИСНОВКИ

Отже, розвиток постіндустріальної економіки ґрунтується на інтелектуалізації трудового потенціалу, тобто на нових знаннях, уміннях і навичках працюючого населення, спрямованих на творчість, отримання нових знань, на свідому, активну, цілеспрямовану колективно-індивідуальну діяльність. Тому в подальших дослідженнях, спираючись на розроблену модель, за допомогою інструментів економіко-математичного моделювання буде зроблений прогноз щодо динаміки рівня інтелектуалізації трудового потенціалу у вітчизняній економіці. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл / Пер. з англ. – М., 1999. – 457 с.
2. Миронова Л. Г. Моделі і методи управління трудовим потенціалом в умовах постіндустріальної економіки : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.01 / Л. Г. Миронова; Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – 40 с.
3. Щербак В. Г. Тенденції поширення інтелектуальної праці як чинник розвитку трудового потенціалу / В. Г. Щербак // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 10. – С. 105 – 110.
4. Стец І. І. Відтворення інтелектуальної складової трудового потенціалу підприємства / І. І. Стец // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6 (44). – С. 183 – 187.
5. Кісь С. Я. Проблеми інтелектуалізації розвитку соціально-економічних систем / С. Я. Кісь // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський нац. економ. ун-т; редкол. В. А. Дерій [та ін.]. – Тернопіль : Вид.-поліграф. центр Терноп. нац. економ. ун-ту «Економічна думка», 2014. – Т. 18. – № 1. – С. 25 – 33.
6. Семенов О. В. Аналіз тенденцій інтелектуалізації потенціалу зайнятого населення / О. В. Семенов // Економіка і управління. – 2012. – № 5. – С. 151 – 155.
7. Богоявленська Ю. В. Інтелектуалізація трудового потенціалу як чинник інституціонального та соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс] / Ю. В. Богоявленська. – Режим доступу : <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/2917/1/Bogoyavlenska.pdf>
8. Звіт з людського розвитку в Україні за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org.ua/files/File/ua_full-2.pdf
9. The Global Competitiveness Report 2014 – 2015 / Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf

10. World Telecommunication / ICT Indicators database 2014 (18th Edition) / International Telecommunication Union [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/wtid.aspx>

11. Statistical Report on Internet Development in China (July 2014) / China Internet Network Information Center [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www1.cnnic.cn/IDR/ReportDownloads/201411/P020141102574314897888.pdf>

12. Динаміка використання Інтернету в Україні : прес-реліз / Київський міжнародний інститут соціології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/?Lang=ukr&cat=reports&id=199&page=1>

13. Горелова Г. В. Когнитивный анализ, синтез, прогнозирование развития больших систем в интеллектуальных РИУС / Г. В. Горелова, Э. В. Мельник, Я. С. Коровин // Искусственный интеллект. – 2010. – № 03. – С. 61 – 72.

REFERENCES

- Bell, D. *Griadushchee postindustrialnoe obshchestvo. Opyt sotsialnogo prognozirovaniia* [The coming post-industrial society. Experience in social forecasting]. Moscow, 1999.
- Bohoiavlenska, Yu. V. "Intelektualizatsiia trudovoho potentsialu iak chynnyk instytutsionalnogo ta sotsialno-ekonomichnogo rozvytku" [Intellectual labor as a factor of potential institutional and socio-economic development]. <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/2917/1/Bogoyavlenska.pdf>
- "Dynamika vykorystannia Internetu v Ukraini : pres-reliz" [Dynamics of Internet use in Ukraine: the press release]. <http://www.kiis.com.ua/?Lang=ukr&cat=reports&id=199&page=1>
- Gorelova, G. V., Melnik, E. V., and Korovin, Ya. S. "Kognitivnyy analiz, sintez, prognozirovanie razvitiia bolshikh sistem v intellektualnykh RIUS" [Cognitive analysis, synthesis, prediction of the development of large systems in intelligent RIUS]. *Iskusstvennyy intellekt*, no. 3 (2010): 61-72.
- Kis, S. Ya. "Problemy intelektualizatsii rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system" [Problems of intellectualization of socio-economic systems]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 18, no. 1 (2014): 25-33.
- Myronova, L. H. "Modeli i metody upravlinnia trudovym potentsialom v umovakh postindustrialnoi ekonomiky" [Models and methods of labor potential in terms of post-industrial economy]. *Avto-ref. dys. ... dokt. ekon. nauk: 08.00.01*, 2012.
- Semenov, O. V. "Analiz tendentsii intelektualizatsii potentsialu zainiatoho naselennia" [Trending intellectualization potential of the employed population]. *Ekonomika i upravlenie*, no. 5 (2012): 151-155.
- "Statistical Report on Internet Development in China (July 2014)" China Internet Network Information Center. <http://www1.cnnic.cn/IDR/ReportDownloads/201411/P020141102574314897888.pdf>
- Shcherbak, V. H. "Tendentsii poshyrennia intelektualnoi pratsi iak chynnyk rozvytku trudovoho potentsialu" [Trends of intellectual labor as a factor of labor potential]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10 (2010): 105-110.
- Stets, I. I. "Vidtvorennia intelektualnoi skladovoi trudovoho potentsialu pidpriemstva" [Playing intellectual component of the employment potential of the company]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 6 (44) (2013): 183-187.
- "The Global Competitiveness Report 2014 – 2015". Ofitsiinyi sait Vsesvitnyoho ekonomichnogo forumu. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf
- "World Telecommunication". International Telecommunication Union. <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/wtid.aspx>
- "Zvit z liudskoho rozvytku v Ukraini za 2012 rik" [Human Development Report Ukraine in 2012]. http://www.un.org.ua/files/File/ua_full-2.pdf

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ВИТРАТ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

© 2015 ВАРЧУК О. А.

УДК 332.05

Варчук О. А. Статистичний аналіз інноваційної діяльності та інноваційних витрат промислових підприємств Одеського регіону

У статті на основі статистичних даних проведено поглиблений аналіз інноваційної діяльності та інноваційних витрат промислових підприємств Одеського регіону за період з 2007 по 2013 рр. У розрізі Одеського регіону та України в цілому проаналізовано: інноваційну активність промислових підприємств, обсяги реалізованої інноваційної продукції, джерела фінансування інноваційної діяльності, обсяги інноваційних витрат, інноваційні витрати промислових підприємств за напрямками здійснення інноваційної діяльності. На основі проведеного статистичного аналізу виявлено закономірності та взаємозв'язки, визначено проблемні моменти, позитивні та негативні фактори, що впливають на інноваційну активність Одеського регіону. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямку є проведення аналізу інноваційних витрат промислових підприємств Одеського регіону за напрямками інноваційної діяльності та за видами економічної діяльності.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційні витрати, динаміка, структура, інноваційна продукція, напрямки інноваційної діяльності.

Рис.: 5. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 11.

Варчук Оксана Анатоліївна – старший викладач кафедри обліку, аналізу і аудиту, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: Oksvarchuk@mail.ru

УДК 332.05

Варчук О. А. Статистический анализ инновационной деятельности и инновационных расходов промышленных предприятий Одесского региона

В статье на основе статистических данных проведен углубленный анализ инновационной деятельности и инновационных расходов промышленных предприятий Одесского региона за период с 2007 по 2013 гг. В разрезе Одесского региона и Украины в целом проанализированы: инновационная активность промышленных предприятий, объемы реализованной инновационной продукции, источники финансирования инновационной деятельности, объемы инновационных затрат, инновационные затраты промышленных предприятий по направлениям осуществления инновационной деятельности. На основе проведенного статистического анализа выявлены закономерности и взаимосвязи, определены проблемные моменты, положительные и отрицательные факторы, влияющие на инновационную активность Одесского региона. Перспективой дальнейших исследований в этом направлении является проведение анализа инновационных затрат промышленных предприятий Одесского региона по направлениям инновационной деятельности и по видам экономической деятельности.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновационные затраты, динамика, структура, инновационная продукция, направления инновационной деятельности.

Рис.: 5. **Табл.:** 3. **Библ.:** 11.

Варчук Оксана Анатольевна – старший преподаватель кафедры учета, анализа и аудита, Одесский национальный политехнический университет (пр. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина)

E-mail: Oksvarchuk@mail.ru

UDC 332.05

Varchuk O. A. Statistical Analysis of Innovation Activity and Innovation Expenditures of Industrial Enterprises in the Odessa Region

The presented article conducts an in-depth analysis of the innovation activity and innovative expenditures of industrial enterprises in the Odessa region for the time span of 2007-2013. In the context of the Odessa region and Ukraine in a whole, the following has been analyzed: innovative activity of industrial enterprises, amount of the sold innovation products, funding sources for innovation, volumes of innovation expenditures, innovation expenditures of industrial enterprises in the directions of implementing the innovation activity. On the basis of the conducted statistical analysis, patterns and relationships have been disclosed; the problematic aspects, both positive and negative factors influencing the innovation activity of the Odessa region, have been determined. The prospect of further research in this area is the analysis of innovation expenditures of industrial enterprises in the Odessa region in the directions of innovation activity and by types of economic activity.

Key words: innovation, innovation expenditures, dynamics, structure, innovative products, directions of innovation activity.

Pic.: 5. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 11.

Varchuk Oksana A. – Senior Lecturer, Department of Accounting, Analysis and Audit, Odessa National Polytechnic University (pr. Shevchenko, 1, Odessa, 65044, Ukraine)

E-mail: Oksvarchuk@mail.ru

Обсяг реалізованої промислової продукції підприємствами промислового сектора Одеського регіону у 2011 р. склав 2,2% (24359,9 млн грн), у 2012 р. – 2,2% (24722,6 млн грн), у 2013 р. – 2,3% (25041,1 млн грн), у 2014 р. – 2,5% (29775,5 млн грн) від загального обсягу реалізованої промислової продукції України [1, 2]. Обсяг реалізованої інноваційної продукції промисловими підприємствами Одеського регіону також збільшується та складає у 2011 р. 2,2% (534,6 млн грн), у 2012 р. – 3,6% (887,6 млн грн), у 2013 р. – 3,6% (916,8 млн грн) від загального обсягу реалізованої інноваційної продукції України [3, 4].

Отже, впродовж досліджуваних років спостерігається незначна тенденція до збільшення обсягів як ре-

лізованої промислової продукції, так і інноваційної продукції, що є позитивним явищем. Водночас, негативним явищем є те, що питома вага цих показників у загальних обсягах дуже мала, це пов'язано з впливом на промислові підприємства багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів. Для визначення цих факторів та їх позитивного або негативного впливу необхідно провести поглиблений аналіз інноваційної діяльності та інноваційних витрат промислових підприємств.

Такому аналізу приділяють увагу багато вчених: О. М. Вермінська, С. В. Глухова, О. І. Грицай, І. В. Федулова, М. В. Чорна, О. І. Яшкіна. Для проведення аналізу автори використовують різні об'єкти, наприклад, О. М. Вермінська аналізує інноваційну діяльність та її

фінансове забезпечення на прикладі промислових підприємств на рівні регіону (Львівська область) та виділяє «позитивні та негативні особливості інноваційного розвитку промислових підприємств» [5]; М. В. Чорна, С. В. Глухова [6] аналізують сучасний стан інноваційної діяльності вітчизняних підприємств на рівні будівельної галузі; О. І. Яшкіна [7] визначає чинники, що впливають на показники результативності інноваційної діяльності економіки України в цілому. Незважаючи на різноманітність досліджень, аналіз показників інноваційної діяльності та інноваційних витрат на рівні регіону є актуальними та потребує ще більшої уваги.

Мета статті – на основі статистичних даних провести поглиблений аналіз інноваційної діяльності та інноваційних витрат промислових підприємств Одеського регіону та визначити проблемні моменти, позитивні та негативні фактори, що впливають на його інноваційну активність.

Поглиблений аналіз інноваційної діяльності та інноваційних витрат за різними ознаками на рівні регіону дозволить виявити та усунути фактори, які негативно впливають на інноваційний розвиток регіону, допоможе оптимізувати та мінімізувати інноваційні витрати за різними напрямками.

Аля проведення статистичного аналізу інноваційної діяльності та інноваційних витрат Одеського регіону скористаємося показниками структури та аналізу рядів динаміки [8, 9].

Інноваційна активність промислових підприємств Одеського регіону за 2007 – 2013 рр. представлена на *рис. 1*.

З *рис. 1* видно, що кількість підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, дуже мала. Питома вага підприємств, що займалися інноваційною діяльні-

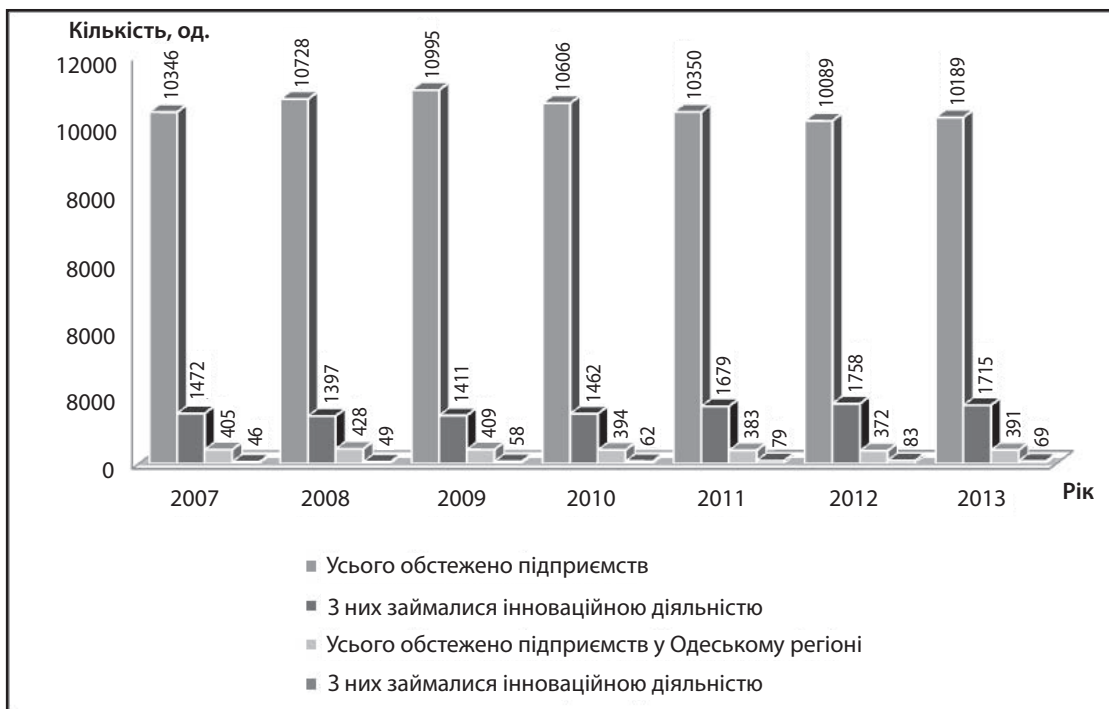
стю, у загальній кількості обстежених підприємств складає: максимальне значення у 2012 р. – 17%, мінімальне значення у 2009 р. – 12,8%. Починаючи з 2009 р., спостерігається чітка тенденція до збільшення кількості підприємств, що займаються інноваційною діяльністю: у 2013 р. у порівнянні з 2009 р. ця кількість збільшилась на 304 підприємства, тобто на 21,5%.

Загальна кількість обстежених підприємств у Одеському регіоні упродовж 2007 – 2013 рр. коливається та складає приблизно 4% від загальної кількості обстежених підприємств.

Позитивним явищем є чітка тенденція до збільшення кількості підприємств, що займалися інноваційною діяльністю в Одеському регіоні протягом 2007 – 2012 рр.: зростання склало у 2012 р. у порівнянні з 2007 р. – 180,4%. Питома вага інноваційних підприємств Одеського регіону в загальній кількості інноваційних підприємств до 2013 р. постійно збільшувалася та у 2011 і 2012 рр. складала 4,7%. Слід зазначити, що кількість інноваційних підприємств у Одеському регіоні зростала, незважаючи на зменшення загальної кількості підприємств, що займалися інноваційною діяльністю у 2008 р. Кризовим для інноваційних підприємств як України в цілому, так і Одеського регіону став 2013 р., їх кількість зменшилася на 2,4% (43 підприємства) та 16,9% (14 підприємств) відповідно.

Найбільший обсяг реалізованої інноваційної продукції промисловими підприємствами Одеського регіону спостерігається у 2007 р. і складає 2287,1 млн грн (*рис. 2*).

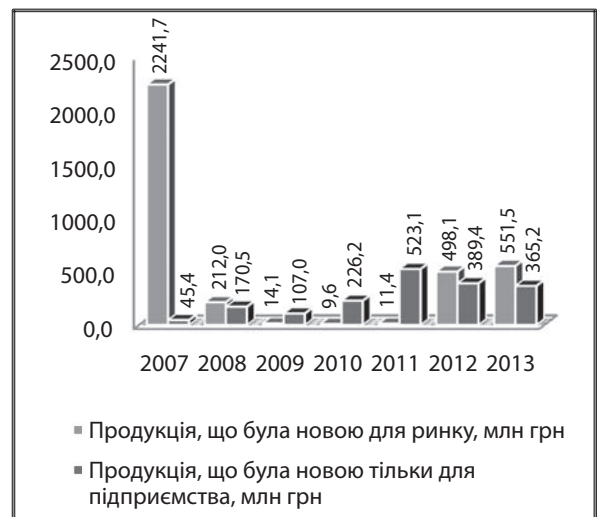
У 2008 та 2009 рр. обсяг реалізованої інноваційної продукції стрімко зменшувався. Зменшення склало у 2008 р. – 1904,5 млн грн, у 2009 р. – 2166,1 млн грн у по-

Рис. 1. Інноваційна активність промислових підприємств Одеського регіону за 2007 – 2013 рр.

Джерело: побудовано на основі [3, 4, 10, 11].

Рис. 2. Обсяг реалізованої інноваційної продукції промисловими підприємствами Одеського регіону за 2007 – 2013 рр.
Джерело: побудовано на основі [3, 4, 10, 11].

рівнянні з 2007 р. Потім, у період з 2010 – 2013 рр., обсяг реалізованої інноваційної продукції стабільно збільшувався та у 2013 р. склав 916,7 млн грн.

Згідно з даними Держкомстату України [3, 4, 10, 11] інноваційна продукція може бути «новою для ринку» або «новою тільки для підприємства». У 2007 р. обсяг реалізованої інноваційної продукції склав:

- ✦ нової для ринку 2241,7 млн грн (98%);
- ✦ нової тільки для підприємства – 45,4 млн грн (2%).

Співвідношення між інноваційною продукцією новою для ринку та новою тільки для підприємства впродовж досліджуваного періоду постійно коливається: у 2008 р. – 55% і 45%; у 2009 р. – 12% і 88%; у 2010 р. – 4% і 96%; у 2011 р. – 2% і 98%; у 2012 р. – 56% і 44%; у 2013 р. – 60% і 40% відповідно. Якщо проаналізувати данні за всі 7 років (2007 – 2011 рр.), то видно, що за цей період промислові підприємства більше випустили

інноваційної продукції, нової для ринку – 66% (на суму 3538,4 млн грн) від загального обсягу.

Важливе значення при оцінці інноваційної діяльності є джерела фінансування (табл. 1).

У період з 2007 по 2012 рр. та у 2013 р. фінансування інноваційної діяльності промислові підприємства Одеського регіону здійснювали переважно за власні кошти, тільки у 2012 р. відбулося значне фінансування іноземними інвесторами на суму 600,0 млн грн і за рахунок кредитів на суму 757,1 млн грн.

Аналіз даних за весь досліджуваний період (2007 – 2013 рр.) свідчить, що фінансування за власні кошти відбулося на 51,4% (1604,3 млн грн), за рахунок кредитів – 25,7% (801,2 млн грн), за кошти іноземних інвесторів – 21,7% (678,7 млн грн).

Інші джерела фінансування (кошти держбюджету, місцевих бюджетів, інші кошти) є дуже незначними та складають разом 1,3%. Фінансування з позабюджетних фондів та вітчизняних інвесторів взагалі відсутнє.

Таблиця 1

Розподіл загального обсягу інноваційної діяльності за джерелами фінансування в Одеському регіоні у 2007 – 2013 рр.

Рік	Усього, млн грн	У тому числі за рахунок коштів, млн грн							
		власних	державного бюджету	місцевих бюджетів	позабюджетних фондів	вітчизняних інвесторів	іноземних інвесторів	кредитів	інших
2007	741,2	735,2	2,8	0,4	-	-	-	2,6	-
2008	272,5	226,6	10,2	-	-	-	21,5	8,5	5,5
2009	189,7	163,3	1,0	-	-	-	14,3	3,6	7,4
2010	157,0	107,5	2,1	1,0	-	-	42,9	3,5	-
2011	172,4	147,5	-	0,2	-	-	-	24,7	-
2012	1497,3	135,9	-	0,6	-	-	600,0	757,1	3,8
2013	91,1	88,3	-	1,5	-	-	-	1,2	-
Разом	3121,2	1604,3	18,9	3,7	-	-	678,7	801,2	16,7

Джерело: побудовано на основі [3, 4, 10, 11].

Отримані показники свідчать про відсутність стимулювання інноваційної діяльності з боку держави та місцевих бюджетів.

Динаміка обсягу інноваційних витрат по Україні та Одеському регіону у 2007 – 2013 рр. надана на рис. 3.

З рис. 3 видно, що загальний обсяг інноваційних витрат в цілому по Україні коливається, збільшення інноваційних витрат відбувається у 2008 та 2012 рр. (11994,2 та 11480,6 млн грн відповідно). У 2008 р. у порівнянні з 2007 р. загальний обсяг інноваційних витрат збільшився на 1173,2 млн грн (10,8%), у 2012 р. у порівнянні з 2011 р. – на 7146,7 млн грн (164,9%).

Зменшення загального обсягу інноваційних витрат по Україні спостерігається у 2009, 2011, 2013 рр.: у 2009 р. у порівнянні з 2008 р. на 33,7% (4044,2 млн грн), у 2011 р. у порівнянні з 2010 р. – на 46,1% (3711,6 млн грн), у 2013 р. у порівнянні з 2012 р. – на 16,7% (1918,0 млн грн). Різде зменшення інноваційних витрат у 2013 р. може бути пов'язано зі зменшенням кількості інноваційних підприємств у Одеському регіоні в цьому році.

Упродовж 2007 – 2013 рр. загальний обсяг інноваційних витрат у Одеському регіоні коливався, але спостерігається чітке зменшення інноваційних витрат у період з 2008 – 2010 рр. (абсолютне зниження за цей період складало 115,5 млн грн, або 42,4%), і значне зменшення інноваційних витрат відбулося у 2013 р. (у порівнянні з 2007 р. на 650,2 млн грн (87,7%), у порівнянні з 2012 р. – на 1406,4 млн грн (93,9%)).

Підприємствами Одеського регіону найбільші інноваційні витрати було здійснено у 2012 р. Темп зростання інноваційних витрат збільшився у 2012 р. у порівнянні з 2007 р. у 2 рази (756,2 млн грн) і в порівнянні з 2011 р. – майже у 9 разів (1324,9 млн грн). Слід зазначити, що у 2012 р. спостерігається пік інноваційної активності підприємств Одеського регіону (інноваційну діяльність здійснили 83 підприємства).

Питома вага інноваційних витрат підприємств Одеського регіону в загальному обсягу інноваційних витрат у 2007 – 2013 рр. надана в табл. 2.

Як бачимо з табл. 2, питома вага інноваційних витрат підприємств Одеського регіону в їх загальному обсязі має дуже низькі показники: у середньому за 2008 – 2010 рр. питома вага складала менше 2,5%. Найбільший показник приходить на 2012 р. – 13%, а найменший – на 2013 рік – 1%, що ще раз підтверджує висновки, зроблені раніше.

Динаміку інноваційних витрат у середньому на одне інноваційне підприємство в Одеському регіоні у 2007 – 2013 рр. представлено на рис. 4.

Отже, обсяг інноваційних витрат у середньому на одне інноваційне підприємство в Одеському регіоні у 2007 р. складає 16,1 млн грн, у 2012 р. – 18,0 млн грн – це максимальні значення.

З 2008 по 2011 рр. спостерігається чітка тенденція до зменшення середнього обсягу інноваційних витрат – з 5,6 млн грн до 2,2 млн грн відповідно. Як було зазначено вище, значне зменшення інноваційної активності підприємств Одеського регіону спостерігається у 2013 р., у зв'язку з чим відбулося зменшення середнього обсягу інноваційних витрат до 1,3 млн грн.

Проаналізуємо інноваційні витрати промислових підприємств Одеського регіону за напрямками інноваційної діяльності за період з 2007 – 2013 рр. (табл. 3, рис. 5).

Інноваційні витрати розподілені за такими напрямками інноваційної діяльності: внутрішні НДР, зовнішні НДР, придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, інші зовнішні знання, інші. Як видно з табл. 3 і рис. 5, впродовж досліджуваного періоду суми інноваційних витрат за всіма напрямками інноваційної діяльності постійно коливаються, не спостерігається чіткої тенденції до збільшення або до зменшення витрат.

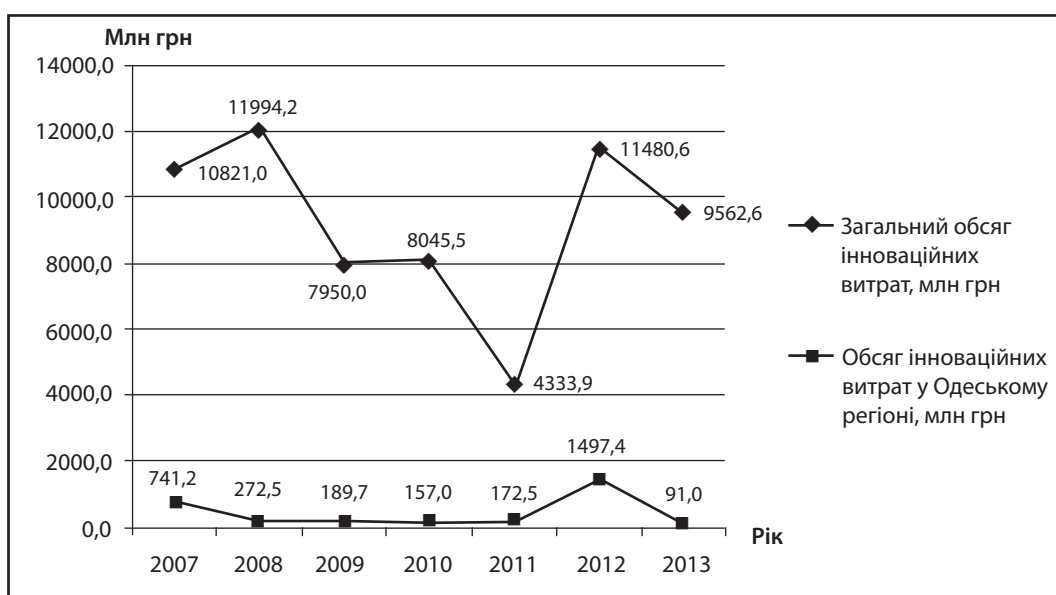

Рис. 3. Динаміка обсягу інноваційних витрат по Україні та Одеському регіону у 2007 – 2013 рр.

Джерело: побудовано на основі [3, 4, 10, 11].

Питома вага інноваційних витрат підприємств Одеського регіону у загальному їх обсязі за період з 2007 – 2013 рр.

Показник	Рік						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Загальний обсяг інноваційних витрат, млн грн	10821,0	11994,2	7950,0	8045,5	4333,9	11480,6	9562,6
Обсяг інноваційних витрат у Одеському регіоні, млн грн	741,2	272,5	189,7	157,0	172,5	1497,4	91,0
% у загальному обсязі інноваційних витрат	6,8	2,3	2,4	2,0	4,0	13,0	1,0

Джерело: побудовано на основі [3, 4, 10, 11].

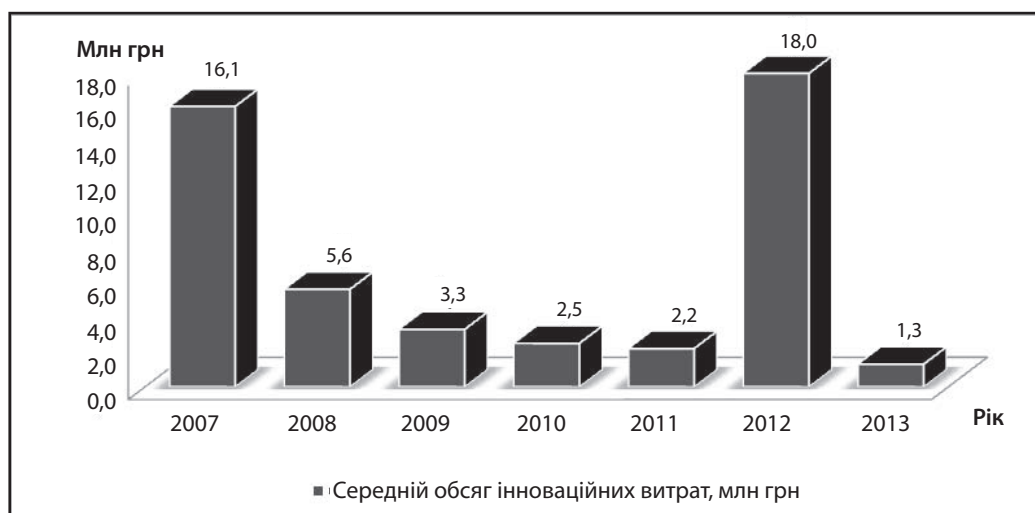

Рис. 4. Динаміка середнього обсягу інноваційних витрату Одеському регіоні у 2007 – 2013 рр.

Джерело: побудовано на основі [3, 4, 10, 11].

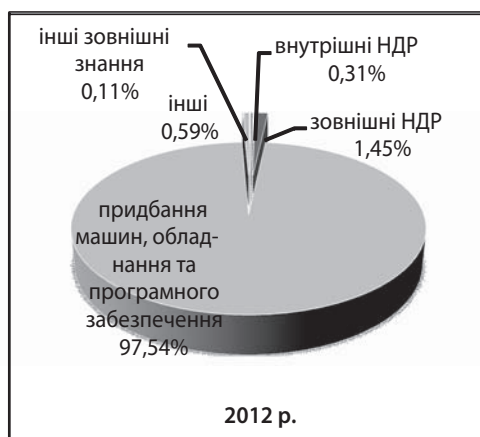
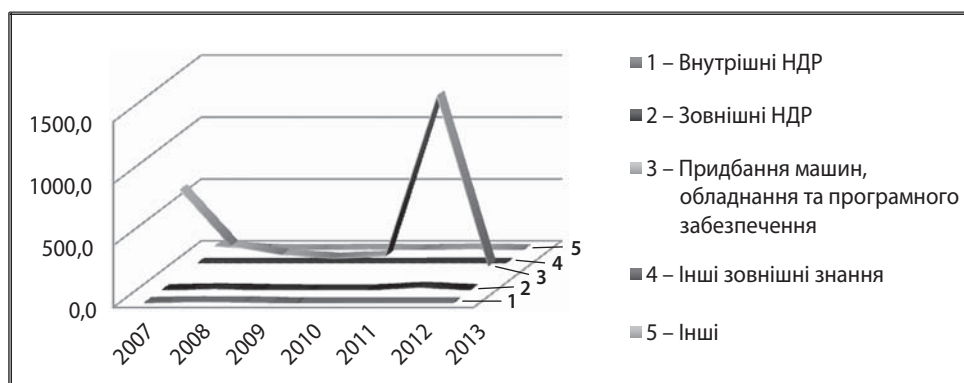

Рис. 5. Динаміка та структура інноваційних витрат за напрямками інноваційної діяльності в Одеському регіоні

Джерело: побудовано на основі [3, 4, 10, 11].

Розподіл загального обсягу інноваційних витрат за напрямками інноваційної діяльності в Одеському регіоні за 2007 – 2013 рр. та їх структура

Рік	Усього інноваційних витрат, млн грн	Інноваційні витрати за напрямками інноваційної діяльності, млн грн					Структура інноваційних витрат за напрямками інноваційної діяльності, %				
		Внутрішні НДР	Зовнішні НДР	Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	Інші зовнішні знання	Інші	Внутрішні НДР	Зовнішні НДР	Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	Інші зовнішні знання	Інші
2007	741,2	5,3	0,5	704,4	0,1	30,9	0,7	0,1	95,0	0,0	4,2
2008	272,5	12,8	9,9	246,5	–	3,3	4,7	90,5	0,0	1,2	
2009	189,7	9,7	1,9	176,9	0,2	1,0	5,1	93,3	0,1	0,5	
2010	157,0	2,3	0,1	148,8	0,7	5,1	1,5	94,8	0,4	3,2	
2011	172,4	4,3	0,1	166,7	0,02	1,3	2,5	96,7	0,0	0,8	
2012	1497,3	4,6	21,7	1460,5	1,6	8,9	0,3	97,5	0,1	0,6	
2013	91,1	4,0	0,4	85,5	0,02	1,2	4,4	93,8	0,0	1,3	

Джерело: побудовано на основі [3, 4, 10, 11].

Слід зазначити, що більше всього витрат промислові інноваційні підприємства здійснюють на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, їх питома вага у загальному обсягу інноваційних витрат у період 2007 – 2012 рр. коливається в межах 90,5 – 97,5 %.

У 2012 р. були здійснені найбільші витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 1460,5 млн грн, це у 2 рази більше, ніж в 2007 р. і в 17 разів більше, ніж у 2013 р.

На другому місці витрати на внутрішні НДР: більше всього коштів витрачено у 2008 р. – 12,8 млн грн, менше всього у 2010 р. – 2,3 млн грн.

На зовнішні НДР підприємства витрачали більше всього коштів у 2012 р. – 21,7 млн грн, а у 2010 та 2011 рр. було витрачено тільки по 0,1 млн грн у кожному році.

Витрати на інші види інноваційної діяльності найбільше значення мають у 2007 р. – 30,9 млн грн, у інших роках розмір витрат не має стабільної динаміки та коливається у межах від 1,0 до 8,9 млн грн.

Витрати на інші зовнішні знання дуже незначні та коливаються в досліджуваному періоді в межах від 0,02 до 1,6 млн грн, а у 2008 р. зовсім відсутні.

ВИСНОВКИ

Проведений статистичний аналіз інноваційної діяльності та інноваційних витрат промислових підприємств Одеського регіону дозволив виявити таке:

- ✦ кількість підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, дуже мала, але протягом 2007 – 2012 рр. спостерігається їх збільшення;
- ✦ у 2012 р. спостерігається пік інноваційної активності підприємств Одеського регіону (інноваційну діяльність здійснили 83 підприємства);
- ✦ кризовим для інноваційних підприємств став 2013 р. – їх кількість зменшилась до 69;
- ✦ обсяг реалізованої інноваційної продукції, починаючи з 2010 р., збільшується, незважаючи на зменшення кількості підприємств, що займаються інноваційною діяльністю;
- ✦ за період 2007 – 2013 рр. промислові підприємства виробили 66 % (на суму 3538,4 млн грн) «нової для ринку» інноваційної продукції;
- ✦ загальний обсяг інноваційних витрат впродовж досліджуваного періоду коливається та не залежить від обсягу реалізованої інноваційної продукції;
- ✦ більше всього коштів підприємства витрачають на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, їх питома вага у загальному обсязі інноваційних витрат за 2007 – 2012 рр. коливається в межах 90,5 – 97,5 %;
- ✦ фінансування інноваційної діяльності промислові підприємства здійснюють переважно за власні кошти (тільки у 2012 р. відбулося значне фінансування іноземними інвесторами на суму 600,0 млн грн). З одного боку, це можна розглядати як позитивний фактор, бо це свідчить про фінансову незалежність, стабільність підприємств, але, з іншого боку, – про відсутність

зацікавленості фінансування інноваційної діяльності з боку держави та місцевих бюджетів. Перспективами подальших досліджень є проведення аналізу інноваційних витрат промислових підприємств Одеського регіону за напрямками інноваційної діяльності та за видами економічної діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
2. Сайт Головного управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://od.ukrstat.gov.ua/>
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році: статистичний збірник. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012. – 305 с.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2013 році: статистичний збірник. – К.: Держкомстат. 2014. – 314 с.
5. **Вермінська О. М.** Аналізування інноваційної діяльності промислових підприємств Львівської області та її фінансового забезпечення / О. М. Вермінська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – 2012. – № 739. – С. 120 – 129.
6. **Чорна М. В.** Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств: монографія / М. В. Чорна, С. В. Глухова. – Харків: ХДУХТ, 2012. – 210 с.
7. **Яшкіна О. І.** Інноваційна діяльність підприємств України: тенденції розвитку та чинники впливу / О. І. Яшкіна // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013 – № 4. – С. 181 – 189.
8. **Просянюк Н. А.** Статистика: от теории к практике: учебно-практическое пособие / Н. А. Просянюк, О. А. Варчук. – Харьков: Бурун Книга, 2008. – 128 с.
9. **Волощук Л. А.** Статистика: теория и практика: учебно-методическое пособие для самостоятельного изучения дисциплины / Л. А. Волощук. – Одесса: ВМВ, 2007. – 128 с.
10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2007 році: статистичний збірник. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2008. – 361 с.
11. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2009 році: статистичний збірник. – К.: Держкомстат. 2010. – 347 с.

Науковий керівник – Філіппова С. В., доктор економічних наук, професор, дійсний член Академії економічних наук України, директор Інституту бізнесу, економіки та інформаційних технологій, декан Факультету економіки промисловості та підприємництва

REFERENCES

- Chorna, M. V., and Hlukhova, S. V. *Otsinka efektyvnosti innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv* [Evaluating the effectiveness of innovation activity]. Kharkiv: KhDUKht, 2012.
- Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2011 rotsi* [Research and Innovation in Ukraine in 2011]. Kyiv: Informatsiino-vydavnychiy tsentr Derzhstatu Ukrainy, 2012.
- Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2013 rotsi* [Research and Innovation in Ukraine in 2013]. Kyiv: Derzhkomstat, 2014.
- Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2007 rotsi* [Research and Innovation in Ukraine in 2007]. Kyiv: Informatsiino-vydavnychiy tsentr Derzhstatu Ukrainy, 2008.
- Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2009 rotsi* [Research and Innovation in Ukraine in 2009]. Kyiv: Derzhkomstat, 2010.

Prosiyaniuk, N. A., and Varchuk, O. A. *Statistika: ot teorii k praktike* [Statistics: from theory to practice]. Kharkiv: Burun Kniga, 2008.

Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://ukrstat.gov.ua/>

Sait Holovnoho upravlinnia statystyky v Odeskii oblasti. <http://od.ukrstat.gov.ua/>

Voloshchuk, L. A. *Statistika: teoriia i praktika* [Statistics: Theory and Practice]. Odessa: VMV, 2007.

Verminska, O. M. "Analizuvannya innovatsiinoi diialnosti promyslovykh pidpriemstv Lvivskoi oblasti ta ii finansovoho zabezpechennia" [Analysis of innovative activity of industrial enterprises in Lviv region and its financial support]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, no. 739 (2012): 120-129.

Yashkina, O. I. "Innovatsiina diialnist pidpriemstv Ukrainy: tendentsii rozvytku ta chynnyky vplyvu" [Innovativeness Ukraine: trends and factors of influence]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 4 (2013): 181-189.

РИЗИКИ І ЗАГРОЗИ У ФОРМУВАННІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

© 2015 КОМЕЛІНА О. В., ЧАЙКІНА А. О.

УДК 658.330.131

Комеліна О. В., Чайкіна А. О. Ризики і загрози у формуванні підприємницького потенціалу регіону

Метою статті є вивчення каталізаторів, що зумовлюють виникнення ризиків і загроз, які впливають на рівень сформованості підприємницького потенціалу регіону. До таких каталізаторів відносять екзогенні (фактори прямої та непрямої дії) та ендогенні (кадрові та ресурсні). Ми припускаємо, що підприємство може і має здатність запобігати їх появі, вчасно реагувати на прояви дестабілізації в діяльності та передбачати причини виникнення кризових процесів. Доведено, що в одних випадках вони діють незалежно від якості діяльності підприємства, а в інших – зумовлені його господарською діяльністю, що має комплексний вплив на формування підприємницького потенціалу. У результаті дослідження показників ризику для підприємницького потенціалу регіону була запропонована певна методика розрахунку інтегрального показника загального рівня ризику для підприємницького потенціалу, на основі якої побудовано відповідні стратегії протидії ризикам, загрозам та обмеженням з боку оточуючого середовища. Сформовано Топ-10 найбільших ризиків, що вплинули на господарську діяльність підприємств у 2014 р. Запропоновано шляхи протидії цим негативним явищам, що дає змогу підвищувати підприємницький потенціал регіону.

Ключові слова: ризик, загроза, обмеження, підприємницький потенціал регіону, екзогенні та ендогенні ризики.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул:** 1. **Бібл.:** 12.

Комеліна Ольга Володимирівна – доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту та бізнесу, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка (пр. Першотравневий, 24, Полтава, 36011, Україна)

E-mail: komelina@meta.ua

Чайкіна Аліна Олександрівна – аспірантка, кафедра економічної теорії та регіональної економіки, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка (пр. Першотравневий, 24, Полтава, 36011, Україна)

E-mail: nameless_holy@mail.ru

УДК 658.330.131

UDC 658.330.131

Комеліна О. В., Чайкіна А. А. Риски и угрозы в формировании предпринимательского потенциала региона

Целью статьи является изучение катализаторов, которые обуславливают возникновение рисков и угроз, влияющих на уровень формирования предпринимательского потенциала региона. К таким катализаторам относят экзогенные (факторы прямого и косвенного действия) и эндогенные (кадровые и ресурсные). Мы предполагаем, что предприятие может и обладает способностью предотвращать их появление, своевременно реагировать на проявления дестабилизации в деятельности и предусматривать причины возникновения кризисных процессов. Доказано, что в одних случаях они действуют независимо от качества деятельности предприятия, а в других – обусловлены его хозяйственной деятельностью, что имеет комплексное воздействие на формирование предпринимательского потенциала. В результате исследования показателей риска для предпринимательского потенциала региона была предложена определенная методика расчета интегрального показателя общего уровня риска для предпринимательского потенциала, на основе которой построены соответствующие стратегии противодействия рискам, угрозам и ограничениям со стороны окружающей среды. Сформирован Топ-10 самых значительных рисков, которые повлияли на хозяйственную деятельность предприятий в 2014 г. Предложены пути противодействия этим негативным явлениям, позволяющие повысить предпринимательский потенциал региона.

Ключевые слова: риск, угроза, ограничения, предпринимательский потенциал региона, экзогенные и эндогенные риски.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул:** 1. **Библ.:** 12.

Комеліна Ольга Владимировна – доктор экономических наук, профессор, декан факультета менеджмента и бизнеса, Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка (пр. Первомайский, 24, Полтава, 36011, Украина)

E-mail: komelina@meta.ua

Чайкіна Аліна Александровна – аспирантка, кафедра экономической теории и региональной экономики, Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка (пр. Первомайский, 24, Полтава, 36011, Украина)

E-mail: nameless_holy@mail.ru

Komelina O. V., Chaikina A. O.

Risks and Threats in the Formation of the Business Potential of Region

The article is aimed to study the catalysts that determine the emergence of risks and threats, influencing the level of business potential in the region. These catalysts are exogenous (factors of direct and indirect effect) and endogenous (related to staff and resources). We assume that an enterprise can and has the ability to prevent occurrence of such catalysts, to react promptly to manifestations of destabilization in its activities and foresee the causes of crisis processes. It has been proven that in some cases they are independent from the quality of the enterprise's activity, and in others – are determined by its economic activity that has complex effects on the formation of business potential. As result of the study on risk indicators for the business potential of region, a method for calculation of the integral indicator of the overall risk level to the business potential has been proposed, on the basis of which the relevant strategies to counter risks, threats and restrictions on the part of the environment have been built. A Top-10 of the most significant risks that affected the economic activities of enterprises in 2014 has been formed. Ways to counter these negative developments have been proposed to enhance the business potential of region.

Key words: risk, threat, restrictions, business potential of region, exogenous and endogenous risks.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 12.

Komelina Olga V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Dean, Faculty of Management and Business, Poltava National Technical University named after Yu. Kondratyuk (pr. Pershotravnevyy, 24, Poltava, 36011, Ukraine)

E-mail: komelina@meta.ua

Chaikina Alina O. – Postgraduate Student, Department of Economic Theory and Regional Economics, Poltava National Technical University named after Yu. Kondratyuk (pr. Pershotravnevyy, 24, Poltava, 36011, Ukraine)

E-mail: nameless_holy@mail.ru

Ризики і загрози завжди супроводжують будь-яку підприємницьку діяльність, навіть саме поняття «підприємницької діяльності» полягає у прийнятті ризику на себе власником бізнесу з метою отримання надприбутку та задоволення своїх потреб і поставлених цілей. Ризики можуть виникати як на перших етапах створення власного бізнесу, так і при вже стабільному існуванні на ринку. Вони хоч і різнопланові, можуть бути як зовнішні так і внутрішні, але всі вони мають комплексний ефект на діяльність підприємства, впливають на його розвиток і величину отриманого прибутку. З негативними явищами необхідно боротись, попереджати їх та бути готовим протидіяти їм у разі їх виникнення. В умовах бурхливих змін в економіці має місце політична, соціальна нестабільність та напруженість, що актуалізує донесення до підприємців інформації про ризики і загрози, на які, у першу чергу, необхідно звертати увагу і боротись з ними. Тому необхідним, на наш погляд, виступає визначення каталізаторів, що зумовляють виникнення ризиків і загроз, які впливають на рівень сформованості підприємницького потенціалу регіону, та виявлення ступеню їх впливу на формування підприємницького потенціалу регіону.

Свої праці дослідженню ризиків та обмежень присвятили видатні вчені, такі як: А. П. Альгін [1], М. Г. Лапуста і Л. Г. Шаршуква [2], А. Н. Тепман [3], В. В. Вітлінський [4], П. Г. Грабовий [5], Г. Б. Клейнер [6], І. І. Сахарцева і О. В. Шляга [7], Б. Берлінер [8], М. Фрідмен [9] та інші. Так, А. П. Альгін [1] трактує економічну категорію ризику як деяку подію, що може відбутися або не відбутися при певних умовах. Результатами такої події є три варіанти економічної діяльності: негативний (програш, збиток, банкрутство), нульовий і позитивний (виграш, вигода, прибуток). М. Г. Лапуста і Л. Г. Шаршуква [2, с. 56] вважають, що ризик – це загроза того, що підприємець зазнає втрат у вигляді додаткових витрат або отримує доходи нижчі за ті, на які він розраховував. А. Н. Тепман [3] пропонує визначати категорію економічного ризику в підприємницькій діяльності (або підприємницького ризику) як систему економічних відносин з реалізації спроможності підприємця творчо використовувати елемент невизначеності в процесі відтворення або окремих його моментах для отримання додаткового прибутку (або підприємницького доходу).

Крім вищенаведених визначень і характеристик ризику, досить поширеними є також такі: В. В. Вітлінський [4] вважає, що ризик – це і загроза несприятливого результату і невизначеність, яка пов'язана з якою-небудь подією чи її наслідком; П. Г. Грабовий [5] наголошує, що ризик – це постійна потреба людини переборювати різні перешкоди задля досягнення поставленої мети; Г. Б. Клейнер [6] розглядає ризик як можливість відхилення від мети, заради якої приймається рішення.

Для підприємницького ризику І. І. Сахарцева та О. В. Шляга [7, с. 11 – 12] пропонують таке визначення: ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка пов'язана з подоланням невизначеності, випадковості і конфліктності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення очікуваного результату.

Визначення каталізаторів, що зумовляють виникнення ризиків і загроз, які впливають на рівень сформованості підприємницького потенціалу регіону, потребує поглибленого вивчення та систематизації. Дослідження дасть змогу з теоретичної точки зору чітко їх окреслити та розрахувати, а з практичної – дозволить розробити стратегічні напрямки протидії негативним явищам, що підвищать рівень сформованості підприємницького потенціалу регіону.

На основі дослідження думок видатних вчених-економістів нами було розширено та уточнено визначення підприємницького потенціалу регіону. *Підприємницький потенціал регіону* – це складна, динамічна, поліструктурна система, що являє собою величину індексації між локалізованими в організаційному просторі господарювання соціально-економічними ресурсами і потенційно спроможними суб'єктами підприємницької діяльності з їх капіталами, здібностями, знаннями, навичками, яка впливає на стабільний розвиток і ефективно відтворення економічного простору регіону. Підприємницька діяльність завжди пов'язана з більшим чи меншим рівнем невизначеності, тобто завжди підлягає впливу різних економічних ризиків та обмежень. Основоположниками наукової думки у ґрунтовному дослідженні ризиків і загроз, що впливають на підприємницьку діяльність, рівня їх впливу та методик розрахунку є Мільтон Фрідмен та Баруч Берлінер.

Американський експерт Баруч Берлінер [8, с. 317] проводив аналіз економічних ризиків, що виникають у господарській діяльності, базуючись на таких критеріях:

- ✦ втрати від ризику незалежні один від одного;
- ✦ втрати в одному напрямку діяльності необов'язково збільшують ймовірність втрат у іншому напрямку (за винятком форс-мажорних обставин);
- ✦ максимально можливий збиток не має перевищувати фінансові можливості підприємства.

Мільтон Фрідмен [9] запропонував методику розрахунку (оцінки) рівня ризику крізь призму теорії корисності. Він зазначав, що в умовах спадної корисності і наявності ризику звичайні принципи максимізації не можуть бути використані, оскільки необхідна певна додаткова плата у вигляді компенсації за фактор ризику. Рішення, пов'язані з ризиком, науковець класифікував так:

- ✦ невеликий ризик, пов'язаний із заздалегідь відомим результатом;
- ✦ помірний ризик без великих доходів і витрат;
- ✦ великий ризик, пов'язаний із великими доходами або збитками.

На основі його класифікації запропоновано шкалу рівнів ризику (табл. 1).

Така шкала дає змогу оцінити рівень ризику за визначеним показником та відповідно до рівня ризику розробити стратегію зниження впливу негативних явищ та їх попередження в майбутньому (табл. 2).

Після окреслення рівнів ризику та відповідно запропонованих значень показника виникає необхідність та можливість розрахувати інтегральний показник загального рівня ризику для підприємницького потенціалу регіону (I_r):

$$I_r = \beta_1 \cdot K_1 + \beta_2 \cdot K_2 + \beta_3 \cdot K_3 + \beta_4 \cdot K_4 + \beta_5 \cdot K_5 + \beta_6 \cdot K_6, \quad (1)$$

де β_i – показник рівня ризику для i -го коефіцієнта ефективності використання ресурсів та стабільності підприємницької діяльності;

K_1 – коефіцієнт рентабельності продажів;

K_2 – коефіцієнт використання капіталу;

K_3 – коефіцієнт оборотності активів;

K_4 – коефіцієнт реалізації продукції;

K_5 – коефіцієнт продуктивності праці;

K_6 – коефіцієнт конкурентоспроможності.

Таблиця 1

Показники рівня ризику для підприємницького потенціалу регіону

Значення показника	Рівень ризику
0 – 0,2	Низький
0,2 – 0,4	Допустимий
0,4 – 0,8	Високий
0,8 – 1,0	Руйнівний

Джерело: авторська розробка на основі [8, 9].

Залежно від того, який інтегральний показник загального рівня ризику для підприємницького потенціалу, підприємством розробляється відповідна стратегія його зниження. Разом з тим, вважаємо за доцільне відмітити, що жоден з рівнів ризикованості для підприємця не повинен бути перешкодою для подальшої господарської діяльності, оскільки прийняття навіть критичного рівня ризику у своїй діяльності і є сенсом підприємницької діяльності.

Як вже було сказано раніше, ризики, загрози та обмеження мають постійний характер, вони діють від самого початку створення підприємства до моменту його ліквідації. Їх можна розподілити на дві групи: ендегенні та екзогенні. Ендегенні та екзогенні ризики мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. В одних випадках вони діють незалежно від підприємства, а в інших виникають у процесі його господарської діяльності. Важливо відзначити, що підприємство може і має впли-

вати на їх появу, вчасно реагувати на прояви дестабілізації в діяльності та передчасно запобігати виникненню кризових процесів.

Необхідно визначити, які ж існують каталізатори виникнення ризиків та загроз у формуванні підприємницького потенціалу. Так, до ендегенних ризиків відносять ті несприятливі ситуації, які можуть виникнути в самому мікросередовищі підприємства, тобто в одній із його управлінських, виробничих чи інших підсистем. Екзогенні ризики є ризиками мезо- і макросередовища, тобто такими, вплив на які з боку підприємства фактично мінімальний. Вони абсолютно не залежать від діяльності персоналу підприємства і тому є більш складними для аналізу та управління. Якщо ж говорити про підприємства, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, то для них спектр зовнішніх ризиків розширюється, принаймні, вдвічі. Адаже в даному випадку до всіх можливих зовнішніх ризиків діяльності підприємства у власній країні додаються ще й ризики діяльності на міжнародному ринку та зовнішні ризики, пов'язані з економічною, політичною, фінансовою, соціальною та іншими ситуаціями у країні здійснення діяльності (табл. 3).

Говорячи про визначення екзогенних та ендегенних ризиків підприємницького потенціалу регіону, слід зазначити, що оцінювання та ідентифікація ризиків завжди проводиться людьми, зокрема, управлінським персоналом підприємства чи працівниками підрозділу ризик-менеджменту [11]. Тому необхідним є створення відділу або призначення працівника управлінського персоналу з метою проведення моніторингу підприємницької діяльності та створення комплексу дій залежно від того, на якому рівні розвитку знаходиться підприємство та який ризик впливає/вплинув на його діяльність. Такий моніторинг повинен бути постійним, а не одноразовим; людина, яка його проводить, має бути професійно підготовлена, мати усю повну інформацію про діяльність підприємства, мати уявлення про всі можливі ризики, загрози та обмеження. Адекватна реакція на комплексний вплив ризиків, загроз та обмежень, швидке визначення плану дій дозволить їх усунувати, а ризик стане плацдармом для нових якісних змін.

Таблиця 2

Стратегії зниження рівня ризику для підприємницького потенціалу регіону

Рівень ризику	Рішення
Низький	Проведення економічного аналізу; моніторинг економічної, соціальної, політичної ситуації; проведення бенчмаркетингу, маркетингових досліджень; мотивація працівників та формування оптимальної організаційної структури
Допустимий	Формування інноваційно-інвестиційної політики; контроль за роботою партнерів, конкурентів; аналіз боротьби з ризиками і загрозами з боку бізнесу, який ідентичний даному; маркетингове забезпечення; система страхування; розширення ринків збуту та асортименту товарів/послуг
Високий	Перегляд інноваційно-інвестиційної політики; створення нових партнерських зв'язків; залучення інвесторів; введення режиму економії; пільгове кредитування; зміна окремих керівників; часткова зміна спеціалізації; зменшення дебіторської заборгованості через форфейтинг і факторинг; можливе перепрофілювання господарської діяльності
Руйнівний	Перехід до іншої сфери господарювання; проведення кадрових змін; продаж своїх приміщень та взяття їх в оренду; продаж устаткування; страхування бізнесу; система дотацій; система банкрутства (закупівля бізнесу)

Джерело: побудовано автором на основі [3, с. 27].

Каталізатори виникнення ризиків та загроз при формуванні підприємницького потенціалу регіону

Екзогенні (об'єктивні)		Ендогенні (суб'єктивні)	
Фактори прямої дії	Фактори непрямої дії	Кадровий	Ресурсний
<ul style="list-style-type: none"> – Протириччя у законодавстві; – нестабільність економічної (фінансової, податкової, зовнішньо-економічної тощо) політики; – зміни кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього ринку; – агресивні дії конкурентів; – корупція і рекет; – науково-технічні нововведення та новації; – непередбачувані зміни у взаємовідносинах з господарськими партнерами, постачальниками 	<ul style="list-style-type: none"> – Нестабільність соціальних умов; – непередбачувані зміни економічних обставин у регіоні; – зміни в галузі підприємницької діяльності; – нестабільна міжнародна ситуація; – негативні глобалізаційні процеси; – стихійні лиха 	<ul style="list-style-type: none"> – Низька кваліфікація управлінських, робочих кадрів і спеціалістів; – недотримання умов договорів з боку керівництва фірми; – відсутність у персоналу здатності до ризику; – помилки при прийнятті управлінських рішень; – помилки при реалізації ризикових рішень 	<ul style="list-style-type: none"> – Негативні зміни в процесі виробництва (вихід з ладу техніки, її моральне старіння); – відсутність впровадження нових технологій, інновацій, ноу-хау; – нестача бізнес-інформації щодо конкурентів фірми; – фінансові проблеми фірми (збитки)

Джерело: побудовано автором на основі [3, 10].

На даному етапі розвитку економіки сучасні форми ведення господарства вимагають від підприємства постійного підвищення конкурентоспроможності, фінансової стійкості та стабільності. Процеси глобалізації та міжнародної інтеграції посилюють значення економічних ризиків у світовому, національному та регіональному масштабах. Визначення ризиків та загроз підприємницького потенціалу регіону дозволить попереджувати негативні явища підприємницької діяльності, забезпечувати стабільний розвиток регіону, високі показ-

ники фінансово-економічної діяльності підприємств, а також дасть змогу у своїй сукупності зменшувати кризові явища на регіональному рівні. Так, кожного року групою Allianz проводиться дослідження [12] щодо можливих ризиків та загроз підприємницької діяльності. «Барометр ризиків Allianz 2014 року» показав, що відбулися зміни за величиною впливу ризиків на підприємницьку діяльність суб'єктів господарювання. Відповідно до цього у 2014 р. група Allianz визначила такі головні ризики підприємницької діяльності у світі (рис. 1).

Рис. 1. ТОП-10 найбільших ризиків підприємств у 2014 р.

Джерело: побудовано автором на основі [12].

Щодо ризиків, які впливають на формування підприємницького потенціалу регіонів України, можна зазначити, що на підприємницький потенціал впливають ризики переривання поставок або нестача ресурсів, посилення конкуренції, коливання ринкової кон'юнктури, зміни в законодавстві, стагнація та стагнація економіки країни та регіону, а на сьогоденний момент ще додався ризик воєнного втручання та погіршення стосунків з певними країнами світу, що знижує експортний потік товарів з України.

Разом з тим, такі кризові явища та ризики дають можливість для українських підприємств використати нагоду для запозичення досвіду підприємницької діяльності різних країн світу та орієнтуватись на розширення своєї сфери збуту. Для того, щоб відповідати міжнародним стандартам, існує потреба у встановленні енергозберігаючих систем, розробці нових видів продукції та підвищенні її якості, перехід від малого підприємництва до середнього, залучення інновацій та інвесторів, розширення клієнтської бази через використання Інтернет-ресурсів та електронних продажів продукції.

ВИСНОВКИ

Отже, проведене дослідження показало, що на формування підприємницького потенціалу регіону впливає велика кількість ризиків, загроз та обмежень. Визначено каталізатори, що зумовлюють виникнення ризиків і загроз, які впливають на рівень сформованості підприємницького потенціалу регіону, а саме: екзогенні (фактори прямої та непрямої дії) та ендогенні (кадрові та ресурсні). Вони діють на постійній основі, супроводжуючи діяльність підприємств на усіх етапах життєвого циклу. Для управлінського персоналу ключовим для зниження негативних наслідків від ризиків і загроз є: *по-перше* – створення відділу або призначення певної людини, що буде постійно проводити моніторинг внутрішнього та зовнішнього середовища; *по-друге* – проведення бенчмаркетингу; *по-третьє* – постійне оновлення матеріально-технічної бази, проведення інноваційно-інвестиційної політики на підприємстві, залучення нових партнерів, інвесторів та покупців; *по-четверте* – постійний розрахунок інтегрального показника загального рівня ризику для підприємницького потенціалу та побудова стратегічного плану дій при різних варіантах розвитку подій; *по-п'яте* – швидка адаптація та готовність до перепрофілювання діяльності або взагалі до закриття підприємства. Підприємцям необхідно розуміти, що ризик – це невід'ємна частина існування бізнесу, адекватна реакція на нього та протидія негативним явищам, дасть змогу протистояти викликам середовища і використати їх на користь своїй справі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Альгин Т. А. Грани экономического риска / Т. А. Альгин. – М. : Знание, 1994. – 63 с.
2. Лапуста М. Г. Риски в предпринимательской деятельности / М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова. – М. : Инфра-М, 1998. – 225 с.
3. Тэпман Л. Н. Риски в экономике / Л. Н. Тэпман. – М. : Юнити-Дана, 2002. – 380 с.

4. Вітлінський В. В. Ризик у менеджменті / В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний. – К. : ТОВ «Борисфен-М», 1996. – 336 с.

5. Грабовый П. Г. Риски в современном бизнесе / П. Г. Грабовый, С. Н. Петрова, С. И. Полтавцев. – М. : Аланс, 1994. – 200 с.

6. Клейнер Г. Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г. Б. Клейнер. – М. : Экономика, 1997. – 288 с.

7. Сахарцева І. І. Риски економічної діагностики підприємства : навчальний посібник / І. І. Сахарцева, О. В. Шляга. – К. : Кондор, 2007. – 285 с.

8. Berliner B. Large Risks and Limits of Insurability / Baruch Berliner // The Geneva Paper on Risk and Insurance. – 1989. – No. 37. – P. 313 – 329.

9. Фридмен М. Анализ полезности при выборе среди альтернатив, предполагающих риск / М. Фридмен, Л. Дж. Сэвидж [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gallery.economicus.ru/cgi-bin/frame_rightn.pl?type=in&links=../in/friedman/works/friedman_w1.txt&name=friedman&img=works_small.gif

10. Посилаєва К. І. Організація управління підприємницьким ризиком / К. І. Посилаєва, В. В. Посилаєв // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки. – 2012. – № 2 (18), Т. 2. – С. 319 – 325.

11. Лук'янова В. В. Діагностика ризику діяльності підприємства / В. В. Лук'янова. – Хмельницький : ПП Ковальський В. В., 2007. – 312 с.

12. Allianz Risk Pulse – Focus: Business Risks – 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.agcs.allianz.com/about-us/news/press-riskbarometer2014/>

REFERENCES

Algin, T. A. *Grani ekonomicheskogo riska* [The brink of economic risk]. Moscow: Znanie, 1994.

"Allianz Risk Pulse - Focus: Business Risks 2014". <http://www.agcs.allianz.com/about-us/news/press-riskbarometer2014/>

Berliner, B. "Large Risks and Limits of Insurability". *The Geneva Paper on Risk and Insurance*, no. 37 (1989): 313-329.

Fridmen, M., and Sevidzh, L. Dzh. "Analiz poleznosti pri vybore sredi alternativ, predpolagaiushchikh risk" [Utility analysis when choosing among alternatives that involve risk]. http://gallery.economicus.ru/cgi-bin/frame_rightn.pl?type=in&links=../in/friedman/works/friedman_w1.txt&name=friedman&img=works_small.gif

Grabovyy, P. G., Petrova, S. N., and Poltavtsev, S. I. *Riski v sovremennom biznese* [Risks in business today]. Moscow: Alans, 1994.

Kleyner, G. B. *Predpriatie v nestabilnoy ekonomicheskoy srede: riski, strategii, bezopasnost* [The company in an unstable economic environment: risks, strategies, safety]. Moscow: Ekonomika, 1997.

Luk'ianova, V. V. *Diahnostyka ryzyku diialnosti pidpriemstva* [Diagnosis risk of the company]. Khmelnytskyi: PP Kovalskyi V. V., 2007.

Lapusta, M. G., and Sharshukova, L. G. *Riski v predprinimatel'skoy deiatel'nosti* [Risks in business]. Moscow: Infra-M, 1998.

Posylaieva, K. I., and Posylaiev, V. V. "Orhanizatsiia upravlinnia pidpriemnytskym ryzykom" [Organization of business risk management]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 2, no. 2 (18) (2012): 319-325.

Sakhartseva, I. I., and Shliaha, O. V. *Ryzyky ekonomichnoi diiahnostyky pidpriemstva* [Risks of economic diagnostics company]. Kyiv: Kondor, 2007.

Tepman, L. N. *Riski v ekonomike* [Risks in the economy]. Moscow: Yuniti-Dana, 2002.

Vitlinskyi, V. V., and Nakonechnyi, S. I. *Ryzyk u menezhmenti* [The risk in management]. Kyiv: Borysfen-M, 1996.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ СТРУКТУРНИХ ЗМІН У ПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ УКРАЇНИ

© 2015 СТРУК Н. С., КОРИЦЬКА О. І.

УДК 311.21:330.341.4:338.45(477)

Струк Н. С., Корицька О. І. Оцінка ефективності структурних змін у промисловому виробництві України

Мета статті полягає у визначенні структурних змін у промисловому виробництві України на основі відносних показників структурних змін та аналізі ефективності таких змін. Встановлено, що пріоритетом трансформаційних змін у промисловому виробництві є досягнення максимальної ефективності розвитку. Проведено аналіз динаміки зміни структури промислового виробництва за видами економічної діяльності на основі показників доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), чисельності зайнятих працівників, витрат на персонал, усіх витрат діяльності промислових підприємств у 2010 – 2013 рр. Здійснено розрахунок показників рівня структурних змін, а також альтернативного коефіцієнта структурних змін – коефіцієнта косинуса. На основі показника еластичності проаналізовано залежність між витратами на персонал та кількістю зайнятих працівників; кількістю зайнятих працівників та доходом від реалізації продукції; усіма витратами діяльності та доходом від реалізації продукції за видами діяльності. З'ясовано основні тенденції структурних змін у 2010 – 2013 рр. Зауважено, що найбільші зміни спостерігаються у 2013 р. порівняно з 2010 р. Здійснено оцінку ефективності динаміки структури промислового виробництва України за видами економічної діяльності. Перспективами подальших досліджень є проведення комплексного аналізу діяльності промислового виробництва і побудова інтегрального показника ефективності промислового виробництва України.

Ключові слова: вид економічної діяльності, динаміка, ефективність, коефіцієнт еластичності, оцінка, промислове виробництво України, структурні зміни.

Табл.: 5. **Формул.:** 10. **Бібл.:** 14.

Струк Наталія Семенівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра обліку і аудиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: natalstruk@hotmail.com

Корицька Ольга Іванівна – аспірантка, кафедра обліку і аудиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: k.olja005@gmail.com

УДК 311.21:330.341.4:338.45(477)

Струк Н. С., Корицька О. І. Оценка эффективности структурных сдвигов в промышленном производстве Украины

Цель статьи заключается в определении структурных сдвигов в промышленном производстве Украины на основе относительных показателей структурных сдвигов и анализе эффективности таких сдвигов. Установлено, что приоритетом трансформационных изменений в промышленном производстве является достижение максимальной эффективности развития. Проведен анализ динамики изменения структуры промышленного производства по видам экономической деятельности на основе показателей дохода от реализации продукции (товаров, работ, услуг), численности занятых работников, расходов на персонал, всех расходов деятельности промышленных предприятий в 2010 – 2013 гг. Произведен расчет показателей уровня структурных изменений, а также альтернативного коэффициента структурных изменений – коэффициента косинуса. На основе показателя эластичности проанализирована зависимость между затратами на персонал и количеством занятых работников; количеством занятых работников и доходом от реализации продукции; всеми расходами деятельности и доходом от реализации продукции по видам деятельности. Обозначены основные тенденции структурных изменений в 2010 – 2013 гг. Замечено, что наибольшие изменения наблюдаются в 2013 г. по сравнению с 2010 г. Проведена оценка эффективности динамики структуры промышленного производства Украины по видам экономической деятельности. Перспективами дальнейших исследований являются проведение комплексного анализа деятельности промышленного производства и построение интегрального показателя эффективности промышленного производства Украины.

Ключевые слова: вид экономической деятельности, динамика, эффективность, коэффициент эластичности, оценка, промышленное производство Украины, структурные изменения.

Табл.: 5. **Формул.:** 10. **Библ.:** 14.

Струк Наталья Семеновна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра учета и аудита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: natalstruk@hotmail.com

Корицька Ольга Іванівна – аспірантка, кафедра учета и аудита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: k.olja005@gmail.com

UDC 311.21:330.341.4:338.45(477)

Struk N. S., Korytska O. I. Evaluating the Effectiveness of Structural Changes in the Industrial Production of Ukraine

The article is aimed to determine structural changes in the industrial production of Ukraine on the basis of relative indicators of structural changes and then to analyze the effectiveness of these changes. The priority of the transformational changes in industrial production is determined as achieving the maximum effectiveness of development. The analysis of dynamics of change in the structure of industrial production has been conducted by types of economic activity on the basis of the income figures on production realization (goods, works, services), the number of employed workers, staff costs, entire costs related to activities of industrial enterprises in 2010-2013. A calculation of the indicators of structural change has been carried out, as well as the alternative coefficient of structural changes – the cosine factor – has been counted. On the basis of the indicator of elasticity an analysis of the relationship between personnel costs and the number of employed workers, the number of employed workers and income from sales of products, all the activity costs and the income from sales of products by activity types was carried out. The main trends of structural changes in the time span of 2010-2013 have been specified. It has been noticed that the greatest changes occurred in 2013, as compared with 2010. Also an evaluation of effectiveness of dynamics of the Ukrainian industrial production structure by types of economic activity was conducted. Prospects of the further researches are comprehensive analysis of industrial production with elaborating an integral indicator of effectiveness of the industrial production in Ukraine.

Key words: type of economic activity, dynamics, effectiveness, coefficient of elasticity, evaluation, industrial production of Ukraine, structural changes.

Tabl.: 5. **Formulae:** 10. **Bibl.:** 14.

Struk Nataliya S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Accounting and Audit, Ivan Franko National University of Lviv (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: natalstruk@hotmail.com

Korytska Olga I. – Postgraduate Student, Department of Accounting and Audit, Ivan Franko National University of Lviv (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: k.olja005@gmail.com

Промислове виробництво України в сучасних умовах науково-технічного прогресу та інтеграційних процесів характеризується наявністю динамічних трансформацій відповідно до вимог впливу чинників внутрішнього та зовнішнього середовища. Важливе стратегічне значення промисловості в економічній безпеці держави зумовлює підвищення її конкурентоздатності та ефективності функціонування. Ключовою є проблема якісного структурного оновлення промислових видів діяльності, перерозподіл ресурсів праці та капіталу пропорційно до умов ринку та можливостей інтенсивного відтворення. Зважаючи на це, важливим науково-практичним завданням є оцінка ефективності структурних змін у промисловому виробництві України. У зв'язку зі зміною групувань статистичних спостережень із січня 2012 р., за новою Класифікацією видів економічної діяльності (КВЕД) (ДК009:2010) [1], порівняльна оцінка динамічних рядів 2000 – 2010 рр. з поточними даними не є коректною. Державна служба статистики України провела перерахунок інформації за 2010 – 2012 рр., що дає можливість здійснити аналіз за найновішими даними, згідно з КВЕД 2010, адже оцінка структурних змін промислового виробництва за новою класифікацією не є досліджена.

Мета роботи полягає в розрахунку коефіцієнтів структурних змін за основними показниками промислового виробництва, визначення інтенсивності таких змін і якісну оцінку ефективності їх здійснення. Реалізація мети обумовила постановку таких завдань: з'ясування методичних підходів до оцінки структурних змін та їх ефективності, здійснення аналізу тенденцій таких змін за видами діяльності у промисловості України.

Оцінка структурних змін в економіці є складовою комплексного аналізу господарської діяльності національної економіки. У науковій літературі є багато теоретичних і практичних напрацювань щодо дослідження структурних пропорцій і змін структурної політики за критеріями географічного розташування, виду економічної діяльності чи інших ознак.

Теоретико-методологічний підхід до оцінки структурних змін на основі використання системи узагальнюючих показників демонструють К. Гатев [2], Л. С. Казинець [3], А. Салаї [4] та ін. Л. С. Казинець запропонував поділяти показники зміни структури на абсолютні та відносні. К. Гатев для зручності аналізу здійснив нормування лінійного і квадратичного коефіцієнтів структурних змін, поділивши одержані значення на їхню максимально можливу величину. А Салаї запропонував варіант узагальнюючого показника структурних зрушень, який залежить від кількості градацій об'єкта дослідження. Як доповнення до відомих узагальнюючих показників В. М. Рябцев наводить універсальну формулу рівня відносних відмінностей структури.

На основі класичних методик розрахунку структурних зрушень вітчизняними ученими здійснено ґрунтовний аналіз структури промислового виробництва України за різні часові періоди. Так, О. Г. Осауленко наводить інтегральні оцінки міжгалузевих структурних зрушень та рівня інтенсивності промислового виробництва України з 1990 – 1995 рр. і 1995 – 1999 рр. [5]. О. О. Че-

банов та Л. О. Збаразька здійснили оцінку ефективності структурних зрушень у промисловості України у 2007 – 2010 рр. [6, 7]. О. Л. Фещенко провела аналіз тенденцій у структурі промисловості України та оцінку ефективності структурних зрушень промислового виробництва у 1990 – 2002 рр. [8]. У науковій праці В. М. Гейця, Л. В. Шинкарук, Т. І. Артѣмова та ін. комплексно розглянуто структурні зміни та економічний розвиток України, у т. ч. промислових видів діяльності [9]. Проте визначення масштабів структурних змін у промисловому виробництві України протягом 2010 – 2013 рр. згідно з чинним КВЕД (ДК009:2010) не було здійснено. Саме тому дослідження стану та динаміки промислового виробництва України є завжди є актуальним у вирішенні питань удосконалення структури економіки, структурної політики та управління національним господарством.

Аналіз ефективності структури промислового виробництва передбачає сукупність процедур шляхом визначення питомої ваги окремих видів промислової діяльності та представлення зведеної кількісної характеристики структурних змін у часі за відповідний період. Ми обрали 2010 – 2013 рр.

Оцінка ступеня структурних змін здійснюється на основі відносних показників. Більшість із них побудовані за принципом середнього лінійного чи середнього квадратичного відхилення.

Лінійний коефіцієнт «абсолютних» структурних зрушень [3]:

$$l_{d_1-d_0} = \frac{\sum_{i=1}^n |d_1 - d_0|}{n}, \quad (1)$$

де $d_1 - d_0$ – питома вага звітного і базового періоду відповідно; n – кількість частин поділу.

Максимальне значення даного коефіцієнта становить $2/n$.

Квадратичний коефіцієнт «абсолютних» структурних зрушень [3]:

$$\sigma_{d_1-d_0} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (d_1 - d_0)^2}{n}}. \quad (2)$$

Максимальне значення коефіцієнта = $\sqrt{2/n}$.

На основі цих показників можна оцінити, на скільки відсотків у середньому відрізняється питома вага частин порівнюваних періодів. Вони відрізняються вибором форми середньої величини.

Лінійний коефіцієнт відносних структурних зрушень [3]:

$$l_{\frac{d_1}{d_0}-1} = \frac{\sum_{i=1}^n \left| \frac{d_1}{d_0} - 1 \right|}{n}. \quad (3)$$

Цей коефіцієнт характеризує середній відносний, а не «абсолютний» приріст питомої ваги. Максимальне значення = 2, тобто він в n разів перевищує значення $l_{d_1-d_0}$.

Квадратичний коефіцієнт відносних структурних зрушень [3]:

$$\sigma_{\frac{d_1}{d_0}-1} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n \left(\frac{d_1}{d_0} - 1\right)^2}{n}}. \quad (4)$$

Цей коефіцієнт показує середню величину відносного відхилення питомої ваги. Максимального значення не має, тому характеризувати зміну структури на його основі не доцільно.

Ще одним статистичним інструментом для оцінки змін структури є інтегральний показник структурних розбіжностей – індекс А. Салаї [4]:

$$I_c = \sqrt{\frac{\sum ((d_1 - d_0) / (d_1 + d_0))^2}{n}}. \quad (5)$$

Значення цього показника знаходяться в межах [0; 1].

Інтегральний коефіцієнт структурних зрушень К. Гатева [2]:

$$I_g = \sqrt{\frac{\sum (d_1 - d_0)^2}{\sum (d_1^2 + d_0^2)}}. \quad (6)$$

Значення цього показника знаходяться в межах [0; 1].

Індекси А. Салаї та К. Гатева забезпечують більш зрозумілу інтерпретацію зміни структури, оскільки знаходяться у межах від 0 до 1.

Рівень відносних відмінностей структури В. М. Рябцева [10]:

$$I_r = 1/2 \sum \left| \frac{(d_1 - d_0) / (d_1 + d_0) / 2}{n} \right|; \quad (7)$$

$$I_r = \sqrt{\frac{\sum (d_1 - d_0)^2}{\sum (d_1 + d_0)^2}}.$$

Значення показника знаходяться в межах [0; 1].

Альтернативний варіант розрахунку структурних змін пропонує колектив білоруських науковців під керівництвом В. Н. Шимова. Автори запропонували використовувати косинус кута між векторами структур. Такий показник назвали «коефіцієнт косинус» [11, с. 31]:

$$E(\overline{x}, \overline{y}) = \cos \varphi \frac{(\overline{x} \cdot \overline{y})}{|\overline{x}| \cdot |\overline{y}|}, \quad (8)$$

де $(\overline{x} \cdot \overline{y}) = \sum x_i y_i$ – скалярний добуток векторів;

$|\overline{x}| \cdot |\overline{y}|$ – довжина вектора $|\overline{x}|$ і $|\overline{y}|$. У перетвореному вигляді формула є такою:

$$E = \sum d_1 \cdot d_0 / \sqrt{\sum d_1^2 \cdot \sum d_0^2}. \quad (9)$$

Для оцінювання взаємозв'язків зміни результативної і факторної ознак використовується коефіцієнт еластичності [12, с. 233]:

$$K_{el} = \frac{y_1 - y_0}{y_0} \div \frac{x_1 - x_0}{x_0}, \quad (10)$$

де $y_1 - y_0$ – зміна результативної ознаки; $x_1 - x_0$ – зміна факторної ознаки.

Коефіцієнт еластичності показує, на скільки відсотків змінилася результативна ознака при зміні факторної на 1%. Значення показника знаходяться в межах [-1; 1].

Інформаційною базою дослідження є статистичні дані про дохід від реалізації промислової продукції (товарів, робіт, послуг), чисельність зайнятих працівників, витрати на персонал, усі витрати діяльності, які містяться в офіційних публікаціях Державної служби статистики України [13].

Ефективність структурних змін промислового виробництва України розглядається за секціями промисловості, згідно з КВЕД 2010. Задля проведення економічного аналізу Державна служба статистики рекомендує застосовувати стандартні угруповання розділів переробної промисловості [14, с. 2], які поділено на групи, залежно від виду діяльності.

У *табл. 1* представлено зміну структури доходу від реалізації промислової продукції (товарів, робіт, послуг) у розрізі видів економічної діяльності. Структура ПВ України у 2010 – 2013 рр. зазнала певних змін. Найбільші зміни спостерігаємо у 2013 р. порівняно з 2010 р. Так, у 2013 р. на -4,7% зменшилася питома вага переробної промисловості, в основному за рахунок зменшення металургійного виробництва (СН) -4,7% і виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення (СД) -3,2. У 2012 р. спад харчової промисловості змінився зростанням на +2,4%. Відзначаємо позитивну тенденцію збільшення питомої ваги харчової промисловості (СА) +2,4%, +1,3%, +1,0% в економіці України. Відбувається стабільне зменшення виробництва коксу (-1,3%, -1,5%, -0,4%, -3,2%).

Натомість, здійснюється поступове нарощування виробничих потужностей у виробництві хімічних речовин та хімічної продукції (СЕ) (+0,8%, +0,4%, +0,9%), постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (D) (+4%) упродовж досліджуваного періоду.

Хоча зміни у структурі є незначними, зважаючи на невеликий часовий період, проведемо зведену оцінку структурних змін. Розрахуємо показники рівня структурних змін (1), (2), (5), (6), (7), (9). Оскільки коефіцієнти (5), (6), (7) змінюються в діапазоні [0; 1], їх значення можна безпосередньо оцінити. Коефіцієнти (1), (2) мають верхню межу значень 0,125 (2/16) і 0,354 ($\sqrt{2}/16$), тому для достовірного аналізу доцільно нормувати їхні значення відносно верхньої межі, тобто поділити фактичну величину коефіцієнта на максимально можливу. Для коефіцієнта (9) знаходимо кут повороту вектор-структури в таблиці косинусів, потім нормуємо його відповідно до 180°. Результати розрахунків наведено в *табл. 2*.

Найбільші зміни у структурі ПВ України спостерігаємо у 2013 р. порівняно з 2010 р. Тут значення зведених коефіцієнтів структурних змін є найбільшими і коливаються в межах від 5,29% (значення квадратичного коефіцієнта) до 14,25% (значення індексу К. Гатева). Найменшу оцінку структурних зрушень за усіма роками одержуємо на основі розрахунку квадратичного коефіцієнта, а найбільшу – на основі індексу К. Гатева. Незначні зміни структури відбулися у 2013 р. порівняно з попереднім роком.

Таблиця 1

Структура доходу від реалізації промислової продукції (товарів, робіт, послуг) України у 2010 – 2013 рр. у фактичних цінах

Код КВЕД 2010	Дохід від реалізації продукції, %				Зміна структури, %, збільшення (+), зменшення (-)			
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2011 р. / 2010 р.	2012 р. / 2011 р.	2013 р. / 2012 р.	2013 р. / 2010 р.
B + C + D + E	100	100	100	100	x	x	x	x
B	11,5	12,5	10,8	12,5	+1,0	-1,7	+1,7	+1,0
CA	17,5	16,2	18,6	19,9	-1,3	+2,4	+1,3	+2,4
CB	0,8	0,7	0,7	0,7	-0,1	0,0	0,0	-0,1
CC	2,5	2,2	2,4	2,5	-0,3	+0,2	+0,1	0,0
CD	7,1	5,8	4,3	3,9	-1,3	-1,5	-0,4	-3,2
CE	2,9	3,7	4,1	3,8	+0,8	+0,4	-0,3	+0,9
CF	0,7	0,6	0,8	0,9	-0,1	+0,2	+0,1	+0,2
CG	4,2	3,9	4,1	4,3	-0,3	0,2	+0,2	+0,1
CH	20,3	20,3	16,8	15,6	0,0	-3,5	-1,2	-4,7
CI	0,7	0,9	0,6	0,6	+0,2	-0,3	0,0	-0,1
CJ	1,5	1,3	1,6	1,6	-0,2	+0,3	0,0	+0,1
CK	3,3	3,0	3,1	2,9	-0,3	+0,1	-0,2	-0,4
CL	3,8	5,1	5,6	3,8	+1,3	+0,5	-1,8	0,0
CM	2,1	1,9	2,0	2,2	-0,2	+0,1	+0,2	+0,1
D	19,3	20,3	23,1	23,3	+1,0	+2,8	+0,2	+4,0
E	1,8	1,6	1,4	1,5	-0,2	-0,2	+0,1	-0,3

Джерело: авторська розробка на основі [13].

Таблиця 2

Зведені коефіцієнти структурних змін у промисловому виробництві України у 2010 – 2013 рр.

Коефіцієнт	2011 / 2010 рр.		2012 / 2011 рр.		2013 / 2012 рр.		2013 / 2010 рр.	
	Факт.	Норм. %	Факт.	Норм. %	Факт.	Норм. %	Факт.	Норм. %
Лінійний	0,015	4,30	0,019	7,20	0,003	3,90	0,011	8,80
Квадратичний	0,007	2,02	0,014	3,98	0,008	2,20	0,019	5,29
A. Салаї	0,077	7,7	0,089	8,90	0,059	5,9	0,104	10,4
K. Гатєва	0,055	5,50	0,108	10,76	0,059	5,87	0,143	14,25
B. Рябцева	0,039	3,89	0,076	7,63	0,042	4,15	0,101	10,12
Коефіцієнт-косинус	5°	2,78	9°	5,0	5°	2,78	11°	6,11

Джерело: авторська розробка.

Розраховані коефіцієнти математично підтверджують невеликі зміни у структурі промислового виробництва за видами діяльності. Дослідимо ефективність проведених змін. Ефективність функціонування промисловості можна характеризувати на основі розподілу ресурсів та одержаних витрат. Розглянемо динаміку структури показників чисельності персоналу, витрат на персонал та усіх витрат діяльності, які включають у себе витрати на персонал (табл. 3).

Найбільша питома вага зайнятих працівників спостерігається в секції С – 64% у 2010 р., 64,5% у 2011 р., 64,8% у 2012 р., 64,10% у 2013 р., тобто здійснюється поступове нарощування персоналу у переробній промисловості за рахунок його зменшення в інших секціях.

Це позитивний момент, який характеризує перехід від добувного типу виробництва до переробного, коли питома вага виробництва коксу та металургійного

виробництва зменшується, натомість збільшується виробництво харчових продуктів, хімічних речовин і фармацевтичних продуктів.

Протягом досліджуваних років спостерігаємо тенденцію зменшення чисельності персоналу та витрат на нього в металургійному виробництві (-0,9% у 2013 р. порівняно з 2010 р.), виробництві меблів (-0,6%), виробництві гумових і пластмасових виробів (-0,3%). Водночас відбувається збільшення кількості зайнятих працівників на підприємствах з виробництва автотранспортних засобів (+1,4%) та їхніх витрат на персонал (+1,22%).

Темп зменшення усіх витрат у металургійному виробництві (-4,0% у 2013 р. порівняно з 2010 р.) вказує на поступове скорочення обсягів виробництва, наявність застарілого обладнання, його щорічну амортизацію і низьку ефективність функціонування даного ВЕД. Таке виробництво є надміру витратним, адже займає

ЕКОНОМІКА ПРОМІСЛОВОСТІ

Таблиця 3

Структура показників чисельності персоналу, витрат на персонал, усіх витрат діяльності за видами промислової діяльності України у 2010 – 2012 рр.

Код КВЕД 2010	Кількість зайнятих працівників, %				Зміна структури, %, збільшення (+), зменшення (-)				Витрати на персонал, %				Зміна структури, %, збільшення (+), зменшення (-)				Усі витрати діяльності, %				Зміна структури, %, збільшення (+), зменшення (-)			
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	а	б	в	г	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	а	б	в	г	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	а	б	в	г
B+C+D+E	100	100	100	100	x	x	x	x	100	100	100	100	x	x	x	x	100	100	100	100	x	x	x	x
B	16,4	16,0	16,0	16,2	-0,4	0,0	-0,4	-0,2	22,8	22,7	23,4	23,7	-0,1	0,7	0,6	0,9	11,9	11,8	10,5	14,7	0,0	-1,4	-1,4	2,8
CA	13,6	14,0	13,8	13,8	0,4	-0,2	0,2	0,2	11,6	11,8	11,3	11,5	0,1	-0,4	-0,3	-0,2	16,8	15,6	17,4	20,4	-1,2	1,8	0,6	3,6
CB	3,5	3,5	3,4	3,3	0,0	-0,1	-0,1	-0,2	1,8	1,7	1,7	1,6	-0,1	0,0	-0,1	-0,2	0,7	0,8	0,6	0,9	0,1	-0,1	-0,1	0,2
CC	3,4	3,4	3,4	3,5	0,0	0,0	0,0	0,1	2,3	2,3	2,3	2,3	0,0	0,0	0,0	0,0	2,3	2,3	2,3	2,8	0,0	0,0	0,0	0,6
CD	1,3	1,2	1,1	1,2	-0,1	-0,1	-0,2	-0,1	1,9	1,6	1,4	1,4	-0,2	-0,3	-0,5	-0,4	6,2	5,1	4,1	4,3	-1,1	-1,0	-2,1	-1,9
CE	3,0	3,1	3,4	3,6	0,1	0,3	0,4	0,6	2,9	3,0	3,6	3,7	0,2	0,6	0,7	0,8	3,6	4,3	4,9	5,6	0,7	0,6	1,4	2,0
CF	0,6	0,7	0,8	0,8	0,1	0,1	0,2	0,2	0,8	1,3	1,0	1,2	0,4	-0,2	0,2	0,4	0,5	0,5	0,7	0,9	0,0	0,2	0,2	0,4
CG	6,0	5,8	5,7	5,7	-0,2	-0,1	-0,3	-0,3	4,4	4,4	4,2	4,2	0,0	-0,2	-0,2	-0,2	4,0	3,5	4,1	5,2	-0,5	0,6	0,1	1,2
CH	11,7	11,1	11,4	10,8	-0,6	0,3	-0,3	-0,9	13,5	13,0	12,9	12,0	-0,5	-0,1	-0,7	-1,6	22,7	23,2	18,0	18,7	0,5	-5,2	-4,7	-4,0
CI	1,7	1,7	1,5	1,4	0,0	-0,2	-0,2	-0,3	1,4	1,3	1,1	1,2	0,0	-0,2	-0,2	-0,2	0,7	0,8	0,6	0,7	0,1	-0,2	-0,1	0,0
CJ	2,2	2,2	2,5	2,5	0,0	0,3	0,3	0,3	1,8	1,8	2,0	2,1	-0,1	0,3	0,2	0,2	1,8	1,9	1,7	0,3	0,1	-0,2	-0,1	-1,4
CK	6,3	6,3	6,2	6,0	0,0	-0,1	-0,1	-0,3	5,2	5,4	5,5	5,2	0,2	0,1	0,3	0,0	4,0	3,3	3,2	3,4	-0,7	-0,1	-0,8	-0,6
CL	5,4	6,2	7,0	6,8	0,8	0,8	1,6	1,4	4,7	5,6	6,5	5,9	0,9	0,9	1,8	1,2	4,5	5,5	4,7	4,7	1,0	0,0	1,0	0,1
CM	5,3	5,3	4,6	4,7	0,0	-0,7	-0,7	-0,6	3,7	3,6	3,2	3,2	-0,1	-0,5	-0,5	-0,5	1,9	1,9	2,0	2,4	0,0	0,1	0,0	0,5
D	14,0	14,0	13,9	14,3	0,0	-0,1	-0,1	0,3	16,7	16,6	16,3	17,0	-0,1	-0,3	-0,4	0,3	16,8	17,8	22,8	22,0	1,0	4,9	6,0	5,2
E	5,6	5,5	5,3	5,4	-0,1	-0,2	-0,3	-0,2	4,3	4,0	3,7	3,9	-0,3	-0,3	-0,6	-0,4	1,6	1,6	1,6	2,0	0,0	0,0	0,0	0,4

Примітка: а – 2011 р. порівняно з 2010 р.; б – 2012 р. порівняно з 2011 р.; в – 2013 р. порівняно з 2012 р.; г – 2013 р. порівняно з 2010 р.

Джерело: авторська розробка на основі [13].

найбільшу питому вагу в усіх витратах промисловості (19 – 23%), а чисельність працівників становить 11%. Найбільші витрати на персонал спостерігаються на підприємствах добувної промисловості (22 – 24%), де показник кількості зайнятих працівників складає 16%. На підприємствах харчової промисловості зайнято 14% усіх працівників, проте питома вага витрат на персонал становить 11%, і показник доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) є вищим.

Стабільними темпами розвивається хімічна промисловість. Там відбувається нарощування виробництва, залучення нових працівників та витрат на них (+3,8% доходу від реалізації продукції, +0,6% зайнятих працівників, +0,82% витрат на персонал). Така ж тенденція спостерігається у виробництві фармацевтичних продуктів (+0,9% доходу від реалізації продукції, +0,2% зайнятих працівників, +0,37% витрат на персонал). На ефективність функціонування цих ВЕД вказує приріст усіх витрат діяльності: +2,0% та +0,4% відповідно, який є меншим, ніж приріст доходу.

Якщо проаналізувати структурні зміни показників доходу від реалізації продукції та усіх витрат діяльності у секції D, функціонування підприємств даного виду діяльності варто вважати неефективним: дохід від реалізації протягом 2010 – 2013 рр. збільшився на +4,0%, а усі витрати – на +5,2%, тобто така діяльність є надміру витратною.

Для загальної характеристики структурних змін у промисловому виробництві України на основі показників ресурсного забезпечення та витрат розраховуємо зведені коефіцієнти (табл. 4).

Усі зведені коефіцієнти показують більші структурні зміни у витратах на персонал, ніж у чисельності персоналу. За чотири досліджувані роки структура витрат змінилася загалом на 6 – 17%, залежно від методу розрахунку. Такі зміни відбулися, в основному, за рахунок зменшення питомих витрат у металургійному виробництві (–4,0%), виробництві коксу (–1,9%) та збільшенні у секції D (+5,2%), харчовій промисловості (+3,6%), добувній промисловості (+2,8%).

Додатковим елементом аналізу ефективності структурних змін промислового виробництва України є оцінювання взаємозв'язків між факторною і результируючою ознаками на основі коефіцієнта еластичності. Залежність між витратами на персонал та кількістю зайнятих працівників, кількістю зайнятих працівників та доходом від реалізації продукції, усіма витратами діяльності та доходом від реалізації продукції за видами діяльності наведено в табл. 5.

Аналізуючи дані розрахунків, зауважимо, що у 2013 р. порівняно з 2010 р. для трьох видів промислової діяльності збільшення кількості зайнятих працівників на 1% характеризується зменшенням витрат на персонал: у добувній промисловості (–3,10%), харчовій промисловості (–0,68%), виробництві машин і устаткування (–0,05%). Найбільша пряма залежність між зміною питомих витрат кількості зайнятих працівників та витратами на них існує на підприємствах із виробництва коксу (+3,6%), водопостачання (+2,57%), виробництва хімічних речовин (+1,46%), металургійному виробництві (+1,45%).

Коефіцієнт еластичності між питомих витрат кількості зайнятих працівників та доходом від реалізації продукції характеризується, в основному, наявністю прямого зв'язку. Найбільша залежність спостерігається на фармацевтичних підприємствах, тут при збільшенні доходу від реалізації на 1% кількість залучених працівників збільшується на 1,44%. Але на промислових підприємствах чотирьох ВЕД (харчова промисловість; виробництво гуми і пластмасових виробів; виробництво машин і устаткування; виробництво меблів) відбулося зниження питомих витрат людських ресурсів, незважаючи на збільшення обсягів виробництва (–0,07%, –2,13%, –0,02%, –2,70% відповідно).

На основі коефіцієнта еластичності усіх витрат діяльності від доходів у 2013 р. порівняно з 2010 р. спостерігаємо різномірну залежність. Найбільша пряма залежність спостерігається на підприємствах із виробництва електричного устаткування (+12,19%), тобто при збільшенні доходу на 1% усі витрати діяльності зростають на 12%. Така ситуація можлива при здійсненні інве-

Таблиця 4

Нормовані значення зведених коефіцієнтів структурних змін у промисловому виробництві України у 2010 – 2013 рр.

Коефіцієнт	Кількість зайнятих працівників, %				Витрати на персонал, %				Усі витрати діяльності, %			
	2011/2010 рр.	2012/2011 рр.	2013/2012 рр.	2013/2010 рр.	2011/2010 рр.	2012/2011 рр.	2013/2012 рр.	2013/2010 рр.	2011/2010 рр.	2012/2011 рр.	2013/2012 рр.	2013/2010 рр.
Лінійний	1,40	1,80	2,70	3,10	1,65	2,55	3,65	3,75	3,51	8,22	9,25	12,5
Квадратичний	0,84	0,89	1,39	1,44	0,86	1,13	1,72	1,79	1,74	5,39	5,82	6,16
А. Салаї	2,95	4,04	5,92	6,37	5,71	5,74	7,76	8,17	5,54	8,41	9,98	21,8
К. Гатева	2,66	2,83	4,46	4,58	2,45	3,22	4,87	5,08	4,75	14,62	15,14	16,9
В. Рябцева	1,88	2,00	3,15	3,24	1,73	2,27	3,44	3,59	3,36	10,39	10,73	11,5
Коефіцієнт-косинус	1,11	1,11	0,56	2,22	1,11	1,11	1,11	2,22	2,22	6,67	3,89	6,67

Джерело: авторська розробка.

Коефіцієнти еластичності за показниками промислового виробництва України за видами діяльності (2013 р. порівняно з 2010 р.)

Код КВЕД 2010	Коефіцієнт еластичності		
	витрат на персонал від кількості зайнятих працівників, %	кількості зайнятих працівників від доходу від реалізації продукції, %	усіх витрат діяльності від доходу від реалізації продукції, %
B	-3,10	0,43	2,74
CA	-0,68	-0,07	1,57
CB	1,95	0,89	-2,61
CC	0,34	немає зміни факторної ознаки	немає зміни факторної ознаки
CD	3,36	0,57	0,68
CE	1,46	0,94	1,85
CF	1,24	1,44	2,49
CG	1,01	-2,13	12,19
CH	1,45	0,48	0,76
CI	0,67	0,83	0,34
CJ	1,08	2,21	-12,43
CK	-0,05	-0,02	1,19
CL	0,96	немає зміни факторної ознаки	немає зміни факторної ознаки
CM	1,13	-2,70	5,01
D	0,83	0,09	1,49
E	2,57	0,55	-1,42

Джерело: авторська розробка.

стицій у майбутню діяльність, розширення виробництва чи технічну модернізацію засобів праці. Зменшення усіх витрат діяльності при збільшенні доходу від реалізації на 1 % спостерігаємо на підприємствах з виробництва електричного устаткування (-12,43%), текстильного виробництва (-2,61%), водопостачання (-1,42%).

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз ефективності структурних змін підтвердив проблему нестабільності розвитку української промисловості. Динаміка зміни структури ресурсів, витрат і доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) з постійними змінами тенденції свідчить про «вразливість» промислового виробництва, відсутність стійких механізмів довготривалих економічних циклів, значний вплив зовнішнього середовища. Невизначеність розвитку вказує на кон'юнктуру природу структурних змін з орієнтацією на роль держави як регулятора бізнес-процесів.

Кожному з видів промислової діяльності притаманна різна інтенсивність та спрямованість структурних змін. Ефективність їх здійснення також різна. На основі проведених розрахунків виявляється специфіка ринкових трансформацій окремих видів промислового виробництва. Є поступове нарощування виробничих потужностей у харчовій промисловості, виробництві транспортних засобів та постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря. Зменшується виробництво коксу та питома вага добувної промисловості. Стабільними темпами розвивається хімічна промисловість. Там відбувається нарощування виробництва, залучення нових працівників та витрат на них. Здійснюється поступове збільшення персоналу в переробній

промисловості, за рахунок його зменшення в інших секціях. За певними видами діяльності спостерігається технічне оснащення виробництва, зменшення питомої ваги персоналу, підвищення капіталомісткості. Загалом, протягом 2010 – 2012 рр. масштабних структурних змін не виявлено. Ефективність їх здійснення характерна для деяких видів діяльності, а наслідки (ефекти) структурних змін потребують подальших досліджень. Перспективами подальших досліджень є проведення комплексного аналізу, з урахуванням декількох чинників впливу на ефективність діяльності промислового виробництва і побудова інтегрального показника ефективності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Класифікація видів економічної діяльності (ДК 009:2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Елисеєва І. І. Социальная статистика / И. И. Елисеєва. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 480 с.
3. Казинец Л. С. Темпы роста и структурные сдвиги в экономике / Л. С. Казинец. – М. : Экономика, 1981. – 184 с.
4. Stewart J. Assessing alternative dissimilarity indexes for comparing activity profiles / J. Stewart // Electronic International Journal of Time Use Research. – 2006. – Vol. 3, No. 1. – P. 49 – 59.
5. Осауленко О. Г. Оцінка ефективності міжгалузевих зрушень в промисловості в перехідний період / О. Г. Осауленко // Статистика України. – 2000. – № 3. – С. 8 – 14.
6. Збаразская Л. А. Межотраслевые сравнения ресурсоотдачи как инструмент оценки структурных сдвигов в промышленности Украины / Л. А. Збаразская, А. А. Чебанов // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 60. – Донецьк : ДонНТУ, 2003. – С. 21 – 29.

- 7. Чебанов О. О.** Оцінка ефективності структурних зрушень у промисловості України у 2007 – 2010 рр. / О. О. Чебанов, Л. О. Збаразька // Статистика України. – 2013. – № 1. – С. 28 – 35.
- 8. Фещенко О. Л.** Оцінка ефективності та регулювання структурних зрушень промислового виробництва : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.07.01 «Економіка промисловості» / О. Л. Фещенко ; Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. – Київ, 2004. – 20 с.
- 9.** Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / [В. М. Геєць, Л. В. Шинкарук, Т. І. Артьомова та ін.] ; за ред. Л. В. Шинкарук. – Київ : Ін-т економіки та прогнозування, 2011. – 696 с.
- 10.** Региональная статистика : учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальностям: «Статистика», «Региональная статистика», «Экономика и управление на предприятии», «Статистика отраслей национальной экономики» / Е. В. Зарова [и др.] ; ред. : В. М. Рябцев, Г. И. Чудилин. – М. : МИД, 2001. – 380 с.
- 11.** Теоретические и методологические основы структурной перестройки экономики Беларуси / Науч. ред. В. Н. Шимов, Я. М. Александрович ; Фонд фундаментальных исследований Республики Беларусь, Научно-исследовательский экономический ин-т Республики Беларусь. – Минск : НИЭИ Минэкономки РБ, 1996. – 331 с.
- 12. Рождественська Л. Л.** Статистика ринку товарів і послуг : навч. посіб. / Л. Л. Рождественська. – Київ : КНЕУ, 2005. – 419 с.
- 13.** Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання 2012». – Київ : Держ. служба статистики України, 2013. – 841 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- 14.** Методологічні роз'яснення щодо запровадження нової Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД 2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Rozhdestvenska, L. L. *Statystyka rynku tovariv i posluh* [Statistics of goods and services]. Kyiv: KNEU, 2005.
- Stewart, J. "Assessing alternative dissimilarity indexes for comparing activity profiles". *Electronic International Journal of Time Use Research*, vol. 3, no. 1 (2006): 49-59.
- "Statystychnyi zbirnyk «Dialnist sub'iektiv hospodariuvannia 2012»" [Statistical Yearbook "Activities entities 2012"]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Teoreticheskie i metodologicheskie osnovy strukturnoy perestroyki ekonomiki Belarusi* [Theoretical and methodological foundations of economic restructuring in Belarus]. Minsk: NIEI Minekonomiki RB, 1996.
- Zarova, E. V. et al. *Regionalnaia statistika* [Regional statistics]. Moscow: MID, 2001.
- Zbarazkaia, L. A., and Chebanov, A. A. "Mezhotraslevye sravneniia resursootdachi kak instrument otsenki strukturykh sdvigov v promyshlennosti Ukrainy" [Cross-industry comparisons impact of resources as a tool for assessing structural changes in the industry in Ukraine]. *Vestnik DonNTU* (2003): 21-29.

REFERENCES

- Chebanov, O. O., and Zbarazka, L. O. "Otsinka efektyvnosti strukturykh zrushen u promyslovosti Ukrainy u 2007 – 2010 rr." [Evaluation of structural changes in industry of Ukraine in 2007 – 2010]. *Statystyka Ukrainy*, no. 1 (2013): 28-35.
- Eliseeva, I. I. *Sotsialnaia statistika* [Social statistics]. Moscow: Finansy i statistika, 2003.
- Feshchenko, O. L. "Otsinka efektyvnosti ta rehuliuвання strukturykh zrushen promyslovoho vyrobnytstva" [Evaluating the effectiveness of regulation and structural changes in industrial production]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.07.01*, 2004.
- Heiets, V. M. et al. *Strukturi zminy ta ekonomichni rozvytok Ukrainy* [Structural change and economic development of Ukraine]. Kyiv: Ін-т економіки та прогнозування, 2011.
- "Klasyfikatsiia vydiv ekonomichnoi diialnosti (DK 009:2010)" [Classification of Economic Activities (DK 009: 2010)]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Kazinets, L. S. *Tempy rosta i strukturye sdvigi v ekonomike* [Growth and structural changes in the economy]. Moscow: Ekonomika, 1981.
- "Metodolohichni roz'iasnennia shchodo zaprovadzhennia novoi Klasyfikatsii vydiv ekonomichnoi diialnosti (KVED 2010)" [Methodological explanations regarding the implementation of the new Classification of Economic Activities (NACE 2010)]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Osaulenko, O. H. "Otsinka efektyvnosti mizhhaluzevykh zrushen v promyslovosti v perekhidnyi period" [Evaluation of intersectoral shifts in industry in transition]. *Statystyka Ukrainy*, no. 3 (2000): 8-14.

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ТА ОЦІНКИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ

© 2015 МАНДЗИНОВСЬКА Х. О.

УДК 360.015.002

Мандзіновська Х. О. Комплексний підхід до аналізу та оцінки фінансово-економічної діяльності підприємств машинобудування

Мета даної статті полягає в дослідженні сучасного стану підприємств машинобудівної галузі на основі даних Державної служби статистики України за 2009 – 2014 рр. Розглянуто основні фінансові показники діяльності машинобудівних підприємств, а саме: фінансовий результат до оподаткування; частку прибуткових підприємств і підприємств, що зазнали збитку; сума збитку та прибутку, а також рентабельність операційної діяльності. Визначено, яке місце займає машинобудування у промисловості країни загалом. Виконано аналіз обсягу та структури виробництва й реалізації продукції даної галузі. Проаналізовано індекси промислової продукції машинобудування за видами діяльності у відсотках до попереднього року. Визначено кількість інноваційно активних підприємств за аналізований період. У результаті дослідження було виділено основні тенденції розвитку машинобудування в Україні, виявлено проблеми та загрози, з якими стикаються вітчизняні машинобудівні підприємства, що, у свою чергу, уповільнюють або унеможливають їх подальший розвиток, та окреслено подальші перспективи розвитку вітчизняного машинобудівного комплексу. Перспектива подальших досліджень у даному напрямі повинна будуватися на підборі ефективних методів управління машинобудівними підприємствами з метою закріплення позицій та підвищення конкурентоспроможності даної галузі.

Ключові слова: машинобудування, обсяг реалізації продукції, індекс промисловості, рентабельність.

Рис.: 3. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 15.

Мандзіновська Христина Орестівна – аспірантка, кафедра фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту, Українська академія друкарства (вул. Підголюско, 19, Львів, 79020, Україна)

E-mail: manzel@meta.ua

УДК 360.015.002

Мандзиновская К. О. Комплексный подход к анализу и оценке финансово-экономической деятельности предприятий машиностроения

Цель данной статьи заключается в исследовании современного состояния предприятий машиностроительной отрасли на основе данных Государственной службы статистики Украины за 2009 – 2014 гг. Рассмотрены основные финансовые показатели деятельности машиностроительных предприятий, а именно: финансовый результат до налогообложения; доля прибыльных предприятий и предприятий, понесших ущерб; сумма ущерба и прибыли, а также рентабельность операционной деятельности. Определено место, которое занимает машиностроение в промышленности страны в целом. Выполнен анализ объема и структуры производства и реализации продукции данной отрасли. Проанализированы индексы промышленной продукции машиностроения по видам деятельности в процентах к предыдущему году. Определено количество инновационно активных предприятий за анализируемый период. В результате исследования были выделены основные тенденции развития машиностроения в Украине, выявлены проблемы и угрозы, с которыми сталкиваются отечественные машиностроительные предприятия, которые, в свою очередь, замедляют или делают невозможным их дальнейшее развитие, и намечены дальнейшие перспективы развития отечественного машиностроительного комплекса. Перспектива дальнейших исследований в данном направлении должна строиться на подборе эффективных методов управления машиностроительными предприятиями с целью закреплени позиций и повышения конкурентоспособности данной отрасли.

Ключевые слова: машиностроение, объем реализации продукции, индекс промышленности, рентабельность.

Рис.: 3. **Табл.:** 4. **Библ.:** 15.

Мандзиновская Кристина Орестовна – аспирантка, кафедра финансово-экономической безопасности, учета и аудита, Украинская академия печати (ул. Подголюско, 19, Львов, 79020, Украина)

E-mail: manzel@meta.ua

UDC 360.015.002

Mandzinovska K. O. Integrated Approach to the Analysis and Evaluation of Financial and Economic Activity of Machine-Building Enterprises

This article is aimed at studying the contemporary situation of the enterprises of machine-building industry based on data of State statistics service of Ukraine for 2009-2014. The main financial indicators of activity of the machine-building enterprises have been considered, namely: financial result before taxation; proportion of profitable enterprises and enterprises, which suffered losses; amount of losses and profits, as well as profitability of operations. The place of the machine-building sector within the country's industry in the whole has been determined. An analysis of the volume and structure of production and sales of products in terms of the industry has been conducted. The industry indexes related to the machine-building products have been analyzed by the activity types in per cent to the previous year. The number of innovatively active enterprises for the analyzed period has been defined. The study resulted in highlighting the major trends of machine-building industry development in Ukraine, also the problems and threats faced by the domestic machine-building enterprises have been identified, which, in turn, slow down or preclude the further development, the further prospects of development for the domestic machine-building complex has been outlined. The prospect of further research in this area should be based on the selection of methods for managing the machine-building enterprises in order to consolidate their positions and improve the competitiveness of the industry.

Key words: machine-building, sales volume, industry index, profitability.

Pic.: 3. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 15.

Mandzinovska Khrystyna O. – Postgraduate Student, Department of Financial and Economic Security, Accounting and Auditing, Ukrainian Academy of Printing (vul. Pidgolosko, 19, Lviv, 79020, Ukraine)

E-mail: manzel@meta.ua

Машинобудування є комплексною галуззю, яка базується на використанні здобутків і досягнень практично всіх галузей, воно є основою промисловості й відіграє вирішальну роль у реалізації досягнень науково-технічного прогресу в усіх сферах господарства, однак у сучасних реаліях його поточ-

ний стан можна охарактеризувати як неоднозначний, оскільки спостерігається спад виробництва.

Машинобудівний комплекс України потребує особливої уваги, адже рівень прогресу машинобудування як основи реального сектора сьогодні фактично визначає місце країни у світовому співтоваристві, є індикатором

її економічного піднесення та стимулює розвиток національної економіки.

Саме тому на сучасному етапі розвитку економіки України актуальності набуває постійний моніторинг фінансово-економічної діяльності машинобудівних підприємств – їх стану, особливостей господарювання, проблем та перспектив розвитку.

Дослідження динаміки фінансово-економічного стану та перспектив розвитку машинобудівної галузі надалі залишається дискусійним серед сучасних науковців. В Україні фінансово-економічний стан і тенденції розвитку машинобудівних підприємств досліджували такі науковці: Т. Васишин [2], В. Панченко [7], Р. Побережний [8], Н. Тарасова, А. Клименко, В. Ємельянов [9], А. Черномазюк, В. Стадник [14] та інші. Однак, незважаючи на значний науковий доробок, дане питання потребує більш детального дослідження та висвітлення невирішених досі проблем, зокрема, проблем і перспектив розвитку галузі на основі аналізу фінансово-економічної діяльності промислових і машинобудівних підприємств України.

Мета даної публікації полягає в аналізі основних фінансово-економічних показників машинобудівної галузі; здійсненні порівняльної оцінки діяльності промислових і машинобудівних підприємств за 2009 – 2014 рр.; визначенні загальної тенденції, проблем і перспектив розвитку машинобудування в Україні.

Складні умови, в яких опинився машинобудівний комплекс України, перш за все, стали наслідками поєднання світової фінансової кризи та внутрішніх проблем у зв'язку з воєнними діями на сході країни. Машинобудування України, на відміну від інших держав світу, базується на технологіях, що залишилися з часів Радянського Союзу, що знижує її конкурентоспроможність на світовому ринку.

У цій галузі у широких масштабах продовжують використовуватися характерні для радянської економіки витратні технології, що веде до зростання ресурсомісткості її продукції та перешкоджає скороченню витрат та випуску інноваційної продукції в інших галузях економіки [1].

Машинобудування, як і вся українська економіка, потребує поєднання управлінського досвіду минулого з найновітнішими надбаннями у сфері менеджменту та науково-дослідних досягнень [1, с. 24].

Для того, щоб визначити можливі шляхи покращення ситуації, у першу чергу важливо зробити аналіз фінансово-економічної діяльності стану підприємств машинобудування.

Щодо машинобудування, то ця галузь займає лише п'яте місце у складі промисловості України за обсягом реалізованої промислової продукції (10,2% від загального обсягу), поступаючись постачанню електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (24,5%), харчовій промисловості (18,3%), металургійній промисловості (16%) і добувній промисловості (10,4%). Дані наведено за розрахунками з *табл. 1*.

Машинобудування є багатогалузевим комплексом, який складається з:

- ✦ *виробництва машин і устаткування* – в яке входить механічне устаткування, машини і устаткування загального призначення, для сільського та лісового господарства, верстати, інші машини та устаткування спеціального призначення, побутові прилади;
- ✦ *електричного, електронного і оптичного устаткування* – офісне устаткування та ЕОМ, електричні машини та устаткування, апаратура для радіо, телебачення та зв'язку, медична техніка, вимірні засоби, оптична техніка та устаткування тощо;
- ✦ *транспортного устаткування* – автомобілі, причепи, мотоцикли, інші транспортні засоби, залізничний рухомий склад, літаючі апарати, будівництва та ремонт суден тощо [5, с. 158].

Аналізуючи машинобудівну промисловість на основі статистичних даних за 2009 – 2013 рр. за даними Державної служби статистики України [10, 11], розглянемо основні фінансові показники діяльності промислових і машинобудівних підприємств.

Динаміку фінансових результатів діяльності промислових і машинобудівних підприємств наведено в *табл. 2*.

Проведений аналіз промисловості та, зокрема, машинобудування показав, що у 2009 р. спостерігається найменше значення показника «Фінансовий результат до оподаткування» у розмірі 1974,8 млн грн. З 2010 р. до 2011 р. прослідковується поступове покращення динаміки даного показника до 15081,2 млн грн. Слід наголосити, що значну роль у збільшенні кількості збиткових підприємств промисловості зіграло зростання кредиторської та дебіторської заборгованостей.

Таблиця 1

Обсяги реалізованої промислової продукції за основними галузями промисловості (млн грн)

№ з/п	Вид промислової діяльності	2013 р.	
		Млн грн	У % до підсумку
1	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	342352,8	25,3
2	Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	261783,7	19,3
3	Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів	208225,4	15,4
4	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	154615,9	11,4
5	Машинобудування	117301,9	8,7
6	Промисловість	1354130,1	100

Джерело: складено автором за [6].

Фінансові результати діяльності підприємств машинобудівної галузі України за 2009 – 2013 рр. (млн грн)

Показник	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн					
Промисловість	-4760,7	31579,6	58892,4	20924,6	13698,3
Машинобудування	1974,8	7172,8	15081,2	13610,5	5526,9
Чистий прибуток/збиток					
Промисловість	-14192,5	11889,6	32229,9	2592,4	-4181,1
Машинобудування	37,8	4235,5	10777,9	9268,8	2768,6
Підприємства, що отримали прибуток, у % до загальної кількості підприємств					
Промисловість	59,7	59,2	62,6	62	63,3
Машинобудування	60,7	62,4	67,7	66,1	65,2
Сума прибутку, млн грн					
Промисловість	43697,4	69269,5	107006,8	84402,8	81336,9
Машинобудування	8359,7	10810,1	18299,9	16311,1	9597,8
Підприємства, які зазнали збитку, у % до загальної кількості підприємств					
Промисловість	40,3	40,8	37,4	38	36,7
Машинобудування	39,3	37,6	32,3	33,9	34,8
Сума збитку, млн грн					
Промисловість	48458,1	37689,9	48114,4	65478,2	67638,6
Машинобудування	6384,9	3637,3	3218,7	2700,6	4070,9

Джерело: складено автором за [13, 15].

Рентабельність підприємств є одним із найважливіших показників оцінювання ефективності функціонування підприємств будь-якої сфери діяльності. З метою оцінювання рівня прибутковості підприємств машинобудівної промисловості на *рис. 1* представлено динаміку показника рентабельності операційної діяльності підприємств досліджуваної галузі [2].

Аналізуючи *рис. 1*, можна сказати, що рівень рентабельності машинобудівних підприємств протягом 2009 – 2012 рр. стабільно зростає, а потім стрімко падає.

На думку автора, такий різкий спад рентабельності машинобудування в Україні пов'язаний з нестабільною фінансово-економічною ситуацією та воєнними подіями на сході України, оскільки значна частка машинобудівних підприємств, як свідчить статистика, зосереджено саме на сході.

Однією з найважливіших проблем сучасності залишається реалізація виготовленої продукції підприємств машинобудування. Отже, розглянемо обсяги реалізації продукції даної галузі (*табл. 3*).

На думку автора, невідповідність національної продукції вимогам світового ринку є однією з основних причин зниження обсягів реалізації продукції українських машинобудівних підприємств.

Аналіз діяльності машинобудівних підприємств за 2013 – 2014 рр. свідчить про зниження обсягів реалізації продукції порівняно з попередніми роками і складає 7,9%. Проте у розвинених країнах цей показник складає 25 – 45%. Це є негативною тенденцією, що свідчить про зниження значення машинобудівної галузі в економіці країни.

За результатами виконаних досліджень у 2010 – 2014 рр. можна стверджувати, що індекси обсягів про-

Рис. 1. Динаміка зміни рентабельності машинобудування України за 2009 – 2014 рр., % [10, 12]

Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності

Вид діяльності	2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.		Січень – листопад 2014 р.	
	Обсяг реалізованої продукції (млн грн)	% до всієї реалізованої продукції	Обсяг реалізованої продукції (млн грн)	% до всієї реалізованої продукції	Обсяг реалізованої продукції (млн грн)	% до всієї реалізованої продукції	Обсяг реалізованої продукції (млн грн)	% до всієї реалізованої продукції	Обсяг реалізованої продукції (млн грн)	% до всієї реалізованої продукції
Промисловість	1065108,2	100	1329256,3	100	1400680,2	100	1354130,1	100	1066769,4	100
Машинобудування	99270,5	9,3	133469,8	10,0	143533,1	10,2	117301,9	8,7	83534,3	7,9

Джерело: складено автором за [6].

мислової продукції для машинобудування мали максимальне значення за періоди: 2010 р. (136,1%), 2011 р. (117,2%) (рис. 2). Найменше значення показника характерне для 2014 р., де індекс становив лише 78,7%, що насамперед зумовлено, як зазначалося раніше, нестабільною фінансово-економічною ситуацією в країні.

Слід наголосити, що в сучасних реаліях машинобудівні підприємства приділяють велику увагу технічному переозброєнню виробництва та підготовці випуску інноваційної, конкурентоспроможної продукції, оскільки розвиток науково-технічної діяльності є запорукою ефективної діяльності та покращення фінансово-економічного стану будь-якої галузі, у тому числі й машинобудівної.

Аналіз кількості інноваційно активних машинобудівних підприємств свідчить, що, протягом 2009 – 2012 років їх кількість поступово збільшувалася, що є наслідком інноваційного розвитку галузі, але внаслідок впливу кризових явищ та відсутності належної інноваційної підтримки з боку держави у 2013 р. ситуація погіршилась, і кількість інноваційно активних підприємств значно зменшилась (рис. 3).

У цілому варто відзначити, що за аналізований період найважчими для промисловості в цілому і для машинобудування зокрема були 2009 р. та 2013 – 2014 рр. Саме за цей період спостерігається тенденція зниження практично всіх показників діяльності, що суттєво відки-

нуло галузь у розвитку назад. На підставі узагальнення результатів фінансово-економічної діяльності підприємств машинобудівного комплексу України було виділено основні тенденції, проблеми та перспективи розвитку машинобудування, що відображено в табл. 4.

Машинобудування є ключовою галуззю економіки України, практично «серцевиною» більшості галузей промисловості, тому її розвиток є дуже важливим. Однак, як бачимо з табл. 4, машинобудівна галузь України перебуває в скрутному становищі через наявність цілої низки проблем, що гальмують її розвиток.

ВИСНОВКИ

За результатами науково-фахової статті нами проаналізовано фінансово-економічний стан та окреслено ключові проблеми вітчизняного машинобудівного комплексу за період 2010 – 2014 рр.

Проведений аналіз засвідчує, що машинобудівні підприємства України функціонують в нестабільному фінансовому середовищі внаслідок воєнних подій на східних теренах нашої країни. Це підтверджує значна кількість збиткових підприємств, зниження індексу промисловості, обсягу реалізованої продукції та рентабельності, а також значний спад іноваційно активних підприємств.

Наявність негативних тенденцій розвитку машинобудування в Україні змушує вітчизняні підприємства приймати кардинальні зміни в кадровому забезпеченні, технічному переозброєнні, реконструкції та підвищенні ін-

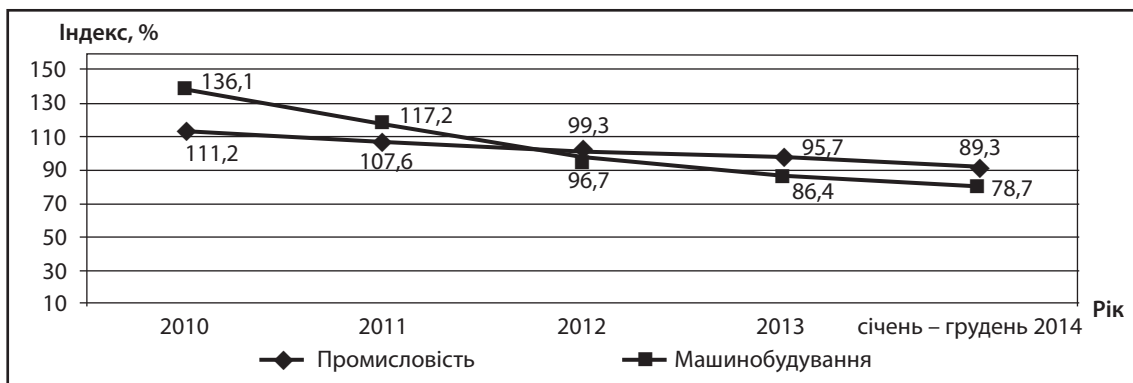

Рис. 2. Індекс промислової продукції України за 2010 – 2014 рр., % [3, 4]

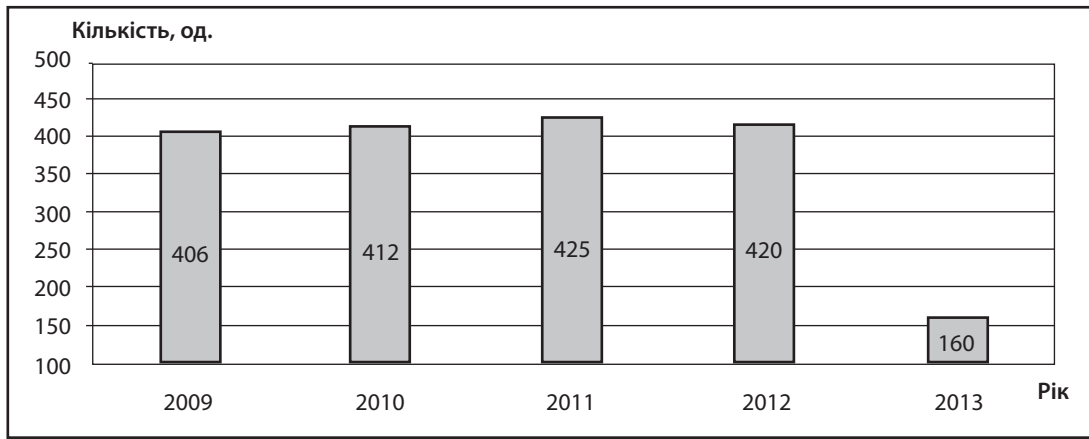

Рис. 3. Інноваційно активні машинобудівні підприємства України [11]

Таблиця 4

Комплексний підхід до аналізу основних тенденцій, проблем та перспектив розвитку машинобудування в Україні за 2009 – 2014 рр.

Тенденції розвитку за 2009 – 2014 рр.
2009 р. – посткризовий період – поступове підвищення показників фінансово-економічної діяльності даної галузі; 2010 – 2012 рр. – тенденції до зростання – підвищення рентабельності, обсягів реалізації, індексу промисловості продукції машинобудування та збільшення кількості інноваційно-активних підприємств
Сучасний стан машинобудування (2013 – 2014 рр.)
2013 – 2014 рр. – кризовий період для розвитку машинобудування – зниження обсягів реалізованої продукції (у 2011 р. становив 10,0%, а у 2014 р. – 7,9%), збільшилась частка збиткових підприємств до 34,8%, падіння рівня рентабельності у 2014 р. до 0,2% (у 2011 р. він становив 8,6%), зменшення індексу промислової продукції до 71,5%, зменшення кількості інноваційно-активних підприємств (у 2011 р. – 425, тоді як у 2013 р. – 160)
Проблеми розвитку машинобудування
Нестабільна загальна економічна та політична ситуація в країні; нестійкий фінансовий стан, висока частка збиткових підприємств, низька рентабельність їх діяльності; незначна частка (7,9%) машинобудівної продукції у структурі промисловості; основним джерелом фінансування інноваційного розвитку є власні кошти підприємств; невідповідність національної продукції вимогам світового ринку, а саме – низька якість, екологічні характеристики; висока ресурсо-, енерго- матеріаломісткість продукції машинобудування; низькі темпи розробки, освоєння і випуску нової продукції; низький рівень платоспроможного попиту на внутрішньому ринку; відтік висококваліфікованих кадрів з галузі через трудову міграцію
Перспективи розвитку машинобудування
Поліпшення структури ресурсного потенціалу машинобудівних підприємств, приведення її у відповідність до вимог часу; підвищення інноваційної активності та інвестиційної привабливості; розширення асортименту продукції машинобудування; необхідність державного стимулювання процесу технічного та технологічного оновлення виробничих фондів; підйом рівня механізації й автоматизації всіх стадій виробничого процесу; реконструкція ряду машинобудівних підприємств і закриття нерентабельних і збиткових підприємств

Джерело: складено автором за [2, 7 – 9, 14].

новаційної активності, що приведе до покращення якості та модернізації продукції та виведе її на новий рівень, що, у свою чергу, дозволить зайняти нові ніші на світовому ринку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакута А. В. Сучасний стан машинобудівного комплексу України: проблеми та перспективи / А. Бакута // Економічний вісник ЗДІА. – 2012. – № 2. – С. 22 – 31.
 2. Василюшин Т. Аналіз сучасного стану машинобудівної промисловості України та визначення основних проблем її розвитку / Т. Василюшин // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 4(43). – С. 10 – 20.
 3. Індекси промислової продукції за видами діяльності за січень – грудень 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/pr/ipp_vd_m/ipp_vd_m_u/ipp_vdm1214_u.htm

4. Індекси промислової продукції за видами діяльності 2010 – 2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/pr/iopp/iopp_u/iopp_12_u.htm
 5. Король К. В. Економічний стан та проблеми розвитку галузі машинобудування в Україні / К. Король // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – № 1(35). – С. 157 – 162.
 6. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010 – 2013 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/orp_rik_u.htm
 7. Панченко В. П. Соціально-економічні проблеми розвитку машинобудівної галузі України / В. П. Панченко // Ефективна економіка. – 2012. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1037>
 8. Побережний Р. О. Основні напрямки розвитку підприємств машинобудування / Р. О. Побережний // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – 2012. – № 13. – С. 90 – 100.

9. Промисловість України: тенденції, проблеми, перспективи : монографія / Н. В. Тарасова, Л. П. Клименко, В. М. Ємельянов та ін. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – 320 с. – С. 222 – 241.

10. Рентабельність операційної діяльності великих та середніх підприємств за видами промислової діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/rodp/rodp_ed/rodp_ed_u/rodp_ed_0313_u.htm

11. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» / За ред. І. В. Калачова. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 487 с.

12. Статистичний збірник «Промисловість України у 2007 – 2010 роках» / За ред. Л. М. Овденко. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 307 с.

13. Фінансові результати підприємств до оподаткування за видами промислової діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_u/fr_ed_0313_u.htm

14. Черномазюк А. Г. Сучасні тенденції розвитку вітчизняного машинобудування та його ресурсні детермінанти / А. Г. Черномазюк, В. В. Стадник // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 2 (6). – С. 91 – 99.

15. Чистий прибуток (збиток) великих та середніх підприємств за видами промислової діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/fin/chpr/chpr_pr/chpr_pr_u/chpr_pr_0114_u.htm

Науковий керівник – Штангрет А. М., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту» Української академії друкарства (Львів)

REFERENCES

Bakuta, A. V. "Suchasnyi stan mashynobudivnoho kompleksu Ukrainy: problemy ta perspektyvy" [The current state of engineering complex Ukraine: Problems and Prospects]. *Ekonomichnyi visnyk ZDIA*, no. 2 (2012): 22-31.

Chernomaziuk, A. H., and Stadnyk, V. V. "Suchasni tendentsii rozvytku vitchyznianoho mashynobuduvannya ta ioho resursni determinanty" [Modern trends in domestic engineering resource and its determinants]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 2 (6) (2010): 91-99.

"Chystyi prybutok (zbytok) velykykh ta serednikh pidpriemstv za vydamy promyslovoi diialnosti" [Net income (loss) of large and medium-sized enterprises of industrial activity]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/fin/chpr/chpr_pr/chpr_pr_u/chpr_pr_0114_u.htm

"Finansovi rezultaty pidpriemstv do opodatкування za vydamy promyslovoi diialnosti" [Financial results of enterprises before taxation of industrial activity]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_u/fr_ed_0313_u.htm

"Indeksy promyslovoi produktsii za vydamy diialnosti 2010-2013 rr." [Indices of industrial production by activity 2010-2013 biennium]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/pr/iopp/iopp_u/iopp_12_u.htm

"Indeksy promyslovoi produktsii za vydamy diialnosti za sichen-hruden 2014 roku" [Indices of industrial production by activity for January-December 2014]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/pr/ipp_vd_m/ipp_vd_m_u/ipp_vdm1214_u.htm

Korol, K. V. "Ekonomichnyi stan ta problemy rozvytku haluzi mashynobuduvannya v Ukraini" [The economic situation and problems of engineering in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 1 (35) (2014): 157-162.

Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini [Research and Innovation in Ukraine]. Kyiv: Derzhavna Sluzhba statystyky Ukrainy, 2013.

"Obsiah realizovanoi promyslovoi produktsii (tovariv, posluh) za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2010 – 2013 rokakh" [Volume of industrial products (goods and services) by economic activity in 2010 – 2013]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/orp_rik_u.htm

Poberezhnyi, R. O. "Osnovni napriamky rozvytku pidpriemstv mashynobuduvannya" [The main directions of development of mechanical engineering]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPl»*, no. 13 (2012): 90-10.

Promyslovist Ukrainy u 2007 – 2010 rokakh [Industry Ukraine in 2007 – 2010]. Kyiv: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, 2011.

Panchenko, V. P. "Sotsialno-ekonomichni problemy rozvytku mashynobudivnoi haluzi Ukrainy" [Socio-economic problems of machine-building industry of Ukraine]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1037>

"Rentabelnist operatsiinoi diialnosti velykykh ta serednikh pidpriemstv za vydamy promyslovoi diialnosti" [Return on operating large and medium enterprises of industrial activity]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/rodp/rodp_ed/rodp_ed_u/rodp_ed_0313_u.htm

Tarasova, N. V. et al. *Promyslovist Ukrainy: tendentsii, problemy, perspektyvy* [Ukraine Industry: Trends, Problems and Prospects]. Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 2011.

Vasylyshyn, T. "Analiz suchasnoho stanu mashynobudivnoi promyslovosti Ukrainy ta vyznachennia osnovnykh problem ii rozvytku" [Analysis of the current state of the engineering industry of Ukraine and identifies key problems of development]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 4 (43) (2013): 10-20.

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ВИЗНАЧЕННЯ КОНЦЕСІЙНИХ ПЛАТЕЖІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТІВ ДПП У МОРСЬКИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПОРТАХ УКРАЇНИ

© 2015 БАБИНА О. Є., ВЛАСОВА В. П.

УДК 334.75

Бабина О. Є., Власова В. П. Економічний механізм визначення концесійних платежів при реалізації проектів ДПП у морських торговельних портах України

У статті визначено, що одним з найефективніших інструментів розвитку морських торговельних портів (МТП) України є використання державно-приватного партнерства (ДПП). Найбільш поширеною формою ДПП у портовій галузі є концесія. Концесії в морських торговельних портах – це інструмент створення, модернізації, експлуатації об'єкта портової інфраструктури за рахунок коштів приватного інвестора. У статті розглянуто основні підходи до визначення розміру концесійних платежів і зазначено, що на сьогодні методика визначення концесійних платежів для об'єктів портової інфраструктури, які передаються в експлуатацію, відсутня. Розроблено економічний механізм визначення диференційованого розміру концесійних платежів для існуючих об'єктів портової інфраструктури (brownfield-проекти) на основі коефіцієнта інвестиційної привабливості, який враховує рівень прибутковості порту, ефективність використання його майна, платоспроможність, фінансову стійкість, логістичну привабливість та здатність до саморозвитку. Диференційований підхід до визначення розміру концесійних платежів за запропонованою методикою дозволить збільшити надходження до бюджету від МТП з високим і середнім рівнем інвестиційної привабливості та залучити інвестора в порти з низьким рівнем інвестиційної привабливості.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, морський торговельний порт, концесія, концесійні платежі, коефіцієнт інвестиційної привабливості.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 19.

Бабина Олена Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економіки і менеджменту, Київська державна академія водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (вул. Фрунзе, 9, Київ, 04071, Україна)

E-mail: ek_m_2013@ukr.net

Власова Валентина Петрівна – старший викладач кафедри економіки і менеджменту, Київська державна академія водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (вул. Фрунзе, 9, Київ, 04071, Україна)

E-mail: vp_vlasova@mail.ru

УДК 334.75

UDC 334.75

Бабина Е. Е., Власова В. П. Экономический механизм определения концессионных платежей при реализации проектов ГЧП в морских торговых портах Украины

Babyna O. Ye., Vlasova V. P. Economic Mechanism for Determining Concession Fees while Implementing the PPP-Projects for the Commercial Sea Ports of Ukraine

В статье определено, что одним из самых эффективных инструментов развития морских торговых портов (МТП) Украины является использование государственно-частного партнерства (ГЧП). Наиболее распространенной формой ГЧП в портовой отрасли является концессия. Концессии в морских торговых портах – это инструмент создания, модернизации, эксплуатации объекта портовой инфраструктуры за счет средств частного инвестора. В статье рассмотрены основные подходы к определению размера концессионных платежей и отмечено, что на сегодня методика определения концессионных платежей для объектов портовой инфраструктуры, которые передаются в эксплуатацию, отсутствует. Разработан экономический механизм определения дифференцированного размера концессионных платежей для существующих объектов портовой инфраструктуры (brownfield-проекты) на основании коэффициента инвестиционной привлекательности, который учитывает уровень прибыльности порта, эффективность использования его имущества, платежеспособность, финансовую устойчивость, логистическую привлекательность и способность к саморазвитию. Дифференцированный подход к определению размера концессионных платежей по предложенной методике позволит увеличить поступления в бюджет от МТП с высоким средним уровнем инвестиционной привлекательности и привлечь инвестора в порты с низким уровнем инвестиционной привлекательности.

The article determines that one of the most effective tools for development of commercial sea ports (CSP) of Ukraine is the use of public-private partnership (PPP). For the sea port industry branch, the most common form of PPP is concession. Concessions in the commercial sea ports is used for creating, updating, operation of a port infrastructure object at the expense of private investor. The article takes into consideration the main approaches to determining amounts of concession fees and it has been noted that at the present day there isn't a methodology for determining amounts of concession fees for the port infrastructure objects, which have been available to providing services. An economic mechanism for determining the differential amount of concession fees for the existing port infrastructure objects (brownfield projects) has been elaborated on the basis of investment attractiveness, which takes into account the level of profitability of sea port, efficiency in the use of its assets, solvency, financial sustainability, logistic and capacity for self-development. A differentiated approach to determining amounts of concession fees according to the proposed methodology will help to increase revenues from the CSP with a high average level of investment appeal and attract investor in ports with low investment attractiveness.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, морской торговый порт, концессия, концессионные платежи, коэффициент инвестиционной привлекательности.

Key words: public-private partnership, commercial sea port, concession, concession fees, coefficient of investment attractiveness.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 19.

Pic.: 3. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 19.

Бабина Елена Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры экономики и менеджмента, Киевская государственная академия водного транспорта им. гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного (ул. Фрунзе, 9, Киев, 04071, Украина)

E-mail: ek_m_2013@ukr.net

Власова Валентина Петровна – старший преподаватель кафедры экономики и менеджмента, Киевская государственная академия водного транспорта им. гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного (ул. Фрунзе, 9, Киев, 04071, Украина)

E-mail: vp_vlasova@mail.ru

E-mail: ek_m_2013@ukr.net

Vlasova Valentyna P. – Senior Lecturer of the Department of Economics and Management, Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachnyy (vul. Frunze, 9, Kyiv, 04071, Ukraine)

E-mail: vp_vlasova@mail.ru

Головною стратегічною метою розвитку морських торговельних портів (МТП) України є досягнення у найближчому майбутньому такого рівня розвитку портів, який би забезпечив їх гармонійне функціонування як елементу міжнародної транспортної мережі. Це означає, що вітчизняні порти повинні стати портами четвертого покоління.

На сьогоднішній день вітчизняні МТП перебувають у процесі реформування. У результаті реформи інвестиційне забезпечення розвитку МТП відбуватиметься на засадах державно-приватного партнерства (ДПП). Брайловський І. А. [1] зазначає, що «державна в проектах ДПП повинна, по-перше, відігравати роль творця справедливих «правил гри» (законодавчу роль); по-друге – об'єктивного арбітра (контрольноревізійну роль), що стежить за дотриманням правил кожної зі сторін; по-третє, роль специфічного бізнеспартнера, який бажає одержати різні переваги від співробітництва з приватним бізнесом».

Впродовж останніх років поняття «державно-приватне партнерство» є предметом ґрунтовних досліджень багатьох науковців. Дослідженню питань визначення сутності цього поняття, питанням формування та ефективного використання ДПП у різних галузях присвятили наукові праці багато вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: Варнавський В. Г. [2], Афанасьєва О. К. [3], Винницький Б., Лендєл М., Онищук Б., Сегварі П. [4], Шилепницький П. І. [5], Глен Паолетто [6], Роберто Бренес [7], Будник В. А. [8] та інші.

Незважаючи на велику кількість досліджень, невирішеними залишаються питання впровадження ДПП як дієвого інструменту забезпечення розвитку морських портів.

Метою статті є обґрунтування економічного механізму визначення концесійних платежів, який би стимулював залучення коштів для розвитку МТП України.

На думку авторів статті [9], сучасний морський торговельний порт є формою державно-приватного партнерства, в якій бере участь велика кількість компаній малого та середнього бізнесу, що виконують широкий

спектр портових послуг і надають велику кількість робочих місць. Ефективність залучення інвестиційних ресурсів на засадах ДПП залежить від ступеня готовності МТП до його впровадження. На рис. 1 наведено схему визначення готовності порту до впровадження ДПП.

На сьогодні портами реалізовано перші два етапи. Ідея партнерства держави та бізнесу в морських портах сприйнята та оцінена суспільством. Наприклад, Одеський МПТ вже близько двадцяти років використовує спільну діяльність, як форму ДПП. Складські комплекси, перевантажувальне обладнання юридично належить державі, проте «де факто» ними управляють приватні компанії, які вкладають кошти в їх розвиток та несуть відповідальність за ефективність і безпеку використання. У розвиток Одеського порту приватними компаніями вкладено понад 300 млн дол. [10].

В Адміністрації морських торговельних портів ведеться активна робота щодо залучення приватних інвесторів, визначено умови, на яких будуть реалізовуватися проекти ДПП. Ми можемо зазначити, що, наразі, стоїть завдання успішного впровадження проектів ДПП.

Основною проблемою для реалізації проектів є недосконалість нормативно-правової бази, необхідної для створення умов для повноцінного приватного інвестування в портову інфраструктуру. Перш за все, мова йде про прийняття всіх необхідних підзаконних актів, передбачених Законом України «Про морські порти України», у тому числі визначення меж портів, встановлення прав власників приватних операційних акваторій.

ДПП, як інструмент забезпечення розвитку та підвищення конкурентоспроможності морських портів, успішно застосовується в Латвії, Бельгії, Росії, Грузії, Італії, Туреччині, США та інших країнах.

ДПП у морських портах може реалізуватися в таких формах, як спільна діяльність, оренда, концесія. Найбільш поширеною формою ДПП у портовій галузі є концесія. Особливість її полягає в тому, що держава в рамках партнерських відносин, залишаючись повно-

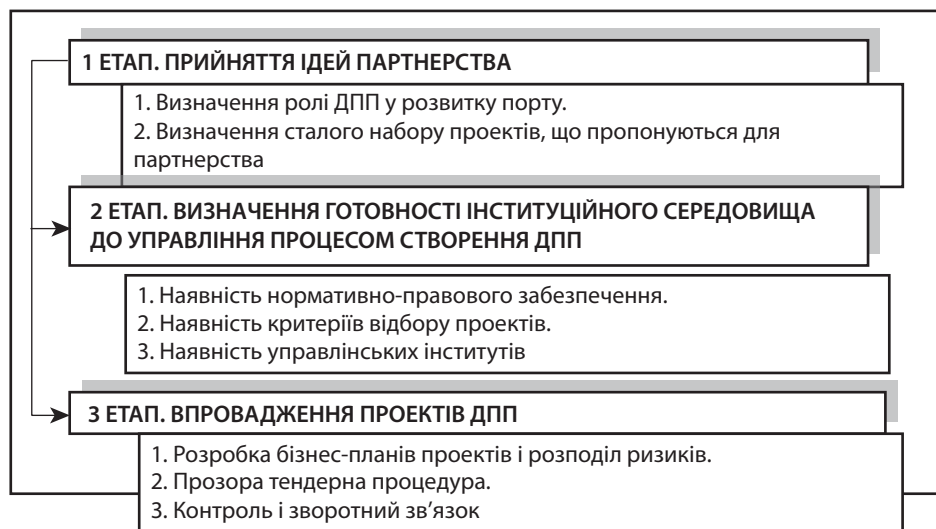

Рис. 1. Узагальнена схема визначення готовності впровадження ДПП у МТП

Джерело: складено авторами.

правним власником майна, що становить предмет концесійної угоди, уповноважує приватного партнера виконувати протягом певного часу обумовлені в договорі функції та наділяє його з цією метою відповідними повноваженнями, необхідними для забезпечення нормального функціонування об'єкта концесії. За використання державної власності концесіонер вносить плату на умовах, передбачених в угоді.

Закон України «Про морські порти» [11] дозволяє приватизацію портів, проте, на даному етапі реформування вітчизняної портової галузі, саме концесія є оптимальним варіантом співпраці. Вона дозволяє уряду вирішувати дві економічні проблеми: скоротити розміри державного фінансування розвитку портів та отримати до бюджетів усіх рівнів надходження від концесійних угод.

Аналіз літературних джерел [12, 13] дає змогу стверджувати, що на сьогоднішній день зміст поняття «концесія» розглядається в трьох напрямках:

- ✦ як особлива форма надання приватній особі на тимчасовій основі права на господарське використання державного або муніципального майна;
- ✦ як система відносин між державою та юридичною або фізичною особою, що виникають у результаті надання концесіонером прав на володіння, користування, а за певних умов – і на розпорядження державною власністю на договірній, строковій і платній основі, а також прав на здійснення певних видів діяльності;
- ✦ як передача концесіонером об'єкта державної власності для будівництва, модернізації, реконструкції, експлуатації, управління, обслуговування на визначених у договорі умовах і відповідно до концесійного законодавства.

Концесії в морських торговельних портах – це інструмент створення, модернізації, експлуатації об'єкта портової інфраструктури за рахунок коштів приватного інвестора.

На нашу думку, заслуговує уваги класифікація договорів концесії в морських портах залежно від цільового призначення і об'єкта концесії, проведена О. М. Кіфаком [14]. Концесійні договори, укладені відповідно до законодавства України, поділено на три групи:

- ✦ договори, в рамках яких об'єктом концесії виступає існуюче державне майно, а концесіонер одержує право на його експлуатацію – «концесія на експлуатацію»;
- ✦ договори, що передбачають не тільки право концесіонера на експлуатацію існуючого об'єкта концесії, але і його зобов'язання реконструювати такий об'єкт чи здійснити на його базі будівництво нових об'єктів – «концесія на реконструкцію»;
- ✦ договори, що передбачають право й обов'язок концесіонера здійснити будівництво нового об'єкта на вільній території і його подальшу експлуатацію – «концесія на будівництво» [14].

Ця класифікація вказує на обсяг робіт та, відповідно, обсяг інвестицій (оскільки держава залучає кон-

цесіонера передусім для вкладання ним коштів у об'єкт концесії), які має зробити концесіонер у морський порт. Якщо об'єкт концесії перебуває в належному стані, головне завдання концесіонера буде полягати в тому, щоб налагодити ефективний менеджмент, а саме – залучити належний вантажопотік та забезпечити рівномірність завантаження морського порту. Більшого обсягу інвестицій потребує договір на реконструкцію чи будівництво об'єкта концесії.

Виходячи з поданої класифікації визначення розмірів концесійних платежів, для кожного виду договору має відбуватись за різними методиками [8].

У світовій практиці розмір концесійних платежів у портах залежить від типу проекту. Підходи до розрахунку платежів по *greenfield*-проектів і *brownfield*-проектів принципово відрізняються [14].

Brownfield-проекти (будівництво на базі існуючих об'єктів) схожі з проектами з оренди державних активів. Міжнародна практика допускає розрахунок концесійних платежів у рамках таких проектів за аналогією з орендними платежами, а саме – на основі вартості існуючих державних активів, що передаються у концесію.

Платежі *greenfield*-проект (будівництво «з нуля»), зважаючи на їх специфіку, мають такі складові:

1) фіксовані регулярні платежі за використання державної території (наприклад, причалу), переданої для цілей реалізації концесійного проекту (за аналогією з орендою землі). Можуть встановлюватися або у фіксованому розмірі, або у процентному відношенні до вартості території, виходячи з її площі;

2) регулярні «гнучкі» платежі («*throughput royalty*»), розмір яких розраховується, виходячи з показників вантажообігу збудованого об'єкта концесії в тоннах або в TEU.

Подібний підхід є більш ефективним з точки зору держави, оскільки, з одного боку, інвестор, який вклав значні кошти в будівництво портового об'єкта, буде максимально зацікавлений у збільшенні його вантажообігу, що, відповідно, буде збільшувати не тільки прибуток інвестора, але і дохід держави від концесійних платежів. З іншого боку, навіть у випадку серйозного падіння вантажообігу з об'єктивних причин, державі гарантується мінімальний рівень платежів за рахунок фіксованої (орендної) складової – плати за користування територією, наданої у концесію.

Щодо об'єктів портової інфраструктури, які передаються в експлуатацію, методику визначення концесійних платежів на сьогодні не розроблено. Відсутність відповідної методики негативно впливає на порти, оскільки державне підприємство недоотримує доходів у разі заниженого розміру концесійних платежів, або взагалі втрачає потенційного інвестора, якщо ці платежі занадто високі.

Існує два основні підходи щодо визначення концесійних платежів:

1. Визначення розміру концесійного платежу в результаті концесійного конкурсу, як платежу від переможця, який запропонував вигідніші тарифи на перевантажувальні роботи та додаткові умови (у тому числі в частині впливу проекту на екологію, наповнення дер-

жавного та місцевого бюджетів, соціальної захищеності працівників тощо).

2. Визначення розміру концесійного платежу, виходячи з вартості основних засобів об'єкта концесії (саме цей підхід законодавчо закріплено).

Чинна універсальна Методика визначення розміру концесійних платежів передбачає їх розрахунок за спеціальною формулою [15]. Базою розрахунку є експертна ринкова вартість об'єкта концесії (річний розмір концесійного платежу не може перевищувати 10% від такої вартості).

Концесійні платежі – це економічна основа концесійної моделі. Сьогодні, маючи неефективну структуру управління галуззю, застарілі основні засоби, в умовах скорочення вантажопотоку і високо-рентабельного транзиту порти залишаються містоутворюючими підприємствами, що наповнюють бюджети всіх рівнів. Адміністрацією морських торговельних портів України (АМПУ) у 2014 р. до державного бюджету відраховано 386 млн грн, до державних цільових фондів 144 млн грн, обсяг інших обов'язкових платежів склав 55 млн грн. Розмір випланих згідно із законодавством дивідендів до Державного бюджету України склав 194 млн грн [16]. Отже, при реалізації концесійного механізму держава має отримувати не менше.

Розроблено економічний механізм визначення диференційованого розміру концесійних платежів для існуючих об'єктів портової інфраструктури (*brownfield*-проекти) з урахуванням коефіцієнта інвестиційної при-

вабливості. Для портів з високим рівнем інвестиційної привабливості застосовується підвищуючий коефіцієнт, для портів з низьким рівнем привабливості – понижуючий коефіцієнт. Методичні підходи до розрахунку концесійних платежів представлено на *рис. 2*.

Інвестиційна привабливість морського торговельного порту – це сукупність різноманітних факторів, що характеризують рівень прибутковості порту, ефективність використання його майна, платоспроможність, фінансову стійкість, логістичну привабливість та здатність до саморозвитку, що сприяє виникненню у потенційного інвестора бажання піти на певний ризик і забезпечити надходження інвестицій.

На інвестиційну привабливість МТП впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Основними зовнішніми факторами є: ступінь регулювання з боку держави, розвиток галузі, логістична привабливість та інвестиційна привабливість регіону, а внутрішніми – виробничий потенціал, фінансовий стан, менеджмент, інвестиційна програма порту, ступінь інноваційності.

Визначення інвестиційної привабливості МТП запропоновано здійснювати в такій послідовності (*рис. 3*).

Інтегральний показник інвестиційної привабливості МТП пропонуємо визначати за формулою:

$$R_{in} = 0,41K\phi + 0,29K_{лог} + 0,17K_{inr} + 0,13K_{np}, \quad (1)$$

де $K\phi$ – коефіцієнт, що характеризує фінансово-майновий стан; $K_{лог}$ – коефіцієнт логістичної привабливості; K_{inr} – коефіцієнт інвестиційної привабливості регіону; K_{np} – коефіцієнт перспективності розвитку порту.

Рис. 2. Методичні підходи до розрахунку концесійних платежів

Джерело: складено авторами.

Рис. 3. Основні етапи визначення інвестиційної привабливості МТП

Джерело: складено авторами.

Вагомість складових показника інвестиційної привабливості порту визначено за результатами проведених експертних досліджень методом попарних порівнянь.

Одиничними параметрами при визначенні коефіцієнта фінансово-майнового стану є показники майнового стану, показники ліквідності та фінансової стійкості, показники ділової активності та рентабельності, показники динаміки.

Одиничними параметрами при визначенні коефіцієнта логістичної привабливості є належність порту до МТК, розташування поблизу промислових районів, транспортна доступність, перспективні вантажопотоки, складська потужність, коефіцієнт використання пропускної спроможності. При визначенні складових даного показника використані дослідження Тимошук О. М. і Мельник О. В. [17].

Одиничними параметрами при визначенні коефіцієнта перспективності розвитку порту є можливість будівництва нових терміналів, причалів, складів, можливість обслуговування суден дедевейтом понад 200 тис. тонн, можливість створення транспортно-логістичних центрів.

Коефіцієнт інвестиційної привабливості регіону характеризує соціально-економічний стан регіону в той чи інший момент часу, тенденції його розвитку, що відображаються в інвестиційній активності, рівень задоволення фінансових, виробничих, організаційних та інших вимог чи інтересів інвестора щодо конкретного регіону [18]. Показник інвестиційної привабливості регіонів у 2014 р. наведено в дослідженні [19]. За подальші періоди цей показник пропонується визначати за методикою, запропонованою Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій [19].

За результатами розрахунку інтегрального показника інвестиційної привабливості та розробленою шкалою МТП України поділено на три групи: порти з високим, із середнім та низьким рівнем інвестиційної привабливості (табл. 1).

Диференційований підхід до визначення розміру концесійних платежів за запропонованою методикою дозволить збільшити надходження до бюджету від МТП з високим і середнім рівнем інвестиційної привабливості та залучити інвестора в порти з низьким рівнем інвестиційної привабливості. Дана методика дасть можливість захистити інтереси порту як концесієдавця, а також зацікавити потенційних інвесторів.

ВИСНОВКИ

Концесія визнана однією з прогресивних форм ДПП у портах. Для реалізації інвестиційних проектів на умовах концесії в Україні є всі передумови: вантажопотоки, бажання та можливості операторів, перспективи для розширення ринків збуту, створене інституційне середовище для інвестування в порти. Необхідно лише знайти правильну комбінацію існуючих інструментів на рівні взаємодії держави та приватних операторів з метою забезпечення балансу інтересів вантажовідправників та транспортних компаній. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Брайловський І. А.** Інтереси і вигоди приватного сектора в державно-приватному партнерстві / І. А. Браїловський // Бізнес Інформ. – 2013. – № 8. – С. 232 – 236.
- Варнавський В. Г.** Партнерство государства и частного сектора: формы, проекты, риски / В. Г. Варнавский. – РАН ; Ин-

Шкала визначення величини коефіцієнтів інвестиційної привабливості

Значення інтегрального показника інвестиційної привабливості порту, <i>Rin</i>	Величина коефіцієнта інвестиційної привабливості порту, <i>Kin</i>	Рівень інвестиційної привабливості порту
9,1 – 10	3	високий рівень
8,1 – 9	2,7	
7,1 – 8	2,5	
6,1 – 7	2,3	середній рівень
4,1 – 6	2	
3,1 – 4	1,5	
1 – 3	0,75	низький рівень

ститут мировой экономики и международных отношений. – М.: Наука, 2005. – 315 с. – С. 34.

3. Афанасьєва О. К. Організаційно-економічні основи розвитку державно-приватного партнерства в морських портах України: автореф. дис. ... канд. економ. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О. К. Афанасьєва. – Одеса, 2011. – 21 с.

4. Винницький Б. Досвід та перспективи впровадження державно-приватних партнерств в Україні та за кордоном / Б. Винницький, М. Лендьял, Б. Онищук, П. Сегварі. – К.: «К.І.С.», 2008. – 146 с.

5. Шилепницький П. І. Державно-приватне партнерство: теорія і практика: монографія / П. І. Шилепницький; Інститут регіональних досліджень НАН України. – Чернівці, 2011. – 455 с.

6. Paoletto, G. Public-Private Sector Partnerships: An Overview of Cause and Effect / G. Paoletto // Public-Private Partnership in the Social Sector: Issues and Country Experiences in Asia and the Pacific (ADB Policy Papers Series № 1) / Edited by Yidan Wang. – Tokyo: ADBI Publishing, Asian Development Bank Institute, 2000. – 346 p.

7. Brenes, R. The need for Public-Private sector strategic partnerships – Who does What? / R. Brenes // Paper delivered at the Executive Forum on National Export Strategies, Montreux, Switzerland, 5 – 8 October, 2005. – Montreux, 2005 [Electronic resource]. – Mode of access: www.intracen.org/workarea/DownloadAsset.aspx?id=52472

8. Будник В. А. Обоснование величины концессионных платежей по договорам концессии на строительство / В. А. Будник // Проблемы современной экономики. – 2013. – № 4 (48). – С. 338 – 338.

9. Топчієв О. Г. Одеський регіон: передумови формування, структура і територіальна організація господарства: навч. посіб. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова; авт. кол.: О. Г. Топчієв [керівник], І. І. Кондратюк, В. В. Яворська та ін. – Одеса: Астропринт, 2012. – 336 с.

10. Петров Я. Державно-приватне партнерство в портовому бізнесі / Я. Петров, О. Легка // Юридична газета № 37/ 14 вересня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.asterslaw.com/upload/iblock/966/yap_103.pdf

11. Закон «Про морські порти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4709-17>

12. Цогла О. Теоретичні засади трактування поняття «концесія» / О. Цогла // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 7(145). – С. 34 – 39.

13. Варваренко В. О целесообразности перехода на концессионные договоры в портах Украины / В. Варваренко // Транспорт. – 2010. – № 25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://auro.com.ua/ru/publication/?t=2&ob=30>

14. Кифак А. Концессия: международный опыт и украинское законодательство / А. Кифак // Порты Украины. – 2012. –

№ 09 (121) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://portsukraine.com/node/3059>

15. Методика розрахунку концесійних платежів: Постанова КМУ від 12.04.2000 р., № 639 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

16. Міністерство Інфраструктури України. Державне підприємство «Адміністрація морських портів України». Відповідь на запит № 464 від 28.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uspa.gov.ua/ru/>

17. Тимошук О. М. Формування механізму реалізації логістичної стратегії річкових портів / О. М. Тимошук, О. В. Мельник // Проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 146 – 155.

18. Асаул А. Систематизация факторов, характеризующих инвестиционную привлекательность регионов / А. Асаул // Региональная экономика. – 2004. – № 2. – С. 53 – 62.

19. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів. Повна версія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrproject.gov.ua.sistes

REFERENCES

Afanasyeva, O. K. "Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v morskyykh portakh Ukrainy" [Organizational and economic foundations of public-private partnerships in seaports Ukraine]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2011.

Asaul, A. "Sistematzatsiia faktorov, kharakterizuyushchikh investitsionnyu privlekatel'nost' regionov" [Systematization of factors that characterize the region's investment attractiveness]. *Regionalna ekonomika*, no. 2 (2004): 53-62.

Braillovskyi, I. A. "Interesy i vyhody pryvatnoho sektora v derzhavno-pryvatnomu partnerstvi" [Interest and use of the private sector in public-private partnership]. *Biznes Inform*, no. 8 (2013): 232-236.

Brenes, R. "The need for Public-Private sector strategic partnerships-Who does What?" <http://www.intracen.org/workarea/DownloadAsset.aspx?id=52472>

Budnik, V. A. "Obosnovanie velichiny kontsessionnykh plachezhey po dogovoram kontsessii na stroitel'stvo" [Justification of the value of concession payments under concession agreements for construction]. *Problemy sovremennoy ekonomiki*, no. 4 (48) (2013): 338-338.

Kifak, A. "Kontsessiia: mezhdunarodnyy opyt i ukrainskoe zakonodatel'stvo" [Concession: International Experience and Ukrainian legislation]. <http://portsukraine.com/node/3059>

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4709-17>

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon2.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2015).
Petrov, Ya., and Lehka, O. "Derzhavno-pryvatne partnerstvo v portovomu biznesi" [Public-private partnership in the port business]. http://www.asterslaw.com/upload/iblock/966/yap_103.pdf

Paoletto, G. "Public-Private Sector Partnerships: An Overview of Cause and Effect". In *Public-Private Partnership in the Social Sector: Issues and Country Experiences in Asia and the Pacific (ADB Policy Papers Series №1)*. Tokyo: ADBI Publishing; Asian Development Bank Institute, 2000.

"Reitynh investytsiinoi pryvablyvosti rehioniv. Povna versiia" [Rating investment attractiveness of regions. Full version]. ukropject.gov.ua.sistes

Shylepnytskyi, P. I. *Derzhavno-pryvatne partnerstvo: teoriia i praktyka* [Public-private partnerships: Theory and Practice]. Chernivtsi, 2011.

Topchiiev, O. H. *Odeskyi rehion: peredumovy formuvannia, struktura i terytorialna orhanizatsiia hospodarstva* [Odessa region: background formation, structure and territorial organization of the economy]. Odesa: Astroprint, 2012.

Tymoshchuk, O. M., and Melnyk, O. V. "Formuvannia mekhanizmu realizatsii lohistychnoi stratehii richkovykh portiv" [Forma-

tion mechanism for implementing sourcing river ports]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2013): 146-155.

Tsohla, O. "Teoretychni zasady traktuvannia poniattia «kontsesiia»" [The theoretical basis of the interpretation of the concept of "license"]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 7 (145) (2013): 34-39.

Varvarenko, V. "O tselesoobraznosti perekhoda na kontsesionnye dogovory v portakh Ukrainy" [On the feasibility of transition to concession contracts in the ports of Ukraine]. <http://pravda.tis.ua/pravda>.

Varnavskiy, V. G. *Partnerstvo gosudarstva i chastnogo sektora: formy, proekty, riski* [Partnership between the government and the private sector: forms, projects, risks]. Moscow: Nauka, 2005.

Vynnytskyi, B. et al. *Dosvid ta perspektyvy vprovadzhennia derzhavno-pryvatnykh partnerstv v Ukraini ta za kordonom* [Experience and prospects of public-private partnerships in Ukraine and abroad]. Kyiv: K. I. S., 2008.

УДК 351.087.431.3:332.1.003.12(477)

ОЦІНКА СТАНУ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

© 2015 ТКАЧЕНКО І. В.

УДК 351.087.431.3:332.1.003.12(477)

Ткаченко І. В. Оцінка стану Пенсійного фонду України: регіональний аспект

Метою даного дослідження є визначення регіонів України, які створюють значне навантаження на бюджет Пенсійного фонду, а також здійснення аналізу обсягів надходжень пенсійних внесків і витрат на пенсійні виплати регіонів, що надасть можливість оцінити їх вплив на стан Пенсійного фонду країни в цілому та знайти джерела для його збалансування. У результаті здійснено аналіз демографічного стану та пенсійного забезпечення осіб пенсійного віку в розрізі регіонів України, виявлено взаємодіючі фактори та їх вплив на стан дохідної та витратної частин бюджету Пенсійного фонду. Також проведено оцінку участі кожного регіону у формуванні дохідної та витратної частин бюджету Пенсійного фонду, здійснено розподіл регіонів на групи за рівнем дефіциту та непокриттям витрат, що дало можливість виявити регіони «критичної групи», які створюють значне фінансове навантаження на бюджет Пенсійного фонду.

Ключові слова: демографічний стан, пенсійне забезпечення, власні пенсійні надходження, зайняте населення.

Табл.: 4. **Формул:** 1. **Бібл.:** 8.

Ткаченко Ірина Віталіївна – старший викладач кафедри обліку, аналізу і аудиту, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

E-mail: tirina@e-mail.ua

УДК 351.087.431.3:332.1.003.12(477)

Ткаченко И. В. Оценка состояния Пенсионного фонда Украины: региональный аспект

Целью данного исследования является определение регионов Украины, создающих значительную нагрузку на бюджет Пенсионного фонда, а также проведение анализа относительно объемов поступлений пенсионных взносов и расходов на пенсионные выплаты регионов, что позволит оценить их влияние на состояние Пенсионного фонда страны в целом и найти источники для его сбалансирования. В результате проведен анализ демографического состояния и пенсионного обеспечения лиц пенсионного возраста в разрезе регионов Украины, определены взаимодействующие факторы и их влияние на состояние доходной и расходной частей бюджета Пенсионного фонда. Также выполнена оценка участия каждого региона в формировании доходной и расходной частей бюджета Пенсионного фонда. Проведено распределение регионов на группы по уровню дефицита и непокрытию расходов, что дало возможность выявить регионы «критической группы», которые создают значительную финансовую нагрузку на бюджет Пенсионного фонда.

Ключевые слова: демографическое состояние, пенсионное обеспечение, собственные пенсионные поступления, занятое население.

Табл.: 4. **Формул:** 1. **Библ.:** 8.

Ткаченко Ирина Виталиевна – старший преподаватель кафедры учета, анализа и аудита, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского (ул. Первомайская, 20, Кременчуг, 39600, Украина)

E-mail: tirina@e-mail.ua

UDC 351.087.431.3:332.1.003.12(477)

Tkachenko I. V. Estimating the Status of the Pension Fund of Ukraine: Regional Aspect

This study is aimed to determine the regions of Ukraine, which are posing a significant strain on budget of the Pension Fund, as well as analyze the income volumes of pension contributions and payments to regions, in order to estimate the impacts on the State Pension Fund of the country in a whole and to find sources for its balancing. As result, an analysis of the demographic status and pension maintenance of persons in the retirement age by regions of Ukraine has been conducted, the interacting factors and their impact on the state of revenues and expenditures of the Pension Fund budget have been determined. Also, each region's participation in the formation of revenues and expenditures of the Pension Fund budget has been evaluated. A grouping of regions by the level of deficit and failure to cover expenditures has been carried out, which helped to identify the regions from «critical group», creating a significant financial burden on the Pension Fund budget.

Key words: demographic status, pension maintenance, private pension income, employed population.

Tabl.: 4. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 8.

Tkachenko Iryna V. – Senior Lecturer of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskiy National University (vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine)

E-mail: tirina@e-mail.ua

Paoletto, G. "Public-Private Sector Partnerships: An Overview of Cause and Effect". In *Public-Private Partnership in the Social Sector: Issues and Country Experiences in Asia and the Pacific (ADB Policy Papers Series №1)*. Tokyo: ADBI Publishing; Asian Development Bank Institute, 2000.

"Reitynh investytsiinoi pryvablyvosti rehioniv. Povna versiiia" [Rating investment attractiveness of regions. Full version]. ukropject.gov.ua.sistes

Shylepnytskyi, P. I. *Derzhavno-pryvatne partnerstvo: teoriia i praktyka* [Public-private partnerships: Theory and Practice]. Chernivtsi, 2011.

Topchiiev, O. H. *Odeskyi rehion: peredumovy formuvannia, struktura i terytorialna orhanizatsiia hospodarstva* [Odessa region: background formation, structure and territorial organization of the economy]. Odesa: Astroprint, 2012.

Tymoshchuk, O. M., and Melnyk, O. V. "Formuvannia mekhanizmu realizatsii lohistychnoi stratehii richkovykh portiv" [Forma-

tion mechanism for implementing sourcing river ports]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2013): 146-155.

Tsohla, O. "Teoretychni zasady traktuvannia poniattia «kontsesiia»" [The theoretical basis of the interpretation of the concept of "license"]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 7 (145) (2013): 34-39.

Varvarenko, V. "O tselesoobraznosti perekhoda na kontsesionnye dogovory v portakh Ukrainy" [On the feasibility of transition to concession contracts in the ports of Ukraine]. <http://pravda.tis.ua/pravda>.

Varnavskiy, V. G. *Partnerstvo gosudarstva i chastnogo sektora: formy, proekty, riski* [Partnership between the government and the private sector: forms, projects, risks]. Moscow: Nauka, 2005.

Vynnytskyi, B. et al. *Dosvid ta perspektyvy vprovadzhennia derzhavno-pryvatnykh partnerstv v Ukraini ta za kordonom* [Experience and prospects of public-private partnerships in Ukraine and abroad]. Kyiv: K. I. S., 2008.

УДК 351.087.431.3:332.1.003.12(477)

ОЦІНКА СТАНУ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

© 2015 ТКАЧЕНКО І. В.

УДК 351.087.431.3:332.1.003.12(477)

Ткаченко І. В. Оцінка стану Пенсійного фонду України: регіональний аспект

Метою даного дослідження є визначення регіонів України, які створюють значне навантаження на бюджет Пенсійного фонду, а також здійснення аналізу обсягів надходжень пенсійних внесків і витрат на пенсійні виплати регіонів, що надасть можливість оцінити їх вплив на стан Пенсійного фонду країни в цілому та знайти джерела для його збалансування. У результаті здійснено аналіз демографічного стану та пенсійного забезпечення осіб пенсійного віку в розрізі регіонів України, виявлено взаємодіючі фактори та їх вплив на стан дохідної та витратної частин бюджету Пенсійного фонду. Також проведено оцінку участі кожного регіону у формуванні дохідної та витратної частин бюджету Пенсійного фонду, здійснено розподіл регіонів на групи за рівнем дефіциту та непокриттям витрат, що дало можливість виявити регіони «критичної групи», які створюють значне фінансове навантаження на бюджет Пенсійного фонду.

Ключові слова: демографічний стан, пенсійне забезпечення, власні пенсійні надходження, зайняте населення.

Табл.: 4. **Формул:** 1. **Бібл.:** 8.

Ткаченко Ірина Віталіївна – старший викладач кафедри обліку, аналізу і аудиту, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

E-mail: tirina@e-mail.ua

УДК 351.087.431.3:332.1.003.12(477)

Ткаченко И. В. Оценка состояния Пенсионного фонда Украины: региональный аспект

Целью данного исследования является определение регионов Украины, создающих значительную нагрузку на бюджет Пенсионного фонда, а также проведение анализа относительно объемов поступлений пенсионных взносов и расходов на пенсионные выплаты регионов, что позволит оценить их влияние на состояние Пенсионного фонда страны в целом и найти источники для его сбалансирования. В результате проведен анализ демографического состояния и пенсионного обеспечения лиц пенсионного возраста в разрезе регионов Украины, определены взаимодействующие факторы и их влияние на состояние доходной и расходной частей бюджета Пенсионного фонда. Также выполнена оценка участия каждого региона в формировании доходной и расходной частей бюджета Пенсионного фонда. Проведено распределение регионов на группы по уровню дефицита и непокрытию расходов, что дало возможность выявить регионы «критической группы», которые создают значительную финансовую нагрузку на бюджет Пенсионного фонда.

Ключевые слова: демографическое состояние, пенсионное обеспечение, собственные пенсионные поступления, занятое население.

Табл.: 4. **Формул:** 1. **Библ.:** 8.

Ткаченко Ирина Виталиевна – старший преподаватель кафедры учета, анализа и аудита, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского (ул. Первомайская, 20, Кременчуг, 39600, Украина)

E-mail: tirina@e-mail.ua

UDC 351.087.431.3:332.1.003.12(477)

Tkachenko I. V. Estimating the Status of the Pension Fund of Ukraine: Regional Aspect

This study is aimed to determine the regions of Ukraine, which are posing a significant strain on budget of the Pension Fund, as well as analyze the income volumes of pension contributions and payments to regions, in order to estimate the impacts on the State Pension Fund of the country in a whole and to find sources for its balancing. As result, an analysis of the demographic status and pension maintenance of persons in the retirement age by regions of Ukraine has been conducted, the interacting factors and their impact on the state of revenues and expenditures of the Pension Fund budget have been determined. Also, each region's participation in the formation of revenues and expenditures of the Pension Fund budget has been evaluated. A grouping of regions by the level of deficit and failure to cover expenditures has been carried out, which helped to identify the regions from «critical group», creating a significant financial burden on the Pension Fund budget.

Key words: demographic status, pension maintenance, private pension income, employed population.

Tabl.: 4. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 8.

Tkachenko Iryna V. – Senior Lecturer of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskiy National University (vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine)

E-mail: tirina@e-mail.ua

Поряд із загальними пріоритетами розвитку регіонів соціально-економічний розвиток завжди має велике значення, бо в сукупності визначає загальний стан розвитку країни в цілому. Українська пенсійна система пережила багато змін і реформ, але актуальними залишаються питання стосовно процесу формування і використання коштів Пенсійного фонду, зокрема на рівні регіонів країни, що і зумовило вибір теми дослідження.

Питання розробки механізмів сприяння підвищенню ефективності пенсійних реформуваль розглядали С. В. Онишко та Л. С. Миргородська [6], основні проблеми формування пенсійного фонду у Дніпропетровській області вивчали В. В. Даценко та І. І. Туболец [3]. Сучасним інструментам пенсійного забезпечення присвятили свої наукові праці Виноходова С. Г., Долгова О. О. [2]. Визначення ступеня розвитку пенсійної системи України та її вплив на соціальний стан населення досліджували Л. В. Батченко та М. М. Деліні [1]. Значимий внесок у формування національної концепції пенсійного забезпечення зробили Б. Зайчук [4], М. Папієв [8].

Метою даної статті є визначення регіонів України, які створюють значне навантаження на бюджет Пенсійного фонду, що і є причиною його дисбалансу. Здій-

снення аналізу обсягів надходжень пенсійних внесків і витрат на пенсійні виплати регіону надасть можливість здійснити оцінку їх впливу на процес формування Пенсійного фонду країни в цілому та знайти джерела для його збалансування.

Для проведення дослідження визначимо основні етапи аналізу, здійснення якого планується з використанням методу ранжирування:

1) визначення демографічного стану та пенсійного забезпечення осіб пенсійного віку регіонів;

2) виявлення взаємодіючих факторів та оцінка їх впливу на стан дохідної та витратної частини бюджету Пенсійного фонду;

3) оцінка участі кожного регіону України у формуванні дохідної та витратної частини бюджету Пенсійного фонду;

4) розподіл регіонів на групи за рівнем дефіциту та непокриттям витрат.

Для аналізу демографічного стану та пенсійного забезпечення осіб пенсійного віку регіонів використовуємо такі показники: кількість наявного населення, кількість осіб пенсійного віку, їх частка у загальній чисельності наявного населення та розмір середньої пенсії по регіонах (табл. 1)

Таблиця 1

Аналіз демографічного стану та пенсійного забезпечення осіб пенсійного віку в розрізі регіонів України у 2013 р.

Регіон України	Наявне населення, осіб	Кількість осіб пенсійного віку	Частка осіб пенсійного віку в кількості наявного населення	Середня пенсія, грн
1	2	3	4	5
АРК	1967200	559462	28,4	1397
Вінницька	1618300	512647	31,7	1294
Волинська	1041300	284150	27,3	1302
Дніпропетровська	3292400	1021730	31,0	1564
Донецька	4343900	1403577	32,3	1734
Житомирська	1262500	412178	32,6	1335
Закарпатська	1256900	293984	23,4	1254
Запорізька	1775800	553120	31,1	1497
Івано-Франківська	1382100	370942	26,8	1312
Київська	1725500	747048	43,3	1996
Кіровоградська	987600	310460	31,4	1322
Луганська	2239500	739117	33,0	1682
Львівська	2538400	714003	28,1	1357
м. Київ	2868700	563451	19,6	1488
м. Севастополь	385900	119358	30,9	1617
Миколаївська	1168400	344812	29,5	1385
Одеська	2396500	651692	27,2	1414
Полтавська	1458200	469218	32,2	1408
Рівненська	1158800	313958	27,1	1309
Сумська	1133000	366172	32,3	1343
Тернопільська	1073300	308378	28,7	1222
Харківська	2737200	808785	29,5	1438
Херсонська	1072500	310899	29,0	1308

1	2	3	4	5
Хмельницька	1307000	424574	32,5	1297
Черкаська	1260000	425131	33,7	1337
Чернівецька	908500	239024	26,3	1262
Чернігівська	1066800	372873	35,0	1345

Джерело: складено автором за даними [7].

Аналіз показав такі результати:

- ✦ за показником «кількість осіб пенсійного віку» до першої п'ятірки входять такі області: Донецька (1,4 млн осіб), Дніпропетровська (1,0 млн осіб), Харківська (0,8 млн осіб), Київська (0,7 млн осіб) та Луганська (0,7 млн осіб).
- ✦ за «часткою осіб пенсійного віку в загальній чисельності наявного населення» до першої п'ятірки входять такі області: Київська (43,3%), Чернігівська (35,0%), Черкаська (33,7%), Луганська (33,0%), Житомирська (32,6%).
- ✦ за розміщенням регіонів у порядку зменшення розмірів середньої пенсії до перших п'яти лідерів належать такі області: Київська (1996 грн), Донецька (1734 грн), Луганська (1682 грн), м. Севастополь (1617 грн), Дніпропетровська (1564 грн).

Як бачимо, у Київській та Луганській областях кількість пенсіонерів висока не лише в абсолютних цифрах, а й у розрахунку на одного мешканця. Ситуація вказує на безумовне старіння населення цих регіонів, що значно впливає на загальний стан Пенсійного фонду країни. До того ж, найбільший показник середньої пенсії в цих областях спонукає до подальшого проведення аналізу.

Враховуючи те, що обсяг надходжень до бюджету Пенсійного фонду прямо залежить від розміру середньої заробітної плати (як джерела сплати єдиного соціального внеску) та кількості зайнятого населення (як платника єдиного соціального внеску) для оцінки стану дохідної частини застосуємо саме ці показники (табл. 2).

За обсягами власних надходжень розподіл областей показує, що найбільшу частку в загальній сумі надходжень до Пенсійного фонду складають власні надходження від м. Києва (18,3%), Донецької (12,0%), Дніпропетровської (9,6%), Харківської (5,6%) та Луганської (5,3%) областей.

Далі перейдемо до оцінки впливу факторів на обсяги власних надходжень вказаних регіонів.

1. Фактор «розмір середньої заробітної плати» на обсяги власних надходжень має:

- ✦ прямий вплив – у м. Києві та Луганській області;
- ✦ непрямий вплив – у Донецькій, Дніпропетровській, Харківській областях.

2. Фактор «кількість зайнятого населення» на обсяги власних надходжень має:

- ✦ прямий вплив у Донецькій, Дніпропетровській, Харківській областях;
- ✦ непрямий вплив – у м. Києві та Луганській області.

Проведена оцінка показала, що для Донецької та Дніпропетровської областей резервом збільшення власних надходжень до Пенсійного фонду є збільшення кількості зайнятого населення, на що вказує рейтинг областей за цим показником, для Харківської області – зростання середньої заробітної плати.

Для об'єктивної оцінки впливу кожного з регіонів на бюджет Пенсійного фонду необхідно розглянути його витратну частину, взявши для аналізу такі показники – кількість осіб пенсійного віку та розмір середньої пенсії по регіонах України (табл. 3).

У результаті ранжирування регіонів за обсягом витрат на виплату пенсій найбільших досягають показники у Донецькій (29205,6 млн грн), Дніпропетровській (19175,8 млн грн), Київській (17893,3 млн грн), Луганській (14918,3 млн грн) і Харківській (13956,4 млн грн) областях.

1. Фактор «кількість осіб пенсійного віку» на обсяги витрат на виплату пенсій має:

- ✦ прямий вплив – у Донецькій, Дніпропетровській та Харківській областях;
- ✦ непрямий вплив – у Київській та Луганській областях.

2. Фактор «середній розмір пенсії» на обсяги витрат на виплату пенсій має:

- ✦ прямий вплив – у Київській та Луганській областях;
- ✦ непрямий вплив – у Донецькій, Дніпропетровській та Харківській областях.

Для подальшої оцінки участі кожного регіону України у формуванні дохідної та витратної частини бюджету Пенсійного фонду здійснимо порівняння надходжень і видатків кожного регіону та обчислимо їх частку у загальних доходах і витратах (табл. 4). Як бачимо, має місце певна територіальна диференціація – диспропорції у формуванні і витрачанні бюджету Пенсійного фонду. Загалом існуючі диспропорції пов'язані з нерівномірністю соціально-економічного розвитку регіонів, розрізненням розподілу капіталу по різних галузях, територіальними відмінностями в забезпеченні природними та трудовими ресурсами, природно-кліматичними та соціально-демографічними особливостями.

Так, найвищі показники виробництва доданої вартості, яка включає оплату праці найманих працівників, податки, пов'язані з виробництвом та валовий прибуток, характерні для високоіндустріальних регіонів (Донецька і Дніпропетровська, Запорізька, Луганська обл.) і є найнижчими – для аграрно-індустріальних (Чернівецька, Тернопільська, Закарпатська, Херсонська обл.).

На економічні можливості регіонів значно впливають і капітальні вкладення, що здійснюються в роз-

Ранжирування регіонів України за обсягами власних наповнень бюджету Пенсійного фонду та факторів впливу на них (2013 р.)

№	Регіон України	Власні надходження, млн грн	Частка у загальній сумі власних надходжень, %	Регіон України	Зайняте населення, тис. осіб	Регіон України	Розмір середньої заробітної плати, грн	Регіон України	Частка зайнятого у складі економічно активного, %
1	м. Київ	30542,7	18,3	Донецька	1856,9	м. Київ	5007,0	м. Київ	94,8
2	Донецька	20028,0	12,0	Дніпропетровська	1460,8	Донецька	3755,0	Одеська	94,7
3	Дніпропетровська	16022,4	9,6	м. Київ	1292,5	Київська	3351,0	АРК	94,3
4	Харківська	9346,4	5,6	Харківська	1208,3	Луганська	3337,0	м. Севастополь	94,3
5	Луганська	8845,7	5,3	Львівська	1035,6	Дніпропетровська	3336,0	Київська	93,9
6	Львівська	7176,7	4,3	Одеська	987,6	Запорізька	3142,0	Луганська	93,8
7	Одеська	7176,7	4,3	Луганська	928,4	м. Севастополь	3114,0	Харківська	93,6
8	Запорізька	6676,0	4,0	АРК	849,5	Миколаївська	3094,0	Дніпропетровська	93,5
9	Київська	6509,1	3,9	Запорізька	764	Полтавська	2988,0	Запорізька	93,4
10	АРК	5340,8	3,2	Київська	718,5	Харківська	2975,0	Львівська	92,9
11	Полтавська	5340,8	3,2	Вінницька	635,1	Одеська	2947,0	Івано-Франківська	92,8
12	Вінницька	4005,6	2,4	Полтавська	604,8	АРК	2850,0	Миколаївська	92,6
13	Миколаївська	3338,0	2,0	Хмельницька	524,3	Рівненська	2844,0	Чернівецька	92,6
14	Черкаська	3338,0	2,0	Черкаська	524,1	Львівська	2789,0	Сумська	92,3
15	Житомирська	3171,1	1,9	Івано-Франківська	520,4	Сумська	2702,0	Донецька	92,2
16	Сумська	3171,1	1,9	Закарпатська	508,2	Черкаська	2682,0	Закарпатська	92,2
17	Хмельницька	3171,1	1,9	Житомирська	502,2	Івано-Франківська	2679,0	Волинська	92,2
18	Івано-Франківська	2837,3	1,7	Миколаївська	500,1	Вінницька	2651,0	Кіровоградська	92,1
19	Рівненська	2837,3	1,7	Сумська	461,5	Хмельницька	2641,0	Хмельницька	92,0
20	Кіровоградська	2670,4	1,6	Рівненська	446,5	Кіровоградська	2608,0	Полтавська	91,8
21	Чернігівська	2670,4	1,6	Херсонська	445,9	Волинська	2580,0	Вінницька	91,6
22	Закарпатська	2503,5	1,5	Чернігівська	419,4	Житомирська	2561,0	Херсонська	91,5
23	Волинська	2336,6	1,4	Волинська	412,3	Закарпатська	2553,0	Черкаська	91,1
24	Херсонська	2336,6	1,4	Тернопільська	400,3	Чернігівська	2504,0	Чернігівська	90,7
25	Тернопільська	2169,7	1,3	Кіровоградська	397,3	Чернівецька	2484,0	Житомирська	90,7
26	м. Севастополь	1669,0	1,0	Чернівецька	334,4	Херсонська	2464,0	Рівненська	90,6
27	Чернівецька	1669,0	1,0	м. Севастополь	162,9	Тернопільська	2359,0	Тернопільська	90,6

Джерело: складено автором за даними [7].

Ранжирування регіонів за певними статистичними показниками (2013 р.)

Регіон України	Співвідношення зайнятих до пенсіонерів	Регіон України	Демографічний коефіцієнт	Регіон України	Кількість осіб пенсійного віку	Регіон України	Середня пенсія, грн	Регіон України	Виплати на виплату пенсій, млн грн*
м. Київ	2,5	Київська	1,0	Донецька	1403577	Київська	1996	Донецька	29205,6
Закарпатська	1,8	Чернігівська	0,8	Дніпропетровська	1021730	Донецька	1734	Дніпропетровська	19175,8
Чернівецька	1,6	Черкаська	0,8	Харківська	808785	Луганська	1682	Київська	17893,3
Одеська	1,6	Житомирська	0,7	Київська	747048	м. Севастополь	1617	Луганська	14918,3
АРК	1,6	Хмельницька	0,7	Луганська	739117	Дніпропетровська	1564	Харківська	13956,4
Харківська	1,6	Луганська	0,7	Львівська	714003	Запорізька	1497	Львівська	11626,8
Рівненська	1,6	Вінницька	0,7	Одеська	651692	м. Київ	1488	Одеська	11057,9
Волинська	1,6	Полтавська	0,7	м. Київ	563451	Харківська	1438	м. Київ	10061,0
Миколаївська	1,6	Кіровоградська	0,7	АРК	559462	Одеська	1414	Запорізька	9936,2
Львівська	1,5	Донецька	0,7	Запорізька	553120	Полтавська	1408	АРК	9378,8
Херсонська	1,5	Сумська	0,7	Вінницька	512647	АРК	1397	Вінницька	7960,4
Івано-Франківська	1,5	Тернопільська	0,7	Полтавська	469218	Миколаївська	1385	Полтавська	7927,9
м. Севастополь	1,5	Запорізька	0,7	Черкаська	425131	Львівська	1357	Черкаська	6820,8
Дніпропетровська	1,5	Дніпропетровська	0,7	Хмельницька	424574	Чернігівська	1345	Хмельницька	6608,1
Запорізька	1,5	м. Севастополь	0,7	Житомирська	412178	Сумська	1343	Житомирська	6603,1
Тернопільська	1,4	Івано-Франківська	0,7	Чернігівська	372873	Черкаська	1337	Чернігівська	6018,2
Сумська	1,4	Херсонська	0,6	Івано-Франківська	370942	Житомирська	1335	Сумська	5901,2
Донецька	1,4	Львівська	0,6	Сумська	366172	Кіровоградська	1322	Івано-Франківська	5840,1
Кіровоградська	1,4	Миколаївська	0,6	Миколаївська	344812	Івано-Франківська	1312	Миколаївська	5730,8
Полтавська	1,4	Волинська	0,6	Рівненська	313958	Рівненська	1309	Рівненська	4931,7
Вінницька	1,4	Рівненська	0,6	Херсонська	310899	Херсонська	1308	Кіровоградська	4925,1
Луганська	1,4	Харківська	0,6	Кіровоградська	310460	Волинська	1302	Херсонська	4879,9
Хмельницька	1,4	АРК	0,6	Тернопільська	308378	Хмельницька	1297	Тернопільська	4522,1
Житомирська	1,3	Одеська	0,6	Закарпатська	293984	Вінницька	1294	Волинська	4439,6
Черкаська	1,3	Чернівецька	0,6	Волинська	284150	Чернівецька	1262	Закарпатська	4423,9
Чернігівська	1,3	Закарпатська	0,5	Чернівецька	239024	Закарпатська	1254	Чернівецька	3619,8
Київська	1,0	м. Київ	0,4	м. Севастополь	119358	Тернопільська	1222	м. Севастополь	2316,0

* – розраховано, виходячи з розміру середньої пенсії в регіоні і чисельності пенсіонерів.

Джерело: складено автором за даними [7].

Оцінка участі кожного регіону України у формуванні дохідної та витратної частини бюджету Пенсійного фонду за 2013 р.

Регіон України	Власні надходження, млрд грн	Частка у доходах, %	Витрати на виплату пенсій, млрд грн	Частка у витратах, %	Профіцит/дефіцит, млрд грн	Стан непокриття витрат власними доходами, %
АРК	5,3	3,2	9,4	4,0	-4,1	86,1
Вінницька	4,0	2,4	8,0	3,4	-4,0	99,4
Волинська	2,3	1,4	4,4	1,9	-2,1	94,7
Дніпропетровська	16,0	9,6	19,2	8,3	-3,2	32,9
Донецька	20,0	12,0	29,2	12,6	-9,2	62,8
Житомирська	3,2	1,9	6,6	2,8	-3,4	104,0
Закарпатська	2,5	1,5	4,4	1,9	-1,9	86,8
Запорізька	6,7	4,0	9,9	4,3	-3,3	65,6
Івано-Франківська	2,8	1,7	5,8	2,5	-3,0	102,8
Київська	6,5	3,9	17,9	7,7	-11,4	127,2
Кіровоградська	2,7	1,6	4,9	2,1	-2,3	91,6
Луганська	8,8	5,3	14,9	6,4	-6,1	81,4
Львівська	7,2	4,3	11,6	5,0	-4,5	76,5
Миколаївська	3,3	2,0	5,7	2,5	-2,4	83,5
Одеська	7,2	4,3	11,1	4,8	-3,9	70,2
Полтавська	5,3	3,2	7,9	3,4	-2,6	65,3
Рівненська	2,8	1,7	4,9	2,1	-2,1	84,9
Сумська	3,2	1,9	5,9	2,5	-2,7	92,5
Тернопільська	2,2	1,3	4,5	2,0	-2,4	104,0
Харківська	9,3	5,6	14,0	6,0	-4,6	66,1
Херсонська	2,3	1,4	4,9	2,1	-2,5	104,2
Хмельницька	3,2	1,9	6,6	2,9	-3,4	104,0
Черкаська	3,3	2,0	6,8	2,9	-3,5	102,1
Чернівецька	1,7	1,0	3,6	1,6	-2,0	107,8
Чернігівська	2,7	1,6	6,0	2,6	-3,3	111,3
м. Київ	30,5	18,3	10,1	4,3	20,5	-
м. Севастополь	1,7	1,0	2,3	1,0	-0,6	55,9
Разом	166,9	100	231,7	100	-64,8	x

Джерело: складено автором за даними [7].

виток Центрального, Донецького та Придніпровського районів країни. Нерівномірне розміщення населення та його вікова структура також має вплив на диференціацію економічного розвитку регіонів: найбільше населення зосереджено в Донецькому, Придніпровському районах, найнижчі показники чисельності територіального зосередження населення припадають на Подільський і Поліський райони країни [5].

Проведене дослідження свідчить про те, що витрати на виплату пенсій у кожному регіоні (окрім м. Києва) перевищують власні надходження, що, як наслідок, формує дефіцит бюджету Пенсійного фонду в цілому. Найбільшої диспропорції у співвідношенні доходів і витрат (перевищення витрат над доходами більш ніж у 2 рази) спостерігається у Вінницькій, Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Терно-

пільській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій та Чернігівській областях.

Далі перейдемо до аналізу стану бюджету Пенсійного фонду в розрізі регіонів. Стан профіциту бюджету має у м. Києві, а решта регіонів за рівнем дефіциту можна поділити на три групи із зазначенням інтервалу в абсолютному його значенні:

- ✦ регіони з низьким рівнем дефіциту (до 3 млрд грн);
- ✦ регіони із середнім рівнем дефіциту (від 3 до 6 млрд грн);
- ✦ регіони з високим рівнем дефіциту (від 6 млрд грн).

Так, враховуючи зазначені інтервали, до складу регіонів з низьким рівнем дефіциту входять 12 областей, із середнім рівнем – 11 областей та з високим – 3 області, зокрема це Київська, Луганська та Донецька області.

Однак для аналізу загального фінансового стану бюджету Пенсійного фонду важливе не тільки абсолютне значення дефіциту, а й відносне – тобто його відношення до рівня обсягів власних витрат регіонів на виплату пенсій. Тому далі розрахуємо показник стану непокриття витрат власними доходами регіонів за формулою:

$$C_{\text{нв}} = (B - (D - \delta)) / B,$$

де $C_{\text{нв}}$ – стан непокриття витрат; D – власні доходи регіону; δ – дефіцит бюджету регіону; B – витрати регіону на виплату пенсій.

Одержані результати дають можливість здійснити поділ регіонів на групи за станом непокриття витрат:

I група («критична») – регіони, в яких витрати взагалі не покриваються власними доходами (дефіцит перевищує власні надходження більш ніж на 100%). До складу цієї групи входять 9 областей. Середній показник для групи – 107,5%. Кількість осіб пенсійного віку, для яких не вистачає коштів на виплату пенсій в цих регіонах, у відносному значенні перевищує 50%. Можна сказати, що ці регіони створюють значне фінансове навантаження на бюджет Пенсійного фонду.

II група – регіони, в яких витрати не покривають власні доходи в межах від 50% до 100% – 16 областей. Середній показник для групи – 78,9%.

III група – регіони, в яких витрати покривають власні надходження в межах 50%. До складу цієї групи входить лише 1 область – Дніпропетровська, і показник непокриття витрат складає 32,9%, що вказує на незначне фінансове навантаження.

У результаті, ситуацію, що склалася у регіонах, які входять до складу критичної групи (I), можна охарактеризувати, по-перше, низькою зайнятістю населення, або його неофіційною зайнятістю та оплатою праці; по-друге, високим значенням демографічного коефіцієнта (як співвідношення пенсіонерів до зайнятого населення); і по-третє, низьким рівнем середньої заробітної плати – як об'єкта сплати єдиного соціального внеску.

ВИСНОВКИ

Вирішення проблеми дисбалансу у формуванні надходжень та видатків по регіонах «критичної групи» (I) можливо шляхом:

- ✦ підвищення самозайнятості у сфері сільського господарства та побутового обслуговування населення;
- ✦ збільшення зайнятості сільської молоді в розвитку сільського «зеленого туризму»;
- ✦ зростання ефективності аграрного виробництва (залучення неефективно використовуваних земель до складу посівних площ);
- ✦ розвитку тваринництва, птахівництва та садівництва;
- ✦ створення нових фермерських господарств;
- ✦ розбудови туристичної інфраструктури регіонів;
- ✦ розвитку транспортної, сервісної та соціальної інфраструктури в сільській місцевості для стимулювання зацікавленості інвесторів;

- ✦ посилення економічного стимулювання виробничих підприємств шляхом їх залучення до державних програм. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Батченко Л. В.** Розвиток реформованої пенсійної системи України та її вплив на формування механізму соціального самозахисту населення / Л. В. Батченко, М. М. Деліні // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 6. – С. 188 – 194.
2. **Виноходова С. Г.** Сучасні інструменти пенсійного забезпечення: компаративний аналіз споживчого сприйняття / С. Г. Виноходова, О. О. Долгова // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 159 – 165.
3. **Даценко В. В.** Удосконалення системи пенсійного забезпечення в Україні / В. В. Даценко, І. І. Тубилець // Ефективна економіка. – 2012. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=998>
4. **Зайчук Б.** Головна умова успіху пенсійної реформи – це зайнятість і високі зарплати / Б. Зайчук // Дзеркало тижня. – 21 січня 2011 р. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/73723>
5. **Манів З. О.** Регіональна економіка: навч. посіб. / З. О. Манів, І. М. Луцький, С. З. Манів. – Львів: Магнолія, 2009. – 638 с.
6. **Онишко С. В.** Механізми забезпечення ефективності пенсійної реформи в Україні / С. В. Онишко, Л. С. Миргородська // Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право). – 2013. – Вип. 2. – С. 30 – 37.
7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. **Папієв М. М.** Реформування пенсійної системи в Україні: дис. ... канд. екон. наук: 08.09.01 / М. М. Папієв; НАН України; Інститут демографії та соціальних досліджень. – К., 2004. – 176 с.

Науковий керівник – Касич А. О., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аналізу і аудиту Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

REFERENCES

- Batchenko, L. V., and Dielini, M. M. "Rozvytok reformovanoi pensiinoi systemy Ukrainy ta ii vplyv na formuvannia mekhanizmu sotsialnoho samozakhystu naseleння" [Development of the reformed pension system in Ukraine and its influence on the formation mechanism of social self-defense of the population]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (2010): 188-194.
- Datsenko, V. V., and Tubilets, I. I. "Udoskonalennia systemy pensiinoho zabezpechennia v Ukraini" [Improving the pension system in Ukraine]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=998>
- Maniv, Z. O., Lutskyi, I. M., and Maniv, S. Z. *Rehionalna ekonomika* [Regional Economics]. Lviv: Mahnoliia, 2009.
- Onyshko, S. V., and Myrhorodska, L. S. "Mekhanizmy zabezpechennia efektyvnosti pensiinoi reformy v Ukraini" [Mechanisms to ensure the effectiveness of the pension reform in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Irpinskoi finansovo-iurydychnoi akademii (ekonomika, pravo)*, no. 2 (2013): 30-37.
- Ofitsiyni sait Derzhavnogo komitetu statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Papiiev, M. M. "Reformuvannia pensiinoi systemy v Ukraini" [Reform of the pension system in Ukraine]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.09.01*, 2004.
- Vynokhodova, S. H., and Dolhova, O. O. "Suchasni instrumenty pensiinoho zabezpechennia: komparatyvnyi analiz spozhyvchoho spryiniattia" [Modern tools pensions: comparative analysis of consumer perception]. *Biznes Inform*, no. 7 (2014): 159-165.
- Zaichuk, B. "Holovna umova uspikhu pensiinoi reformy – tse zainiatist i vysoki zarplaty" [The main condition for the success of pension reform – is employment and high wages]. <http://www.dt.ua/newspaper/articles/73723>

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕРЕЖЕВИХ СТРУКТУР НЕВИРОБНИЧОЇ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ (частина II)*

© 2015 ЧЕПУРДА Л. М.

УДК 334.012.23

Чепурда Л. М. Дослідження ефективності функціонування мережових структур невиробничої сфери обслуговування (частина II)

У роботі показано, що ефективне функціонування мережі невиробничої сфери обслуговування визначається формуванням і розвитком внутрішніх технологічних і розподільних зв'язків. Суміщення таких зв'язків з інтегрованою сукупністю компетенцій учасників мережі (поняття мережної мегакомпетенції) дозволяє отримати максимальну ефективність функціонування мережової структури. У ході дослідження умов забезпечення ефективності функціонування мережі були сформульовані поняття «мережева макротехнологія» і «мережеве агентське місце». Така макротехнологія розглядається як основа для рішення підприємством проблем свого входження і функціонування в мережі, оцінки можливостей мережевого розвитку. Мережеве агентське місце визначає положення (позиціонування) окремого підприємства відносно інших учасників мережі за технологічними і розподільними зв'язками у певному часовому інтервалі існування мережної мегакомпетенції. Виходячи з мультиатрибутивної моделі настанов і модифікованої автором формули М. Фішбейна, були досліджені базові елементи моделі функціонування мережової структури сфери невиробничого обслуговування.

Ключові слова: мережеві зв'язки, мережева макротехнологія, мережеве агентське місце, модель функціонування мережової структури.

Рис.: 1. **Формул:** 4. **Бібл.:** 12.

Чепурда Лариса Михайлівна – доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Черкаський державний технологічний університет (бул. Шевченка, 460, Черкаси, 18006, Україна)

E-mail: unicorn1963@bk.ru

УДК 334.012.23

UDC 334.012.23

Чепурда Л. М. Исследование эффективности функционирования сетевых структур непроизводственной сферы обслуживания (часть II)

Chepurda L. M. Study on Efficiency of Functioning of the Network Structures of Non-Productive Services Sector (Part II)

В работе показано, что эффективное функционирование сети непроизводственной сферы обслуживания определяется формированием и развитием внутренних технологических и распределительных связей. Они формируют интегрированное свойство отношений предприятий, которым они до объединения в сеть не владели. Совмещение таких связей с интегрированной совокупностью компетенций участников сети (понятие сетевой мегакомпетенции) позволяет получить максимальную эффективность функционирования сетевой структуры. В ходе исследования условий обеспечения эффективности функционирования сети были сформулированы понятия «сетевая макротехнология» и «сетевое агентское место». Такая макротехнология рассматривается как основа для решения предприятием проблем своего вхождения и функционирования в сети, оценки возможностей сетевого развития. Сетевое агентское место определяет положение (позиционирование) отдельного предприятия относительно других участников сети по технологическим и распределительным связям в определенном временном интервале существования сетевой мегакомпетенции. Исходя из мультиатрибутивной модели установок и модифицированной автором формулы М. Фишбейна, были исследованы базовые элементы модели функционирования сетевой структуры сферы непроизводственного обслуживания.

The paper displays that an effective functioning of a network of non-productive services sector is determined by the formation and development of internal technological and distributive relationships. They form the integrated property of enterprises' relations, which was not present before the network integration. Combining such relationships with an integrated multitude of competencies of the network participants (concept of network mega-competency) allows to get the maximum efficiency of functioning the network structure. In the course of researching the conditions to ensure the effective network functioning, concepts of «network macrotechnology» and of «network agent location» have been formulated. The macrotechnology here is considered a basis for solving by an enterprise the issues of its own presence and functioning in a network, as well as evaluation of possibilities for network development. The network agent location determines the position (positioning) of one individual enterprise as to the other network participants, making use of the technological and distributive relationships in a time interval, in which the network mega-competency exists. Based on the multi-attributive model and the Fishbein formula, modified by the author, the basic elements of the model of functioning a network of non-productive services have been explored.

Key words: network, network, network makrotechnology, network agent location, model of a network structure functioning.

Рис.: 1. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 12.

Ключевые слова: сетевые связи, сетевая макротехнология, сетевое агентское место, модель функционирования сетевой структуры.

Рис.: 1. **Формул:** 4. **Библ.:** 12.

Чепурда Лариса Михайловна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой туризма и гостинично-ресторанного дела, Черкасский государственный технологический университет (бул. Шевченка, 460, Черкассы, 18006, Украина)

E-mail: unicorn1963@bk.ru

Chepurda Larissa M. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Cherkasy State Technological University (bul. Shevchenka, 460, Cherkasy, 18006, Ukraine)

E-mail: unicorn1963@bk.ru

Як було відзначено у першій частині статті, існує нагальна потреба у відпрацюванні єдиних методологічних основ оцінки ефективності взаємовідносин учасників мережі, що має принципове значення при прийнятті рішення щодо організації ефективної

діяльності у сфері невиробничого обслуговування. На думку автора, така оцінка повинна будуватися на підходах, які дозволяють встановити комплексний показник ефективності функціонування мережі, що характеризує ступінь впливу підприємств на встановлення взаємовигідних партнерських взаємовідносин. Це визначило актуальність подальшого дослідження і постановку його

* Закінчення. Початок див.: «Бізнес Інформ» № 1, 2015 р.

основної мети: розвиток науково-методологічних положень, які визначають напрями забезпечення та оцінки ефективності функціонування мережевих структур невиробничої сфери обслуговування.

Для досягнення цієї мети у роботі вирішується таке завдання: сформулювати базові принципи ефективного функціонування мережевих структур невиробничої сфери обслуговування за умови встановлення характеру взаємозв'язків і взаємозалежності відносин учасників мережі.

Сутність сформульованого завдання визначається таким.

«Рушійною силою» ефективного функціонування мережевої структури є взаємовизначені та взаємозалежні зв'язки, які формують інтегративну властивість відносин між учасниками мережі та якою вони до об'єднання в таку структуру не володіли. Завдяки наявності у мережі таких зв'язків сукупність його елементів (підприємств, процесів, видів робіт тощо) розглядається як єдине інтегроване ціле, де кожний елемент виявляється в кінцевому підсумку пов'язаним із всіма іншими елементами і його властивості не можуть бути зрозумілі без урахування цих властивостей.

При цьому функціонування мережі набуває екзогенного і ендогенного характеру [2; 5; 6].

У першому випадку екзогенний характер проявляється через вплив елементів зовнішнього середовища на встановлення й розвиток зв'язків між учасниками мережі. На ринку невиробничого обслуговування значно зросла доступність товарів масового характеру та відповідного набору послуг. Різко зросли вимоги споживачів до їх якості, а здатність підприємства надати відповідне сервісне забезпечення цих товарів на всіх етапах їх споживчого використання стає одним із найбільш важливих (і досить складних) умов укладання угод із споживачем. За багатоваріантності вибору споживачів починає значно зменшуватися життєвий цикл товарів та послуг. Для підприємств усе більшого значення набуває формування мереж інноваційної спрямованості, які передбачають надання наукоємних послуг, до яких відносять комплексне обслуговування споживачів, консультаційні послуги, системно-інтеграційні послуги, спеціальне програмне забезпечення споживачів, підготовку і перепідготовку персоналу тощо.

З іншого боку, ендогенний характер функціонування мережі визначається трансформацією існуючих «традиційних» зв'язків у інтегровані зв'язки. У класифікації Н. Кембела такі зв'язки відповідають взаємозалежним зв'язкам у мережі [12]. Вони характеризуються великими витратами на переключення, високим рівнем специфічних інвестицій, а також особливою природою отримання прибутку. При таких умовах відбувається зміна філософії взаємодії підприємств сфери невиробничого обслуговування, де необхідною умовою їх максимальної ефективності є встановлення постійних зв'язків, які базуються на довірі та взаємній вигоді між постачальниками, субпідрядниками, посередниками й кінцевими споживачами. За рахунок перерозподілу праці, спеціалізації господарюючих суб'єктів, територіального зосередження учасників мережі створюються ринково обумовлені

передумови ефективного функціонування мережевої структури [7; 8].

Таким чином, реальну кількість станів мережевої структури із урахуванням всіх існуючих внутрішніх і зовнішніх факторів практично неможливо повною мірою перевірити і проаналізувати. Вочевидь, на перших етапах дослідження ефективності функціонування мережевої структури може бути зосереджене, по-перше, на окремому підприємстві (його впливі на мережу), а по-друге – на мережевій структурі як такої.

Використовуючи підходи, які викладені у роботах Парінова С. І. [6; 7], автором сформульовані вихідні умови забезпечення ефективності функціонування мережевої структури сфери невиробничого обслуговування. Вони визначаються таким.

Функціонування мережевої структури виходить із певного розподілу праці (мережевої спеціалізації) між її учасниками і передбачає колективне застосування у процесі виробництва деякої взаємопов'язаної сукупності мережевих макротехнологій.

Мережева макротехнологія – це сформована у рамках певної мережевої структури доцільна сукупність взаємовизначених і взаємодоповнюючих видів діяльності та їх взаємодіючих елементів, які цілеспрямовано формують та реалізують сукупні відносини учасників мережі на всіх етапах відтворення і розвитку сукупного життєвого циклу мережі на основі інтеграції та адаптації внутрішніх і зовнішніх функціональних процесів, їх елементів та ресурсів, для забезпечення конкурентних переваг мережі в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Кожне підприємство займає своє місце у мережевій макротехнології, яке визначається тим, з ким підприємство знаходиться у відносинах і які при цьому встановленні зв'язки. При реалізації мережевої макротехнології між її учасниками виникають технологічні зв'язки і специфічні взаємовідносини, які визначають місце і роль кожного з них у створенні проміжних і кінцевих продуктів. При цьому формуються розподільні зв'язки, які забезпечують поширення і розподіл між учасниками мережі ресурсів і проміжних продуктів. Тобто в межах мережі формуються дві структури технологічних і розподільних зв'язків, узгодження яких визначається наявністю мережевих агентських місць.

Мережеве агентське місце – це сформований на основі узгодження певної структури технологічних і розподільних зв'язків у часових і просторових параметрах мережевої макротехнології гнучкий технологічний модуль, який самоналаштується на його зміни. У цьому випадку відбувається виділення мережевих технологічних і розподільних зв'язків по відношенню до окремого учасника мережі, що може бути представлено як своєрідне позиціонування підприємства по відношенню до інших учасників мережі (рис. 1). За відповідних умов підприємства, займаючи відведені їм агентські місця у мережевій макротехнології, приводять її в дію, реалізуючи визначений виробничий процес.

Такий підхід дозволяє більш системно й ефективно використовувати обмежені ресурси, опираючись на багатоваріантні комбінації мережевих агентських місць.

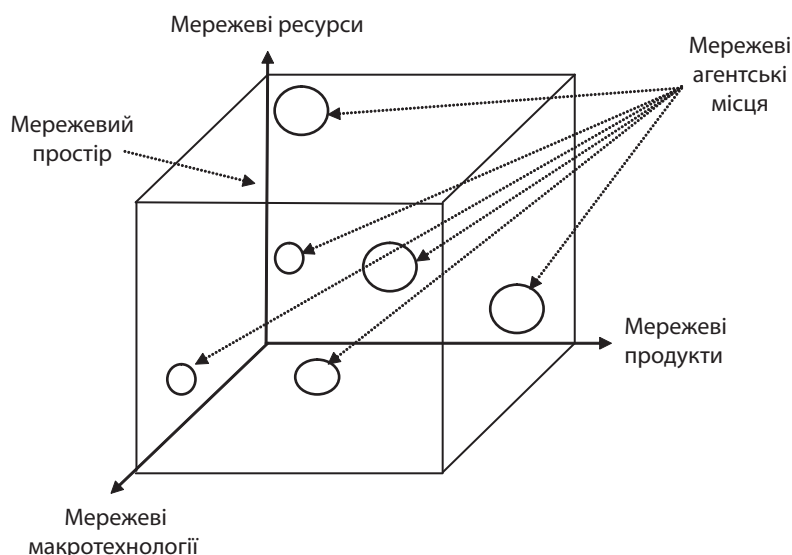

Рис. 1. Загальна структура встановлення агентських місць у мережевому просторі

У короткотерміновому аспекті вирішується завдання встановлення структури і параметрів агентського місця кожного учасника мережі у часових і просторових параметрах середовища відносин (за Паріновим С. І., структура і параметри агентських місць, як правило, більш стабільні, ніж структура станів і можливостей учасників мережі [6]). У довгостроковому аспекті – підприємства спрямовують свої зусилля на удосконалення мережевої макротехнології, вирішуючи завдання адаптації своїх можливостей до змін такої технології.

Технологічні та розподільні зв'язки у мережі об'єднує інтегрована сукупність компетенцій її учасників (поняття мережної мегакомпетенції), що дозволяє кожному з них здійснювати пошук кращого для себе агентського місця, узгоджуючи свої інтереси і можливості. Це досягається таким чином:

- ✦ визначення ринкової можливості, формування бізнес-ідеї як напряму діяльності та сфери функціонування мережі;
- ✦ встановлення мінімуму ключових компетенцій для функціонування мережі за обраним напрямом у сфері діяльності;
- ✦ визначення складу, можливостей і компетенцій учасників мережі;
- ✦ побудова матриць можливостей учасників мережі відповідно не обхідним ключовим компетенціям для забезпечення функціонування мережі;
- ✦ відбір та об'єднання учасників мережі, які мають найбільший збіг можливостей із необхідними ключовими компетенціями [1; 10].

Виходячи із основних положень робіт [4; 10; 11], розгляд узагальненого завдання оцінки впливу підприємств на ефективність функціонування мережі може бути представлено таким чином.

Мережа складається із множини $Q = \{Q_n, n \in N\}$ підприємств. При цьому агентське місце кожного з них визначається здатністю виконання множини робіт $E = \{E_j, j \in J\}$. Взаємозв'язок елементів таких множин визначається через компетенцію (Q_i, E_j) , тобто підприємство n може виконати роботу e_{ij} за компетенцією k_{ij} .

Виходячи із мультиатрибутивної моделі настанов, модифікована формула М. Фішбейна [9] набуває такого вигляду:

$$A_{ni}^T = \sum_{i=1}^I (B_{ni} \cdot W_{ni} \cdot C_{ni}), \quad (1)$$

де A_{ni}^T – «мережева настанова» на визначення агентського місця підприємства n за його компетенцією k_{ij} ;

T – плановий період функціонування мережі у рамках виконання ринкового замовлення;

B_{ni} – сила «мережевої думки» щодо агентського місця підприємства n за його компетенцією k_{ij} ;

W_{ni} – «мережева значимість» агентського місця підприємства n за його компетенцією k_{ij} ;

C_{ni} – «мережеве відношення» до агентського місця підприємства n за його компетенцією k_{ij} ;

I – кількість прийнятих для оцінки компетенцій підприємства n .

Кожний із елементів такої формули має власний зміст.

1. Компетенція k підприємства n на певному агентському місці має такі властивості: досяжність ресурсів $R(t)$, максимальний рівень прибутку $D(t)$ від виконання роботи на кожному інтервалі часу t . Тоді сила «мережної думки» щодо агентського місця підприємства n за його компетенцією k_{ij} може бути представлена таким чином:

$$B_{ni} = [R_{nek}(t), D_{nek}(t), C_{nek}(t)], \quad (2)$$

де $R_{nek}(t)$ – ресурси підприємства n , необхідні для виконання роботи e_{ij} за компетенцією k_{ij} ;

$D_{nek}(t)$ – встановлена комбінація ресурсів $R_{ij}(t)$ підприємства n , яка необхідна для виконання роботи e_{ij} за компетенцією k_{ij} ;

$C_{nek}(t)$ – максимальний рівень прибутку, який отримується підприємством n при виконанні роботи e_{ij} за компетенцією k_{ij} .

2. «Мережева значимість» агентського місця підприємства n за його компетенцією k_{ij} буде визначатися можливістю її об'єднання з компетенціями інших учасників мережі K_{in} , де $i = 1 \dots I$ (I – кількість компетенцій,

що складають мегакомпетенцію мережі), $n = 1...N$ (N – кількість підприємств – учасників мережі).

Поряд з цим необхідно врахувати «нежорсткі» фактори (*soft-factors*) значимості, такі, як репутація підприємства n , рівень довіри споживача до нього, надійність у виконання замовлень тощо. Це може бути представлено функцією ділової репутації підприємства η_{nki} :

$$\eta_{nki} = f(W_{nki}, G_{nki}, Z_{nki}), \quad (3)$$

де W_{nki} – дані про підприємство n за k -м видом робіт і компетенцією i -го виду;

G_{nki} – рівень довіри до підприємства n за k -м видом робіт і компетенцією i -го виду;

Z_{nki} – значимість діяльності підприємства n за k -м видом робіт і компетенцією i -го виду.

3. «Мережеві відношення» до агентського місця підприємства n з його компетенцією k_{ij} може бути біполярним, тобто може бути як позитивним, так і негативним. Якщо інші учасники мережі задоволені взаємодією з підприємством, то оцінка ефективності компетенції i -го виду буде позитивною. Якщо хоча б один учасник не задоволений взаємовідносинами, його відношення до підприємства буде негативним, що може викликати активну протидію, аж до виходу такого учасника із мережі. «Мережеві відношення» до того чи іншого агентського місця можна умовно розділити на такі, що визначаються в першу чергу рівнем відносин, які виникають на момент виконання певного замовлення споживача чи виконання підприємством прийнятих на себе певних зобов'язань перед іншими учасниками мережі; і на ті, що є результатом загального враження від міжфункціональної взаємодії (імідж, ділова репутація тощо).

У кінцевому підсумку загальне представлення сутності ефективності функціонування мережі може бути представлено таким чином:

$$A_{\Sigma}^T = (A_{ni}^T, A_{mj}^T, A_{dv}^T, \dots) \rightarrow \max, \quad (4)$$

де A_{Σ}^T – ефективність функціонування мережі;

$A_{ni}^T, A_{mj}^T, A_{dv}^T, \dots$ – «мережеві настанови» на агентські місця підприємств – учасників мережі.

Згідно з представленим підходом забезпечення ефективного функціонування мережі потребує внутрішньої синхронізації зв'язків, що дозволяє уникнути виникнення великої кількості проблем, у тому числі:

- ✦ вимушених повернень до вихідних позицій оцінки агентського місця підприємства (наприклад, у випадку потреби виправлення встановлених помилок чи відхилень на етапі виконання виробничого процесу);
- ✦ стрімкого зростання витрат при реалізації інвестиційного проекту створення мережі;
- ✦ неоднозначного (особливо на перших етапах) розуміння потенційними учасниками мережі сутності й змісту проекту.

Але за будь-яких умов ефективність функціонування мережі визначається тими цілями, досягнення яких забезпечує найбільшу продуктивність всіх доступних учасникам мережі компетенцій, отримуючи при

цьому конкурентні переваги у встановлених часових і просторових параметрах середовища їх відносин.

Досить часто у процесі формування інтегрованої системи компетенцій мережі виникає питання: чи насправді визначена сукупність мережевих зв'язків розглядається споживачами як інновація мережі, що вирішує їх певні проблеми? Можливо, найбільш значною і найбільш очевидною на даний момент проблемою є відсутність інструментів, які дозволяють ефективно управляти процесом формування і розвитку інтегрованої системи технологічних, розподільних зв'язків та її узгодження із системою ключових компетенцій мережі.

Таким чином, дотримання принципу суміщення мегакомпетенції із технологічними і розподільними зв'язками мережі дозволяє отримати максимальну ефективність її функціонування. При цьому необхідно приймати до уваги можливість існування різних етапів встановлення та реалізації мегакомпетенції, що визначається насамперед виділенням власників ключових компетенцій, що забезпечує безперечне виконання ринкових замовлень відповідно до призначення, напряму і сфери їх діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гриньова В. М.** Оптимізація виробничо-логістичних ланцюгів при формуванні коопераційних зв'язків : препринт / В. М. Гриньова, К. М. Таньков, О. В. Бахурець. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2010. – 36 с.
2. **Зибер П.** Управление сетью как ключевая компетенция предприятия / П. Зибер [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.bigspb.ru
3. **Єгорова Н. В.** Ресурсна концепція в теорії стратегічного управління / Н. В. Єгорова, Т. Ю. Каламбет // Ефективна економіка. – 2013. – № 7. – С. 34 – 37.
4. **Іванов Д. А.** Логистика. Стратегическая кооперация / Д. А. Иванов. – М. : Вершина, 2006. – 176 с.
5. **Катаев А. В.** Виртуальные бизнес-организации / А. В. Катаев. – СПб. : Изд-во Политехнического университета, 2009. – 120 с.
6. **Паринов С. И.** К теории сетевой экономики / С. И. Паринов. – Новосибирск : ИЭОПП СО РАН, 2002. – 168 с.
7. **Паринов С. И.** Третья форма управления для сетевой экономики / С. И. Паринов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ieie.nsc.ru/parinov/net-form.htm>
8. **Чепурда Л. М.** Ключові компетенції як базова категорія системи обслуговування споживача / Л. М. Чепурда, К. М. Таньков // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 225 – 229.
9. **Наумов В. Н.** Стратегическое взаимодействие бизнес-субъектов в маркетинговых каналах : автореф. дис. ... д-ра экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (маркетинг)» / В. Н. Наумов. – СПб., 2008. – 27 с.
10. **Таньков К. М.** Компетенції як ключовий фактор надійності ланцюгів поставок / К. М. Таньков, М. О. Чумакова // Збірник матеріалів IV-ої Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми конструкції та розвитку форм самоорганізації людських спільнот» (Київ, Лондон, 21 – 28 квітня 2011 р.). – С. 67 – 70.
11. **Тридід О. М.** Система обслуговування споживача: теорія і практика : монографія / О. М. Тридід, К. М. Таньков, Г. Я. Дутка. – К. : УБС НБУ, 2008. – 184 с.
12. **Campbell N.** An international approach to organizational buying behavior / N. Campbell // Ford D. (ed.). Understanding Business Marketing and Purchasing. – 3rd ed. – Thomson Learning : London, 2002. – Pp. 389 – 401.

REFERENCES

Chepurda, L. M., and Tankov, K. M. "Kliuchovi kompetentsii iak bazova katehoriia systemy obsluhovuvannia spozhyvacha" [Key competencies as a basic category system of customer service]. *Biznes Inform*, no. 10 (2014): 225-229.

Campbell, N. "An international approach to organizational buying behavior" In *Understanding Business Marketing and Purchasing*, 389-401. London: Thomson Learning, 2002.

Hrynyova, V. M., Tankov, K. M., and Bakhurets, O. V. *Optymizatsiia vyrobnycho-lohistychnykh lantsiuhiv pry formuvanni kooperatsiinykh zv'iazkiv* [Optimization of production and logistics chains during the formation of cooperative ties]. Kharkiv: KhNEU, 2010.

Ivanov, D. A. *Logistika. Strategicheskaia kooperatsiia* [Logistics. Strategic Cooperation]. Moscow: Vershina, 2006.

Kataev, A. V. *Virtualnye biznes-organizatsii* [Virtual business organization]. St. Petersburg: Izd-vo Politehnicheskogo universiteta, 2009.

Naumov, V. N. "Strategicheskoe vzaimodeystvie biznes-subektov v marketingovykh kanalah" [Strategic interaction of

business subjects in marketing channels]. *Avtoref. dis. ... dokt. ekon. nauk: 08.00.05*, 2008.

Parinov, S. I. "Tretia forma upravleniia dlia setevoy ekonomiki" [The third form of control for the networked economy]. <http://www.ieie.nsc.ru/parinov/net-form.htm>

Parinov, S. I. *K teorii setevoy ekonomiki* [On the theory of network economy]. Novosibirsk: IEOPP SO RAN, 2002.

Tankov, K. M., and Chumakova, M. O. "Kompetentsii iak kliuchovi faktor nadiinosti lantsiuhiv postavok" [Competence as a key factor in the reliability of supply chains]. *Problemy konstruktivnoy ta rozvytku form samoorhanizatsii liudskykh spilnot*. Kyiv; London, 2011. 67-70.

Trydid, O. M., Tankov, K. M., and Dutka, H. Ya. *Systema obsluhovuvannia spozhyvacha: teoriia i praktyka* [The system of customer service: Theory and Practice]. Kyiv: UBS NBU, 2008.

Yehorova, N. V., and Kalambet, T. Yu. "Resursna kontseptsii v teorii stratehichnoho upravlinnia" [The resource concept in the theory of strategic management]. *Efektivna ekonomika*, no. 7 (2013): 34-37.

Ziber, P. "Upravlenie setiu kak kliuchevaia kompetentsiia predpriatiia" [Network management as a core competence of the enterprise]. <http://kmssoft.ru/redirect/?http://bigspb.ru>

УДК 658.56

УПРАВЛІННЯ ПІДВИЩЕННЯМ ЯКОСТІ ПОСЛУГ ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 НАУМЕНКО М. О., МОРОЗОВА Л. В.

УДК 658.56

Науменко М. О., Морозова Л. В. Управління підвищенням якості послуг підприємства

У статті обґрунтовані необхідність та актуальність управлінської діяльності підприємств в Україні щодо забезпечення якості та ефективності надання послуг, що спрямовані на підвищення рівня задоволення потреб споживачів. Ринкова орієнтація економіки України вимагає від підприємств адаптування не тільки до умов ринкового середовища, що змінюється, але й до швидкості цих змін, що найефективніше досягається на підставі реалізації вимог міжнародного стандарту до системи управління якістю. Впровадження системи управління якістю приводить не тільки до покращення продукції, а і сприяє оптимізації бізнес-процесів підприємства в цілому, веде до збільшення продуктивності праці, зменшення ресурсозалежності, та, як наслідок, – до зниження собівартості продукції, що безпосередньо впливає на конкурентоспроможність підприємства на ринку.

Ключові слова: управління якістю, якість послуг, конкурентоспроможність, підприємство.

Рис.: 2. **Формул:** 11. **Бібл.:** 8.

Науменко Марія Олександрівна – кандидат економічних наук, професор, кафедра менеджменту та військового господарства, Національна академія Національної гвардії України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)

Морозова Лариса Вячеславівна – старший викладач кафедри економічних дисциплін, Національна академія Національної гвардії України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)

УДК 658.56

UDC 658.56

Науменко М. А., Морозова Л. В. Управление повышением качества услуг предприятия

Naumenko M. O., Morozova L. V. Managing the Quality of Services of Enterprise

В статье обоснованы необходимость и актуальность управленческой деятельности предприятий в Украине по обеспечению качества и эффективности предоставления услуг, направленных на повышение уровня удовлетворения потребностей потребителей. Рыночная ориентация экономики Украины требует от предприятий адаптации не только к изменяющимся условиям рыночной среды, но и к скорости этих изменений, что эффективно достигается на основе реализации требований международного стандарта к системе менеджмента качества. Внедрение системы управления качеством приводит не только к улучшению продукции, но и способствует оптимизации бизнес-процессов предприятия в целом, ведет к увеличению производительности труда, уменьшению ресурсозависимости, и, как следствие, – к снижению себестоимости продукции, непосредственно влияющей на конкурентоспособность предприятия на рынке.

The article substantiates the need and relevance of management activity at the enterprises in Ukraine to ensure the quality and effectiveness of the provision of services, aimed at increasing the level of meeting the needs of consumers. Market orientation of the economy of Ukraine requires enterprises to adapt not only to the changing market environment, but also to the rate of these changes that can be effectively achieved through implementing the requirements of the international standard for the quality management system. Implementation of the quality management system not only leads to better products, but also contributes to the optimization of business processes of the enterprise as a whole, leading to increased productivity, reduction of dependence on resources, and, consequently, to reducing the cost of production, has a direct influence on the competitiveness of enterprise in the market.

Ключевые слова: управление качеством, качество услуг, конкурентоспособность, предприятие.

Key words: quality management, quality of services, competitiveness, enterprise.

Рис.: 2. **Формул:** 11. **Библ.:** 8.

Рис.: 2. **Formulae:** 11. **Bibl.:** 8.

Науменко Мария Александровна – кандидат экономических наук, профессор, кафедра менеджмента и военного хозяйства, Национальная академия Национальной гвардии Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)

Naumenko Mariia O. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Department of Management and the War Economy, The National Academy of the National Guard of Ukraine (pl. Povstannya, 3, Kharkiv, 61001, Ukraine)

Морозова Лариса Вячеславовна – старший преподаватель кафедры экономических дисциплин, Национальная академия Национальной гвардии Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)

Morozova Larysa V. – Senior Lecturer of the Department of Economic Disciplines, The National Academy of the National Guard of Ukraine (pl. Povstannya, 3, Kharkiv, 61001, Ukraine)

REFERENCES

Chepurda, L. M., and Tankov, K. M. "Kliuchovi kompetentsii iak bazova katehoriia systemy obsluhovuvannia spozhyvacha" [Key competencies as a basic category system of customer service]. *Biznes Inform*, no. 10 (2014): 225-229.

Campbell, N. "An international approach to organizational buying behavior" In *Understanding Business Marketing and Purchasing*, 389-401. London: Thomson Learning, 2002.

Hrynyova, V. M., Tankov, K. M., and Bakhurets, O. V. *Optymizatsiia vyrobnycho-lohistychnykh lantsiuhiv pry formuvanni kooperatsiinykh zv'iazkiv* [Optimization of production and logistics chains during the formation of cooperative ties]. Kharkiv: KhNEU, 2010.

Ivanov, D. A. *Logistika. Strategicheskaia kooperatsiia* [Logistics. Strategic Cooperation]. Moscow: Vershina, 2006.

Kataev, A. V. *Virtualnye biznes-organizatsii* [Virtual business organization]. St. Petersburg: Izd-vo Politekhnikeskogo universiteta, 2009.

Naumov, V. N. "Strategicheskoe vzaimodeystvie biznes-subektov v marketingovykh kanalah" [Strategic interaction of

business subjects in marketing channels]. *Avtoref. dis. ... dokt. ekon. nauk: 08.00.05*, 2008.

Parinov, S. I. "Tretia forma upravleniia dlia setevoy ekonomiki" [The third form of control for the networked economy]. <http://www.ieie.nsc.ru/parinov/net-form.htm>

Parinov, S. I. *K teorii setevoy ekonomiki* [On the theory of network economy]. Novosibirsk: IEOPP SO RAN, 2002.

Tankov, K. M., and Chumakova, M. O. "Kompetentsii iak kliuchovi faktor nadiinosti lantsiuhiv postavok" [Competence as a key factor in the reliability of supply chains]. *Problemy konstruksii ta rozvytku form samoorhanizatsii liudskykh spilnot*. Kyiv; London, 2011. 67-70.

Trydid, O. M., Tankov, K. M., and Dutka, H. Ya. *Systema obsluhovuvannia spozhyvacha: teoriia i praktyka* [The system of customer service: Theory and Practice]. Kyiv: UBS NBU, 2008.

Yehorova, N. V., and Kalambet, T. Yu. "Resursna kontseptsii v teorii stratehichnoho upravlinnia" [The resource concept in the theory of strategic management]. *Efektivna ekonomika*, no. 7 (2013): 34-37.

Ziber, P. "Upravlenie setiu kak kliuchevaia kompetentsiia predpriatiia" [Network management as a core competence of the enterprise]. <http://kmssoft.ru/redirect/?http://bigspb.ru>

УДК 658.56

УПРАВЛІННЯ ПІДВИЩЕННЯМ ЯКОСТІ ПОСЛУГ ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 НАУМЕНКО М. О., МОРОЗОВА Л. В.

УДК 658.56

Науменко М. О., Морозова Л. В. Управління підвищенням якості послуг підприємства

У статті обґрунтовані необхідність та актуальність управлінської діяльності підприємств в Україні щодо забезпечення якості та ефективності надання послуг, що спрямовані на підвищення рівня задоволення потреб споживачів. Ринкова орієнтація економіки України вимагає від підприємств адаптування не тільки до умов ринкового середовища, що змінюється, але й до швидкості цих змін, що найефективніше досягається на підставі реалізації вимог міжнародного стандарту до системи управління якістю. Впровадження системи управління якістю приводить не тільки до покращення продукції, а і сприяє оптимізації бізнес-процесів підприємства в цілому, веде до збільшення продуктивності праці, зменшення ресурсозалежності, та, як наслідок, – до зниження собівартості продукції, що безпосередньо впливає на конкурентоспроможність підприємства на ринку.

Ключові слова: управління якістю, якість послуг, конкурентоспроможність, підприємство.

Рис.: 2. **Формул:** 11. **Бібл.:** 8.

Науменко Марія Олександрівна – кандидат економічних наук, професор, кафедра менеджменту та військового господарства, Національна академія Національної гвардії України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)

Морозова Лариса Вячеславівна – старший викладач кафедри економічних дисциплін, Національна академія Національної гвардії України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)

УДК 658.56

UDC 658.56

Науменко М. А., Морозова Л. В. Управление повышением качества услуг предприятия

Naumenko M. O., Morozova L. V. Managing the Quality of Services of Enterprise

В статье обоснованы необходимость и актуальность управленческой деятельности предприятий в Украине по обеспечению качества и эффективности предоставления услуг, направленных на повышение уровня удовлетворения потребностей потребителей. Рыночная ориентация экономики Украины требует от предприятий адаптации не только к изменяющимся условиям рыночной среды, но и к скорости этих изменений, что эффективно достигается на основе реализации требований международного стандарта к системе менеджмента качества. Внедрение системы управления качеством приводит не только к улучшению продукции, но и способствует оптимизации бизнес-процессов предприятия в целом, ведет к увеличению производительности труда, уменьшению ресурсозависимости, и, как следствие, – к снижению себестоимости продукции, непосредственно влияющей на конкурентоспособность предприятия на рынке.

The article substantiates the need and relevance of management activity at the enterprises in Ukraine to ensure the quality and effectiveness of the provision of services, aimed at increasing the level of meeting the needs of consumers. Market orientation of the economy of Ukraine requires enterprises to adapt not only to the changing market environment, but also to the rate of these changes that can be effectively achieved through implementing the requirements of the international standard for the quality management system. Implementation of the quality management system not only leads to better products, but also contributes to the optimization of business processes of the enterprise as a whole, leading to increased productivity, reduction of dependence on resources, and, consequently, to reducing the cost of production, has a direct influence on the competitiveness of enterprise in the market.

Ключевые слова: управление качеством, качество услуг, конкурентоспособность, предприятие.

Key words: quality management, quality of services, competitiveness, enterprise.

Рис.: 2. **Формул:** 11. **Библ.:** 8.

Рис.: 2. **Formulae:** 11. **Bibl.:** 8.

Науменко Мария Александровна – кандидат экономических наук, профессор, кафедра менеджмента и военного хозяйства, Национальная академия Национальной гвардии Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)

Naumenko Mariia O. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Department of Management and the War Economy, The National Academy of the National Guard of Ukraine (pl. Povstannya, 3, Kharkiv, 61001, Ukraine)

Морозова Лариса Вячеславовна – старший преподаватель кафедры экономических дисциплин, Национальная академия Национальной гвардии Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)

Morozova Larysa V. – Senior Lecturer of the Department of Economic Disciplines, The National Academy of the National Guard of Ukraine (pl. Povstannya, 3, Kharkiv, 61001, Ukraine)

Сьогодні в Україні існує державна система ате-стації якості продукції й передусім її сертифікація. У галузях промисловості використовують різноманітні варіанти оцінки якості продукції: за сортністю, за категоріями якості, бальна оцінка і т. ін. Підвищення якості продукції є одним з найбільш складних напрямів роботи підприємства. Аналіз якості продукції має за мету оцінку її конкурентоспроможності та проводиться із залученням технічних служб, технологічних і конструкторських підрозділів.

Для економічних служб труднощі визначення ефекту від підвищення якості обумовлені обмеженою інформаційною базою. Усю необхідну інформацію для розрахунків можна отримати тільки в технічних службах, а в бухгалтерському обліку знаходять відображення лише деякі дані, що показують враховані втрати від браку, витрати на повторне пред'явлення продукції органам контролю якості тощо.

Технічний аналіз якості та визначення на його основі економічного ефекту проводиться на основі складних економічних розрахунків та із залученням великого списку оцінних показників. Простішим є аналіз тільки за даними бухгалтерського обліку і статистичної звітності. Це й обумовлює актуальність даного дослідження.

Серед розробників теорії вдосконалення управління якістю можна виділити таких зарубіжні вчених: У. Демінг, Дж. Джуран, К. Ісікава, Ф. Кросбі, Г. Тагуті та А. Фейгенбаум. Питання вдосконалення управління якістю стало об'єктом аналізу у працях багатьох українських вчених, зокрема І. Алексеева, А. Басовського, С. Вовканича, О. Князькова, В. Момота, Н. Розової, М. Шаповала та ін.

Незважаючи на велику кількість досліджень у зазначених напрямках, треба визнати, що проблеми діяльності підприємств щодо забезпечення ефективності управлінської роботи до цього часу не були предметом комплексного наукового аналізу.

Метою даної статті є обґрунтування необхідності управлінської діяльності підприємств в Україні щодо забезпечення якості та ефективності надання послуг, спрямованих на підвищення рівня задоволення потреб споживачів у цих послугах.

Відповідно до визначення Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) якість – це сукупність властивостей і характеристик продукту, які надають йому здатність задовольняти обумовлені або передбачувані потреби. Існує також визначення якості продукції, наведене в Держстандарті 15467-79 [5], згідно з яким «якість продукції – сукупність властивостей продукції, що обумовлюють її придатність задовольняти певні потреби відповідно до її призначення» [1, с. 112].

У сучасній економічній ситуації якість – передумова для існування підприємств та необхідна умова довгострокового їх виживання, яке відбувається під впливом певних факторів. Якість – це частина задоволення потреб споживача, що приводить до задоволення покупців, отже, і до отримання прибутку. По-друге, покупці забезпечують стійку споживачську базу підприємства, а їхня реклама сприяє залученню нових споживачів і збільшує частку ринку для підприємства. Якість стала вирішальним показником конкурентоспроможності, ефективності та надійності підприємств [7].

Якість – загальнофілософська категорія, що відноситься рівною мірою до суспільства в цілому, до процесів, що в ньому відбуваються, до окремих підприємств, їх продукції та послуг, до людей, які виробляють та споживають продукцію і послуги.

Отже, рівень ефективності системи управління якістю прямо пропорційний рівню конкурентоспроможності продукції та підприємства. Система управління якістю підприємства може стати інструментом перемоги в конкурентній боротьбі, враховуючи, що конкурентоспроможність підприємства – це рівень його компетенції відносно інших підприємств-конкурентів у нагромадженні та використанні виробничого потенціалу певної спрямованості, що знаходить свій вираз у таких показниках, як якість продукції, обсяги виробництва, прибуток тощо [2].

Що стосується якості продукції, то її потрібно аналізувати на всіх стадіях життєвого циклу: стадії визначення потреб потенційних споживачів щодо якості, стадії проектування, розробки, виготовлення, реалізації та стадії післяпродажного обслуговування [3, с. 229].

Останнім часом широке розповсюдження отримали стандарти ІСО серії 9000 [6; 8], в яких відображено міжнародний досвід управління якістю продукції на підприємстві. Відповідно до цього документа і виділяється політика в галузі якості – безпосередньо система якості, яка включає забезпечення, поліпшення та управління якістю продукції (рис. 1).

Якісна продукція повинна мати певні експлуатаційні властивості: надійність, довговічність, естетичність, масу, габарити, транспортабельність і так далі.

Рівень надійності характеризує коефіцієнт надійності (експлуатаційний), який розраховується за формулою:

$$K_n = (T_p - T_{np}) : T_p,$$

де K_n – коефіцієнт експлуатаційної надійності;
 T_p – час роботи машин, з урахуванням простоїв з організаційно-технічних причин;
 T_{np} – час простоїв машин, які пов'язані з усуненням поломок, несправностей.

Проведення функціонально-вартісного аналізу дозволяє ще на стадії конструкторської та технологічної розробки забезпечити відповідну якість продукції, понизити витрати на її виробництво.

Для характеристики якості продукції, що випускається, визначення сумарного ефекту від зростання якості, розраховується індекс якості (J_k), який визначається як середньозважена величина між зростанням споживчих властивостей виробів і отриманої ефективності від кожного відсотка зростання споживчих властивостей виробів:

$$J_k = (K_1 \cdot E_1 + K_2 \cdot E_2 + \dots + K_n \cdot E_n) / (E_1 + E_2 + E_n),$$

де K_1, K_2, K_n – коефіцієнт зростання якості за окремими параметрами виробу;

E_1, E_2, E_n – ефект, отриманий від зростання якості на 1 відсоток;

n – кількість параметрів ефективності, що враховуються при оцінці якості.

Схему аналізу якості продукції і виконаних робіт наведено на рис. 2.

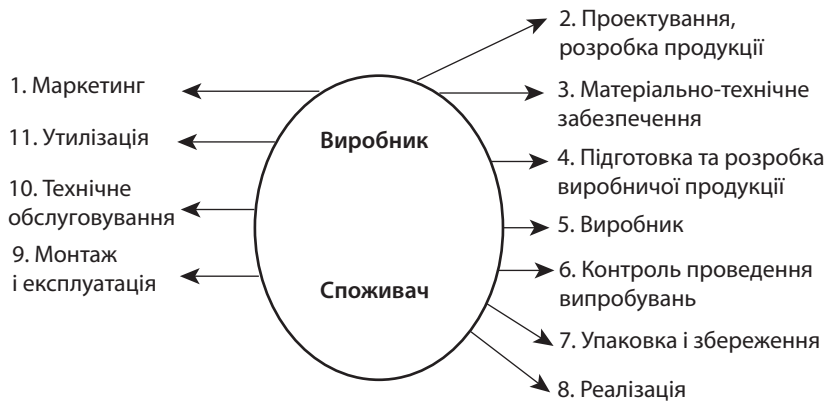

Рис. 1. Управління якістю продукції [4]

Рис. 2. Аналіз якості продукції і виконаних робіт

Поліпшенню якості продукції сприяє атестація якості продукції, що випускається, яку проводять на підприємствах. У процесі аналізу необхідно звернути увагу на виконання плану випуску продукції високої якості, темпи зростання її обсягу. Питома вага продукції високої якості в загальному випуску продукції є одним з важливих показників, за яким можна судити про якість продукції, що випускається цим підприємством. Збільшення питомої ваги високоякісної продукції свідчить про позитивну роботу підприємства, спрямовану на підвищення якості продукції.

Аналіз сортності можна здійснювати за допомогою двох методів:

1) *коефіцієнтний метод*, при якому вироби другого сорту прирівнюються до першого сорту за допомогою коефіцієнта приведення. Коефіцієнт приведення 1-го сорту дорівнює одиниці, а 2-го сорту залежить від співвідношення оптових цін другого і першого сорту.

Щоб встановити виконання плану по сортності, необхідно планову і фактичну кількість виробів кожного сорту перерахувати шляхом множення на відповідний коефіцієнт.

Плановий коефіцієнт сортності встановлюється шляхом відношення кількості виробів, переведених в перший сорт за планом, до планової загальної кількості виробів. Фактичний коефіцієнт сортності розраховується аналогічно.

Рівень виконання плану по сортності ($P_{сорт}$) встановлюється відношенням фактичного коефіцієнта сортності до планового коефіцієнта:

$$P_{сорт} = (K_{сорт ф} / K_{сорт пл}) \cdot 100,$$

де $K_{сорт ф}$ – фактичний коефіцієнт сортності;
 $K_{сорт пл}$ – плановий коефіцієнт сортності.

Щоб встановити зміну у випуску продукції за рахунок зміни сортності, необхідно перерахувати обсяг випущеної продукції за такою формулою:

$$TB_{пер} = (TB_{ф} \cdot K_{сорт пл}) / K_{сорт ф},$$

де $TB_{ф}$, $TB_{пер}$ – товарний випуск продукції, фактичний і перерахований;

Тоді: $\Delta TP = TP_{ф} - TP_{пер}$.

2) *метод середньої ціни*. Цей метод полягає в розрахунку середньої ціни ($C_{сеп}$) як середньозваженої за планом і фактично за формулою:

$$C_{сер} = [(q_1 \cdot C_1) + (q_2 \cdot C_2)] / (q_1 + q_2),$$

де q_1, q_2 – кількість виробів 1-го і 2-го сорту;
 C_1, C_2 – ціна виробів 1-го і 2-го сорту.

Рівень виконання плану по сортності на основі середньої ціни ($P_{сорт}$) розраховується за формулою:

$$P_{сорт} = (C_{сер ф} / C_{сер пл}) \cdot 100,$$

де $C_{сер ф}, C_{сер пл}$ – відповідно середня ціна виробів за планом і фактично.

Втрати у випуску продукції за рахунок зміни середньої ціни визначаються за формулою:

$$\Delta TB_{ц} = (C_{сер ф} - C_{сер пл}) \cdot q_{ф},$$

де $\Delta TB_{ц}$ – зміна у випуску проекції за рахунок зміни середньої ціни;

$q_{ф}$ – фактична кількість виробів 1-го і 2-го сорту.

Аналіз якості продукції зазвичай пов'язують з виробничим браком. Випуск неякісної продукції і брак – взаємозв'язані явища. Слід мати на увазі, що виробничий брак характеризує головним чином не якість продукції, а якість праці працівників підприємства.

Одним з показників рівня браку є сума втрат від нього, що вказує на недолік в організації виробництва і праці на підприємстві.

Важливим у процесі оцінки рівня браку є визначення частки втрат від нього у виробничій собівартості товарної продукції. Зниження цього показника навіть при деякому зростанні абсолютного рівня втрат від браку свідчить про позитивні тенденції, про підвищення якості праці робітників.

Якість продукції, що випускається, і якість праці працівників характеризує динаміка браку. Аналіз динаміки браку слід проводити для однотипних виробів.

Втрата у випуску за рахунок допущеного браку проводиться у два етапи:

- 1) визначається відсоток браку;
- 2) визначаються втрати у випуску за рахунок виявленого браку.

Відсоток браку визначається відношенням суми вартості остаточно забракованих виробів і витрат з виправлення браку до різниці собівартості випущеної продукції і загальнозаводських витрат.

Рівень втрат від браку за витратами (відсоток браку) ($P_{нб}$) визначається у відсотках за формулою:

$$P_{нб} = [(C_3 + P_{вб} - N_{ност} - N_{в} - C_{бв}) / (C_{нр} - P_{оз})] \cdot 100,$$

де C_3 – собівартість остаточно забракованих виробів;
 $P_{вб}$ – витрата по виправленню браку;
 $N_{ност}$ – суми, утримані з постачальників за недоброякісну продукцію;

$N_{в}$ – суми, утримані з осіб, з вини яких був допущений брак;

$C_{бв}$ – собівартість браку за ціною можливого використання;

$C_{нр}$ – собівартість випущеної продукції;

$P_{оз}$ – загальнозаводські витрати.

Втрати у випуску продукції за рахунок браку ($\Delta TP_{б}$) визначаються за формулою:

$$\Delta TP_{б} = (P_{б} \cdot P_{ф.пл.ц}) / 100,$$

де $P_{б}$ – відсоток браку;

$P_{ф.пл.ц}$ – фактичний об'єм товарної продукції у планових цінах.

Зміни в якості продукції, що випускається, можна встановити за кількістю рекламаций і вартістю гарантійного ремонту. Рекламация – офіційно пред'явлена претензія споживача постачальникові у зв'язку з постачанням продукції, що не відповідає заданим вимогам. Зменшення або відсутність рекламаций свідчить про поліпшення роботи, підвищення якості продукції; їх збільшення означає погіршення на підприємстві справ із забезпеченням випуску якісної продукції. Коефіцієнт якості ($K_{я}$) в цьому випадку розраховується за формулою:

$$K_{я} = 1 - (C_3 + C_{зр} + P_{р}) / C_{нр},$$

де C_3 – собівартість остаточно забракованих виробів;

$C_{зр}$ – вартість гарантійного ремонту;

$P_{р}$ – вартість продукції, по якій прийняті рекламаций;

$C_{нр}$ – виробнича собівартість.

У процесі аналізу необхідно зафіксувати не лише зростання або скорочення рекламаций, але і досліджувати причини, що викликали їх, розробити дієві заходи щодо забезпечення якості продукції.

Виходячи з наявної інформації та на основі її аналізу підприємство може ефективніше проводити відповідні заходи щодо зниження невиробничих витрат.

ВИСНОВКИ

У даному дослідженні обґрунтовані необхідність та актуальність управлінської діяльності підприємств в Україні щодо забезпечення якості та ефективності надання послуг, що спрямовані на підвищення рівня задоволення потреб споживачів у цих послугах.

Ринкова орієнтація економіки України вимагає від підприємств адаптування не тільки до умов ринкового середовища, що змінюється, але й до швидкості цих змін, що найефективніше досягається на підставі реалізації вимог міжнародного стандарту на системи управління якістю.

Впровадження системи управління якістю призводить не тільки до покращення продукції, а і сприяє оптимізації бізнес-процесів підприємства в цілому, веде до збільшення продуктивності праці, зменшення ресурсозалежності, та, як наслідок, до зниження собівартості продукції, що безпосередньо впливає на конкурентоспроможність підприємства на ринку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Зорин І. В. Туризм как вид деятельности / И. В. Зорин, Т. П. Каверина, В. А. Квартальный [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tourlib.net/books_tourism/zorin07.htm

2. Лузан І. В. Система управління якістю як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства / І. В. Лузан, І. С. Луценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : probleconopomtu.kpi.ua/pdf/2012-7.pdf

3. Момот А. И. Менеджмент качества и элементы системы качества / А. И. Момот. – 2-е изд., доп. и расш. – Донецк : Норд-Пресс, 2005. – 320 с.

4. Іванілов О. С. Економіка підприємства / О. С. Іванілов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yakist_produktsiyi_poslug

5. Управление качеством продукции. Основные понятия. Термины и определения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vsegost.com/Catalog/31/31626.shtml>

6. Загальні відомості про стандарти ISO серії 9000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://knowledge.allbest.ru/.../2c0a65635b3ad78b5d5>

7. Науменко М. О. Підвищення якості послуг підприємства ресторанного господарства в системі ринкових відносин / М. О. Науменко, Т. В. Гура, В. С. Ковширко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 42. – С. 319 – 322.

8. Калита П. Я. Системы качества и международные стандарты ИСО серии 9000 / П. Я. Калита. – К. : Украинская ассоциация качества, 2006. – 181 с.

REFERENCES

Ivanilov, O. S. "Ekonomika pidpriemstva" [Business enterprises]. http://yakist_produktsiyi_poslug.

Kalita, P. Ya. *Sistemy kachestva i mezhdunarodnye standarty ISO serii 9000* [Quality system and international standards ISO 9000]. Kyiv: Ukrainskaia assotsiatsiia kachestva, 2006.

Luzan, I. V., and Lutsenko, I. S. "Systema upravlinnia yakistiu iak faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva" [Quality Management System as a factor in increasing competitiveness]. probl-economy.kpi.ua/pdf/2012-7.pdf

Momot, A. I. *Menedzhment kachestva i elementy sistemy kachestva* [Quality management and quality system elements]. Donetsk: Nord-Press, 2005.

Naumenko, M. O., Hura, T. V., and Kovshyrko, V. S. "Pidvyshchennia yakosti posluh pidpriemstva restorannoho hospodarstva v systemi rynkovykh vidnosyn" [Improving the quality of enterprise restaurant management system of market relations]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 42 (2013): 319-322.

"Upravlenie kachestvom produktsii. Osnovnye poniatia. Terminy i opredeleniia" [Product quality control. Basic concepts. Terms and definitions]. <http://vsegost.com/Catalog/31/31626.shtml>

"Zahalni vidomosti pro standarty ISO serii 9000" [General information about the ISO 9000 standards]. <http://knowledge.allbest.ru/.../2c0a65635b3ad78b5d5>

Zorin, I. V., Kaverina, T. P., and Kvartalnov, V. A. "Turizm kak vid deiatelnosti" [Tourism as an activity]. http://tourlib.net/books_tourism/zorin07.htm

МЕТОДИКА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ОТРИМАННЯ ВЕНЧУРНОГО ФІНАНСУВАННЯ

© 2015 УСАТЕНКО О. В.

УДК 657.1.012

Усатенко О. В. Методика бухгалтерського обліку отримання венчурного фінансування

Мета статті полягає в зазначенні облікового аспекту форм венчурного фінансування, формулюванні факторів впливу на систему організації бухгалтерського обліку на рівні венчурного підприємства та визначенні об'єктів аналітичного обліку, що виникають при отриманні фінансування. У результаті дослідження було представлено механізм створення венчурного підприємства та визначено обліковий аспект венчурного фінансування, тобто форми венчурного фінансування, які є об'єктами бухгалтерського обліку під час отримання фінансування підприємством. Сформульовано фактори впливу на систему організації бухгалтерського обліку на рівні венчурного підприємства, виділено об'єкти аналітичного обліку, що виникають при отриманні венчурного фінансування із зазначенням напрямів ведення аналітичного обліку. Ведення бухгалтерського обліку у запропонованих напрямках аналітичного обліку сприятиме підвищенню якості отриманої інформації та дозволить: мати детальні відомості про джерела венчурного фінансування та господарські засоби, що з'являються в результаті отримання фінансування; ефективно управляти господарськими засобами; здійснювати аналіз використання венчурного фінансування; формувати достовірну інформацію про стан венчурного фінансування для внутрішніх та зовнішніх користувачів бухгалтерської інформації; здійснювати моніторинг венчурного фінансування.

Ключові слова: об'єкт аналітичного обліку, фактори впливу, форми венчурного фінансування.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 9.

Усатенко Ольга Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра обліку і аудиту, Національний гірничий університет (пр. К. Маркса, 19, Дніпропетровськ, 49027, Україна)

E-mail: UsatOl@yandex.ru

УДК 657.1.012

UDC 657.1.012

Усатенко О. В. Методика бухгалтерского учета получения венчурного финансирования

Цель статьи заключается в определении учетного аспекта форм венчурного финансирования, формулировании факторов влияния на систему организации бухгалтерского учета на уровне венчурного предприятия и определении объектов аналитического учета, которые возникают при получении финансирования. В результате исследования был представлен механизм создания венчурного предприятия, определен учетный аспект венчурного финансирования, то есть формы венчурного финансирования, которые являются объектами бухгалтерского учета при получении финансирования предприятием. Сформулированы факторы влияния на систему организации бухгалтерского учета на уровне венчурного предприятия, выделены объекты аналитического учета, возникающие при получении венчурного финансирования с указанием направлений ведения учета. Ведение бухгалтерского учета в предложенных направлениях аналитического учета будет способствовать повышению качества полученной информации и позволит: иметь детальные сведения об источниках венчурного финансирования и хозяйственных средствах, появляющихся в результате получения финансирования; эффективно управлять хозяйственными средствами; осуществлять анализ использования венчурного финансирования; формировать достоверную информацию о состоянии венчурного финансирования для внутренних и внешних пользователей бухгалтерской информации; осуществлять мониторинг венчурного финансирования.

Ключевые слова: объект аналитического учета, факторы влияния, формы венчурного финансирования.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Усатенко Ольга Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра учета и аудита, Национальный горный университет (пр. К. Маркса, 19, Днепропетровск, 49027, Украина)

E-mail: UsatOl@yandex.ru

Usatenko O. V. Method of Accounting while Obtaining Venture Financing

The article is aimed to determine the accounting aspect of forms of venture financing, formulate factors of influence on the accounting system at the level of venture enterprise and identify the analytical accounting objects that arise while obtaining the financing. The study resulted in presenting a mechanism of venturing, also the accounting aspect of venture financing has been determined, that is forms of venture financing, which are objects of accounting while obtaining the financing by enterprise. Factors of influence on the system of accounting at the level of venture enterprise have been formulated, the analytical accounting objects that appear while obtaining the venture financing have been provided with specifying the directions for accounting. Accounting record-keeping in the proposed directions of analytical accounting will improve the quality of the information received and will provide: detailed information on the sources of venture financing and economic means that appear as a result of received financing; effectively managing economic means; conducting the analysis of venture financing; generating reliable information on the status of the venture financing for internal and external users of accounting information; monitoring the venture financing.

Key words: analytical accounting object, factors of influence, forms of venture financing.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Usatenko Olga. V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Accounting and Auditing, National Mining University (pr. K. Marksa, 19, Dnipropetrovsk, 49027, Ukraine)

E-mail: UsatOl@yandex.ru

Венчурна діяльність є реальним механізмом, що забезпечує інноваційний розвиток економіки держави. Вона передбачає обов'язкове існування двох ключових учасників – підприємства, що потребує венчурного фінансування, та інвестора ризикового капіталу. Венчурна діяльність пов'язана з високим ступенем ризику, який обумовлений неможливістю заздалегідь визначити фінансовий результат діяльності. Одним зі шляхів зниження ризиків є організація такої системи бухгал-

терського обліку, яка допоможе мати детальні відомості про джерела венчурного фінансування і напрями його витрачання. Розгляд факторів впливу, елементів обліку, форм венчурного фінансування забезпечить правильний підхід до обґрунтування складових системи організації бухгалтерського обліку на венчурному підприємстві.

Таким чином, загальна проблема, якій присвячено дослідження, полягає в зазначенні облікового аспекту форм венчурного фінансування, формулюванні факто-

рів впливу на систему організації бухгалтерського обліку на рівні венчурного підприємства та визначення об'єктів аналітичного обліку, що виникають при отриманні фінансування.

Дослідженню проблем венчурного фінансування приділяється увага таких вчених: Л. Антонюк, А. Поручника [1], О. О. Лапко [2], О. М. Петрука [3], С. О. Тульчинської [4], О. В. Гарагонича [5], К. В. Великої [6] та інших. Огляд та узагальнення праць вчених свідчать про те, що в літературі висвітлюються питання, пов'язані із сутністю венчурного підприємництва, його значенням для розвитку інноваційних процесів. Однак у вищевказаних літературних джерелах недостатньо розкриті питання, пов'язані з обліковим аспектом форм венчурного фінансування, а також аналітичним обліком венчурного фінансування саме на рівні венчурного підприємства.

Метою дослідження, результати якого викладено у даній статті, є визначення облікового аспекту форм венчурного фінансування та об'єктів аналітичного обліку, що виникають при отриманні венчурного фінансування з зазначенням напрямів ведення аналітичного обліку. Для досягнення поставленої мети у даній роботі виконано такі *завдання*: представлено механізм створення венчурного підприємства: організаційно-правова форма, розмір та стадії життєвого циклу; визначено обліковий аспект форм венчурного фінансування; зазначено фактори впливу на систему організації бухгалтерського обліку на рівні венчурного підприємства; виділено об'єкти аналітичного обліку, що виникають при отриманні венчурного фінансування із зазначенням напрямів ведення аналітичного обліку, які допоможуть в повному обсязі отримувати інформацію за джерелами венчурного фінансування та наявності господарських засобів, що з'являються завдяки отриманню фінансування.

Венчурне підприємство, яке створене сторонньою групою винахідників, учених, новаторів, вважається зовнішнім венчуром; якщо ж ініціаторами створення є великі холдингові структури і підприємство створюється як дочірне – це внутрішній венчур. На *рис. 1* представлено механізм створення венчурного підприємства.

Дослідимо, як відбувається механізм створення зовнішнього венчура. Після розробки інноваційної ідеї чи бізнес-проекту перед групою вчених, інженерів, спеціалістів, винахідників постає завдання: заснувати під-

приємство чи придбати вже діюче підприємство. У разі створення нового підприємства мета, предмет діяльності, найменування, структура управління, порядок оцінки вкладів до статутного капіталу можуть бути окремо визначені в установчих документах.

Щодо організаційно-правової форми венчурного підприємства, то існує декілька підходів до вирішення цього питання. Венчурні підприємства можуть засновуватися у будь-якій організаційно-правовій формі, яка передбачена законодавством України. З точки зору ведення господарської діяльності, реєстрації та режимів оподаткування будь-які організаційно-правові форми створення підприємств за законодавством України – абсолютно рівні. Суть різниці між формами підприємств – винятково «внутрішня»: порядок керування, взаємини й відповідальність засновників, механізми контролю та формування статутного капіталу, порядок організації та ведення бухгалтерського обліку, рівень довіри до тієї чи іншої форми власності у споживача, інвестора і т. п.

Досвід останніх десяти років свідчить про те, що інвестори з різних форм господарських товариств надають перевагу командитним товариствам, товариствам з обмеженою відповідальністю та акціонерним товариствам. З огляду на те, що найбільшою популярністю у середовищі інвесторів користуються останні дві форми (ТОВ та АТ), більш детально викладаємо ті важливі положення, які стосуються саме їх [7].

Перший підхід – для реалізації інноваційних проєктів через механізм венчурного фінансування доцільно використовувати організаційно-правову форму «товариство з обмеженою відповідальністю» завдяки:

- ✦ перевагам, що надає організаційна структура;
- ✦ мобільності управління;
- ✦ відсутності акціонерного капіталу і пов'язаних з цим витрат;
- ✦ обмеженню ризику сумою сплаченого вкладу;
- ✦ відсутністю субсидіарної відповідальності після виконання майнового обов'язку перед товариством;
- ✦ незначним вимогам до особистої участі в товаристві;
- ✦ спрощеної процедури виходу з нього.

Як зауважив О. В. Гарагонич, товариство з обмеженою відповідальністю поєднує в себе привабливі для ма-

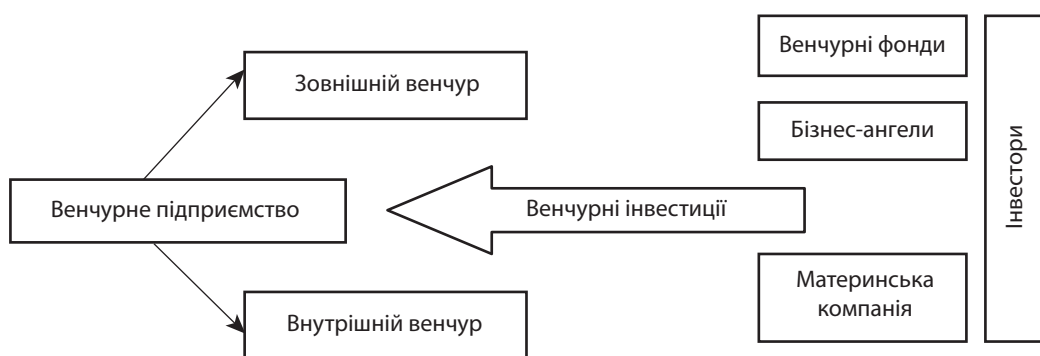

Рис. 1. Механізм створення венчурного підприємства

лих підприємців ризи акціонерного товариства і повного товариства [5, с. 337]. Створювати венчурні підприємства у формі товариства з обмеженою відповідальністю доцільно у тих випадках, коли невелика кількість осіб бажають сконцентрувати відносно незначні майнові цінності з метою створення малого або середнього підприємства та коли члени бажають особисто взяти участь в управлінні підприємством. При створенні венчурного підприємства за участі іноземного капіталу частіше за все вибирається форма товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) [8]. Дана форма підприємства добре врегульована законодавством України та аналогічна існуючим у всіх країнах СНД і ЄС (крім Англії та Кіпру) і дозволяє вирішувати всі типові завдання іноземного засновника (здійснення господарської діяльності на території України через підконтрольне підприємство або за участю партнерів з України, можливість одержання й репатріації прибутку, відсутність відповідальності іноземного засновника по боргах створеного підприємства тощо), а також при цьому не передбачає таких «непотрібних додаткових формальностей», як випуск акцій в акціонерному товаристві.

При значній кількості учасників рекомендується створення акціонерного товариства (АТ). Тобто *другий підхід* – для впровадження інноваційної ідеї можливо створювати чи придбавати венчурне підприємство з такою організаційно-правовою формою, як акціонерне товариство. Вибір форми акціонерного товариства може бути викликаний такими міркуваннями: ще більша «солідність» організаційно-правової форми; простота, у порівнянні з товариством з обмеженою відповідальністю, передачі в майбутньому прав на підприємство (акції).

Вихід засновників венчурного підприємства, якщо підприємство засноване у формі товариства з обмеженою відповідальністю, відбувається тільки за згодою інших учасників – шляхом внесення змін до статутних документів. В акціонерному товаристві цього не потрібно, а передача прав на підприємство відбувається шляхом відчуження акцій, причому в публічного акціонерного товариства є можливість продажу акцій на фондовій біржі. У вищезазначених формах підприємств в Україні засновники (учасники, акціонери) не несуть відповідальності за зобов'язаннями підприємства.

Юридична природа створення венчурного підприємства (внутрішнього венчура) як дочірнього підприємства полягає в тому, що воно знаходиться у відносинах стосовно холдингу-засновника щодо власника коштів і майна та виступає як самостійний суб'єкт підприємництва. Діяльність дочірніх підприємств відрізняється від діяльності філій і представництв холдингів, які є не юридичними особами, а лише її відокремленими підрозділами. Створення внутрішнього венчура для материнської компанії забезпечує оптимізацію перерозподілу витрат і доходів між підприємствами холдингу, диверсифікує ризики та надає можливості залучати зовнішні фінансові інвестиції для нових інноваційних ідей, які можна забезпечувати активами від інших видів діяльності.

Однією з передумов ефективності функціонування внутрішніх венчурів є відносно невеликі матеріальні

витрати. К. Велика наголошує, що процес генерації ідей та розробка потребує найменших витрат із загальної структури витрат на інноваційний проект [6].

На *рис. 2* наведемо обліковий аспект форм венчурного фінансування.

Інвестори ризикового капіталу – венчурні фонди, «бізнес-ангели» та інші скуповують в інноваційного підприємства контрольний пакет акцій або частку в статутному капіталі, яка забезпечує можливість дієво впливати на науково-дослідну, виробничу, збутову та фінансово-господарську діяльність підприємства. Також венчурне фінансування може відбуватися в інших формах, які зазначено вище та які є об'єктами бухгалтерського обліку під час венчурного фінансування. Форми венчурного фінансування залежать не тільки від переваг інвесторів, а й від стадій життєвого циклу венчурного підприємства, його розміру та організаційно-правової діяльності.

В Україні надання венчурних інвестицій найбільш поширене у формах довгострокового кредиту, тому що венчурні інноваційні підприємства зазвичай реєструються як товариства з обмеженою відповідальністю або приватні акціонерні товариства та їх статутний капітал, у більшості випадків, є номінальною величиною, близькою до мінімального розміру, що визначено законодавством. Це викликано особливостями бухгалтерського обліку і оподаткування та наявністю у засновників венчурних підприємств малих обсягів грошових коштів та інших активів (найчастіше основний актив засновників венчурного підприємства – інтелектуальна власність, яка не зараховується на баланс).

У випадку, коли венчурне підприємство створюється материнською компанією як дочірнє підприємство, венчурне фінансування відбувається у вигляді майна материнської компанії, грошових коштів та інших активів.

На практиці найчастіше зустрічається комбінована форма венчурного інвестування, при якій частина коштів вноситься в статутний капітал, а інша – надається у формі інвестиційного кредиту. Узагальнимо фактори, що мають вплив на систему організації бухгалтерського обліку на рівні венчурного підприємства в *табл. 1*.

Розгляд факторів впливу забезпечить правильний підхід до обґрунтування складових системи організації бухгалтерського обліку венчурного підприємства. Ведення синтетичного обліку венчурної діяльності підприємства повинно базуватися на особливостях галузей діяльності підприємства, стадій життєвого циклу та здійснюватися за кожною отриманою інвестицією.

Базовим елементом організації бухгалтерського обліку венчурного фінансування його отримувачем – венчурним підприємством – є визначення об'єктів аналітичного обліку, які залежать від форми отримання цього фінансування. У *табл. 2* виділимо об'єкти аналітичного обліку, що виникають при отриманні венчурного фінансування із зазначенням напрямів ведення аналітичного обліку, що допоможе в повному обсязі отримати інформацію за джерелами венчурного фінансування та наявності господарських засобів, які з'являються завдяки отриманню фінансування.

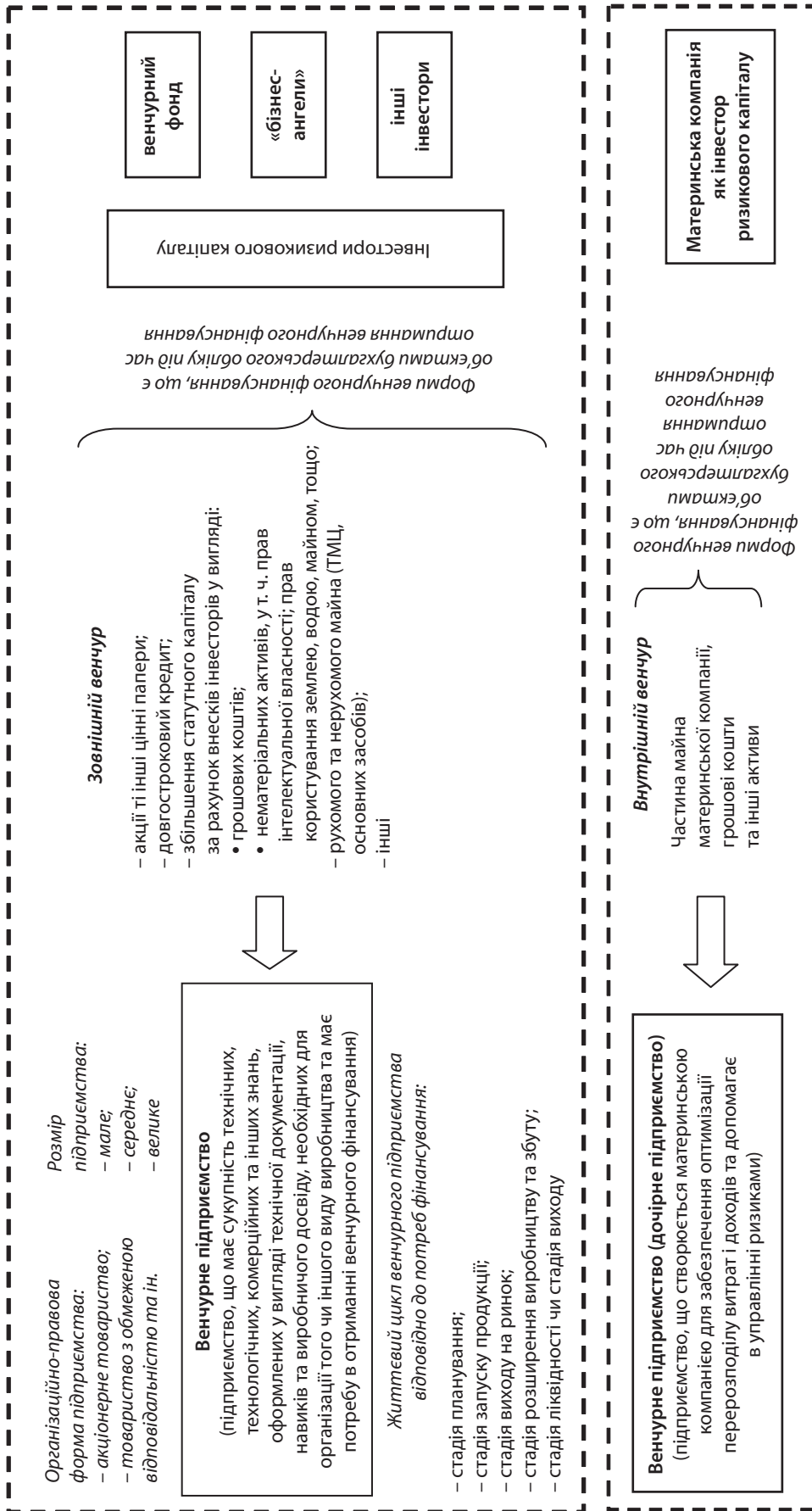

Рис. 2. Обліковий аспект форм венчурного фінансування

Фактори впливу на систему організації бухгалтерського обліку на рівні венчурного підприємства

Фактори впливу на систему організації бухгалтерського обліку на рівні венчурного підприємства	Організаційно-правова форма венчурного підприємства	– Акціонерне товариство; – товариство з обмеженою відповідальністю та ін.
	Ініційована форма створення	– Внутрішній венчур; – зовнішній венчур
	Розмір підприємства	– Мале; – середнє; – велике
	Інвестори ризикового капіталу	– Венчурні фонди; – приватні інвестори; – материнська компанія та ін.
	Стадія життєвого циклу венчурного підприємства	– Стадія планування; – стадія запуску продукції; – стадія виходу на ринок; – стадія розширення виробництва та збуту; – стадія ліквідації чи стадія виходу
	Форми отримання венчурного фінансування	– Акції та інші цінні папери; – довгостроковий кредит; – збільшення статутного капіталу за рахунок внесків інвесторів у вигляді: грошових коштів; нематеріальних активів, у т. ч. прав інтелектуальної власності; прав користування землею, водою, майном, тощо; – рухомого та нерухомого майна (ТМЦ, основних засобів); – інші

Таблиця 2

Об'єкти аналітичного обліку, що виникають при отриманні венчурного фінансування

Синтетичний рахунок	Об'єкт аналітичного обліку	Напрямок аналітичного обліку
1	2	3
<i>Джерела венчурного фінансування</i>		
50 «Довгострокові позики»	Довгостроковий кредит, наданий інвесторами ризикового капіталу	– За кожним інвестором ризикового капіталу; – за строками надання кредиту; – за іншими ознаками
40 «Зареєстрований (пайовий) капітал»	Внески в статутний капітал	– За видами капіталу; – у розрізі засновників, учасників, акціонерів, інвесторів ризикового капіталу; – за іншими ознаками
<i>Господарські засоби, що з'являються при отриманні венчурного фінансування</i>		
46 «Неоплачений капітал»	Заборгованість інвесторів по внесках у статутний капітал	– За видами акцій (для акціонерних товариств); – за кожним інвестором ризикового капіталу; – окремо облік заборгованості по внесках засновників і окремо по внесках інвесторів ризикового капіталу; – за іншими ознаками
30 «Готівка», 31 «Рахунки в банках»	Грошові кошти	– За видами валюти; – за джерелами надходження: власні грошові кошти, грошові кошти, що внесені інвесторами ризикового капіталу; – за іншими ознаками
12 «Нематеріальні активи»	Нематеріальні активи	– За групами та окремими інвентарними одиницями; – за джерелами надходження: власні нематеріальні активи, нематеріальні активи, що внесені інвесторами ризикового капіталу; – за іншими ознаками
Рахунки 2 класу «Запаси», 02 «Активи на відповідальному зберіганні»	Рухоме майно	– За видами майна; – за місцезнаходженням; – за власниками; – за джерелами надходження: власне рухоме майно, рухоме майно, що внесено інвесторами ризикового капіталу; – за іншими ознаками

1	2	3
10 «Основні засоби», 11 «Інші необоротні матеріальні активи», 15 «Капітальне будівництво», 02 «Активи на відповідальному зберіганні»	Нерухоме майно	– За кожним об'єктом майна; – за видами майна; – за місцезнаходженням; – за власниками; – за джерелами надходження: власне майно, майно, що внесено інвесторами ризикового капіталу; – за іншими ознаками

Наведені рахунки за дебетом і кредитом кореспондують з іншими рахунками згідно з Методичними рекомендаціями [9] із застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та залежно від змісту господарських операцій, що відбулися.

ВИСНОВКИ

За підсумками проведених досліджень можна зробити такі висновки:

1. Сформульовано проблему невизначеності облікового аспекту форм венчурного фінансування та об'єктів аналітичного обліку фінансування саме на рівні венчурного підприємства.

2. Представлено механізм створення венчурного підприємства, який допоможе як засновникам венчурного підприємства, так і інвесторам ризикового капіталу вибрати ту організаційно-правову форму венчурного підприємства, яка їх влаштує.

3. Визначено обліковий аспект венчурного фінансування, тобто форми венчурного фінансування, які є об'єктами бухгалтерського обліку під час отримання фінансування підприємством. Зазначено, що форми венчурного фінансування залежать не тільки від переваг інвесторів чи засновників, а й від стадій життєвого циклу венчурного підприємства, його розміру та організаційно-правової форми.

4. Сформульовано фактори впливу на систему організації бухгалтерського обліку на рівні венчурного підприємства, розгляд яких забезпечить правильний підхід до обґрунтування складових системи організації бухгалтерського обліку венчурного підприємства.

5. Виділено об'єкти аналітичного обліку, що виникають при отриманні венчурного фінансування, із зазначенням напрямів ведення аналітичного обліку. Ведення бухгалтерського обліку в запропонованих напрямках аналітичного обліку сприятиме підвищенню якості отриманої інформації та дозволить:

- ✦ мати детальні відомості про джерела венчурного фінансування та господарські засоби, що з'являються в результаті отримання фінансування;
- ✦ ефективно управляти господарськими засобами;
- ✦ здійснювати аналіз використання венчурного фінансування;
- ✦ формувати достовірну інформацію про стан венчурного фінансування для внутрішніх та зовнішніх користувачів бухгалтерської інформації;
- ✦ здійснювати моніторинг венчурного фінансування.

Перспективами подальших досліджень є вивчення проблем і дослідження методики бухгалтерського обліку ризикових інноваційних проектів та побудова системи управлінської звітності венчурної діяльності підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Поручник А. М. Венчурний капітал: зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні / А. М. Поручник, Л. Л. Антоноук. – К.: КНЕУ, 2000. – 171 с.

2. Лапко О. О. Венчурний капітал як джерело фінансування інноваційного розвитку економіки / О. О. Лапко // Економіка і прогнозування. – 2007. – Вип. 3. – С. 25 – 42.

3. Петрук О. М. Теорія та практика венчурного фінансування: монографія / О. М. Петрук, С. З. Мошенський. – Житомир: Рута, 2008. – 248 с.

4. Тульчинська С. О. Особливості венчурного фінансування інноваційної й науково-технологічної діяльності в Україні / С. О. Тульчинська // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2007. – Вип. 5. – К.: НТУУ «КПІ», 2007. – С. 97 – 114.

5. Гарагонич О. В. Правова природа товариств з обмеженою відповідальністю / О. В. Гарагонич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2008. – Випуск 9. – С. 337 – 339.

6. Велика К. В. Організаційні форми венчурного бізнесу: особливості та переваги // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – № 2 (45). – С. 45 – 51.

7. Інформація за повідомленнями з країн Світової організації торгівлі від 12.01.15 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrexport.gov.ua/>

8. Офіційний сайт «Укрбізнесконсалт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ubc.ua/reg_all.html

9. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Затверджено наказом Міністерства фінансів України № 291 від 30.11.99 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>

REFERENCES

Harahonych, O. V. "Pravova pryroda tovarystv z obmezhenoiu vidpovidalnistiu" [Legal nature of limited liability]. *Naukovy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Pravo»*, no. 9 (2008): 337-339.

"Informatsiia za povidomlenniamy z krain Svitovoi orhantzatsii torhivli vid 12.01. 15 r." [Information reported from the World Trade Organization from 12.01.15]. <http://www.ukrexport.gov.ua/>

Lapko, O. O. "Venchny kapital iak dzherelo finansuvannia innovatsiinoho rozvytku ekonomiky" [Venture capital as a source of funding for innovative economic development]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 3 (2007): 25-42.

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>

Ofitsiynyi sait «Ukrbyzneskonsalt». http://www.ubc.ua/reg_all.html

Petruk, O. M., and Moshenskyi, S. Z. *Teoriia ta praktyka venchurnoho finansuvannia* [Theory and practice of venture financing]. Zhytomyr: Ruta, 2008.

Poruchnyk, A. M., and Antoniuk, L. L. *Venchurnyi kapital: zarubizhnyi dosvid ta problemy stanovlennia v Ukraini* [Venture capital: foreign experience and problems of formation in Ukraine]. Kyiv: KNEU, 2000.

Tulchynska, S. O. "Osoblyvosti venchurnoho finansuvannia innovatsiinoi i naukovo-tekhnologichnoi diialnosti v Ukraini" [Features venture financing innovation and scientific and technological activities in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI»*, no. 5 (2007): 97-114.

Velyka, K. V. "Orhanizatsiini formy venchurnoho biznesu: osoblyvosti ta perevahy" [Organizational form of venture business, features and benefits]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 2 (45) (2012): 45-51.

UDC 336.76:330.35

THE DEPENDENCE OF ECONOMIC GROWTH AND THE DEPTH OF THE FINANCIAL MARKET

© 2015 SHKOLNIK I. O., KRAVCHENKO E. O.

UDC 336.76:330.35

Shkolnik I. O., Kravchenko E. O. The Dependence of Economic Growth and the Depth of the Financial Market

The article studies the meaning of development of the financial market and its effect on economic growth. The authors analyzed the current financial market development status by world regions. While assessing the mutual dependence of development of the financial market and revival of the country's economy, it is necessary to take into account basic financial development indicators. Analysis of financial depth suggests that developed countries have the largest bond markets, stocks, and the market of securitized instruments. If there is volatility in the capital flows in an insufficiently developed infrastructure of the securities market, even with a high global index of financial depth this may seriously affect the stability of the country's pay balance. The analysis allowed concluding that there is a connection between the level of development of the financial market based on the dynamics of volumes of financial assets and the economic growth rate due to the Gross domestic product dynamics.

Key words: financial market, economic growth, gross domestic product, indicators of depth of the financial sector.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 17.

Shkolnik Inna O. – Doctor of Science (Economics), Professor, Pro-rector of the Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: i.shkolnik@uabs.edu.ua

Kravchenko Elizaveta O. – Lecturer, Department of Management and the Financial and Economic Security, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: elizaveta-p@mail.ru

УДК 336.76:330.35

Школьник И. О., Кравченко Е. О. Залежність економічного зростання від глибини фінансового ринку

У статті авторами досліджено значення розвитку фінансового ринку та його впливу на економічне зростання. Проаналізовано сучасний стан розвитку фінансового ринку за регіонами світу. Визначаючи взаємозалежність розвитку фінансового ринку та поживлення економіки держави, необхідно враховувати основні показники фінансового розвитку. Аналіз фінансової глибини свідчить про те, що розвинені країни володіють найбільшими ринками облігацій, акціями та ринком сек'юритизованих інструментів. Якщо є волатильність потоків капіталу в недостатньо розвиненій інфраструктурі ринку цінних паперів, навіть при високому рівні глобального індексу фінансової глибини, то це може спричинити серйозний вплив на проблему стійкості платіжного балансу країни. На основі аналізу зроблено висновки про наявність взаємозв'язку між рівнем розвитку фінансового ринку на основі динаміки обсягів фінансових активів та темпами економічного зростання через динаміку валового внутрішнього продукту.

Ключові слова: фінансовий ринок, економічне зростання, валовий внутрішній продукт, показники глибини фінансового сектора.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 17.

Школьник Інна Олександрівна – доктор економічних наук, професор, проректор Української академії банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: i.shkolnik@uabs.edu.ua

Кравченко Єлизавета Олександрівна – викладач кафедри управління та фінансово-економічної безпеки, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: elizaveta-p@mail.ru

УДК 336.76:330.35

Школьник И. А., Кравченко Е. А. Зависимость экономического роста от глубины финансового рынка

В статье авторами исследовано значение развития финансового рынка и его влияния на экономический рост. Проанализировано современное состояние рынка по регионам мира. Определяя взаимозависимость развития финансового рынка и оживление экономики государства, необходимо учитывать основные показатели финансового развития. Анализ финансовой глубины свидетельствует о том, что развитые страны обладают крупнейшими рынками облигаций, акциями и рынком секьюритизированных инструментов. Если волатильность потоков капитала существует в недостаточно развитой инфраструктуре рынка ценных бумаг, даже при высоком уровне глобального индекса финансовой глубины, то это может серьезно повлиять на проблему устойчивости платежного баланса страны. На основе анализа сделан вывод о наличии взаимосвязи между уровнем развития финансового рынка на основе динамики объемов финансовых активов и темпами экономического роста из-за динамики валового внутреннего продукта.

Ключевые слова: финансовый рынок, экономический рост, валовый внутренний продукт, показатели глубины финансового сектора.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 17.

Школьник Инна Александровна – доктор экономических наук, профессор, проректор Украинской академии банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: i.shkolnik@uabs.edu.ua

Кравченко Елизавета Александровна – преподаватель кафедры управления и финансово-экономической безопасности, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: elizaveta-p@mail.ru

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>

Ofitsiynyi sait «Ukrbyzneskonsalt». http://www.ubc.ua/reg_all.html

Petruk, O. M., and Moshenskyi, S. Z. *Teoriia ta praktyka venchurnoho finansuvannia* [Theory and practice of venture financing]. Zhytomyr: Ruta, 2008.

Poruchnyk, A. M., and Antoniuk, L. L. *Venchurnyi kapital: zarubizhnyi dosvid ta problemy stanovlennia v Ukraini* [Venture capital: foreign experience and problems of formation in Ukraine]. Kyiv: KNEU, 2000.

Tulchynska, S. O. "Osoblyvosti venchurnoho finansuvannia innovatsiinoi i naukovo-tekhnologichnoi diialnosti v Ukraini" [Features venture financing innovation and scientific and technological activities in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI»*, no. 5 (2007): 97-114.

Velyka, K. V. "Orhanizatsiini formy venchurnoho biznesu: osoblyvosti ta perevahy" [Organizational form of venture business, features and benefits]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 2 (45) (2012): 45-51.

UDC 336.76:330.35

THE DEPENDENCE OF ECONOMIC GROWTH AND THE DEPTH OF THE FINANCIAL MARKET

© 2015 SHKOLNIK I. O., KRAVCHENKO E. O.

UDC 336.76:330.35

Shkolnik I. O., Kravchenko E. O. The Dependence of Economic Growth and the Depth of the Financial Market

The article studies the meaning of development of the financial market and its effect on economic growth. The authors analyzed the current financial market development status by world regions. While assessing the mutual dependence of development of the financial market and revival of the country's economy, it is necessary to take into account basic financial development indicators. Analysis of financial depth suggests that developed countries have the largest bond markets, stocks, and the market of securitized instruments. If there is volatility in the capital flows in an insufficiently developed infrastructure of the securities market, even with a high global index of financial depth this may seriously affect the stability of the country's pay balance. The analysis allowed concluding that there is a connection between the level of development of the financial market based on the dynamics of volumes of financial assets and the economic growth rate due to the Gross domestic product dynamics.

Key words: financial market, economic growth, gross domestic product, indicators of depth of the financial sector.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 17.

Shkolnik Inna O. – Doctor of Science (Economics), Professor, Pro-rector of the Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: i.shkolnik@uabs.edu.ua

Kravchenko Elizaveta O. – Lecturer, Department of Management and the Financial and Economic Security, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: elizaveta-p@mail.ru

УДК 336.76:330.35

Школьник І. О., Кравченко Є. О. Залежність економічного зростання від глибини фінансового ринку

У статті авторами досліджено значення розвитку фінансового ринку та його впливу на економічне зростання. Проаналізовано сучасний стан розвитку фінансового ринку за регіонами світу. Визначаючи взаємозалежність розвитку фінансового ринку та поживлення економіки держави, необхідно враховувати основні показники фінансового розвитку. Аналіз фінансової глибини свідчить про те, що розвинені країни володіють найбільшими ринками облігацій, акціями та ринком сек'юритизованих інструментів. Якщо є волатильність потоків капіталу в недостатньо розвиненій інфраструктурі ринку цінних паперів, навіть при високому рівні глобального індексу фінансової глибини, то це може спричинити серйозний вплив на проблему стійкості платіжного балансу країни. На основі аналізу зроблено висновки про наявність взаємозв'язку між рівнем розвитку фінансового ринку на основі динаміки обсягів фінансових активів та темпами економічного зростання через динаміку валового внутрішнього продукту.

Ключові слова: фінансовий ринок, економічне зростання, валовий внутрішній продукт, показники глибини фінансового сектора.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 17.

Школьник Інна Олександрівна – доктор економічних наук, професор, проректор Української академії банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: i.shkolnik@uabs.edu.ua

Кравченко Єлизавета Олександрівна – викладач кафедри управління та фінансово-економічної безпеки, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: elizaveta-p@mail.ru

УДК 336.76:330.35

Школьник И. А., Кравченко Е. А. Зависимость экономического роста от глубины финансового рынка

В статье авторами исследовано значение развития финансового рынка и его влияния на экономический рост. Проанализировано современное состояние рынка по регионам мира. Определяя взаимозависимость развития финансового рынка и оживление экономики государства, необходимо учитывать основные показатели финансового развития. Анализ финансовой глубины свидетельствует о том, что развитые страны обладают крупнейшими рынками облигаций, акциями и рынком секьюритизированных инструментов. Если волатильность потоков капитала существует в недостаточно развитой инфраструктуре рынка ценных бумаг, даже при высоком уровне глобального индекса финансовой глубины, то это может серьезно повлиять на проблему устойчивости платежного баланса страны. На основе анализа сделан вывод о наличии взаимосвязи между уровнем развития финансового рынка на основе динамики объемов финансовых активов и темпами экономического роста из-за динамики валового внутреннего продукта.

Ключевые слова: финансовый рынок, экономический рост, валовый внутренний продукт, показатели глубины финансового сектора.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 17.

Школьник Инна Александровна – доктор экономических наук, профессор, проректор Украинской академии банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: i.shkolnik@uabs.edu.ua

Кравченко Єлизавета Александровна – преподаватель кафедры управления и финансово-экономической безопасности, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: elizaveta-p@mail.ru

In a market economy, one of the key elements of the economic system of both an individual country and the world economy is the financial market. Within the context of globalization, an inverse relationship is observed which arises between developmental trends of the world financial market and financial markets of individual countries: on the one hand, the world financial market exerts significant influence on formation of financial resources in individual countries, on the other hand, the development of financial markets in individual regions or countries determines to a significant extent the development vector of the world financial market, which is especially true of the economically developed countries or dynamically developing ones. Moreover, intensification of financial flows produces an effect on both the effective construction of the institutional framework of the stock market and the economies of the participating countries. It should be stressed that the structure of the financial market demonstrates an increasingly pronounced trend of gradually shifting towards the debt segment. The expectations that the situation would level off towards the equity market after the financial crisis fail to come to life. The world economy, as well as the economies of most countries of the world, including Ukraine, keeps accumulating debt holdings, and the state tends to become an increasingly active participant in the financial market. This necessitates studying the dependence of economic growth and the indicators of financial market development, in particular using the example of the financial market depth index.

There are numerous authors focusing on the question of the effect of the financial market on the state's economy. For example, V. Smahin, R. Levine, G. King, A. Gelb and others believed that the financial market is the primary determinant of the economic development, which means that the growth of financial markets enhances economic efficiency. Such researchers as E. Berglöf, P. Bolton, S. Strange and others claimed that the financial sector produces a significant effect on the economy, but this effect is destabilizing. At the same time, Raymond Goldsmith insisted in his work that the economic and financial development tend to become aligned in the long run, and high rates of economic growth are frequently accompanied by high rates of the financial development [1]. This means that there currently exist radically opposite perspectives on this issue.

The article aims to study indices of financial market depth and determine the mutual dependence of economic growth and financial market depth.

For the purpose of this article, we took into consideration the fact that scientific literature frequently tends to equate the financial market with the stock market, which is mostly typical of foreign research. Domestic researchers tend to make a distinction between the notions of the stock and financial markets. We believe that the stock market is a segment of the financial market where operations with securities are carried out. Simultaneously, the stock market always reflects global trends in the development of the world capital markets, including integration of financial centers, namely American and European stock exchanges merging into one trading system; faster growing influence of the financial centers of the Middle East, Africa, Latin America in the regional markets. Considering the fact that developing

countries tend to demonstrate a low level of mastery of financial instruments, their entry into certain segments of the world financial market is weak and passive, which results in their experiencing only a one-way influence exerted by the world financial market.

Thus, we will further discuss perspectives of individual researchers on the studied question. M. M. Yermoshenko noted that a high level of development of the stock market facilitates economy restructuring and the overall improvement of the economic strength of the country [2]. Other authors [3] believe that the financial market has a positive effect on stabilization of the whole credit and financial system and is a strategic factor in intensification of economic growth, which is of great importance in a transition economy. A. S. Filipenko indicated that financial markets are a crucial factor in economic growth [4].

Overall, there is a wide range of views on the role of financial market development and its effect on economic growth (Table 1).

In order to assess the effect of the financial market development on the state's economy, we will further discuss the primary indicators of financial development.

One can obtain a more detailed view of how the financial system influences economic development by using such an indicator as financial depth. Developed by McKinsey Global Institute, the world financial market depth index is calculated as the percentage ratio of the market value taking into account future profitability of all international assets to the world GDP. S. Ponomarenko believes that the financial sector depth is a sum of two indices. The first index is the development level of the banking sector which is determined as the ratio of the private sector bank loans to the GDP. The other index is the stock market activeness (the ratio of capitalization of the stock market to the GDP) [16].

Ya. M. Mirkin offered the most detailed definition. The scholar believes that the financial depth of an economy is the degree of its being "permeated" with financial relationships, instruments and institutions, saturation with money, the share of the financial sphere in comparison with the production business. If the country is characterized by rapid growth and is developed, its financial depth is respectively higher. The following logical sequence arises: the greater the financial depth, the more capable the financial sector is of reallocating monetary resources for investment purposes, which results in a steady economic growth [17]. The financial depth index is calculated on the basis of the following indices: money / the GDP, capitalization of the equity market / the GDP, bank deposits / the GDP, financial assets / the GDP, etc.

The depth of the financial market is one of the few financial development indicators which link such notions as "economic development" and "financial sector". This indicator is relative and thus the most appropriate from the perspective of contrastive analysis. It demonstrates the correlation between an individual structural element of the financial market and, as a rule, the GDP.

Several indices are normally employed. The first index is the ratio of the value of readily obtainable assets to the GDP. The primary aim is to evaluate the size of the finan-

Basic Approaches to Assessment of the Effect of the Financial Market Development on Economic Growth

Basic approaches	Author	Author's attitude towards the approach
The financial market is the primary determinant of economic growth	J. Schumpeter	The financial system fosters innovation implementation and therefore influences economic growth in the long term [5]
	V. Smahin	Neither K. Marx, nor J. Keynes (considering the fact that both of them are proponents of the free market) denied the role of the financial system in the economic development. The author indicated that the financial market within the context of a developed market economy is the transfer medium through which economic growth stimuli spread on the national economy scale [6]
	R. Levine, G. King	The American researchers in their work "Finance and Growth" argued that by performing its functions (of reducing risks, optimum resource allocation, exercise of financial control, savings mobilization, facilitation of exchange of goods and services) the financial system fosters economic development. The scholars proved in their works that countries with better developed financial markets are also characterized by higher economic growth rates [7]
	P. Guidotti	The correlation between the financial development level and the long-term economic growth is positive and strongly pronounced [8]
	Ye. Maiovets, Kh. Fliud	The authors believe that the development of financial markets and institutions is an important and essential part of the economic growth process [9]
	A. Gelb	In his article (1989) the author maintained that an obvious correlation between economic growth and financial development indicators is observable [10]
	P. Rousseau, R. Sylla	The researchers analyzed regularities in the economic development of 17 countries within the period of 19th-20th centuries and established that the development of the financial market is primary [11]
	Merton Miller	The importance of development of financial markets for the economic growth is evident and goes without saying [12]
The destabilizing effect of the financial sector on the economy	E Berglöf, P. Bolton	The authors believe that the development of financial institutions (in Ukraine, Russia, a number of other post-socialist countries) fails to provide a suitable environment for economic growth and can even interfere with the transformation processes in business relations [13]
	V. Chick, R. Guttman, E. Altvater, S. Strange, B. Emunds et al.	This group of researches arrived at the same conclusion that the rapid development of financial markets results in a negative phenomenon prompted by changes in the market economy [14]
	J. Robinson	The author believes that the overall economic development entails the development of financial markets, meaning that the financial market responds to the needs of the real economy sector [15]

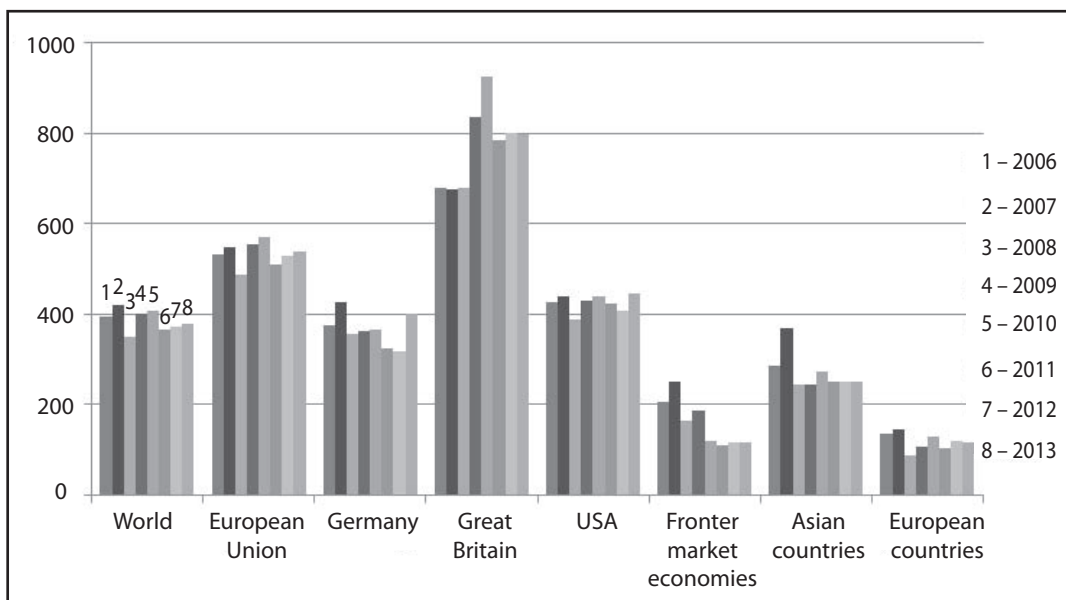
cial intermediation sector. The ratio of assets of commercial banks to the total value of the banking system assets is the second index. The central idea of this index is that commercial banks are more efficient at provision of functions stimulating economic development.

The following two indices determine the share of the loans given to the private sector in the overall loan volume, excluding loans for the financial sector, relative to the GDP. The key concept is that the financial system allocating more loans in the private sector in comparison with the financial system with a greater share of investment in the state sector will be more effective, provided that there are corporate governance, savings mobilization, as well as lower transaction costs.

R. Goldsmith formulated and studied the concept of financial depth. The scholar established a direct dependence between the financial depth level and economic development. Another finding was that certain periods can witness significantly lower growth rates in the real sector in comparison with the growth rates observed in the financial sec-

tor [1]. The economic growth rates were almost identical to the financial assets growth rates, this situation was observed before 1980s. Later, some changes occurred whose consequence was that the rates of growth in the value volumes of financial markets started to outpace the economic growth rates. For example, in 1980 the volume of financial assets made 120% of the world GDP, whereas in 2007 it made 355%. New money lending models were created, the capital was attracted through new financial instruments and development of technology.

World financial assets composed of government and corporate bonds, stocks, loans used to demonstrate a steady growing trend. However, in 2008 their volumes dropped disastrously due to a financial crisis. In comparison with 2007, when the volumes of stocks reached \$64 trillion, in 2008 the volumes dropped to \$36 trillion. In the second quarter of 2012 alone, the asset volumes exceeded the 2007 level by \$19 trillion and reached \$225 trillion. After the crisis, the growth rate decreased significantly to 1.9%, considering that before 2007 the growth rate made 7.9% (Fig. 1).

Figure 1. The Dynamics of the Volume of Financial Assets (Stocks, Bonds and Bank Assets), % to the GDP

Source: created by the authors on the basis of the data from [Global Financial Stability Report // www.imf.org]

The basic cause underlying the growth of financial markets is growing government bonds whose volume increased by \$15.4 trillion since 2007. The tendency that has formed can result in higher risks of default in many countries of the world and slower economic growth rates. Moreover, even the International Monetary Fund in its analytical documents dated 2012 and later ones does not make a distinction between government and corporate bond volumes, since the tendency towards growth in the government securities has become quite significant.

The growth dynamics for such financial assets as bonds, stocks, bank assets expressed as % to the GDP by world regions were observed for the period of 2010-2013. In the USA, this index in 2013 exceeded the 2007 index by only 3.2%. The remaining regions of the world failed to achieve the 2007 level.

The dynamics of financial depth both in the world and individual regions are determined by trends in the development of financial mechanisms, growth acceleration rates in individual financial product groups and characteristics of regional market development. In Eastern and Western Europe, as well as in a series of Asian countries, schemes of partial and complete privatization of enterprises were used (governmental and quasi-governmental) carried out by transforming them into public joint stock companies or selling to private companies; also, revaluation of stocks took place, namely their dividend yield was increased following the growth – all of which resulted in transformation of the capital market. Analysis of great stock indices suggests fast rates of recovery of the stock markets. However, capitalization of the world stock market remains below the 2007 rate, by 32% so in comparison with the 2013, to be more precise (Table 2).

In 2008, the world capitalization rate dropped by 64% in comparison with the rate of 2007. After such a drastic fall, it was only possible to reach the level of 84% in 2013. In Great Britain, this index also dropped more than twofold,

but as soon as 2010 it managed to exceed the 2007 rate and increased by 20%. Frontier market economies were affected by the crisis more than others: they have not yet achieved the pre-crisis levels and what is more, their indices keep showing a downward trend, which is especially characteristic of the European frontier market economies. Ukraine also struggles through essential difficulties with capitalization of the financial market.

“Deep” financial markets are found in the developed countries. The US financial depth coefficient (expressed as % to the regional GDP) in 2012 was more than 3.5 times higher than that of the CIS and Eastern Europe countries. This can only indicate that the global decrease of the financial market depth index was caused by structural changes in the economy and the fact that the financial markets of developing countries are developed significantly worse than those of the developed countries (Fig. 2).

If one analyzes two individual indicators, namely the GDP growth rate and the world financial assets growth rate, then it may initially seem that the two indicators are unconnected, they often demonstrate totally different dynamics, but using a stacked line with temporal data (Table 2) allows making the connection more evident.

Improved economic stability is the result of financial markets deepening. During a crisis, deeper markets can provide alternative funding sources. However, the financial depth index cannot provide a complete estimate of financial stability without taking into account the structure of cross-border flows and market players servicing them. Even with a high global index of financial depth, if there is volatility in the capital flows in an insufficiently developed infrastructure of the securities market, this may seriously affect the stability of the country’s pay balance.

CONCLUSIONS

The rate of the country’s economic growth is linked the level of development of its financial market, includ-

Table 2

Capitalization of the Stock Market, Expressed as % to the GDP by World Regions

Region	Year							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
World	105,44	119,36	55,01	81,58	86,50	67,06	72,76	83,74
European Union	95,78	93,89	42,63	65,14	66,90	51,98	62,73	77,65
including:								
Germany	56,48	63,39	30,24	38,71	43,50	32,84	45,72	55,84
Great Britain	158,45	139,28	69,71	128,34	159,65	134,34	137,49	159,93
USA	148,31	144,29	81,28	106,79	118,98	103,75	103,76	132,88
Frontier market economies	83,05	121,23	41,54	55,17	57,95	38,39	41,72	38,85
including:								
Asian countries	109,55	184,20	59,84	69,00	69,90	44,10	47,26	43,82
European countries	71,18	68,54	14,90	29,65	43,11	27,28	30,65	27,62

Source: created by the authors on the basis of the data from [Global Financial Stability Report // www.imf.org]

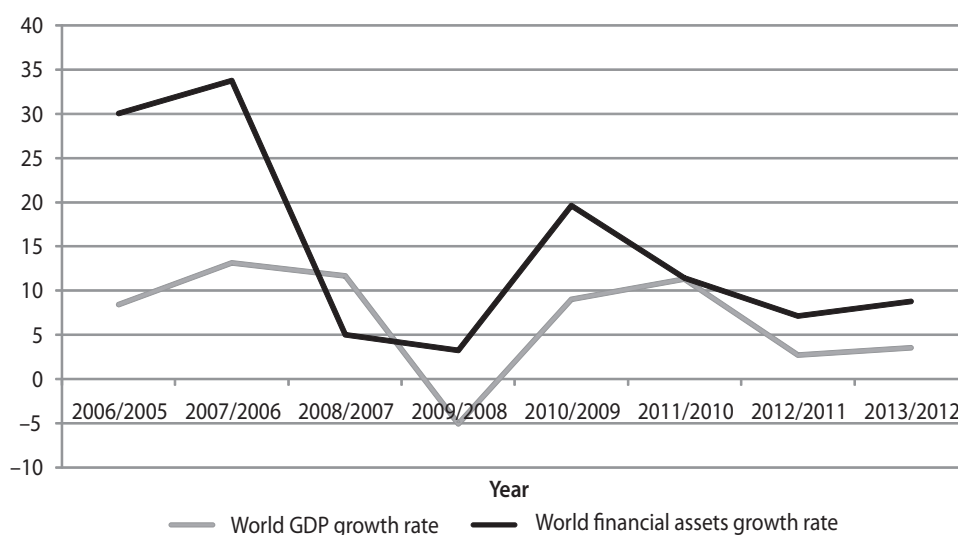

Figure 2. The Growth Rate Dynamics for the World GDP and World Financial Assets, % (Stacked Line)

Source: composed by the authors.

ing the aspect of its depth; however, the structure of the country's financial market, the degree of its being permeated with various financial instruments and transparency of operations are of equal importance. Besides, the state has been playing an increasingly significant role in the development of financial markets lately, not as a process controlling agent, but as an immediate participant emitting its financial instruments. For this reason, the political factor tends to exert increasingly significant influence on the connection between economic growth and the level of development of the financial market. ■

LITERATURE

1. Goldsmith R. Financial Structure and Development / R. Goldsmith // Yale University Press, New Haven, 1969.
2. Ермошенко М. М. Основні засади підвищення фінансової безпеки держави / М. М. Ермошенко // Стратегічна панорама. – 1998. – № 1-2. – С. 99 – 114.
3. Александров В. В. Фінансово-кредитна система як фактор економічної безпеки транзитивного суспільства / В. В. Алек-

сандров, Г. В. Задорожний, О. Є. Юрченко. – Х. : Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2002. – 235 с.

4. Філіпенко А. С. Економічний розвиток сучасної цивілізації / А. С. Філіпенко. – К. : Знання України, 2006. – 316 с. – С. 140.

5. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку / Й. Шумпетер. – М. : Прогрес, 1982. – 401 с.

6. Смагін В. Вплив фінансового ринку на процес відтворення в реальному секторі економіки / В. Смагін // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 1. – С. 5 – 12.

7. King, R. G. (1993). Finance and Growth: Schumpeter Might be Right / R. G. King, R. Levine // Quarterly Journal of Economics, 108: 717 – 737.

8. De Gregorio, J. (1995). Financial Development and Economic Growth / J. De Gregorio, P. E. Guidotti // World Development, 23: 433 – 448.

9. Майовець Є. Розвиток фінансових ринків як передумова економічного зростання в Україні / Є. Майовець, Х. Флюд // Формування ринкової економіки в Україні : науковий збірник / Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – 2009. – Вип. 19: Фінансово-економічні проблеми розвитку України. – С. 88 – 91.

10. Gelb A. Financial policies, growth, and efficiency / A. Gelb // World Bank. Policy, Planning and Research Department working

papers; no. WPS 202 [Electronic resource]. – Mode of access : http://econ.worldbank.org/external/default/main?pagePK=64165259&heSitePK=469372&piPK=64165421&menuPK=64166322&entityID=000009265_3960928003618

11. Rousseau P. (2005). Emerging Financial Markets and Early U.S. / P. Rousseau, R. Sylla // Growth. NBER Working Paper. – No. 7448.

12. Miller M. Financial Markets and Economic Growth / M. Miller // Journal of Applied Corporate Finance. – 1998. – Vol. 11 (3). – P. 14 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/j.1745.6622.1998.tb00498.x>

13. Міщенко С. В. Особливості підходів до визначення ролі фінансового сектора в умовах інтернаціоналізації економіки / С. Міщенко // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2007. – № 92. – С. 53 – 55.

14. Левина И. К вопросу о соотношению реального и финансового секторов / И. Левина // Вопросы экономики. – 2006. – № 9. – С. 83 – 102.

15. Robinson J. The Generalization of the General Theory / J. Robinson // The Rate of Interest and Other Essays. – L. : MacMillan, 1952. – P. 82.

16. Пономаренко С. Финансовый сектор и издержки инфляции в странах с переходной экономикой / С. Пономаренко. – М. : ИЭПП, 2004. – С. 82.

17. Миркин Я. М. Среднесрочный прогноз развития российской финансовой системы (2010 – 2015 гг.) / Я. М. Миркин / Финанс. ун-т. – М., 2010. – 558 с.

REFERENCES

Aleksandrov, V. V., Zadorozhnyi, H. V., and Yurchenko, O. Ye. *Finansovo-kredytna systema iak faktor ekonomichnoi bezpeky trazytyvnoho suspilstva* [Financial and credit system as a factor of economic security transitive society]. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 2002.

De Gregorio, J., and Guidotti, P. E. "Financial Development and Economic Growth". *World Development*, no. 23 (1995): 433-448.

Filipenko, A. S. *Ekonomichnyi rozvytok suchasnoi tsyvilizatsii* [Economic development of modern civilization]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2006.

Goldsmith, R. *Financial Structure and Development*. New Haven: Yale University Press, 1969.

Gelb, A. "Financial policies, growth, and efficiency". http://econ.worldbank.org/external/default/main?pagePK=64165259&heSitePK=469372&piPK=64165421&menuPK=64166322&entityID=000009265_3960928003618

King, R. G., and Levine, R. "Finance and Growth: Schumpeter Might be Right". *Quarterly Journal of Economics*, no. 108 (1993): 717-737.

Levina, I. "K voprosu o sootnosheniiu realnogo i finansovogo sektorov" [On the question of the relation of the real and financial sectors]. *Voprosy ekonomiki*, no. 9 (2006): 83-102.

Maiovets, Ye., and Fliud, Kh. "Rozvytok finansovykh ryнкiv iak peredumova ekonomichnoho zrostantia v Ukraini" [The development of financial markets as a precondition for economic growth in Ukraine]. *Formuvannia rynkovoi ekonomiky v Ukraini*, no. 19 (2009): 88-91.

Miller, M. "Financial Markets and Economic Growth" <http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/j.17456622.1998.tb00498.x>

Mishchenko, S. V. "Osoblyvosti pidkhodiv do vyznachennia roli finansovoho sektora v umovakh internatsionalizatsii ekonomiky" [Features approaches to defining the role of the financial sector in terms of internationalization of the economy]. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka*, no. 92 (2007): 53-55.

Mirkin, Ya. M. *Srednesrochnyy prognos razvitiia rossiyskoy finansovoy sistemy (2010 – 2015 gg.)* [Medium-term development of the Russian financial system (2010 – 2015)]. Moscow, 2010.

Ponomarenko, S. *Finansovyy sektor i izderzhki inflatsii v stranakh s perekhodnoy ekonomikoy* [The financial sector and the costs of inflation in countries with economies in transition]. Moscow: IEPP, 2004.

Robinson, J. "The Generalization of the General Theory" In *The Rate of Interest and Other Essays*. London: MacMillan, 1952.

Rousseau, P., and Sylla, R. "Emerging Financial Markets and Early U. S". *Growth. NBER Working Paper*, no. 7448 (2005).

Shumpeter, Y. *Teoriia ekonomicheskogo razvitiia* [Theory of Economic Development]. Moscow: Progress, 1982.

Smahin, V. "Vplyv finansovoho rynku na protses vidtvorenna v realnomu sektori ekonomiky" [The impact of the financial market in the process of reproduction in the real economy]. *Visnyk KNTEU*, no. 1 (2009): 5-12.

Yermoshenko, M. M. "Osnovni zasady pidvyshchennia finansovoi bezpeky derzhavy" [Basic principles of increased financial security]. *Stratehichna panorama*, no. 1-2 (1998): 99-114.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ АЛЬТЕРНАТИВ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

© 2015 БРІЛЬ М. С.

УДК 336.719

Бріль М. С. Методика формування стратегічних альтернатив управління економічною безпекою комерційного банку

Розглянуто засади стратегії економічної безпеки комерційного банку в умовах нестаціонарного економічного середовища. Проаналізовано рівень економічної безпеки банку на сучасному етапі розвитку економіки країни. Пропонується методика формування стратегічних альтернатив управління економічною безпекою комерційного банку на основі трикомпонентної моделі кубу ситуацій за складовими: стан рівня надійності комерційного банку, стан рівня розвитку конкурентного середовища та стан економічної безпеки банківської системи в умовах дії загроз зовнішнього та внутрішнього середовища. Запропонований підхід дозволяє комплексно зіставити всі складові, що визначають рівень економічної безпеки комерційного банку, і виконує два основні завдання: по-перше, позиціонування стану економічної безпеки комерційного банку на основі трьохрівневої оцінки, обумовленої структурними елементами; по-друге, визначення можливих і перспективних переходів у ті квадранти куба, які дозволяють досягти мети стратегічного управління економічною безпекою комерційного банку.

Ключові слова: комерційний банк, економічна безпека, стратегія, управління, розпізнавання ситуацій, методика, модель.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 12.

Бріль Михайло Сергійович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра політичної економії, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: sup100.69@mail.ru

УДК 336.719

Бріль М. С. Методика формирования стратегических альтернатив управления экономической безопасностью коммерческого банка

Рассмотрены основные стратегии экономической безопасности коммерческого банка в условиях нестационарной экономической среды. Проанализирован уровень экономической безопасности банка на современном этапе развития экономики страны. Предлагается методика формирования стратегических альтернатив управления экономической безопасностью коммерческого банка на основе трехкомпонентной модели куба ситуаций по таким составляющим: состояние уровня надежности коммерческого банка, состояние уровня развития конкурентной среды и состояние экономической безопасности банковской системы в условиях воздействия угроз внешней и внутренней среды. Предложенный подход позволяет комплексно сопоставить все составляющие, определяющие уровень экономической безопасности коммерческого банка, и выполняет две основные задачи: во-первых, позиционирование состояния экономической безопасности коммерческого банка на основе трехуровневой оценки, обусловленной структурными элементами; во-вторых, определение возможных и перспективных переходов в те квадранты куба, которые позволяют достичь цели стратегического управления экономической безопасностью коммерческого банка.

Ключевые слова: коммерческий банк, экономическая безопасность, стратегия, управление, распознавание ситуаций, методика, модель.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 12.

Бріль Михайло Сергеевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра политической экономики, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: sup100.69@mail.ru

UDC 336.719

Bril M. S. Methodology of Forming Strategic Alternatives in Management of Economic Security of Commercial Bank

The basic strategies of economic security of commercial bank in an unsteady economic environment are considered. The bank's level of economic security at the present stage of development of the national economy has been analyzed. A method of forming strategic alternatives in management of economic security of commercial bank has been proposed, based on the three-component model of the situations cube, taking in consideration the following components: state of the level of reliability of commercial bank, state of the level of development of the competitive environment and economic security of the bank system amid threats of external and internal environment. The proposed approach allows to comprehensively map the elements that define the level of economic security of commercial bank and performs two main tasks: firstly, positioning the state of economic security of commercial bank based on a three-tier assessment determined by structural elements; secondly, identifying possible and prospective transitions in those quadrants of the situations cube that allow achieving the objectives of strategic management of economic security of commercial bank.

Key words: commercial bank, economic security, strategy, management, recognition of situations, methodology, model.

Pic.: 3. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 12.

Bril Mykhailo S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Political Economy, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: sup100.69@mail.ru

Необхідність стратегічного управління економічною безпекою комерційного банку обумовлена, перш за все, природою такої кредитної установи, як комерційний банк, який у разі глибокої кризи може збанкрутувати та таким чином погіршити рівень економічної безпеки всієї банківської системи, якщо враховувати не окремий банк, а всі комерційні банки разом. Оскільки діяльність банків проходить в умовах постійних динамічних змін загальноекономічної та соціально-політичної ситуації, стану фінансового ринку, який має істотний вплив на економічну стійкість кредитних організацій, то основна увага банку має бути зосереджена на організаційно-економічних заходах,

комплексної оцінки своєї політики (управління грошовими потоками і ризиками), на вдосконаленні свого інформаційно-аналітичного та функціонально-технологічного забезпечення ефективного управління [1 – 3].

Забезпечення сталого розвитку комерційного банку, стабільності результатів його діяльності, досягнення цілей, що відповідають інтересам власників і клієнтів, неможливо без розробки і впровадження комплексу стратегічних заходів, реалізація яких у сучасній трансформаційній економіці обумовлюється значною мірою рівнем стану його економічної безпеки [4].

Питання вдосконалення управління економічною безпекою комерційного банку є об'єктом дослідження

багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких варто виділити таких авторів, як: Алавердов А., Артеменко Д., Барановський О., Беляков А., Бочаров О., Васильченко З., Вітлінський В., Гапоненко В., Беспалько А., Власков А., Гриценко Р., Грунін О., Грунін С., Забродський В., Зубок М., Іванов В., Кисельов В., Колодізев О., Мартинюк Ж., Матвеев Н., Меламедов С., Тавасієва А., Тагірбеков К., Полушкін В., Рід Е., Коттер Р., Гілл Е., Сміт Р., Різник Н., Сенчагов В., Тарханова О., Шаваєв О., Олейнікова О., Яременко С. та інших [5]. Однак у наукових працях не знайшли належного відображення питання, пов'язані з розробкою комплексних підходів до всебічної оцінки та аналізу рівня економічної безпеки банку. Методики оцінки та аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища з урахуванням дії загроз на рівень економічної безпеки банку в сучасній літературі є більш теоретичними, модельний інструментарій знаходиться на стадії розробок, що не задовольняє потребам банків, які функціонують у динамічному середовищі. Актуальність проблеми забезпечення економічної безпеки, недостатність дослідження цієї проблеми в умовах нестационарного економічного середовища, необхідність комплексного розв'язання

завдань із застосуванням широкого кола інструментальних засобів визначили мету і задачі дослідження.

Мета статті полягає в розробці універсальної методики управління шляхом розробки і впровадження стратегічних альтернатив управління економічною безпекою комерційного банку на основі оцінки і аналізу стану зовнішнього середовища та основних показників діяльності комерційного банку, що дозволить попередити можливість настання кризових ситуацій та підвищити якість рішень щодо забезпечення його економічної безпеки та ефективності функціонування в просторово-порівняльному розрізі та на відповідних рівнях ієрархії управління.

Управління економічною безпекою комерційних банків характеризується як високим ступенем складності структури економічної системи, так і високим рівнем складності та невизначеності процесів, що протікають. Тому для вдосконалення системи управління пропонується використання дієвих засад формування стратегії економічної безпеки банку, які наведено на *рис. 1* [2].

Для забезпечення необхідного рівня економічної безпеки та його підвищення комерційному банку необхідно постійно розвиватися за всіма сферами своєї ді-

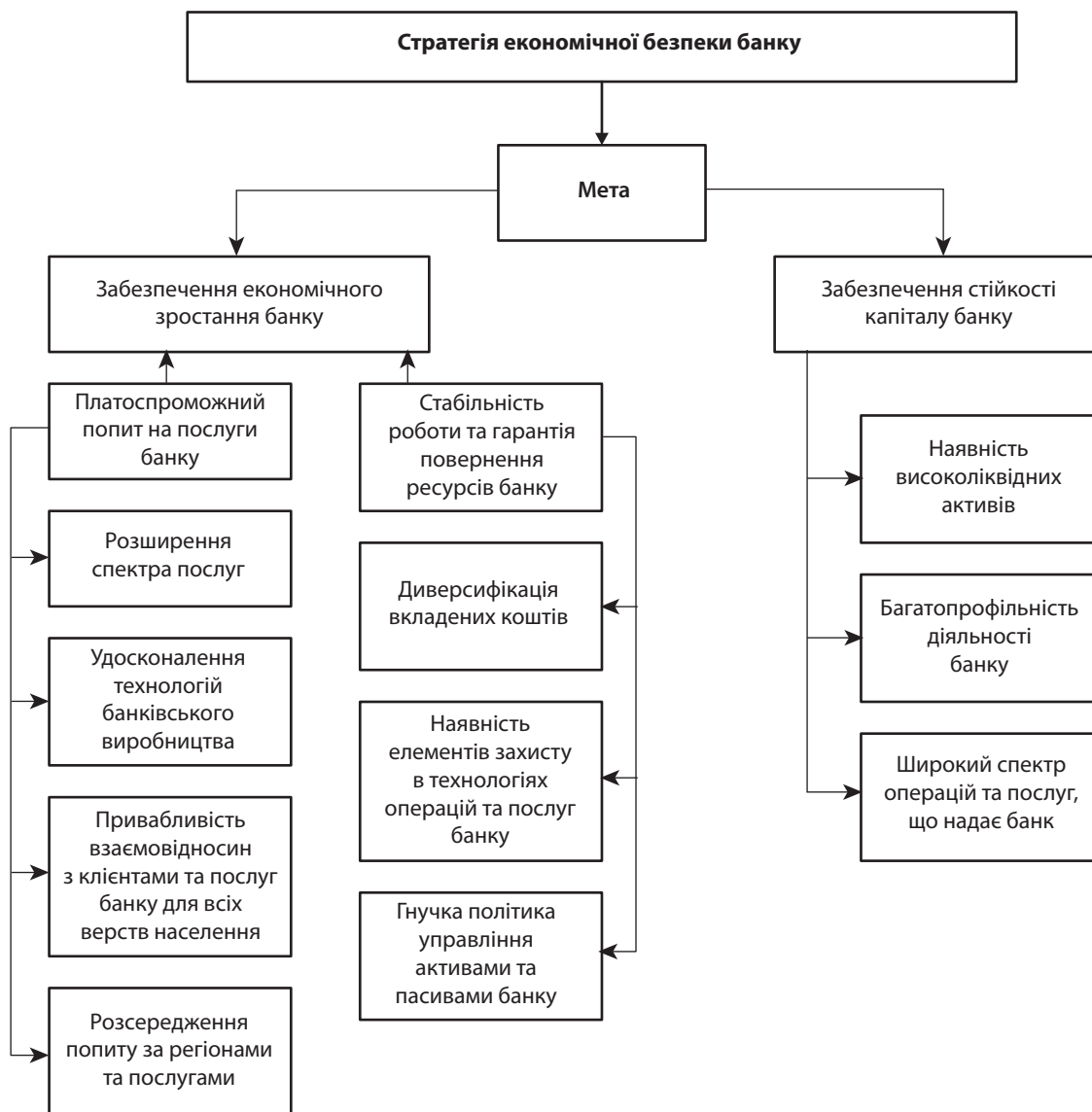

Рис. 1. Засади формування стратегії економічної безпеки комерційного банку [2]

яльності. Якщо банк в економічному плані не розвивається, то у нього скорочуються можливості до виживання, протистояння та адаптації до внутрішніх та зовнішніх загроз. Тобто економічний розвиток банку забезпечує його стійкість на ринку – одну із складових економічної безпеки. Тому основна мета формування та реалізації стратегії економічної безпеки полягатиме в забезпеченні економічного зростання банку.

Одним із найважливіших елементів стратегії економічної безпеки банків (крім забезпечення економічного зростання) є забезпечення стійкості капіталу [2]. Проблема стійкості капіталу банку за сучасних умов є чи не однією з найважливіших. Стійкість капіталу забезпечує можливість банкам підтримувати свою ліквідність в умовах тривалого впливу різних негативних тенденцій. Виживання банків на ринку за різкого коливання валютних курсів, змін у законодавстві, кон'юнктури ринку може бути забезпечене їх високоліквідними активами (у тому числі дорогоцінними металами, державними цінними паперами та паперами інших прибуткових суб'єктів господарювання, іноземною валютою і т. ін.), багатопрофільністю діяльності та широким спектром операцій, які вони проводять [6].

Отже, високий рівень економічної безпеки та стійкість капіталу банку забезпечують його розвиток і стабільність, захист його ресурсів, здатність швидко реагувати на зміни внутрішньої та зовнішньої ситуації на фінансовому ринку країни та поза її межами [7].

Реалізація рішень щодо управління економічною безпекою банку забезпечується шляхом розробки, вибору стратегії та реалізації сценаріїв управління діяльністю комерційного банку за допомогою узгодження прогнозних оцінок тенденцій розвитку банку та тенденцій розвитку кредитної системи загалом. Розглянуті вище засади стратегії економічної безпеки комерційного банку є основою для побудови моделі формування та вибору стратегії управління економічною безпекою комерційного банку, яка пропонується в роботі у вигляді кубу ситуацій [8]. Пропонований підхід дозволяє комплексно зіставити всі складові, що визначають рівень економічної безпеки комерційного банку та виконує дві основні задачі:

- ✦ позиціонування стану економічної безпеки комерційного банку на основі трьохрівневої оцінки, обумовленої структурними елементами;
- ✦ визначення можливих і перспективних переходів в ті квадранти куба, які дозволяють досягти мети стратегічного управління економічною безпекою комерційного банку. Структурна форма даної моделі має такий вигляд:

$$ES_t = \{CB_t; C_t; BS_t\},$$

де ES_t – стратегія економічної безпеки комерційного банку;

CB_t – рівень економічної безпеки (ЕБ) КБ у t -й момент часу;

C_t – рівень розвитку конкурентного середовища в t -й момент часу;

BS_t – стан економічної безпеки банківської системи в t -й момент часу.

Змінні CB_t, C_t, BS_t можуть бути представлені як в якісному, так і кількісному вираженні. Проводячи комбінації змінних CB_t, C_t , отримуємо матрицю взаємодій, що складається з дев'яти основних ситуацій (рис. 2), яка є основою формування та вибору альтернатив стратегічної діяльності [9].

Показник стану економічної безпеки банківської системи (BS_t) варто розглядати через призму розвитку всієї банківської системи [10, 11]. Зміна даного показника може бути викликана багатьма причинами, основними серед яких є такі: зміна ситуації в стані економічної безпеки держави; зміна кон'юнктури економіки, тобто зміна ситуації в інших сферах діяльності держави. Отже, зміна стану економічної безпеки банківської системи може мати таку спрямованість:

- ✦ покращення стану економічної безпеки банківської системи (розвиток або позитивні зміни);
- ✦ незмінність стану економічної безпеки банківської системи (стабільність);
- ✦ погіршення стану економічної безпеки банківської системи (кризи або негативні зміни).

Кожна ситуація матриці взаємодій включає три підситуації та набуває вигляду куба. Графічно результати дослідження з формування та вибору стратегії управління економічною безпекою комерційного банку у вигляді куба ситуацій представлені на рис. 3.

Розглянемо змістовні аспекти правил розпізнавання ситуацій для прийняття управлінських рішень, використовуючи статистичні дані розвитку банківського сектора України [10 – 12].

Правило 1. $ES_t = (\text{зростання}, \text{зростання}, BS_t)$. Даний клас ситуацій свідчить про зростання показника економічної безпеки комерційного банку та розвитку конкурентного середовища. Проведений аналіз даної ситуації з точки зору переходу стану економічної безпеки з кластера в кластер дозволив зробити висновки:

- ✦ якщо стан економічної безпеки переходить у кластер з більш високим рівнем, то темп зростання інтегрального показника економічної безпеки комерційного банку більший у порівнянні з іншими;
- ✦ якщо переходу не відбувається, то можна говорити про загальне зростання економічної безпеки банківської системи;
- ✦ якщо стан економічної безпеки переходить у клас з більш низьким рівнем, то інші комерційні банки розвиваються швидше в порівнянні з досліджуваним.

У цілому дана ситуація відображає позитивні зміни в економіці та є сприятливою для розвитку економічної безпеки всіх комерційних банків.

Правило 2. $ES_t = (\text{стабільність}, \text{зростання}, BS_t)$. За результатами кластерного аналізу можливі три стани:

- ✦ *зростання* – оскільки рівень економічної безпеки комерційного банку не має зростання, то зростання в розрізі банківської системи обумовлене погіршенням стану економічної безпеки інших комерційних банків, причому таких банків більшість;

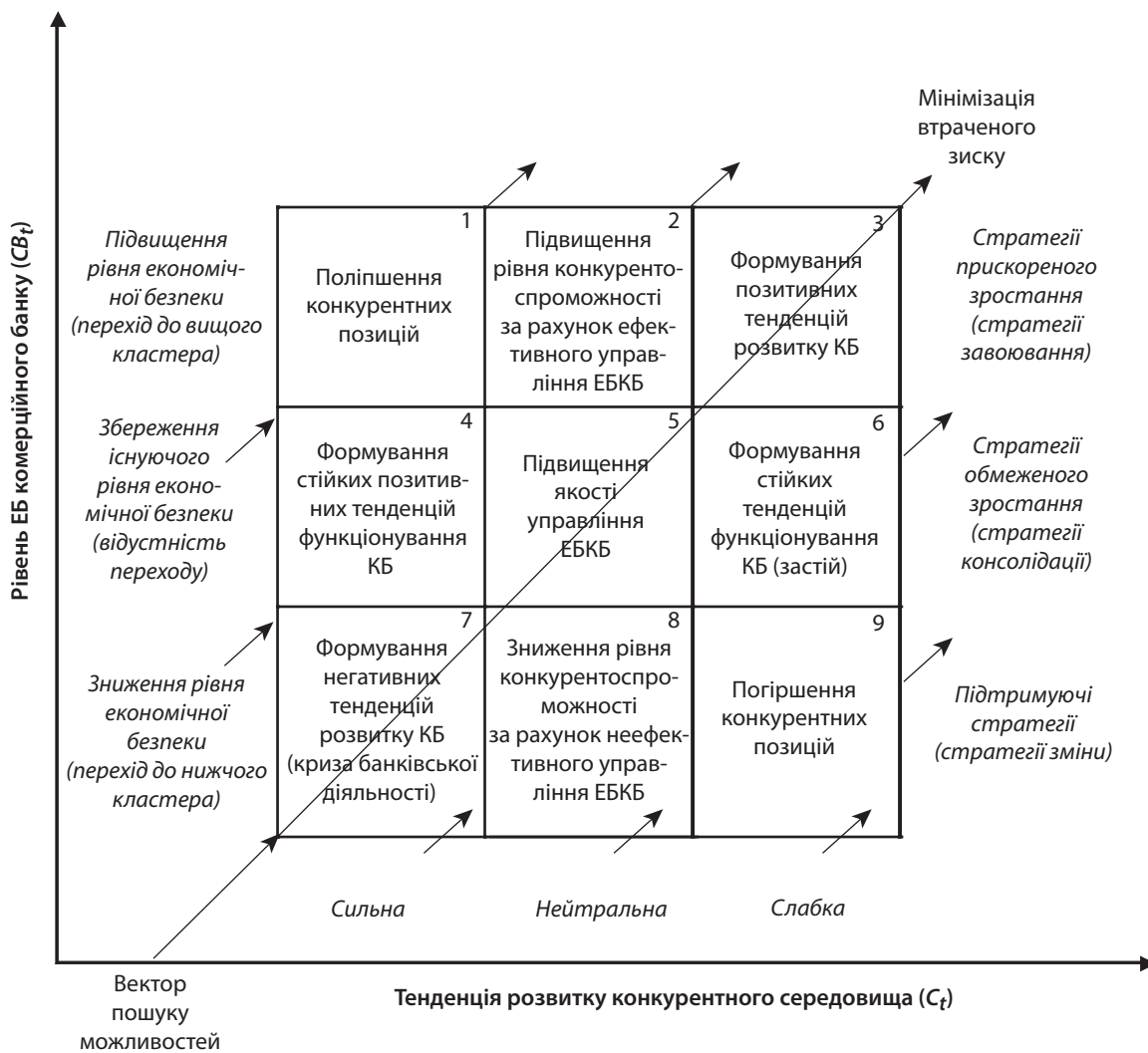

Рис. 2. Матриця ситуацій управління ЕБКБ

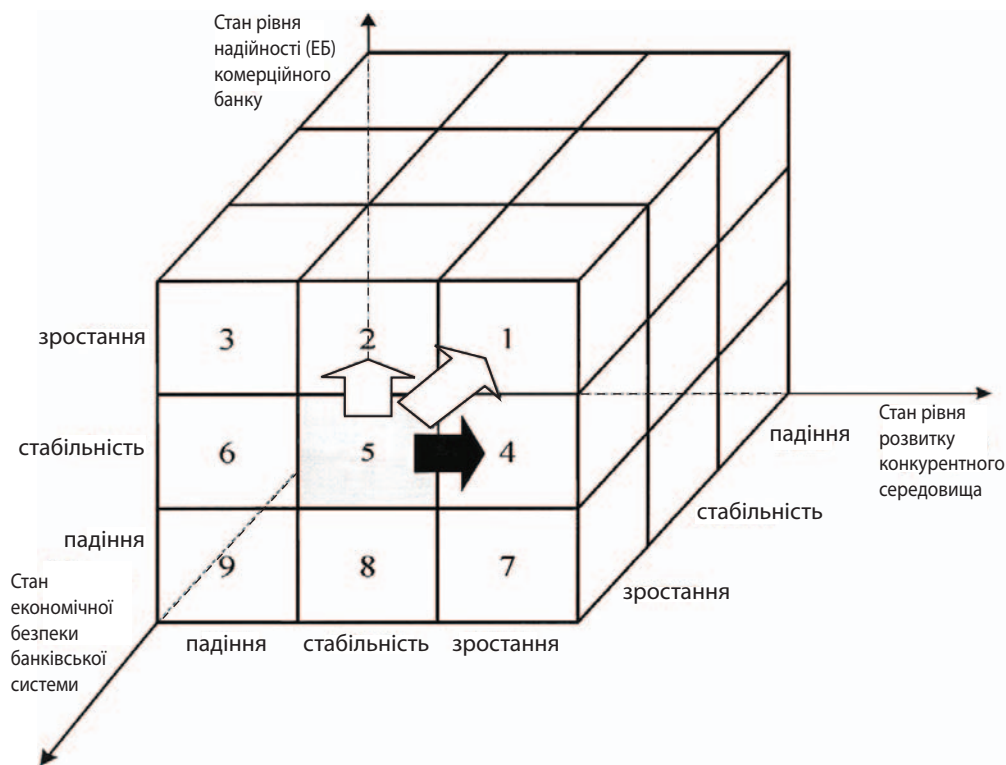

Рис. 3. Модель кубу ситуацій вибору стратегічних альтернатив управління економічною безпекою комерційного банку

- ✦ *стабільність* – стабільний стан, обумовлений зростанням економічної безпеки в одних комерційних банках і спадом в інших;
- ✦ *падіння* – даний стан можливий при більш швидкому зростанні економічної безпеки в інших кредитних установах.

Правило 3. $ES_t =$ (падіння, зростання, BS_t). Погіршення стану економічної безпеки комерційного банку відбувається більш швидко, ніж стану конкурентного середовища. Дана ситуація може характеризувати не стільки кризу економічної безпеки банку, скільки кризу всієї банківської системи країни:

- ✦ *зростання* характеризується наявністю незначної кількості банків зі зростаючим рівнем економічної безпеки;
- ✦ *стабільність* – стабільний стан обумовлений зростанням економічної безпеки в одних комерційних банках за рахунок спаду в інших;
- ✦ *падіння* – даний стан можливий при значних випереджаючих темпах розвитку конкурентного середовища.

Правило 4. $ES_t =$ (зростання, стабільність, BS_t). Зростання рівня економічної безпеки комерційного банку відповідно до стану конкурентного середовища супроводжується стабільною ситуацією на рівні країни. Це може пояснюватися як планомірним розвитком усіх сфер економіки країни, так і диспропорцією в розвитку кредитних установ (тобто одні установи розвиваються швидше, інші повільніше), оскільки великі диспропорції приводять до появи великої кількості нових кредитних установ-конкурентів і в цілому негативно діють на загальний розвиток економіки країни:

- ✦ *зростання* і *стабільність* характеризують наявність диспропорцій у розвитку кредитних установ;
- ✦ *падіння* свідчить про значне зростання економічної безпеки комерційних банків, і, як наслідок, – можливість зростання конкурентного середовища.

Правило 5. $ES_t =$ (стабільність, стабільність, BS_t). Ця ситуація характеризує застій у розвитку економічної безпеки комерційного банку:

- ✦ *зростання* відображає погіршення всієї банківської системи, тому що рівень економічної безпеки більшості комерційних банків падає відносно розвитку банківської системи;
- ✦ *стабільність* свідчить про застій всієї банківської системи і функціонування її на попередньому рівні;
- ✦ *падіння* свідчить про зростання економічної безпеки інших комерційних банків, і, як наслідок, – зростання економічної безпеки всієї банківської системи.

Правило 6. $ES_t =$ (падіння, стабільність, BS_t). Дане правило має схожі риси із правилом 3. Однак на відміну від правила 3 правило 6 може характеризувати стабільний стан рівня економічної безпеки деяких комерційних банків при погіршенні стану економічної безпеки більшості банків.

Правило 7. $ES_t =$ (зростання, падіння, BS_t). Дана ситуація характеризує поліпшення рівня економічної безпеки комерційного банку відносно банківської системи:

- ✦ *зростання* відображає, що розвиток банківської системи України має більш високі темпи зростання, ніж розвиток економічної безпеки комерційного банку, і це є позитивним моментом як для всієї банківської системи, так і для самого банку;
- ✦ *стабільність* і *падіння* засвідчують, що темп зростання економічної безпеки досліджуваного комерційного банку більший, ніж темпи зростання більшості банків. Тому розвиток економічної безпеки комерційного банку може бути обумовлений тенденціями розвитку конкурентного середовища, а не ефективною політикою самого банку.

Правило 8. $ES_t =$ (стабільність, падіння, BS_t). Ця ситуація також може свідчити про більш якісний розвиток економічної безпеки досліджуваного банку в порівнянні з іншими, але також і про погіршення стану економічної безпеки відносно змін стану конкурентного середовища та банківської системи в цілому.

Правило 9. $ES_t =$ (падіння, падіння, BS_t). Дана ситуація є найбільш критичною для економічної безпеки комерційного банку. Падіння рівня економічної безпеки комерційного банку обумовлене падінням показника розвитку конкурентного середовища. Однак водночас показники рівня економічної безпеки інших комерційних банків можуть як збільшуватися, так і зменшуватися:

- ✦ *зростання* – такий перехід відбиває кризу всієї банківської системи, оскільки стан економічної безпеки комерційного банку погіршується, а він на фоні інших переходить у кластер з більш високим рівнем економічної безпеки;
- ✦ *стабільність* і *падіння* – при цьому переході ситуація є критичною не тільки для комерційного банку, а для банківської системи в цілому.

Змістовний аналіз розроблених правил дозволив сформулювати три класи ситуацій: сприятливі (1, 4, 7), нейтральні (2, 5, 8) і несприятливі (3, 6, 9). Розглянемо економічний зміст кожної з 9 можливих ситуацій.

Ситуація 1. $ES_t =$ (зростання, зростання, BS_t). При даній ситуації спостерігається зростання рівня економічної безпеки комерційного банку по відношенню до рівнів економічної безпеки інших комерційних банків. У цілому ситуація є сприятливою. Однак необхідно враховувати стан банківської системи в цілому, оскільки, якщо спостерігаються негативні зміни в ній, навіть невелике зростання рівня економічної безпеки комерційного банку в динаміці може дати зростання у порівняльному розрізі, у той час як для інших комерційних банків спостерігається негативна тенденція забезпечення економічної безпеки. Подібний стан може свідчити про можливі загрози для комерційного банку в майбутньому з боку конкурентного середовища.

Ситуація 2. $ES_t =$ (стабільність, зростання, BS_t). Дана ситуація відображає процес зростання рівня економічної безпеки комерційного банку, коли зростання порівняно

з іншими не відбувається, що можна розцінювати як попередження можливості виникнення кризової ситуації, оскільки рівень економічної безпеки, що не змінюється, спостерігається при досягненні точок екстремуму функції розвитку. З іншого боку, така стабільність рівня економічної безпеки може пояснюватися перерозподілом часток впливу окремих сфер діяльності комерційного банку. При цьому зростання рейтингу комерційного банку в порівнянні з іншими банками країни при стабільному рівні власної економічної безпеки характеризується наявністю негативних тенденцій для банку з боку як конкурентного середовища, так і банківської системи всієї країни.

Ситуація 3. $ES_t = (\text{падіння, зростання, } BS_t)$. Дана ситуація характеризує негативні тенденції як у самому комерційному банку, так і в банківській системі в цілому через посилюючий вплив зовнішнього середовища.

Ситуація 4. $ES_t = (\text{зростання, стабільність, } BS_t)$. Дана ситуація має місце, коли темп зростання рівня економічної безпеки комерційного банку пропорційний темпу зміни рівня безпеки банківської системи в цілому.

Ситуація 5. $ES_t = (\text{стабільність, стабільність, } BS_t)$. Дана ситуація має місце, коли спостерігається деяка пасивність в економічній діяльності як банку, так і всієї банківської системи. При досить високому рівні економічної безпеки комерційного банку і країни дана ситуація характеризується як позитивна. Якщо ж місце банку в загальній сукупності недостатньо високе, то необхідно звернути увагу на можливість збільшення рівня його економічної безпеки.

Ситуація 6. $ES_t = (\text{падіння, стабільність, } BS_t)$. Дана ситуація говорить про те, що рівень економічної безпеки комерційного банку знижується. Крім того, темп цього зниження пропорційний темпу негативних тенденцій, що спостерігаються в цілому у банківській системі.

Ситуація 7. $ES_t = (\text{зростання, падіння, } BS_t)$. Аналіз складових даної ситуації говорить про те, що темп зростання рівня економічної безпеки комерційного банку більший, ніж темп зростання в банківській системі та конкурентному середовищі.

Ситуація 8. $ES_t = (\text{стабільність, падіння, } BS_t)$. Дана ситуація говорить про те, що комерційний банк, рівень економічної безпеки розвитку якого є незмінним, втрачає своє місце в загальній сукупності комерційних банків країни. Це спричиняє негативний вплив з двох боків: по-перше, відсутня тенденція зростання економічної безпеки самого банку, що може свідчити про його передкризовий стан; по-друге, рейтинг банку в загальній сукупності банків країни зменшується, тобто негативні тенденції викликані, швидше за все, внутрішніми причинами.

Ситуація 9. $ES_t = (\text{падіння, падіння, } BS_t)$. Дана ситуація свідчить про критичний стан рівня економічної безпеки комерційного банку. Відбувається падіння рівня економічної безпеки комерційного банку при зниженні його рейтингу в цілому по банківській системі. У подібній ситуації заходи щодо управління повинні носити жорсткий і швидкий та цілеспрямований характер.

Таким чином, аналіз виділених ситуацій визначає наявність спектру різноманітних заходів, спрямованих на підвищення рівня економічної безпеки комерційного

банку. Для сформованих класів ситуацій, з урахуванням загальної макроекономічної ситуації, можна виділити три основні види стратегій діяльності комерційних банків:

- ✦ стратегія змін - для ситуацій 1, 4, 7;
- ✦ стратегія консолідації – для ситуацій 2, 5, 8;
- ✦ стратегія завоювання – для ситуацій 3, 6, 9.

Класичний підхід припускає, що в умовах кризи кредитні організації повинні віддавати перевагу стратегії зміни, у стабільній економічній ситуації – стратегії консолідації, а в умовах зростання – стратегії завоювання. При цьому стратегія має бути адекватна ситуації [9]. Для реалізації стратегічних альтернатив і досягнення мети управління економічною безпекою комерційного банку необхідна погодженість заходів на всіх рівнях управління. Прийняття адекватних рішень на тактичному рівні можливо з використанням різноманітних тактичних заходів, що відповідають розглянутим ситуаціям (табл. 1).

Таким чином, використання побудованої моделі формування та вибору стратегії управління економічною безпекою комерційного банку у вигляді кубу ситуацій дозволяє структурувати всі етапи процесу прийняття рішень щодо вибору перспективних стратегічних альтернатив адаптовано для кожного досліджуваного комерційного банку, що дозволить поліпшити якість управління економічною безпекою.

Отже, у роботі пропонується методика управління економічною безпекою комерційного банку (формування та вибору альтернатив діяльності) у вигляді куба ситуацій, в основу якої покладено оцінку стану загального рівня економічної безпеки банківської системи, кожного окремого комерційного банку та стану конкурентного середовища, що дозволяє визначити стратегію діяльності й тактичні заходи щодо її реалізації. Впровадження розробленого комплексу моделей управління економічною безпекою та результатів у практику комерційного банку дозволить підвищити рівень обґрунтованості управлінських рішень щодо формування стратегічних альтернатив у нестабільному ринковому середовищі, поліпшити якість управління для збереження життєздатності та сприятиме підвищенню ефективності діяльності комерційного банку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Алавердов А. Р. Стратегический менеджмент в банке / А. Р. Алавердов. – М. : Московская финансово-промышленная академия, 2005. – 157 с.
2. Бувечич С. Ю. Анализ финансовых результатов банковской деятельности : учебное пособие / С. Ю. Бувечич, О. Г. Королёв. – 2-е изд. – М. : КНОРУС, 2005. – 160 с.
3. Васильченко З. М. Структурні диспропорції у розвитку банківської системи України / З. М. Васильченко // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С. 46 – 54.
4. Яременко С. М. Економічна безпека банків / С. М. Яременко // Інформаційний вісник України. – 2005. – № 4. – С. 63 – 72.
5. Site of bank's theory page «Estimation of level economic security» [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.987.su/es1251.html>

Тактичні заходи управління економічною безпекою комерційного банку

Заходи	Ситуації								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Наслідкування поточних напрямків розвитку комерційного банку	+			+					
Створення резервних фондів на випадок виникнення кризової ситуації	+	+		+	+		+	+	
Виявлення сфер життєдіяльності комерційного банку, що забезпечують зростання рівня його економічної безпеки	+	±		+	±	±	±		
Спостереження за сферами, що забезпечують зростання рівня розвитку економічної безпеки комерційного банку, з метою запобігання утворення можливих негативних тенденцій у них	+			+	±				
Виявлення найбільш слабких і проблемних для банку сфер його діяльності	+	+		+			±	+	
Підтримка найбільш слабких і проблемних сфер банківської діяльності	+	+		+				+	
Відстеження й аналіз процесів, що відбуваються в зовнішньому середовищі	+	+	+			+	+		
Виявлення найбільш вагомих сфер діяльності комерційного банку та вплив на них		+			+			+	
Аналіз можливих внутрішніх джерел збільшення рівня економічної безпеки комерційного банку	±	±	+			+	+	+	
Аналіз і виявлення сфер діяльності комерційного банку, що гальмують його розвиток							+	±	
Застосування управлінських впливів на сфери, що гальмують розвиток комерційного банку							+		
Пошук джерел економічного розвитку в зовнішньому середовищі		±	±			±	+		+
Виявлення кризоутворюючих факторів			+			+			+
Надання кризоутворюючим факторам вектора позитивного розвитку			+						+
Пошук додаткових банківських ресурсів			±					±	+
Аналіз джерел економічного зростання рівня економічної безпеки комерційного банку					+				+
Аналіз доцільності діючої економічної політики			±		±	±	±	±	+

Примітка: «+» – найбільш пріоритетні заходи; «±» – бажані заходи.

6. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки / О. В. Дзюблюк. – К.: Поліграфкнига, 2000. – 512 с.

7. Klebanova T. S. Complex of models for estimating and analyzing the strenght of bank economic security / T. S. Klebanova, O. A. Sergienko, O. S. Sagaydachna // 36. наук. пр. «Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України». – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – № 32. – С. 255 – 265.

8. Воробьев С. Н. Управленческие решения: учебник для вузов / С. Н. Воробьев, В. Б. Уткин, К. В. Балдин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 317 с.

9. Рогожин В. Д. Обґрунтування процесу прийняття управлінських рішень / В. Д. Рогожин, О. О. Затеїщикова // Економіка розвитку. – 2010. – № 2 (54). – С. 24 – 28.

10. Національний банк України. Офіційне Інтернет-представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>

11. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

12. Українська асоціація комерційних банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aub.org.ua/>

REFERENCES

Alaverdov, A. R. *Strategicheskii menedzhment v banke* [Strategic Management in the bank]. Moscow: Moskovskaia finansovopromyshlennaia akademiia, 2005.

Buevich, S. Yu., and Korolev, O. G. *Analiz finansovykh rezultatov bankovskoy deiatelnosti* [Analysis of financial results of the banking activities]. Moscow: KNORUS, 2005.

Dziubliuk, O. V. *Orhanizatsiia hroshovo-kredytnykh vidnosyn suspilstva v umovakh rynkovoho reformuvannia ekonomiky* [Organization monetary relations of society in a market economic reforms]. Kyiv: Polihrafknyha, 2000.

Klebanova, T. S., Sergienko, O. A., and Sagaydachna, O. S. "Complex of models for estimating and analyzing the strenght of bank economic security". *Problemy ta perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, no. 32 (2011): 255-265.

Natsionalnyi bank Ukrainy – ofitsiine internet-predstavnytstvo. <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>

Ofitsiinyi sait NBU. <http://www.bank.gov.ua>

Rohozhyn, V. D., and Zatieishchykova, O. O. "Obgruntuvannia protsesu pryiniattia upravlinyskykh rishen" [Justification of decision-making]. *Ekonomika rozvytku*, no. 2 (54) (2010): 24-28.

"Site of bank's theory page "Estimation of level economic security". <http://www.987.su/es1251.html>

Ukrainska asotsiatsiia komertsiiynykh bankiv. <http://aub.org.ua/>
Vorobev, C. N., Utkin, V. B., and Baldin, K. V. *Uppavlenncheckie pesheniia* [Management decisions]. Moscow: YUNITI-DANA, 2003.

Vasylchenko, Z. M. "Strukturni dysproportsii u rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy" [Structural imbalances in the banking system of Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, no. 9 (2005): 46-54.

Yaremenko, S. M. "Ekonomichna bezpeka bankiv" [The economic security of banks]. *Informatsiinyi visnyk Ukrainy*, no. 4 (2005): 63-72.

УДК 336.71

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГУЛЯТОРНИХ ФІНАНСОВИХ СТРАТЕГІЙ ОЗДОРОВЛЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

© 2015 КУДЛЯК Ю. В.

УДК 336.71

Кудляк Ю. В. Особливості реалізації регуляторних фінансових стратегій оздоровлення банківської системи

Метою статті є оцінка особливостей реалізації центральним банком регуляторних стратегій оздоровлення банківської системи. У межах обраних показників оцінки стратегічних позицій банків запропоновано систему критеріїв «4S»: Capital Safety – обсяг статутного капіталу (рівень безпеки); Liabilities Structure – рівень довіри до банку (частка депозитів у зобов'язаннях банків); Client Segment – переважання депозитів юридичних осіб у депозитному портфелі; Deposit Sensibility – питома вага депозитів до запитання у депозитному портфелі банку, тобто чутливість до зміни поведінки вкладників банку) для визначення перспектив і регуляторних дій НБУ щодо потенційно проблемних банківських установ. Це не лише пропонує критерії визначення «вузьких» місць у діяльності банків, але й має на меті оптимізацію структури банківської системи та підвищення її рівня конкурентоспроможності. Заходи антикризового управління банком запропоновано реалізувати за допомогою відповідного алгоритму діагностування фінансової стійкості банку з урахуванням тривалості проблемного періоду, системності банку, обсягу капіталу, інвестиційної привабливості установи. Визначений перелік заходів передбачає імунізацію балансу, консолідацію капіталу, відновлення довіри, дедоларизацію операцій, оздоровлення установи, що дозволить оптимізувати процес прийняття рішень щодо перспектив усунення фінансових проблем у банківських установах шляхом застосування запропонованих рекомендацій як ринкового, так і регуляторного характеру.

Ключові слова: банк, проблемний банк, банківська система, фінансова стратегія, антикризове управління, регуляторна стратегія, оздоровлення банку.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 10.

Кудляк Юліана Василівна – аспірантка, кафедра фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: Yuliana_Kudlyak@ukr.net

УДК 336.71

UDC 336.71

Кудляк Ю. В. Особенности реализации регуляторных финансовых стратегий оздоровления банковской системы

Kudlyak Yu. V. Characteristics of Implementing the Regulatory Financial Strategies for Bank System Recovery

Целью статьи является оценка особенностей реализации центральным банком регуляторных стратегий оздоровления банковской системы. В рамках выбранных показателей оценки стратегических позиций банков предложена система критериев «4S»: Capital Safety – объем уставного капитала (уровень безопасности); Liabilities Structure – уровень доверия к банку (доля депозитов в обязательствах банков); Client Segment – преобладание депозитов юридических лиц в депозитном портфеле; Deposit Sensibility – доля депозитов до востребования в депозитном портфеле банка, т. е. чувствительность к изменению поведения вкладчиков банка) для определения перспектив и регуляторных действий НБУ относительно потенциально проблемных банковских учреждений. Это не только предлагает критерии определения «узких» мест в деятельности банков, но и ориентировано на оптимизацию структуры банковской системы и повышение ее уровня конкурентоспособности. Меры антикризисного управления банком предложено реализовать с помощью соответствующего алгоритма диагностирования финансовой устойчивости банка с учетом продолжительности проблемного периода, системности банка, объема капитала, инвестиционной привлекательности учреждения. Определен перечень мероприятий, предусматривающий иммунизацию баланса, консолидацию капитала, восстановление доверия, дедолларизацию операций, оздоровление учреждения, что позволит оптимизировать процесс принятия решений относительно перспектив устранения финансовых проблем в банковских учреждениях путем применения предложенных рекомендаций как рыночного, так и регуляторного характера.

The article is aimed at estimating the characteristics of implementation of regulatory strategies through the Central Bank for recovery of bank system. In the terms of the selected indicators for estimating strategic positions of banks a criteria system of «4S» is proposed: Capital Safety – the amount of registered capital (the security level); Liabilities Structure – the level of confidence in the bank (share of deposits in the banks' liabilities); Client Segment – the prevalence of legal entities deposits in deposit portfolio; Deposit Sensibility – the share of demand deposits in the deposit portfolio of bank, i.e. sensitivity to changes in the behavior of depositors) to define the prospects and regulatory actions of NBU towards the potentially problem bank institutions. By that, not only criteria for determining the «bottlenecks» in the banks' activities have been proposed, but also has been focused on the optimization of structure of the bank system as well as improving its competitiveness. Within measures for crisis management of bank has been proposed to implement using appropriate algorithm of diagnosing the financial sustainability of bank taking into account duration of problem period, systemacity of bank, amount of capital, investment attraction of bank institution. A list of measures has been defined, providing immunization of balance, consolidation of capital, restoring confidence, dedollarization of operations, recovery of institution, – all that will allow an optimizing of the decision-making process about prospects for addressing financial problems in the bank institutions through the application of the proposed recommendations of both market and regulatory nature.

Ключевые слова: банк, проблемный банк, банковская система, финансовая стратегия, антикризисное управление, регуляторная стратегия, оздоровление банка.

Key words: bank, problem bank, bank system, financial strategy, crisis management, regulatory strategy, recovery of bank.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Библ.:** 10.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Библ.:** 10.

Кудляк Юліана Василівна – аспірантка, кафедра фінансов, денежного обігу і кредиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

Kudlyak Yuliana V. – Postgraduate Student, Department of Finance, Monetary Circulation and Credit, Ivan Franko National University of Lviv (вул. Університетська, 1, Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: Yuliana_Kudlyak@ukr.net

E-mail: Yuliana_Kudlyak@ukr.net

"Site of bank's theory page "Estimation of level economic security". <http://www.987.su/es1251.html>

Ukrainska asotsiatsiia komertsiiynykh bankiv. <http://aub.org.ua/>
Vorobev, C. N., Utkin, V. B., and Baldin, K. V. *Uppavlenncheckie pesheniia* [Management decisions]. Moscow: YUNITI-DANA, 2003.

Vasylchenko, Z. M. "Strukturni dysproportsii u rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy" [Structural imbalances in the banking system of Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, no. 9 (2005): 46-54.

Yaremenko, S. M. "Ekonomichna bezpeka bankiv" [The economic security of banks]. *Informatsiyni visnyk Ukrainy*, no. 4 (2005): 63-72.

УДК 336.71

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГУЛЯТОРНИХ ФІНАНСОВИХ СТРАТЕГІЙ ОЗДОРОВЛЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

© 2015 КУДЛЯК Ю. В.

УДК 336.71

Кудляк Ю. В. Особливості реалізації регуляторних фінансових стратегій оздоровлення банківської системи

Метою статті є оцінка особливостей реалізації центральним банком регуляторних стратегій оздоровлення банківської системи. У межах обраних показників оцінки стратегічних позицій банків запропоновано систему критеріїв «4S»: Capital Safety – обсяг статутного капіталу (рівень безпеки); Liabilities Structure – рівень довіри до банку (частка депозитів у зобов'язаннях банків); Client Segment – переважання депозитів юридичних осіб у депозитному портфелі; Deposit Sensibility – питома вага депозитів до запитання у депозитному портфелі банку, тобто чутливість до зміни поведінки вкладників банку) для визначення перспектив і регуляторних дій НБУ щодо потенційно проблемних банківських установ. Це не лише пропонує критерії визначення «вузьких» місць у діяльності банків, але й має на меті оптимізацію структури банківської системи та підвищення її рівня конкурентоспроможності. Заходи антикризового управління банком запропоновано реалізувати за допомогою відповідного алгоритму діагностування фінансової стійкості банку з урахуванням тривалості проблемного періоду, системності банку, обсягу капіталу, інвестиційної привабливості установи. Визначений перелік заходів передбачає імунізацію балансу, консолідацію капіталу, відновлення довіри, дедоларизацію операцій, оздоровлення установи, що дозволить оптимізувати процес прийняття рішень щодо перспектив усунення фінансових проблем у банківських установах шляхом застосування запропонованих рекомендацій як ринкового, так і регуляторного характеру.

Ключові слова: банк, проблемний банк, банківська система, фінансова стратегія, антикризове управління, регуляторна стратегія, оздоровлення банку.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 10.

Кудляк Юліана Василівна – аспірантка, кафедра фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: Yuliana_Kudlyak@ukr.net

УДК 336.71

UDC 336.71

Кудляк Ю. В. Особенности реализации регуляторных финансовых стратегий оздоровления банковской системы

Kudlyak Yu. V. Characteristics of Implementing the Regulatory Financial Strategies for Bank System Recovery

Целью статьи является оценка особенностей реализации центральным банком регуляторных стратегий оздоровления банковской системы. В рамках выбранных показателей оценки стратегических позиций банков предложена система критериев «4S»: Capital Safety – объем уставного капитала (уровень безопасности); Liabilities Structure – уровень доверия к банку (доля депозитов в обязательствах банков); Client Segment – преобладание депозитов юридических лиц в депозитном портфеле; Deposit Sensibility – доля депозитов до востребования в депозитном портфеле банка, т. е. чувствительность к изменению поведения вкладчиков банка) для определения перспектив и регуляторных действий НБУ относительно потенциально проблемных банковских учреждений. Это не только предлагает критерии определения «узких» мест в деятельности банков, но и ориентировано на оптимизацию структуры банковской системы и повышение ее уровня конкурентоспособности. Меры антикризисного управления банком предложено реализовать с помощью соответствующего алгоритма диагностирования финансовой устойчивости банка с учетом продолжительности проблемного периода, системности банка, объема капитала, инвестиционной привлекательности учреждения. Определен перечень мероприятий, предусматривающий иммунизацию баланса, консолидацию капитала, восстановление доверия, дедолларизацию операций, оздоровление учреждения, что позволит оптимизировать процесс принятия решений относительно перспектив устранения финансовых проблем в банковских учреждениях путем применения предложенных рекомендаций как рыночного, так и регуляторного характера.

The article is aimed at estimating the characteristics of implementation of regulatory strategies through the Central Bank for recovery of bank system. In the terms of the selected indicators for estimating strategic positions of banks a criteria system of «4S» is proposed: Capital Safety – the amount of registered capital (the security level); Liabilities Structure – the level of confidence in the bank (share of deposits in the banks' liabilities); Client Segment – the prevalence of legal entities deposits in deposit portfolio; Deposit Sensibility – the share of demand deposits in the deposit portfolio of bank, i.e. sensitivity to changes in the behavior of depositors) to define the prospects and regulatory actions of NBU towards the potentially problem bank institutions. By that, not only criteria for determining the «bottlenecks» in the banks' activities have been proposed, but also has been focused on the optimization of structure of the bank system as well as improving its competitiveness. Within measures for crisis management of bank has been proposed to implement using appropriate algorithm of diagnosing the financial sustainability of bank taking into account duration of problem period, systemacity of bank, amount of capital, investment attraction of bank institution. A list of measures has been defined, providing immunization of balance, consolidation of capital, restoring confidence, dedollarization of operations, recovery of institution, – all that will allow an optimizing of the decision-making process about prospects for addressing financial problems in the bank institutions through the application of the proposed recommendations of both market and regulatory nature.

Ключевые слова: банк, проблемный банк, банковская система, финансовая стратегия, антикризисное управление, регуляторная стратегия, оздоровление банка.

Key words: bank, problem bank, bank system, financial strategy, crisis management, regulatory strategy, recovery of bank.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Библ.:** 10.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Библ.:** 10.

Кудляк Юліана Василівна – аспірантка, кафедра фінансов, денежного обігу і кредиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

Kudlyak Yuliana V. – Postgraduate Student, Department of Finance, Monetary Circulation and Credit, Ivan Franko National University of Lviv (вул. Університетська, 1, Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: Yuliana_Kudlyak@ukr.net

E-mail: Yuliana_Kudlyak@ukr.net

У сучасних умовах розвитку навіть банки зі значним обсягом ресурсів демонструють низьку ефективність стратегій щодо протистояння поширенню кризових процесів. Окрім сприятливого макроекономічного середовища функціонування, важливими для банківського бізнесу є розроблення та реалізація таких стратегій поведінки на ринку, які б дозволили максимально ефективно використовувати фінансовий потенціал економіки та спрямовувати акумульовані ресурси на кредитування потреб її суб'єктів. Для комплексного вирішення проблеми подолання кризових явищ і стимулювання економічного розвитку в Україні необхідна мобілізація зусиль як окремих банківських установ, так і центрального банку країни як регулятора банківської діяльності та гаранта фінансової стабільності банківської системи.

Проблематика управління ресурсами банківських установ розкрита у працях зарубіжних науковців й практиків: Г. Габарда, Е. Гілла, Дж. Кемпбелла, П. С. Роуза, Д. Ф. Сінкі та інших. Значний внесок у розвиток досліджень цієї тематики в умовах трансформаційних економік зробили: М. Д. Алексеєнко, З. М. Васильченко, О. В. Васюренко, А. П. Вожжов, В. М. Геєць, О. В. Дзюблюк, В. І. Міщенко, А. М. Мороз, М. І. Савлук, Л. О. Примостка, Т. С. Смовженко та ін.

Реалізація банками фінансових стратегій відбувається за допомогою використання відповідних методів акумулювання ресурсів, базове формування яких

стає можливим за рахунок вкладень коштів акціонерів. Лише в межах подальшої діяльності у банків з'являються можливості використання інших джерел фінансування як національного, так і міжнародного ринків капіталів. Крім залучення акціонерного капіталу, додатковим внутрішнім джерелом формування ресурсів є прибуток, отриманий в межах основної діяльності банку. Ресурси на внутрішньому ринку банк може акумулювати у вигляді депозитів, міжбанківських кредитів, рефінансування Національного банку України (НБУ) та фінансування держави. Формування депозитних ресурсів є основою фінансової стратегії будь-якого банку, оскільки саме вони виступають джерелом здійснення банківських операцій. Ресурси НБУ виступають особливим джерелом фінансового забезпечення міжбанківського кредитного ринку, що зумовлено статусом та функціями центрального банку в економіці країни [9]. Стабілізаційні кредити НБУ надаються платоспроможним банкам для підтримки ліквідності до двох років під програму фінансового оздоровлення банку. Національний банк має право приймати рішення про продовження строку користування на строк до одного року, при цьому загальний термін користування з урахуванням усіх продовжень строку користування не може перевищувати п'яти років. Специфіка рефінансування НБУ вітчизняних банків за період з 01.2014 до 03.2015 рр. зображена на рис. 1.

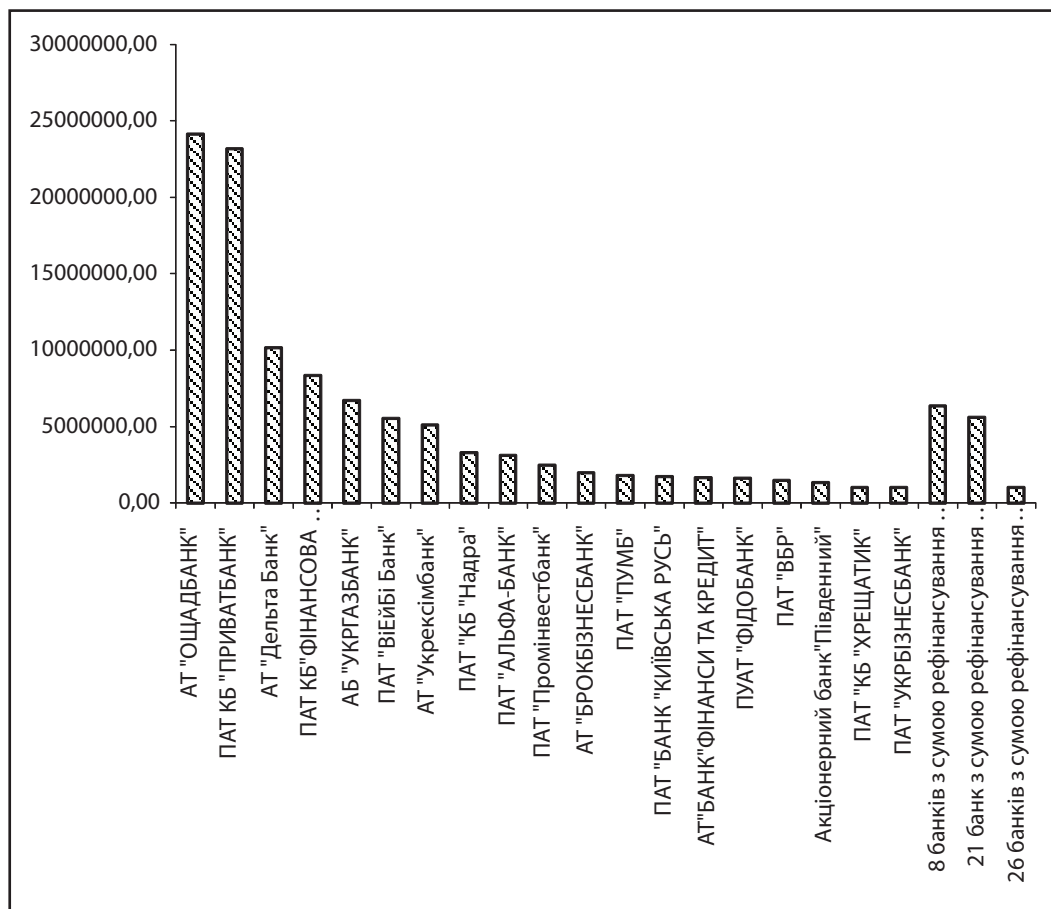

Рис. 1. Обсяги рефінансування банків з 01.01.2014 до 01.03.2015 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних НБУ [6].

Задоволення потреби в короткострокових ліквідних ресурсах відбувається на міжбанківському кредитному ринку. Варто зауважити, що це джерело фінансування не може виступати основним методом мобілізації ресурсів у зв'язку з високою вартістю та обмеженим обсягом.

Виокремлення держави як самостійного суб'єкта фінансування пов'язане з рекапіталізаційними процесами, що були реалізовані Кабінетом Міністрів України (КМУ) для стабілізації ситуації в банківській системі, за яких держава стала акціонером проблемних банків [8]. Такі заходи держави в період кризових процесів вважаємо доцільними, однак необхідно акцентувати увагу на важливості розроблення чіткого та прозорого механізму відбору банків для вливання акціонерного капіталу державою.

Окремим способом акумулювання фінансових ресурсів для банків виступають консолідаційно-інтеграційні процеси (у тому числі M&A), що можуть стати підставою для додаткового вливання капіталу контрагентами угоди як на національному, так і міжнародному фінансових ринках. Зовнішній фінансовий ринок є привабливим джерелом формування фінансових ресурсів банків, оскільки вартість акумульованих ресурсів є значно нижчою, ніж на внутрішньому ринку країни, при цьому термін користування та обсяги таких коштів є суттєво більшими. Проте доступ до цих ресурсів є обмеженим, оскільки імідж та розмір не кожного українського банку дозволяє виходити на міжнародний фінансовий ринок з відповідними фінансовими інструментами акумулювання ресурсів.

Комерційні банки функціонують на ринку з метою максимізації прибутковості, підвищення ринкової капіталізації. Функції НБУ полягають у підтриманні стабільності банківської системи та зниження ймовірності настання системних криз [2].

Нобелівський лауреат з економіки Жан Тіроль, за десятиліття до глобальної фінансової кризи дослідивши проблему порятунку великих банків і активізації інтересу регуляторів до питань системної вразливості фінансових установ, сформулював висновок, що банкрутство цих установ може призвести до серії дефолтів, пов'язаних мережею міжбанківських кредитів фінансових установ. Водночас державне гарантування фінансової підтримки знижує стимули для учасників ринку слідкувати за платоспроможністю банків-боржників, а відтак посилює ризик системних потрясінь. Для уникнення «ефекту доміно» Жан Тіроль пропонує регуляторам здійснювати вибіркового порятунку, надаючи кредити лише надійним банкам, що зазнали проблем із ліквідністю виключно через дефолти своїх контрагентів [3].

Поділяючи думки цього науковця, на наш погляд, основними критеріями застосування банківським регулятором відповідних антикризових заходів та фінансової підтримки діяльності банківських установ є: системність банку, розмір депозитів, адекватність капіталу, обсяг проблемних активів, резидентність.

Для того, щоб обрати відповідні стратегії трансформації банківської системи для тих банків, що не виконують вимогу НБУ щодо розміру статутного капіталу у 500 млн грн, необхідно проранжувати показники їх-

ньої діяльності за ступенем безпеки для клієнтів банку, рівнем довіри до банківської установи, структурою клієнтської бази та збалансованою ліквідною позицією щодо частки депозитів на вимогу у структурі депозитного портфеля банків.

Ступінь безпеки вимірюється вимогою щодо мінімального розміру статутного капіталу, який до 2024 р. повинен становити не менше 500 млн грн. Виходячи з цього нормативу, частина банків проводить надміру ризиковану ресурсну політику. Національному банку України необхідно обрати критерії моніторингу потенційної проблемності діяльності цих установ на ринку та поширення кризових явищ системного характеру [7].

Зважаючи на те, що банківські установи з обсягом капіталу, меншим 500 млн грн, належать до третьої та четвертої груп класифікації НБУ і переважно не володіють рейтингами міжнародних агентств та (за виключенням банків з іноземним капіталом) характеризуються ресурсною обмеженістю у виході на міжнародний ринок, тому структура їхніх зобов'язань обмежена депозитами та міжбанківським кредитуванням. Лише ті банки, що володіють значною часткою депозитного забезпечення, можемо вважати такими, що користуються довірою економічних суб'єктів та можуть конкурувати на ринку. Необхідно зауважити, що використання значної частки міжбанківських ресурсів може свідчити не лише про проблеми з ліквідністю банківської установи, але й про спекулятивні операції, що переважно здійснюються на міжбанківському ринку. Тому це можемо вважати додатковою підставою для посилення моніторингу ризикованості їхньої діяльності банків з боку НБУ відповідно до пріоритетів регулятора щодо усунення з ринку банківських установ, які здійснюють спекуляції на міжбанківському ринку.

На нашу думку, у межах депозитного портфеля варто диверсифікувати наявність вкладів фізичних і юридичних осіб, оскільки базовою метою створення невеликого банку може бути обслуговування інтересів материнської структури, тому в депозитному портфелі переважатимуть вклади юридичних осіб. На підставі даного критерію можемо виділити банки «кептивного» характеру, основними напрямками збільшення статутного капіталу яких буде фінансування за рахунок коштів материнських структур (промислового капіталу). У даному контексті не вважаємо таке явище однозначно негативним, проте маємо відзначити чітку залежність діяльності банківської установи від прибутковості материнської структури.

Формування зобов'язань за рахунок депозитної складової є позитивною характеристикою банку, проте ситуація на ринку складається так, що значну частку цих ресурсів становлять вклади до запитання, що підлягають масовому вилученню у випадку будь-якої нестабільної ситуації на ринку. У таких умовах визначення частки довгострокових депозитів свідчатиме про реальну довіру та стабільність до банку. В іншому випадку банк зазнаватиме системного ризику розбалансованої ліквідності, що відобразиться на показниках фінансового стану банку та інвестиційної привабливості [4].

Отже, у межах обраних показників потенційно проблемних банків пропонуємо матрицю критеріїв системного ризику «4S» (табл. 1): *Capital Safety*: обсяг статутного капіталу (рівень безпеки); *Liabilities Structure*: рівень довіри до банку (частка депозитів у зобов'язаннях банків); *Client Segment*: переважання депозитів юридичних осіб у депозитному портфелі; *Deposit Sensibility*: відображає питому вагу депозитів до запитання у депозитному портфелі банку, тобто чутливість до зміни поведінки вкладників банку.

За допомогою використання методів графічного та структурного аналізу експертного методу та програмного забезпечення STATISTICA з'ясовано, що найбільше зосередження банків у випадку розподілу за критерієм *Liabilities Structure* відбувається у інтервалах 0 – 50%, 50 – 75%, 75 – 100%; за критерієм *Client Segment* – у інтервалах 0 – 60%, 60 – 100%; за критерієм *Deposit Sensibility* – у інтервалах 0 – 50%, 50 – 100%. Через призму системи критеріїв «4S» банки, показник *Liabilities Structure* у яких менше 50%, є системно ризикованими, оскільки вони не можуть самостійно сформулювати фінансове забезпечення розвитку і залежать від кон'юнктури міжбанківського ринку.

На основі запропонованої матриці критеріїв «4S» у табл. 2 подано результати для банків за 2013 – 2014 рр.

У результаті проведеного дослідження показників діяльності банків за системою критеріїв «4S» пропонуємо алгоритм реалізації фінансової політики банків у системі заходів антикризового управління за участі Національного банку України (рис. 2).

Безумовно, банк, що характеризується як низько ризикований за системою «4S», потенційно може отримати кошти приватних інвесторів або держави. У такому випадку буде здійснено докапіталізацію, реструктуризацію зобов'язань, імунізацію балансу, злиття та поглинання, результатом таких подій має бути відновлення фінансового стану банку. За умови, якщо банк не володіє

власними ресурсами для відновлення діяльності та не може залучити кошти приватних інвесторів та держави, альтернативою залишається процедура ліквідації.

Потребують систематизації заходи державної підтримки проблемних банків. З огляду на зазначене, запропоновано заходи державної підтримки проблемних банків, що надасть змогу визначити подальшу участь держави в процесі фінансового оздоровлення установи [5]. Заходами фінансової допомоги є підтримка ліквідності центральним банком, додаткова капіталізація банку, викуп проблемних активів для передачі у розпорядження компанії з управління активами, надання державних гарантій для нових зобов'язань банків з метою здешевлення і полегшення доступу до ринків фінансових ресурсів (табл. 3).

ВИСНОВКИ

Останніми роками в країнах із розвинутою та трансформаційною економікою спостерігається зростання обсягів фінансової підтримки проблемних банків з боку держави. Разом з тим, необхідним є підвищення результативності заходів фінансового та економічного оздоровлення зазначених установ, що впливає на якісний рівень розвитку та збалансованість фінансової системи.

Оскільки рівень обґрунтованості рішень банківського нагляду у сфері фінансового оздоровлення проблемних банків є недостатнім, саме тому запропоновано диференціювати політику органів банківського нагляду з урахуванням фінансового стану банку та змін економічного середовища, застосування комплексного підходу до фінансової стабілізації в країні, економічного оздоровлення проблемних банків.

Отже, для оптимізації процесу прийняття рішень щодо перспектив усунення фінансових проблем у банківських установах шляхом застосування запропонованих рекомендацій як ринкового, так і регуляторного

Таблиця 1

Матриця критеріїв визначення системного ризику «4S»

Capital Safety: обсяг статутного капіталу		Liabilities Structure: частка депозитів у зобов'язаннях		Client Segment: частка депозитів юридичних осіб у депозитному портфелі		Deposit Sensibility: питома вага депозитів до запитання	
< 500 млн грн	+	> 75%	-	> 60%	+	> 50%	+
				< 60%	-	< 50%	-
		50% < x < 75%	+/-	> 60%	+	> 50%	+
				< 60%	-	< 50%	-
		< 50%	+	> 60%	+	> 50%	+
				< 60%	+	< 50%	+

Примітка: «+» – наявність ризику; «-» – відсутність ризику для банку.

Джерело: розраховано автором.

Оцінка критеріїв системного ризику банків

2013 р.				2014 р.			
Capital Safety: обсяг статутного капіталу	Liabilities Structure: частка депозитів у зобов'язаннях	Client Segment: частка депозитів юридичних осіб у депозитному портфелі	Deposit Sensibility: питома вага депозитів до запитування	Capital Safety: обсяг статутного капіталу	Liabilities Structure: частка депозитів у зобов'язаннях	Client Segment: частка депозитів юридичних осіб у депозитному портфелі	Deposit Sensibility: питома вага депозитів до запитування
< 500 млн грн	> 75 72	> 60	> 50 (> 90)	< 500 млн грн	50 < x < 75 40	> 60	> 50
			< 50 (< 90)				< 50
< 500 млн грн	50 < x < 75 40	> 60	> 50	< 500 млн грн	50 < x < 75 36	> 60	> 50
			< 50				< 50
< 500 млн грн	< 50 23	> 60	> 50	< 500 млн грн	< 50 17	> 60	> 50
			< 50				< 50
< 500 млн грн	> 75 62	< 60	> 50	< 500 млн грн	50 < x < 75 36	< 60	> 50
			< 50				< 50
< 500 млн грн	> 75 62	< 60	> 50	< 500 млн грн	50 < x < 75 36	< 60	> 50
			< 50				< 50
< 500 млн грн	> 75 62	< 60	> 50	< 500 млн грн	50 < x < 75 36	< 60	> 50
			< 50				< 50
< 500 млн грн	> 75 62	< 60	> 50	< 500 млн грн	50 < x < 75 36	< 60	> 50
			< 50				< 50
< 500 млн грн	> 75 62	< 60	> 50	< 500 млн грн	50 < x < 75 36	< 60	> 50
			< 50				< 50
< 500 млн грн	> 75 62	< 60	> 50	< 500 млн грн	50 < x < 75 36	< 60	> 50
			< 50				< 50

Джерело: розраховано автором на основі даних НБУ [6].

характеру вдосконалено систему критеріїв та заходів антикризового управління банком за допомогою відповідного алгоритму діагностування фінансової стійкості банку з урахуванням тривалості проблемного періоду, системності банку, обсягу капіталу, інвестиційної привабливості установи. Визначений перелік заходів передбачає імунізацію балансу, консолідацію капіталу, відновлення довіри, дедоларизацію балансу, реалізацію комплексу заходів з оздоровлення установи. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Банківська система : підручник / М. І. Крупка, Є. М. Андрущак та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. М. І. Крупки. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – 556 с.
2. Банківська система 2015: виклики та перспективи / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=14741673>
3. Корнилюк Р. Нобелівський лауреат з економіки – 2014: боротьба з монополіями шкодить інноваціям / Р. Корнилюк // Forbes Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.ua/ua/opinions/1380821-nobelivskij-laureat-z-ekonomiki-2014-borotba-z-monopoliyami-shkodit-innovaciyam>
4. Корнилюк Р. Рейтинг життєздатності банків – 2015 / Р. Корнилюк // Forbes Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.ua/ua/business/1388299-rejting-zhitztzedatnosti-bankiv-2015>
5. Міщенко В. І. Санаційний банк – «брідж-банк» як механізм роботи з нежиттєздатними банками : монографія / В. І. Міщенко, В. В. Крилова, М. В. Ніконова, В. П. Малюков, С. Г. Куліков ; Центр наукових досліджень Національного банку України. – К. : УБС НБУ, 2011. – 119 с.
6. Офіційна Інтернет-сторінка Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
7. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
8. Про взаємодію Кабінету Міністрів України і Національного банку України з питань участі держави у капіталізації банків : Положення, затверджене Постановою Правління Національного банку та Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2009 р. № 421 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/421-2009-p>
9. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
10. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Інструкція, затвердже-

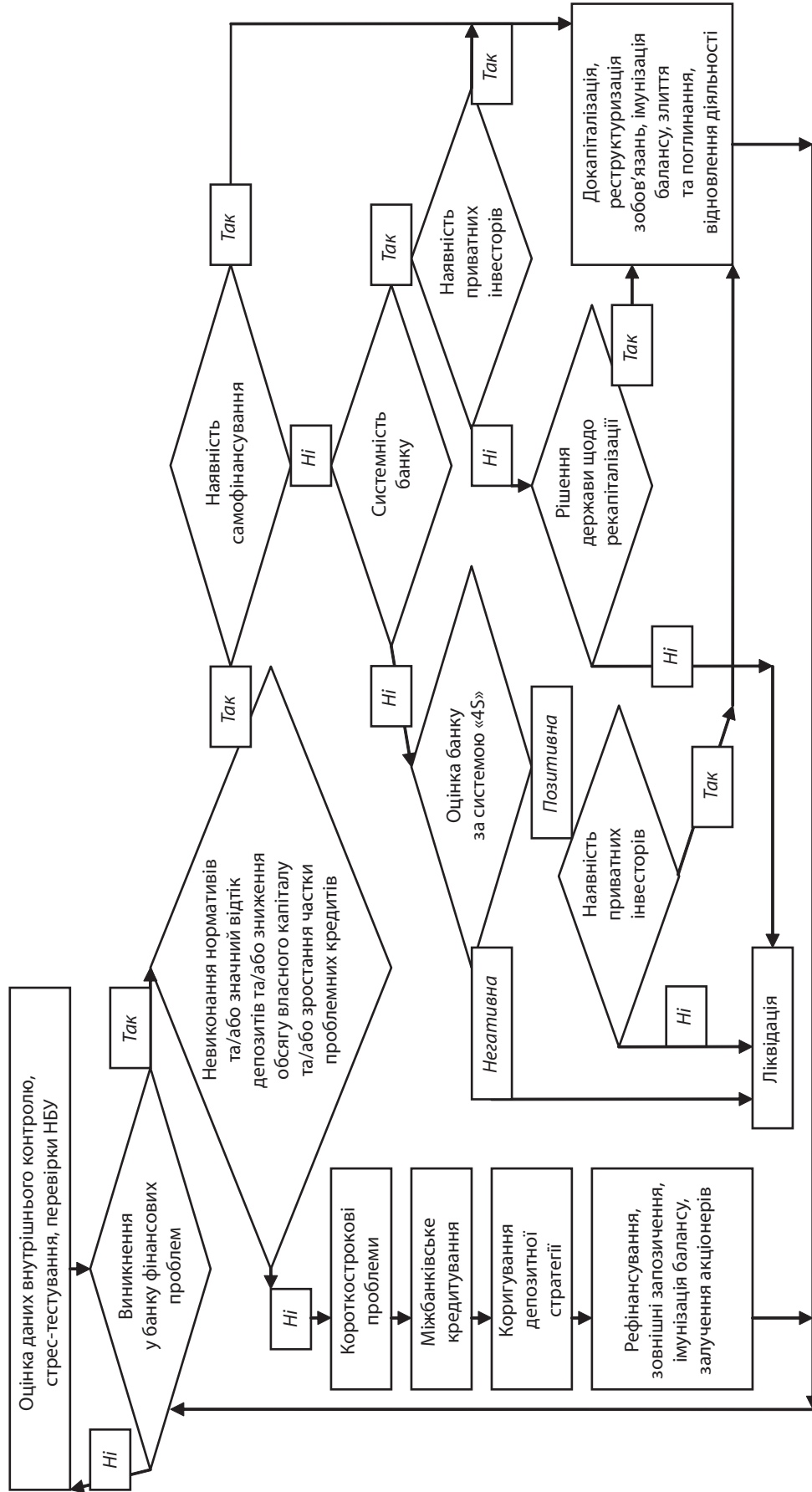

Рис. 2. Алгоритм реалізації фінансової політики банків в системі заходів антикризового управління

Джерело: розроблено автором.

Критерії та заходи антикризового регулювання потенційно проблемного банку

Критерій	Параметри	Економічний зміст показників	Напрями регулювання	Регуляторні заходи/ стратегічні дії
Системність банку	Показник системної важливості банків: $SV = \sum_{j=1}^5 P_j \cdot W_j \cdot 100\%$ де P_j – частка j -го показника банку; W_j – коефіцієнти зважування j -х показників	Визначення системно важливих банків, діяльність яких впливає на стабільність банківської системи, а тому потребує застосування особливих підходів до регулювання їх діяльності	– Посилення нормативів (Базель III); – рефінансування; – система стрес-тестування; – участь Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; – залучення банків до фінансування важливих державних проєктів	Оздоровлення
Розмір зовнішніх зобов'язань	Рівень левириджу: $R_l = K / Z,$ де K – капітал; Z – зобов'язання	Показує відношення власного капіталу та зобов'язань банку та вплив цього показника на чистий прибуток. Чим вище частка зобов'язань, тим менший чистий прибуток, за рахунок збільшення витрат на виплату процентів	– Сприяння зменшенню позабанківського обігу грошей; – трансформація іноземних заборгованостей в національну валюту	Дедоларизація операцій
Відтік депозитів	1. Коефіцієнт ліквідного співвідношення наданих кредитів і залучених депозитів: $K_{\text{лік}} = KR / D,$ де KR – кредитний портфель; D – депозити. 2. Коефіцієнт активності залучення строкових депозитів: $K_{\text{зд}} = D_{\text{стр}} / P_{\text{зд}}$, де $D_{\text{стр}}$ – строкові депозити; $P_{\text{зд}}$ – загальні пасиви	1. Розкриває, наскільки видані кредити забезпечені всіма залученими депозитами (чи є незбалансована ліквідність). 2. Питома вага строкових депозитів у загальних пасивах	– Трансформація валютних переказів у середньострокові депозити; – мораторій на вилучення депозитів; – створення позитивного інформаційного фонду, застосування системи гарантії; – диверсифікація депозитних рахунків; – оціадна культура населення	Відновлення / Зростання довіри
Проблемні активи	$K_{\text{пр}} = KR_{\text{пр}} / KR,$ де $KR_{\text{пр}}$ – проблемні кредити; KR – кредитний портфель	Показує питому вагу проблемних (прострочених і безнадійних) кредитів у кредитному портфелі	– Стрес-тестування; – посилення вимог до позичальників; – виявлення та застосування санкцій за порушення Н9 та Н10; – прозора система власності	Імунізація активів
Адекватність капіталу	1. Коефіцієнт адекватності регулятивного капіталу: $H2 = \frac{PK}{Ap} \cdot 100\%$ де A_p – активи, зважені на відповідний коефіцієнт ризику залежно від групи ризику, до якої віднесено активи; PK – регулятивний капітал. 2. Мультиплікатор власного капіталу (МК): $MK = A / K,$ де A – активи; K – власний капітал	1. Відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розраховуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Н2 встановлюється для запобігання надмірному перекладанню банком кредитного ризику та ризику неповернення банківських активів на кредиторів/вкладників банку. 2. Ступінь покриття активів власним капіталом. Служить показником ризику банку	– Розроблення заходів у стимулюванні реорганізації на національному ринку; – збільшення вимог щодо розміру статутного капіталу; – спрощення законодавчої процедури угод злиття та поглинання банків	Консолідація капіталу

Джерело: розроблено автором на основі [1; 10].

на Постановою Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 № 368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01/stru#Stru>

REFERENCES

“Bankivska systema 2015: vyklyky ta perspektyvy” [Banking system 2015: Challenges and Prospects]. Natsionalnyi bank Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=14741673>

Krupka, M. I. et al. *Bankivska systema* [Banking system]. Lviv: LNU im. Ivana Franka, 2013.

Kornyliuk, R. “Nobelivskiy laureat z ekonomiky-2014: borotba z monopoliiamy shkodyt innovatsiiam” [Nobel Laureate in Economics 2014: the fight against monopolies harm innovation]. Forbes Ukraina. <http://forbes.ua/ua/opinions/1380821-nobelivskij-laureat-z-ekonomiki-2014-borotba-z-monopoliiami-shkodyt-innovatsiiam>

Kornyliuk, R. “Reitynh zhyttiezdatnosti bankiv - 2015” [Rating viability of banks - 2015]. Forbes Ukraina. <http://forbes.ua/ua/business/1388299-rejting-zhyttiezdatnosti-bankiv-2015>

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

[Legal Act of Ukraine] (2009). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/421-2009-p>

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01/stru#Stru>

Mishchenko, V. I. et al. *Sanatsiyni bank – «bridzh-bank» iak mekhanizm roboty z nezhyttiezdatnymy bankamy* [Curative Bank – “Bridge Bank” as a mechanism for working with defunct]. Kyiv: UBS NBU, 2011.

Ofitsiina Internet-storinka Natsionalnoho banku Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua>

УДК 368:[336.77:332.2]

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ СТРАХУВАННЯ ІПОТЕЧНИХ КРЕДИТІВ

© 2015 ВИШНЕВСЬКА О. О.

УДК 368:[336.77:332.2]

Вишнеvsька О. О. Економічний зміст страхування іпотечних кредитів

Як свідчить зарубіжний досвід, страхування поряд з іншими методами управління ризиками в кредитуванні відіграє важливу роль і може стати стимулюючим фактором розвитку іпотечного кредитування. Для ефективного функціонування ринку іпотечного кредитування та створення і запровадження комплексних програм страхування іпотечних кредитів необхідно дослідити сутність страхування іпотечних кредитів та їхнє місце в системі іпотечного кредитування. У статті проведено дослідження сутності схожих за функціональним навантаженням, але водночас різних страхових продуктів: страхування іпотечного кредитування, страхування іпотечних кредитів та іпотечного страхування. Виявлено ряд відмінностей між цими видами страхування щодо наявності суб'єктів та ризиків, які виникають у процесі взаємовідносин сторін і пов'язані з їх майновими інтересами. За результатами дослідження автором сформульовано визначення поняття «страхування іпотечних кредитів», обґрунтовано функції страхування іпотечних кредитів та його особливості.

Ключові слова: іпотека, іпотечний кредит, страхування іпотечного кредитування, страхування іпотечного кредиту, іпотечне страхування.

Бібл.: 12.

Вишнеvsька Оксана Олексіївна – аспірантка, кафедра страхування, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: ovishnevska@yandex.ru

УДК 368:[336.77:332.2]

Вишнеvsькая О. А. Экономическое содержание страхования ипотечных кредитов

Как показывает зарубежный опыт, страхование наряду с другими методами управления рисками в кредитовании играет важную роль и может стать стимулирующим фактором развития ипотечного кредитования. Для эффективного функционирования рынка ипотечного кредитования, а также создания и внедрения комплексных программ страхования ипотечных кредитов необходимо исследовать сущность страхования ипотечных кредитов и их место в системе ипотечного кредитования. В статье проведено исследование сущности похожих по функциональным нагрузкам, но в то же время различных страховых продуктов: страхования ипотечного кредитования, страхования ипотечных кредитов и ипотечного страхования. Выявлен ряд различий между этими видами страхования в контексте субъектов и рисков, которые возникают в процессе взаимоотношений сторон и связаны с их имущественными интересами. По результатам исследования автором сформулировано определение понятия «страхование ипотечных кредитов», обоснованы функции страхования ипотечных кредитов и его особенности.

Ключевые слова: ипотека, ипотечный кредит, страхование ипотечного кредитования, страхование ипотечного кредита, ипотечное страхование.

Библ.: 12.

Вишнеvsькая Оксана Алексеевна – аспирантка, кафедра страхования, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: ovishnevska@yandex.ru

UDC 368:[336.77:332.2]

Vyshnevska O. O. Economic Content of Mortgage Insurance

As the foreign experience shows, insurance, along with other methods of credit risk management plays an important role and could be a catalyst for development of mortgage lending. For the effective functioning of the mortgage lending market, as well as for the establishment and implementation of integrated programs of mortgage loans insurance, the content of insurance of mortgage loans and their place in the system of mortgage lending must be explored. The article researches the content of the similar in functional loads, while also different insurance products: mortgaging insurance, mortgage lending insurance and mortgage insurance. A number of differences between these types of insurance has been disclosed in the context of subjects and risks that arise in the relationships of the parties and are related to their proprietary interests. According to results of the research, the author formulated definition of the concept of «mortgage insurance», functions of mortgage lending insurance and its features have been substantiated.

Key words: mortgage, mortgage loan, mortgaging insurance, mortgage lending insurance, mortgage insurance.

Bibl.: 12.

Vyshnevska Oksana O. – Postgraduate Student, Department of Insurance, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: ovishnevska@yandex.ru

на Постановою Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 № 368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01/stru#Stru>

REFERENCES

“Bankivska systema 2015: vyklyky ta perspektyvy” [Banking system 2015: Challenges and Prospects]. Natsionalnyi bank Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=14741673>

Krupka, M. I. et al. *Bankivska systema* [Banking system]. Lviv: LNU im. Ivana Franka, 2013.

Kornyliuk, R. “Nobelivskiy laureat z ekonomiky-2014: borotba z monopoliiamy shkodyt innovatsiiam” [Nobel Laureate in Economics 2014: the fight against monopolies harm innovation]. Forbes Ukraina. <http://forbes.ua/ua/opinions/1380821-nobelivskij-laureat-z-ekonomiki-2014-borotba-z-monopoliiami-shkodyt-innovatsiiam>

Kornyliuk, R. “Reitynh zhyttiezdatnosti bankiv - 2015” [Rating viability of banks - 2015]. Forbes Ukraina. <http://forbes.ua/ua/business/1388299-rejting-zhyttiezdatnosti-bankiv-2015>

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

[Legal Act of Ukraine] (2009). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/421-2009-p>

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01/stru#Stru>

Mishchenko, V. I. et al. *Sanatsiyni bank – «bridzh-bank» iak mekhanizm roboty z nezhyttiezdatnymy bankamy* [Curative Bank – “Bridge Bank” as a mechanism for working with defunct]. Kyiv: UBS NBU, 2011.

Ofitsiina Internet-storinka Natsionalnoho banku Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua>

УДК 368:[336.77:332.2]

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ СТРАХУВАННЯ ІПОТЕЧНИХ КРЕДИТІВ

© 2015 ВИШНЕВСЬКА О. О.

УДК 368:[336.77:332.2]

Вишнеvsька О. О. Економічний зміст страхування іпотечних кредитів

Як свідчить зарубіжний досвід, страхування поряд з іншими методами управління ризиками в кредитуванні відіграє важливу роль і може стати стимулюючим фактором розвитку іпотечного кредитування. Для ефективного функціонування ринку іпотечного кредитування та створення і запровадження комплексних програм страхування іпотечних кредитів необхідно дослідити сутність страхування іпотечних кредитів та їхнє місце в системі іпотечного кредитування. У статті проведено дослідження сутності схожих за функціональним навантаженням, але водночас різних страхових продуктів: страхування іпотечного кредитування, страхування іпотечних кредитів та іпотечного страхування. Виявлено ряд відмінностей між цими видами страхування щодо наявності суб'єктів та ризиків, які виникають у процесі взаємовідносин сторін і пов'язані з їх майновими інтересами. За результатами дослідження автором сформульовано визначення поняття «страхування іпотечних кредитів», обґрунтовано функції страхування іпотечних кредитів та його особливості.

Ключові слова: іпотека, іпотечний кредит, страхування іпотечного кредитування, страхування іпотечного кредиту, іпотечне страхування.

Бібл.: 12.

Вишнеvsька Оксана Олексіївна – аспірантка, кафедра страхування, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: ovishnevska@yandex.ru

УДК 368:[336.77:332.2]

Вишнеvsькая О. А. Экономическое содержание страхования ипотечных кредитов

Как показывает зарубежный опыт, страхование наряду с другими методами управления рисками в кредитовании играет важную роль и может стать стимулирующим фактором развития ипотечного кредитования. Для эффективного функционирования рынка ипотечного кредитования, а также создания и внедрения комплексных программ страхования ипотечных кредитов необходимо исследовать сущность страхования ипотечных кредитов и их место в системе ипотечного кредитования. В статье проведено исследование сущности похожих по функциональным нагрузкам, но в то же время различных страховых продуктов: страхования ипотечного кредитования, страхования ипотечных кредитов и ипотечного страхования. Выявлен ряд различий между этими видами страхования в контексте субъектов и рисков, которые возникают в процессе взаимоотношений сторон и связаны с их имущественными интересами. По результатам исследования автором сформулировано определение понятия «страхование ипотечных кредитов», обоснованы функции страхования ипотечных кредитов и его особенности.

Ключевые слова: ипотека, ипотечный кредит, страхование ипотечного кредитования, страхование ипотечного кредита, ипотечное страхование.

Библ.: 12.

Вишнеvsькая Оксана Алексеевна – аспирантка, кафедра страхования, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: ovishnevska@yandex.ru

UDC 368:[336.77:332.2]

Vyshnevska O. O. Economic Content of Mortgage Insurance

As the foreign experience shows, insurance, along with other methods of credit risk management plays an important role and could be a catalyst for development of mortgage lending. For the effective functioning of the mortgage lending market, as well as for the establishment and implementation of integrated programs of mortgage loans insurance, the content of insurance of mortgage loans and their place in the system of mortgage lending must be explored. The article researches the content of the similar in functional loads, while also different insurance products: mortgaging insurance, mortgage lending insurance and mortgage insurance. A number of differences between these types of insurance has been disclosed in the context of subjects and risks that arise in the relationships of the parties and are related to their proprietary interests. According to results of the research, the author formulated definition of the concept of «mortgage insurance», functions of mortgage lending insurance and its features have been substantiated.

Key words: mortgage, mortgage loan, mortgaging insurance, mortgage lending insurance, mortgage insurance.

Bibl.: 12.

Vyshnevska Oksana O. – Postgraduate Student, Department of Insurance, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: ovishnevska@yandex.ru

Створення системи довгострокового житлового іпотечного кредитування в Україні є одним із важливих державних завдань. Водночас повноцінне функціонування цієї системи гальмується багаточисленими ризиками, які виникають на кожному з етапів іпотечного кредитування. Тому на надійність системи довгострокового іпотечного житлового кредитування та збільшення обсягу українського іпотечного ринку впливає, насамперед, розвиток та гнучкість банківської системи країни та система страхування. Страхування, як ефективний метод мінімізації ризиків, дозволяє підвищити рівень доступності іпотечних кредитів.

Дуже популярними серед зарубіжних фінансово-кредитних установ є комплексні страхові програми, які ефективно застосовуються для захисту кредитора і позичальника від ризику невиконання або неналежного виконання позичальником зобов'язань по кредитах під заставу житла. В Україні ситуація дещо інша. Страхування, як інструмент управління ризиками при іпотечному страхуванні, використовується сьогодні частково, комплексні страхові продукти пропонують лише окремі страховики. Через це дослідження теоретико-методичних засад страхування іпотечних кредитів, його ролі в іпотечному кредитуванні є актуальним і важливим.

Досліджували теоретичні основи страхування іпотечних кредитів чимало вчених-економістів: А. М. Годіна, С. В. Фруміна, О. М. Калівошко, В. І. Савич, І. О. Лютий, О. А. Козлова, Ю. П. Субботович, Г. Ю. Марченко, А. І. Тутаява, Т. А. Федорова та інші.

Аналіз проведених вітчизняними фахівцями наукових досліджень показує, що вони мають фрагментарний характер, не відображаючи повною мірою економічну сутність та місце страхування іпотечних кредитів у цілісній системі іпотечного кредитування.

Метою статті є дослідження економічної сутності страхування іпотечних кредитів. Відповідно до поставленої мети визначено коло завдань, спрямованих на її досягнення:

- ✦ дослідити сутність схожих за функціональним навантаженням послуг: страхування іпотечного кредитування, страхування іпотечних кредитів та іпотечного страхування та виокремити відмінності між ними;
- ✦ запропонувати власне визначення поняття «страхування іпотечних кредитів»;
- ✦ обґрунтувати функції страхування іпотечних кредитів та його особливості.

Розвиток ринку страхування іпотечних кредитів напряму залежить від розвитку окремих складових інфраструктури іпотечного ринку та від темпів зростання обсягів іпотечного кредитування. Тож цілком природно, що при дослідженні сутності страхування іпотечних кредитів базуючими і взаємопов'язаними з ним дефініціями є іпотека, іпотечний кредит, іпотечне кредитування.

Іпотека, яка лежить в основі іпотечно кредитних відносин, має багатовікову історію, у процесі якої відбувалися зміни не тільки самого поняття, а й учасників іпотечних відносин. Нерухомість завжди цінувалась у банківській справі як надійна гарантія повернення позики. Застава нерухомого майна (землі, підприємств,

споруд, будов, інших об'єктів, безпосередньо пов'язаних із землею) з метою отримання в банку довгострокового кредиту називається іпотекою.

Згідно із Законом України «Про іпотеку» «іпотека є видом забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні та користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право у разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмету іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому цим Законом» [1]. Таким чином, у цьому визначенні деталізуються права та обов'язки кредитора та позичальника при використанні застави нерухомого майна.

Особливою формою кредиту, яка пов'язана з наданням позик під заставу нерухомого майна (землі, виробничих або житлових будівель тощо) – є *іпотечний кредит*. Іпотечні позики в сучасних умовах найчастіше використовуються для фінансування придбання, побудови і перепланування житлових і виробничих приміщень, а також освоєння земельних ділянок і надаються на довгостроковій основі. Іпотечний кредит стає можливим лише за умови приватної власності на землю і нерухомість та має, як правило, чітке цільове призначення. Особливістю іпотечного кредиту є те, що заставою для його надання може виступати та нерухомість, на купівлю якої він береться.

Суб'єктами іпотечного кредиту є:

- ✦ кредитори з іпотеки – іпотечні банки або спеціалізовані іпотечні компанії, а також універсальні комерційні банки;
- ✦ позичальники – юридичні та фізичні особи, які мають у власності об'єкти іпотеки або мають поручителів, які надають під заставу об'єкти іпотеки на користь позичальника.

Об'єктами іпотечного кредиту є житлові будинки, квартири, виробничі будинки, споруди, магазини, земельні ділянки тощо. Розмір іпотечного кредиту визначається у вигляді частини вартості об'єкта іпотеки. Ця обставина дозволяє навіть отримувати під заставу одного й того самого нерухомого майна додаткові іпотечні позики. Заставне майно залишається у позичальника, який продовжує його експлуатувати, тобто зберігає своє право власника [2].

За результатами проведеного дослідження сутності поняття «іпотечний кредит» можна виокремити два найбільш поширені погляди науковців:

1. Іпотечний кредит – це особлива форма кредиту, зобов'язання, повернення якого забезпечене заставою нерухомого майна (іпотекою) [1, 2, 3].

2. Іпотечний кредит – це правовідносини, які виникають за договором про іпотечний борг (кредит) між кредитором і позичальником з приводу надання коштів у користування із забезпеченням виконання зобов'язання іпотекою [4].

На наш погляд, найбільш точним і повним є друге визначення іпотечного кредиту, адже у взаємовідносинах між кредитором і позичальником предмет їх спільного інтересу – іпотечний кредит – породжує різні правничо-

економічні ситуації: для позичальника – зобов'язання повернути позичену суму, а для кредитора – право вимагати її отримання у попередньо узгодженому обсязі й терміні. Невиконання цих домовленостей загрожує кредитору фінансовими збитками. Таким чином, основний ризик кредитної операції матеріально проявляється у неповерненні боргу, а юридично – у невиконанні взятих зобов'язань.

Через загрозу цих ризиків використання методів їх попередження та мінімізації набуває особливої актуальності. Одним із ефективних методів управління ризиками, які притаманні кредитній сфері, виступає страхування, що є специфічною формою захисту інтересів суб'єктів кредитних відносин.

Слід зазначити, що нормативно визначеного поняття «страхування іпотечних кредитів» в українському законодавстві не існує, як і немає і єдиної думки серед науковців щодо його сутності.

У сфері отримання іпотечного кредиту та захисту його від різноманітних ризиків за допомогою страхування науковцями та фахівцями використовуються такі поняття: страхування іпотечного кредитування, страхування іпотечного кредиту та іпотечне страхування. Але ототожнювати їх не можна, вони мають різне смислове призначення.

Страхування іпотечного кредитування є найбільш повним поняттям у порівнянні зі страхуванням іпотечних кредитів. Адже страхування іпотечного кредиту – це лише одна з ланок складного механізму кредитування.

Підтверджуючи нашу думку, проф. Т. О. Федорова наголошує, що страхування іпотечного кредитування стосується не лише ризиків наявної нерухомості, а й захищає інтереси учасників іпотечного та будівельного процесу [5].

В. К. Южелевський розкриває цікавий підхід до розуміння іпотечного кредитування, даючи підстави розглянути страхування іпотечного кредитування досить різнобічно. Дослідник звертає увагу на те, що іпотечне кредитування слід розглядати у широкому і вузькому розумінні. У вузькому розумінні – як різновид споживчого кредиту, що надається для конкретного цільового використання, а саме – на будівництво, придбання або модернізацію житла, що забезпечені заставою нерухомості. У широкому розумінні іпотечне кредитування є складною, багатогранною економічною системою, яка включає в себе кредиторів, позичальників, поручителів, інвесторів, ріелтерів, забудовників, страхові компанії, оцінювачів, архітекторів і державні спеціалізовані органи [6]. Отже, можна зробити висновок, що страхування іпотечного кредитування забезпечує захист майнових інтересів учасників ринку іпотечного житлового кредитування.

Під страхуванням іпотечного кредитування слід розуміти забезпечення інтересів як основних суб'єктів, якими в даному випадку виступають кредитори і позичальники, так і допоміжних суб'єктів іпотечного кредитування. Деталізуючи, доцільно розглядати страхування всіх ризиків, притаманних кожному етапу реалізації будівельного проекту із використанням схеми іпотечного кредитування. До цих етапів належать: під-

готовка техніко-економічної документації за будівельним проектом; передінвестиційне обговорення проекту будівництва житла між банком і замовником; укладення кредитного договору та інших супутніх документів надання позики замовнику; укладення договору підряду; укладення договорів поставки; закупівля матеріалів і обладнання; поставка матеріалів і обладнання для будівельно-монтажних робіт підрядника; здійснення будівельно-монтажних робіт і здача об'єкта замовнику; укладення договору з ріелторами про реалізацію житла; надання банку висновку оцінщика про вартість житла; укладення кредитного договору (договору іпотеки) і надання покупцю іпотечного кредиту; оформлення житла у власність покупцю; розрахунки за кредитом, наданим банком замовнику на реалізацію будівельного проекту; розрахунки замовника з ріелтором за продаж житла; розрахунки за іпотечним кредитом, наданим покупцю на купівлю квартири [7].

Отже, при страхуванні іпотечного кредитування можуть бути застраховані ризики, які притаманні реалізації будівельного проекту з використанням схеми іпотечного кредитування і які стосуються економічних інтересів всіх суб'єктів іпотеки.

Водночас, не можна вважати тотожними поняття «страхування іпотечного кредиту» і «іпотечне страхування». Науковці А. Б. Копейкін, І. М. Антонова, Л. Векшин визначають іпотечне страхування як вид кредитного страхування, який захищає кредиторів від ризику збитків, які можуть виникнути в результаті дефолту позичальника, тобто невиконання або неналежного виконання зобов'язань по кредитах під заставу житла [8, 9, 10]. З таким визначенням можна погодитися, якщо розглядати його відповідно до страхування іпотечного кредиту. А іпотечне страхування – це комплексне страхування, ризики якого можна віднести до всіх трьох галузей страхування (особисте, майнове, відповідальності) за аналогією з кредитним, сільськогосподарським страхуванням.

Так, дослідники А. М. Годін і С. В. Фруміна наголошують на тому, що іпотечне страхування – це страхування притаманних іпотечній діяльності ризиків, які відносяться до категорії страхових [11]. Професор Т. А. Федорова розглядає іпотечне страхування як різновид кредитного страхування, у якому видами є страхування професійної відповідальності розробників проектно-кошторисної документації при будівництві, страхування відповідальності оцінювачів майна, страхування будівельно-монтажних робіт, страхування професійної відповідальності ріелторів, страхування цивільної відповідальності будівельників, страхування ризиків лізингових угод [5].

За своєю сутністю і сукупністю ризиків, які супроводжують іпотечну діяльність, поняття «іпотечне страхування» є певною мірою схожим з поняттям «страхування іпотечного кредитування» і тому підтвердженням є думка науковця Козлової О. А. [12].

Підсумовуючи проведений розгляд сутності таких послуг, як страхування іпотечного кредитування, страхування іпотечного кредиту та іпотечного страхування, можна зробити висновок, що страхування іпотечних кредитів за своїм змістом є вужчим поняттям у порівнянні

зі страхуванням іпотечного кредитування та іпотечним страхуванням. При страхуванні іпотечного кредиту відбувається захист інтересів кредитора у випадку неплатоспроможності боржника за іпотечним кредитом.

Страхування іпотечних кредитів належить до заставного, а не делькредерного страхування. Через це страхування іпотечних кредитів передбачає, що страхувальником виступає позичальник, а вигодонабувачем – банк у частині, що дорівнює заборгованості позичальника за кредитним договором.

Основним ризиком у страхуванні іпотечних кредитів є невиконання або неналежне виконання зобов'язань позичальника згідно з іпотечним договором щодо повернення отриманого кредиту і відсотків за ним внаслідок причин обумовлених договором.

Основні причини неповернення іпотечних кредитів позичальниками такі:

- ✦ знищення, пошкодження, втрата нерухомого майна, вказаного у договорі про іпотеку;
- ✦ настання смерті або втрати працездатності позичальника;
- ✦ втрата об'єкта застави в результаті зупинення на нього права власності з боку страхувальника;
- ✦ настання цивільної відповідальності заставодавця за зобов'язаннями, що виникли внаслідок завдання шкоди життю, здоров'ю чи майну третіх осіб у результаті експлуатації нерухомого майна, яке є предметом застави.

За результатами проведеного дослідження сформульовано авторське визначення сутності страхування іпотечних кредитів. *Страхування іпотечних кредитів – це економічні відносини, що забезпечують страховий захист кредитора від ризику невиконання або неналежного виконання позичальником зобов'язань по кредиту під заставу житла.*

Сутність економічної категорії розкривається через її функції, специфічні особливості або ознаки. Проектуючи функції страхування на страхування іпотечних кредитів, можна виділити основні і додаткові.

До основних функцій варто віднести ризикову, попереджувальну та контрольну, а до додаткових – інвестиційну, соціальну і демографічну функції.

Головною функцією страхування іпотечних кредитів є *ризикова*, яка передбачає, що страхувальник через укладений договір страхування перекладає фінансові наслідки певних ризиків на страхові компанії.

Попереджувальна функція передбачає широкий комплекс заходів страховика щодо недопущення настання страхових подій або зменшення їх негативних наслідків. У межах цих заходів слід виділити правовий вплив на страхувальника через закріплення у договорі страхування обов'язків щодо створення умов для збереження застрахованого майна (наприклад, предмета іпотеки).

Контрольна функція у страхуванні іпотечних кредитів має передбачати жорсткий контроль з боку уповноважених державних органів за формуванням цін на страхові продукти, страхових резервів тощо, враховуючи соціальний характер іпотеки.

Інвестиційна функція має два аспекти. З одного боку, враховуючи довгостроковий характер іпотечного страхування, інвестиційні можливості страхової компанії розширюються. Але, враховуючи соціальний характер іпотеки, цілком ймовірно припустити, що страхування іпотечних кредитів певною мірою належить саме до низькоприбуткових видів страхування. З іншого боку, власники нерухомості можуть отримувати кредит під заставу нерухомості на власні інвестиційні цілі, а страхування надасть вагомий гарантії для кредитора [4].

Соціальна та демографічна функції у страхуванні іпотечних кредитів тісно між собою пов'язані. Страхування іпотечних кредитів виконує відразу декілька важливих системних функцій, що мають, у тому числі, соціальне значення.

По-перше, страхування зумовлює доступність іпотеки для тих, хто може взяти іпотечний кредит, але не встиг накопичити достатньо коштів на початковий внесок у розмірі 20 – 30 % від вартості нерухомості, необхідний для отримання іпотечного кредиту.

По-друге, застосування даного виду страхування дозволяє банкам знизити потенційні збитки по портфелю іпотечних кредитів і тим самим встановити нижчі відсоткові ставки по кредиту, що приводить до помітного його здешевлення для позичальників. Це значно розширює число потенційних позичальників та збільшує обсяги ринку іпотеки.

Страхування іпотечних кредитів у порівнянні з іншими страховими продуктами мають такі *особливості*:

1) страхування іпотечних кредитів тісно пов'язане з окремими складовими інфраструктури іпотечного ринку та напряму залежить від темпів зростання обсягів іпотечного кредитування;

2) має комплексний характер, оскільки може об'єднувати різні страхові продукти з галузей майнового, особистого страхування та страхування відповідальності, захищаючи інтереси кредитора у випадку неплатоспроможності боржника за іпотечним кредитом;

3) захищає майнові інтереси основних суб'єктів процесу кредитування: кредитора і позичальника. Виятком, коли окрім основних суб'єктів беруть участь у захисті майнових інтересів інші суб'єкти (особи), може бути страхування цивільної відповідальності позичальника за зобов'язаннями, що виникли внаслідок завдання шкоди життю, здоров'ю чи майну третіх осіб.

4) у більшості випадків має довгостроковий характер відносин між страховиком і страхувальником. Хоча за іпотекою житла, як і за аграрною та комерційною іпотекою, можливі варіанти отримання кредиту на короткостроковий період на поточні потреби, не пов'язані з інвестиційними цілями;

5) при страхуванні іпотечних кредитів питання про обсяг страхового покриття вирішує кредитор, на відміну від страхування нерухомості, де це здійснюється за власним бажанням власника нерухомості [7].

ВИСНОВКИ

Дослідження сутності страхування іпотечного кредитування та іпотечного страхування доводить, що ці поняття хоча і близькі до страхування іпотечних кре-

дитів, але не тотожні, що пов'язано з фактором вибірко-вості ризиків та суб'єктів страхування, які беруть участь у процесі кредитування.

У результаті здійсненого аналізу наукових праць за темою дослідження запропоновано власне визначення страхування іпотечних кредитів, а саме – це економічні відносини, що забезпечують страховий захист кредитора від ризику невиконання або неналежного виконання позичальником зобов'язань по кредиту під заставу житла.

При обґрунтуванні концептуальних основ страхування іпотечних кредитів виявлено, крім основних, додаткові функції страхування іпотечних кредитів: інвестиційну, соціальну і демографічну, а також визначено специфічні особливості страхування іпотечних кредитів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Про іпотеку: Закон України № 898-IV від 5.06.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/898-15>
2. **Лагутін В. Д.** Кредитування: теорія і практика : навч. посіб. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2002. – 215 с.
3. **Лютий І. О.** Іпотека: сучасні концепції, тенденції та су-перечності розвитку : монографія / В. І. Савич, О. М. Калівош-ко. – К. : ЦУЛ, 2009. – 548 с.
4. **Базилевич В. Д.** Страхування : підручник / В. Д. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
5. **Федорова Т. А.** Страхование : учебник / Т. А. Федорова. – М. : Магистр, 2008. – 1006 с.
6. **Южелевский В. К.** Какая ипотека нужна России / В. К. Южелевский. – Тверь, 2004. – 202 с.
7. **Волосович С. В.** Економічна природа іпотечного стра-хування / С. В. Волосович // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5. – С. 188 – 196.
8. **Антонова И. М.** Регулирование рисков кредитных ор-ганизаций, участвующих в ипотечных программах / И. М. Антонова // Материалы учебно-консультационной ипотечной шко-лы: тезисы докл. – М., 2006. – С. 112 – 123.
9. **Векшин Л.** Класичного іпотечного страхування у нас сьогодні немає / Л. Векшин // Страхування. – 2010. – № 7. – С. 89 – 106.
10. **Копейкин А. Б.** Страхование кредитных рисков при ипотечном жилищном кредитовании (страхование ипотечных рисков) / А. Б. Копейкин, Н. Н. Рогожина. – М. : Фонд «Институт экономики города», 2005. – 94 с.
11. **Годин А. М.** Страхование : учебник / А. М. Годин, С. В. Фру-мина. – М. : Дашков и Ко. 2009. – 480 с.
12. **Козлова Е. А.** Система комплексной страховой защи-ты от рисков ипотечного жилищного кредитования / Е. А. Козло-ва // Страховое дело. – 2007. – № 2. – С. 32 – 36.

Науковий керівник – Татаріна Т. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри страхування ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

REFERENCES

- Antonova, I. M. "Regulirovanie riskov kreditnykh organi-zatsiy, uchastvuiushchikh v ipotechnykh programmakh" [Risk management of credit institutions involved in the mortgage programs]. *Materialy uchebno-konsultatsionnoy ipotechnoy shkoly* (2006): 112-123.
- Bazylevych, V. D. *Strakhuvannia* [Insurance]. Kyiv: Znannia, 2008.

- Fedorova, T. A. *Strakhovanie* [Insurance]. Moscow: Magistr, 2008.
- Godin, A. M., and Frumina, S. V. *Strakhovanie* [Insurance]. Moscow: Dashkov i Ko, 2009.
- Kopeikin, A. B., and Rogozhina, N. N. *Strakhovaniie kreditnykh riskov pri ipotechnom zhilishchnom kreditovanii (strakhovanie ipotechnykh riskov)* [Credit risk insurance for mortgage housing loans (mortgage insurance risks)]. Moscow: Institut ekonomiki goroda, 2005.
- Kozlova, E. A. "Sistema kompleksnoy strakhovoy zashchity ot riskov ipotechnogo zhilishchnogo kreditovaniia" [The system of comprehensive insurance protection against the risks of mortgage lending]. *Strakhovoe delo*, no. 2 (2007): 32-36.
- [Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/898-15>
- Liutyi, I. O., Savych, V. I., and Kalivoshko, O. M. *Ipoteka: su-chasni kontseptsii, tendentsii ta superechnosti rozvytku* [Mortgages: current concepts, trends and controversies development]. Kyiv: TsUL, 2009.
- Lahutin, V. D. *Kredytuvannia: teoriia i praktyka* [Lending: The-ory and Practice]. Kyiv: Znannia; KOO, 2002.
- Volosovych, S. V. "Ekonomichna pryroda ipotechnoho stra-khuvannia" [The economic nature of mortgage insurance]. *Aktu-alni problemy ekonomiky*, no. 5 (2011): 188-196.
- Vekshyn, L. "Klasychnoho ipotechnoho strakhuvannia u nas syohodni nemaie" [Classic mortgage insurance today we do not]. *Strakhuvannia*, no. 7 (2010): 89-106.
- Yuzhelevskiy, V. K. *Kakaia ipoteka nuzhna Rossii* [What does Russia need a mortgage]. Tver, 2004.

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ДЕФІЦИТУ БЮДЖЕТУ: ТЕНДЕНЦІЇ У ЗАСТОСУВАННІ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ СТАБІЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

© 2015 КОЛЯДА Т. А.

УДК 336.14

Коляда Т. А. Джерела фінансування дефіциту бюджету: тенденції у застосуванні та виклики для стабільності державних фінансів України

Мета статті полягає в дослідженні складу та структури джерел фінансування дефіциту бюджету, виявленні тенденцій у їх застосуванні та визначенні можливих ризиків для стабільності державних фінансів України в коротко- та довгостроковій перспективах. На основі аналізу причин і чинників виникнення дефіциту бюджету та напрямів витрачання коштів на його покриття було визначено виклики для фінансової безпеки держави. У результаті дослідження було доведено, що жодне із джерел фінансування дефіциту бюджету не має абсолютних переваг перед іншими та не є повністю неінфляційним. Уряд, приймаючи рішення стосовно вибору способу фінансування дефіциту бюджету, має виходити з позиції економічної доцільності залучення кожного із джерел фінансування, поєднуючи їх та мінімізуючи можливі негативні наслідки як для бюджету, так і для економіки країни в цілому, у коротко- та довгостроковому періодах. Узагальнюючи сучасні концептуальні підходи до збалансування бюджету, обгрунтовано доцільність обрання для України стратегії стабілізації державних фінансів на основі функціонування фінансів та з урахуванням впливу внутрішніх (інституціональних та макроекономічних) і зовнішніх (глобалізаційних) чинників. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є доведення необхідності при розробці проектів майбутніх фінансових планів держави акцентувати увагу на заходах щодо підтримки довгострокового потенціалу економічного зростання, у тому числі й за рахунок скорочення дефіциту бюджету, що вимагає тонкого балансу між податковою політикою та реформами видатків.

Ключові слова: дефіцит бюджету, джерела фінансування, збалансування бюджету, фінансова стабільність.

Табл.: 4. **Бібл.:** 11.

Коляда Тетяна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: t_kolyada@mail.ru

УДК 336.14

UDC 336.14

Коляда Т. А. Источники финансирования дефицита бюджета: тенденции в применении и вызовы для стабильности государственных финансов Украины

Koliada T. A. Sources of Financing the Budget Deficit: Trends in the Application and Challenges to the Stability of Ukrainian Public Finance

Цель статьи состоит в исследовании состава и структуры источников финансирования дефицита бюджета, выявлении тенденций в их применении и определении возможных рисков для стабильности государственных финансов Украины в коротко- и долгосрочной перспективах. На основе анализа причин и факторов возникновения дефицита бюджета и направлений использования средств на его покрытие были определены вызовы для финансовой безопасности государства. В результате исследования было доказано, что ни один из источников финансирования дефицита бюджета не имеет абсолютных преимуществ перед другими и не является полностью неинфляционным. Правительство, принимая решение относительно выбора способа финансирования дефицита бюджета, должно исходить из позиции экономической целесообразности привлечения каждого из источников финансирования, сочетая их и минимизируя возможные негативные последствия как для бюджета, так и для экономики страны в целом, в кратко- и долгосрочном периодах. Обобщая современные концептуальные подходы к сбалансированию бюджета, обоснована целесообразность выбора для Украины стратегии стабилизации государственных финансов на основе функционирования финансов и с учетом влияния внутренних (институциональных и макроэкономических) и внешних (глобализационных) факторов. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является доведение необходимости при разработке проектов будущих финансовых планов государства акцентировать внимание на мероприятиях, касающихся поддержки долгосрочного потенциала экономического роста, в том числе и за счет сокращения дефицита бюджета, что требует тонкого баланса между налоговой политикой и реформами расходов.

The article is aimed to study the composition and structure of sources for financing the budget deficit, reveal trends in their application and identify possible risks to the stability of public finance in the short-and long-term perspectives. Based on the analysis of reasons and factors of occurrence of the budget deficit and directions of use the funds for its covering, the challenges for the financial security of the State have been identified. As result of the study, it was proven that none of the sources for financing of the budget deficit does not have absolute advantage over others and is not completely non-inflationary. The Government, in deciding on the choice of the mode of financing the budget deficit, must proceed from the position of economic feasibility of each source of financing, combining them and minimizing the possible negative consequences for both the budget and the economy as a whole in the short and long run. Summing up the modern conceptual approaches to balancing the budget, the expedience of choosing for Ukraine strategies to stabilize public finances on the basis of the functioning of finance, taking into account the influence of the internal (institutional and macroeconomic) and the external (global) factors, has been substantiated. Prospect of further research in this area is to give reasons for necessity of focusing on activities to support long-term economic growth when projecting future financial plans of the State, taking into consideration the possible reduction of the budget deficit that can require a finer balance between fiscal policy and reforms of expenditures.

Ключевые слова: дефицит бюджета, источники финансирования, сбалансирование бюджета, финансовая стабильность.

Key words: budget deficit, financing sources, balancing the budget, financial stability.

Табл.: 4. **Библ.:** 11.

Tabl.: 4. **Bibl.:** 11.

Коляда Татьяна Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина)

Koliada Tetiana A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

E-mail: t_kolyada@mail.ru

E-mail: t_kolyada@mail.ru

Для виконання державою законодавчо визначених і покладених на неї функцій у повному обсязі необхідна наявність фінансових ресурсів, більшість яких акумулюється через державний бюджет. Оскільки бюджет складається з трьох основних частин – доходів, видатків та фінансування, то принципово вимогою до бюджетної політики держави є забезпечення збалансованості бюджету як на касовій основі, так і на основі зобов'язань, і визначення економічно обґрунтованих джерел фінансування дефіциту бюджету в разі його виникнення. Тому затвердження збалансованого бюджету свідчить про проведення урядом виваженої бюджетної політики та є запорукою загальної фінансової стійкості держави.

Сучасна фінансова теорія передбачає три класичні концептуальні підходи до збалансування державного бюджету, а саме:

- 1) збалансування на щорічній основі;
- 2) збалансування в ході економічного циклу;
- 3) збалансування на основі функціонування фінансів [1, с. 191].

Оскільки розвиток фінансів, у тому числі й державних, відбувається сьогодні в умовах глобалізації, то професор А. І. Крисоватий виділяє додатково ще дві концепції збалансування бюджету, а саме: концепцію компенсаційного бюджету та концепцію фіскальної консолідації, де акцент робиться на впливі стану розвитку економік провідних країн світу на бюджетну політику країн «периферії» ЄС та країн з ринками, що розвиваються [2, с. 17]. Зазначені підходи та чинники безпосередньо впливають на вибір джерел фінансування дефіциту бюджету, який щорічно робить уряд країни, при здійсненні збалансування бюджету.

Розробці теорії й практики державних фінансів, вивченню концептуальних підходів до збалансування бюджету та вибору способів його фінансування присвячено праці представників різних напрямів західних наукових традицій, а саме: Ш. Бланкарта, Дж. Кейнса, Р. Масгрейва, Дж. Сакса, Т. Саржента, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, Н. Уоллеса, В. Танзі та інших.

Серед сучасних українських вчених вагомий внесок у дослідження питань еволюції теоретичних підходів до збалансування бюджету в умовах зростаючих внутрішніх і зовнішніх викликів для фінансової стабільності держави зробили О. Д. Василик, В. М. Геєць, Т. І. Єфіменко, Ю. Б. Іванов, А. І. Крисоватий, В. В. Корнєєв, І. О. Лютий, І. О. Луніна, Ц. Г. Огонь, А. А. Тарангул, В. М. Федосов, С. І. Юрій та інші.

Відаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних і зарубіжних вчених з даної проблематики, слід зауважити, що існує потреба в подальшому дослідженні сучасних підходів до вибору джерел фінансування дефіциту бюджету з метою його збалансування в умовах загрозливого зростання державного боргу, обмеженості золотовалютних резервів національного банку, рецесії в економіці та складної політичної ситуації в Україні.

Метою статті є дослідження складу та структури джерел фінансування дефіциту бюджету, виявлення тенденцій у їх застосуванні та визначення можливих ризиків для стабільності державних фінансів України в коротко- та довгостроковій перспективі.

Бюджетний дефіцит є досить поширеним явищем, яке за своєю суттю представляє перевищення видатків над постійними доходами бюджету. Основною причиною виникнення бюджетного дефіциту є випереджаюче зростання бюджетних видатків порівняно зі зростанням доходів бюджету (табл. 1), що має місце в Україні протягом останніх років, за виключенням 2011 р. Однак наявність бюджетного дефіциту не свідчить про незбалансованість бюджету, оскільки при його складанні та затвердженні встановлюються обґрунтовані джерела фінансування.

Прийняття бездефіцитного або профіцитного державного бюджету не є самоціллю, оскільки це означає, що капітальні видатки повинні бути фінансовані, в основному, за рахунок податків, що не дозволить уряду перекласти витрати для фінансування інвестиційних проектів на майбутні покоління платників податків, коли буде віддача від капітальних вкладень у вигляді отриманих прибутків і сплачених податків або іншого корисного ефекту для суспільства в цілому. За таких обставин уряд втрачає зацікавленість у фінансуванні довгострокових інвестиційних проектів, що породжує відкладені вигоди та значний розрив між обсягом поточних доходів і видатків бюджету.

Теоретично можливі три способи фінансування бюджетного дефіциту, а саме: державні запозичення, продаж державних активів та монетизація дефіциту. Тому, залежно від джерел фінансування, бюджетний дефіцит – це обсяг бюджетних видатків, які здійснені урядом за рахунок:

- ✦ внутрішніх та зовнішніх фінансових заощаджень інших секторів економіки, у тому числі й міжнародних, на добровільних засадах протягом поточного року;

Таблиця 1

Динаміка темпів зміни доходів та видатків Зведеного бюджету України за 2008 – 2013 рр., %

Показник	Рік					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Темпи зміни доходів Зведеного бюджету України, у % до попереднього року	35,4	-8,4	15,2	26,7	11,8	-0,6
Темпи зміни видатків Зведеного бюджету України, у % до попереднього року	36,8	-0,6	22,9	10,3	18,1	2,7

Джерело: розраховано автором за даними Державної казначейської служби України (<http://treasury.gov.ua>).

- ✦ продажу активів державної власності;
- ✦ викупу центробанком первинної емісії облігацій внутрішньої державної позики.

Бюджетний дефіцит перманентно притаманний державним фінансам більшості країн світу, як розвиненим, так і з ринками, що розвиваються, тому необхідно дотримуватися певних правил щодо напрямків використання бюджетних коштів, отриманих за рахунок фінансування дефіциту бюджету. Важливо, щоб кошти, які надходять до бюджету внаслідок збільшення державного боргу або продажу державних активів, були спрямовані на інноваційно-інвестиційні проекти (створення або придбання нових активів колективної власності, у тому числі й державної) або на погашення основної суми вже існуючого державного боргу. Саме тому більшість країн світу у бюджетному законодавстві запровадили обмеження, так зване «золоте правило», відповідно до якого розмір бюджетного дефіциту не може перевищувати обсяг бюджетних інвестицій у відповідному бюджетному періоді. Однак, незважаючи на існування аналогічної норми й у Бюджетному кодексі України, дотримуватися її уряд не завжди вдається, особливо в останні роки (табл. 2).

Як свідчать наведені дані, економіка України так і не змогла подолати негативні впливи світової фінансової кризи 2008 – 2009 рр. і стабілізувати стан державних фінансів, тому, починаючи з 2009 р. і по теперішній час (крім 2011 р.), обсяг дефіциту бюджету перевищує обсяг капітальних видатків зведеного бюджету. Фактично мова йде про спрямування позикових коштів та коштів від продажу державних активів на поточне споживання. Таким чином, можна констатувати, що за напрямками дефіцитного фінансування в Україні преважує пасивний бюджетний дефіцит, кошти від покриття якого спрямовуються на поточні видатки бюджету, як-то соціальні трансферти, виплата зарплати у бюджетній сфері тощо. Частка активного дефіциту бюджету, за рахунок якої здійснюється фінансування інвестиційних потреб, є незначною і має тенденцію до зменшення.

Відповідно до положень Бюджетного кодексу України місцевий бюджет може затверджуватися з дефіцитом за загальним фондом у разі використання вільного залишку бюджетних коштів, а також за спеціальним фондом у разі залучення до бюджету розвитку коштів від місцевих запозичень, коштів із загального фонду такого місцевого бюджету, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів, а також у разі використання залишків коштів спеціального фонду місцевого

бюджету, крім власних надходжень бюджетних установ (ст. 72). При цьому держава не несе відповідальності за борговими зобов'язаннями Автономної Республіки Крим і територіальних громад (ст. 74) [3]. Тому розглянемо структуру джерел фінансування дефіциту Державного бюджету України (табл. 3).

Як свідчать наведені дані, починаючи з 2008 р., уряд надає перевагу внутрішнім запозиченням при виборі джерел фінансування. Так, у 2008 р. порівняно з 2007 р. питома вага внутрішніх запозичень зросла майже у 3,5 разу та склала 3/4 від загального обсягу фінансування дефіциту бюджету, що є абсолютним максимумом за останні роки. У подальшому джерела фінансування були майже порівну диференційовані між внутрішніми та зовнішніми запозиченнями, додаючи до останніх у 2010 р. повернення коштів з депозитів або пред'явлення цінних паперів у розмірі 5,0% від загального обсягу фінансування, у 2011 р. – надходження від приватизації (12,4% від загального обсягу фінансування) та у 2012 р. – використання залишків та інші операції зі зміни обсягів бюджетних коштів (8,9% від загального обсягу фінансування). У 2013 р. знов відбулося зростання питомої ваги внутрішніх запозичень у структурі джерел фінансування на 15,4% до 67,1% за майже відсутністю інших джерел, крім зовнішніх запозичень, що свідчить про посилення фіскальної напруги у держави та відсутність маневру в уряді при виборі джерел фінансування.

Характерною особливістю структури джерел фінансування бюджету протягом 2007 – 2013 рр. є втрата фіскального потенціалу надходжень від приватизації у формуванні доходів держави. Різне падіння у 2008 р. частки надходжень від приватизації державного майна у структурі джерел фінансування майже у 12 разів порівняно з 2007 р. вдалося лише частково компенсувати у 2011 р., однак утримати досягнуту тенденцію протягом наступних років уряд не спромігся. Це може свідчити як про свідомий крок уряду щодо небажання продавати активи держави, які у майбутньому будуть забезпечувати стабільні надходження до бюджету у вигляді податкових і неподаткових надходжень, або зазначені підприємства мають стратегічне значення та/або виробляють суспільні товари та послуги; також це може бути результатом вимушеного кроку уряду через неможливість отримати на фондовому ринку розрахунковий обсяг коштів від продажу державної частки власності.

За характером впливу на інфляційні процеси джерела фінансування дефіциту бюджету класифікують на

Таблиця 2

Показники капітальних видатків та дефіциту Зведеного бюджету України за 2007 – 2013 рр., % від ВВП

Показник	Рік						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Питома вага капітальних видатків Зведеного бюджету України, % від ВВП	5,4	4,3	2,2	2,8	3,2	2,9	2,0
Дефіцит (-), профіцит (+) Зведеного бюджету України, % від ВВП	-1,1	-1,5	-4,1	-6,0	-1,8	-3,6	-4,4

Джерело: розраховано автором за даними Державної казначейської служби України (<http://treasury.gov.ua>).

Структура джерел фінансування Державного бюджету України за 2007 – 2013 рр., %

Показник	Рік						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Внутрішні запозичення	22,0	75,3	49,3	53,1	58,0	51,7	67,1
Зовнішні запозичення	42,2	17,2	45,7	41,1	26,6	36,6	32,0
Надходження від приватизації	15,1	1,3	0,6	0,8	12,4	5,3	0,9
Використання залишків та інші операції зі зміни обсягів бюджетних коштів	20,7	1,0	–	–	–	8,9	–
Повернення коштів з депозитів або пред'явлення цінних паперів		–	4,4	5,0	–	–	–
Фінансування за рахунок Єдиного казначейського рахунку		5,2	–	–	–	0,5	–
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: [4, с. 38].

інфляційні та неінфляційні. При цьому інфляційними вважаються: монетизація дефіциту, що відбувається за умови надання центральним банком позик уряду шляхом купівлі державних цінних паперів, а також завдяки додатковій емісії грошей. До неінфляційних джерел відносять запозичення на внутрішніх і зовнішніх фінансових ринках, залишки бюджетних коштів на єдиному казначейському рахунку, зовнішні трансферти, накопичення заборгованості, підвищення податкового навантаження, продаж державних активів тощо.

Використання *монетизації бюджетного дефіциту*, як способу фінансування, передбачає, що необхідну уряду суму коштів для покриття дефіциту бюджету надає центральний банк. За своєю суттю це – позика центрального банку, що забезпечена державними цінними паперами, емітентом яких виступає уряд в особі міністерства фінансів. Оскільки центральний банк є державною установою, місія якої полягає у виконанні законодавчо визначених функцій, а не у максимізації власних прибутків, то кошти для купівлі державних цінних паперів акумулюються за рахунок емісії грошей, що призводить до збільшення грошової маси в обігу.

До переваг такого способу фінансування дефіциту бюджету можна віднести таке:

- ✦ збільшення сукупного попиту та обсягу виробництва за рахунок зростання грошової маси в обігу;
- ✦ зниження відсоткових ставок за кредитами, зростання інвестицій та сукупного випуску продукції за рахунок збільшення пропозиції грошей;
- ✦ відсутність часового лагу в надходженні коштів до бюджету та обмежень щодо обсягу емісії грошей при здійсненні купівлі центральним банком державних цінних паперів.

Головним *недоліком* емісійного способу фінансування дефіциту бюджету є підвищення рівня інфляції в країні через збільшення грошової маси в обігу, що провокує виникнення так званого «ефекту Танзі» – свідоме відтермінування сплати податкових платежів до бюджету платниками податків у результаті швидкого

знецінення грошей. За таких обставин зростає дефіцит бюджету та посилюється фіскальна напруга у державі. Крім того, через розвиток неконтрольованої інфляції в країні відбувається скорочення обсягів інвестицій, зокрема довгострокових, і починає розкручуватися цінова спіраль, що, у свою чергу, призводить до знецінення заощаджень населення та скорочення реальної заробітної плати. Тому цей спосіб фінансування дефіциту бюджету вважається інфляційним.

Що стосується емісії коштів, то Дж. Кейнс зазначає, що «Будь-який уряд може існувати довгий час, друкуючи паперові гроші. Це означає, що він може отримати таким чином розпорядження над реальними ресурсами – такими ж реальними, як і ті, які надходять податковим шляхом. Засіб цей дискредитовано, але дієвість його у певних межах незаперечна. Уряд може за його допомогою існувати, якщо іншим шляхом він більше існувати не може. Воно є тією формою податкового обкладення, ухилитися від якої найважче, і водночас доступною для проведення будь-яким найслабкішим урядом, якщо навіть він нічого більшого провести не може» [5, с. 798].

Тому в бюджетному законодавстві України, як і більшості країн світу, існує пряма заборона щодо використання емісійних коштів національного банку як джерела фінансування дефіциту бюджету. Оскільки монетарна експансія держави призводить до зростання інфляції, як це мало місце в Україні у 1992 – 1993 рр., а також у сучасній вітчизняній бюджетній практиці у 2008 та 2014 рр., що дозволило уряду профінансувати бюджетні видатки за рахунок сеньйоражу, який виникає через перевищення темпів приросту грошової маси над темпами зростання реального ВВП та спричиняє підвищення середнього рівня цін (табл. 4). У результаті усі економічні агенти сплачують своєрідний інфляційний податок за рахунок перерозподілу частини їхніх доходів на користь держави через збільшення цін. Однак через негативний вплив на макроекономічну стабільність у державі грошова емісія використовується дуже обмежено лише у випадках, коли усі інші джерела фінансування вже вичерпані або недоступні уряду, наприклад, під час війни або тривалої кризи. Для цього в законодавстві

більшості країн з ринковою економікою, як запобіжний засіб, передбачена норма про незалежність національного банку від виконавчої та законодавчої гілок влади у прийнятті рішень, зокрема щодо емісії грошей.

Як свідчать наведені дані, з 2012 р. почала зростати питома вага ОВДП, придбаних НБУ, у загальному обсязі внутрішніх запозичень, які виступають основним джерелом покриття дефіциту бюджету. Якщо протягом 2008 – 2011 рр., крім кризового 2009 р., частка ОВДП,

придбаних національним банком, не перевищувала третину загальної суми внутрішніх запозичень, то у 2012 р. вона складала вже майже половину та дещо зменшилася у 2013 р. – до 39,2%. Зазначений тренд свідчить про використання кредитної емісії для покриття дефіциту бюджету.

Оскільки головним недоліком кредитно-емісійного способу фінансування дефіциту бюджету є зростання інфляції в країні, то за період з 2007 по 2013 рр. найвищі темпи інфляції в Україні були у 2007 та 2008 рр., індекс

Таблиця 4

Показники фінансування дефіциту Зведеного бюджету України за 2007 – 2013 рр.

Показник	Рік						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Внутрішні запозичення							
Питома вага внутрішніх запозичень у загальному фінансуванні, %	48,5	193,7	172,5	108,5	234,8	142,7	171,4
Питома вага внутрішніх запозичень у ВВП, % від ВВП	0,5	2,9	7,0	6,5	4,2	5,1	7,5
Питома вага погашення внутрішніх зобов'язань у внутрішніх запозиченнях, %	66,7	14,7	28,0	28,2	59,8	53,0	38,9
Питома вага погашення внутрішніх зобов'язань у ВВП, % від ВВП	0,4	0,4	2,0	1,8	2,5	2,7	2,9
у т. ч. монетизація дефіциту							
Питома вага ОВДП, придбаних НБУ, у внутрішніх запозиченнях, %	–	32,8	45,7	33,7	22,1	48,1	39,2
Питома вага ОВДП, придбаних НБУ, у ВВП, % від ВВП	–	0,9	3,2	2,2	0,9	2,5	2,9
Питома вага заборгованості уряду України за ОВДП, у % від ВВП	1,3	3,1	9,4	12,6	12,1	13,2	17,3
Темпи зростання заборгованості за ОВДП, %	119,5	317,4	293,5	158,9	115,7	117,9	135,8
Зовнішні запозичення							
Питома вага зовнішнього фінансування у загальному, %	57,9	22,0	120,2	72,9	62,9	21,1	21,9
Питома вага зовнішніх запозичень у ВВП, % від ВВП	1,2	0,7	6,4	5,0	2,3	3,0	3,6
Питома вага погашення зовнішніх зобов'язань у зовнішніх запозиченнях, %	48,8	49,9	23,0	13,0	51,1	75,1	73,2
Питома вага погашення зовнішніх зобов'язань у ВВП, % від ВВП	0,6	0,3	1,5	0,7	1,2	2,3	2,6
Сальдо поточного рахунку платіжного балансу, % ВВП	-3,7	-7,0	-1,5	-2,2	-6,2	-8,4	-9,1
Продаж активів державної власності							
Питома вага надходжень від приватизації у загальній сумі фінансування дефіциту Зведеного бюджету України, %	31,9	3,4	2,2	1,7	49,8	13,3	2,3
Питома вага надходжень від приватизації у ВВП, % від ВВП	3,4	0,05	0,09	0,1	0,9	0,5	0,1
Довідкова інформація							
Облікова ставка НБУ, %	8,5 – 8,0	10,0 – 12,0	12,0 – 10,25	10,25 – 7,75	7,75	7,75 – 7,5	7,5 – 6,5
Індекс інфляції за рік	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5
Темпи приросту готівки в обігу, %	14,3	39,3	10,1	17,4	4,7	6,3	17,5
Темпи приросту ВВП, %	7,9	2,3	-14,8	4,1	5,2	0,3	0
Питома вага капітальних інвестицій за рахунок бюджетних коштів, %	9,5	9,2	7,1	9,2	10,5	8,9	5,1

Джерело: розраховано автором за даними Національного банку України (<http://www.bank.gov.ua/control/uk/doccatalog/list?currDir=36453>) та Державної казначейської служби України (<http://treasury.gov.ua>).

інфляції за рік становив відповідно 116,6% і 122,3%. За рахунок підвищення облікової ставки НБУ з 8,0% у 2007 р. до 12,0% у 2008 р., разом із застосуванням інших монетарних інструментів, національному банку вдалося скоротити індекс інфляції у 2009 р. до 112,3% та навіть вийти на показник дефляції у 2012 р. (-0,2%), що змусило НБУ у 2013 р. зменшити облікову ставку НБУ до 6,5%.

Поряд з цим, монетизація дефіциту бюджету може реалізуватися й у інших формах, зокрема шляхом надання центральним банком кредитів державним підприємствам за пільговими ставками або у формі відстрочення платежів. Незважаючи на те, що такий спосіб фінансування бюджетного дефіциту офіційно вважаються неінфляційним, оскільки безпосередньо не відбувається емісія готівки центральним банком, однак через накопичення відстрочених платежів підприємствами державного сектора або несвоєчасну оплату урядом наданих приватним сектором товарів і послуг, відбувається зростання цін на продукцію (товари та послуги), що також спричиняє виникнення інфляції в країні.

Державні запозичення, як джерело фінансування дефіциту бюджету, нерідко розглядаються як антиінфляційна альтернатива монетизації дефіциту. Проте борговий спосіб фінансування лише створює умови для тимчасового відтермінування зростання інфляції в країні, однак не усуває загрози її виникнення у довгостроковому періоді. При цьому, якщо розміщувати облігації державної позики серед населення і комерційних банків, то інфляційна напруга буде меншою, ніж при купівлі первинної емісії ОВДП безпосередньо центральним банком.

Оскільки ОВДП – це боргові цінні папери, то держава повинна сплачувати по них приватним утримувачам облігацій відсотки (дохід). Тому чим вище буде рівень державного боргу, тим більші суми коштів держава буде витратити на його обслуговування. Згідно з чинним законодавством на Національний банк України покладена функція щодо виконання операцій з обслуговування державного боргу, які пов'язані з розміщенням державних цінних паперів, їх погашенням і виплатою доходу за ними. Використання рефінансування (додаткової емісії державних облігацій) для управління державним боргом, у тому числі й внутрішнім, автоматично призводить для зростання витрат на його обслуговування (погашення і виплату доходу за ОВДП). При цьому виплата відсотків за ОВДП здійснюється за рахунок коштів бюджету та є частиною видатків державного бюджету. У разі їх постійного зростання це також може призвести до ще більшого дефіциту бюджету.

Незважаючи на те, що боргове фінансування дефіциту бюджету за рахунок випуску державних цінних паперів вважається неінфляційним способом через відсутність зростання грошової маси в обігу, однак у довгостроковому періоді його використання може призвести до ще вищої інфляції, ніж емісійний. Відповідно до теореми Саржента – Уоллеса доведено, що фінансування дефіциту бюджету за рахунок внутрішніх позик (випуск державних облігацій), як правило, провокує уряд до побудови фінансової піраміди (рефінансування державного боргу), тобто розплачуватися за минулі боргові зобов'язання шляхом

здійснення нових позик у поточному періоді, що призводить до зростання загального обсягу державного боргу, оскільки в майбутньому повертати треба буде як саму суму боргу, так і відсотки по ньому [6].

Якщо уряд буде надавати перевагу лише внутрішнім запозиченням для фінансування дефіциту державного бюджету, то може виникнути ситуація, коли розмір дефіциту буде таким значним, що його фінансування борговим способом буде неможливим і доведеться використовувати ще й емісійне фінансування, що спричинить високий рівень інфляції, як це мало місце в Україні у 2014 р. Тому особливу стурбованість з боку фахівців викликає значне зростання заборгованості Уряду України за ОВДП як перед національним банком, так і перед іншими економічними агентами.

За період з 2007 по 2013 рр. обсяг заборгованості Уряду України за ОВДП збільшився майже у 27 разів і досяг розміру 17,3% від ВВП (для порівняння – у 2007 р. частка заборгованості уряду за ОВДП становила 1,3% від ВВП). У даному випадку мова йде не лише про випуск ОВДП для покриття дефіциту бюджету, а також для погашення простроченої бюджетної заборгованості з податку на додану вартість, збільшення статутного капіталу та компенсацію збитків НАК «Нафтогаз України».

Головним недоліком боргового способу фінансування дефіциту бюджету є «ефект витіснення» приватних інвестицій, який полягає в тому, що збільшення кількості державних облігацій на ринку цінних паперів призводить до спрямування частини заощаджень домогосподарств та суб'єктів господарювання на купівлю ОВДП, а не на інвестиції (купівля корпоративних цінних паперів), які забезпечують розширення виробництва та економічний розвиток країни [7]. В умовах зростання пропозиції державних цінних паперів на фондовому ринку відбувається зниження їх ринкової вартості. Оскільки вартість облігації має зворотну залежність зі ставкою відсотка, то відбувається зростання ставки доходу по облігації, що призводить до скорочення обсягів приватних інвестицій. Таким чином, якщо уряд збільшує видатки бюджету за рахунок випуску державних облігацій для покриття дефіциту бюджету, то відповідно приватні інвестиції зменшуються на суму, що дорівнює обсягу випуску ОВДП.

Зростання ставки відсотка також призводить до витіснення чистого експорту, тобто до збільшення дефіциту торговельного балансу. Це має свій прояв у збільшенні попиту на державні цінні папери з боку іноземних інвесторів через зростання внутрішньої ставки відсотка по них (прибутковості ОВДП) порівняно зі світовими ставками. Одночасно відбувається підвищення попиту на національну валюту країни – емітента ОВДП, що спричиняє зростання обмінного курсу національної валюти, роблячи місцеві товари відносно дорожчими для іноземців, а імпортні товари – відносно дешевшими для вітчизняних споживачів. За таких умов знижується експорт і зростає імпорту, що обумовлює дефіцит торговельного балансу. Так, за період з 2009 по 2013 рр. дефіцит поточного рахунку платіжного балансу в Україні збільшився з 1,5 до 9,1% від ВВП. З метою мінімізації

зазначеного негативного ефекту з 2011 р. в Україні запроваджена практика випуску валютних ОВДП, однак у дуже обмеженому обсязі.

Крім того, що державні позики вимивають вільні кошти на ринку позикових капіталів, вони ще й звужують можливості для отримання кредиту приватними фірмами-позичальниками через його подорожчання, що викликано зростанням облікової ставки НБУ, яка є базовим індикатором оцінки вартості грошових засобів. Тому для запобігання виникнення інфляції національний банк змушений застосовувати монетарні інструменти, зокрема підвищувати ставку рефінансування, щоб зв'язати зростаючу грошову масу в обігу, що автоматично призводить до подорожчання комерційних кредитів.

Боргове фінансування дефіциту бюджету також може здійснюватися шляхом *зовнішніх запозичень*. У цьому випадку дефіцит бюджету покривається за рахунок позик міжнародних фінансових організацій та/або інших країн. Цей спосіб фінансування також вважається неінфляційним і дозволяє отримати одноразово значні суми коштів (валюти).

Як і у випадку із внутрішніми запозиченнями, у разі використання зовнішнього фінансування для покриття дефіциту бюджету виникає державний борг, який необхідно повертати, а також нести додаткові витрати бюджету на його обслуговування. При цьому побудова фінансової піраміди для виплати зовнішнього боргу вже неможлива, оскільки кредитоспроможність держави обмежується обсягом її золотовалютних резервів та міжнародними кредитними рейтингами країни. Країни-кредитори та міжнародні фінансові організації не будуть надавати позики без відповідних гарантій щодо їх повернення, як-то наявність у країни-позичальника ліквідних державних активів, які можна продати для погашення боргу, або можливість кредиторів впливати на прийняття політико-економічних рішень урядом країни-позичальника. Посилює негативний вплив на кредитоспроможність країни наявність дефіциту платіжного балансу, що призводить до виснаження золотовалютних резервів та може спричинити дефолт. Тому це джерело фінансування має об'єктивні обмеження щодо потенційних сум залучення. Крім того, наявність значного обсягу зовнішнього боргу та необхідність його погашення та обслуговування спричиняє відтік валюти з країни, що призводить до скорочення інвестицій, та, як наслідок, провокує скорочення внутрішнього обсягу виробництва та спад в економіці.

Як свідчать дані, наведені в табл. 4, питома вага зовнішнього фінансування в загальному фінансуванні дефіциту бюджету, починаючи з 2010 р., має тенденцію до зменшення і протягом 2012 – 2013 рр. залишається фактично сталою на рівні трохи більше 21%. Поряд з цим відбувається постійне зростання обсягів зовнішніх запозичень, як в абсолютних сумах, так і у відсотках до ВВП. Так, з 2011 р. питома вага зовнішніх запозичень у ВВП зростає з 2,3 до 3,6% від ВВП і має тенденцію до збільшення. Уряд змушений займатися рефінансуванням зовнішнього боргу і позичати значні суми коштів (валюти) для своєчасного погашення зовнішніх запозичень,

що поряд із хронічним від'ємним сальдо поточного рахунку платіжного балансу, який з 2010 р. має тренд до зростання, робить фінансові позиції держави нестійким. Протягом 2014 р. була навіть загроза дефолту, що негативно вплинуло на показники соціально-економічного розвитку країни.

Наявність у держави внутрішніх та зовнішніх запозичень створює державний борг, який відповідно до класичної парадигми негативно впливає на темпи розвитку економіки. Поряд з цим, відповідно до теореми Барро – Рікардо – тягаря боргу не існує, оскільки і податковий, і позиковий методи залучення коштів до бюджету є ідентичними. Тому в порівнянні з податками (збільшення податкового навантаження для покриття дефіциту бюджету) та грошовою емісією державні запозичення мають більше переваг, що й визначає пріоритетність боргового фінансування витрат бюджету в сучасних умовах.

Що стосується *продажу державних активів*, як джерела фінансування дефіциту бюджету, то це досить рідкісне явище, яке притаманно для перехідних економік. Цей спосіб фінансування є разовим через вичерпність такого виду ресурсу, як державні активи. В Україні до 2001 р. включно отримання коштів за рахунок процесу приватизації державного майна було одним із джерел формування доходів державного бюджету, та лише з 2002 р. ці надходження віднесено до джерел фінансування дефіциту бюджету.

Не можна стверджувати, що обсяги такого ресурсу, як державне майно, в Україні дуже значні й держава зможе продавати його ще протягом тривалого часу. Порівняно з іншими країнами наша держава володіє дуже обмеженою часткою цього ресурсу, крім того, ефективність його використання викликає стурбованість у суспільстві. Так, частка власності держави у статутному капіталі усіх господарських товариств за номінальною вартістю пакетів акцій станом на початок року за період з 2010 по 2013 рр. становила відповідно: 43,55; 39,66; 41,15 та 59,48 млрд грн [8].

Питома вага надходжень від приватизації у загальній сумі фінансування дефіциту Зведеного бюджету України відрізняється волатильністю та значним діапазоном коливань. Так, у 2007 та 2011 рр. частка надходжень від приватизації становила 31,9% і 49,8% відповідно у загальній сумі фінансування дефіциту, та різко знизилася до 1,7% і 2,3% у 2010 та 2013 рр. Така нестабільність в обсягах надходжень від приватизації характеризує це джерело фінансування дефіциту бюджету як ненадійне, оскільки має місце практика постійного невиконання плану приватизації державного майна через суттєвий вплив політичного (інституціонального) чинника у цій сфері.

ВИСНОВКИ

Розглянувши усі способи фінансування дефіциту бюджету, визначивши недоліки та переваги кожного з них, необхідно наголосити, що жоден із способів фінансування не має абсолютних переваг перед іншими та не є повністю неінфляційним. Уряд, приймаючи рішення стосовно вибору способу фінансування дефіциту бюджету,

має виходити з позиції економічної доцільності залучення кожного із джерел фінансування, поєднуючи їх та мінімізуючи можливі негативні наслідки, як для бюджету, так і економіки країни в цілому, у коротко- та довгостроковому періодах.

Обираючи для України найбільш прийнятну концепцію збалансування бюджету, необхідно враховувати той факт, що, за оцінками англійських дослідників, на темпи розвитку економіки нашої країни мають суттєвий вплив інституціональні чинники [9]. Зокрема, було доведено, що за період з 2000 по 2014 рр., крім циклічного спаду в економіці, який відчули усі країни світу з різною глибиною просідання у 2009 р., в Україні відбулися ще два спади – у 2004 та 2014 рр., які мали суто внутрішні причини виникнення, однак наслідки були порівняні з глобальними кризами. Незавершеність структурної перебудови економіки, нерозвиненість демократичних інститутів та блокування проведення реформ у країні служить тим підґрунтям посилення протиріч, що періодично «трясе» суспільство та економіку держави.

Для України доцільно обирати стратегію стабілізації державних фінансів, виходячи з необхідності збалансування бюджету на основі функціонування фінансів та з урахуванням впливу внутрішніх (інституціональних та макроекономічних) і зовнішніх (глобалізаційних) чинників. Тобто пріоритетом для уряду має бути завершення реалізації реформ, спрямованих на модернізацію економіки та розбудову суспільних інститутів. При цьому бюджетна (фіскальна) політика має бути спрямована на відновлення політичного простору (що дозволить усунути негативний вплив інституціональних чинників), забезпечення фінансовими ресурсами необхідних трансформацій у суспільстві, з одночасною підтримкою відновлення і перспектив економічного зростання у довгостроковому періоді за рахунок посилення жорсткості бюджетних правил і вимог до виділення бюджетних коштів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Фінанси : підручник / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
2. Налоги и налогообложение. Палитра современных проблем : монография для магистров, обучающихся по программе «Финансы и кредит» / [И. А. Майбуров и др.] ; под ред. И. А. Майбурава, Ю. Б. Иванова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2014. – 375 с.
3. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2013 рік [В. В. Зубенко, І. В. Самчинська, А. Ю. Рудик та ін.] ; ІБ-СЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID. – К., 2014. – 80 с.
4. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
5. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Избранное / Дж. М. Кейнс ; вступ. статья Н. А. Макашевой. – М. : Эксмо, 2008. – 960 с.
6. Sargent T. J. Some Unpleasant Monetarist Arithmetic / T. J. Sargent, N. Wallace // Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly review, Fall, 1981. – P. 1 – 17.
7. Харрис Л. Денежная теория / Л. Харрис / Пер. с англ. ; общ. ред. и вступ. ст. В. М. Ускокина. – М. : Прогресс, 1990. – 750 с.

8. Реєстр корпоративних прав держави // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.spfu.gov.ua/_layouts/SPFUSiteDefinition/RegisterStateCorporateRights.aspx

9. Ukraine before the election. The battle for Ukraine's future / The Economist. 23 October 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.economist.com/news/europe/21627706-country-running-out-time-overcome-corruption-battle-ukraines-future?zid=307&ah=5e80419d1bc9821ebe173f4f0f060a07>

10. Річний звіт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/doccatalog/list?currDir=36453>

11. Звітність про виконання бюджетів. Державна казначейська служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>

REFERENCES

- Finansy* [Finance]. Kyiv: Znannia, 2008.
- Keyns, Dzh. M. *Obshchaia teoriia zaniatosti, protsenta i deneg. Izbrannoe* [The General Theory of Employment, Interest and Money. Favorites]. Moscow: Eksmo, 2008.
- Kharris, L. *Denezhnaia teoriia* [Monetary theory]. Moscow: Progress, 1990.
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
- Mayburov, I. A. et al. *Nalogi i nalogooblozhenie. Palitra sovremennykh problem* [Taxes and taxation. The palette of contemporary issues]. Moscow: YUNITI-DANA, 2014.
- "Reiestr korporatyvnykh prav derzhavy" [Register of state corporate rights]. http://www.spfu.gov.ua/_layouts/SPFUSiteDefinition/RegisterStateCorporateRights.aspx
- "Richnyi zvit Natsionalnoho banku Ukrainy" [Annual Report of the National Bank of Ukraine]. <http://www.bank.gov.ua/control/uk/doccatalog/list?currDir=36453>
- Sargent, T. J., and Wallace, N. "Some Unpleasant Monetarist Arithmetic". *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly review* (1981): 1-17.
- "Ukraine before the election. The battle for Ukraine's future". <http://www.economist.com/news/europe/21627706-country-running-out-time-overcome-corruption-battle-ukraines-future?zid=307&ah=5e80419d1bc9821ebe173f4f0f060a07>
- Zubenko, V. V. et al. "Biudzhethnyi monitorynh: Analiz vykonannia biudzhetu za 2013 rik" [Budget Monitoring: Analysis of Budget 2013]. *Zmitsnennia mistsevoi finansovoi initsiatyvy (ZMFI-II) vprovadzhennia*, 2014.
- "Zvitnist pro vykonannia biudzhativ. Derzhavna kaznachaiska sluzhba Ukrainy" [Reporting on budget execution. State Treasury Service of Ukraine]. <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>

ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА БЕЗПЕКИ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

© 2015 БАБЕЦЬ І. Г., ЖАБИНЕЦЬ О. Й.

УДК 368:351.863 (477)

Бабець І. Г., Жабинець О. Й. Інтегральна оцінка безпеки страхового ринку України

У статті подано авторське визначення категорії «безпека страхового ринку» з урахуванням взаємовпливу процесів розвитку страхування на мікро- та макрорівнях системної ієрархії управління. Здійснено оцінку рівня безпеки страхового ринку України та виявлено найбільш істотні загрози розвитку страхового сектора національної економіки. Обґрунтовано основні напрями зміцнення безпеки вітчизняного страхового ринку в сучасних умовах трансформації економіки України. Результати дослідження засвідчили підвищення рівня безпеки страхового ринку України протягом 2009 – 2013 рр. Водночас статистичні значення індикаторів, які є стимуляторами безпеки ринку страхування, упродовж досліджуваного періоду не відповідали критеріям безпеки і були значно нижчими за встановлені порогові значення. Це свідчить про те, що вітчизняний страховий ринок неспроможний повною мірою виконувати свої функції відшкодування втрат економічних суб'єктів, використовується для «відмивання» коштів, зменшення податкового навантаження, а в масштабах національної економіки не відіграє помітної ролі. Щодо індикаторів-дестимуляторів, то вони змінювалися неістотно і знаходились у межах норми, що є позитивним фактором. Інтегральний показник безпеки страхового ринку виявився найбільш чутливим до зміни частки довгострокового страхування в загальному обсязі зібраних страхових премій та достатньо чутливий до зміни показника частки премій, що належать перестраховикам-нерезидентам. Автори вважають, що напрями зміцнення безпеки страхового ринку України насамперед повинні зосереджуватися на оптимізації саме цих показників.

Ключові слова: безпека страхового ринку, інтегральна оцінка безпеки страхового ринку, індикатори безпеки страхового ринку, трансформація економіки України.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 5. **Бібл.:** 9.

Бабець Ірина Георгіївна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та економічної безпеки, Львівський державний університет внутрішніх справ (вул. Городоцька, 26, Львів, 79066, Україна)

E-mail: irina.babets@yandex.ru

Жабинець Ольга Йосифівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Львівський державний університет внутрішніх справ (вул. Городоцька, 26, Львів, 79066, Україна)

E-mail: olza@ukr.net

УДК 368:351.863 (477)

Бабець И. Г., Жабинец О. И. Интегральная оценка безопасности страхового рынка Украины

В статье представлено авторское определение категории «безопасность страхового рынка» с учетом взаимовлияния процессов развития страхования на микро- и макроуровнях системной иерархии управления. Осуществлена оценка уровня безопасности страхового рынка Украины и выявлены наиболее существенные угрозы развитию страхового сектора национальной экономики. Обоснованы основные направления укрепления безопасности отечественного страхового рынка в современных условиях трансформации экономики Украины. Результаты исследования показали повышение уровня безопасности страхового рынка Украины в течение 2009 – 2013 гг. В то же время статистические значения индикаторов, которые являются стимуляторами безопасности рынка страхования, в течение исследуемого периода не соответствовали критериям безопасности и были значительно ниже установленных пороговых значений. Это свидетельствует о том, что отечественный страховой рынок не способен в полной мере выполнять свои функции возмещения потерь экономических субъектов, используется для «отмывания» средств, уменьшения налоговой нагрузки, а в масштабах национальной экономики не играет заметной роли. Относительно индикаторов-дестимуляторов, то они менялись незначительно и находились в пределах нормы, что является положительным фактором. Интегральный показатель безопасности страхового рынка оказался наиболее чувствительным к изменению доли долгосрочного страхования в общем объеме собранных страховых премий и достаточно чувствителен к изменению показателя доли премий, принадлежащих перестраховщикам-нерезидентам. Авторы считают, что основные направления укрепления безопасности страхового рынка Украины в первую очередь должны сосредоточиться на оптимизации именно этих показателей.

Ключевые слова: безопасность страхового рынка, интегральная оценка безопасности страхового рынка, индикаторы безопасности страхового рынка, трансформация экономики Украины.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 5. **Библ.:** 9.

Бабець Ірина Георгіївна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та економічної безпеки, Львівський державний університет внутрішніх справ (вул. Городоцька, 26, Львів, 79066, Україна)

E-mail: irina.babets@yandex.ru

Жабинець Ольга Йосифівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Львівський державний університет внутрішніх справ (вул. Городоцька, 26, Львів, 79066, Україна)

E-mail: olza@ukr.net

UDC 368:351.863 (477)

Babets I. H., Zhabynets O. Yo. Integrated Estimation of the Security of Insurance Market in Ukraine

The article presents the authors' definition of the category of «insurance market security», taking into account the interaction of development processes at the micro and macro levels of the management hierarchy system. An estimation of the security level of the insurance market of Ukraine has been carried out with revealing the most significant threats to the development of the insurance sector of the national economy. The basic directions of strengthening the domestic insurance market security in the current conditions of transformation of the economy of Ukraine have been substantiated. Results of the study showed improved security of the insurance market of Ukraine for the time span of 2009-2013. At the same time, the statistical values of the indicators, which are stimulants of the insurance market security, during this period did not meet the criteria of safety and were significantly below the mandatory threshold values. This shows that the domestic insurance market is not able to fully perform their functions related to compensation of losses of economic agents, is used to launder funds, reduce the tax burden, and does not play a prominent role in the terms of the national economy. As for the indicators-disincentives, their changes were not relevant and within the normal range, which can be seen as positive factor. The integrated indicator of insurance market security has proven to be the most sensitive to changes in the long-term insurance share in the total volume of collected insurance premiums and very sensitive to the change of the indicator of premium rate, belonging to the non-resident re-insurers. The authors believe that the main directions of improving security of the Ukrainian insurance market should focus on optimizing these indicators.

Key words: security of insurance market, integrated estimation of the insurance market security, insurance market security indicators, transformation of the economy of Ukraine.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 9.

Babets Iryna H. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Economics and Economic Security, Lviv State University of Internal Affairs (vul. Gorodotska, 26, Lviv, 79066, Ukraine)

E-mail: irina.babets@yandex.ru

Zhabynets Olga Yo. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Lviv State University of Internal Affairs (vul. Gorodotska, 26, Lviv, 79066, Ukraine)

E-mail: olza@ukr.net

Ефективне функціонування страхового ринку є неможливим без підтримання належного рівня його безпеки, яка, у свою чергу, є важливою складовою фінансової безпеки держави і суттєво впливає на загальнонаціональну безпеку. Необхідність оцінки рівня безпеки ринку страхування та її постійного моніторингу особливо гостро постає сьогодні з огляду на динамічність змін у страховому секторі національної економіки внаслідок процесів глобалізації світового страхового простору та виникнення нових проблем у сфері страхування, які пов'язані з політико-економічними наслідками сучасних трансформацій вітчизняної економіки.

Проблеми формування та забезпечення безпеки страхового ринку розглядаються в наукових працях багатьох вітчизняних учених, зокрема Барановського О., Внукової Н., Гаманкової О., Єліфанова А., Єрмошенка М., Ільяшенка С., Кириченка О., Козьменка С., Сухорукова А. та інших. Оцінці рівня безпеки страхових компаній присвячені наукові публікації Бегуна А., Білошицького О., Диби Н., Єрмошенко А., Рубана О. та ін. Віддаючи належне доробкам вищезазначених науковців, варто зазначити, що в останні роки практично не проводились наукові дослідження щодо оцінки рівня безпеки вітчизняного ринку страхування, що і обумовило вибір тематики даної наукової статті.

Метою статті є оцінка рівня безпеки страхового ринку України та обґрунтування основних напрямів її зміцнення в сучасних умовах трансформації економіки України.

У методиці розрахунку рівня економічної безпеки України безпека страхового ринку визначається як «такий рівень забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами, який дав би їм змогу в разі потреби відшкодувати обумовлені в договорах страхування збитки їх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування» [1]. Проте, це визначення орієнтоване на мікрорівень і швидше відображає стан безпеки страхових компаній. Звичайно, погодитися з таким трактуванням безпеки страхового ринку можна лише частково, зважаючи на те, що безпека кожної страхової компанії відповідно забезпечує належний стан безпеки цього сектору економіки.

Разом з цим, досліджуючи безпеку страхового ринку як складової економічної безпеки держави, необхідно розглядати основні тенденції ринку страхових послуг та їх вплив на національну економіку з урахуванням критеріїв безпеки. Відповідно, під безпекою страхового ринку будемо розуміти такий стан системи страхування, який забезпечує формування стійкого попиту на страхові послуги, фінансову надійність страхових організацій та гарантованість ними виплат за укладеними договорами страхування.

Інтегральний показник безпеки страхового ринку має вигляд лінійної згортки і розраховується згідно з [1] як:

$$I_{БСмп} = \sum_{i=1}^b a_i \cdot z_i, \quad (1)$$

де a_{ij} – вагові коефіцієнти, розраховані з використанням моделі головних компонент програми «Статистика»; z_{ij} – нормалізовані значення статистичних показників.

Для оцінки рівня безпеки страхового ринку, насамперед, необхідно сформулювати систему індикаторів – показників, які дозволяють врахувати основні аспекти страхової діяльності, а їх зміна відображає ступінь реалізації відповідних загроз. Використовуючи методичні підходи до оцінки рівня безпеки страхового ринку, викладені в методичних рекомендаціях [1; 2], включимо до переліку індикаторів безпеки страхового ринку найбільш важливі показники, які розглядаються нами як репрезентативні та такі, що найкраще відображають стан системи страхування в Україні. При цьому врахуємо можливості інформаційного забезпечення процесу розрахунків та отримання офіційних статистичних даних.

Статистичні значення індикаторів, які є стимуляторами безпеки страхового ринку (показники 1 – 4), не відповідають критеріям безпеки і є значно нижчими за встановлені порогові значення (табл. 1). При цьому для окремих індикаторів характерні негативні тенденції зміни. Так, показник проникнення страхування знизився з 2,24% у 2009 р. до 1,97% у 2013 р. і залишається у 4 рази меншим за порогове значення (8%). Це свідчить про те, що вітчизняний страховий ринок не може повною мірою виконувати свої функції відшкодування втрат у корпоративному секторі та секторі домогосподарств, а в масштабах національної економіки – не відіграє помітної ролі. Для прикладу, у 2011 р. серед п'ятірки лідерів світового страхового ринку частка страхування у ВВП Великобританії складала 13,2%, Японії – 11,2%, Франції – 9,8%, США – 8%, Німеччини – 6,9% [3, с. 266].

Рівень страхових виплат у 2009 р. перевищував порогове значення і становив 32,96%, що певною мірою свідчило про зменшення обсягів «схемного» страхування у діяльності вітчизняних страхових компаній та створення передумов поступового наближення основних показників їх роботи до світових стандартів. Водночас, з огляду на те, що на розвинених страхових ринках величина страхових виплат складає 70 – 90% від зібраних премій, а в Україні, починаючи з 2010 р., відбулося зниження цього показника майже вдвічі (до 16,23% у 2013 р.), можна зробити висновок, що страхування в Україні не повною мірою виконує свою функцію убезпечення і часто використовується для «відмивання» коштів та зменшення податкового навантаження для інших економічних суб'єктів.

Значення індикаторів, які є дестимуляторами безпеки страхового ринку (показники 5, 6), упродовж досліджуваного періоду змінювалися неістотно і не перевищували порогові значення (див. табл. 1).

Процедуру нормування індикаторів доцільно проводити з урахуванням методичних підходів, які викладені в працях А. Сухорукова та Ю. Харазішвілі [7].

Нормалізовані значення для показників, які є стимуляторами безпеки страхового ринку, та їх зростання позитивно впливає на її стан, будемо розраховувати як відношення фактичного значення показника в певний момент часу (рік t) до максимального значення цього показника за досліджуваній період. Нормування показників-дестимуляторів, зростання яких негативно впливає на стан безпеки страхового ринку, відбувається

за допомогою співвідношення мінімального значення індикатора за досліджуваний період та його фактичного значення у рік *t*.

Результати розрахунку інтегрального показника (табл. 2) дозволяють зробити висновок про підвищення рівня безпеки страхового ринку.

Так, починаючи з 2011 р. відбулося зростання інтегрального показника з 0,741 до 0,820 у 2012 р. та неістотне зниження до 0,811 у 2013 р. Враховуючи розглянуті у табл. 1 тенденції зміни статистичних значень індикаторів, можна припустити, що зміцнення безпеки страхово-

го ринку у 2012 р. відбулося за рахунок зростання частки довгострокового страхування в загальному обсязі зібраних страхових премій та зниження частки надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій. Проте, такі висновки є недостатньо обґрунтованими з огляду на те, що вплив цих показників на рівень безпеки страхового ринку кількісно невизначений. А відтак, складно встановити показники, погіршення яких є найбільш загрозливим або, навпаки, зростання яких позитивно впливає на стан безпеки страхового ринку держави.

Таблиця 1

Статистичні та порогові значення індикаторів безпеки страхового ринку України у 2009 – 2013 рр.

Назва індикатора	Рік					Порогове значення
	2009	2010	2011	2012	2013	
1. Показник проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	2,24	2,13	1,74	1,52	1,97	не менше 8
2. Показник «щільності страхування» (страхові премії на одну особу), дол. США	55,43	62,86	62,07	58,96	78,74	не менше 140
3. Частка довгострокового страхування в загальному обсязі зібраних страхових премій, %	4,05	3,93	5,93	8,41	8,64	не менше 30
4. Рівень страхових виплат, %	32,96	26,45	21,43	23,95	16,23	не менше 30
5. Частка премій, що належать перестраховикам-нерезидентам, %	5,40	4,29	5,21	6,01	5,70	не більше 25
6. Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), %	11,2	13,6	13,7	9,9	13,5	не більше 20

Джерело: розраховано авторами за [4; 5; 6].

Таблиця 2

Показники безпеки страхового ринку України у 2009 – 2013 рр.

Рік	Показник проникнення страхування, %	Показник «щільності страхування», дол. США	Частка довгострокового страхування в загальному обсязі зібраних страхових премій, %	Рівень страхових виплат, %	Частка премій, що належать перестраховикам-нерезидентам, %	Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), %	Інтегральний індекс безпеки страхового ринку
	Нормалізовані значення						
2009	1,000	0,704	0,468	1,000	0,794	0,884	0,779
2010	0,953	0,798	0,455	0,802	0,999	0,728	0,678
2011	0,778	0,788	0,687	0,650	0,823	0,723	0,741
2012	0,681	0,749	0,974	0,727	0,714	1,000	0,820
2013	0,880	1,000	1,000	0,492	0,752	0,733	0,811
Вагові коефіцієнти	0,100	0,151	0,213	0,158	0,214	0,164	-
Коефіцієнти чутливості	0,108	0,186	0,266	0,100	0,206	0,154	-

Джерело: розраховано авторами.

Оцінка ступеня впливу окремої загрози на інтегральний індекс безпеки страхового ринку дозволить виокремити найбільш небезпечні з них та розробити заходи щодо їх усунення як на рівні держави, так і на рівні окремих страхових компаній. Методологія дослідження динамічних процесів в економічній системі та визначення чутливості параметрів на виході до зміни вхідних параметрів системи, розроблена Ю. Харазішвілі [8, с. 115], передбачає використання коефіцієнта чутливості, що визначається як вплив відхилення незалежної змінної Δx_i на залежну змінну y :

$$U(t, x_i) = \lim_{\Delta x_i \rightarrow 0} \frac{y(t, x_{i,0} + \Delta x_i) - y(t, x_{i,0})}{\Delta x_i} = \frac{dy(t, x_{i,0})}{dx_{i,0}} \approx \frac{\Delta y(t, x_{i,0})}{\Delta x_{i,0}}. \quad (2)$$

Формула (2) дозволяє визначити точкову еластичність як граничне значення дугової еластичності за умови, що приріст фактора x прямує до нуля. Для уникнення неточностей і збільшення ступеня вірогідності результатів розрахунку чутливості інтегрального індексу безпеки страхового ринку до впливу кожної окремої загрози доцільно використати коефіцієнт дугової еластичності, який визначає процентну зміну функції під впливом процентної зміни аргументу:

$$E(y_{i,x_i}) = \frac{\Delta y_i}{\Delta x_i} \cdot \frac{x_i}{y_i}. \quad (3)$$

Згідно з формулою (1) інтегральний індекс безпеки страхового ринку держави ($I_{БСтр}$) упродовж досліджуваного інтервалу часу є функцією від множини індикаторів (x_i):

$$I_{БСтр}(t, x_i) = f(x_1, x_2, \dots, x_i). \quad (4)$$

Визначення показників, які найбільше впливають на рівень безпеки страхового ринку України, проведемо з використанням функціональної залежності інтегрального індексу від множини індикаторів, отриману в процесі обробки даних за допомогою моделі головних компонент у програмі «Статистика». Розрахуємо коефіцієнт чутливості (еластичності) у 2013 р. на основі підходу, викладеного в [9], за формулою:

$$K_{\Delta} = \frac{\Delta I_{БСтр}}{\Delta x_i} \cdot \frac{x_i}{I_{БСтр}}, \quad (5)$$

де $\Delta I_{БСтр}$ – різниця між фактичним значенням інтегрального індексу безпеки страхового ринку і значенням індексу після зміни статистичного значення індикатора на 1%;

Δx_i – величина зміни статистичного значення індикатора;

x_i – фактичне (початкове) значення статистичного індикатора;

$I_{БСтр}$ – початкове значення інтегрального індексу безпеки страхового ринку.

Результати розрахунку коефіцієнта чутливості інтегрального показника безпеки страхового ринку до зміни індикаторів дозволили виявити найбільш впливові з них (див. табл. 2).

За результатами наших розрахунків інтегральний індекс безпеки страхового ринку України є найбільш чутливим до зміни частки довгострокового страхування в загальному обсязі зібраних страхових премій ($K_{\Delta} = 0,266$). Це означає, що збільшення цього показника на 1% сприяє зростанню інтегрального показника безпеки страхового ринку на 0,266% за інших рівних умов.

Інтегральний індекс безпеки страхового ринку України також достатньо чутливий до зміни показника частки премій, що належать перестраховикам-нерезидентам ($K_{\Delta} = 0,206$), який характеризує платоспроможність ринку страхування. Так, зменшення частки перестраховування у валових страхових преміях, у т. ч. частки перестраховування у нерезидентів, підвищує платоспроможність вітчизняного ринку страхування, а відтак – і рівень його безпеки. Відповідно, зростання значення цього показника на 1% призводить до зниження інтегрального показника безпеки страхового ринку на 0,206% за інших рівних умов. Таким чином, напрями зміцнення безпеки страхового ринку України насамперед повинні зосереджуватися на оптимізації саме цих показників.

Підвищення рівня безпеки ринку страхування в Україні, на нашу думку, необхідно розглядати у двох аспектах. Перший аспект стосується проблем, які можна вирішити на рівні галузі, другий – тих, що породжуються політико-економічними наслідками сучасних трансформацій національної економіки. Вплив загальноекономічних та внутрішньоринкових факторів на індикатори-стимулятори безпеки страхового ринку України демонструє *рис. 1*.

Так, розвиток вітчизняного ринку страхування напряму залежить від макроекономічної ситуації в державі та рівня життя населення. Жодні реформи, що будуть здійснюватись у страхуванні, не матимуть результатів, якщо не працюватиме економіка. До основних макроекономічних факторів, які негативно впливають на розвиток ринку страхування в Україні, а відтак – знижують його безпеку, належать: низька платоспроможність населення, у т. ч. внаслідок високого рівня інфляції, відсутність надійних і прибуткових інструментів для інвестиційних вкладень страхових компаній, нерозвиненість фондового ринку, низька прибутковість вітчизняних підприємств, відсутність грамотної державної страхової політики.

Ключовими проблемами, які можна вирішити на рівні страхового ринку і які сприятимуть зростанню його безпеки, можна вважати такі: відновлення довіри до страхування та підвищення страхової культури населення України, забезпечення гарантій виплат громадянам при укладенні договорів страхування життя та короткострокових договорів у випадку банкрутства страхових компаній, посилення страхового нагляду та протидія страховому шахрайству, запобігання «відмиванню» коштів через страховий сектор національної економіки.

ВИСНОВКИ

За результатами розрахунків, що були здійснені, можна зробити висновок про підвищення рівня безпеки страхового ринку України протягом 2009 – 2013 рр. Водночас статистичні значення індикаторів, які є стимуля-

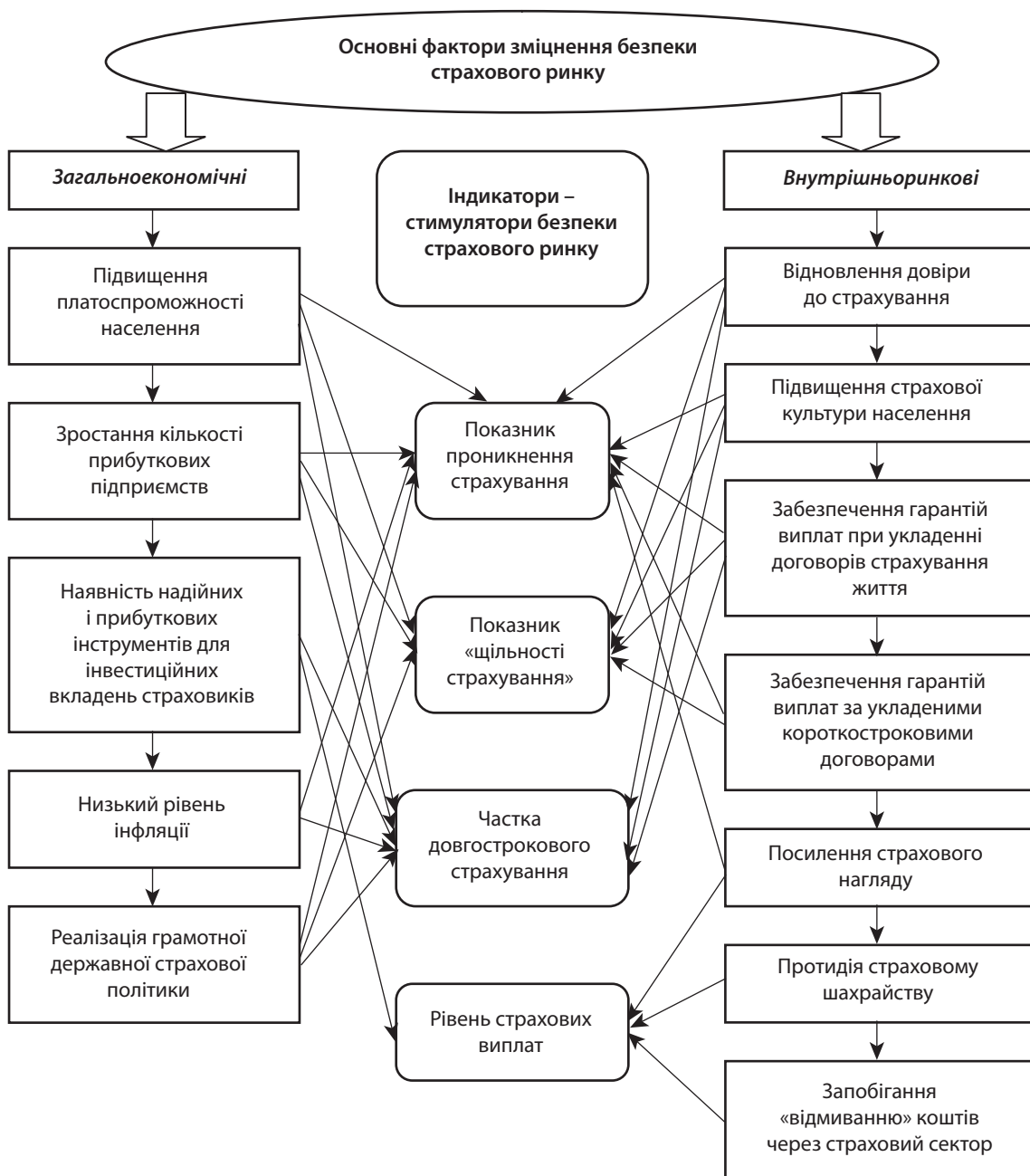

Рис. 1. Вплив загальноекономічних та внутрішньоринкових факторів на індикатори-стимулятори безпеки страхового ринку України

Джерело: розроблено авторами.

торами безпеки ринку страхування, упродовж досліджуваного періоду не відповідали критеріям безпеки і були значно нижчими за встановлені порогові значення. Це свідчить про те, що вітчизняний страховий ринок не спроможний повною мірою виконувати свої функції відшкодування втрат економічних суб'єктів, використовується для «відмивання» коштів, зменшення податкового навантаження, а в масштабах національної економіки – не відіграє помітної ролі. Щодо індикаторів-дестимуляторів, то вони змінювалися неістотно і знаходились у межах норми, що є позитивним фактором. Інтегральний показник безпеки страхового ринку виявився найбільш чутливим до зміни частки довгострокового страхування в загальному обсязі зібраних страхових премій та достатньо чутливим до зміни по-

казника частки премій, що належать перестраховикам-нерезидентам, а тому напрями зміцнення безпеки страхового ринку України насамперед повинні зосереджуватися на оптимізації саме цих показників. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 02 березня 2007 р. № 60 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.expert-ua.info/document/archivepa/law5xwqoi/index.htm>
2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р/ № 1277 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm

3. Жабинець О. Й. Формування системи безпеки вітчизняного страхового ринку в контексті членства України в СОТ / О. Й. Жабинець // Економічний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» / Гол. ред. Т. М. Боголіб. – Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди», 2013. – Вип. 20/4. – С. 265 – 269.

4. Нацкомфінпослуг / Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nfp.gov.ua>

5. Національний банк України / Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

6. Державна служба статистики України / Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

7. Сухоруков А. І. Теоретико-методологічний підхід до інтегральної оцінки та регулювання рівня економічної безпеки держави / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі // Банківська справа. – 2011. – № 4. – С. 13 – 32.

8. Харазішвілі Ю. М. Теоретичні основи системного моделювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Ю. М. Харазішвілі. – К. : Поліграф Консалтинг, 2007. – 321 с.

9. Кибиткин А. И. Эконометрические методы оценки чувствительности экономической системы / А. И. Кибиткин, О. В. Скотаренко // Вестник МГТУ. – 2010. – № 1. – С. 22 – 26.

REFERENCES

Kharazishvili, Yu. M. *Teoretychni osnovy systemnoho modelivannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [The theo-

retical basis of system modeling socio-economic development of Ukraine]. Kyiv: Polihraf Konsaltnyh, 2007.

Kibitkin, A. I., and Skotarenko, O. V. "Ekonometricheskie metody otsenki chuvstvitelnosti ekonomicheskoy sistemy" [Econometric methods for assessing the sensitivity of the economic system]. *Vestnik MGTU*, no. 1 (2010): 22-26.

[Legal Act of Ukraine] (2007). <http://www.expert-ua.info/document/archivepa/law5xwqoi/index.htm>

[Legal Act of Ukraine] (2013). http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm

Ofitsiyni sait Natsionalnoho banku Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua>

Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Ofitsiyni sait Natskomfnposlukh. <http://www.nfp.gov.ua>
Sukhorukov, A. I., and Kharazishvili, Yu. M. "Teoretyko-metodolohichni pidkhd do intehralnoi otsinky ta rehulivannia rivnia ekonomichnoi bezpeky derzhavy" [Theoretical and methodological approach to integrated assessment and regulation of economic security]. *Bankivska sprava*, no. 4 (2011): 13-32.

Zhabynets, O. I. "Formuvannia systemy bezpeky vitchyznianoho strakhovoho rynku v konteksti chlenstva Ukrainy v SOT" [Formation of the security of the domestic insurance market in the context of Ukraine's WTO membership]. *Ekonomichnyi visnyk DVNZ "Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody"*, no. 20/4 (2013): 265-269.

РОЗРАХУНОК ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ З УРАХУВАННЯМ НОВИХ ФОРМ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

© 2015 ФЕЩЕНКО О. П.

УДК 336.64

Фещенко О. П. Розрахунок показників фінансового стану господарських товариств з урахуванням нових форм фінансової звітності

Результат діяльності будь якого суб'єкта господарювання залежить від наявності та ефективності використання фінансових ресурсів. Раціональне використання фінансових ресурсів віддзеркалює фінансовий стан підприємства. У цьому зв'язку важливе значення має достовірна оцінка фінансового стану підприємства, що забезпечується обґрунтованим здійсненням його аналізу. Незважаючи на значне дослідження науковцями методик проведення аналізу фінансового стану підприємства, зі зміною форм фінансової звітності виникла необхідність у коригуванні алгоритмів розрахунку фінансових показників. Враховуючи, що нині не розроблено єдиних підходів у цій сфері, метою статті є розробка пропозицій щодо алгоритмів розрахунку основних показників (коефіцієнтів) фінансового стану господарських товариств, беручи до уваги особливості складання фінансової звітності з 2013 р. На основі порівняльного аналізу автором виявлено основні відмінності між формами фінансової звітності до та після впровадження НП(С)БО 1 та надано пропозиції щодо алгоритму розрахунку основних показників (коефіцієнтів) фінансового стану із урахуванням практичної потреби господарських товариств. Використання у практичній діяльності підприємств запропонованих у даній статті алгоритмів розрахунку показників дасть можливість здійснити оцінювання фінансового стану господарських товариств із застосуванням форм фінансової звітності, регламентованих НП(С)БО 1.

Ключові слова: фінансовий стан, фінансові показники, фінансова звітність, коефіцієнти, аналіз, алгоритм, методичні рекомендації.

Табл.: 6. **Бібл.:** 15.

Фещенко Олег Петрович – здобувач, кафедра фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: oleg_feshchenko@ukr.net

УДК 336.64

UDC 336.64

Фещенко О. П. Расчет показателей финансового состояния хозяйственных предприятий с учетом новых форм финансовой отчетности

Результат деятельности любого субъекта хозяйствования зависит от наличия и эффективности использования финансовых ресурсов. Рациональное использование финансовых ресурсов отражает финансовое состояние предприятия. В этой связи особое значение имеет достоверная оценка финансового состояния предприятия. Несмотря на значительное исследование учеными методик проведения анализа финансового состояния предприятия, с изменением форм финансовой отчетности возникла необходимость в корректировке алгоритмов расчета финансовых показателей. Учитывая, что в настоящее время не разработано единых подходов в этой сфере, целью статьи является разработка предложенных алгоритмов расчета основных показателей (коэффициентов) финансового состояния хозяйственных обществ, принимая во внимание особенности составления финансовой отчетности с 2013 г. На основе сравнительного анализа автором выявлены основные различия между формами финансовой отчетности до и после внедрения НП(С)БУ 1 и даны предложения по алгоритму расчета основных показателей (коэффициентов) финансового состояния с учетом практической необходимости хозяйственных обществ. Использование в практической деятельности предприятий предложенных в данной статье алгоритмов расчета показателей позволит осуществить оценку финансового состояния хозяйственных обществ с применением форм финансовой отчетности, регламентированных НП(С)БУ 1.

Ключевые слова: финансовое состояние, финансовые показатели, финансовая отчетность, коэффициенты, анализ, алгоритм, методические рекомендации.

Табл.: 6. **Библ.:** 15.

Фещенко Олег Петрович – соискатель, кафедра финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: oleg_feshchenko@ukr.net

Feshchenko O. P. Calculating the Indicators of the Financial State of Economic Enterprises, Taking into Account the New Forms of Financial Reporting

Results of the work of any economic entity depend on the availability and effective use of financial resources. Rational use of financial resources reflect the financial state of enterprise. Of special importance in this regard is a credible assessment of the financial state of enterprise. Despite considerable amount of research by scientists of methods for analyzing financial state of enterprise, with the change of forms of financial reporting becomes necessary to adjust the algorithms for calculating the financial indicators. Given that currently no common approaches are present in this sphere, the aim of this paper was to elaborate proposals on algorithms for calculating the basic indicators (ratios) of the financial status of enterprises, taking into account the specific characteristics of financial reporting since 2013. On the basis of comparative analysis the author has identified the main differences between the forms of financial reporting before and after the introduction of National Regulation (Standard) of Accounting 1 (NR(S)A 1) and has given proposals as to the algorithm for calculation of the basic indicators (ratios) of the financial state in view of the practical needs of economic enterprises. The use in the practice of enterprises of algorithms for calculating the indicators, proposed in this paper, will help to evaluate the financial health of enterprises, which implement the reporting forms, regulated by the NR(S)A 1.

Key words: financial state, financial indicators, financial reporting, ratios, analysis, algorithm, methodical recommendations.

Tabl.: 6. **Bibl.:** 15.

Feshchenko Oleg P. – Applicant, Department of Finance, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: oleg_feshchenko@ukr.net

Результат діяльності будь якого суб'єкта господарювання залежить від наявності та ефективності використання фінансових ресурсів. Раціональне використання фінансових ресурсів віддзеркалює фінансовий стан підприємства, який в умовах ринкової економіки має першорядне значення. Хороший фінансовий стан

підприємства – це запорука його фінансової стабільності. У стабільності фінансового стану підприємств зростає зацікавленість з боку постачальників, банків, акціонерів, інвесторів, податкових органів. У цьому зв'язку важливе значення має достовірна оцінка фінансового стану підприємства, що забезпечується обґрунтованим здійснен-

ням його аналізу. Фінансовий аналіз являє собою процес, що базується на даних фінансової звітності підприємства, яка за останні роки змінювалася декілька разів.

З 19 березня 2013 р. набрало чинності Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73), відповідно до якого, починаючи з I кварталу 2013 р., фінансова звітність підприємств складається за новою формою [1].

В оцінці фінансового стану підприємства використовують різні методичні підходи. Одним із них є використання фінансових показників (коефіцієнтів), які показують зміни в результатах господарської діяльності та визначають тенденції та структуру таких змін. На основі оцінки фінансового стану підприємства ідентифікують проблеми, що мають місце на підприємстві, та розробляють напрями їх вирішення.

Для оцінки фінансового стану підприємств різних організаційно-правових форм використовують різну кількість фінансових коефіцієнтів, що можуть мати різну структуру та відноситись до тієї чи іншої групи. На основі даних фінансової звітності здійснюється аналіз процесу формування та динаміки змін фінансових індикаторів, що дають можливість оцінювати майновий стан, ліквідність, платоспроможність і фінансову стійкість, ділову активність, ефективність діяльності та виявляти на цій основі способи поліпшення фінансового стану підприємств в конкретний період їх діяльності.

Слід зазначити, що існує значна кількість методик проведення аналізу фінансового стану підприємства – як розроблених конкретними науковцями, так і затверджених на загальнодержавному рівні. Зокрема, вагомий внесок у дослідження фінансового стану підприємств зробили як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: О. І. Барановський, М. Д. Білик, Л. Бернстайн, І. В. Зятковський, В. М. Івахненко, Л. А. Лахтіонова, О. Г. Мендрул, В. О. Мец, М. Р. Метьюс, В. В. Сопко, В. М. Суторміна, Д. Стоун, О. О. Терещенко, Е. Хелферт, Т. Є. Унковська, М. Г. Чумаченко, А. В. Чупіс та інші.

Однак, незважаючи на значні дослідження науковців, ця проблема не втрачає актуальності й сьогодні у зв'язку з введенням нової фінансової звітності. У підручниках і навчальних посібниках з фінансового аналізу мають місце формули розрахунку показників, де автори посилаються на форми бухгалтерської звітності, які діяли до 19 березня 2013 р. Зі зміною форм фінансової звітності виникла необхідність у коригуванні алгоритмів розрахунку фінансових показників для оцінки фінансового стану. При цьому, враховуючи, що нині не розроблено єдиних підходів у цій сфері, нами зроблено спробу запропонувати алгоритми розрахунку фінансових показників (коефіцієнтів). Отже, вказана проблема потребує вивчення та набуває актуальності.

Метою статті є розроблення пропозицій щодо алгоритмів розрахунку основних показників (коефіцієнтів) фінансового стану господарських товариств, урахування особливості складання фінансової звітності з 2013 р.

Для досягнення поставленої мети нами були вирішені такі науково-практичні завдання: на основі порівняльного аналізу виявлено основні відмінності між формами фінансової звітності до та після впровадження НП(С)БО 1; надано пропозиції щодо алгоритму розрахунку основних показників (коефіцієнтів) фінансового стану із урахуванням практичної потреби господарських товариств.

Знабранням чинності Наказу № 73 скасовано такі НП(С)БО: П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»; П(С)БО 2 «Баланс»; П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати»; П(С)БО 4 «Звіт про рух грошових коштів»; П(С)БО 5 «Звіт про власний капітал». Таким чином, мету, склад і принципи підготовки фінансової звітності та вимоги до визнання і розкриття її елементів нині визначає НП(С)БО 1. Норми цього Національного положення (стандарту) застосовуються до фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності юридичних осіб усіх форм власності (крім банків та бюджетних установ), які зобов'язані подавати фінансову звітність згідно із законодавством [1].

Усі вимоги до основних форм фінансових звітів наведено у НП(С)БО 1, а самі форми показано у його додатках. Так, додаток 1 до НП(С)БО 1 містить такі форми: форма № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)»; форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупні доходи)»; форма № 3 «Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом)» та Форма № 3-н «Звіт про рух грошових коштів (за непрямим методом)»; форма № 4 «Звіт про власний капітал (Звіт про зміни у власному капіталі)». Також слід зазначити, що фінансова звітність, як і раніше, розподіляється на річну та проміжну (квартальну). Для підприємств, що укладають консолідовану фінансову звітність, передбачено окремі форми звітності (додаток 2 до НП(С)БО 1). Їхня відмінність від основних форм – у назвах, які починаються зі слова «консолідований», та наявності декількох додаткових рядків. Водночас необхідно звернути увагу на те, що на цей момент не скасовано Наказ Міністерства фінансів України «Про Примітки до річної фінансової звітності» від 29.11.2000 р. № 302. Можна зробити висновок, що форма приміток залишається чинною.

Проміжна фінансова звітність складається наростаючим підсумком з початку звітного року. Для проміжної звітності у 2013 р. є чинними форма № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупні доходи)». Крім того, Міністерство фінансів України затвердило Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності (Наказ від 28.03.2013 р. № 433) [2].

Розгляд змісту нових форм звітності дозволив виявити основну їх особливість – гнучкість. Підприємства можуть не відображати статті, за якими інформація відсутня (крім випадків, якщо така інформація була в попередньому звітному періоді), а також доповнювати звітні форми, вписуючи рядки (перелік, а також назви і кодифікація цих рядків регламентовані додатком 3 до НП (С) БО 1). Значна кількість додаткових рядків призначена для страховиків. У підприємств, які не є стра-

ховиками, більшість рядків залишилися без змін назв та змісту (або зовсім з незначними змінами, як, наприклад, статті грошових коштів). Слід зазначити, що назви форм доповнено уточнюючими назвами в дужках, аналогічними формам згідно з МСФЗ: Баланс додатково має назву «Звіт про фінансовий стан», а Звіт про фінансові результати – «Звіт про сукупний дохід». Також новим є чотиризначне кодове позначення рядків. Витрати і доходи майбутніх періодів раніше виділялися в балансі окремими розділами, нині доходи майбутніх періодів входять до складу поточних зобов'язань та забезпечень, авитрати майбутніх періодів – до складу оборотних активів. Крім того, про більшу гнучкість свідчить відсутність жорсткого порядку заповнення усіх рядків фінансової звітності та відсутність потреби проставляти прочерки у рядках, за якими відсутні показники.

Важливим нововведенням при складанні звіту про рух грошових коштів, внесеним НП(С)БО 1, стала можливість вибору одного з варіантів: за прямим (форма № 3) чи непрямим (форма № 3-н) методом. Сутність непрямого методу складання звіту про рух грошових коштів підприємства полягає в коригуванні прибутку на цілий ряд визначених для цього статей. Тоді як прямий метод базується на основі реальних грошових потоків, є більш прозорим, і нині підприємства, як правило, обирають саме його.

У цілому розробники НП(С)БО 1 прагнули максимально наблизити форми фінансової звітності до міжнародних стандартів (норм МСФЗ). Тому стандарт не дає детального опису статей Балансу і Звіту про фінансові результати, що може спричинити певні ускладнення для підприємств, які не використовують міжнародні стандарти фінансової звітності, адже облік багатьох операцій за П(С)БО не збігається з обліком згідно з міжнародними стандартами фінансової звітності.

З використанням інформації, наведеної у фінансовій звітності, та її кодових позначень нами розробляються алгоритми розрахунку сукупності показників (коефіцієнтів), що характеризують фінансовий стан господарських товариств. Перелік таких показників систематизовано нами за узагальненими групами. На нашу думку, повним і достатнім, для оцінки фінансового стану підприємств, є запропоновані науковцями такі напрямки його оцінки за групами показників (коефіцієнтів): оцінка майнового стану; аналіз ліквідності; оцінка платоспроможності та фінансової стійкості; аналіз ділової активності; оцінка ефективності діяльності [3 – 7].

Одним із кроків у здійсненні загальної оцінки фінансового стану господарських товариств виступає оцінка майнового стану, для здійснення якої доцільно розраховувати такі показники (коефіцієнти), що характеризують виробничий потенціал підприємства: коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт оновлення основних засобів та коефіцієнт вибуття основних засобів (табл. 1).

Під ліквідністю розуміють спроможність підприємства перетворювати свої активи на гроші без втрат їх ринкової вартості для покриття всіх необхідних платежів у міру настання їх строків та швидкість здійснення цьогоперетворення [8]. Таким чином, ліквідність можна розглядати як час, необхідний для продажу активу, і суму, одержану від продажу активу. Для оцінки реального ступеня ліквідності підприємства проводиться аналіз ліквідності балансу. Ліквідність балансу визначається як ступінь покриття зобов'язань підприємства його активами, термін перетворення яких у гроші відповідає терміну погашення зобов'язань. Для визначення ліквідності балансу варто зіставити результати по кожній групі активів і пасивів (табл. 2).

Таблиця 1

Алгоритм розрахунку показників оцінки майнового стану підприємств

Показник	Коротка характеристика	Алгоритм розрахунку	
		до запровадження НП(С)БО 1	після запровадження НП(С)БО 1 (пропонується)
Коефіцієнт зносу основних засобів	Характеризує стан та ступінь зносу основних засобів і розраховується як відношення суми зносу основних засобів до їхньої первісної вартості	$\phi 1p.032/\phi 1p.031(\text{old})$	$\phi 1p.1012/\phi 1p.1011(\text{new})$
Коефіцієнт оновлення основних засобів	Показує, яку частину від наявних на кінець звітного періоду становлять нові основні засоби, і розраховується як відношення первісної вартості основних засобів, що надійшли за звітний період, до первісної вартості основних засобів, наявних на балансі підприємства на кінець звітного періоду	$\phi.5 p.260(\text{гр.5}) / \phi.1 p.031(\text{гр.4})(\text{old})$	$\phi.5 p.260(\text{гр.5})/\phi.1 p.1011(\text{new})$
Коефіцієнт вибуття основних засобів	Показує, яка частина основних засобів вибула за звітний період, та розраховується як відношення первісної вартості основних засобів, що вибули за звітний період, до первісної вартості основних засобів, наявних на балансі підприємства на початок звітного періоду	$\phi.5 p.260(\text{гр.8}) / \phi.1 p.031(\text{гр.3})(\text{old})$	$\phi.5 p.260(\text{гр.8})/\phi.1 p.1011(\text{new})$

Агрегований баланс для аналізу ліквідності підприємств

Алгоритм розрахунку		Зіставлення на кінець періоду	Алгоритм розрахунку	
до запровадження НП(С)БО 1	після запровадження НП(С)БО 1 (пропонується)		до запровадження НП(С)БО 1	після запровадження НП(С)БО 1 (пропонується)
Найбільш ліквідні активи (A1)		«>» або «<»	Найбільш термінові зобов'язання (П1)	
p.220 + p.230 + p.240	p.1160 + p.1165		p.530 + p.540 + p.550 + p.560 + p.570 + p.580 + p.590 + p.600 + p.610	p.1615 + p.1620 + p.1625 + p.1630 + p.1635 + p.1640 + p.1645 + p.1650 + p.1660 + p.1670 + p.1690
Швидкореалізовані активи (A2)		«>» або «<»	Короткострокові пасиви (П2)	
p.160 + p.170 + p.180 + p.190 + p.200 + p.210 + p.250	p.1125 + p.1130 + p.1135 + p.1140 + p.1145 + p.1155 + p.1190		p.510 + p.520 + p.500	p.1600 + p.1605 + p.1610
Повільнореалізовані активи (A3)		«>» або «<»	Довгострокові пасиви (П3)	
p.270 + p.100 + p.110 + p.120 + p.130 + p.140	p.1100 + p.1170		p.480	p.1595
Важкореалізовані активи (A4)		«>» або «<»	Постійні пасиви (П4)	
p.80 + p.275	p.1095 + p.1200		p.380 + p.385 + p.430 + p.630	p.1495 + p.1665

Зазначимо, що аналізу тільки ліквідних активів підприємства далеко не достатньо для визначення ступеню його ліквідності, тому запропонуємо алгоритм розрахунку коефіцієнтів ліквідності згідно з новими формами звітності: коефіцієнт покриття, коефіцієнт швидкої ліквідності, коефіцієнт абсолютної ліквідності та чистого оборотного капіталу (табл. 3).

Аналіз платоспроможності (фінансової стійкості) підприємств здійснюється за даними балансу підприємств, характеризує структуру джерел фінансування ресурсів, ступінь фінансової стійкості та незалежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування діяльності. Здійснюється шляхом розрахунку таких показників (коефіцієнтів) (табл. 4).

Значною мірою стабільність фінансового стану підприємства зумовлена його діловою активністю, що залежить від ринків збуту продукції, ділової репутації суб'єкта господарювання, ефективності використання наявних ресурсів та стабільності економічного зростання. Аналіз ділової активності дозволяє проаналізувати ефективність основної діяльності підприємства, що характеризується швидкістю обертання фінансових ресурсів підприємства. Оцінка полягає в дослідженні рівнів та динаміки показників оборотності і здійснюється шляхом розрахунку таких показників (коефіцієнтів) (табл. 5).

Аналіз рентабельності підприємства дозволяє визначити ефективність вкладення коштів у підприємство та раціональність їхнього використання. По суті, рентабельність безпосередньо представляє той самий прибуток, але це є відносний показник. Її не можна ототожнювати з абсолютною сумою отриманого прибутку [9]. Показники рентабельності характеризують ефективність роботи підприємства в цілому, доходність різних напрямків діяльності, окупність витрат і т. ін. Вони більш повно, ніж прибуток, характеризують кінцеві результати господарювання, адже їх величина показує співвідно-

шення ефекту з наявними або використаними ресурсами. Ці показники розраховують для оцінки діяльності підприємства та використовують як інструмент при розробці інвестиційної політики і ціноутворення [10].

У практиці господарювання аналіз рентабельності підприємства здійснюється шляхом розрахунку таких основних коефіцієнтів (табл. 6).

Порівняння основних фінансових показників (коефіцієнтів) з базисними величинами (нормативними, середньогалузевими, показниками еталонних підприємств) дає можливість оцінити фінансовий стан аналізованого підприємства.

ВИСНОВКИ

Новизна інформації у фінансовій звітності впливає на процес здійснення фінансового аналізу, робить його складнішим, оскільки бухгалтеру та аналітику доводиться звикати до нових змін, що відбулися у звітності у 2013 р. Ці зміни мали на меті розширити обсяг інформації за рахунок більш глибокої деталізації звітних показників. Так, форма бухгалтерського балансу дає більш можливості для аналізу динаміки і структури активів, капіталу і зобов'язань, тенденцій змін майнового і фінансового стану підприємства. Використання у практичній діяльності підприємств запропонованих у даній статті алгоритмів розрахунку показників дасть можливість здійснити оцінювання фінансового стану господарських товариств із застосуванням форм фінансової звітності, регламентованих НП(С)БО 1. Стандарт є черговим кроком назустріч міжнародним стандартам фінансової звітності, хоча він у деяких моментах суперечить як вітчизняному законодавству у сфері регулювання бухгалтерського обліку, так і міжнародним стандартам. Вказаний факт зумовлює необхідність у майбутньому враховувати відповідні зміни, що безпосередньо буде впливати на методики проведення аналізу і видозмінювати їх форми. ■

Алгоритм розрахунку показників ліквідності підприємств

Показник	Коротка характеристика	Алгоритм розрахунку	
		до запровадження НП(С)БО 1	після запровадження НП(С)БО 1 (пропонується)
Коефіцієнт покриття	Розраховується як відношення оборотних активів до поточних зобов'язань підприємства та показує достатність ресурсів підприємства, які можуть бути використані для погашення його поточних зобов'язань	$\phi 1p.260/\phi 1p.620$ (old)	$\phi 1p.1195/\phi 1p.1695$ (new)
Коефіцієнт швидкої ліквідності	Розраховується як відношення найбільш ліквідних оборотних засобів (грошових засобів та їх еквівалентів, поточних фінансових інвестицій та дебіторської заборгованості) до поточних зобов'язань підприємства. Відображає платіжні можливості підприємства щодо сплати поточних зобов'язань за умови своєчасного проведення розрахунків з дебіторами	$\phi 1(p.260 - p.100 - p.110 - p.120 - p.130 - p.140) / \phi 1p.620$ (old)	$\phi 1(p.1195 - p.1100) / \phi 1p.1695$ (new)
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Обчислюється як відношення грошових засобів та їхніх еквівалентів і поточних фінансових інвестицій до поточних зобов'язань. Коефіцієнт абсолютної ліквідності показує, яка частина боргів підприємства може бути сплачена негайно	$\phi 1(p.220 + p.230 + p.240) / \phi 1p.620$ (old)	$\phi 1(p.1160 + p.1165) / \phi 1p.1695$ (new)
Чистий оборотний капітал	Розраховується як різниця між оборотними активами підприємства та його поточними зобов'язаннями. Його наявність та величина свідчать про спроможність сплачувати свої поточні зобов'язання	$\phi 1(p.260 - p.620)$ (old)	$\phi 1(p.1195 - p.1695)$ (new)

Таблиця 4

Алгоритм розрахунку показників платоспроможності (фінансової стійкості)

Показник	Коротка характеристика	Алгоритм розрахунку	
		до запровадження НП(С)БО 1	після запровадження НП(С)БО 1 (пропонується)
Коефіцієнт платоспроможності (автономії)	Розраховується як відношення власного капіталу підприємства до підсумку балансу підприємства і показує питому вагу власного капіталу в загальній сумі засобів, авансованих у його діяльність	$\phi 1p.380 / \phi 1p.640$ (old)	$\phi 1p.1495 / \phi 1p.1900$ (new)
Коефіцієнт фінансування	Розраховується як співвідношення залучених і власних засобів і характеризує залежність підприємства від залучених засобів	$\phi 1(p.430 + p.480 + p.620 + p.630) / \phi 1p.380$ (old)	$\phi 1(p.1595 + p.1695 + p.1700 + p.1800) / \phi 1p.1495$ (new)
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	Розраховується як відношення величини чистого оборотного капіталу до величини оборотних активів підприємства і показує забезпеченість підприємства власними оборотними засобами	$\phi 1(p.260 - p.620) / \phi 1p.260$ (old)	$\phi 1(p.1195 - p.1695) / \phi 1p.1195$ (new)
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	Показує, яка частина власного капіталу використовується для фінансування поточної діяльності, а яка – капіталізована. Розраховується як відношення чистого оборотного капіталу до власного капіталу	$\phi 1(p.260 - p.620) / \phi 1p.380$ (old)	$\phi 1(p.1195 - p.1695) / \phi 1p.1495$ (new)

Алгоритм розрахунку показників ділової активності підприємства

Показник	Коротка характеристика	Алгоритм розрахунку	
		до запровадження НП(С)БО 1	після запровадження НП(С)БО 1 (пропонується)
Коефіцієнт оборотності активів	Обчислюється як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньої величини підсумку балансу підприємства і характеризує ефективність використання підприємством усіх наявних ресурсів, незалежно від джерел їхнього залучення	$\frac{\phi 2p.035}{\phi 1(p.280(гр.3) + p.280(гр.4))} / 2$ (old)	$\frac{\phi 2p.2000}{\phi 1(p.1300(гр.3) + p.1300(гр.4))} / 2$ (new)
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини дебіторської заборгованості і показує швидкість обертання дебіторської заборгованості підприємства за період, що аналізується, розширення або зниження комерційного кредиту, що надається підприємством	$\frac{\phi 2p.035}{\phi 1(S(p.150 / p.210) гр.3 + S(p.150/p.210)гр.4)} / 2$ (old)	$\frac{\phi 2p.2000}{\phi 1(S(p.1120/p.1155) гр.3 + S(p.1120/p.1155)гр.4)} / 2$ (new)
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини кредиторської заборгованості і показує швидкість обертання кредиторської заборгованості підприємства за період, що аналізується, розширення або зниження комерційного кредиту, що надається підприємству	$\frac{\phi 2p.035}{\phi 1(S(p.520 / p.600) гр.3 + S(p.520 / p.600)гр.4)} / 2$ (old)	$\frac{\phi 2p.2000}{\phi 1(S(p.1605 / p.1670)гр.3 + S(p.1605 / p.1670)гр.4)} / 2$ (new)
Строк погашення дебіторської та кредиторської заборгованостей	Розраховується як відношення тривалості звітної періоду (360) до коефіцієнта оборотності дебіторської або кредиторської заборгованості та показує середній період погашення дебіторської або кредиторської заборгованостей	$\text{Строк погашення деб. заб.} = 360 / K_{\text{оборотності деб. заб.}}$ $\text{Строк погашення кред. заб.} = 360 / K_{\text{оборотності кр. заб.}}$	
Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	Розраховується як відношення собівартості реалізованої продукції до середньорічної вартості матеріальних запасів і характеризує швидкість реалізації товарно-матеріальних запасів підприємства	$\frac{\phi 2p.040}{\phi 1(S(p.100 / p.140)гр.3 + S(p.100 / p.140)гр.4)} / 2$ (old)	
Коефіцієнт оборотності основних засобів (фондовіддача)	Розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної вартості основних засобів. Він показує ефективність використання основних засобів підприємства	$\frac{\phi 2p.035}{\phi 1(p.031(гр.3) + p.031(гр.4))} / 2$ (old)	$\frac{\phi 2p.2050}{\phi 1(p.1100гр.3 + p.1100гр.4)} / 2$ (new)
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини власного капіталу підприємства і показує ефективність використання власного капіталу підприємства	$\frac{\phi 2p.035}{\phi 1(p.380(гр.3) + p.380(гр.4))} / 2$ (old)	$\frac{\phi 2p.2000}{\phi 1(p.1011(гр.3) + p.1011(гр.4))} / 2$ (new)

Алгоритм розрахунку показників рентабельності

Показник	Коротка характеристика	Алгоритм розрахунку	
		до запровадження НП(С)БО 1	після запровадження НП(С)БО 1 (пропонується)
Коефіцієнт рентабельності активів	Розраховується як відношення чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості активів і характеризує ефективність використання активів підприємства	$\frac{\text{ф}2\text{р.}220 \text{ або } \text{р.}225 / \text{ф}1(\text{р.}280 \text{ (гр.}3) + \text{р.}280 \text{ (гр.}4))}{2 \text{ (old)}}$	$\frac{\text{ф}2\text{р.}2350 \text{ або } \text{р.}2355 / \text{ф}1(\text{р.}1300 \text{ (гр.}3) + \text{р.}1300 \text{ (гр.}4))}{2 \text{ (new)}}$
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	Розраховується як відношення чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості власного капіталу і характеризує ефективність вкладення коштів до даного підприємства	$\frac{\text{ф}2\text{р.}220 \text{ або } \text{р.}225 / \text{ф}1(\text{р.}380 \text{ (гр.}3) + \text{р.}380 \text{ (гр.}4))}{2 \text{ (old)}}$	$\frac{\text{ф}2\text{р.}2350 \text{ або } \text{р.}2355 / \text{ф}1(\text{р.}1495 \text{ (гр.}3) + \text{р.}1495 \text{ (гр.}4))}{2 \text{ (new)}}$
Коефіцієнт рентабельності продажу	Розраховується як відношення чистого прибутку підприємства до чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) і характеризує ефективність господарської діяльності підприємства	$\frac{\text{ф}2\text{р.}220 \text{ або } \text{р.}225 / \text{ф}2\text{р.}035 \text{ (old)}}$	$\frac{\text{ф}2\text{р.}2350 \text{ або } \text{р.}2355 / \text{ф}2\text{р.}2000 \text{ (new)}}$
Коефіцієнт рентабельності реалізації продукції	Розраховується як відношення прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг) до витрат на її виробництво та збут і характеризує прибутковість господарської діяльності підприємства від основної діяльності	$\frac{\text{ф}2\text{р.}100 \text{ (або } \text{р.}105) + 090 - 060 / \text{ф}2(\text{р.}040 + 070 + 080) \text{ (old)}}$	$\frac{\text{ф}2\text{р.}2190 \text{ (або } \text{р.}2195) + 2180 - 2120 / \text{ф}2(\text{р.}2050 + 2130 + 2150) \text{ (new)}}$

ЛІТЕРАТУРА

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

2. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності. Затверджені наказом Міністерства фінансів України від 28.03.2013 р. № 433 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=382859&cat_id=29356

3. Баліцька В. Доходи та рентабельність діяльності підприємств України: макроекономічна оцінка / В. Баліцька // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 9. – С. 62 – 63.

4. Білик М. Д. Фінансові результати діяльності малих підприємств: оцінка та прогнозування : монографія / М. Д. Білик, Т. О. Білик. – Київ : ТОВ «ПанТот», 2012. – 280 с.

5. Воронкова А. Е. Діагностика стану підприємства: теорія і практика : монографія / А. Е. Воронкова. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2008. – 520 с.

6. Грабовецький Б. Є. Економічний аналіз : навч. посіб. / Б. Є. Грабовецький. К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 256 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://libfree.com/138696672_ekonomikaanaliz_finansovogo_stanu_pidpriyemstva.html#410

7. Едрінова В. Н. Система показателів моніторингу устойчивости региональной финансовой системы / В. Н. Едрінова, А. А. Кавинов // Финансы и кредит. – 2005. – № 19. – С. 4 – 12.

8. Кизим М. О. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства : монографія / М. О. Кизим, В. А. Забродський, В. А. Зінченко, Ю. С. Копчак. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2003. – 144 с.

9. Копчак Ю. С. Проблеми діагностики фінансового стану і стійкості функціонування підприємства / Ю. С. Копчак // Вісник СумДУ. – 2004. – № 9 (68). – С. 23 – 34.

10. Кривов'язюк І. В. Економічна діагностика підприємства: теорія, методологія та практика застосування : монографія / І. В. Кривов'язюк. – Луцьк : Вид-во «Надстир'я», 2007. – 260 с.

11. Носова Є. Система показників фінансового стану / Є. Носова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2012. – № 138. – С. 53 – 56.

12. Москаленко В. П. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства як основа діагностики його банкрутства / В. П. Москаленко, О. Л. Пластун // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6. – С. 180 – 192.

13. Сокиринська І. Г. Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства / І. Г. Сокиринська // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 88 – 95.

14. Терещенко О. О. Діагностика фінансового стану підприємства : монографія / О. О. Терещенко. – К. : Вид-во КНЕУ. – 2008. – С. 268.

15. Швиданенко Г. О. Сучасні технології діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства : монографія / Г. О. Швиданенко, О. І. Олесь. – К. : Вид-во КНЕУ. – 2008. – С. 34 – 35.

Науковий керівник – Білик М. Д., доктор економічних наук, професор, професор кафедри корпоративних фінансів і контролінгу Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана

REFERENCES

Balitska, V. «Dokhody ta rentabelnist diialnosti pidpriyemstv Ukrainy: makroekonomichna otsinka» [Revenues and profitability of enterprises Ukraine: macroeconomic assessment]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 9 (2007): 62-63.

Bilyk, M. D., and Bilyk, T. O. *Finansovi rezultaty diialnosti малыkh pidpriyemstv: otsinka ta prohnozuvannia* [Financial results of small businesses: assessment and forecasting]. Kyiv: PanTot, 2012.

Edronova, V. N., and Kavinov, A. A. «Sistema pokazately monitoringa ustoychivosti regionalnoy finansovoy sistemy» [The

system of indicators for monitoring the stability of the regional financial system]. *Finansy i kredit*, no. 19 (2005): 4-12.

Hrabovetskyi, B. I. E. «*Ekonomichnyi analiz*» [Economic Analysis]. http://libfree.com/138696672_ekonomikaanaliz_finansovo-go_stanu_pidpriyemstva.html#410

Kyzym, M. O. et al. *Otsinka i diahnostryka finansovoi stiikosti pidpriyemstva* [Assessment and diagnosis of financial viability]. Kharkiv: INZhEK, 2003.

Kopchak, Yu. S. «*Problemy diahnostryky finansovoho stanu i stiikosti funktsionuvannya pidpriyemstva*» [Problems of diagnosis financial condition and sustainability of the enterprise]. *Visnyk SumDU*, no. 9 (68) (2004): 23-34.

Kryvov'iazuk, I. V. *Ekonomichna diahnostryka pidpriyemstva: teoriia, metodolohiia ta praktyka zastosuvannya* [Economic diagnostics company: Theory, Methodology and Practical Application]. Lutsk: Nadstyr'ia, 2007.

[Legal Act of Ukraine] (2013). http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=382859&cat_id=29356

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

Moskalenko, V. P., and Plastun, O. L. «*Kompleksna otsinka finansovoho stanu pidpriyemstva iak osnova diahnostryky ioho bankrutstva*» [A comprehensive assessment of the financial condition of the company as a basis for diagnosis of his bankruptcy]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (2009): 180-192.

Nosova, I. E. «*Systema pokaznykiv finansovoho stanu*» [The system of indicators of financial condition]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia «Ekonomika»*, no. 138 (2012): 53-56.

Sokyrynska, I. H. «*Diahnostryka finansovoho zabezpechennia diialnosti pidpriyemstva*» [Diagnosis of financial security of the company]. *Finansy Ukrainy*, no. 1 (2003): 88-95.

Shvydanenko, H. O., and Oles, O. I. *Suchasni tekhnolohii diahnostryky finansovo-ekonomichnoi diialnosti pidpriyemstva* [Modern technologies of diagnostics of financial-economic activity]. Kyiv: KNEU, 2008.

Tereshchenko, O. O. *Diahnostryka finansovoho stanu pidpriyemstva* [Diagnostics financial condition]. Kyiv: KNEU, 2008.

Voronkova, A. E. *Diahnostryka stanu pidpriyemstva: teoriia i praktyka* [Diagnosis of enterprise: Theory and Practice]. Kharkiv: INZhEK, 2008.

УДК 336.713

РОЗВИТОК НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ ВАРТОСТІ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

© 2015 КРАСЮК І. В.

УДК 336.713

Красюк І. В. Розвиток науково-методичних підходів до оцінки вартості банківського бізнесу

Дана стаття присвячена систематизації науково-методичних підходів до оцінки вартості банківського бізнесу. Метою статті є розширення та змістовне доповнення існуючих науково-методичних підходів до проблем оцінки вартості бізнесу банку з урахуванням систематизованих специфічних особливостей ведення банківського бізнесу. Досліджено чинники, що безпосередньо впливають на формування вартості банківського бізнесу. Встановлено, що потреба у визначенні вартості банківських установ в Україні була сформована досить недавно, що пояснюється досить молодим віком національної банківської системи. Зважаючи на зростаючий рівень конкуренції на ринку фінансових послуг та активну участь іноземних інвесторів у капіталізації українських банків, можна зробити висновок про суттєве підвищення вартості бізнесу як об'єкта оцінки. У статті запропоновано досліджувати вартість банківського бізнесу в контексті інформаційного середовища, що становить інтерес для широкого кола контрагентів та має можливість надавати оцінку ефективності менеджменту, успішності, стійкості, а також інвестиційної привабливості банку.

Ключові слова: банківський бізнес, підходи до визначення вартості бізнесу, фактори впливу, вартість, інвестиційна привабливість, банківська діяльність.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 9.

Красюк Інна Віталіївна – заступник завідувача відділу, Сумська філія ПАТ КБ «ПриватБанк» (майдан Незалежності, 3/1, Суми, 40009, Україна)
E-mail: innakrasyuk@gmail.com

УДК 336.713

Красюк И. В. Развитие научно-методических подходов к оценке стоимости банковского бизнеса

Данная статья посвящена систематизации научно-методических подходов к оценке стоимости банковского бизнеса. Целью статьи является расширение и содержательное дополнение существующих научно-методических подходов к проблемам оценки стоимости бизнеса банка с учетом систематизированных специфических особенностей ведения банковского бизнеса. Исследованы факторы, непосредственно влияющие на формирование стоимости банковского бизнеса. Установлено, что потребность в определении стоимости банковских учреждений в Украине была сформирована достаточно недавно, что объясняется достаточно молодым возрастом национальной банковской системы. Учитывая растущий уровень конкуренции на рынке финансовых услуг и активное участие иностранных инвесторов в капитализации украинских банков, можно сделать вывод о существенном повышении стоимости бизнеса как объекта оценки. В статье предложено проводить исследования стоимости банковского бизнеса в контексте информационной среды, которая представляет интерес для широкого круга контрагентов и имеет возможность давать оценку эффективности менеджмента, успешности, устойчивости, а также инвестиционной привлекательности банка.

Ключевые слова: банковский бизнес, подходы к определению стоимости бизнеса, факторы воздействия, стоимость, инвестиционная привлекательность, банковская деятельность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 9.

Красюк Инна Витальевна – заместитель заведующего отделом, Сумской филиал ПАО КБ «ПриватБанк» (пл. Независимости, 3/1, Сумы, 40009, Украина)
E-mail: innakrasyuk@gmail.com

UDC 336.713

Krasiuk I. V. Development of Scientific and Methodical Approaches to Estimating the Cost of the Banking Business

This article is aimed at systematizing of scientific and methodical approaches to estimating the cost of banking business. The purpose of the article is expanding and informative updating of the existing scientific and methodical approaches to estimating the cost of the bank business, taking into account the systematized specifics of doing the banking business. The factors, which cause a direct influence on formation of the banking business, have been explored. It has been found that the need for determining the cost of banking institutions in Ukraine was formed fairly recently, due to the relatively young age of the national banking system. Given the growing level of competition in the financial services market and the active participation of foreign investors in the capitalization of the Ukrainian banks, one can conclude about the significant increase of business value as object for estimation. The article proposes to study the cost of the banking business in the context of the information environment, which is of interest to a broad range of contractors and is able to assess the effectiveness of management, success, sustainability and investment attractiveness of bank.

Key words: banking business, approaches to defining the value of business, impact factors, cost, investment attractiveness, banking activity.

Pic.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 9.

Krasiuk Inna V. – Deputy Head of Department, Sumy branch of PJSC KB «PrivatBank» (maydan Nezalezhnosti, 3/1, Sumy, 40009, Ukraine)
E-mail: innakrasyuk@gmail.com

system of indicators for monitoring the stability of the regional financial system]. *Finansy i kredit*, no. 19 (2005): 4-12.

Hrabovetskyi, B. I. E. «*Ekonomichnyi analiz*» [Economic Analysis]. http://libfree.com/138696672_ekonomikaanaliz_finansovo-go_stanu_pidpriyemstva.html#410

Kyzym, M. O. et al. *Otsinka i diahnostryka finansovoi stiikosti pidpriyemstva* [Assessment and diagnosis of financial viability]. Kharkiv: INZhEK, 2003.

Kopchak, Yu. S. «*Problemy diahnostryky finansovoho stanu i stiikosti funktsionuvannya pidpriyemstva*» [Problems of diagnosis financial condition and sustainability of the enterprise]. *Visnyk SumDU*, no. 9 (68) (2004): 23-34.

Kryvov'iazuk, I. V. *Ekonomichna diahnostryka pidpriyemstva: teoriia, metodolohiia ta praktyka zastosuvannya* [Economic diagnostics company: Theory, Methodology and Practical Application]. Lutsk: Nadstyr'ia, 2007.

[Legal Act of Ukraine] (2013). http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=382859&cat_id=29356

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

Moskalenko, V. P., and Plastun, O. L. «*Kompleksna otsinka finansovoho stanu pidpriyemstva iak osnova diahnostryky ioho bankrutstva*» [A comprehensive assessment of the financial condition of the company as a basis for diagnosis of his bankruptcy]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (2009): 180-192.

Nosova, I. E. «*Systema pokaznykiv finansovoho stanu*» [The system of indicators of financial condition]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia «Ekonomika»*, no. 138 (2012): 53-56.

Sokyrynska, I. H. «*Diahnostryka finansovoho zabezpechennia diialnosti pidpriyemstva*» [Diagnosis of financial security of the company]. *Finansy Ukrainy*, no. 1 (2003): 88-95.

Shvydanenko, H. O., and Oles, O. I. *Suchasni tekhnolohii diahnostryky finansovo-ekonomichnoi diialnosti pidpriyemstva* [Modern technologies of diagnostics of financial-economic activity]. Kyiv: KNEU, 2008.

Tereshchenko, O. O. *Diahnostryka finansovoho stanu pidpriyemstva* [Diagnostics financial condition]. Kyiv: KNEU, 2008.

Voronkova, A. E. *Diahnostryka stanu pidpriyemstva: teoriia i praktyka* [Diagnosis of enterprise: Theory and Practice]. Kharkiv: INZhEK, 2008.

УДК 336.713

РОЗВИТОК НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ ВАРТОСТІ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

© 2015 КРАСЮК І. В.

УДК 336.713

Красюк І. В. Розвиток науково-методичних підходів до оцінки вартості банківського бізнесу

Дана стаття присвячена систематизації науково-методичних підходів до оцінки вартості банківського бізнесу. Метою статті є розширення та змістовне доповнення існуючих науково-методичних підходів до проблем оцінки вартості бізнесу банку з урахуванням систематизованих специфічних особливостей ведення банківського бізнесу. Досліджено чинники, що безпосередньо впливають на формування вартості банківського бізнесу. Встановлено, що потреба у визначенні вартості банківських установ в Україні була сформована досить недавно, що пояснюється досить молодим віком національної банківської системи. Зважаючи на зростаючий рівень конкуренції на ринку фінансових послуг та активну участь іноземних інвесторів у капіталізації українських банків, можна зробити висновок про суттєве підвищення вартості бізнесу як об'єкта оцінки. У статті запропоновано досліджувати вартість банківського бізнесу в контексті інформаційного середовища, що становить інтерес для широкого кола контрагентів та має можливість надавати оцінку ефективності менеджменту, успішності, стійкості, а також інвестиційної привабливості банку.

Ключові слова: банківський бізнес, підходи до визначення вартості бізнесу, фактори впливу, вартість, інвестиційна привабливість, банківська діяльність.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 9.

Красюк Інна Віталіївна – заступник завідувача відділу, Сумська філія ПАТ КБ «ПриватБанк» (майдан Незалежності, 3/1, Суми, 40009, Україна)
E-mail: innakrasyuk@gmail.com

УДК 336.713

Красюк И. В. Развитие научно-методических подходов к оценке стоимости банковского бизнеса

Данная статья посвящена систематизации научно-методических подходов к оценке стоимости банковского бизнеса. Целью статьи является расширение и содержательное дополнение существующих научно-методических подходов к проблемам оценки стоимости бизнеса банка с учетом систематизированных специфических особенностей ведения банковского бизнеса. Исследованы факторы, непосредственно влияющие на формирование стоимости банковского бизнеса. Установлено, что потребность в определении стоимости банковских учреждений в Украине была сформирована достаточно недавно, что объясняется достаточно молодым возрастом национальной банковской системы. Учитывая растущий уровень конкуренции на рынке финансовых услуг и активное участие иностранных инвесторов в капитализации украинских банков, можно сделать вывод о существенном повышении стоимости бизнеса как объекта оценки. В статье предложено проводить исследования стоимости банковского бизнеса в контексте информационной среды, которая представляет интерес для широкого круга контрагентов и имеет возможность давать оценку эффективности менеджмента, успешности, устойчивости, а также инвестиционной привлекательности банка.

Ключевые слова: банковский бизнес, подходы к определению стоимости бизнеса, факторы воздействия, стоимость, инвестиционная привлекательность, банковская деятельность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 9.

Красюк Инна Витальевна – заместитель заведующего отделом, Сумской филиал ПАО КБ «ПриватБанк» (пл. Независимости, 3/1, Сумы, 40009, Украина)
E-mail: innakrasyuk@gmail.com

UDC 336.713

Krasiuk I. V. Development of Scientific and Methodical Approaches to Estimating the Cost of the Banking Business

This article is aimed at systematizing of scientific and methodical approaches to estimating the cost of banking business. The purpose of the article is expanding and informative updating of the existing scientific and methodical approaches to estimating the cost of the bank business, taking into account the systematized specifics of doing the banking business. The factors, which cause a direct influence on formation of the banking business, have been explored. It has been found that the need for determining the cost of banking institutions in Ukraine was formed fairly recently, due to the relatively young age of the national banking system. Given the growing level of competition in the financial services market and the active participation of foreign investors in the capitalization of the Ukrainian banks, one can conclude about the significant increase of business value as object for estimation. The article proposes to study the cost of the banking business in the context of the information environment, which is of interest to a broad range of contractors and is able to assess the effectiveness of management, success, sustainability and investment attractiveness of bank.

Key words: banking business, approaches to defining the value of business, impact factors, cost, investment attractiveness, banking activity.

Pic.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 9.

Krasiuk Inna V. – Deputy Head of Department, Sumy branch of PJSC KB «PrivatBank» (maydan Nezalezhnosti, 3/1, Sumy, 40009, Ukraine)
E-mail: innakrasyuk@gmail.com

Розвиток світової банківської сфери у сучасних ринкових умовах характеризується рядом чинників, вплив яких є вирішальним на ефективність діяльності банківських установ. Дані фактори безпосередньо пов'язані з: нещодавньою зміною форми господарювання для всіх банків на публічне акціонерне товариство, що може відносно недалекому майбутньому стати причиною для виходу банків на фондовий ринок та оцінки їх акцій; значною конкуренцією на ринку банківських послуг в Україні та необхідністю підвищення капіталізації бізнесу; високим рівнем присутності іноземних інвесторів у загальному обсязі активів вітчизняної банківської системи; необхідністю впровадження нових форм управління діяльністю банків та ін. Зазначені тенденції підкреслюють актуальність та обумовлюють підвищення наукового інтересу вчених до проблем оцінки вартості банківського бізнесу. Крім цього, підвищена увага до проблем оцінки вартісних характеристик банківської діяльності пояснюється зростаючою необхідністю врахування не тільки сукупності матеріальних активів банку, а й таких вагомих компонентів його діяльності, як якість системи управління ризиками, ділова репутація, імідж, клієнтська база, тощо. Комплекс зазначених складових формує об'єкт дослідження – банківський бізнес, специфічні особливості вартості якого потребують подальших досліджень.

Загальна теорія вартості в економіці та існуюча практика вартісної оцінки нараховують значну кількість вичерпних наукових досліджень щодо окремих аспектів визначення категорії «вартість» та підходів до її економічної оцінки в залежності від об'єкту дослідження. Питанням розробки концептуальних засад обґрунтування оцінки вартості банківського бізнесу та механізму його оцінки присвячені роботи як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, таких як М. Адамс, М. Рудольф [1], А. Г. Грязнова, М. А. Федотова, С. А. Ленская [2], А. Дамодоран [3], І. Б. Івасів [4], Т. Коупленд [5], І. В. Красюк [6], І. А. Ніконова, Р. Н. Шамгунова [7], П. Роуз [8], К. Уолш [9].

Вивчення існуючих поглядів в економічній літературі у сфері зазначеної проблеми дозволяє стверджувати, що, незважаючи на значну кількість наукових досліджень з приводу основних засад теорії вартості, невіршеними залишається значна кількість аспектів. Зокрема, подальшого дослідження потребує комплекс питань, пов'язаних з механізмом формування вартості саме банківського бізнесу, необхідністю ґрунтового визначення специфічних особливостей оцінки вартості банківського бізнесу. Не потребує доказу той факт, що підходи до визначення вартості бізнесу банку мають відрізнятися від підходів до визначення вартості споживчих товарів, але, перш за все, як економічна категорія, має відображати цінність всіх товарів. Також подальшого дослідження, на нашу думку, потребує визначення особливостей банківської діяльності в Україні, які формують різнопланові аспекти проведення оцінки вартості вітчизняних банків.

Метою статті є розширення та змістовне доповнення існуючих науково-методичних підходів до проблем оцінки вартості бізнесу банку з урахуванням система-

тизованих автором специфічних особливостей ведення банківського бізнесу.

Для кожного виду організації існують свої особливості оцінки її вартості. Отже, і для комерційного банку, як одного з найбільш важливіших суб'єктів фінансового ринку, є свої особливості, що впливають на його вартість. Значення вартості особливо для банківського бізнесу стає все більш вагомим, а у фінансовому управлінні перетворюється на основний індикатор розвитку банку.

Перш, ніж перейти до дослідження проблеми управління вартістю банку, необхідно визначити специфіку даного поняття, фактори які впливають на цю вартість. Досліджуючи вартість банку, слід зазначити, що банківський бізнес, як специфічний вид бізнесу, має власні особливості, які визначають його вартість (табл. 1).

Так, один з відомих американських дослідників П. Роуз [8, с. 127] вважає, що на вартість банку впливає його прибутковість та ризик. Він пояснює це тим, що основним завданням банку є максимізація акціонерного капіталу при заданому рівні ризику. Крім того, науковець зазначає, що значний вплив на вартість банку здійснює його дивідендна політика. Дивідендна політика банку, націлена на максимізацію його вартості, повинна відповідати оптимальному співвідношенню між сумою прибутку, направленою на виплату дивідендів, та сумою прибутку, що залишився в розпорядженні банку для нарощення активів.

Цікаві наукові здобутки щодо дослідження проблеми вартості банку представлені в роботах М. Адамс і М. Рудольф [1]. Основними особливостями банківського бізнесу, які впливають на його вартість, вони вважають такі:

- ✦ через центральну роль банків в економічній системі держава здійснює активне регулювання банківської системи;
- ✦ оперуючи на обох сторонах свого балансу, банки отримують прибуток як від надання капіталу в позику, так і від операцій залучення ресурсів.

Дана особливість має на увазі незначну кількість матеріальних активів та низький операційний важіль, а також відносно високий фінансовий леверидж, що, у свою чергу, призводить до підвищення ступеня волатильності доходів;

- ✦ банківський бізнес характеризується підвищеним кредитним ризиком, однак, на відміну від інших видів бізнесу, для банків даний вид ризику сприймається як необхідна складова їх діяльності;
- ✦ прибуток та вартість банку значною мірою залежить від процентних ставок.

На думку М. Адамса та М. Рудольфа, остання особливість є найбільш цікавою з точки зору дослідження вартості банку і полягає в розгляді впливу ризику зміни відсоткових ставок на вартість банку, оскільки відомо, що депозитні та кредитні ставки змінюються асиметрично та повільніше, ніж ринкові ставки. Крім того, вкладник банку, маючи право достроково знімати депозити, зазвичай залишає їх на тривалий час, чим, власне, і користуються банки. Також доведено, що по-

Систематизація поглядів науковців щодо особливостей формування оцінки вартості банківського бізнесу

Автор(-и), джерело	Особливості оцінки вартості банківського бізнесу
М. Адамс, М. Рудольф [1]	Відмінність вартості банку від вартості інших суб'єктів господарювання визначається чотирма факторами: особливості регулювання банківського сектора, створення прибутку внаслідок як активних, так і пасивних операцій, підвищений кредитний ризик, залежність від процентних ставок
А. Г. Грязнова, М. А. Федотова, С. А. Ленская [2]	Вартість банку, окрім вищезазначених факторів, визначається значною часткою позикових ресурсів, специфікою бухгалтерського обліку та складністю в здійсненні та оформленні ряду операцій
А. Дамодаран [3]	Визначальним для вартості банку є особлива роль банківського боргу, який для банку, на відміну від інших суб'єктів господарювання, є сировиною для надання послуг. Значний вплив на вартість банку справляє той факт, що зазвичай банк сплачує більше дивідендів, ніж виробниче підприємство
І. Б. Івасів [4]	Вартість банку – вартість власного капіталу банку, яка враховує його майбутні грошові потоки
Т. Коупленд [5]	Під вартістю банку доцільно розуміти вартість акціонерного капіталу, яка виходить з показників чистого грошового потоку з урахуванням оцінок термінальної вартості, продисконтованих за допомогою середньозваженої вартості саме власного капіталу
І. А. Ніконова, Р. Н. Шамгунова [7]	Зростаюча роль банку як виробника фінансових послуг і суттєва роль нематеріальних активів значною мірою впливають на формування вартості банківського бізнесу
П. Роуз [8]	Вартість банку є похідною від двох взаємопов'язаних характеристик: прибутковості та ризик

пит на депозити та кредити має негативну кореляцію. На сьогодні дослідження даного питання відбувається в межах поведінкових підходів щодо оцінки фінансових активів, а отже, можна стверджувати, що вартість банку сьогодні певною мірою залежить від психології поведінки інвесторів та менеджменту банку. Особливу увагу ці науковці приділяють депозитам як банківському боргу, оскільки часто ефективний термін погашення заборгованості є більшим за фактичний, а отже, чим вищою є частка основних депозитів у банківських зобов'язаннях, тим більшою буде чутливість доходності та вартості банківських акцій до зміни процентних ставок.

Дану ідею підтримує і Т. Коупленд [5], вбачаючи основною особливістю банківського бізнесу, яка впливає на його вартість, саме особливе положення заборгованості банків, у тому числі і їх депозитів. Це підтверджує той факт, що постійно зростає конкуренція між банками та іншими небанківськими установами, банкам постійно доводиться брати на себе все більший ризик аби отримати хоча б якийсь прибуток, що, у свою чергу, серйозно впливає на його вартість. Окрім того, як і М. Адамс і М. Рудольф, Т. Коупленд під вартістю банку теж пропонує розуміти вартість акціонерного капіталу. Він пояснює це існуванням системи трансфертних цін у трьохрівневих організаціях банківської діяльності, до яких входять: банки по роботі з населенням, банки по роботі з організаціями та казначейство. Трансфертні ціни пов'язані з тим, що вільні ресурси, акумульовані банком першого типу, можуть надаватися банкам, які працюють з організаціями за певний відсоток, у ролі якого виступають трансфертні ціни.

На думку Т. Коупленда, особливістю банківської діяльності є те, що банки створюють вартість на стороні зобов'язань балансу. Це пояснюється тим, що витрати на залучення депозитів є меншими за вартість ресурсів на ринку капіталу з урахуванням ризику. Таким чином, з'являється маржа, яка створює вартість для акціонерів. Отже, зобов'язання банку умовно можна розділити на дві частини: ті, що залучені на ринку капіталу, і ті, що

залучені як вільні грошові ресурси населення. Причому, виконуючи практично однакову функцію, другі надають більше можливостей отримання маржі від їхнього використання.

А. Дамодаран [3], відмічаючи вплив трансфертного ціноутворення на вартість банку, основною особливістю банку визначає особливу роль зобов'язань банку. Борг банку він порівнює із сировиною для виробничих підприємств, говорячи, що зобов'язання є тим, з чого врешті-решт вийде банківський продукт. Також А. Дамодаран відзначає особливу роль державного регулювання для вартості банку, зазначаючи, що в багатьох країнах існує специфічна система нормативних актів з державного регулювання банківської діяльності. На даний аспект досліджуваної проблеми звертали увагу також і М. Адамс і М. Рудольф. Проте слід зазначити, що дане питання було більш глибоко проаналізовано саме А. Дамодараном, який даний напрямок державного регулювання розділив на три форми:

- ✦ регулювання нормативів капіталу;
- ✦ обмеження напрямків вкладання фінансових ресурсів;
- ✦ обмеження щодо створення банків та їх злиття і поглинання.

Також дослідник зазначає, що часто банки виплачують більш значні дивіденди, ніж інші господарюючі суб'єкти, що, у свою чергу, здійснює безпосередній вплив на вартість акціонерного капіталу. На відміну від промислових підприємств банкам набагато меншу частину свого чистого прибутку необхідно направляти на капітальні затрати, а отже, більше можна використати для виплати дивідендів. У свою чергу, така підвищена можливість виплати дивідендів приваблює інвесторів, що збільшує попит на акції банку, а отже, підвищує його вартість.

Російські вчені А. Г. Грязнова та М. А. Федотова, С. А. Ленская [2] також приділили увагу особливостям оцінки вартості банків. На їх думку, найбільшою мірою на вартість банків впливають такі фактори:

- ✦ жорстке регулювання та нагляд за банківським сектором з боку центрального банку;
- ✦ значна частка зобов'язань в пасиві балансу банку;
- ✦ висока ризиковість банківської діяльності;
- ✦ специфіка бухгалтерського обліку в банку.

І. А. Ніконова та Р. Н. Шамгунова [7], окрім вищезазначених, додають ще два релевантні фактори формування вартості банківського бізнесу, а саме:

- ✦ поряд з традиційною функцією банка, як фінансового посередника, усе більшого значення набуває його діяльність як виробника фінансових послуг;
- ✦ вагома роль нематеріальних активів.

У сучасних умовах, на думку цих авторів, на вартість банку впливають так звані «приховані активи і пасиви», які здебільшого характеризують суб'єктивні відносини власників та керівників банку з представниками центральної та місцевої влади, гравцями ринку і т. д.

Серед вітчизняних вчених найбільш цікаві результати в даному напрямку наукового дослідження представлені в роботах І. Б. Івасіва [4], який, як і Т. Коупленд, під вартістю банку пропонує розглядати вартість власного капіталу. Він виділяє такі рушійні сили вартості банку [4, с. 98]:

- ✦ прибутковість, яка визначається здатністю банку генерувати прибуток, який перевищує витрати на залучення капіталу;
- ✦ масштаб, котрий поєднує в собі обсяг операцій на часовий інтервал позитивного спреду;
- ✦ капіталізація банку;
- ✦ вартість залучення ресурсів, яка відображає ризики банку (рис. 1).

Синтезуючи вищевикладені підходи зарубіжних та вітчизняних вчених, до релевантних факторів впливу на вартість можна віднести: особливості державного регулювання банківського сектора; особливості формування доходів банків; значна ризикованість банківського бізнесу; структура активів банку; висока ліквідність активів банку; особлива роль боргу банку; довірчі відносини між банком та його клієнтами та ін.; підвищена виплата дивідендів; висока залежність від процентних ставок; особливості трансфертного ціноутворення в банках; суттєва роль нематеріальних активів та ін.

На сьогоднішній день в економічній системі банки відіграють центральну роль, тому держава приділяє ба-

гато уваги регулюванню цієї сфери. Сьогодні до банків висуваються вимоги щодо відповідності капіталу тим ризикам, які він бере на себе. Дана політика виправдовується тим, що клієнти банку на рівні із самим банком несуть ризики, а отже, державі слід створити певні гарантії для покриття такого ризику. Центральні банки різних країн виділяють цілу сукупність ознак стабільності банка. До таких належать:

- ✦ адекватність рівня капіталу ризику, який несе банк;
- ✦ платоспроможність;
- ✦ ліквідність балансу;
- ✦ якість капіталу.

За таких умов власний капітал банку набуває значення «подушки безпеки», а його вартість змінюється. Таким чином, той факт, що центральні банки різних країн зазвичай здійснюють сильне втручання в банківський сектор і встановлюють чіткі нормативи діяльності банків, усе це впливає на вартість банку та виділяє її з-поміж вартостей інших видів бізнесу. Слід звернути увагу на викладення авторського підходу щодо факторів впливу на вартість банківського бізнесу, що схематично представлений на рис. 2.

У доповнення слід зауважити, що сама структура балансу банку виділяє його серед інших видів економічної діяльності, а отже, впливає на його вартість. Тут можна сказати, що зазвичай ризиків на балансі банку значно більше, ніж на балансі промислового підприємства, оскільки частка зобов'язань банку в його пасиві зазвичай вище, ніж у пасиві підприємств. Проте необхідно зауважити, що і ліквідність активів банку вища, ніж ліквідність активів підприємства, оскільки банк розпоряджається фінансовими активами, промислове підприємство – матеріальними. Таким чином, поняття «вартість банку» передбачає, що матеріально така вартість підкріплена значними високоліквідними активами та має бути зважена на високий рівень ризикованості банківського бізнесу.

ВИСНОВКИ

Об'єктивна потреба у визначенні вартості банківських структур в Україні, на відміну від світового досвіду функціонування банківського сектора, сформувалася відносно недавно, що пояснюється досить молодим віком національної банківської системи. Перманентно зрос-

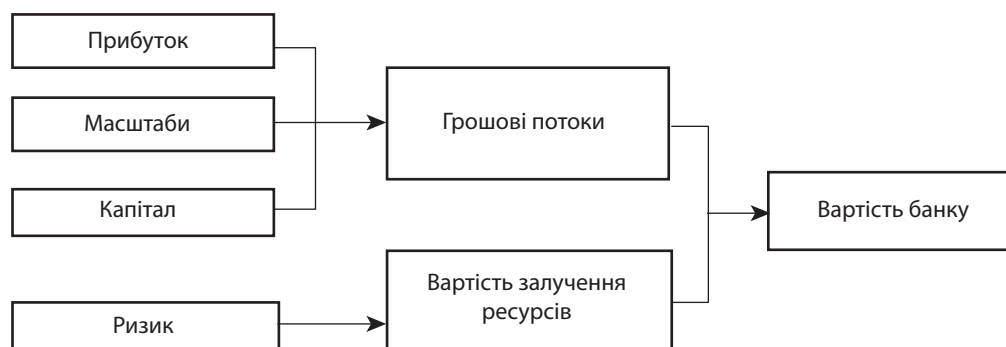

Рис. 1. Рушійні чинники вартості банку [4, с. 98]

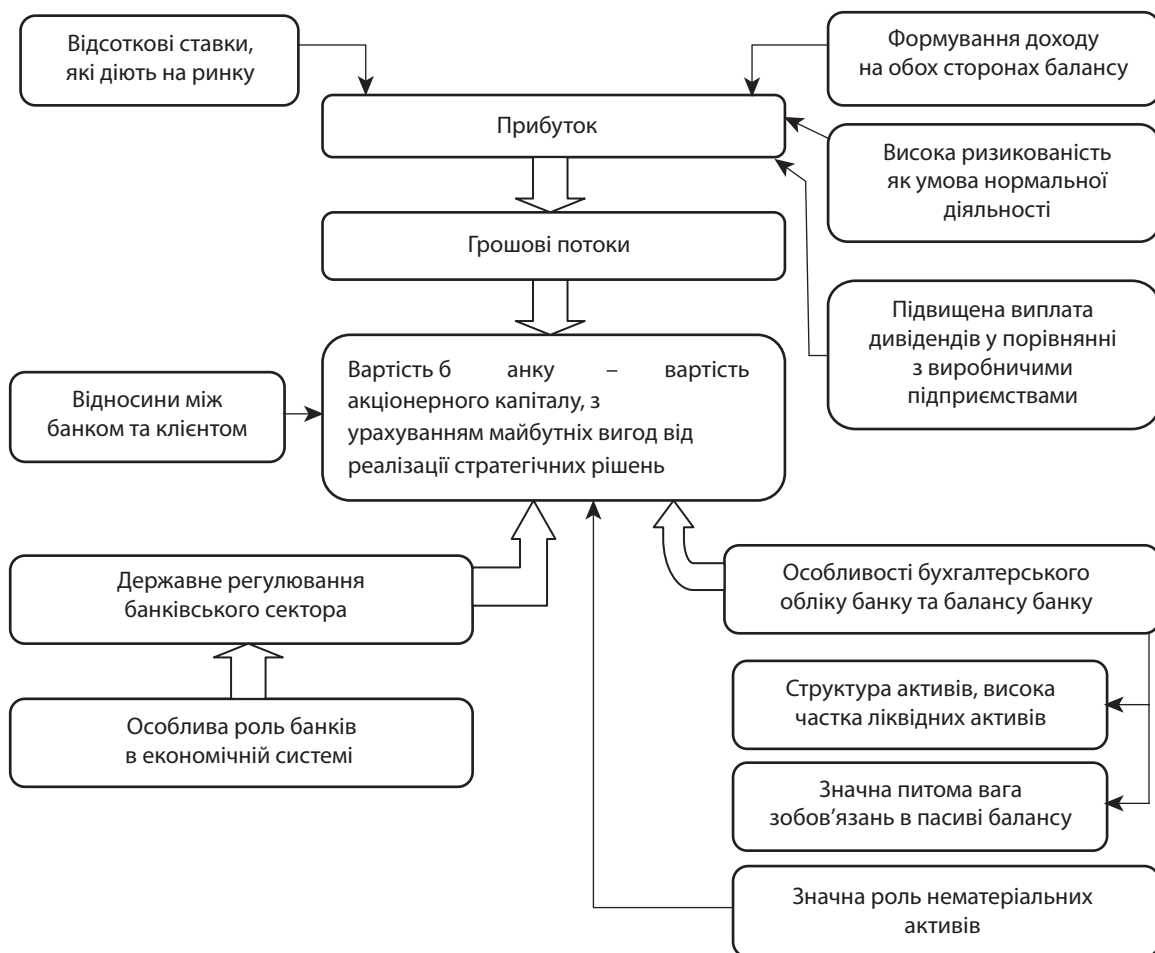

Рис. 2. Особливості вартості банківського бізнесу

Джерело: складено автором на основі [1 – 5, 7 – 9].

такий рівень конкуренції на ринку фінансових послуг за останні роки, активна участь іноземних інвесторів у капіталі системи українських банків, що здебільшого передбачає купівлю вітчизняних банків, обумовили суттєве підвищення наукового інтересу до цієї проблематики останнім часом. На нашу думку, розгляд питання вартості бізнесу лише з позиції відносин купівлі-продажу банку (з урахуванням процесів злиття та поглинання, залучення інвестиційних ресурсів та розміщення акцій на фондових біржах) є неповним та економічно необґрунтованим. Додатково до зазначених аспектів вартість банківського бізнесу повинна досліджуватись у контексті інформаційного середовища, тобто з позиції важливого інформативного комплексного показника, який становить інтерес для широкого кола контрагентів та дає оцінку ефективності менеджменту, успішності, стійкості, інвестиційної привабливості банку. Саме такий підхід створює можливість розгляду зростання вартості банківського бізнесу як інтегрального індикатора успішності діяльності банку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Adams, M. A new approach to the valuation of banks / M. Adams, M. Rudolf. – WHU : Dresdner Bank Working Paper, 2006. – № 24.
2. Грязнова А. Г. Оценка бизнеса / А. Г. Грязнова, М. А. Федотова, С. А. Ленская. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 512 с.

3. Дамодаран А. Инвестиционная оценка: инструменты и методы оценки любых активов / А. Дамодаран / Пер. с англ. – [2-е изд., испр.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 1341 с.

4. Івасів І. Б. Економічна модель аналізу результативності управління в контексті вартісно-орієнтованого банківського менеджменту / І. Б. Івасів // Фінанси, облік і аудит. – 2009. – № 14. – С. 88 – 101.

5. Коупленд Т. Стоимость компании: оценка и управление / Т. Коупленд / Пер. с англ. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 1999. – 576 с.

6. Красюк І. В. Аналіз теоретичного підґрунтя визначення вартості бізнесу / І. В. Красюк // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Вип. 265 : У 9 т. – Т. III. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – С. 757 – 769.

7. Никонова І. А. Стратегия и стоимость коммерческого банка / / И. А. Никонова, Р. Н. Шамгунова. – 2-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 304 с.

8. Роуз П. Банковский менеджмент / П. Роуз / Пер. с англ. – М. : Дело, 1997. – 743 с.

9. Уолш К. Ключові фінансові показники. Аналіз та управління розвитком підприємства / К. Уолш / Пер. з англ. – К. : Все-світ ; Наук. думка, 2001. – 367 с.

Науковий керівник – Васильєва Т. А., доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри «Банківська справа» Української академії банківської справи Національного банку України (Суми)

REFERENCES

- Adams, M., and Rudolf, M. "A new approach to the valuation of banks." *WHU: Dresdner Bank Working Paper*, no. 24 (2006).

Damodaran, A. *Investitsionnaia otsenka: Instrumenty i metody otsenki liubykh aktivov* [Investment Valuation: Tools and methods of assessment of any assets]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.

Griaznova, A. G., Fedotova, M. A., and Lenskaia, S. A. *Otsenka biznesa* [Business Valuation]. Moscow: Finansy i statistika, 2002.

Ivasiv, I. B. "Ekonomichna model analizu rezultatyvnosti upravlinnia v konteksti vartisno-orientovanoho bankivskoho menedzhmentu" [The economic model analysis of effectiveness within the context of value-oriented bank management]. *Finansy, oblik i audyt*, no. 14 (2009): 88-101.

Kouplend, T. *Stoimost kompanii: otsenka i upravlenie* [Company Value: Assessment and Management]. Moscow: Olimp-Biznes, 1999.

Krasiuk, I. V. "Analiz teoretychnoho pidgruntia vyznachennia vartosti biznesu" [The analysis of the theoretical basis for determining the cost of business]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, vol. III, no. 265 (2010): 757-769.

Nikonova, I. A., and Shamgunova, R. N. *Strategiia i stoimost kommercheskogo banka* [Strategy and the cost of commercial bank]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.

Rouz, P. *Bankovskiy menedzhment* [Bank management]. Moscow: Delo, 1997.

Uolsh, K. *Kliuchovi finansovi pokaznyky. Analiz ta upravlinnia rozvytkom pidpriemstva* [Key financial indicators. Analysis and development management company]. Kyiv: Vseuvyto; Naukova dumka, 2001.

УДК 338.264

СТРУКТУРНЫЕ ВЗАИМОСВЯЗИ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ПЛАНОВ В СИСТЕМЕ ИЕРАРХИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ

© 2015 КОЗЫРЬ-ЧЕПУРНАЯ М. А.

УДК 338.264

Козырь-Чепурная М. А. Структурные взаимосвязи стратегических планов в системе иерархического планирования реструктуризации предприятий
Целью статьи является определение основных позиций плана, по которым должна обеспечиваться согласованность всех планов в системе многоуровневого иерархического непрерывного планирования, разработка методологических положений и методических приемов обеспечения их согласованности на высших уровнях стратегического планирования, определение вопросов и задач, подлежащих обязательному рассмотрению и решению при построении систем иерархического планирования. Показано, что обязательным условием функционирования таких систем является конструкционная (структурная) согласованность всех планов в системе, обеспечение которой может базироваться на представлениях о стратегии, стратегических, тактических и оперативных планах как о планах, имеющих идентичную структуру и различающихся уровнем детализации основных компонент; на унификации элементов описания каждой из типовых компонент плана и комплексе иерархически упорядоченных классификаторов. На основе указанных представлений обоснована примерная структура стратегии предприятия как плана высшего уровня иерархии и определены задачи дальнейшего исследования, подлежащие решению для методического обеспечения декомпозиции корпоративной стратегии в комплексе стратегий по основным видам деятельности предприятия.

Ключевые слова: реструктуризация предприятий, стратегическое управление, иерархическое планирование, методическое обеспечение.

Табл.: 1. **Библ.:** 23.

Козырь-Чепурная Мария Анатольевна – экономист, ООО «Научно-инженерный центр управляющей компании «РейлТрансХолдинг» (ул. Волгоградская, 24, Донецкая обл., Мариуполь, 87502, Украина)
E-mail: niz.office@ukrth.com

УДК 338.264

Козыр-Чепурна М. А. Структурні взаємозв'язки стратегічних планів у системі ієрархічного планування реструктуризації підприємств

Метою статті є визначення основних позицій плану, за якими повинна забезпечуватись узгодженість всіх планів у системі багаторівневого ієрархічного планування, розробка методологічних положень і методичних прийомів забезпечення їх узгодження на вищих рівнях стратегічного планування, визначення питань і завдань, що підлягають обов'язковому розгляду і вирішенню при побудові систем ієрархічного планування. Показано, що обов'язковою умовою функціонування таких систем є конструкційна (структурна) узгодженість всіх планів у системі, забезпечення якої може базуватися на уявленнях про стратегію, стратегічні, тактичні та оперативні плани як такі, що мають ідентичну структуру і розрізняються рівнем деталізації основних компонент; на уніфікації елементів опису кожної з типових компонент плану і комплексі ієрархічно впорядкованих класифікаторів. На основі вказаних уявлень обґрунтовано приблизну структуру стратегії підприємства як плану вищого рівня ієрархії та визначено завдання подальшого дослідження, що підлягають вирішенню для методичного забезпечення декомпозиції корпоративної стратегії в комплексі стратегій за основними видами діяльності підприємства.

Ключові слова: реструктуризація підприємств, стратегічне управління, ієрархічне планування, методичне забезпечення.

Табл.: 1. **Бібл.:** 23.

Козыр-Чепурна Марія Анатоліївна – економіст, ТОВ «Науково-інженерний центр керуючої компанії «РейлТрансХолдинг» (вул. Волгоградська, 24, Донецька обл., Маріуполь, 87502, Україна)
E-mail: niz.office@ukrth.com

UDC 338.264

Kozyr-Chepurna M. A. Structural Relationships of Strategic Plans in the System of Hierarchical Planning for Restructuring the Enterprise

The article is aimed to define the main lines of the plan, which should provide the consistency of all the plans in the system of the multilevel, hierarchical and continuous planning, elaborate methodological guidelines and methodological techniques to ensure their consistency at the highest levels of strategic planning, identify the issues and tasks that are subject to mandatory consideration and deciding when building the systems of hierarchical planning. A necessary condition for the functioning of such systems must be the constructional (structural) consistency across all plans in the system, the provision of which may be based on assumptions about strategy, strategic, tactical and operational plans as the plans, which have an identical structure and different levels of detail for the main components; on standardization of the describing items of each typical component and on complex of the hierarchically structured classifiers. On the basis of these submissions, an approximate structure of enterprise's strategy as a top level hierarchy plan has been substantiated and the targets for further research have been determined, which are to be addressed for the methodological supporting the decomposition of corporate strategy in the complex of strategies by the main types of enterprise's activity.

Key words: restructuring of enterprises, strategic management, hierarchical planning, methodological support.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 23.

Kozyr-Chepurna Mariia A. – Economist, Scientific and Engineering Center of the Management Company «RailTransHolding» (vul. Volgogradska, 24, Donetsk region, Mariupol, 87502, Ukraine)
E-mail: niz.office@ukrth.com

Damodaran, A. *Investitsionnaia otsenka: Instrumenty i metody otsenki liubykh aktivov* [Investment Valuation: Tools and methods of assessment of any assets]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.

Griaznova, A. G., Fedotova, M. A., and Lenskaia, S. A. *Otsenka biznesa* [Business Valuation]. Moscow: Finansy i statistika, 2002.

Ivasiv, I. B. "Ekonomichna model analizu rezultatyvnosti upravlinnia v konteksti vartisno-orientovanoho bankivskoho menedzhmentu" [The economic model analysis of effectiveness within the context of value-oriented bank management]. *Finansy, oblik i audyt*, no. 14 (2009): 88-101.

Kouplend, T. *Stoimost kompanii: otsenka i upravlenie* [Company Value: Assessment and Management]. Moscow: Olimp-Biznes, 1999.

Krasiuk, I. V. "Analiz teoretychnoho pidgruntia vyznachennia vartosti biznesu" [The analysis of the theoretical basis for determining the cost of business]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, vol. III, no. 265 (2010): 757-769.

Nikonova, I. A., and Shamgunova, R. N. *Strategiia i stoimost kommercheskogo banka* [Strategy and the cost of commercial bank]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.

Rouz, P. *Bankovskiy menedzhment* [Bank management]. Moscow: Delo, 1997.

Uolsh, K. *Kliuchovi finansovi pokaznyky. Analiz ta upravlinnia rozvytkom pidpriemstva* [Key financial indicators. Analysis and development management company]. Kyiv: Vseuvyto; Naukova dumka, 2001.

УДК 338.264

СТРУКТУРНЫЕ ВЗАИМОСВЯЗИ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ПЛАНОВ В СИСТЕМЕ ИЕРАРХИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ

© 2015 КОЗЫРЬ-ЧЕПУРНАЯ М. А.

УДК 338.264

Козырь-Чепурная М. А. Структурные взаимосвязи стратегических планов в системе иерархического планирования реструктуризации предприятий
Целью статьи является определение основных позиций плана, по которым должна обеспечиваться согласованность всех планов в системе многоуровневого иерархического непрерывного планирования, разработка методологических положений и методических приемов обеспечения их согласованности на высших уровнях стратегического планирования, определение вопросов и задач, подлежащих обязательному рассмотрению и решению при построении систем иерархического планирования. Показано, что обязательным условием функционирования таких систем является конструкционная (структурная) согласованность всех планов в системе, обеспечение которой может базироваться на представлениях о стратегии, стратегических, тактических и оперативных планах как о планах, имеющих идентичную структуру и различающихся уровнем детализации основных компонент; на унификации элементов описания каждой из типовых компонент плана и комплексе иерархически упорядоченных классификаторов. На основе указанных представлений обоснована примерная структура стратегии предприятия как плана высшего уровня иерархии и определены задачи дальнейшего исследования, подлежащие решению для методического обеспечения декомпозиции корпоративной стратегии в комплексе стратегий по основным видам деятельности предприятия.

Ключевые слова: реструктуризация предприятий, стратегическое управление, иерархическое планирование, методическое обеспечение.

Табл.: 1. **Библ.:** 23.

Козырь-Чепурная Мария Анатольевна – экономист, ООО «Научно-инженерный центр управляющей компании «РейлТрансХолдинг» (ул. Волгоградская, 24, Донецкая обл., Мариуполь, 87502, Украина)
E-mail: niz.office@ukrth.com

УДК 338.264

Козыр-Чепурна М. А. Структурні взаємозв'язки стратегічних планів у системі ієрархічного планування реструктуризації підприємств

Метою статті є визначення основних позицій плану, за якими повинна забезпечуватись узгодженість всіх планів у системі багаторівневого ієрархічного планування, розробка методологічних положень і методичних прийомів забезпечення їх узгодження на вищих рівнях стратегічного планування, визначення питань і завдань, що підлягають обов'язковому розгляду і вирішенню при побудові систем ієрархічного планування. Показано, що обов'язковою умовою функціонування таких систем є конструкційна (структурна) узгодженість всіх планів у системі, забезпечення якої може базуватися на уявленнях про стратегію, стратегічні, тактичні та оперативні плани як такі, що мають ідентичну структуру і розрізняються рівнем деталізації основних компонент; на уніфікації елементів опису кожної з типових компонент плану і комплексі ієрархічно впорядкованих класифікаторів. На основі вказаних уявлень обґрунтовано приблизну структуру стратегії підприємства як плану вищого рівня ієрархії та визначено завдання подальшого дослідження, що підлягають вирішенню для методичного забезпечення декомпозиції корпоративної стратегії в комплексі стратегій за основними видами діяльності підприємства.

Ключові слова: реструктуризація підприємств, стратегічне управління, ієрархічне планування, методичне забезпечення.

Табл.: 1. **Бібл.:** 23.

Козыр-Чепурна Марія Анатоліївна – економіст, ТОВ «Науково-інженерний центр керуючої компанії «РейлТрансХолдинг» (вул. Волгоградська, 24, Донецька обл., Маріуполь, 87502, Україна)
E-mail: niz.office@ukrth.com

UDC 338.264

Kozyr-Chepurna M. A. Structural Relationships of Strategic Plans in the System of Hierarchical Planning for Restructuring the Enterprise

The article is aimed to define the main lines of the plan, which should provide the consistency of all the plans in the system of the multilevel, hierarchical and continuous planning, elaborate methodological guidelines and methodological techniques to ensure their consistency at the highest levels of strategic planning, identify the issues and tasks that are subject to mandatory consideration and deciding when building the systems of hierarchical planning. A necessary condition for the functioning of such systems must be the constructional (structural) consistency across all plans in the system, the provision of which may be based on assumptions about strategy, strategic, tactical and operational plans as the plans, which have an identical structure and different levels of detail for the main components; on standardization of the describing items of each typical component and on complex of the hierarchically structured classifiers. On the basis of these submissions, an approximate structure of enterprise's strategy as a top level hierarchy plan has been substantiated and the targets for further research have been determined, which are to be addressed for the methodological supporting the decomposition of corporate strategy in the complex of strategies by the main types of enterprise's activity.

Key words: restructuring of enterprises, strategic management, hierarchical planning, methodological support.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 23.

Kozyr-Chepurna Mariia A. – Economist, Scientific and Engineering Center of the Management Company «RailTransHolding» (vul. Volgogradska, 24, Donetsk region, Mariupol, 87502, Ukraine)
E-mail: niz.office@ukrth.com

Несмотря на большое количество научных публикаций по проблеме стратегического планирования, к числу основных факторов, сдерживающих его внедрение в плановую практику отечественных промышленных предприятий, следует отнести недостаточный уровень методической проработки многих этапов и процедур. Необходимость оперирования при описании методик составления стратегических планов неоднозначно или неточно определенными понятиями, многочисленность задач и методов их решения, допускающих различное толкование и применение, ставит результаты стратегического планирования в зависимость от опыта, интуиции и квалификации управленческого персонала, что приводит к нарушению принципа повторяемости и свидетельствует о несовершенстве методик разработки стратегических планов вследствие недостаточного уровня их формализации [14, 20].

Актуальность совершенствования методического обеспечения стратегического планирования на предприятиях существенно повышается в условиях построения систем многоуровневого иерархического, непрерывного, скользящего планирования, разработка которых требует глубокой структурной (конструкционной, т. е. на уровне конструкции системы) совместимости (согласованности) планов различных иерархических уровней, а также планов смежных временных периодов каждого уровня иерархии планов [4, 5, 19, 20]. В научной литературе указанные вопросы как самостоятельные не исследуются. Теоретические проблемы иерархического и/или скользящего планирования рассматриваются либо на методологическом, содержательном уровне (см, например, [3, 7, 8, 12, 15]), либо в рамках экономико-математических построений применительно к задачам календарно-производственного планирования [9, 16, 21, 22], в которых структура системы планов и порядок их сопряжения, как и собственно математические постановки задач планирования, предельно упрощены. При этом вопросы обеспечения конструкционной совместимости планов практически не рассматриваются.

Целью настоящей статьи является выявление основных позиций плана, по которым должна обеспечиваться согласованность всех планов в системе, разработка методологических положений и методических приемов обеспечения их согласованности на высших уровнях стратегического планирования, определение вопросов (задач), подлежащих обязательному рассмотрению (решению) при построении многоуровневых систем планирования.

Для достижения указанных целей в основу разработки систем стратегического планирования предприятий положим принцип единообразного представления планов всех иерархических уровней, включая уровень стратегии. Возможность применения этого принципа базируется на толковании произвольного плана как порядка осуществления комплекса действий (работ, мероприятий), направленных на достижение общей цели, определяющий последовательность, сроки и необходимые ресурсы для их выполнения [11], а также исполнителей указанных действий [18] и определении, а также

соответствующем представлении в системе планов, стратегии как общего плана (замысла) по реструктуризации предприятия, определяющего общие цели такой деятельности, основные направления (идею способов) достижения этих целей, временные и ресурсные рамки их достижения в непосредственной увязке с прогнозируемым состоянием внешней среды [6, 13, 18]. Из такого понимания плана вообще и стратегии в частности непосредственно следует необходимость соответствия систем иерархического планирования развития, а в общем случае, деятельности предприятий, как минимум, следующим условиям.

Во-первых, план любого иерархического уровня должен включать в себя такие компоненты, как:

- ✦ объект планирования;
- ✦ цель (цели);
- ✦ мероприятия (работы);
- ✦ порядок выполнения работ;

(последние две компоненты эквивалентны перечню работ с указанием порядка их выполнения, т. е. упорядоченной совокупности работ);

- ✦ исполнители работ;
- ✦ перечень и характеристики ресурсов, необходимых для выполнения работ;
- ✦ ресурсные ограничения;
- ✦ временные характеристики и сроки выполнения работ;
- ✦ прочие временные ограничения;
- ✦ характеристика (параметры, показатели) состояния объекта планирования (предприятия и/или его составляющих);
- ✦ характеристика (будущего) состояния внешней экономической среды, в которой функционирует предприятие.

Во-вторых, основное отличие планов различных иерархических уровней должно заключаться в уровне детализации описания указанных компонент планов.

В-третьих, базисом структурной совместимости планов разных иерархических уровней и временных периодов должна служить система иерархически структурированных классификаторов всех составляющих плана и элементов их описания, к числу которых относятся показатели, единицы измерения и т. п.

Соблюдение указанных требований позволяет представить процесс стратегического планирования на начальном этапе как процесс разработки стратегии развития предприятия и ее последовательной декомпозиции (трансформации в планы нижестоящих уровней системы планов) во времени, а также в разрезе всех компонент планов и элементов их описаний, а в дальнейшем – как процесс корректировки всей системы планов «сверху – вниз» и/или «снизу – вверх» в зависимости от места возникновения и характера причин, обуславливающих необходимость корректировки. При этом здесь важно отметить, что в рамках концепции скользящего планирования процесс разработки любого плана следующего временного периода также представляет собой, в значительной степени, корректировку плана предшествующего периода, так как

включает в себя две взаимосвязанные составляющие: корректировку плана на общий для обоих (смежных по времени) планов временный период с учетом фактического выполнения плана и изменений внешних условий и определение плановых заданий (плана) на вновь добавляемый временной подпериод планирования.

Такой подход предъявляет строго определенные требования к формулировке стратегии как к исходному пункту разработки всей иерархически упорядоченной системы планов. Независимо от методов разработки стратегии предприятия в ней должны быть определены все отмеченные выше компоненты плана в тесной увязке между собой. Для решения этой задачи необходимо разработка языка (способов) описания всех элементов плана.

Рассмотрим эти вопросы более детально в разрезе основных компонент плана и элементов, необходимых для их описания.

Объект планирования. Объектом стратегического планирования на высшем уровне иерархии планов, т. е. на уровне стратегии, является компания (предприятие) в целом. В качестве объектов планирования нижестоящего уровня в стратегическом управлении обычно рассматривают стратегические хозяйственные единицы (стратегические единицы бизнеса) [2]. В зависимости от структуры компании это могут быть хозяйственно самостоятельные предприятия (группы предприятий) либо структурные подразделения предприятия. Объекты планирования планов нижестоящих уровней должны определяться структурой предприятия (упомянутым выше классификатором структурных подразделений предприятия), описание которой должно быть адаптировано для нужд иерархического планирования.

Для отдельных хозяйственно самостоятельных предприятий в качестве альтернативы этому подходу к структуризации объектов планирования можно рассматривать практику структуризации самих стратегий, в соответствии с которой различают следующие три типа (иерархических уровней) стратегий: корпоративную, деловые и функциональные стратегии [16]. Анализ содержания указанных стратегий позволяет рекомендовать в качестве структурных составляющих стратегии предприятия в целом стратегии по направлениям деятельности предприятия (такие стратегии обычно ассоциируются с функциональными стратегиями и в настоящем исследовании рассматриваются в качестве стратегий второго иерархического уровня), а соответствующие подсистемы предприятия (подсистемы производства, материально-технического снабжения и сбыта, организации и управления и другие) – как объекты планирования (структурные подразделения предприятия) второго уровня иерархии.

Требования к описанию объектов планирования диктуются другими компонентами плана и поэтому будут рассмотрены ниже после обсуждения соответствующих компонент.

Время. Обязательным требованием, предъявляемым к любому плану, является его привязка ко времени. В планировании общая совокупность всевозможных плановых периодов хорошо известна, а их взаимосвя-

зи очевидны. Это смена, сутки, неделя, декада, месяц, квартал, полугодие, год, периоды, кратные году. Однако при разработке системы планирования для конкретного предприятия, с учетом характерного времени управляемых процессов на этом предприятии и/или в отрасли, на основе общей иерархии временных периодов необходимо разработать адекватную данному предприятию иерархию плановых периодов, которая впоследствии определит периодичность расчета и временную структуру каждого плана системы планов.

Очевидно, верхнему уровню системы планов любого предприятия должен соответствовать период, определяемый *горизонтом стратегического планирования*, который, в свою очередь, предопределяется характерным временем наиболее длительных процессов на предприятии, в отрасли и рыночной среде. Для средних и крупных предприятий машиностроения горизонт планирования может составлять 5, 10 и более лет.

Исчисление времени, включая выбор единиц измерения, в экономике также не вызывает вопросов.

Мероприятие (работа). Важнейшими признаками любого мероприятия, работы (в настоящем исследовании для признаков основных компонент плана используется термин «элемент описания») в календарном планировании являются прежде всего временные признаки каждой работы в отдельности и всего комплекса работ в целом. Для отдельно взятой работы такими признаками являются *длительность* или *трудоемкость*, *сроки начала* и *завершения работы* (значения последних обычно определяются как результат разработки плана). Для совокупности работ, помимо указанных выше, важнейшим атрибутом является возможный *порядок выполнения работ*, характеризующий возможность начала выполнения той или иной работы в зависимости от выполнения, обычно окончания, некоторых других работ.

Одним из общепринятых способов отражения упорядоченной совокупности работ в планировании является язык сетевых графов [10]. В простейшем случае сетевой граф может состоять из одной обобщенной работы. Язык сетевых графов хорошо приспособлен к задачам декомпозиции работ, решение которых является обязательным при декомпозиции планов вышестоящего иерархического уровня на планы нижестоящего уровня. Для декомпозиции комплекса мероприятий плана произвольного уровня иерархии достаточно каждому из этих мероприятий поставить в соответствие одноуровневый сетевой граф работ, выполнение всей совокупности которых эквивалентно выполнению декомпозируемого мероприятия в целом.

Очевидны в этом случае и условия согласованности временных характеристик каждой работы вышестоящего уровня с комплексом обеспечивающих ее выполнение мероприятий нижестоящего уровня (*базовые временные ограничения*):

- ✦ сроки начала выполнения комплекса работ нижестоящего уровня не должны предшествовать срокам начала выполнения декомпозируемой работы (работы верхнего уровня);

- ✦ сроки окончания всего комплекса работ не должны превышать сроки окончания работы верхнего уровня;
- ✦ длительность/трудоемкость выполнения всего комплекса работ не должна превышать длительность/трудоемкость ассоциированной с ним работы верхнего уровня.

Соблюдение этих условий должно обеспечиваться на этапе разработки планов, представляющей собой самостоятельную научно-исследовательскую задачу.

Другой группой признаков, характеризующих мероприятия как структурные элементы плана, являются абсолютные либо удельные *затраты основных факторов производства* (производственные площади, технологическое оборудование, материальные и трудовые ресурсы), финансовых, информационных и прочих нематериальных ресурсов. О таких факторах с целью общности будем говорить как о факторах выполнения произвольной работы либо ресурсах (в самом широком смысле), необходимых для выполнения данной работы.

Исчисление уровня указанных признаков неразрывно связано с таким признаком, как *объем* (также в широком смысле) выполнения работы. В качестве примеров данного признака могут служить объемы производства продукции для такой работы, как «производство продукции», либо масштабы реализации инвестиционного проекта для проектов, допускающих варьирование и выбор масштаба [1], если под обобщенной работой понимать комплекс мероприятий по реализации проекта.

Ресурсы. Для обеспечения структурной согласованности планов различных иерархических уровней необходима разработка классификаторов указанных факторов, иерархическая структура которых должна соответствовать по количеству уровней структуре планов. Тогда декомпозиция работы произвольного плана каждого уровня, за исключением нижнего, может, в случае необходимости, сопровождаться соответствующей детализацией описания всех элементов каждой работы нижестоящего уровня.

Очевидно, обязательной задачей, подлежащей решению при разработке каждого из планов системы, является задача определения перечня факторов/ресурсов (а также элементов описания), обеспечивающих описание работы с необходимой степенью полноты. В разрезе указанных перечней должны формироваться *базовые ресурсные ограничения* планов. К таким ограничениям относятся ограничения, налагаемые на объемы использования ресурсов при выполнении плановых заданий и отражающие соотношение затрат ресурсов и имеющих у объекта планирования запасов указанных ресурсов.

Исполнители. Под исполнителями в стратегическом планировании следует понимать структурные подразделения предприятия либо предприятие в целом. Понятие исполнителей неразрывно связано с понятием работы (мероприятия). Состав исполнителей и их иерархическая упорядоченность должны быть согласованы со способом структурирования работ, а признаки исполнителей играют определяющую роль при форми-

ровании ресурсных и временных ограничений в процессе разработки планов. С учетом этого понятие исполнителя не следует отождествлять с понятием лица, ответственного за выполнение планового задания (мероприятия), т. е. с понятием ответственного исполнителя. Несмотря на важную роль выбора ответственных исполнителей, задача их назначения в планировании является вторичной и обусловленной, в общем случае, содержанием самих планов.

Цель. В стратегическом управлении можно выделить две теоретические позиции относительно соотношения цели и плана. В соответствии с одной из них цель рассматривается как самостоятельный объект стратегического управления, а план (программа) представляет собой комплекс мероприятий, направленных на достижение данной цели. Вторая позиция, опирающаяся на концепцию стратегии как обобщенного плана – плана максимально высокого уровня общности, рассматривает цели как неотъемлемую компоненту самого плана. По нашему убеждению, глубокого противоречия между обоими представлениями нет, однако вторая концепция представляется более гармоничной в силу следующих обстоятельств.

Анализ любой из типовых стратегических целей компаний, хорошо известных из научной литературы по стратегическому управлению, показывает, что цель – это не только и не столько желаемое состояние объекта управления, сколько вполне определенное условие, налагаемое на состояние данного объекта. В самом деле, цель предприятия занять определенную долю рынка конкретной продукции означает не что иное как условие, в соответствии с которым доля рынка данного предприятия на определенный момент в будущем не должна быть ниже целевой. Точно так же стратегическая цель, предусматривающая освоение предприятием новой продукции и выход на рынок этой продукции, эквивалентна условиям, налагаемым на будущий ассортимент выпуска и реализации продукции.

Очевидно, что при разработке стратегических планов подобные условия должны быть представлены в явном виде, что и указывает на то, что цели являются обязательной компонентой таких планов.

Более важным для настоящего исследования, однако, является то, что цели должны формулироваться в терминах состояния предприятия и внешней экономической среды, т. е. эти компоненты планов также должны быть структурно совместимыми между собой на уровне каждого элемента описания. С позиций описания (задания) плановых целей это означает требование его совместимости с описанием состояния предприятия и внешней среды.

Таким образом, в рамках концепции иерархического планирования описание состояния предприятий и внешней среды должны быть иерархически упорядоченными в полном соответствии с иерархией планов и структурой всех компонент плана и описаний их элементов.

Объект планирования: параметры состояния. Совместимость всех компонент плана достигается на уровне и за счет совместимости элементов описания

его компонент. Это утверждение имеет самое непосредственное отношение к описанию состояния предприятия и, как будет показано далее, к описанию состояния внешней экономической среды, в которой функционирует предприятие.

Из структуры описания произвольной работы, отмеченной выше, следует, в частности, что в описании предприятия (как и всех других объектов планирования более низких иерархических уровней) должны быть отражены структура и состояние основного капитала, материальных и нематериальных ресурсов и персонала, т. е. основных факторов хозяйственной деятельности. При этом естественно, что классификаторы указанных элементов описания предприятия должны быть едиными как для описания работ, так и для описания объектов планирования. То же справедливо и в отношении соответствующих показателей, характеризующих состояние объектов планирования, и единиц измерения указанных показателей.

Соблюдение этих условий создает необходимые предпосылки для корректной формулировки всей совокупности ограничений, налагаемых на планы и подлежащих учету при их разработке и оптимизации. Базовыми среди таких ограничений являются ограничения на использование общих для многих работ факторов хозяйственной деятельности, включая материальные, финансовые и трудовые ресурсы. Как было отмечено выше, выполнение этих условий является обязательным также и для формулировки целей как одной из компонент любого плана. Поскольку развитие предприятия может затрагивать все аспекты его устройства и деятельности, задача формулирования целей развития предполагает решение и вопросов адекватного возможным целям отражения состояния предприятий.

Внешняя среда: параметры состояния. Необходимость отражения в планах состояния внешней среды обусловлена природой стратегических целей развития предприятия, среди которых преобладают цели, фиксирующие желаемое (целевое, плановое) положения предприятия в конкурентной среде. В рамках многоуровневого иерархического планирования представление внешней среды в планах должно быть также иерархически структурированным.

Вследствие разнообразия целей развития предприятий в целом и их реструктуризации в частности, а также многоплановости описания предприятий и внешней среды их функционирования разработка универсальных, типовых классификаторов указанных объектов представляется весьма проблематичной. Однако принцип многоуровневого иерархического описания и для этих объектов остается ключевым.

Стратегия (план высшего уровня). Представление процесса разработки системы планов как процесса декомпозиции плана верхнего уровня иерархии – стратегии, в полном соответствии с идеологией системного анализа сложных проблем, позволяет снять какие-либо ограничения по степени детализации описания самой стратегии, разрабатывать стратегию в обобщенном виде и в форме, максимально приспособленной

(удобной) для последующей ее декомпозиции в планы нижестоящих уровней. Такой подход позволяет также существенно упростить подбор подходящих методов решения задач, включая задачи анализа и прогнозирования, на решениях которых базируется формирование и обоснование стратегии.

С учетом изложенного выше на верхнем уровне стратегического планирования предлагается разрабатывать стратегию в максимально агрегированном виде (см. примерную структуру в табл. 1), добиваясь формально строгого представления каждой компоненты стратегии и стратегии в целом.

Приведенная в табл. 1 примерная структура стратегии развития предприятия по сути предопределяет и полный перечень задач, подлежащих решению на (первом) этапе стратегического планирования. Это задачи:

- ✦ анализ текущего состояния предприятия и уяснение проблемы;
- ✦ выбор уровня описания состояния предприятия и внешней среды его функционирования;
- ✦ прогнозирование состояния внешней среды;
- ✦ целеполагание (задача определения целей развития предприятия);
- ✦ обоснование горизонта планирования и, следовательно, планового периода;
- ✦ определение способа достижения цели (комплекс соответствующих мероприятий);
- ✦ оценка имеющихся у предприятия ресурсов (или ресурсов, которые могут быть привлечены для выполнения плана) и предполагаемых затрат ресурсов;
- ✦ формирование временных и ресурсных ограничений либо оценка обеспеченности комплекса мероприятий временными и прочими ресурсами.

Отмеченные задачи являются традиционными для стратегического планирования, для решения которых существуют различные подходы и методы. С учетом рекомендуемого выше агрегированного подхода к разработке стратегии на высшем уровне иерархии стратегических планов при выборе конкретных методов решения указанных задач следует отдавать предпочтение неформальным экспертным методам анализа и принятия решений.

ВЫВОДЫ

Реструктуризация промышленных предприятий, как и процесс их развития в целом, является непрерывным процессом, затрагивающим, в общем случае, все стороны деятельности предприятий и содержащим стратегическую, тактическую и оперативную составляющие. В силу этого наиболее адекватной природе указанных процессов является концепция многоуровневого иерархического непрерывного скользящего планирования, предусматривающая разработку и систематическую корректировку целой системы планов каждого уровня иерархии и структурной составляющей предприятия.

Обязательным условием функционирования таких систем планирования является конструктивная (структурная) согласованность всех планов в системе и наличие методического инструментария планирования, обеспечивающего согласованность на этапах первичной

Примерная структура стратегии развития (реструктуризации) предприятия

Компонента	Элементы описания (или их значения)
Объект планирования	Предприятие в целом
Параметры состояния предприятия	Наборы значений показателей S_0 и S^1
Параметры состояния внешней среды	Наборы значений показателей X
Цель	Общая формула: перевод предприятия из состояния S_0 в состояние S^1 в среде X (S_0, S^1, X – векторы параметров состояния предприятия на начало и конец планового периода и состояния внешней среды соответственно)
Плановый период	Горизонт стратегического планирования
Комплекс мероприятий	<i>Состав:</i> единственная обобщенная работа <i>Порядок выполнения:</i> не определен <i>Длительность:</i> длительность планового периода <i>Сроки:</i> «Н» + длительность работы («Н» – плановый срок начала реализации мероприятий)
Временные ограничения	В пределах планового периода
Исполнители	Предприятие
Ресурсы	Основной капитал, материальные ресурсы, труд, финансовые ресурсы
Затраты ресурсов	Укрупненные оценки затрат ресурсов каждого вида (<i>Оценки могут отсутствовать при наличии ресурсных ограничений.</i>)
Запасы ресурсов	Укрупненные оценки объемов ресурсов каждого вида, которые имеются в наличии и/или могут быть привлечены к выполнению мероприятий по достижению целей (<i>Оценки могут отсутствовать при наличии ресурсных ограничений.</i>)
Ресурсные ограничения	Укрупненные оценки обеспеченности ресурсами мероприятий по достижению целей

разработки и последующей систематической корректировки планов.

Теоретической основой разработки систем иерархического планирования реструктуризации предприятий могут служить представления о стратегии, стратегических, тактических и оперативных планах как о планах, имеющих идентичную структуру и различающихся уровнем детализации основных компонент. В качестве таких компонент плана определены объект и период планирования, цели, мероприятия (работы), порядок их выполнения и исполнители, необходимые для выполнения работ ресурсы, ресурсные и временные ограничения, внешняя среда функционирования предприятия, а инструментами обеспечения структурной совместимости планов системы – унификация элементов описания каждой из компонент плана и комплекс иерархически упорядоченных классификаторов всех таких компонент и элементов их описания.

В рамках указанных представлений система планов должна изначально разрабатываться «сверху – вниз», начиная с уровня корпоративной стратегии, а затем подвергаться систематической корректировке (уточнению) «сверху – вниз» и/или «снизу – вверх» в зависимости от причин, вызывающих необходимость такой корректировки.

Иерархический принцип построения системы планов реструктуризации (развития) предприятий позволяет дифференцировать стратегический, тактический и оперативный уровни планирования, что дает возможность при разработке планов различных иерархических уровней подбирать наиболее подходящие методы решения возникающих на каждом уровне задач.

На стратегическом уровне планирования, благодаря механизму декомпозиции планов, в качестве плана высшего уровня иерархии предлагается рассматривать корпоративную стратегию в максимально укрупненном виде со строго определенным набором компонент, предопределяющим и полный перечень задач, подлежащий решению в процессе разработки стратегии.

Объектом дальнейших исследований в области методического инструментария иерархического планирования на стратегическом уровне являются весь спектр методических вопросов декомпозиции корпоративной стратегии в комплекс стратегий по основным видам деятельности предприятия, обеспечивающей композиционную согласованность указанных стратегий со стратегией высшего уровня иерархии и между собой. ■

ЛИТЕРАТУРА

- 1. Блех Ю.** Инвестиционные расчеты: модели и методы оценки инвестиционных проектов / Ю. Блех, У. Гетце / Пер. с нем. под ред. А. М. Чуйкина и Л. А. Галютина. – Калининград : Янтарный сказ, 1997. – 450 с.
- 2. Виханский О. С.** Менеджмент : учебник / О. С. Виханский, А. И. Нау-мов. – 3-е изд. – М. : Экономистъ, 2003. – 528 с.
- 3. Карпов А. А.** Бюджетирование как инструмент управления / А. А. Карпов. – М. : Результат и качество, 2003. – 356 с.
- 4. Козырь-Чепурная М. А.** Проблема согласования планов в системе иерархического планирования реструктуризации промышленных предприятий / Э. А. Рачковский, М. А. Козырь-Чепурная // Эффективна економіка. – 2013. – № 11 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2532>
- 5. Козырь-Чепурная М. А.** Согласование планов в системе скользящего планирования реструктуризации предприятий: временной аспект / М. А. Козырь-Чепурная // Наука и об-

разование без границ – 2013 : IX междунар. науч.-практ. конф., 7 – 15 декабря 2013 года. – Пшемьшль, 2013. – Т. 9. – С. 79 – 83.

6. Коленкова Н. О. Розробка конкурентних стратегій промислових підприємств на міжнародних ринках (на прикладі вагонобудування ВАТ «Азовмаш») : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Н. О. Коленкова. – Одеса, 2011. – 20 с.

7. Левченко О. П. Применение скользящего планирования на автотранспортных предприятиях (АТП) / О. П. Левченко // Экономика транспортного комплекса : сборник научных трудов. – 2013. – № 22. – С. 148 – 158.

8. Максименко Н. В. Внутрифирменное планирование : учебное издание / Н. В. Максименко. – Минск : Высшая школа, 2011. – 459 с.

9. Павлов А. А. Общая модель и методы иерархического планирования функционирования сложных организационно-производственных систем с ограниченными ресурсами / А. А. Павлов, Е. Б. Мисюра, О. В. Мельников, С. А. Рухани // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2005. – № 4. – С. 7 – 23.

10. Парубек Г. Э. Сетевое планирование и управление (Методы построения, расчетов и оптимизации сетевых графиков) / Г. Э. Парубек. – М. : Экономика, 1967. – 143 с.

11. План // [Tolslovar.ru](http://tolslovar.ru/p6966.html) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tolslovar.ru/p6966.html>

12. Побребняк Д. А. Использование скользящего планирования для обеспечения стабильности бизнес-процесса организации и управления капитальными ремонтами / Д. А. Побребняк, Г. А. Барышева // Известия Томского государственного университета. Социально-гуманитарные технологии. – 2014. – Т. 325. – № 6. – С. 120 – 127.

13. Савчук А. В. Определение инвестиционной стратегии. Конструктивный подход / А. В. Савчук // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємств та організація виробництва : зб. наук. праць Сумського державного університету. – 2002. – № 1-2. – С. 115 – 120.

14. Сердюк В. Н. Теоретические основы управления стратегическим развитием субъектов реального сектора экономики / В. Н. Сердюк // Экономика і організація управління. – 2008. – Вип. 4. – С. 13 – 27.

15. Сертаков А. К. От периодического к скользящему бюджетированию / А. К. Сертаков // Финансовый директор. – 2006. – № 6. – С. 15 – 27.

16. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : учебник для вузов / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд ; Пер. с англ. под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.

17. Трояновский В. М. Скользящее планирование развития макроэкономической системы / В. М. Трояновский // Автоматика и телемеханика. – 2002. – № 10. – С. 87 – 103.

18. Шпак С. О. Инструментарій формування цілей реструктуризації промислових підприємств : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / С. О. Шпак ; ІПРЕЕД НАН України. – Одеса, 2014. – 193 с.

19. Шпак С. А. Концепція неперервного скользящего иерархического планирования реструктуризации предприятия / С. А. Шпак // Вісник Хмельницького національного університету. – 2013. – № 3. – Т. 2. Економічні науки. – С. 177 – 182.

20. Шпак С. А. Системный анализ как инструмент адаптации зарубежного опыта реструктуризации промышленных предприятий / С. А. Шпак // Современный научный вестник. – 2012. – № 22 (134). – С. 67 – 80.

21. Bitran G. R. Production Planning / G. R. Bitran, D. Tirupati. – Sloan School of Management, Massachusetts Institute of Technology, 1989. – 124 p.

22. Yan H.-S. Hierarchical production planning with demand constraints / H.-S. Yan, X.-D. Zhang, M. Jiang // Computers and Industrial Engineering, 2004. – Vol. 46. – No. 3. – P. 533 – 551.

Научный руководитель – Литвиненко А. В., кандидат технических наук, директор ООО «Научно-инженерный центр управляющей компании «РЕЙЛТРАНСХОЛДИНГ» (Мариуполь)

REFERENCES

Blekh, Yu., and Gettse, U. *Investitsionnye raschety: modeli i metody otsenki investitsionnykh proektov* [Investment calculations: models and methods of evaluation of investment projects]. Kaliningrad: Yantarnyy skaz, 1997.

Bitran, G. R., and Tirupati, D. *Production Planning*: Sloan School of Management, Massachusetts Institute of Technology, 1989.

Karpov, A. A. *Biudzhetrovanie kak instrument upravleniia* [Budgeting as a management tool]. Moscow: Rezultat i kachestvo, 2003.

Kozyr-Chepurnaia, M. A. "Soglasovanie planov v sisteme skolziashchego planirovaniia restrukturizatsii predpriiatii: vremennyi aspekt" [Coordination of plans in the sliding planning restructuring: the temporal aspect]. *Nauka i obrazovanie bez granits – 2013*. Pshemyshl; 2013.79-83.

Kolenskova, N. O. "Rozrobka konkurentnykh stratehii promyslovnykh pidpriemstv na mizhnarodnykh rynkakh (na prykladi vahonobuduvannia VAT "Azovmash")" [Development of competitive strategies of industrial enterprises in international markets (for example, car building of "Azovmash")]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2011.

Levchenko, O. P. "Primenenie skolziashchego planirovaniia na avtotransportnykh predpriatiakh (ATP)" [The use of sliding planning on transport companies (TC)]. *Ekonomika transportnogo kompleksa*, no. 22 (2013): 148-158.

Maksimenco, N. V. *Vnutrifirmnoe planirovanie* [House planning]. Minsk: Vysheysyaia shkola, 2011.

Pavlov, A. A. et al. "Obshchaya model y metody ierarkhicheskogo planirovaniya funktsionirovaniya slozhnykh orhanizatsionno-proizvodstvennykh sistem s ogranichennymi resursami" [General model and methods of hierarchical planning functioning of complex organizational and production systems with limited resources]. *Sistemni doslidzhennia ta informatsiini tekhnologii*, no. 4 (2005): 7-23.

Parubek, G. E. *Setevoe planirovanie i upravlenie (Metody postroeniia, raschetov i optimizatsii setevykh grafikov)* [Network Planning and Management (Methods of construction, calculation and optimization of network schedules)]. Moscow: Ekonomika, 1967.

"Plan" [Plan]. [Tolslovar.ru](http://tolslovar.ru/p6966.html). <http://tolslovar.ru/p6966.html>

Pogrebniak, D. A., and Barysheva, G. A. "Ispolzovanie skolziashchego planirovaniia dlia obespecheniia stabilnosti biznes-protsessa organizatsii i upravleniia kapitalnymi remontami" [Using a sliding planning to ensure the stability of the business process organization and management overhaul]. *Izvestiia Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Sotsialno-gumanitarnye tekhnologii*, vol. 325, no. 6 (2014): 120-127.

Rachkovskiy, E. A., and Kozyr-Chepurnaia, M. A. "Problema soglasovaniya planov v sisteme ierarkhicheskogo planirovaniia restrukturizatsii promyshlennykh predpriyatii" [The problem of reconciling plans in the hierarchical planning the restructuring of industrial enterprises]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2532>

Savchuk, A. V. "Opredeleniye investitsionnoy strategii. Konstruktivnyi podkhod" [Determination of investment strategy. Constructive approach]. *Mekhanizm reholiuvannia ekonomiky, ekonomika pryrodokorystuvannia, ekonomika pidpriemstva ta orhanizatsiia vyrobnystva*, no. 1-2 (2002): 115-120.

Serdiuk, V. N. "Teoreticheskiye osnovy upravleniia strategicheskimi razvitiem subektov realnogo sektora ekonomiki" [Theoretical Foundations of Strategic Development actors of the real economy]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, no. 4 (2008): 13-27.

Sertakov, A. K. "Ot periodicheskogo k skolziashchemu biudzhetrovaniu" [From periodic to a rolling budgeting]. *Finansovy direktor*, no. 6 (2006): 15-27.

Shpak, S. O. "Instrumentarii formuvannia tsilei restrukturyzatsii promyslovnykh pidpriemstv" [Tools formation of industrial restructuring objectives]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2014.

Shpak, S. A. "Kontseptsii nepreryvno skolziashchego ierarkhicheskogo planirovaniia restrukturizatsii predpriyatii" [The concept of continuous sliding hierarchical planning enterprise restructuring]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 2, no. 3 (2013): 177-182.

Shpak, S. A. "Sistemnyy analiz kak instrument adaptatsii zarubezhnogo opyta restrukturyzatsii promyshlennykh predpriiatiy" [System analysis as a tool for adapting foreign experience of restructuring industrial enterprises]. *Sovremennyy nauchnyy vestnik*, no. 22 (134) (2012): 67-80.

Troianovskiy, V. M. "Skolziashee planirovanie razvitiia makroekonomicheskoy sistemy" [Moving macroeconomic development planning system]. *Avtomatika i telemekhanika*, no. 10 (2002): 87-103.

Tompson, A. A., and Striklend, A. Dzh. *Strategicheskyy menedzhment. Iskusstvo razrabotki i realizatsii strategii* [Strategic Management. Art of strategy development and implementation]. Moscow: Banki i birzhi; YuNITI, 1998.

Vikhanskiy, O. S., and Naumov, A. I. *Menedzhment* [Management]. Moscow: Ekonomist, 2003.

Yan, H. -S., and Zhang, X. -D. Jiang M. "Hierarchical production planning with demand constraints". *Computers and Industrial Engineering*, vol. 46, no. 3 (2004): 533-551.

УДК 657

ПРОБЛЕМИ АВТОМАТИЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

© 2015 ПАНЧУК І. П.

УДК 657

Панчук І. П. Проблеми автоматизації фінансової діяльності підприємств

Автоматизація управлінських функцій є невід'ємним елементом підприємництва в період розвитку інформаційних систем. Широкий діапазон програмних продуктів, що здійснюють автоматизацію обліку, аналізу, планування, зумовлює вибір та обґрунтування найефективніших з них, а також вимагає розробки пропозицій щодо їх удосконалення. Для цього у роботі використано загальнонауковий теоретичний підхід до моніторингу існуючих на ринку інформаційних систем управління підприємством. У результаті дослідження виявлено, що найбільш адаптованими до вітчизняного обліку та управління є програмні продукти фірми «1С». Проте навіть вони містять недоліки при автоматизації фінансової діяльності, що зумовило внесення пропозицій з їх удосконалення. Запропоновано напрями підвищення якості автоматизації обліку та аналізу. Причому якість останнього полягатиме в розробці окремого модуля до останньої версії платформи «1С: Підприємство».

Ключові слова: фінансова діяльність, облік, аналіз, програмний продукт, інформаційні системи управління підприємством, автоматизація.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Панчук Ілона Павлівна – здобувач, кафедра обліку і аудиту, Національний університет водного господарства та природокористування (вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: panchuk-ilona@ukr.net

УДК 657

Панчук И. П. Проблемы автоматизации финансовой деятельности предприятий

Автоматизация управленческих функций является неотъемлемым элементом предпринимательства в период развития информационных систем. Диапазон программных продуктов, осуществляющих автоматизацию учета, анализа, планирования, предопределяет выбор и обоснование более эффективных, а также требует разработки предложений по их усовершенствованию. Для этого в работе использован общенаучный теоретический подход к мониторингу существующих на рынке информационных систем управления предприятием. В результате исследования выявлено, что наиболее адаптированными к отечественному учету и управлению являются программные продукты фирмы «1С». Однако даже они содержат недостатки в автоматизации финансовой деятельности, что обусловило внесение предложений по их усовершенствованию. Предложены направления повышения качества автоматизации учета та анализа. Причем качество последнего будет заключаться в разработке отдельного модуля к последней версии платформы «1С: Предприятие».

Ключевые слова: финансовая деятельность, учет, анализ, программный продукт, информационные системы управления предприятием, автоматизация.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Панчук Илона Павловна – соискатель, кафедра учета и аудита, Национальный университет водного хозяйства и природопользования (ул. Соборная, 11, Ровно, 33028, Украина)

E-mail: panchuk-ilona@ukr.net

UDC 657

Panchuk I. P. Problems of Automation of Enterprises' Financial Activities

Automation of managerial functions is an integral part of the business in the time of developing information systems. Range of software products that provide automation of accounting, analysis, planning, determines the selection and support of more effective ones, and requires elaborating the proposals for their improvement. Taking this into consideration, in the paper was used a general scientific theoretical approach to monitoring of the information systems for management of enterprise, which are presented in the market. It has been discovered that the most adapted to domestic accounting and management are software products by the company «1С». However, even these products contain the shortcomings in the automation of financial activities, which gave a stimulus to make proposals for their improvement. Directions of improving the quality of automation related to accounting and analysis have been proposed. The quality of the latter will be the subject in developing a module to the latest platform version of the «1С: Enterprise».

Key words: financial activity, accounting, analysis, software product, information system for management of enterprise, automation.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 12.

Panchuk Ilona P. – Applicant, Department of Accounting and Audit, National University of Water Management and Natural Resources Use (vul. Soborna, 11, Rivne, 33028, Ukraine)

E-mail: panchuk-ilona@ukr.net

Результативність фінансової діяльності підприємств, незалежно від їх галузевої та територіальної приналежності, організаційно-правової форми власності, розмірів діяльності, залежить від макроекономічних факторів, ефективного процесу управління, а також від налагодженої роботи внутрішньо-організаційних структур.

Відповідальну місію щодо виконання облікових та аналітичних функцій управління, покладають на фінансовий структурний відділ, у тому числі бухгалтерію, швидкість та якість роботи яких напряму пов'язана із автоматизацією обробки господарських операцій. Автоматизація обліку та аналізу є необхідною складовою управління підприємством та його фінансовою діяль-

Shpak, S. A. "Sistemnyy analiz kak instrument adaptatsii zarubezhnogo opyta restrukturyzatsii promyshlennykh predpriiatiy" [System analysis as a tool for adapting foreign experience of restructuring industrial enterprises]. *Sovremennyy nauchnyy vestnik*, no. 22 (134) (2012): 67-80.

Troianovskiy, V. M. "Skolziashee planirovanie razvitiia makroekonomicheskoy sistemy" [Moving macroeconomic development planning system]. *Avtomatika i telemekhanika*, no. 10 (2002): 87-103.

Tompson, A. A., and Striklend, A. Dzh. *Strategicheskyy menedzhment. Iskusstvo razrabotki i realizatsii strategii* [Strategic Management. Art of strategy development and implementation]. Moscow: Banki i birzhi; YuNITI, 1998.

Vikhanskiy, O. S., and Naumov, A. I. *Menedzhment* [Management]. Moscow: Ekonomist, 2003.

Yan, H. -S., and Zhang, X. -D. Jiang M. "Hierarchical production planning with demand constraints". *Computers and Industrial Engineering*, vol. 46, no. 3 (2004): 533-551.

УДК 657

ПРОБЛЕМИ АВТОМАТИЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

© 2015 ПАНЧУК І. П.

УДК 657

Панчук І. П. Проблеми автоматизації фінансової діяльності підприємств

Автоматизація управлінських функцій є невід'ємним елементом підприємництва в період розвитку інформаційних систем. Широкий діапазон програмних продуктів, що здійснюють автоматизацію обліку, аналізу, планування, зумовлює вибір та обґрунтування найефективніших з них, а також вимагає розробки пропозицій щодо їх удосконалення. Для цього у роботі використано загальнонауковий теоретичний підхід до моніторингу існуючих на ринку інформаційних систем управління підприємством. У результаті дослідження виявлено, що найбільш адаптованими до вітчизняного обліку та управління є програмні продукти фірми «1С». Проте навіть вони містять недоліки при автоматизації фінансової діяльності, що зумовило внесення пропозицій з їх удосконалення. Запропоновано напрями підвищення якості автоматизації обліку та аналізу. Причому якість останнього полягатиме в розробці окремого модуля до останньої версії платформи «1С: Підприємство».

Ключові слова: фінансова діяльність, облік, аналіз, програмний продукт, інформаційні системи управління підприємством, автоматизація.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Панчук Ілона Павлівна – здобувач, кафедра обліку і аудиту, Національний університет водного господарства та природокористування (вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: panchuk-ilona@ukr.net

УДК 657

Панчук И. П. Проблемы автоматизации финансовой деятельности предприятий

Автоматизация управленческих функций является неотъемлемым элементом предпринимательства в период развития информационных систем. Диапазон программных продуктов, осуществляющих автоматизацию учета, анализа, планирования, предопределяет выбор и обоснование более эффективных, а также требует разработки предложений по их усовершенствованию. Для этого в работе использован общенаучный теоретический подход к мониторингу существующих на рынке информационных систем управления предприятием. В результате исследования выявлено, что наиболее адаптированными к отечественному учету и управлению являются программные продукты фирмы «1С». Однако даже они содержат недостатки в автоматизации финансовой деятельности, что обусловило внесение предложений по их усовершенствованию. Предложены направления повышения качества автоматизации учета та анализа. Причем качество последнего будет заключаться в разработке отдельного модуля к последней версии платформы «1С: Предприятие».

Ключевые слова: финансовая деятельность, учет, анализ, программный продукт, информационные системы управления предприятием, автоматизация.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Панчук Илона Павловна – соискатель, кафедра учета и аудита, Национальный университет водного хозяйства и природопользования (ул. Соборная, 11, Ровно, 33028, Украина)

E-mail: panchuk-ilona@ukr.net

UDC 657

Panchuk I. P. Problems of Automation of Enterprises' Financial Activities

Automation of managerial functions is an integral part of the business in the time of developing information systems. Range of software products that provide automation of accounting, analysis, planning, determines the selection and support of more effective ones, and requires elaborating the proposals for their improvement. Taking this into consideration, in the paper was used a general scientific theoretical approach to monitoring of the information systems for management of enterprise, which are presented in the market. It has been discovered that the most adapted to domestic accounting and management are software products by the company «1С». However, even these products contain the shortcomings in the automation of financial activities, which gave a stimulus to make proposals for their improvement. Directions of improving the quality of automation related to accounting and analysis have been proposed. The quality of the latter will be the subject in developing a module to the latest platform version of the «1С: Enterprise».

Key words: financial activity, accounting, analysis, software product, information system for management of enterprise, automation.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 12.

Panchuk Ilona P. – Applicant, Department of Accounting and Audit, National University of Water Management and Natural Resources Use (vul. Soborna, 11, Rivne, 33028, Ukraine)

E-mail: panchuk-ilona@ukr.net

Результативність фінансової діяльності підприємств, незалежно від їх галузевої та територіальної приналежності, організаційно-правової форми власності, розмірів діяльності, залежить від макроекономічних факторів, ефективного процесу управління, а також від налагодженої роботи внутрішньо-організаційних структур.

Відповідальну місію щодо виконання облікових та аналітичних функцій управління, покладають на фінансовий структурний відділ, у тому числі бухгалтерію, швидкість та якість роботи яких напряму пов'язана із автоматизацією обробки господарських операцій. Автоматизація обліку та аналізу є необхідною складовою управління підприємством та його фінансовою діяль-

ністю, результатом яких є формування якісної інформації, сприяючи покращенню її обробки на запити користувачів.

Проблеми автоматизації господарських операцій та впровадження інформаційних технологій розглянуто у працях О. М. Брадули [1], В. Ю. Городополова [2], С. В. Івахненкова [3], Є. Івченка [4], Я. В. Лабедзевич [5], Д. М. Марченка [6] та інших.

Незважаючи на різноманітність підходів щодо автоматизації процесів управління, де, в основному, розглядаються загальні теоретичні підходи з автоматизації обліку, невирішеними залишаються питання автоматизації аналітичних процедур та облікових операцій фінансової діяльності.

Метою статті є моніторинг програмного забезпечення з автоматизації фінансової діяльності, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення її функцій обліку та аналізу.

Фінансова діяльність набуває важливого значення в процесі функціонування підприємства та організації його облікової політики. Становлення в Україні ринкових відносин сприяють поліпшенню економічного середовища для діяльності підприємств, зокрема їх фінансової діяльності. У системі управління підприємством фінансова діяльність спрямована на достатнє забезпечення функціональних завдань основної статутної діяльності, фінансове забезпечення господарської діяльності підприємства.

Фінансову діяльність, в основному, розглядають у контексті фінансово-господарської діяльності підприємства, проте недостатньо вивчають її як об'єкт обліку (за яким вона визнається як діяльність, що приводить до зміни розміру і складу власного, позикового капіталів [7; 8]) і, як наслідок, проблеми автоматизації її управління.

Інформація за операціями фінансової діяльності розкривається у підсистемах бухгалтерського, податкового та управлінського обліку. Процеси їх автоматизації провадяться різноманітними програмними продуктами, які урізноманітнюються протягом останнього десятиліття розвитку інформаційних технологій. З їх допомогою мінімізуються строки обробки облікових даних та документування операцій. Причому підприємству пропонується придбання як набору програмного забезпечення, так і окремих його частин із звуженою об'єктною областю використання.

Комплексними інформаційними системами управління підприємством виступають ERP системи (англ. *Enterprise Resource Planning System* – Система планування ресурсів підприємства), що призначені для автоматизації управління та обліку, модульний принцип побудови яких охоплює всі процеси діяльності суб'єкта господарювання. За результатами 2013 р. аналітики IDC (постачальник інформації та консультаційних послуг на ринку інформаційних технологій), ринок інтегрованих систем управління підприємством (далі – ІСУП) України виріс на 45 % порівняно з 2012 р. і склав 82 млн дол. США [9]. Лідерами ІСУП стали: 1) компанія «SAP», яка зберегла лідерство з 2012 р. шляхом збільшення продаж на 81%; 2) компанія «1С». Їх сумарна частка за 2013 р. сягнула

83,3% (рис. 1), зокрема ринкова частка SAP складала 61 %, 1С – 22,3%, інших комплексних систем управління ресурсами підприємства – 9,4%.

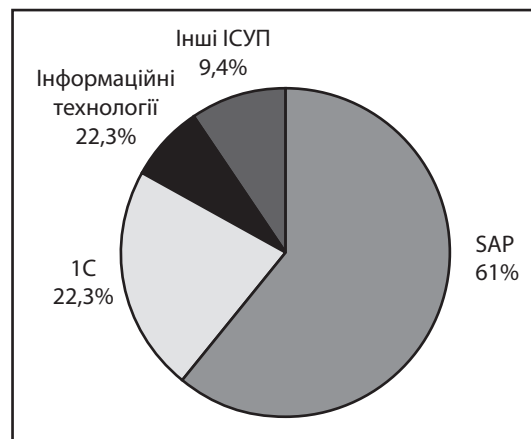

Рис. 1. Лідери ринку ІСУП України у 2013 р.

Джерело: побудовано автором на основі [9].

Приналежність 1С до ERP-систем є дискусійним між провідними спеціалістами з інформаційних технологій. Проте останні версії продукту, починаючи з «1С: Підприємство 8», є, безумовно, комплексною системою планування ресурсів. У табл. 1 наведено порівняльну характеристику SAP та 1С програмних продуктів. Компанія SAP має перевагу в багатовіковій світовій репутації її продуктів. Головним її недоліком є висока вартість експлуатації продукту, адже на українському ринку існує обмежене коло спеціалістів, які здатні надати якісні послуги з їх обслуговування.

Ефективність використання SAP-системи у прийнятті управлінських рішень можлива лише за економіки, що стабільно розвивається та неминливої законодавчої бази. Така ситуація надає широкі можливості українським виробникам і виробникам країн СНД, які найкраще адаптовані до специфічних умов функціональної діяльності вітчизняних підприємств. Серед них істотна перевага у продуктів фірми 1С, далі – НПП «Інформаційні технології», «Парус», «Галактика», ТОВ «Інтелект-Сервіс» та ін.

Порівняльна характеристика двох ІСУП у табл. 1, свідчить про універсальність 1С відповідно до специфічних особливостей української економіки у процесі автоматизації управління підприємством, організації бухгалтерського, податкового та управлінського обліку, планування, аналізу, контролю та інших функцій господарської та фінансової діяльності.

Найновішим програмним продуктом фірми «1С» є його остання версія 8.3 платформи «1С: Підприємство», яка вийшла 29.05.2013 р. Незважаючи на вихід нової платформи, на ринку не втрачає своєї популярності версія «1С: Підприємство 7.7», що існує близько 10 років. Проаналізувавши кількість підписок на оновлення серед користувачів версій «1С: Підприємство 7.7» і «1С: Підприємство 8.0 – 8.3», за статистичними матеріалами сайту розробника можна зробити висновок про перевагу в інтересі до восьмої версії продукту (кількість підпи-

Порівняльна характеристика SAP та 1С

Критерії оцінки	Програмний продукт	
	SAP	1С
Ознака ERP системи	Так	Так
Наявність комплексної автоматизації та окремих елементів управління	Так	Так
Об'єктивна зорієнтованість	Управлінська	Бухгалтерська
Країна-виробник	Німеччина	Росія
Вартість	Близько 10 – 20 тис. дол.	Близько 6 – 7 тис. дол.
Адаптація під українське законодавство	Низький рівень адаптації	Адаповане
Переваги	Галузева універсальність (близько 25); висока захищеність інформації; престижність; підвищення якості управлінських рішень;	Розширений графічний інтерфейс; наявність готових налаштувань; швидкість інформування та розширення управлінських можливостей; сумісність з іншими операційними системами; подання електронної звітності; регулярні оновлення програми відповідно до змін законодавства; відсутність потреби у високій кваліфікації спеціалістів
Недоліки	Висока вартість; довготривалий процес впровадження; користувачі – великі підприємства; недостатня кількість спеціалістів з обслуговування; низька адаптація до вітчизняного законодавства; незручна мова програмування	Недостатньо висока швидкість проведення обрахунків; неможливість проведення обліку в динаміці; потреба у послугах підтримки та оновлення; низька безпека інформації; галузева зорієнтованість

Джерело: побудовано автором на основі [10; 11].

сок у динаміці з 2011 – 2013 рр. зросла на 250 штук) над сьомою [12]. Переваги версії 8.3 над 7.7 є очевидними та розкриті на головному сайті фірми «1С» в Україні [10], що гарантує безболісний та якісний перехід від старого до нового програмного продукту.

Автоматизація функцій діяльності суб'єкта господарювання, структуризується у розділах: Банк і каса; Покупка і продажі; Номенклатура і склад; Виробництво; Основні засоби і нематеріальні активи; Працівники і зарплата; Облік, податки, звітність (та інші розділи, пов'язані з технічними аспектами роботи програми). Проте недоліки нової платформи не вирішили проблеми продуктів «1С», зокрема, пов'язані з постійним оновленням програми для захисту інформації від вірусів.

«1С: Підприємство 8.3» характеризується підвищенням якості організації обліку на підприємстві, який провадиться окремо за видами податкового, управлінського та бухгалтерського. Останній при автоматизації фінансової діяльності містить такі переваги:

- ✦ можливість внесення додаткових субрахунків;
- ✦ можливість внесення класифікації рахунків аналітичного обліку;
- ✦ внесення бухгалтерських проводок при документуванні операцій, інформація за якими групуюватиметься у облікових регістрах;
- ✦ провадиться перевірка правильності внесення операцій;
- ✦ наявний довідник щодо кореспонденції рахунків;
- ✦ спрощена система складання фінансової звітності за статтями фінансової діяльності.

Незважаючи на вказані сильні сторони обліку фінансової діяльності, програма містить недоліки, зокрема:

- ✦ більшість операцій вносяться вручну (наприклад, нарахування відсотків по кредиту, з фінансової оренди, нарахування дивідендів);
- ✦ не вказуються відсотки при первинному внесенні операцій у програму;
- ✦ відсутній автоматичний розрахунок відсотків за операціями;
- ✦ відсутній автоматичний розрахунок фінансових доходів та витрат, пов'язаних з фінансовою орендою активів та інших операцій фінансової діяльності;
- ✦ аналітичні процедури є частиною окремих облікових операцій, що не дають загального уявлення якісної оцінки фінансової діяльності.

Для подолання вказаних недоліків, розробникам модулів платформи 8.3 варто внести поправки, зазначені на *рис. 2*. Перспективою розвитку аналізу (у процесі його автоматизації) є формування його в окремий інтерфейс «Аналіз» з підрозділом «Аналіз результативності фінансової діяльності», який ми пропонуємо виокремити поряд з іншими модулями.

ВИСНОВКИ

У статті досліджено переваги та недоліки світових ERP-систем на практиці управління господарською діяльністю. Доведено ефективність використання продуктів фірми «1С», що найбільш універсальні щодо специфіки вітчизняного законодавства та нормативно-методичного забезпечення бухгалтерського обліку.

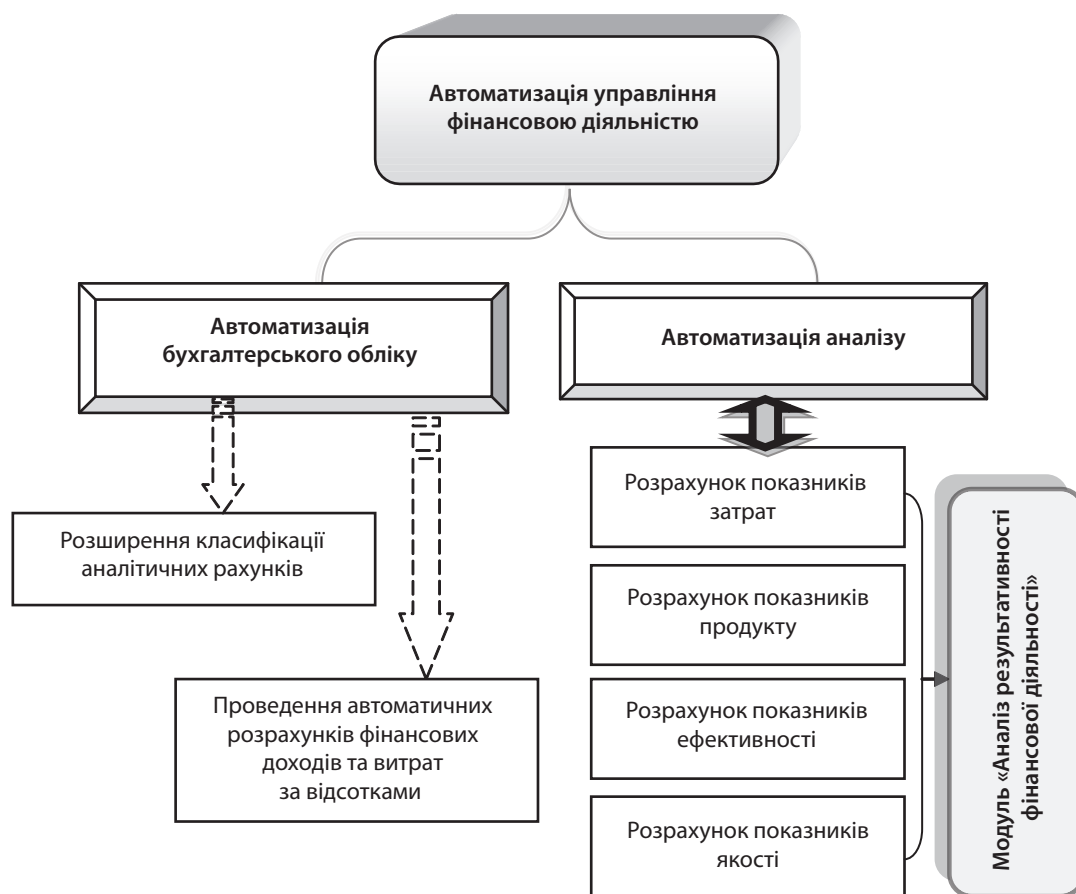

Рис. 2. Пропозиції автоматизації фінансової діяльності у програмі «1С: Підприємство 8.3»

Джерело: побудовано автором самостійно.

Недоліки попередніх версій програмних продуктів фірми «1С», зростання ролі аналітичних процедур у процесі управління були підставою для пропозицій створення нового модулю та вдосконалення обліку на рівні інших модулів, створення яких підвищить функціональну значимість обліку та аналізу через формування єдиного джерела інформації фінансової діяльності. Внесені пропозиції сприятимуть інтеграції обліку та аналізу в автоматизованих системах, що підвищить їх якість та достовірність обліково-аналітичного інформаційного ресурсу за результатами фінансової діяльності підприємства.

Отже, формування облікового та аналітичного інформаційного ресурсу в частині автоматизації результатів фінансової діяльності набуває нових можливостей із розвитком ІСУП, враховуючі внесені пропозиції, а також виступатиме перспективою автоматизації контролю та планування (зокрема, операційного аудиту) у процесі фінансово-економічного моніторингу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Брадул О. М. Проектування комп'ютерної інформаційної підсистеми «звітність» діяльності корпорацій / О. М. Брадул // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – Вип. 3. Частина 1. – Житомир, 2010. – С. 44 – 48.
2. Городополов В. Ю. Застосування комп'ютерних систем бюджетування в управлінні підприємством / В. Ю. Городополов // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми розвитку обліку, контролю та аналізу в умовах глобальних еко-

номічних змін». – Полтава : Полтавський університет економіки і торгівлі, 2010. – С. 81 – 84.

3. Івахненко С. В. Упровадження програмного забезпечення обліку і контролю: потенційні переваги і реальні проблеми / С. В. Івахненко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 2. – С. 56 – 62.

4. Івченко Є. Інформаційно-комунікаційні технології для управлінського обліку на підприємствах / Є. Івченко // Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль, 2010 – С. 28 – 31.

5. Лебедзевич Я. В. Особливості обліку фінансових результатів діяльності в умовах застосування комп'ютерних інформаційних систем / Я. В. Лебедзевич // Вісник ЖІТІ. Серія «Економічні науки». – 2002. – № 20. – С. 151 – 156.

6. Марченко Д. М. Автоматизація бухгалтерського обліку як джерело зростання його ефективності / Д. М. Марченко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6(96). – С. 248 – 254.

7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 (МСБО 7) «Звіт про рух грошових коштів» від 01.01.2012 / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_019

8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013 р. № 73 / Податки та бухгалтерський облік: інформаційно-аналітична газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/npsbu1/>

9. Офіційний сайт IDC Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://idcukraine.com/ru/>

10. Офіційний сайт фірми 1С Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.1c.ru/>

11. Офіційний сайт компанії SAP [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sap.com/cis/index.epx>

12. Подписка на обновления 1С / Калининград 1С 7.7/8.0/8.1/8.2/8.3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.release.8c1.ru/>

Науковий керівник – Левицька С. О., доктор економічних наук, професор, директор ННІЕІМ Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне)

REFERENCES

Bradul, O. M. "Proektuvannia komp'iuternoї informatsiinoї pidsystemy «zvitnist» diialnosti korporatsii" [Designing computer information subsystem "reporting" of corporations]. *Visnyk ZhDTU*, vol. 1, no. 3 (2010): 44-48.

Horodopolov, V. Yu. "Zastosuvannia komp'iuternykh system biudzhetuвання v upravlinni pidpriemstvom" [The use of computer systems budgeting in enterprise management]. *Aktualni problemy rozvytku obliku, kontroliu ta analizu v umovakh hlobalnykh ekonomichnykh zmin*. Poltava: Poltavskyi universytet ekonomiky i torhivli, 2010.81-84.

Ivakhnenkov, S. V. "Uprovadzhennia prohramnoho zabezpechennia obliku i kontroliu: potentsiini perevahy i realni problemy" [Software Implementation of Accounting and Control: poten-

tial benefits and real problems]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 2 (2007): 56-62.

Ivchenko, Ie. "Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii dlia upravlinskoho obliku na pidpriemstvakh" [Information and communication technologies for management accounting in enterprises]. *Zbirnyk naukovykh prats kafedry ekonomichnoho analizu Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu* (2010): 28-31.

Lebedzevych, Ya. V "Osoblyvosti obliku finansovykh rezultativ diialnosti v umovakh zastosuvannia komp'iuternykh informatsiinykh system" [Features accounting financial performance in terms of computer information systems]. *Visnyk ZhITI. Ekonomichni nauky* (20): 151-156.

[Legal Act of Ukraine] (2012). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_019

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/npsbu1/>

Marchenko, D. M. "Avtomatyzatsiia bukhhalterskoho obliku iak dzherelo zrostannia ioho efektyvnosti" [Automation of accounting as a source of its enforcement]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (96) (2009): 248-254.

Ofitsiynyi sait IDC Ukraina. <http://idcukraine.com/ru/>

Ofitsiynyi sait firmy 1S Ukraina. <http://www.1c.ru/>

Ofitsiynyi sait kompanii SAP. <http://www.sap.com/cis/index.epx>
"Podpiska na obnoveniia 1S" [Subscribe for updates 1C]. <http://www.release.8c1.ru/>

КОЛИЧЕСТВЕННЫЙ АНАЛИЗ ПОТЕНЦИАЛЬНЫХ СЕГМЕНТОВ РЫНКА ПРИ РАЗРАБОТКЕ СТРАТЕГИИ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ

© 2015 РАЧКОВСКИЙ Э. А.

УДК 338.242.2

Рачковский Э. А. Количественный анализ потенциальных сегментов рынка при разработке стратегии реструктуризации предприятий

Целью статьи является разработка и обоснование количественного подхода к интегральной оценке привлекательности потенциальных сегментов рынка, необходимость проведения которой возникает в рамках стратегического планирования реструктуризации промышленного предприятия при выборе в качестве основных направлений: кардинальное изменение товарного ассортимента, освоение принципиально новой для предприятия продукции и выход на новые для него товарные рынки. Предложено оценить привлекательности рынков строить на основе системы показателей, отражающих состояние трех групп признаков: условий рыночной (конкурентной) среды; состояния предприятия; позиции конкурентов, и характеризующих в разрезе каждого из потенциальных сегментов рынка степень благоприятствования условий для ведения бизнеса, возможности предприятия по вхождению в рынок, ожидаемую позицию предприятия среди конкурентов. Обоснована поэтапная схема построения интегральной оценки привлекательности рынков, предполагающая выбор и измерение уровня первичных признаков анализируемых рыночных сегментов, построение групповых оценок привлекательности основных составляющих этих сегментов, свертку групповых оценок в интегральные оценки привлекательности рынков и их ранжирование по уровню интегрального показателя. Показано, что эффективным инструментом решения указанных задач являются методы многомерного неметрического шкалирования, позволяющие осуществлять сопоставление многопараметрических объектов, свойства которых могут быть выражены в интервальных (количественных) и порядковых (качественных) шкалах.

Ключевые слова: реструктуризация предприятия, целевые сегменты рынка, оценка привлекательности, количественный подход.

Библ.: 23.

Рачковский Эдуард Анатольевич – ведущий специалист, ООО «Рейлтрансхолдинг» (ул. Варганова, 10, Донецкая обл., г. Мариуполь, 87517, Украина)
E-mail: niz.office@ukrth.com

УДК 338.242.2

Рачковський Е. А. Кількісний аналіз потенційних сегментів ринку при розробці стратегії реструктуризації підприємств

Метою статті є розробка та обґрунтування кількісного підходу до інтегральної оцінки привабливості потенційних сегментів ринку, необхідність проведення якої виникає в рамках стратегічного планування реструктуризації промислового підприємства при виборі як основних напрямків: кардинальну зміну товарного асортименту, освоєння принципово нової для підприємства продукції та вихід на нові для нього товарні ринки. Запропоновано оцінку привабливості ринків будувати на основі системи показників, які відображають стан трьох груп ознак: умов ринкового (конкурентного) середовища; стану підприємства; позиції конкурентів, та характеризують у розрізі кожного з потенційних сегментів ринку ступінь сприяння умов для ведення бізнесу, можливості підприємства по входженню в ринок, очікувану позицію підприємства серед конкурентів. Обґрунтовано поетапну схему побудови інтегральної оцінки привабливості ринків, яка передбачає вибір і вимірювання рівня первинних ознак ринкових сегментів, що аналізуються; побудову групових оцінок привабливості основних складових цих сегментів; зортку групових оцінок в інтегральні оцінки привабливості ринків та їх ранжування по рівню інтегрального показника. Показано, що ефективним інструментом рішення вказаних завдань є методи багатомірного неметричного шкалювання, яке дозволяє здійснити зіставлення багатопараметричних об'єктів, властивості яких можуть бути виражені в інтервальных (кількісних) і порядкових (якісних) шкалах.

Ключові слова: реструктуризація підприємства, цільові сегменти ринку, оцінка привабливості, кількісний підхід.

Библ.: 23.

Рачковський Едуард Анатолійович – провідний фахівець, ТОВ «Рейлтрансхолдинг» (вул. Варганова, 10, Донецька обл., м. Маріуполь, 87517, Україна)
E-mail: niz.office@ukrth.com

UDC 338.242.2

Rachkovskiy E. A. Quantitative Analysis of the Potential Market Segments when Developing the Strategy of Restructuring the Enterprise

The article is aimed at development and substantiation of a quantitative approach to integral estimation of attractiveness of the potential market segments, the need for which occurs within the framework of the strategic planning of restructuring the industrial enterprises when selecting as the major directions: fundamental change of product range, development of a product, which will be ultimately new for the enterprise, and entry into new product markets. It has been proposed to assess the attractiveness of markets on the basis of a system of indicators, which reflect the status of the three groups of signs: conditions of the market (competitive) environment; state of enterprise; position of competitors, and which characterize, in terms of each of the potential market segments, the grade of favorabilities of the business environment, opportunities to enter the market for enterprise, the expected position of the enterprise among its competitors. A stage-by-stage scheme for building the integral estimate of attractiveness of the markets has been substantiated, which includes selecting and measuring the level of primary signs of the analyzed market segments, construction of the grouped estimates of attractiveness of the main components of these segments, folding of the grouped estimates in the integral estimates of attractiveness of the markets and their ranking by the level of the integral indicator. It has been displayed that an effective tool to address the specified tasks are the multi-dimensional, non-metric scaling methods, which allow comparison of multi-parameter objects whose properties can be expressed in the interval (quantitative) and the serial (qualitative) scales.

Key words: restructuring of enterprise, target segments of the market, estimation of attractiveness, quantitative approach.

Bibl.: 23.

Rachkovskiy Eduard A. – Leading Specialist, RailTransHolding, LLC (vul. Varганova, 10, 87517, Ukraine)
E-mail: niz.office@ukrth.com

Выбор целевых сегментов рынка (ЦСР) относится к числу типовых подпроблем общей проблемы выбора рациональных направлений развития промышленных предприятий и является предметом исследований целого ряда научных теорий, таких, в частности, как теория стратегического управления, теория маркетинга, теория конкуренции и конкурентоспособности.

Задача выбора ЦСР в общем случае имеет две качественно различные, относительно самостоятельных, но тесно взаимосвязанных составляющих: аналитической и управленческой (в узком смысле). Логика взаимосвязи этих составляющих очевидна: принятие решения о целевых сегментах рынка должно базироваться на результатах сравнительного анализа всех сегментов рынка, ко-

торые могут быть привлекательными для предприятия, т.е. на анализе потенциальных сегментов рынка (ПСР). Очевидно, однако, что структура, широта и глубина анализа, требования к его результатам, как и допустимый (рациональный) уровень затрат на проведение аналитических исследований, определяется целями и спецификой постановки задачи выбора ЦСР. Так, например, в рамках даже одной проблемы – проблемы стратегического планирования реструктуризации предприятия, – характер выбора ЦСР в контексте задачи диверсификации деятельности крупной компании и в контексте задачи освоения новых видов продукции отдельным предприятием с учетом имеющихся у него производственных возможностей будет существенно различаться.

В то же время в методической литературе рекомендации по структуре анализа привлекательности ПСР (см., например, [3, 7, 13, 14]) обычно не учитывают специфики конкретных постановок задачи выбора целевых сегментов рынка и, как правило, включают в себя максимально широкий список всевозможных аналитических задач. Учет конкретных особенностей принятия решений в рамках задачи выбора ЦСР, к примеру, учет стратегического характера анализа привлекательности рынков, обычно проявляется лишь в выборе методов проведения анализа, среди которых преобладают агрегированные методы, а также методы, ориентированные на широкое использование экспертных оценок (например, методы матриц БКГ и McKinsey – General Electric, SWOT-анализ, SNW-анализ и др.).

Кардинально иной (целевой) подход к анализу предприятий в рамках планирования реструктуризации промышленных предприятий предложен в цикле работ Шпака С. А. [15 – 19], автор которого полагает, что такой анализ должен быть подчинен процессу целеполагания, а иерархия задач аналитического обеспечения этого процесса предопределяется иерархией дерева целей, формируемого, в том числе, на основании результатов анализа, проводимого на вышестоящих уровнях иерархии целей. Такой подход позволяет осуществлять декомпозицию общей проблемы анализа предприятий и среды его функционирования на совокупность иерархически упорядоченных, более простых подпроблем, проводить только те виды анализа, которые диктуются процессом декомпозиции целей, четко разграничивать стратегический, тактический и оперативный уровни задачи и, на этой основе, определять в каждом конкретном случае требования к результатам анализа и подходящие методы его проведения.

Автором этого подхода показано, в частности, что задача выбора ЦСР в процессе стратегического планирования реструктуризации промышленного предприятия возникает при анализе такой подцели главной цели реструктуризации, как «Освоение и реализация новой продукции» (см., например, [15, 17]).

С учетом рассматриваемой цели доминирующим признаком при сегментировании рынка и определении перечня потенциальных сегментов рынка является вид продукции. Поскольку методы сегментации рынка хорошо известны из теории маркетинга, далее будем

предполагать, что перечень ПСР определен и включает в себя N' объектов.

Поскольку основное предназначение анализа ПСР как одной из аналитических задач, подлежащих решению при целеполагании в процессе стратегического планирования реструктуризации предприятий, состоит в оценке привлекательности потенциальных рынков новой продукции с позиций главной цели реструктуризации «Обеспечение целевого (увеличение) уровня доходности предприятия», то суть такого анализа заключается в оценке возможного уровня доходности производства и реализации новой для предприятия продукции на новых для него товарных рынках. Указанная особенность диктует специфические требования к оценке привлекательности ПСР, которые должны найти отражение в выборе объектов анализа, оцениваемых свойств этих объектов, показателей, характеризующих уровень проявления этих свойства, шкал измерения указанных показателей и методов оценки их уровня.

Исходя из этого, легко видеть, что оценки привлекательности ПСР должны носить комплексный характер, что обусловлено многоплановостью объектов анализа, основными составляющими которых являются рыночная среда, новая для предприятия продукция и само предприятие.

Укажем на наиболее важные объекты и задачи анализа каждой из этих составляющих, подчеркнув, что определение перечня объектов анализа должно сопровождаться выбором признаков (свойств), характеризующих состояние каждого из объектов анализа, и показателей, отражающих уровень проявления соответствующих свойств. При этом, в силу сравнительного характера такого анализа и его результатов, необходимо стремиться к тому, чтобы оцениваемые показатели, характеризующие свойства объектов оценки, были измеримы по крайней мере в порядковых шкалах, что является обязательным условием возможности проведения упорядочения этих объектов по принципу «хуже – лучше», необходимого для решения задачи выбора целевых сегментов рынка.

При решении этой задачи необходимо учитывать также стратегический уровень анализа привлекательности ПСР в рамках разработки стратегии реструктуризации предприятия, что накладывает определенные ограничения на количество анализируемых признаков и степень их детализации (которые далеко не всегда учитываются в руководствах по маркетингу) и допускает применение упрощенных методов экономического анализа и методов экспертных оценок.

Анализ рыночной среды. Основной задачей анализа рыночной среды ПСР является выяснение и оценка условий, в которых предстоит функционировать предприятию, а также требований рынка, которым должно соответствовать предприятие в случае вхождения в данный сегмент рынка. С учетом этого объекты анализа ПСР можно подразделить на ряд относительно обособленных групп, в рамках каждой из которых задача анализа сводится к оцениванию определенных свойств

входящих в соответствующую группу составляющих рыночной среды.

Продукция:

- ✦ рыночный ассортимент;
- ✦ стадия жизненного цикла (ЖЦ) продукции.

Показатели рыночного ассортимента, включая ассортиментную характеристику продукции (основной сегментообразующий признак), широту, глубину, новизну и обновляемость ассортимента, являются не только характеристиками продуктовой составляющей рыночной среды сегмента рынка (СР), на основании которых должно приниматься решение о его привлекательности, но и играют одну из ключевых ролей при определении структуры задач анализа возможностей предприятия. Некоторые показатели ассортимента являются номинальными (например, ассортиментные характеристики продукции), другие (к примеру, показатели новизны и обновляемости ассортимента) имеют порядковую природу, поэтому могут и должны быть использованы для оценки привлекательности ПСР.

Стадия ЖЦ продукции очевидно является одним из наиболее информативных индикаторов привлекательности СР в рамках задачи выбора продукции, подлежащей освоению предприятием в процессе реструктуризации.

Потенциал продаж СР:

- ✦ емкость (размер) и темп роста (тенденции изменения);
- ✦ доходность и тенденции ее изменения;
- ✦ зрелость СР (стадия ЖЦ рынка).

Уровень указанных признаков рыночной среды может быть выражен с помощью показателей, измеримых в интервальных и порядковых шкалах, и непосредственно характеризует степень привлекательности того или иного СР.

Потенциальный спрос:

- ✦ неудовлетворенный спрос (степень удовлетворенности спроса) и его прогноз;
- ✦ эластичность спроса.

Наличие неудовлетворенного спроса и ожидаемое его сохранение в перспективе, равно как и неэластичность спроса, рассматриваются при оценке привлекательности ПСР как благоприятные факторы, и поэтому соответствующие показатели, выражающие уровень проявления этих свойств, традиционно являются обязательными при анализе рыночной среды и удобны в применении, так как могут выражаться как интервальными, так и порядковыми величинами, допускающими сопоставление указанных признаков.

Условия конкуренции:

- ✦ тип конкурентного рынка;
- ✦ количество конкурентов;
- ✦ сила, интенсивность конкуренции;
- ✦ уровень и характер вмешательства (ограничения со стороны) государства в процесс функционирования рынка.

Несмотря на номинальную природу такого признака, как тип конкурентного рынка, в теории конкуренции на содержательном, качественном уровне значениям

этого признака (монополия, олигополия и т. д.) традиционно ставятся в соответствие порядковые показатели, позволяющие сопоставлять различные по типу рынки по уровню привлекательности.

На привлекательность рынка для новых участников существенное влияние оказывают и такие признаки рынка, как количество конкурентов, сила (интенсивность) конкуренции, для измерения которых в теории конкуренции разработан широкий набор количественных показателей (см., например, в [1, 9, 12], обзор и анализ таких инструментов, как коэффициент концентрации, индекс Херфиндаля – Хиршмана и др.). Подобные показатели характеризуют оцениваемое явление с различных позиций, и поэтому на уровне стратегического анализа трудно отдать предпочтение какому-либо одному из них.

Характеристики формы и уровня вмешательства государства в процесс функционирования рынка обычно специфичны для каждого рынка, однако, как правило, могут быть выражены с помощью порядковых показателей, пригодных для сравнительного анализа ПСР. Примерами ограничений, вводимых со стороны государства, могут служить лицензирование, квотирование, административные запреты на ввоз-вывоз товаров, запреты и ограничения, устанавливаемые с помощью налоговых, тарифно-таможенных и прочих инструментов государственного управления.

Конкуренты.

Анализ конкурентов, их сильных и слабых сторон является одним из ключевых в анализе конкурентной среды. Описанию его структуры посвящено большое число научной и учебной литературы (см., например, [7, 8, 12, 13, 14]), причем для большинства из них характерен охват практически всех аспектов функционирования конкурентов, отражающих не только внутреннюю, но и внешнюю среду конкурентов (их позицию и поведение на рынке). Такой подход является не вполне неконструктивным на уровне разработки стратегии и избыточным в рамках стратегического планирования реструктуризации предприятия, ориентированной на освоение новых видов продукции и выход реструктурируемого предприятия на новые товарные рынки.

В связи с этим в настоящем исследовании анализ конкурентов на каждом из ПСР предлагается проводить по структуре признаков, идентичной структуре признаков предприятия, подлежащего реструктуризации, которая рассмотрена ниже.

Прочие условия рынка (признаки):

- ✦ темпы НТП в отрасли (продукция, технологии);
- ✦ скорость изменения (изменчивость) условий в ПСР.

Анализ признаков рынка первой группы позволяет по сути оценить требования рынка, предъявляемые к инвестиционно-инновационной деятельности предприятия, его способности поддерживать диктуемые рынком темпы обновления ассортимента выпускаемой продукции (за счет освоения и выпуска инновационной продукции) и технико-технологического уровня производства.

Анализ признаков второй группы должен быть направлен на оценку рыночной среды как фактора неопределенности, как фактора риска, препятствующего эффективному функционированию предприятий, т. е. на оценку стабильности указанных условий. Это принципиально отличает данный вид анализа от предыдущего, ориентированного на оценку требований рынка к адаптационным возможностям предприятия.

Факторы макросреды:

- ✦ общая макроэкономическая ситуация в регионе (стране);
- ✦ политическая обстановка;
- ✦ социально-культурные, экологические и другие факторы.

Большой перечень показателей, характеризующих состояние факторов макросреды, содержится в методиках конкурентных сопоставлений стран, описание которых можно найти, например, в [20, 21]. Ряд индикаторов этого типа имеют количественную природу, а некоторые – качественную порядковую, что позволяет все подобные индикаторы использовать в целях сравнительного анализа привлекательности рыночных сегментов.

Анализ (возможностей) предприятия. Предметом анализа предприятия должны служить имеющиеся у предприятия производственные факторы и условия, способствующие освоению, производству и реализации новой продукции на каждом из ПСР, соответствующие возможности предприятия по вхождению в ПСР.

Рассмотрим основные составляющие в рамках каждой из указанных групп признаков предприятия.

Освоение продукции:

- ✦ удовлетворение требованиям стандартов и законодательства, регламентирующих качество продукции и процесс производства;
- ✦ кадровое обеспечение процесса освоения новой продукции;
- ✦ финансовое обеспечение процесса (финансовые возможности).

Производство (новой) продукции:

- ✦ доступность материально-технических ресурсов;
- ✦ наличие (возможность организации) системы МТС производства новой продукции;
- ✦ производственные площади и производственная инфраструктура, технологическое оборудование, технологии (наличие и возможности расширения, обновления, создания, приобретения);
- ✦ (ожидаемое, целевое) качество продукции (качество, которое может быть обеспечено предприятием);
- ✦ предполагаемый уровень затрат и/или доходности производства продукции;
- ✦ наличие и квалификация производственного персонала.

Реализация продукции:

- ✦ наличие (возможность организации) системы сбыта новой продукции на соответствующих (новых для предприятия) товарных рынках.

Имидж предприятия.

Для всех рассмотренных выше признаков и групп признаков теория экономического анализа располагает набором общепринятых показателей и количественных либо качественных методов оценки их уровня, включая всевозможные хорошо известные методы статистического анализа и экспертных оценок. В связи с этим отметим лишь то, что результатом анализа рыночной среды каждого ПСР и (возможностей) предприятия должны служить оценки состояния каждого из учитываемых признаков внешней среды и предприятия, которые, таким образом, являются абсолютными оценками, т. е. оценками соответствующих объектов анализа как таковых, не несущими в себе какую-либо сравнительную нагрузку.

Для сравнительной оценки привлекательности ПСР необходимо проведение сопоставительного анализа объектов сравнения на основе указанных выше первичных (факторных) оценок, являющихся оценками первичных признаков всех рассмотренных выше объектов анализа.

С целью проведения такого анализа разделим всю совокупность показателей состояния рыночной среды и предприятия на три смысловые группы:

- ✦ параметры условий деятельности на определенном сегменте рынка;
- ✦ параметры состояния предприятия (его возможностей по освоению, производству и реализации новой продукции на каждом ПСР);
- ✦ параметры предприятий-конкурентов (в разрезе каждого ПСР).

Идея такого подразделения базируется на достаточно очевидном предположении, что привлекательность произвольного ПСР определяется тем, (а) насколько благоприятны для бизнеса (с позиций реструктуризируемого предприятия) условия рынка; (б) насколько данное предприятие способно (исходя из параметров его состояния, возможностей) войти на этот рынок и успешно функционировать на нем, а также тем; (в) какое положение способно занять данное предприятие среди конкурентов.

В комментариях нуждается лишь последнее предположение. Сравнительный анализ предприятий-конкурентов, включая рассматриваемое предприятие, позволяет, при использовании соответствующих методов сопоставления, которые и предлагаются ниже, оценивать степень сходства – различия между конкурентами и, таким образом, оценивать ожидаемое положение данного предприятия среди конкурентов на конкретном рыночном сегменте. Близость параметров предприятия к параметрам конкурентов – лидеров рынка на одних сегментах, при большей степени сходства с аутсайдерами на других сегментах рынка, вполне естественно трактовать в пользу более высокой привлекательности первых сегментов по сравнению со вторыми.

Введем следующие обозначения. Пусть E_i – вектор показателей состояния рыночной среды i -го сегмента рынка ($i \in I, I$ – множество индексов ПСР), за исключением параметров, характеризующих состояние конку-

рентов (группа показателей «Конкуренты», приведенных выше); S_i – вектор параметров состояния предприятия – возможностей вхождения в рынок i (включает все указанные выше признаки (показатели) предприятия за исключением группы признаков «Освоение продукции»); C_{ij} – вектор состояния j -го конкурента на рыночном сегменте i , где $j \in J_i$, а J_i – множество индексов предприятий-конкурентов на сегменте рынка i , которое включает и предприятие, подлежащее реструктуризации. Заметим, что векторы показателей S и $\{C_{ij}\} \forall i, j$ идентичны по своей структуре.

Тогда задача сравнительной оценки привлекательности произвольного сегмента рынка из множества анализируемых сегментов будет представлять собой задачу построения на основе совокупности первичных оценок групповых оценок привлекательности каждой из указанных выше трех составляющих, т. е. обобщенных оценок рыночных условий для бизнеса; возможностей вхождения в рынок предприятия; предполагаемой позиции среди конкурентов, и последующей свертки групповых оценок в единую интегральную оценку привлекательности ПСР. Тогда результаты ранжирования всех сегментов рынка по уровню интегрального показателя привлекательности могут служить основанием для принятия решения о выборе целевых СР из числа потенциальных.

Автором настоящего исследования для решения этой задачи предлагается использовать методы МНШ, теоретические основы которых изложены в [10, 11, 22], а целесообразность и опыт их применения в экономическом анализе рассмотрены в [4, 5, 6].

В предположении, что первичные оценки всех отмеченных выше объектов анализа получены построение групповых и интегральной оценок привлекательности ПСР предлагается проводить в пять этапов.

Этап 1. Отсев заведомо недостижимых ПСР в силу непреодолимых барьеров вхождения в рынок, таких например, как отсутствие доступа к ресурсам либо каналам сбыта, эксклюзивные права уже существующих предприятий, лицензирование, стандартизация и т.п. Этот этап соответствует этапу построения дерева достижимых целей в системе целеполагания в процессе разработки стратегии реструктуризации предприятий [19] и позволяет определить количество ($N, N \leq N'$) и перечень достижимых сегментов рынка (ДСР).

Этап 2. Целью второго этапа является получение обобщенной сравнительной оценки привлекательности каждого ДСР как такового, т. е. без учета возможностей предприятия по вхождению в каждый из этих рынков, и ранжирование всех ДСР по степени сходства с «эталонном». При этом в качестве эталонного принимается гипотетический сегмент рынка, которому приписывается лучшее среди всех анализируемых ДСР значение каждого показателя из множества E .

Решение этой задачи возможно с помощью методов МНШ путем шкалирования N объектов анализа (множества векторов $\{E_i\}$ для всех i) в пространстве параметров рыночной среды E в одномерное финальное пространство, последующего расчета расстояния каждого сегмента до эталона (степени близости к эталону

в финальном пространстве) и ранжирования сегментов по данному признаку.

Этап 3. Третий этап предполагает проведение сравнительного анализа возможностей предприятия по вхождению в ДСР, результатом которого являются обобщенные сравнительные оценки доступности ДСР, характеризующие, в силу выбора показателей S , обобщенный уровень соответствия предприятия (его возможностей) требованиям каждого из ДСР и позволяющие ранжировать ДСР по данному обобщенному признаку.

Такие оценки, как и на этапе 2, можно получить с помощью методов МНШ путем шкалирования N векторов S_i совместно с эталоном в пространстве показателей S в одномерное финальное пространство и последующим ранжированием сегментов рынка по степени близости к эталону. При этом порядок определения эталонного СР может быть таким же, как и порядок определения эталонной рыночной среды ДСР, рассмотренный выше.

Результаты анализа, предусмотренные этапами 2 и 3, позволяют получить представление о (i) совокупной (сравнительной) привлекательности каждого ДСР с позиций благоприятствования рыночной среды бизнесу вообще, без учета возможностей вхождения рассматриваемого предприятия в эти рынки (этап 2) и (ii) обобщенном уровне возможностей вхождения предприятия в эти сегменты рынка (этап 3), характеризующем привлекательность каждого ДСР с точки зрения доступности вхождения предприятия в этот сегмент.

Оценки каждого из указанных типов имеют вполне самостоятельное смысловое значение, так как характеризуют качественно различные аспекты исследуемой ситуации. Логически полную картину привлекательности ДСР позволяют получить результаты анализа, предусмотренного следующим, 4-м этапом.

Этап 4. На данном этапе предполагается проведение сравнительного анализа предприятия и действующих конкурентов. Этот анализ для каждого ДСР может быть основан на показателях предприятия (вектор показателей S_i) и всех его основных конкурентов на этом СР (векторы показателей $\{C_{ij}\}_j$). С помощью многомерного шкалирования предприятий-конкурентов сегмента j , включая гипотетическое эталонное для данного сегмента предприятие, можно оценить, насколько близко в пространстве параметров S данное предприятие к эталону (а также степень подобия всем его конкурентам в сегменте j). Такие оценки, полученные для данного предприятия в каждом СР (всего N оценок), позволяют судить о возможном положении предприятия среди конкурентов в случае вхождения в любой из достижимых СР и ранжировать эти сегменты по данному признаку.

Таким образом, оценки, получаемые на этапе 4, характеризуют привлекательность ДСР с точки зрения позиции, которое может занять предприятие среди конкурентов на том или ином достижимом сегменте рынка.

Этап 5. На этом, заключительном, этапе анализа предусматривается построение интегральных оценок привлекательности ДСР, аккумулирующих результаты предшествующего анализа. Информационной основой

такого анализа могут служить обобщенные оценки привлекательности каждого СР с позиций условий рыночной среды (этап 2), доступности сегментов рынка для предприятия (этап 3) и возможного положения предприятия среди конкурентов (этап 4).

Нетривиальность этой задачи, как собственно и задач, решаемых на этапах 2 – 4, обусловлена ее многокритериальной природой, обязанной тем, что привлекательность любого сегмента рынка характеризуется тремя качественно различными обобщенными показателями. В связи с этим формально строгое решение проблемы свертки таких показателей в единый интегральный, что необходимо для принятия окончательного решения о выборе целевого сегмента рынка, невозможно. Это делает неизбежным применение различных методических приемов, содержащих неформальные процедуры либо основанные на различных упрощающих предположениях [2].

В настоящем исследовании для решения этой задачи также предлагается использовать методы МНШ, предусматривающие определение эталонного ДСР и шкалирование в одномерное финальное пространство рассматриваемых сегментов, наряду с эталоном, в пространстве трех, указанных выше, обобщенных признаков. Степень близости оцениваемых СР к эталонному может служить инструментом ранжирования указанных ДСР, на результатах которого будет базироваться окончательный выбор из них одного или нескольких целевых сегментов.

ВЫВОДЫ

В основе корректного решения задачи выбора целевых сегментов рынка для промышленных предприятий, предусматривающих как одно из основных направлений реструктуризации освоение новых видов продукции и выход на новые для этих предприятий рынки сбыта, должен лежать скрупулезный, научно обоснованный количественный анализ привлекательности потенциальных рынков (сегментов рынка).

Сложность проведения такого анализа обусловлена целым рядом причин, среди которых к числу основных следует отнести: (а) сложность самого объекта анализа как системы; (б) трудности измерения значимых признаков, связанные с большим числом таких признаков, необходимостью решения задачи выбора множества анализируемых признаков, качественно различной природой этих признаков, отличающихся как экономическим содержанием, так и типами шкал их измерения; (в) возможность различных постановок задачи выбора ЦСР, определяющих свои специфические требования к структуре анализа, его результатам и, как следствие, наиболее подходящие методы аналитических исследований; (г) разнообразие аналитических методов одного назначения (методов оценивания первичных признаков); (д) невозможность в общем случае формально строгого решения задачи сведения первичных оценок факторов в групповые и интегральный.

Преодоление указанных трудностей при оценке привлекательности потенциальных сегментов рынка промышленного предприятия в рамках стратегического планирования реструктуризации возможно на пути си-

стемного подхода к целеполаганию, рассматривающего анализ как основной инструмент формирования дерева приоритетных целей реструктуризации предприятия путем последовательной декомпозиции целей на подцели, начиная с главной цели, и позволяющий выделить стратегический уровень анализа, перечень возникающих в процессе целеполагания аналитических задач и определить подходящие по уровню сложности и детализации методы анализа.

На примере подцели реструктуризации предприятия «Освоение и реализация новой продукции» показано, что анализ привлекательности потенциальных сегментов рынка для предприятий, нуждающихся в коренном изменении ассортимента выпускаемой продукции, должен базироваться на анализе внешней экономической среды предприятия (I), его возможности вхождения в новые сегменты рынка (II) и позиции конкурентов на этих сегментах (III), а среди признаков указанных объектов анализа должны доминировать признаки, характеризующие степень благоприятности условий для ведения бизнеса в каждом из потенциальных сегментов, способности предприятия в освоении и успешном функционировании на этих сегментах, ожидаемую позицию предприятия среди конкурентов на каждом потенциальном сегменте.

Аналитическое обеспечение выбора целевых сегментов рынка предложено проводить в ряд этапов, предусматривающих:

- ✦ выбор и измерение первичных признаков всех объектов анализа для каждого потенциального сегмента рынка с помощью известных методов экономического и статистического анализа, а также методов экспертных оценок;
- ✦ отсев априори недостижимых сегментов рынка (определение множества достижимых сегментов рынка);
- ✦ построение обобщенных (групповых) оценок основных объектов анализа (I) – (III) каждого сегмента рынка с применением методов многомерного неметрического шкалирования, позволяющего осуществлять сопоставление многопараметрических объектов с числовыми и порядковыми значениями признаков;
- ✦ построение интегральных оценок привлекательности достижимых сегментов рынка путем свертки групповых оценок методами МНШ;
- ✦ ранжирование достижимых сегментов рынка по интегральному показателю уровня привлекательности. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Азоев Г. Л.** Конкуренция: анализ, стратегия и практика / Г. Л. Азоев. – М. : Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208 с.
2. **Алехин А. Б.** Обобщенные признаки предприятий, регионов и национальных экономик: проблема измерения и новые подходы / А. Б. Алехин // *Економіст*, 2011. – № 8. – С. 24 – 29.
3. **Березин И.** Маркетинговый анализ / И. Березин. – 3-е изд. – М. : Вершина, 2008. – 369 с.

4. **Брутман А. Б.** Сравнительный анализ конкурентоспособности предприятий различной отраслевой принадлежности / А.Б. Брутман // Эффективная экономика. – 2011. – № 9 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=699>

5. **Кошеленко В. О.** Об одном подходе к совершенствованию методик рейтинговых сопоставлений конкурентоспособности предприятий / В. О. Кошеленко // Экономист. – 2010. – № 1. – С. 36 – 40.

6. **Кошеленко В. О.** Оценка конкурентоспособности промышленных предприятий с применением методов многомерного шкалирования / В. О. Кошеленко // Вісник Хмельницького університету. – 2010. – Т. 4. Економічні науки, № 2. – С. 148 – 152.

7. **Портер М.** Конкурентная стратегия / М. Портер / Пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес, 2005. – 454 с.

8. **Портер М.** Конкуренция / М. Портер / Пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.

9. **Савчук С. И.** Основы теории конкурентоспособности / С. И. Савчук. – Мариуполь : ИПРЭИ НАН Украины, Рената, 2007. – 520 с.

10. **Терехина А. Ю.** Анализ данных методами многомерного шкалирования / А. Ю. Терехина. – М. : Наука, 1986. – 168 с.

11. **Толстова Ю. Н.** Измерение в социологии : курс лекций / Ю. Н. Толстова. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 224 с.

12. **Фатхутдинов Р. А.** Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление : учебное пособие / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 312 с.

13. **Фатхутдинов Р. А.** Стратегический маркетинг : учебник / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2000. – 640 с.

14. **Фатхутдинов Р. А.** Управление конкурентоспособностью организации / Р. А. Фатхутдинов. – 2-е изд. – М. : Изд-во Эксмо, 2005 – 544 с.

15. **Шпак С. А.** Задача выбора целевых сегментов рынка новой продукции в системе планирования реструктуризации предприятий / Р. А. Рачковский, С. А. Шпак // Бизнес Информ. – 2014. – № 6. – С. 270 – 278.

16. **Шпак С. А.** Обоснование комплекса задачи диагностики подсистемы сбыта продукции в планировании реструктуризации предприятий (целевой подход) / С. А. Шпак // Бизнес Информ. – 2013. – № 4. – С. 345 – 351.

17. **Шпак С. А.** Структура задач диагностики подсистемы производства продукции в задачах формирования стратегии реструктуризации предприятий / С. А. Шпак // Уральский научный вестник. – 2013. – № 3(31). – С. 5 – 18.

18. **Шпак С. А.** Целевой подход к диагностике предприятия и разработке стратегии реструктуризации (стратегический аспект) / С. А. Шпак // Эффективная экономика. – 2013. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1750>

19. **Шпак С. А.** Целевой подход к планированию реструктуризации предприятий: система понятий и терминов / С. А. Шпак // Актуальные проблемы современных наук – 2013 : междунар. науч.-практ. конф., 7 – 15 июня 2013 г. : тезисы докладов. – г. Пшемысль, 2013. – Т. 7. Экономические науки. – С. 102 – 106.

20. *IMD World Competitiveness Yearbook: 2009.* – Lausanne : International Institute for Management Development, 2009. – 544 p.

21. *The Global Competitiveness Report 2012 – 2013.* – World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2012. – 545 p.

22. **Torgerson W. S.** Multidimensional scaling: I Theory and method / W. S. Torgerson // Psychometrika, 1952. – V. 17, No. 3. – P. 401 – 419.

Науковий керівник – Литвиненко О. В., кандидат технічних наук, директор ТОВ «Науково-інженерний центр керуючої компанії «РЕЙЛТРАНСХОЛДІНГ» (Маріуполь)

REFERENCES

Azoev, G. L. *Konkurentsia: analiz, strategija i praktika* [Competition: analysis, strategy and practice]. Moscow: Tsentr ekonomiki i marketinga, 1996.

Alekhin, A. B. "Obobshchennye priznaki predpriyatij, regionov i natsionalnikh ekonomik: problema izmereniya i novye podkhody" [Generalized signs of enterprises, regional and national economies: the problem of measuring and new approaches]. *Ekonomist*, no. 8 (2011): 24-29.

Berezin, I. *Marketingovyy analiz* [Marketing analysis]. Moscow: Vershina, 2008.

Brutman, A. B. "Srovnitelnyy analiz konkurentosposobnosti predpriyatij razlichnoi otraslevoi prinalozhnosti" [Comparative analysis of the competitiveness of enterprises in various industrial branches]. <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=699>

Fatkhutdinov, R. A. *Konkurentosposobnost: ekonomika, strategija, upravlenie* [Competitiveness: economics, strategy, management]. Moscow: INFRA-M, 2000.

Fatkhutdinov, R. A. *Strategicheskij marketing* [Strategic Marketing]. Moscow: Biznes-shkola "Intel-Sintez", 2000.

Fatkhudinov, R. A. *Upravlenie konkurentosposobnosti organizatsii* [Management of competitiveness of the organization]. Moscow: Eksmo, 2005.

IMD World Competitiveness Yearbook: 2009. Lausanne: International Institute for Management Development, 2009.

Koshelenko, V. O. "Ob odnom podkhode k sovershenstvovaniyu metodik reytnovykh sopostavleniy konkurentosposobnosti predpriyatij" [An approach to improve the methods of rating comparisons of enterprise competitiveness]. *Ekonomist*, no. 1 (2010): 36-40.

Koshelenko, V. O. "Otsenka konkurentosposobnosti promyshlennykh predpriyatij s primeneniem metodov mnogomernogo shkalirovaniya" [Evaluation of competitiveness of industrial enterprises using the methods of multidimensional scaling]. *Visnyk Khmelnytskoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 4, no. 2 (2010): 148-152.

Porter, M. *Konkurentnaia strategija* [Competitive Strategy]. Moscow: Alpina Biznes, 2005.

Porter, M. *Konkurentsia* [Competition]. Moscow: Viliams, 2005.

Rachkovskiy, R. A., and Shpak, S. A. "Zadacha vybora tselevykh segmentov rynka novoy produktsii v sisteme planirovaniia restrukturyzatsii predpriyatij" [The task of choosing the target market segments of new products in the planning system restructuring]. *Biznes Inform*, no. 6 (2014): 270-278.

Rachkovskiy, R. A., and Shpak, S. A. "Zadacha vybora tselevykh segmentov rynka novoy produktsii v sisteme planirovaniia restrukturyzatsii predpriyatij" [The task of choosing the target market segments of new products in the planning system restructuring]. *Biznes Inform*, no. 6 (2014): 270-278.

Shpak, S. A. "Obosnovanie kompleksa zadachi diagnostiki podsystemy sbyta produktcii v planirovanii restrukturyzatsii predpriyatij (tselevoy podkhod)" [Justification of the complex problems of diagnostics subsystem of sales in planning the restructuring of enterprises (targeted approach)]. *Biznes Inform*, no. 4 (2013): 345-351.

Shpak, S. A. "Struktura zadach diagnostiki podsystemy proizvodstva produktcii v zadachakh formirovaniia strategii restrukturyzatsii predpriyatij" [The structure of the diagnostic tasks subsystem production problems in forming a strategy of enterprise restructuring]. *Uralskiy nauchnyy vestnik*, no. 3 (31) (2013): 5-18.

Shpak, S. A. "Tselevoy podkhod k diagnostike predpriyatija i razrabotke strategii restrukturyzatsii (strategicheskij aspekt)" [Targeted approach to the diagnosis and the development of enterprise restructuring strategy (strategic dimension)]. <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1750>

Shpak, S. A. "Tselevoy podkhod k planirovaniyu restrukturizatsii predpriyatiy: sistema poniatiy i terminov" [Targeted approach to planning the restructuring of enterprises: the system of concepts and terms]. *Aktualnye problemy sovremennykh nauk* – 2013. Pshemyshl.; 2013.102-106.

Savchuk, S. I. *Osnovy teorii konkurentosposobnosti* [Fundamentals of the theory of competitiveness]. Mariupol: IPREEI NAN Ukrainy; Renata, 2007.

Tolstova, Yu. N. *Izmerenie v sotsiologii* [Measurement in Sociology]. Moscow: INFRA-M, 1998.

Terekhina, A. Yu. *Analiz dannykh metodami mnogomernogo shkalirovaniya* [Data analysis methods of multidimensional scaling]. Moscow: Nauka, 1986.

"The Global Competitiveness Report 2012 – 2013". *World Economic Forum*. Geneva, Switzerland.; 2012.

Torgerson, W. S. "Multidimensional scaling: I Theory and method". *Psychometrika*, vol. 17, no. 3 (1952): 401-419.

УДК 659.4:664(477)

ЗАЛУЧЕНІСТЬ СПОЖИВАЧІВ ДО ФОРМУВАННЯ РЕПУТАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

© 2015 ДЕРЕВ'ЯНКО О. Г.

УДК 659.4:664(477)

Дерев'янка О. Г. Залученість споживачів до формування репутації вітчизняних підприємств харчової промисловості

У статті висвітлено результати емпіричного дослідження щодо залучення споживачів у діяльність вітчизняних підприємств харчової промисловості взагалі та у процеси формування їх репутації зокрема. Результатом активного залучення споживачів у зазначені процеси, у відповідності з авторською позицією, є формування антикрихіткої репутації підприємства. На основі проведеного емпіричного дослідження – анкетування 50 споживачів продукції досліджуваних 19 підприємств, які представляють різні підгалузі харчопрому, – виявлено ряд тенденцій, які підтверджують залежність антикрихітності репутації і перспектив сталого розвитку підприємства від рівня системності його репутаційного менеджменту. Автор оперує поняттями «організаційний профіль системи репутаційного менеджменту (СРМ)», який визначається за наявністю чи відсутністю на підприємстві певних організаційних елементів системи репутаційного менеджменту: виокремлення в організаційній структурі спеціалізованого PR-підрозділу (відділу з управління репутацією), наявності документально формалізованої PR-стратегії та оперативних планів PR-роботи різного часового горизонту, наявності документально формалізованого плану дій у надзвичайних ситуаціях (план антикризових PR-активностей) тощо. Зроблено висновки щодо наявності залежності між організаційним профілем СРМ, з одного боку, і напрямками та рівнем залученості стейкхолдерів-споживачів до формування репутації підприємства, з іншого

Ключові слова: антикрихітність репутації, репутаційний менеджмент, стейкхолдери підприємства, зв'язки з громадськістю, модель репутаційного менеджменту, організаційний профіль системи репутаційного менеджменту.

Рис.: 7. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Дерев'янка Олена Георгіївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Національний університет харчових технологій (вул. Володимирська, 68, Київ, 01601, Україна)

E-mail: y.derevyanko@pr-service.com.ua

УДК 659.4:664(477)

Дерев'янка Е. Г. Вовлеченность потребителей в формирование репутации отечественных предприятий пищевой промышленности

В статье отражены результаты эмпирического исследования вовлеченности потребителей в деятельность отечественных предприятий пищевой промышленности в целом и в процессы формирования их репутации в частности. Результатом активного вовлечения потребителей в указанные процессы, в соответствии с авторской позицией, является формирование антихрупкой репутации предприятия. На основе проведенного эмпирического исследования – анкетирования 50 потребителей продукции исследуемых 19 предприятий, представляющих различные подотрасли пищепрома, – выявлен ряд тенденций, которые подтверждают зависимость антихрупкости репутации и перспектив устойчивого развития предприятия от уровня системности его репутационного менеджмента. Автор оперирует понятием «организационный профиль системы репутационного менеджмента (СРМ)», который идентифицируется по наличию или отсутствию на предприятии определенных организационных элементов системы репутационного менеджмента: специализированного PR-подразделения (отдела по управлению репутацией), документально формализованной PR-стратегии и оперативных планов PR-работы различного временного горизонта, документально формализованного плана действий в чрезвычайных ситуациях (план антикризисных PR-активностей) и др. Сделаны выводы о наличии зависимости между организационным профилем СРМ, с одной стороны, и направлениями и уровнем вовлеченности стейкхолдеров-потребителей в формирование репутации компании, с другой.

Ключевые слова: антихрупкость репутации, репутационный менеджмент, стейкхолдеры предприятия, связи с общественностью, модель репутационного менеджмента, организационный профиль системы репутационного менеджмента.

Рис.: 7. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Дерев'янка Елена Георгиевна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Национальный университет пищевых технологий (ул. Владимирская, 68, Киев, 01601, Украина)

E-mail: y.derevyanko@pr-service.com.ua

UDC 659.4:664(477)

Derevianko O. H. Involvement of Consumers in Building the Reputation of the Domestic Food Industry Enterprises

The article displays the results of empirical research of consumer involvement into activities of the domestic enterprises of the food industry in general, and in processes of building their reputations in particular. An active involvement of consumers in these processes, in accordance with the author's position, will result in formation of the anti-frailty reputation of enterprise. On the basis of conducted empirical research – survey of 50 consumers as to products of 19 enterprises from different sub-branches of the food industry, a number of trends that confirm dependence of the anti-frailty of reputation as well as prospects for sustainable development of enterprise from the level of systematicity of the reputation management, have been identified. The author uses the concept of «organizational profile of the system of reputation management (SRM)», which is identified by the presence or absence at the enterprise of certain organizational elements in the system of reputation management: a specialized PR-division (division on reputation management), a document-wise formalized PR strategy and operational plans for PR-work of different horizon periods, a document-wise formalized emergency activities plan (plan of anti-crisis PR-activities), etc. Conclusions have been made about the relationship between organizational profile of the SRM on the one hand, and the level of involvement of stakeholders-consumers in building the enterprise's reputation on the other hand.

Key words: anti-frailty of reputation, reputation management, corporate stakeholders, public relations, reputation management model, organizational profile of the system of reputation management.

Pic.: 7. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Derevianko Olena H. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, National University of Food Technology (vul. Volodymyrska, 68, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: y.derevyanko@pr-service.com.ua

Shpak, S. A. "Tselevoy podkhod k planirovaniyu restrukturizatsii predpriyatiy: sistema poniatiy i terminov" [Targeted approach to planning the restructuring of enterprises: the system of concepts and terms]. *Aktualnye problemy sovremennykh nauk* – 2013. Pshemyshl.; 2013.102-106.

Savchuk, S. I. *Osnovy teorii konkurentosposobnosti* [Fundamentals of the theory of competitiveness]. Mariupol: IPREEI NAN Ukrainy; Renata, 2007.

Tolstova, Yu. N. *Izmerenie v sotsiologii* [Measurement in Sociology]. Moscow: INFRA-M, 1998.

Terekhina, A. Yu. *Analiz dannykh metodami mnogomernogo shkalirovaniya* [Data analysis methods of multidimensional scaling]. Moscow: Nauka, 1986.

"The Global Competitiveness Report 2012 – 2013". *World Economic Forum*. Geneva, Switzerland.; 2012.

Torgerson, W. S. "Multidimensional scaling: I Theory and method". *Psychometrika*, vol. 17, no. 3 (1952): 401-419.

УДК 659.4:664(477)

ЗАЛУЧЕНІСТЬ СПОЖИВАЧІВ ДО ФОРМУВАННЯ РЕПУТАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

© 2015 ДЕРЕВ'ЯНКО О. Г.

УДК 659.4:664(477)

Дерев'янка О. Г. Залученість споживачів до формування репутації вітчизняних підприємств харчової промисловості

У статті висвітлено результати емпіричного дослідження щодо залучення споживачів у діяльність вітчизняних підприємств харчової промисловості взагалі та у процеси формування їх репутації зокрема. Результатом активного залучення споживачів у зазначені процеси, у відповідності з авторською позицією, є формування антикрихіткої репутації підприємства. На основі проведеного емпіричного дослідження – анкетування 50 споживачів продукції досліджуваних 19 підприємств, які представляють різні підгалузі харчопрому, – виявлено ряд тенденцій, які підтверджують залежність антикрихітності репутації і перспектив сталого розвитку підприємства від рівня системності його репутаційного менеджменту. Автор оперує поняттям «організаційний профіль системи репутаційного менеджменту (СРМ)», який визначається за наявністю чи відсутністю на підприємстві певних організаційних елементів системи репутаційного менеджменту: виокремлення в організаційній структурі спеціалізованого PR-підрозділу (відділу з управління репутацією), наявності документально формалізованої PR-стратегії та оперативних планів PR-роботи різного часового горизонту, наявності документально формалізованого плану дій у надзвичайних ситуаціях (план антикризових PR-активностей) тощо. Зроблено висновки щодо наявності залежності між організаційним профілем СРМ, з одного боку, і напрямками та рівнем залученості стейкхолдерів-споживачів до формування репутації підприємства, з іншого.

Ключові слова: антикрихітність репутації, репутаційний менеджмент, стейкхолдери підприємства, зв'язки з громадськістю, модель репутаційного менеджменту, організаційний профіль системи репутаційного менеджменту.

Рис.: 7. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Дерев'янка Олена Георгіївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Національний університет харчових технологій (вул. Володимирська, 68, Київ, 01601, Україна)

E-mail: y.derevyanko@pr-service.com.ua

УДК 659.4:664(477)

Дерев'янка Е. Г. Вовлеченность потребителей в формирование репутации отечественных предприятий пищевой промышленности

В статье отражены результаты эмпирического исследования вовлеченности потребителей в деятельность отечественных предприятий пищевой промышленности в целом и в процессы формирования их репутации в частности. Результатом активного вовлечения потребителей в указанные процессы, в соответствии с авторской позицией, является формирование антихрупкой репутации предприятия. На основе проведенного эмпирического исследования – анкетирования 50 потребителей продукции исследуемых 19 предприятий, представляющих различные подотрасли пищепрома, – выявлен ряд тенденций, которые подтверждают зависимость антихрупкости репутации и перспектив устойчивого развития предприятия от уровня системности его репутационного менеджмента. Автор оперирует понятием «организационный профиль системы репутационного менеджмента (СРМ)», который идентифицируется по наличию или отсутствию на предприятии определенных организационных элементов системы репутационного менеджмента: специализированного PR-подразделения (отдела по управлению репутацией), документально формализованной PR-стратегии и оперативных планов PR-работы различного временного горизонта, документально формализованного плана действий в чрезвычайных ситуациях (план антикризисных PR-активностей) и др. Сделаны выводы о наличии зависимости между организационным профилем СРМ, с одной стороны, и направлениями и уровнем вовлеченности стейкхолдеров-потребителей в формирование репутации компании, с другой.

Ключевые слова: антихрупкость репутации, репутационный менеджмент, стейкхолдеры предприятия, связи с общественностью, модель репутационного менеджмента, организационный профиль системы репутационного менеджмента.

Рис.: 7. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Дерев'янка Елена Георгиевна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Национальный университет пищевых технологий (ул. Владимирская, 68, Киев, 01601, Украина)

E-mail: y.derevyanko@pr-service.com.ua

UDC 659.4:664(477)

Derevianko O. H. Involvement of Consumers in Building the Reputation of the Domestic Food Industry Enterprises

The article displays the results of empirical research of consumer involvement into activities of the domestic enterprises of the food industry in general, and in processes of building their reputations in particular. An active involvement of consumers in these processes, in accordance with the author's position, will result in formation of the anti-frailty reputation of enterprise. On the basis of conducted empirical research – survey of 50 consumers as to products of 19 enterprises from different sub-branches of the food industry, a number of trends that confirm dependence of the anti-frailty of reputation as well as prospects for sustainable development of enterprise from the level of systematicity of the reputation management, have been identified. The author uses the concept of «organizational profile of the system of reputation management (SRM)», which is identified by the presence or absence at the enterprise of certain organizational elements in the system of reputation management: a specialized PR-division (division on reputation management), a document-wise formalized PR strategy and operational plans for PR-work of different horizon periods, a document-wise formalized emergency activities plan (plan of anti-crisis PR-activities), etc. Conclusions have been made about the relationship between organizational profile of the SRM on the one hand, and the level of involvement of stakeholders-consumers in building the enterprise's reputation on the other hand.

Key words: anti-frailty of reputation, reputation management, corporate stakeholders, public relations, reputation management model, organizational profile of the system of reputation management.

Pic.: 7. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Derevianko Olena H. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, National University of Food Technology (vul. Volodymyrska, 68, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: y.derevyanko@pr-service.com.ua

Нинішня надзвичайна волатильність ринку, що має глибинні соціально-політичні та економічні причини, створює загрози сталому розвитку вітчизняних підприємств. За таких умов порівняно вищий потенціал виживання мають підприємства з високим рівнем антикризової лояльності стейкхолдерів. Підтримка стейкхолдерами (споживачами, партнерами, кредиторами, інвесторами і т. ін.) розвитку підприємства в умовах кризи виявляється через купівлю його товарів (навіть за умови їх подорожчання), відстрочку повернення банківських і надання товарних кредитів (на фоні знецінення валюти) тощо. Така підтримка пов'язана з довірою стейкхолдерів до підприємства, тобто з репутацією останнього, і з її здатністю забезпечувати його стійкий розвиток.

Проблематика сталого розвитку підприємства перебуває в епіцентрі уваги науковців і є достатньо розробленою в працях російських та українських вчених, таких як Н. В. Алексеєнко, О. А. Зінгер [5], Т. Е. Мельник, С. Н. Сергуняєв, С. В. Трубіцков [7], Н. А. Хом'яченкова, тому дискусійні положення щодо етимології та значення самого терміна «сталий розвиток» винесені за межі нашого дослідження. Сталість розвитку підприємства як цільовий результат управління репутацією досліджувалась С. В. Горіним [1], яким, зокрема, розроблено теоретичний підхід до забезпечення стійкості функціонування промислових підприємств на основі управління діловою репутацією. Однак при цьому репутація розглядається С. В. Горіним як лише один з факторів забезпечення сталості розвитку поряд з факторами конкурентоспроможності продукції, інвестиційної політики, інноваційного потенціалу, фінансової стратегії та ін. Так, Ю. Бикова [1] у своєму дослідженні відмічає, що проблема полягає в розкритті причин і факторів, що впливають на формування репутації компаній, для того, щоб оцінити фінансову стійкість і стабільність останніх в умовах мінливості ринкового середовища.

Ми виходимо з положення, що багатовекторне, спрямоване на різні цільові групи, управління репутацією не приведе до її стійкості: цінності стейкхолдерських груп повсякчас змінюються, і зміни ці є асинхронними, що не відповідає завданню досягнення сталості розвитку підприємства. На практиці управління репутацією підприємства базується на багатовекторності останньої, а стійкість є обов'язковою, але недостатньою умовою *антикрихкості* як унікальної особливості репутації підприємства. Термін «антикрихкість» (англ. – «*antifragile*») увів до наукового лексику сучасний американський економіст Нассим Ніколас Талеб [1]. У жодному словнику немає визначення терміна «антикрихкість», а сам Талеб вважає, що його корені варто шукати у філософії стоїків – Фалеса та Сенеки [6].

Проблема природного «дефіциту управління» в складних багатовекторних системах потребує вирішення в теорії управління репутацією, зокрема, через формування *моделі децентралізації управління репутацією шляхом перенесення частини функцій управління з менеджерів на стейкхолдерів*. На нашу думку, обов'язковою умовою антикрихкості репутації підприємства є залучення стейкхолдерів до процесів її форму-

вання. Під залученням ми розуміємо діяльність стейкхолдерів, спрямовану на підтримку розвитку підприємства, у т. ч. шляхом створення та розповсюдження позитивної інформації про нього. Приклад зі споживачами є найбільш показовим для ілюстрації залучення стейкхолдерів як «активного начала» до формування репутації та забезпечення її антикрихкості.

Відповідно, нашою *метою* є виявлення переважаючих напрямків залучення стейкхолдерів-споживачів до формування репутації – на матеріалах вітчизняних підприємств харчової промисловості.

Відповідно до авторської позиції репутаційний менеджмент (РМ) – це процес планування, організації, мотивації, впровадження, моніторингу та контролю ефективності управлінських заходів щодо формування та підтримання певної репутації підприємства серед його стейкхолдерів. Сформованість цілісної системи репутаційного менеджменту (СРМ) діагностується за трьома напрямками: *по-перше*, наявність елементів «організаційного фундаменту» системи репутаційного менеджменту; *по-друге*, активність використання інструментів репутаційного менеджменту підприємством і, *по-третє*, підтримка «зворотного зв'язку» – залучення стейкхолдерів до формування репутації підприємства.

Авторську систему репутаційного менеджменту підприємства детально розкрито в попередніх дослідженнях (див. публікацію О. Г. Дерев'янка в журналі «Бізнес Інформ», № 3, 2014 р. [1]), і тому не будемо зупинятися на викладенні її теоретичних положень у даній статті. У попередніх публікаціях також викладено результати аналізу «організаційного фундаменту» системи репутаційного менеджменту вітчизняних підприємств харчової промисловості (див. статтю О. Г. Дерев'янка в журналі «Бізнес Інформ», № 1, 2015 р. [4]), логічним продовженням яких є дане дослідження. Зважаючи на наявність у попередніх публікаціях [4] детальної аргументації щодо складу вибірки досліджуваних 19 підприємств різних підгалузей харчової промисловості, ми не повторюватимемо її в даній статті. Однак варто ще раз наголосити, що підприємства вибірки представляють п'ять груп – п'ять різних організаційних профілів СРМ: споживчий, перехідний, розвинений, зародковий, дочірній.

І, за результатами дослідження, будуть представлені висновки щодо *наявності/відсутності залежності між організаційним профілем системи репутаційного менеджменту (СРМ)¹, з одного боку, і напрямками та рівнем залученості стейкхолдерів-споживачів до формування репутації підприємства, з іншого*. Коротка характеристика організаційних профілів досліджуваних підприємств наведена в *табл. 1*.

¹ У відповідності з авторським визначенням, «Організаційний фундамент» СРМ – організаційні передумови (наявність відповідних посад, затвердженої стратегії РМ, плану антикризового РМ тощо) активного використання інструментів РМ та залучення стейкхолдерів до формування репутації підприємства; одна з трьох складових СРМ. Організаційний профіль СРМ – тип (рівень розвиненості) «організаційного фундаменту» СРМ, який визначається

Досліджувані підприємства харчової промисловості та основні риси організаційного профілю їхньої системи репутаційного менеджменту

Група / Тип організаційного профілю CRM	Компанія	Основні риси організаційного профілю системи репутаційного менеджменту компанії
Група 1. Тип організаційного профілю – споживчий	ДП «Кондитерська корпорація «Рошен»	Репутаційний менеджмент спрямований в першу чергу на підтримку зовнішнього іміджу і, більшою мірою, продуктового бренда через формування до нього лояльності споживачів. Для успішного виконання функції підтримки репутації свого продуктового бренда компанії першої групи обмежуються введенням до організаційної структури посади PR-спеціаліста (у складі відділу маркетингу), фахівця з наповнення та підтримки корпоративного сайту і журналіста (зрідка – редакції корпоративного ЗМІ)
	ПрАТ Київський завод безалкогольних напоїв «Росинка»	
	ПрАТ «Чумак»	
	ДП «Мілкіленд Україна»	
Група 2. Тип організаційного профілю – перехідний	IDS Group (ПАТ «Моршинський завод мінеральних вод «Оскар», ПАТ «Миргородський завод мінеральних вод»).	Фрагментарно присутні елементи організаційних передумов всіх трьох рівнів (функціонального, системного та стратегічного), що створює такі переваги: «точкове» фокусування на критичних з точки зору підтримки репутації векторах може бути виправданим, оскільки створює умови для «плавного переходу» від зовнішнього (аутсорсингового) управління репутацією до внутрішнього, або навпаки; збалансоване в розрізі рівнів «фундаменту» управління репутацією може бути і результативним, і економічним одночасно
	ПрАТ «АВК»	
	ГК ПАТ «Миронівський хлібпродукт»	
Група 3. Тип організаційного профілю – розвинений	ТОВ «Нестле Україна»	Характерний профіль, як правило, для відомих міжнародних компаній, які працюють в Україні. Наявні не менш як 80 % елементів «фундаменту» системи РМ, що дозволяє орієнтуватись на найбільш відданих – внутрішніх – РМ-спеціалістів, що запобігає несанкціонованому витоку інформації та скорочує час термінового реагування на зовнішні загрози репутації
	ПАТ «Карлсберг Україна»	
	ТОВ СП «Вітмарк Україна»	
	ТОВ «Верес»	
Група 4. Тип організаційного профілю – дочірній	ПАТ «Концерн «Хлібпром»	Характерна відсутність у підприємства до 100 % елементів «фундаменту» системи РМ, обумовлена наявністю всіх необхідних функцій на рівні головної (материнської) компанії: економія на виокремленні організаційних елементів системи РМ, створення яких часто є невиправданим з причини недостатньо великих масштабів діяльності дочірнього підприємства
	Oasis СНГ	
	ТОВ «Моцарт Імпорт»	
	ТОВ «Шельф»	
	ПрАТ «Київмлин»	
Група 5. Тип організаційного профілю – зародковий	ТОВ «Каргілл»	Характерна відсутність більш ніж 80% елементів «фундаменту» системи РМ. Управління репутацією при цьому може ефективно відбуватись на рівні управління якістю і конкурентоспроможністю продукції (особливо якщо це монопродуктове або моносировинне виробництво), не потребуючи додаткових витрат на виокремлену систему РМ
	ВАТ «Одеський коровай»	
	ТОВ «Чіпси люкс»	

за наявністю чи відсутністю на підприємстві певних організаційних елементів системи репутаційного менеджменту: виокремлення в організаційній структурі спеціалізованого PR-підрозділу (відділу з управління репутацією), наявність документально формалізованої PR-стратегії та оперативних планів PR-роботи різного часового горизонту, наявність документально формалізованого плану дій у надзвичайних ситуаціях (план антикризових РМ-активностей) тощо.

З позиції автора, залучення стейкхолдерів-споживачів до процесу формування репутації, тобто до системи репутаційного менеджменту підприємства, можливе на трьох рівнях: економічному, професійному та особистісному. Залучення на *економічному рівні* пов'язане з купівлею товарів підприємства та встановленням (підтримкою) з ним партнерських стосунків. *Професійний рівень* – це робота (працевлаштування) на підприємстві.

Відзначимо, що залучення споживача до управління репутацією на будь-якому з визначених рівнів необхідно розглядати в трьох часових проекціях. Щодо професійного рівня, наприклад: як попередній досвід, як поточну зайнятість (для споживача, який водночас є працівником певного досліджуваного підприємства) та як бажання щодо працевлаштування. Розвиток інформаційних комунікацій та соціальних мереж зумовлює надзвичайну важливість *особистісного рівня*, адже кожен споживач стає активною силою формування репутації підприємства шляхом генерування та поширення інформації про нього. Залучення стейкхолдера-споживача на особистісному рівні діагностується за рядом критеріїв, таких як: моніторинг ЗМІ щодо діяльності підприємства, відвідування його сторінки у соціальній мережі; оцінка (усна, письмова) якості товару підприємства, його рекламних матеріалів, клієнтських послуг, соціальних і благодійних заходів; поширення інформації про підприємство усно, письмово.

Для дослідження залучення стейкхолдерів-споживачів до формування репутації використано метод анкетування. Щонайперше споживачам-респондентам було поставлено запитання «Чи знайомі Вам такі компанії та їх торговельні марки?», «так» чи «ні»? За результатами опитування 50 осіб з'ясовано ступінь обізнаності респондентів щодо досліджуваних компаній (рис. 1). Найбільш знайомими компаніями стали: «Рошен» (її знають всі 50 респондентів), «АВК» (50), IDS Group (50) та Carlsberg (50); найменш знайомими підприємствами виявилися «Моцарт Імпорт» (1), «Каргілл» (2), «Шельф» (3) та «Одеський коровай» (4).

Як вже відзначалось, можливі три рівні залученості споживачів-стейкхолдерів до формування репутації досліджуваних компаній: економічний, професійний та особистісний. У ході дослідження зазначені рівні діагностовано у трьох проекціях: поточній (реальна участь у формуванні репутації, рис. 2), очікуваній (плани щодо участі у формуванні репутації, рис. 3) та рекомендаційній (готовність рекомендувати третім особам долу-

читися до формування репутації компанії, рис. 4). Було з'ясовано рівень поточної, очікуваної та рекомендаційної залученості споживачів-респондентів у діяльність компаній шляхом постановки трьох відповідних запитань: «чи є Ви залученими в даний час або були залучені в минулому в такі види діяльності стосовно поданих нижче компаній», «чи маєте Ви бажання в майбутньому взяти участь у таких видах діяльності стосовно поданих нижче компаній» і «чи готові Ви рекомендувати третім особам (родичам, друзям, знайомим, широким народним масам) брати участь у таких видах діяльності стосовно поданих нижче компаній?» При цьому в кожному з трьох випадків респондентам було запропоновано визначити всі можливі варіанти з таких напрямків залученості: придбання товарів; робота в компанії / її дочірніх структурах; партнерська співпраця з компанією; інвестування власних коштів у компанію; збирання, поширення інформації щодо діяльності компанії.

За результатами опитування було встановлено наявність поточної економічної залученості, а саме – придбання товарів респондентами щодо всіх досліджуваних компаній, окрім «Каргілл» та «Моцарт Імпорт», і поточної особистісної залученості (збирання, поширення інформації щодо діяльності компанії) щодо всіх досліджуваних компаній, окрім «Шельф», «Одеський коровай» та «Моцарт імпорт».

Стосовно очікувань, практично щодо всіх компаній респондентами було висловлено наміри в майбутньому долучитися до формування репутації на всіх трьох рівнях залучення. Частковими винятками стали компанії «Росинка» і «Одеський коровай» (в обох випадках у респондентів відсутня очікувана залученість економічного рівня за напрямком «партнерство та інвестування»).

У контексті рекомендаційної залученості найчастіше респонденти готові рекомендувати третім особам такі напрямки залучення, як: купівля товарів (економічний рівень), робота в компанії (професійний рівень) та збирання й поширення інформації щодо діяльності компанії (особистісний рівень залученості).

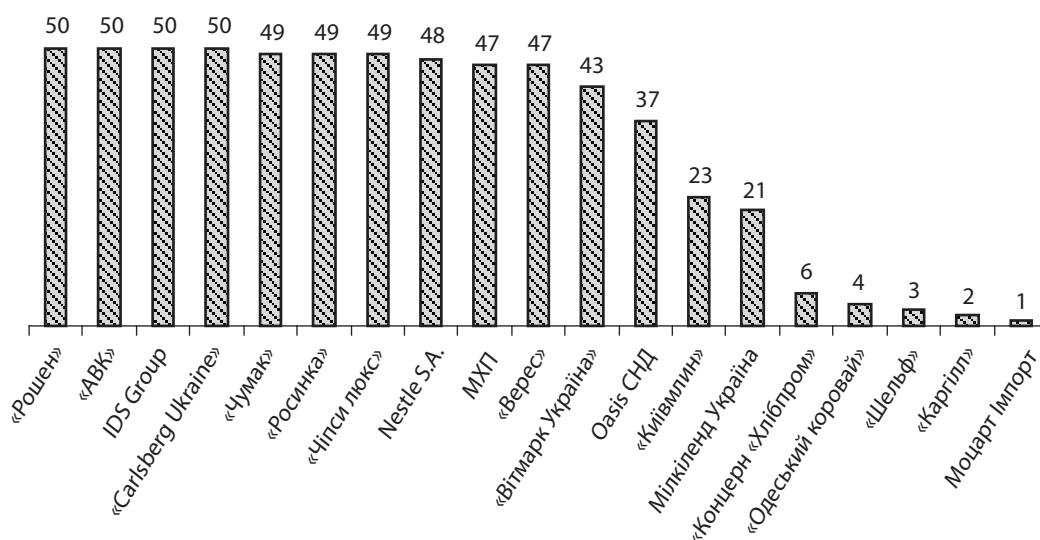

Рис. 1. Ступінь обізнаності щодо досліджуваних компаній

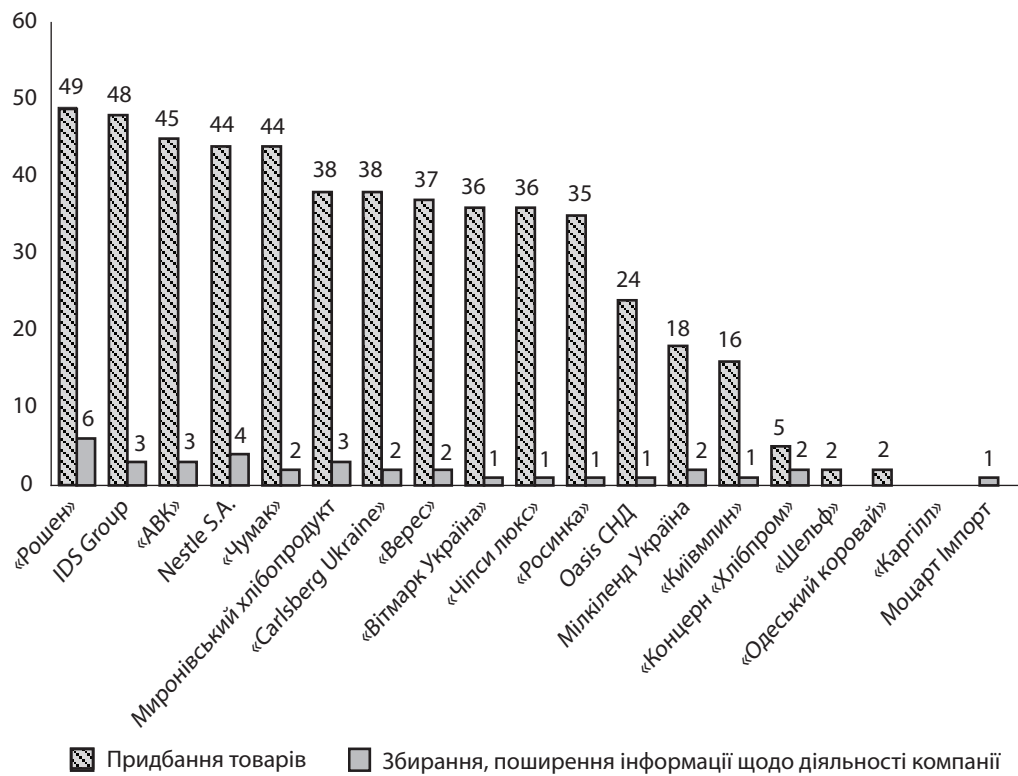
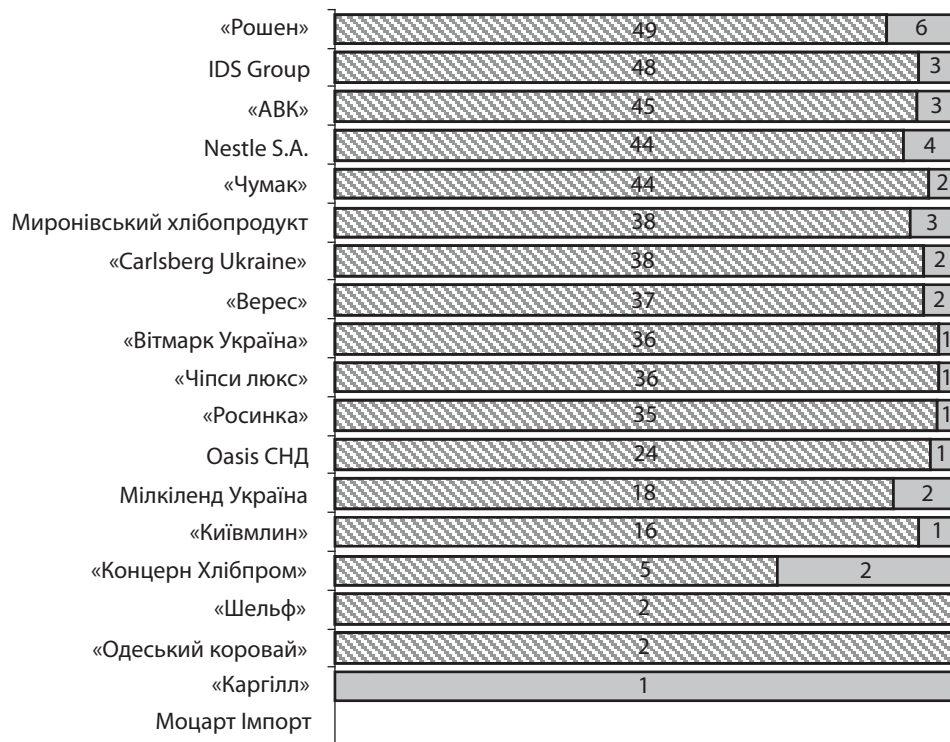

Рис. 2. Поточна залученість стейкхолдерів-споживачів у діяльність досліджуваних компаній, осіб (з 50 опитаних)

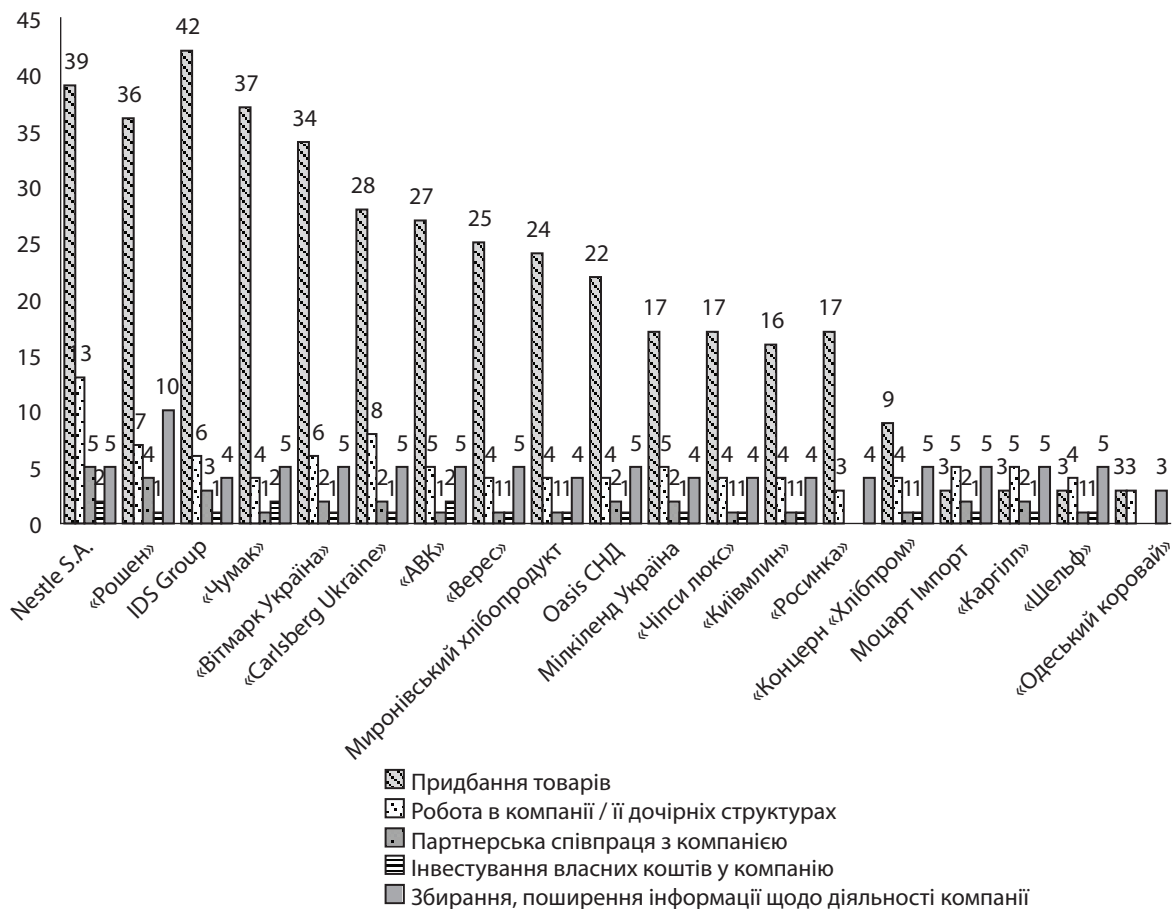
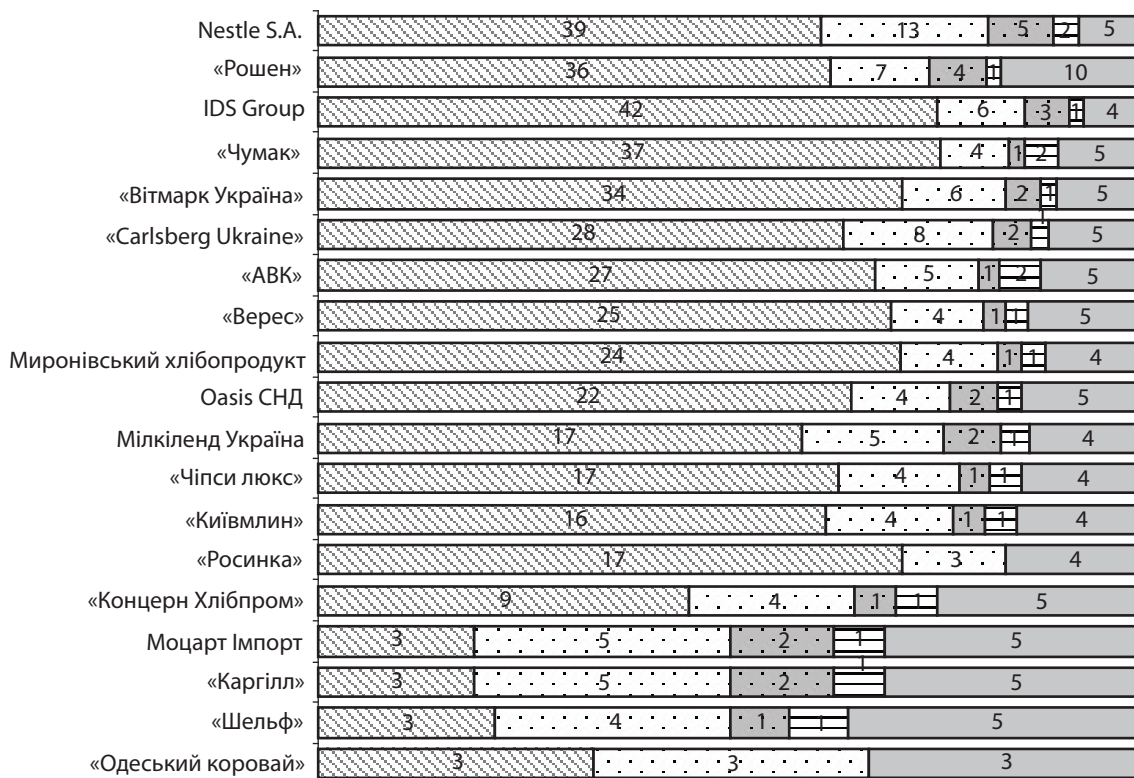

Рис. 3. Очікувана залученість стейкхолдерів-споживачів у діяльність досліджуваних компаній, осіб (з 50 опитаних)

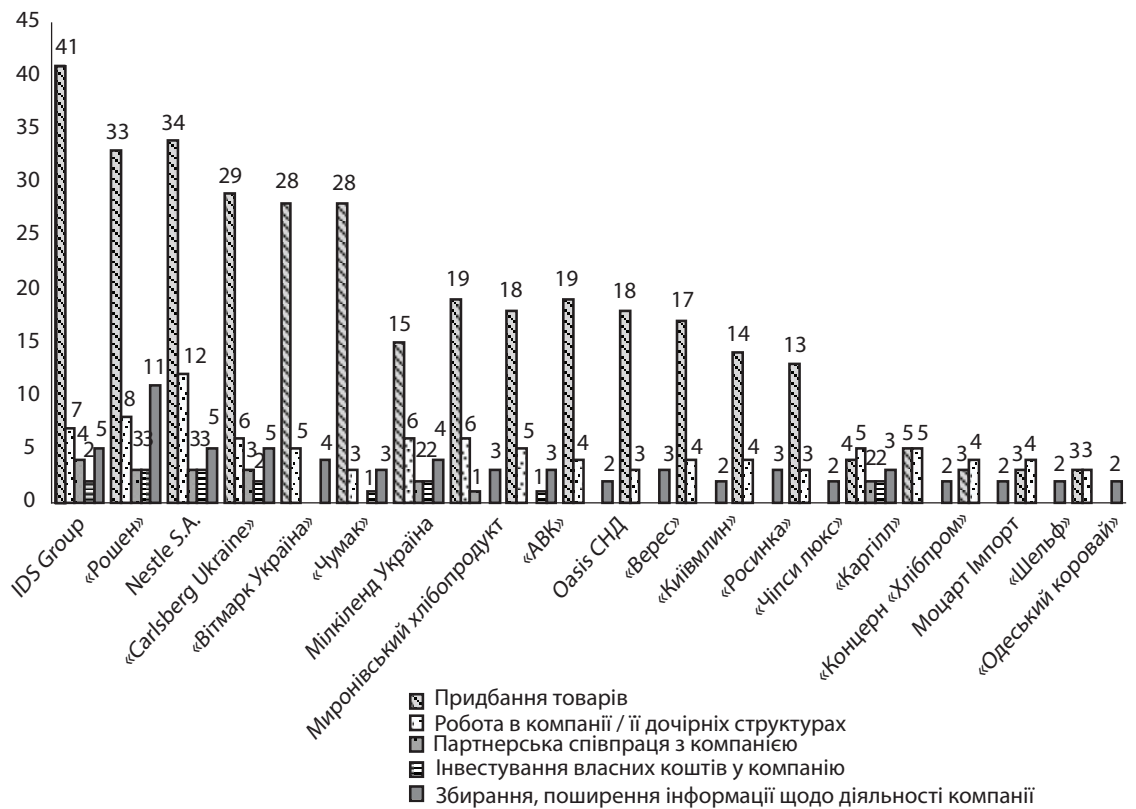
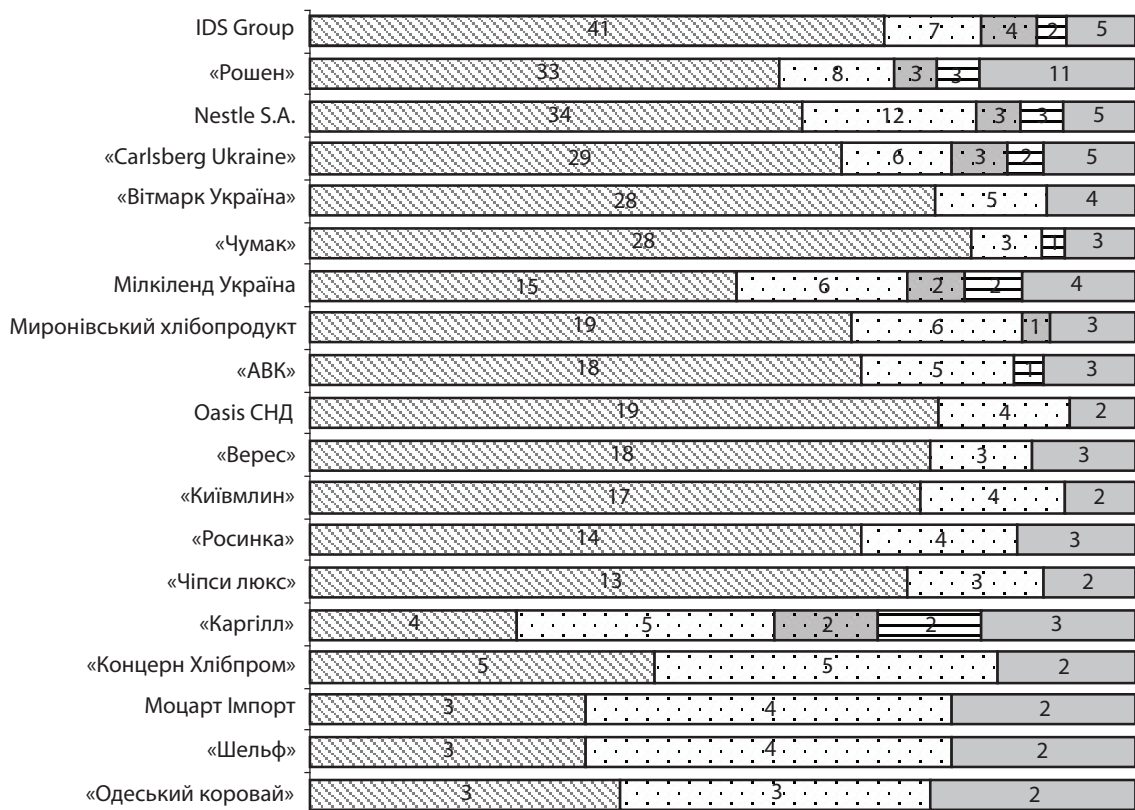

Рис. 4. Рекомендаційна залученість стейкхолдерів-споживачів у діяльність досліджуваних компаній, осіб (з 50 опитаних)

Відзначимо, що економічне залучення в розрізі партнерських відносин від одного до чотирьох респондентів готові рекомендувати щодо компанії IDS Group, «Рошен», Nestle S.A., «Carlsberg Ukraine», «Вітмарк Україна», «Чумак», Мілкіленд Україна, Миронівський хлібопродукт, «АВК», Oasis СНД, «Верес», «Київмлин», «Росинка», «Чіпси люкс» та «Каргілл». Економічне залучення в розрізі інвестування від одного до трьох респондентів готові рекомендувати щодо компанії IDS Group, «Рошен», Nestle S.A., «Carlsberg Ukraine», «Вітмарк Україна», «Чумак», Мілкіленд Україна, Миронівський хлібопродукт, «АВК», Oasis СНД, «Верес», «Київмлин», «Росинка», «Чіпси люкс» та «Каргілл».

Серед опитаних респондентів кожен має досвід купівлі продуктів вказаних компаній, і тільки десять осіб мають досвід збирання та поширення інформації про компанію з числа досліджуваних. Лідером стала компанія «Рошен»: 49 респондентів мають досвід купівлі продукції компанії та шість осіб залучені у процес збирання та поширення інформації про компанію (див. рис. 2). Доволі високі показники у компаній «IDS Group», «АВК», «Nestle», «Чумак». Найнижчі показники – у компаній «Шельф» та «Одеський коровай» (досвід купівлі – тільки у двох респондентів), «Каргілл» (лише один із респондентів збирав і поширював інформацію щодо діяльності компанії). Така нерівномірність щодо залученості споживачів у діяльність досліджуваних компаній може пояснюватися безліччю факторів, серед яких – регіональність компанії (ті, що мають вихід на загальний український ринок, більш знані, ніж суто регіональні) та приналежність до певної підгалузі харчової промисловості.

Очікувана залученість до формування репутації компанії (див. рис. 3) багато в чому співпадає із досвідом купівлі товарів, але доволі сильно відрізняється у чотирьох інших аспектах. Так, опитані респонденти виявили своє бажання на працевлаштування у наведених компаніях, на партнерську співпрацю та на інвестування власних коштів. Найбільш привабливими для працевлаштування названі компанії «Nestle» (13), «Carlsberg Ukraine» (8) та «Рошен» (7), а для партнерської співпраці – «Nestle» (5), «Рошен» (4), «IDS Group» (3). Серед усіх можливих варіантів залучення можливість інвестування коштів є найменш популярною: інвестувати готові у такі компанії, як «Nestle», «Чумак», «АВК» – по два респонденти в кожному відповідно.

Рекомендації третім особам щодо залучення до діяльності компанії (див. рис. 4) переважно зводяться до рекомендації купівлі продукції. Найбільш рекомендованою стала продукція компаній «IDS Group» (її продукцію готовий рекомендувати 41 респондент), «Nestle» (34 рекомендації) та «Рошен» (33 рекомендації). Цікавим є падіння популярності продукції «АВК»: з 45 респондентів, які вже купували її продукцію, тільки 27 бажають купувати її в майбутньому, а 18 – рекомендувати третім особам.

Як засвідчує інформація, представлена на рис. 4, споживачі бажають рекомендувати іншим особам придбання товарів, працевлаштування в компанії та інші способи залучення її в діяльність. Така готовність до поширення інформації про конкретні компанії (щонайперше, «IDS Group», «Nestle» та «Рошен») має сприйматись

менеджментом означених компаній як сигнал: споживачів необхідно розглядати як активну силу формування репутації, що підвищить антикрихітність останньої і, як результат, забезпечить стійкий розвиток бізнесу.

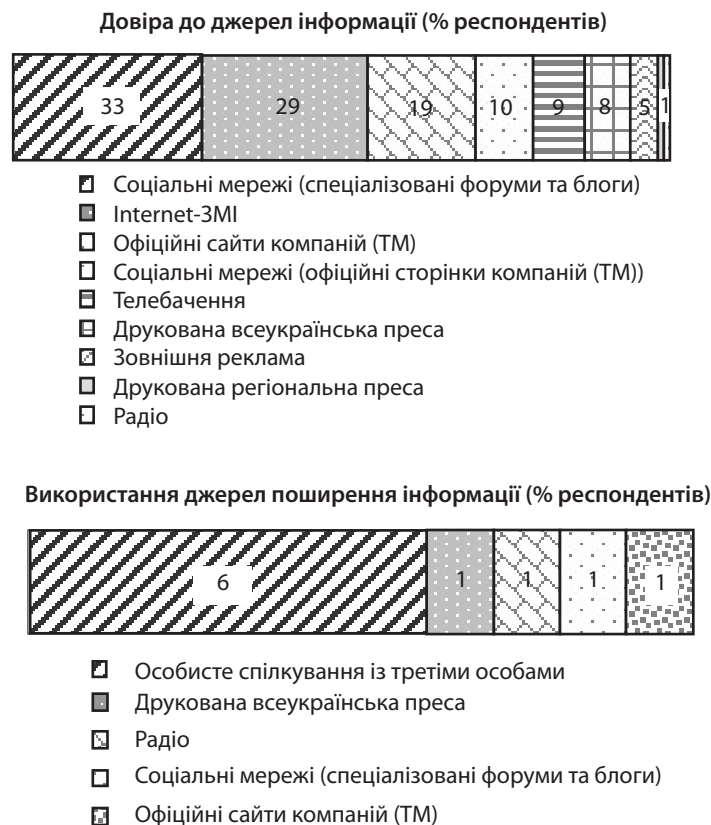
Тому наступним кроком нашого дослідження стало визначення тих інформаційних каналів (ЗМІ), яким споживачі довіряють і через які, відповідно, менеджменту доцільно поширювати інформацію, спрямовану на формування репутації та на залучення у цей процес стейкхолдерів-споживачів. Респондентам було поставлено такі запитання: «Які з названих типів ЗМІ (відзначте не більше трьох варіантів) викликають у Вас найбільшу довіру як потенційні джерела інформації про компанії харчової промисловості?» Типи ЗМІ: друкована всеукраїнська преса; друкована регіональна преса; телебачення; радіо; Internet-ЗМІ; соціальні мережі (спеціалізовані форуми та блоги); соціальні мережі (офіційні сторінки компаній (ТМ)); офіційні сайти компаній (ТМ); зовнішня реклама; інше (вказіть). Далі, у випадку наявності позитивних відповідей на попереднє питання, необхідно було відзначити основні канали комунікації, що використовувались або будуть використані респондентом для поширення інформації про компанію.

Довіру до ЗМІ і готовність використовувати певні інформаційні канали для поширення інформації про компанії ілюструє рис. 5. Серед усіх каналів інформації, які використовуються для інформування про діяльність підприємств харчової промисловості, найбільшу довіру у респондентів викликають соціальні мережі – спеціалізовані форуми, блоги (29%) та Інтернет-ЗМІ (25%), а найменшу – радіо та друкована регіональна преса (по 1% кожен).

Говорячи про залучення споживачів до процесу формування репутації, необхідно з'ясувати, в якій саме інформації щодо компанії найбільше зацікавлений споживач, тобто яку інформацію він схильний «споживати» та, відповідно, поширювати. Тому респондентам було поставлено запитання: «Якою мірою Ви зацікавлені у інформації щодо: репутації названих компаній, їх продукції, акційних пропозицій, соціальних проєктів? Оцініть, будь ласка, міру зацікавленості кожним типом інформації (інформація про репутацію компанії (ТМ); інформація про продукцію; інформація про акційні пропозиції; інформація про соціальні проєкти, благодійність, спонсорство) за шкалою [0; 10], де 0 – зовсім не зацікавлений, 10 – дуже зацікавлений».

За результатами дослідження (рис. 6) переважна більшість респондентів виявляє середню зацікавленість у інформації щодо діяльності харчових підприємств. Найбільший інтерес респонденти виявляли до інформації, що стосувалася компаній: «Рошен» (сумарний бал 19,84), «IDS Group» (17,48), «Nestle S.A.» (17,20). При цьому найбільшу зацікавленість респонденти виявляли щодо інформації про акційні пропозиції (3,27), а найменшу – щодо діяльності компаній (2,04).

Відповідно, з точки зору можливостей залучення до управління репутацією, важливо виявити, наскільки активно споживачі займаються цілеспрямованим пошуком інформації про компанію у тих джерелах, яким (як відзначалося вище) вони довіряють. Респондентам було

Рис. 5. Довіра споживачів до ЗМІ і використання інформаційних каналів для поширення інформації про підприємства харчової промисловості

поставлено запитання: «Чи вдавалися Ви до *цілеспрямованого пошуку інформації* (інформація про репутацію компанії (ТМ); інформація про продукцію; інформація про акційні пропозиції; інформація про соціальні проекти, благодійність, спонсорство) щодо таких компаній (ТМ) за останні 6 місяців? Відзначте знаком «+» відповідні комірки.» Паралельно респондентам було поставлено запитання: «Чи вдавалися Ви до *цілеспрямованого створення або поширення інформації* ... щодо таких компаній (ТМ) за останні 6 місяців?...»

Відповідно до результатів дослідження кількість респондентів, які цілеспрямовано здійснювали пошук інформації про досліджувані компанії та їхні торговельні марки, є незначною. При цьому найчастіше респонденти вдавалися до пошуку інформації про компанію «Рошен» та її продукцію і жодного разу не вдавалися до пошуку інформації про компанію «Одеський коровай».

Досить невелика кількість респондентів протягом останніх шести місяців вдавалися до цілеспрямованого поширення інформації про компанії та їх торгові марки. Серед типів інформації переважало поширення інформації про діяльність компанії (торгові марки), і відтворення цієї інформації здебільшого відбувалося у вигляді особистого спілкування із третіми особами (рис. 7). При цьому споживачі найчастіше поширювали інформацію про компанію «Рошен», що може бути пов'язано з її частотою згадуваністю у ЗМІ в контексті нинішніх політичних процесів.

Висновки щодо наявності залежності між організаційним профілем СРМ, з одного боку, і напрямками та

рівнем залученості стейкхолдерів-споживачів до формування репутації підприємства, з іншого:

- ★ демонструючи порівняно вищу поточну залученість споживачів у власну діяльність (у першу чергу через купівлю продукції), підприємства зі *споживчим* типом організаційного профілю СРМ програють у довгостроковій перспективі підприємствам з *перехідним* і *розвиненим* профілями. Споживачі прагнуть у майбутньому купувати і рекомендувати іншим продукцію тих підприємств, які, згідно з результатами дослідження, мають більш досконалу систему репутаційного менеджменту (що можна бачити шляхом співставлення даних рис. 2 з рис. 3 і рис. 4);
- ★ очікування щодо залучення споживачів у діяльність компаній з *розвиненим* і *перехідним* профілем СРМ базуються дещо менше на бажанні купувати продукцію (як щодо компаній зі *споживчим* профілем), і дещо більше на бажанні працювати в такій компанії, а також створювати і поширювати інформацію про неї (рис. 3 та рис. 4). Тобто, споживач довіряє самій компанії, а не лише її продуктовому бренду, що дозволяє говорити про забезпечення антикрихкості репутації та створює основу для стійкого розвитку компанії на перспективу;
- ★ лідерами (за виключенням корпорації «Рошен», цікавість до діяльності якої посилена з політичних причин) за показниками поширення інформації, тобто за залученістю споживачів до

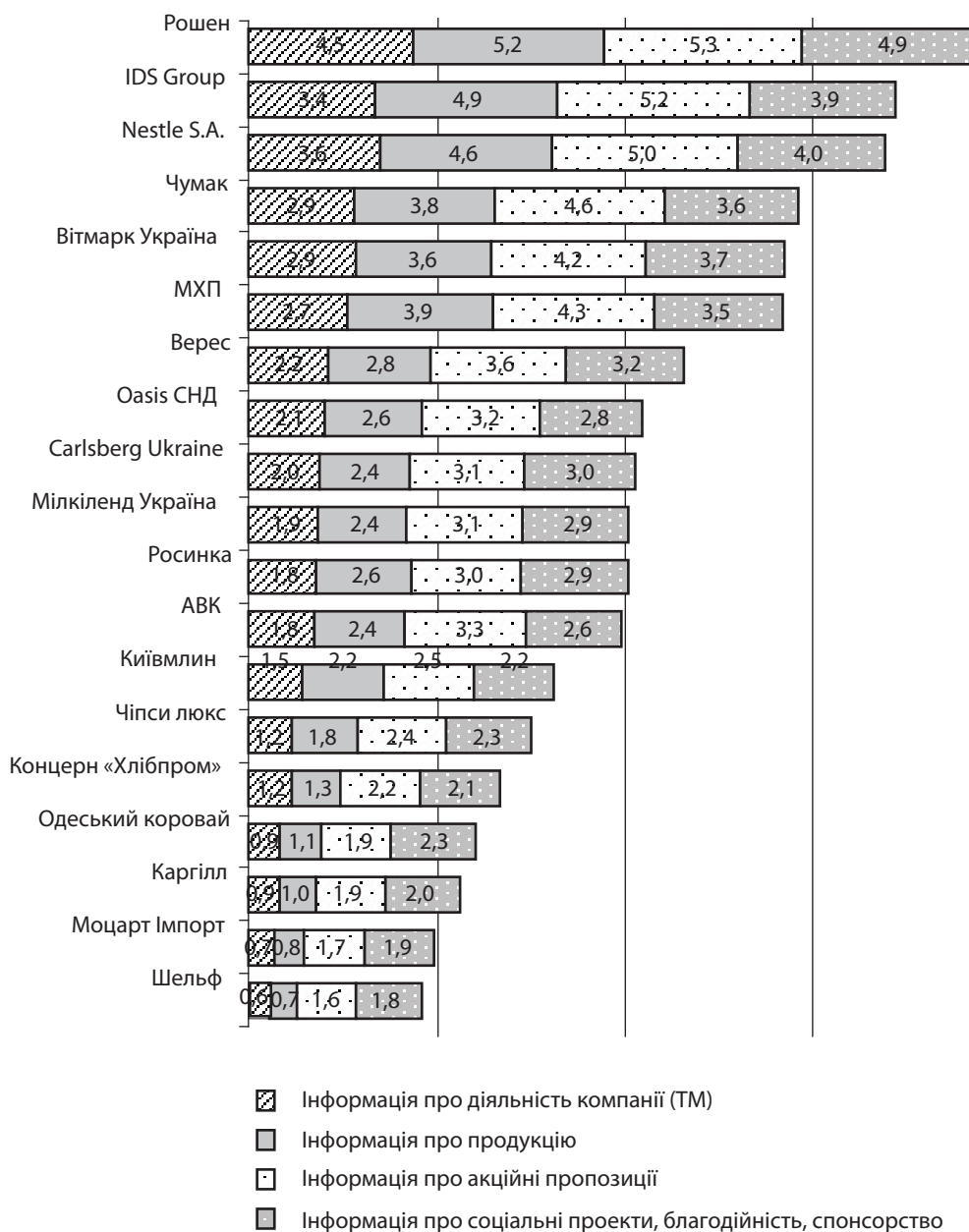

Рис. 6. Зацікавленість споживачів в інформації про компанію залежно від типу інформації

формування репутації, є підприємства з *розвиненим* профілем СРМ;

- ✦ підприємства з *дочірнім* профілем СРМ займають порівняно високі позиції за критерієм пошуку інформації щодо їх діяльності споживачами (рис. 7). При цьому очікування та рекомендації стосовно таких підприємств в разі перевищують поточні показники (що можна бачити шляхом співставлення даних рис. 2 з рис. 3 та рис. 4). При цьому спостерігається збалансованість таких очікувань (купівля продукції, працевлаштування, поширення інформації), що створює передумови до антикрихкості репутації і сталого розвитку зазначених підприємств;
- ✦ підприємства із *зародковим* профілем демонструють деякі тенденції, що споріднюють їх з підприємствами *споживчого* профілю СРМ, а тенденції щодо залучення споживачів до

управління репутацією підприємств – з *розвиненим* профілем дещо схожі з відповідними тенденціями підприємств з *дочірнім* профілем.

Таким чином, на основі проведеного емпіричного дослідження – анкетування 50 споживачів продукції досліджуваних 19 підприємств, які представляють різні підгалузі харчопрому – виявлено ряд тенденцій, які підтверджують залежність антикрихкості репутації і перспектив сталого розвитку підприємства від рівня системності його репутаційного менеджменту.

У ході подальших наукових пошуків, з використанням результатів висвітленого в даній публікації дослідження залученості споживачів до формування репутації вітчизняних підприємств харчової промисловості, буде оцінено ефективність моделей репутаційного менеджменту вітчизняних підприємств харчової промисловості.

Пошук інформації

Створення та поширення інформації про компанії (ТМ), за типами інформації

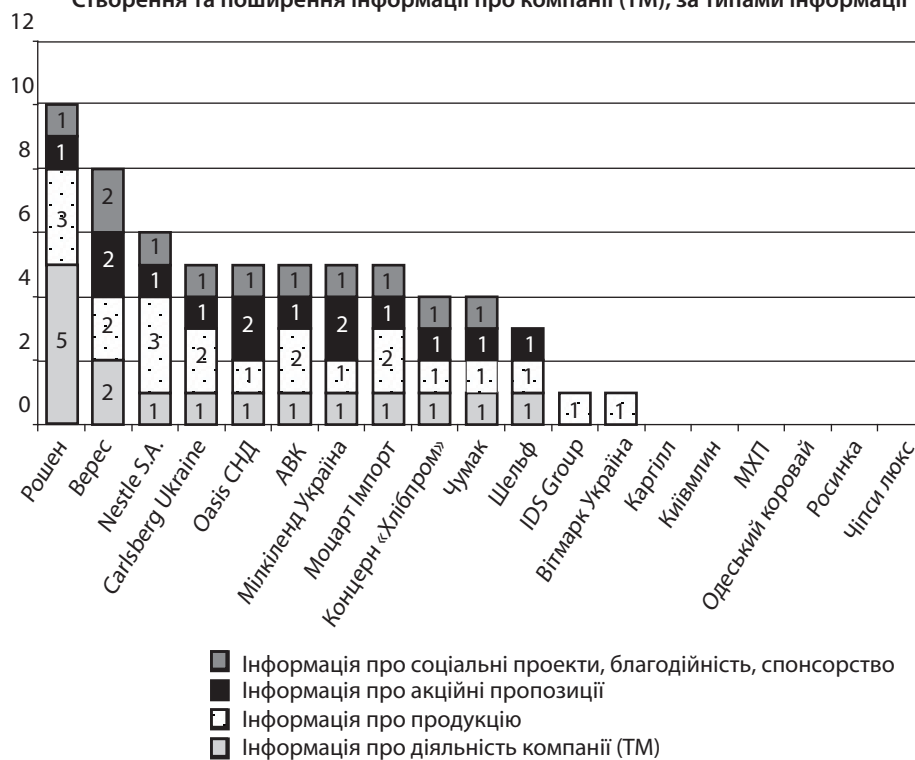

Рис. 7. Пошук та поширення споживачами інформації про компанію

ЛІТЕРАТУРА

1. **Derevianko O. H.** System of enterprise reputation management / O. H. Derevianko // Бізнес Інформ. – Харків, 2014. – № 3. – С. 381 – 386.
2. **Быкова Ю. Н.** Деловая репутация как критерий финансовой устойчивости компании : дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.10 // Ю. Н. Быкова. – Москва, 2008. – 155 с. – РГБ ОД, 61 09-8/1112.
3. **Горин С. В.** Устойчивое функционирование промышленных предприятий на основе управления деловой репутацией: теория, методология, практика : монография / С. В. Горин. – М.: Изд-во ООО «Ваш полиграфический партнер», 2011. – 320 с.
4. **Дерев'янюк О. Г.** Організаційні профілі системи репутційного менеджменту підприємств харчової промисловості України / О. Г. Дерев'янюк // Бізнес Інформ. – Харків, 2015. – № 1. – С. 363 – 372.
5. **Зингер О. А.** Комплексная оценка устойчивого развития промышленного предприятия / О. А. Зингер // Вестник ИНЖЭКОНа. – 2010. – № 2. – С. 373 – 378.
6. **Пенцак Є.** Дослідження «антикрихкості» / Євген Пенцак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://economics.lb.ua/state/2014/05/21/266991_doslidzhennya_antikrihkosti.html
7. **Сергуняев С. Н.** Формирование оценки устойчивого развития промышленного предприятия / С. Н. Сергуняев, С. В. Трубицков // Экономика и управление. – 2011. – № 2. – С. 30 – 34.
8. **Талеб Н. Н.** Атихрупкость: как извлечь выгоду из хаоса / Н. Н. Талеб / Пер. с англ. – М.: Колибри, Азбука-Аттикус, 2014. – 768 с.

REFERENCES

- Bykova, Yu. N. "Delovaia reputatsiia kak kriteriy finansovoy ustoychivosti kompanii" [Goodwill as a criterion for financial stability]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.10*, 2008.
- Derevianko, O. H. "System of enterprise reputation management". *Biznes Inform*, no. 3 (2014): 381-386.
- Derevianko, O. H. "Orhanizatsiini profili systemy reputatsiinoho menedzhmentu pidpriemstv kharchovoi promyslovosti Ukrainy" [Organizational profiles reputation management system of the food industry in Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 1 (2015): 363-372.
- Gorin, S. V. *Ustoychivoe funktsionirovanie promyshlennykh predpriiatiy na osnove upravleniia delovoy reputatsiiey: teoriia, metodologiya, praktika* [Stable functioning of industrial enterprises on the basis of business reputation management: theory, methodology, practice]. Moscow: Vash poligraficheskii partner, 2011.
- Pentsak, Ye. "Knyha: doslidzhennia «antykrykhkosti»" [Book: study of "antifragility"]. http://economics.lb.ua/state/2014/05/21/266991_doslidzhennya_antikrihkosti.html
- Serguniaev, S. N., and Trubitskov, S. V. "Formirovanie otsenki ustoychivogo razvitiia promyshlennogo predpriatiia" [Formation evaluation of sustainable development of industrial enterprises]. *Ekonomika i upravlenie*, no. 2 (2011): 30-34.
- Taleb, N. N. *Antikhrupkost: kak izvlech vygodu iz khaosa* [Antifragility: how to benefit from the chaos]. Moscow: KoLibri; Azbuka-Attikus, 2014.
- Zinger, O. A. "Kompleksnaia otsenka ustoychivogo razvitiia promyshlennogo predpriatiia" [Comprehensive assessment of sustainable development of industrial enterprises]. *Vestnik INZhEKONa*, no. 2 (2010): 373-378.

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ МОТИВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

© 2015 АНТИПЦЕВА О. Ю.

УДК 330.341

Антипцева О. Ю. Організаційне забезпечення механізму мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком підприємства в умовах економіки знань

Метою статті є обґрунтування необхідності та розробка науково-практичних рекомендацій, реалізація яких дозволить удосконалити механізм мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком вітчизняного машинобудівного підприємства. Розглянуто особливості формування та використання механізму фінансового розвитку підприємств, а також мотиваційного механізму. Доведено необхідність урахування мотиваційної компоненти в процесі управління фінансовим розвитком машинобудівних підприємств. Розроблено інтегрований механізм мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком машинобудівних підприємств. У результаті дослідження сформульовано визначення поняття «механізм мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком машинобудівного підприємства», який, на відміну від існуючих, ґрунтується на системному підході та трактується як система принципів, цілей, функцій, інструментів, методів, заходів, які визначають процес фінансового розвитку підприємства за рахунок урахування особливостей мотиваційно орієнтованого управління. Це дозволяє підприємству, зосередивши увагу на підвищенні зацікавленості організаційно-управлінського персоналу в максимізації фінансового стану на власному рівні та на рівні підприємства, розвиватися при збереженні платоспроможності та конкурентоспроможності в умовах мінливості соціально та мотиваційно орієнтованого суспільства. Напрямом подальших досліджень є адаптація запропонованого механізму до практичних реалій діяльності машинобудівних підприємств для забезпечення високого рівня ефективності прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: машинобудівні підприємства, механізм, принципи, управління, інтегрований механізм, локальні механізми, механізм мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком підприємства.

Рис.: 1. Бібл.: 15.

Антипцева Олена Юріївна – старший викладач кафедри менеджменту, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)

E-mail: gusarov77@mail.ru

УДК 330.341

Антипцева Е. Ю. Организационное обеспечение механизма мотивационно ориентированного управления финансовым развитием предприятия в условиях экономики знаний

Целью статьи является обоснование необходимости и разработка научно-практических рекомендаций, реализация которых позволит усовершенствовать механизм мотивационно ориентированного управления финансовым развитием отечественного машиностроительного предприятия. Рассмотрены особенности формирования и использования механизма финансового развития предприятий, а также мотивационного механизма. Доказана необходимость учета мотивационной компоненты в процессе управления финансовым развитием машиностроительных предприятий. Разработан интегрированный механизм мотивационно ориентированного управления финансовым развитием машиностроительных предприятий. В результате исследования сформулировано определение понятия «механизм мотивационно ориентированного управления финансовым развитием машиностроительного предприятия», который, в отличие от существующих, основывается на системном подходе и трактуется как система принципов, целей, функций, инструментов, методов, мероприятий, определяющих процесс финансового развития предприятия за счет учета особенностей мотивационно ориентированного управления. Это позволяет предприятию, сосредоточив внимание на повышении заинтересованности организационно-управленческого персонала в максимизации финансового состояния на собственном уровне и на уровне предприятия, развиваться при сохранении платежеспособности и конкурентоспособности в условиях изменчивости социально и мотивационно ориентированного общества. Направлением дальнейших исследований является адаптация предложенного механизма к практическим реалиям деятельности машиностроительных предприятий для обеспечения высокого уровня эффективности принятия управленческих решений.

Ключевые слова: машиностроительные предприятия, механизм, принципы, управление, интегрированный механизм, локальные механизмы, механизм мотивационно ориентированного управления финансовым развитием предприятия.

Рис.: 1. Библ.: 15.

Антипцева Елена Юрьевна – старший преподаватель кафедры менеджмента, Украинская инженерно-педагогическая академия (ул. Университетская, 16, Харьков, 61003, Украина)

E-mail: gusarov77@mail.ru

UDC 330.341

Antyptseva E. Yu. Organizational Provision of Mechanism for Motivation-Oriented Management of Financial Development of Enterprise in the Conditions of Knowledge Economy

The purpose of the article is justification and elaboration of scientific-practical recommendations that can help to improve the mechanism of motivation-oriented management of financial development of the domestic machine-building enterprises. The specifics of formation and use of the mechanism for financial development of enterprise, as well as motivational mechanism, are considered. The need to take into account the motivational component in the process of management of financial development of the machine-building enterprises is substantiated. An integrated mechanism for motivation-oriented management of financial development of the machine-building enterprises has been developed. As result of the study, a definition of the concept of «mechanism of motivation-oriented management of financial development of the machine-building enterprise» has been formulated, which, unlike the existing, is based on a systemic approach and is interpreted as a system of principles, objectives, functions, tools, methods, and measures that define the financial development of enterprise, by taking into account specifics of motivation-oriented management. This allows the enterprise, focusing on increasing the interest of organizational and managerial staff to maximize the financial state at the own level and at the level of enterprise, to develop while maintaining payment capacity and competitiveness in the face of variability of the social-oriented and motivational-oriented society. Direction for further research is adaptation of the proposed mechanism to the practical realities of activities of the machine-building enterprises in order to ensure a high level of efficiency in managerial decisions.

Key words: machine-building enterprises, mechanism, principles, management, integrated mechanism, local mechanisms, mechanism of motivation-oriented management of the financial development of enterprise.

Pic.: 1. Bibl.: 15.

Antyptseva Elena Yu. – Senior Lecturer of the Department of Management, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy (vul. Universytetska, 16, Kharkiv, 61003, Ukraine)

E-mail: gusarov77@mail.ru

У сьогочасних умовах панування мотиваційно орієнтованої економіки вітчизняні машинобудівні підприємства спроможні досягати стратегічно прогресивних результатів в усіх напрямках діяльності лише за умови забезпечення стійкого фінансового стану за умов максимальної зацікавленості персоналу підприємства у фінансовому розвитку в аспекті саморозвитку та розвитку підприємства.

Досягнення зазначеної мети може бути забезпечене лише за рахунок комплексного урахування цілей фінансового та мотиваційного спрямування процесу управління сучасним машинобудівним підприємством. Зокрема до них можна віднести: вдосконалення інформаційного забезпечення; підвищення науково-технічного рівня виробництва; адаптацію до сучасних умов науково-технічного прогресу інтелектуального потенціалу; створення позитивного соціально-психологічного клімату; забезпечення гнучкості стратегії управління підприємством; забезпечення високої якості та конкурентоздатності продукції, максимального обсягу продажів і виконання в термін договорів і контрактів, ощадливої витрати усіх видів ресурсів і максимального обсягу прибутку.

Чітко визначивши стратегічні цілі та вирішивши встановлені завдання, управлінський апарат створить сприятливі умови для всебічного фінансового розвитку вітчизняного машинобудівного підприємства.

Значним недоліком сучасної системи управління машинобудівними підприємствами є недостатньо дієве урахування соціально-психологічного та мотиваційного аспектів їх діяльності, що здатне здійснювати прямий вплив на досягнення бажаного рівня їх фінансового розвитку.

Інструментарієм, за допомогою якого можна забезпечити досягнення названих цілей, повинні служити функціональні підсистеми, підсистеми забезпечення та важелі, які комплексно поєднують фінансову та мотиваційну компоненти управління розвитком машинобудівних підприємств.

Суттєвим кроком на шляху забезпечення одержання машинобудівним підприємством максимально можливого прибутку з мінімальними ресурсними витратами в умовах мінливості мотиваційно орієнтованої ринкової економіки, запорукою їх стійкого фінансового розвитку з урахуванням мотиваційної компоненти процесу управління є розробка інтегрованого механізму мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком машинобудівного підприємства.

Вагомий внесок у формування теоретичних засад і прикладних рекомендацій з управління фінансовим розвитком підприємств здійснили такі вчені-економісти, як Арефєва О. В. [1], Дикань В. А. [2], Прохорова В. В. [3], Раєвнева О. В. [4]. Механізм управління достатньо глибоко розглянутий в роботах таких авторів, як: Баластрик Л. О. [5], Ільницька Г. Я. [6], Отенко І. П. [7], Фоменко А. В. [8], Чобіток В. І. [9]. Окремі аспекти мотиваційного механізму розкрито Рогожиним П. С. [10], Мазур В. [11], Петрович Й. М. [12].

Незважаючи на значну кількість наукових праць, пов'язаних із теорією та практикою управління фінансовим розвитком машинобудівних підприємств, недостатньо висвітленими є питання вдосконалення

теоретико-методичних підходів до формалізації механізму мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком. Недостатня розробленість і практична значимість зазначених вище питань обумовлює актуальність дослідження.

Метою статті є обґрунтування необхідності та розробка науково-практичних рекомендацій, реалізація яких дозволить удосконалити механізм мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком вітчизняного машинобудівного підприємства в Україні. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити ряд завдань, що стосуються визначення сутності механізму мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком підприємства, провести аналіз науково-теоретичних основ мотиваційно орієнтованого управління та його впливу на фінансовий розвиток вітчизняних підприємств, дослідити основні шляхи стимулювання фінансового розвитку та окреслити оптимальний набір мотиваційно орієнтованих заходів для заохочення організаційно-управлінського апарату підприємства до власного фінансового розвитку.

Фінансовий розвиток підприємства слід трактувати як сукупність кількісних і якісних змін у фінансовій діяльності підприємства, які покращують фінансовий стан підприємства шляхом забезпечення фінансової рівноваги та сприяють підвищенню здатності підприємства протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища [13].

Із загального спектра векторів управління фінансовим розвитком підприємства слід виділити мотиваційно орієнтоване управління фінансовим розвитком підприємств щодо мобілізації внутрішніх інтелектуально-компетентнісних ресурсів фінансового зростання та активності в зовнішньому економічному середовищі.

Внутрішній результат мотиваційно орієнтованого управління виражається у зростанні інтелектуального потенціалу підприємств та його фінансового розвитку шляхом підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу на основі механізму впровадження заходів мотиваційно орієнтованого управління.

В економічній літературі механізм широко розглядається як принципова схема практичного використання важелів, методів, спрямованих на регулювання тих чи інших процесів або об'єктів у системі управління на всіх рівнях функціонування [8].

Мотиваційний механізм являє собою комплекс організаційно-економічних, матеріально-технічних та соціально-психологічних інструментів і методів спонукання до ефективної праці для забезпечення досягнення мети мотиваційної політики [14, с. 16 – 20].

За думкою Н. Кваша, мотиваційний механізм на підприємстві включає в себе комплекс економічних важелів та засобів соціального та морально-психологічного характеру, що є мотивами, які спонукують до праці та посилюють їх. Механізм мотивації змінюється за часом та у просторі. Ним можна управляти з метою посилення мотивації праці та навіть викликати до дії нові мотиви. Не можна не погодитися з Л. Лісогором, який вважає, що для створення ефективного мотиваційного механізму

му потрібно передбачити приблизно однаковий ступінь спонування для керівників та підлеглих [15].

Дослідивши сутність механізмів фінансового розвитку та визначивши особливості механізму мотиваційно орієнтованого управління, виділивши їх структурні елементи, сформульовано визначення поняття механізму мотиваційно орієнтованого управління фінансового розвитку машинобудівного підприємства. На нашу думку, механізм мотиваційно орієнтованого управління фінансового розвитку машинобудівного підприємства слід визначити як систему форм, методів, прийомів, важелів, норм і нормативів, а також нормативно-правового, інформаційного, програмно-технічного та кадрового забезпечення, за допомогою яких на підприємстві досягається такий рівень фінансового розвитку, що дозволяє підприємству, зосередивши увагу на підвищенні зацікавленості організаційно-управлінського персоналу в максимізації фінансового стану на власному рівні та на рівні підприємства, розвиватися при збереженні платоспроможності та конкурентоспроможності в умовах мінливості соціально та мотиваційно орієнтованого суспільства.

Установлено, що при формуванні механізму мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком підприємства варто враховувати принципи: комплексності, адаптивності, ітеративності, обґрунтованості, системності, інноваційності.

Автором обґрунтовано, що фінансовий розвиток підприємства вимагає залучення фінансово-економічних, інформаційно-комунікаційних, управлінських, інноваційно-інвестиційних, інтелектуальних ресурсів, а також нормативно-правових засобів. Виділено допоміжні інструменти, які поєднують в єдиний комплекс інструменти мотиваційно орієнтованого та фінансово-економічного характеру. Запропоновано структурно-логічну схему інтегрованого механізму мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком підприємства, що включає окремі локальні механізми мотиваційно орієнтованого характеру та окремо фінансового (рис. 1).

Виходячи з рис. 1, можна стверджувати, що особливістю інтегрованого механізму є концентрація уваги на виявленні взаємозв'язку між компонентою мотиваційно орієнтованого управління та компонентою фінансового розвитку. В основі ефективного функціонування інтегрованого механізму мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком машинобудівного підприємства лежить узгоджене, цілеспрямоване, взаємоповнююче функціонування всіх складових частин механізму. Першочерговим елементом запропонованого механізму визначено чітке формулювання головної мети, для досягнення якої використовується інтегрований механізм.

Головною метою інтегрованого механізму мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком машинобудівних підприємств є досягнення високого рівня фінансового розвитку в поточному та перспективному періодах за умов ефективного використання засобів мотиваційно орієнтованого управління. Процес реалізації визначеної головної мети механізму спрямований на вирішення таких основних завдань, як за-

безпечення оптимальної структури капіталу з позиції забезпечення можливостей ефективного фінансового розвитку в довгостроковому періоді; постійної платоспроможності та ліквідності підприємства, тобто можливості своєчасно і в повному обсязі виконувати свої зобов'язання; максимальної рентабельності діяльності; оптимальної структури витрат щодо залучення та розвитку інтелектуального потенціалу підприємства, максимальної зацікавленості організаційно-управлінського апарату в досягненні запланованих стратегічних фінансових результатів, формування комплексу мотиваційних заходів, здатних здійснювати позитивний вплив на процес переходу машинобудівних підприємств на якісно новий фінансовий рівень.

Основу цього механізму складають такі мотиви: відповідальності за результати виробничо-господарської діяльності та за фінансовий розвиток підприємства; активної участі в управлінні виробництвом; професійного зростання; раціоналізації оргструктури підприємства і системи управління.

Це сприяло синтезуванню в єдиний комплекс таких елементів інтегрованого механізму, як локальний структурний механізм, що включає загальні принципи, ресурси, об'єкт та суб'єкт, а також локальні функціональні механізми: механізм фінансового розвитку та механізм мотиваційно орієнтованого управління, що включають функціональну підсистему, інструментальну підсистему, методичну підсистему, підсистему забезпечення.

Функціональна підсистема локального фінансового механізму включає фінансово-економічні методи управління і фінансові відносини. До них варто віднести: планування, прогнозування, регулювання, систему оплати праці, ціноутворення, інвестування, кредитування, оподаткування, страхування, аналіз і облік.

Функціональна підсистема локального мотиваційно орієнтованого механізму формується за рахунок чотирьох ключових складових, а саме: організаційної (планування потреб і джерел мотивації); соціальної (забезпечення комплексу умов і факторів, спрямованих на раціональне використання мотиваційного потенціалу); відтворювальної (розвиток персоналу, своєчасне його оновлення); фінансово-економічної (досягнення фінансового ефекту від використання мотиваційних заходів та урахування впливу мотиваційних факторів).

Інструментальна підсистема локального механізму фінансового розвитку містить у собі інструменти фінансово-економічного характеру, інноваційно-інвестиційного, нормативно-правового, інформаційного. Інструментальна підсистема локального механізму мотиваційно орієнтованого управління поєднує інструменти організаційно-управлінського характеру, мотиваційно-стимулюючого та комунікаційного.

Підсистеми забезпечення базуються на вдалому використанні інформаційно-аналітичного, нормативно-правового, програмно-технічного, кадрового та інтелектуального забезпечення з урахування фінансового спрямування локального механізму фінансового розвитку та мотиваційного спрямування локального механізму мотиваційно орієнтованого управління.

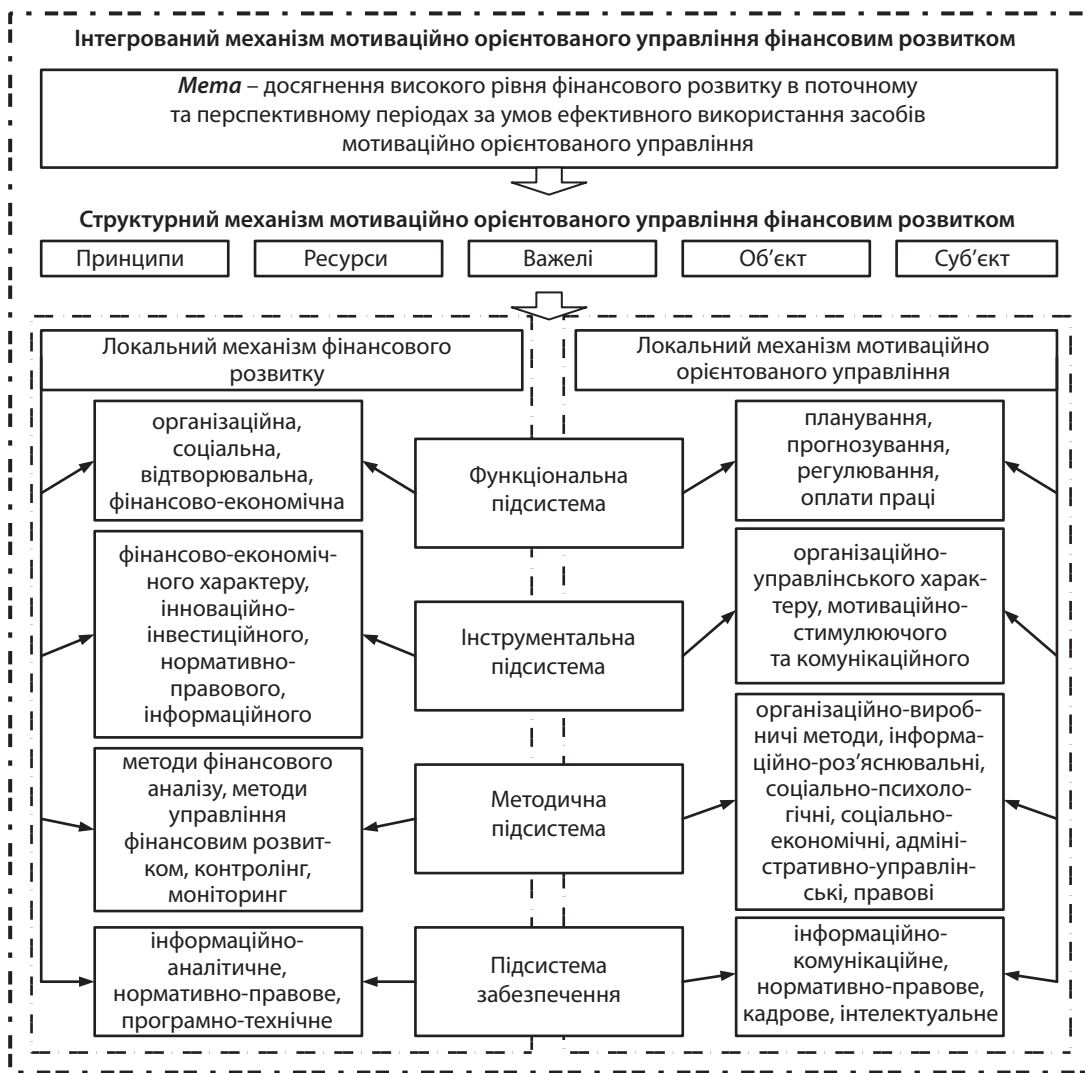

Рис. 1. Структурно-логічна схема інтегрованого механізму мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком підприємства

У складі підсистеми нормативного забезпечення найважливіша роль належить діючій на підприємстві системі норм і нормативів, а в системі інформаційного забезпечення – системі економічних та мотиваційних показників і критеріїв оцінки. Склад норм і нормативів, показників і критеріїв оцінки постійно доповнюється й оновлюється, удосконалюються і методи їхнього визначення.

Окремо слід виділити роль фінансово-економічних важелів, що включаються до складу механізму фінансового розвитку підприємства. До них відносимо: прибуток, ціни, податки (розмір і ставки), амортизаційні відрахування, кредити (види і ставки), цінні папери, страхові платежі (розміри і ставки), фінансові стимули, пільги і санкції.

ВИСНОВКИ

Таким чином, аналіз теоретичних підходів та практичних результатів діяльності машинобудівних підприємств дозволив визначити необхідність розробки механізму мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком машинобудівних підприємств, як інтегрованої структури, що поєднує в собі складові та підсистеми фінансового та мотиваційного характеру, здатні забезпечити

ти в комплексному використанні прогресивний розвиток підприємств в нестабільних умовах панування соціально орієнтованого суспільства та мотиваційно спрямованої ринкової економіки. Розробка та інтеграція до комплексного механізму фінансового розвитку локальної мотиваційної компоненти передбачає необхідність чіткого усвідомлення бажаних результатів організаційно-управлінським апаратом, при цьому важливе значення набуває система мотивації, яка тісно пов'язана із стратегічними цілями функціонування машинобудівних підприємств. Запропонований автором механізм є гнучким, керованим і змінюваним у відповідь на виклик сучасного середовища. При зміні ситуації у внутрішньому чи зовнішньому середовищі, цілей або завдань управлінський апарат повинен приймати негайні рішення, пов'язані з оптимізацією й пристосуванням мотиваційного управління на підприємстві до нових змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

Загалом, система мотивації праці на підприємстві відіграє одну з провідних ролей з усіх внутрішніх факторів, що впливають на розвиток підприємства, організації.

Отже, у результаті дослідження сформульовано визначення поняття «механізм мотиваційно орієтова-

ного управління фінансовим розвитком машинобудівного підприємства», який, на відміну від існуючих, ґрунтується на системному підході та трактується як система принципів, цілей, функцій, інструментів, методів, заходів, які визначають процес фінансового розвитку підприємства за рахунок урахування особливостей мотиваційно орієнтованого управління, що дозволяє підприємству, зосередивши увагу на підвищенні зацікавленості організаційно-управлінського персоналу в максимізації фінансового стану на власному рівні та на рівні підприємства, розвиватися при збереженні платоспроможності та конкурентоспроможності в умовах мінливості соціально та мотиваційно орієнтованого суспільства.

Удосконалено інтегрований механізм мотиваційно орієнтованого управління фінансовим розвитком машинобудівних підприємств, що, на відміну від існуючих, доповнено в частині допоміжних функціональних, інструментальних, методичних підсистем та підсистеми забезпечення процесу впровадження мотиваційних заходів та визначення впливу мотиваційних факторів на загальний рівень фінансового розвитку підприємств, які надають можливість підвищити рівень ефективності функціонування вітчизняних машинобудівних підприємств. Напрямом подальших досліджень є адаптація запропонованого механізму до практичних реалій діяльності машинобудівних підприємств для забезпечення високого рівня ефективності прийняття управлінських рішень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ареф'єва О. В. Управління розвитком економічних систем: теорія, механізми регулювання та управління : монографія / О. В. Ареф'єва, В. В. Прохорова. – Х. : УкрДАЗТ, 2010. – 301 с.
2. Дикань В. Л. Стратегічне управління : навч. посіб. / В. Л. Дикань, В. О. Зубенко, О. В. Маковоз, І. В. Токмакова, О. В. Шрамченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2013. – 272 с.
3. Прохорова В. В. Управління розвитком підприємства: фінансовий аспект / В. В. Прохорова // Матеріали 2-го Міжнародного симпозиуму «Розвиток фінансових відносин в умовах трансформаційних процесів» (Харків, 10 грудня 2009 р.). – Х. : ХІФ УДУФМТ, 2009. – С. 138 – 139.
4. Раєвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія / О. В. Раєвнева. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 496 с.
5. Баластрик Л. О. Проблеми удосконалення організаційно-економічного механізму управління підприємством / Л. О. Баластрик, Л. В. Транченко // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. праць. – Вип. 7. – К. : Київський університет, 2005. – С. 188 – 195.
6. Ільницька Г. Я. Формування фінансово-економічного механізму управління підприємством / Г. Я. Ільницька // Науковий вісник Українського державного лісотехнічного університету : зб. наук.-техн. праць. – 2004. – Вип. 14.7. – С. 291 – 294.
7. Отенко І. П. Механізм управління потенціалом підприємства : монографія / І. П. Отенко, Л. М. Малярець. – Харків : ХГЭУ, 2003. – 220 с.
8. Фоменко А. В. Механізм формування організаційно-управлінського потенціалу фінансової безпеки підприємств залізничного транспортного машинобудування / А. В. Фоменко // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» : зб. наук. пр. – Харків : НТУ «ХПІ», 2012. – № 51(957). – С. 84 – 91.
9. Чобіток В. І. Контролінгові механізми управління потенціалом конкурентоспроможності підприємств / В. І. Чобіток // Бізнес Інформ. – 2011. – № 12. – С. 162 – 164.
10. Рогожин П. С. Економіка будівельних організацій / П. С. Рогожин, А. Ф. Гойко. – К. : Скарби, 2001. – 448 с.
11. Мазур В. Вдосконалення систем мотивації праці / В. Мазур // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2008. – № 7. – С. 43 – 46.
12. Петрович Й. М. Економіка підприємства : підручник / За заг. ред. Й. М. Петровича. – Львів : Новий світ-2000, 2004. – 680 с.
13. Мец В. О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства : навч. посіб. / В. О. Мец. – К. : Вища школа, 2003. – 280 с.
14. Павловська Н. Щодо посилення мотивації до праці / Н. Павловська // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 3. – С. 16 – 20.
15. Кваша Н. Некоторые вопросы мотивации труда в сельскохозяйственном производстве / Н. Кваша // Экономика Украины. – 2004. – № 1. – С. 23 – 32.

Науковий керівник – Прохорова В. В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та організації діяльності суб'єктів господарювання Української інженерно-педагогічної академії (Харків)

REFERENCES

- Aref'ieva, O. V., and Prokhorova, V. V. *Upravlinnia rozvytkom ekonomichnykh system: teoriia, mekhanizmy rehulivannia ta upravlinnia* [Management systems of economic systems: theory, management and control mechanisms]. Kharkiv: UkrDAZT, 2010.
- Balastryk, L. O., and Tranchenko, L. V. "Problemy udoskonalennia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia pidpriemstvom" [Problems of improving organizational and economic mechanism of management]. *Teoretychni ta prykladni pytan- nia ekonomiky*, no. 7 (2005): 188-195.
- Chobitok, V. I. "Kontrolinhovi mekhanizmy upravlinnia potentsialom konkurentospromozhnosti pidpriemstv" [Controlling mechanisms for managing potential competitiveness of enterprises]. *Biznes Inform*, no. 12 (2011): 162-16.
- Dykan, V. L. et al. *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 2013.
- Fomenko, A. V. "Mekhanizm formuvannia orhanizatsiino- upravlinskoho potentsialu finansovoi bezpeky pidpriemstv zaliznychnoho transportnoho mashynobuduvannia" [The mechanism of formation of organizational and management capacity of financial safety of rail transport engineering]. *Visnyk NTU «KhPI»*, no. 51 (957) (2012): 84-91.
- Ilnytska, H. Ya. "Formuvannia finansovo- ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia pidpriemstvom" [Formation mechanism of financial and economic management]. *Naukovyi visnyk Ukrainkoho derzhavnoho lisotekhnichnoho universytetu*, no. 14. 7 (2004): 291-294.
- Kvasna, N. "Nekotorye voprosy motivatsii truda v selskokhoziaystvennom proizvodstve" [Some questions of motivation in agricultural production]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 1 (2004): 23-32.
- Mazur, V. "Vdoskonalennia system motyvatsii pratsi" [Improvement of work motivation]. *Visnyk Ternopiiskoi akademii narodnoho hospodarstva*, no. 7 (2008): 43-46.
- Mets, V. O. *Ekonomichnyi analiz finansovykh rezultativ ta finansovoho stanu pidpriemstva* [Economic analysis of financial results and financial condition]. Kyiv: Vyshcha shkola, 2003.
- Otenko, I. P., and Maliarets, L. M. *Mekhanizm upravleniia potentsialom predpriiatia* [The mechanism of management potential of the enterprise]. Kharkiv: KhGEU, 2003.
- Petrovych, I. M. *Ekonomika pidpriemstva* [Business enterprises]. Lviv: Novyi svit-2000, 2004.
- Prokhorova, V. V. "Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: finansovyi aspekt" [Management of the company: the financial aspect]. *Rozvytok finansovykh vidnosyn v umovakh transformatsiynykh protsesiv*. Kharkiv: KHIF UDUFMT, 2009.138-139.
- Pavlovskaya, N. "Shchodo posylennia motyvatsii do pratsi" [To strengthen the motivation to work]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 3 (2010): 16-20.
- Raievnieva, O. V. *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli* [Management of the company: methodology, mechanisms, models]. Kharkiv: INZHEK, 2006.
- Rohozhyn, P. S., and Hoiko, A. F. *Ekonomika budivelnnykh orhanizatsii* [Economy construction companies]. Kyiv: Skarby, 2001.

СКЛАДОВІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СПОЖИВЧИМ КАПІТАЛОМ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 БОЙКО Н. О.

УДК 658.012.34

Бойко Н. О. Складові системи управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства

Аналіз наукової літератури показав недостатню розробленість існуючих підходів до управління споживчим капіталом промислового підприємства, які переважно спрямовані на окремі його складові без виділення стратегічного та оперативного рівнів управління, урахування їх взаємозв'язку, конкретизації інструментарію управління, формування управлінських впливів не лише на цінність відносин зі споживачами, а й на засоби і умови створення такої цінності, що знижує ефективність управлінського процесу. Мета статті полягає в обґрунтуванні складових системи управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства. Особливість сформованої системи управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства полягає у виділенні стратегічного та оперативного рівнів управління, для кожного з яких запропоновано відповідні інструменти та визначено їх взаємозв'язок. Оперативне управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства в межах запропонованої системи управління здійснюється на основі інструментарію: оцінювання засобів і умов формування та розвитку відносин зі споживачами; оцінювання їх результату; визначення залежності цього результату від умов формування та розвитку відносин. На стратегічному рівні управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства пропонується застосування таких інструментів, як стратегічний бенчмаркінг та матричний аналіз. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є формування стратегій управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства та розроблення оперативних управлінських заходів, спрямованих на реалізацію цих стратегій.

Ключові слова: система управління, споживчий капітал, машинобудівне підприємство, цінність, відносини, інструменти управління, стратегія.
Рис.: 2. **Бібл.:** 24.

Бойко Наталія Олександрівна – аспірантка, кафедра банківської справи, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: natalieboyko@mail.ru

УДК 658.012.34

UDC 658.012.34

Бойко Н. А. Составляющие системы управления потребительским капиталом машиностроительного предприятия

Анализ научной литературы показал недостаточную разработанность существующих подходов к управлению потребительским капиталом промышленного предприятия, которые преимущественно направлены на отдельные его составляющие без выделения стратегического и оперативного уровней управления, учета их взаимосвязи, конкретизации инструментария управления, формирования управленческих воздействий не только на ценность отношений с потребителями, но и на средства и условия создания такой ценности, что снижает эффективность управленческого процесса. Целью статьи является обоснование составляющих системы управления потребительским капиталом машиностроительного предприятия. Особенность сформированной системы управления потребительским капиталом машиностроительного предприятия заключается в выделении стратегического и оперативного уровней управления, для каждого из которых предложены соответствующие инструменты и определена их взаимосвязь. Оперативное управление потребительским капиталом машиностроительного предприятия в пределах предложенной системы управления осуществляется на основе инструментария: оценивания средств и условий формирования и развития отношений с потребителями; оценивания их результата; определения зависимости этого результата от условий формирования и развития отношений. На стратегическом уровне управления потребительским капиталом машиностроительного предприятия предлагается применение таких инструментов, как стратегический бенчмаркинг и матричный анализ. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является формирование стратегий управления потребительским капиталом машиностроительного предприятия и разработка оперативных управленческих мер, направленных на реализацию этих стратегий.

Ключевые слова: система управления, потребительский капитал, машиностроительное предприятие, ценность, отношения, инструменты управления, стратегия.

Рис.: 2. **Библ.:** 24.

Бойко Наталья Александровна – аспірантка, кафедра банківського дела, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: natalieboyko@mail.ru

Boyko N. O. Components of the System for Management of Customer Capital of Machine-Building Enterprise

Analysis of the scientific literature showed insufficient elaboration of existing approaches to the management of consumer capital of industrial enterprises, which are mainly aimed to separate its components without selecting the strategic and operational levels, taking into account their interrelationship, specifying the management tools, forming of managerial influences not only on the value of relations with customers, but also on the means and conditions for establishing such values, that in the result reduces effectiveness of the management process. The article is aimed at substantiation of components of the system for management of consumer capital of machine-building enterprise. A feature of the formed control system for management of consumer capital of machine-building enterprise is selecting the strategic and operational levels, for each of them relevant tools have been proposed and their relationship has been defined. Operational management of consumer capital of machine-building enterprise within the proposed system of management is being implemented on the basis of the following tools: assessment of means and conditions of formation and development of relationship with consumers; estimation of their results; determining the dependence of the result from conditions of formation and development of the relationships. At the strategic level of management of consumer capital of machine-building enterprise, use of such tools, as strategic benchmarking and matrix analysis have been proposed. Prospects for further research in this area is to form strategies for management of consumer capital of machine-building enterprise and to develop operational managerial measures to implement these strategies.

Key words: management system, consumer capital, machine-building enterprise, value, relations, management tools, strategy.

Pic.: 2. **Bibl.:** 24.

Boyko Natalia O. – Postgraduate Student, Department of Banking, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: natalieboyko@mail.ru

На сьогоднішній день важливою умовою виживання промислових підприємств на ринку є наявність замовлень на їх продукцію. Таким чином, саме споживачі визначають майбутнє підприємства, забезпечуючи обсяги його реалізованої продукції. З метою забезпечення результативної діяльності машинобудівного підприємства та його розвитку в сучасних умовах особливого значення набуває управління його споживчим капіталом, яке передбачає формування стійких довгострокових партнерських відносин на основі створення цінності цих відносин для споживачів та для самого підприємства.

Теоретичні дослідження існуючих підходів до управління споживчим капіталом підприємства дозволили виділити декілька наукових напрямів, у межах одного з яких управління споживчим капіталом підприємства розглядається як джерело його конкурентних переваг [1 – 3], у межах іншого – як джерело його вартості [4; 5]. На практиці незалежно від приналежності до того чи іншого напрямку розгляду управління споживчим капіталом підприємства, складність управління ним пов'язана не тільки з досягненням запланованого (бажаного) результату управління – сформованої цінності відносин між підприємством та споживачем, але й із забезпеченням відповідних умов і засобів створення такої цінності. Таким чином, управління споживчим капіталом промислового підприємства має базуватися на принципах скоординованості в діях та комплексності, реалізація чого можлива в межах відповідної системи управління.

У науковій літературі широко висвітлено проблеми управління відносинами зі споживачами підприємства, що лежать в основі споживчого капіталу, яким присвячено праці А. В. Балабанової [6], М. Г. Бойко [7], С. П. Куца [8; 9], Д. В. Райко [10], Н. І. Чухрай [2], О. М. Ястремської [11]. Досить ґрунтовно розглянуто питання теорії та практики управління такими складовими споживчого капіталу підприємства, як бренд та імідж [12 – 15], споживча лояльність [16 – 19]. Разом з цим, слід відзначити недостатність наукових розробок, присвячених проблемам управління споживчим капіталом підприємства як сукупності складових з їх взаємозв'язками, серед яких на увагу заслуговують напрацювання Є. Голишевої [20; 21], в яких запропоновано методіку оптимізації системи управління споживчим капіталом промислового підприємства, а також розроблено матрицю «ресурси – потенціал» для вибору стратегій управління ним. Проте в існуючих підходах до управління споживчим капіталом практично не сформовано систему управління ним на промисловому підприємстві, не виділено стратегічний та оперативний рівні управління, не враховано їх взаємозв'язок, а також не конкретизовано інструментарій управління, що знижує ефективність управлінського процесу. Таким чином, виникає необхідність виділення складових системи управління споживчим капіталом з урахуванням специфіки функціонування машинобудівного підприємства та з позицій доцільності формування управлінських впливів не лише на цінність відносин зі споживачами, а й на засоби і умови створення такої цінності.

Метою статті є обґрунтування складових системи управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства.

Під системою у статті розуміється «будь-який об'єкт, який одночасно розглядається і як єдине ціле, і як об'єднана на користь досягнення поставлених цілей сукупність різномірних елементів» [22].

У складі системи управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства виділено такі елементи (рис. 1):

- ✦ *мета*, яка полягає в покращенні засобів і умов формування та розвитку відносин машинобудівного підприємства зі споживачами для забезпечення зростання результату формування та розвитку цих відносин;
- ✦ *підходи до управління*, серед яких виділено системний, функціональний, процесний, ситуаційний, маркетинговий, ціннісний, які реалізуються через дотримання відповідних принципів управління;
- ✦ *суб'єкт управління*, яким може бути відділ роботи зі споживачами у складі відділу маркетингу (або відділу продажів) машинобудівного підприємства, відповідальний за формування політики й тактики роботи зі споживачами, спрямованих на зростання цінності взаємин із ними: розробка методів впливу на споживача, оперативне впровадження новітніх технологій з утримання споживачів та зміцнення їхньої лояльності й т. ін.;
- ✦ *функції управління* – відповідно до функціонального підходу управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства доцільно здійснювати на основі реалізації загальних функцій управління, які відображають зміст процесу управління як сукупності цілеспрямованих, безперервних, взаємопов'язаних управлінських дій і до яких належать аналіз, планування, координація, мотивація, контроль;
- ✦ *інструменти реалізації функцій управління*, які розглядаються на оперативному та стратегічному рівнях управління;
- ✦ *об'єкт управління* – споживчий капітал машинобудівного підприємства, який складається із засобів і умов формування та розвитку відносин зі споживачами (технології збереження існуючих і залучення нових споживачів, залученість працівників підприємства у процес формування та підтримки відносин зі споживачами), а також з результату формування та розвитку цих відносин, який виражається у їх цінності.

При управлінні споживчим капіталом має забезпечуватися координація заходів на стратегічному та оперативному рівнях, що узгоджується з точкою зору З. Є. Шершньової [23], згідно з якою розробляти та реалізовувати систему стратегій необхідно на основі порівнювання цілей розвитку із наявними можливостями підприємства та приводити їх у відповідність з останніми. Отже, виявлення наявних можливостей підприємства має здійснюватися на оперативному рівні, що в межах системи управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства пропонуєть-

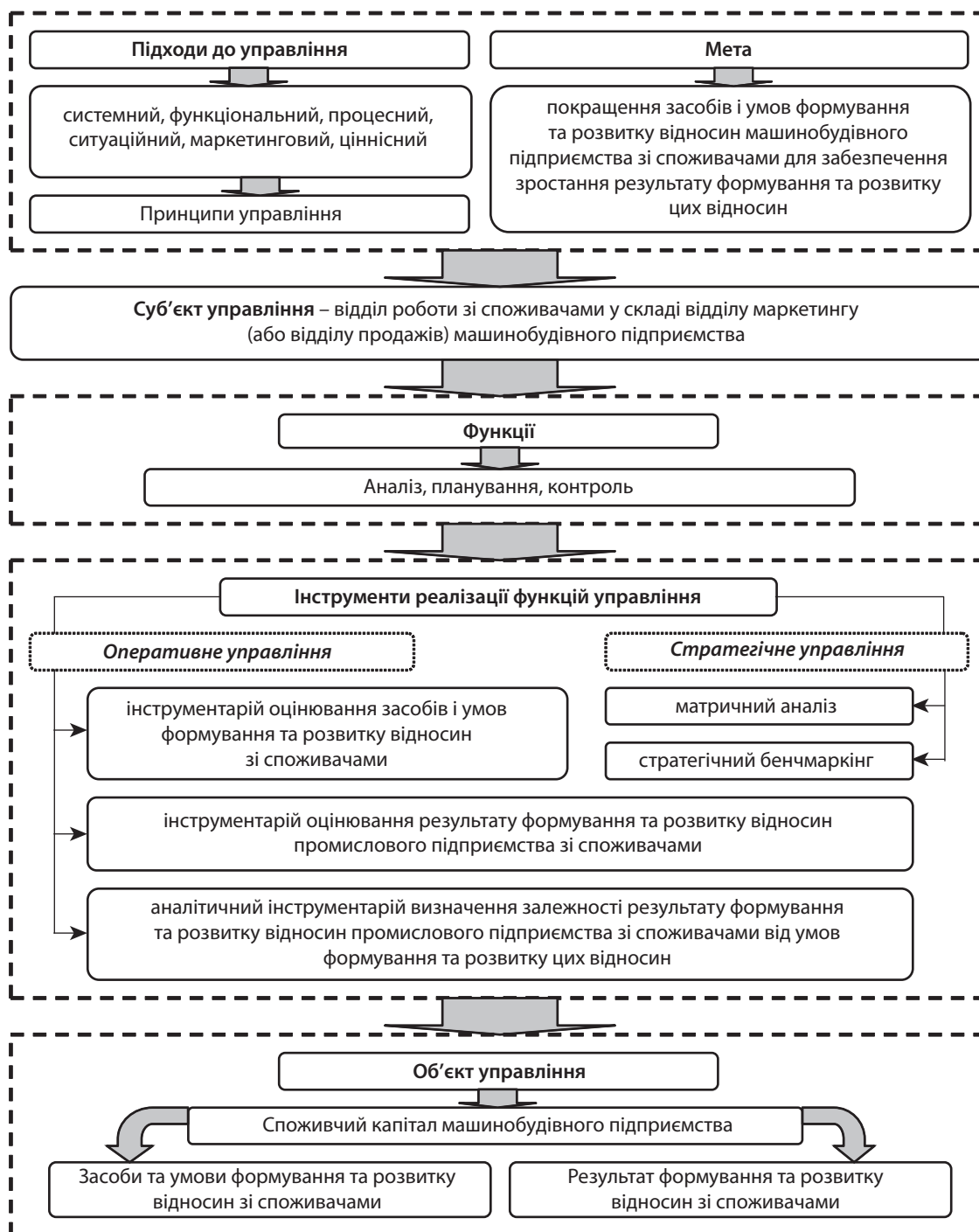

Рис. 1. Складові системи управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства

ся здійснювати за допомогою інструментів реалізації функцій управління із використанням інструментарію оцінювання засобів і умов формування та розвитку відносин зі споживачами, які характеризують можливості підприємства щодо формування цінності цих відносин, яка, у свою чергу, розглядається як результат реалізації засобів і умов (рис. 2).

Таким чином, на оперативному рівні, з одного боку, забезпечується досягнення стратегічних цілей та стабілізація споживчого капіталу промислового підприємства у випадку динамічних змін зовнішнього та внутрішнього середовищ. З іншого – забезпечується моніторинг поточної ситуації на підприємстві, визначення

його можливостей, що є основою розроблення стратегії управління споживчим капіталом та її коригування із застосуванням інструментів стратегічного управління.

При здійсненні оперативного управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства необхідно дотримуватись комплексу принципів як «загальних правил, що виражають вимоги до управління» [24], у межах зазначених підходів до управління, а саме: системного, функціонального, процесного, ситуаційного, маркетингового, ціннісного.

Оперативне управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства в межах відповідної системи управління здійснюється на основі інструментів ре-

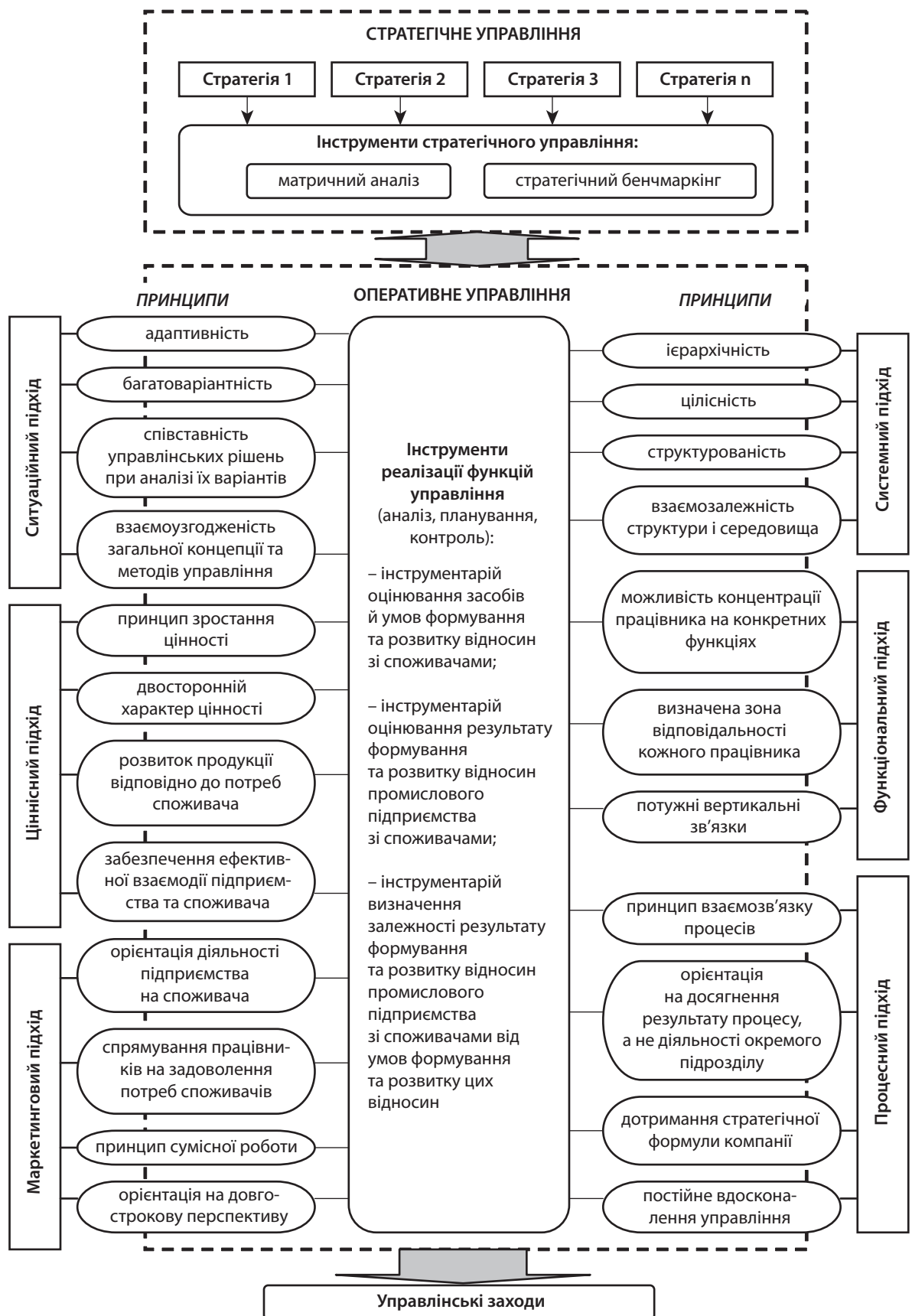

Рис. 2. Схема взаємозв'язку стратегічного та оперативного рівнів управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства

лізації функцій управління, які складаються з інструментарію оцінювання засобів і умов формування та розвитку відносин зі споживачами, інструментарію оцінювання результату формування та розвитку відносин зі споживачами та інструментарію визначення залежності цього результату від умов формування та розвитку відносин.

Інструментарій оцінювання засобів і умов формування та розвитку відносин зі споживачами реалізується на основі комплексу методів:

- ✦ *експертних оцінок* – для отримання значень якісних показників оцінювання складових засобів і умов формування та розвитку відносин зі споживачами; для визначення коефіцієнтів значущості часткових показників;
- ✦ *адитивної згортки* – для розрахунку інтегральних показників оцінювання складових засобів і умов формування та розвитку відносин зі споживачами, що описуються якісними показниками;
- ✦ *теоретичного узагальнення* – для формування системи кількісних і якісних показників оцінювання складових засобів і умов формування та розвитку відносин зі споживачами;
- ✦ *таксономії* – для розрахунку інтегральних показників оцінювання складових засобів і умов формування та розвитку відносин зі споживачами, що описуються кількісними показниками.

У результаті поетапної реалізації зазначених методів формується інформаційне забезпечення для аналізу стану засобів і умов формування та розвитку відносин зі споживачами.

Інструментарій оцінювання результату формування та розвитку відносин зі споживачами передбачає використання таких методів:

- ✦ *експертних оцінок* – для отримання значень якісних показників оцінювання складових результату формування та розвитку відносин зі споживачами; для визначення коефіцієнтів значущості часткових показників;
- ✦ *адитивної згортки* – для розрахунку інтегральних показників оцінювання складових результату формування та розвитку відносин зі споживачами, що описуються якісними показниками;
- ✦ *теоретичного узагальнення* – для формування системи кількісних і якісних показників оцінювання складових результату формування та розвитку відносин зі споживачами;
- ✦ *таксономії* – для розрахунку інтегральних показників оцінювання складових результату формування та розвитку відносин зі споживачами, що описуються кількісними показниками;
- ✦ *середньої арифметичної* – для побудови узагальненого інтегрального показника оцінювання результатів формування та розвитку відносин промислового підприємства зі споживачами.

Використання зазначеної сукупності інструментів є основою для реалізації інструментарію визначення залежності результату формування та розвитку відносин промислового підприємства зі споживачами від умов фор-

мування та розвитку цих відносин, що пропонується здійснювати із використанням методу множинної регресії.

Багатофакторний регресійний аналіз застосовується з метою виявлення найбільш значущих складових засобів і умов формування та розвитку відносин зі споживачами з позицій створення цінності цих відносин для спрямування управлінських впливів саме на ці складові.

Таким чином, результати застосування інструментів реалізації функцій управління споживчим капіталом (аналіз, планування, контроль) на оперативному рівні одночасно служать основою для застосування інструментів стратегічного управління й формування відповідних стратегій та виступають інформаційним забезпеченням для розроблення оперативних управлінських заходів, спрямованих на реалізацію визначених стратегій.

На стратегічному рівні управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства пропонується застосування таких інструментів:

- ✦ *матричний аналіз* – базується на матричному підході та полягає в аналізі стратегічних позицій підприємства в межах обраної матриці, зокрема в межах управління споживчим капіталом підприємства доцільно побудувати матрицю співвідношення результату формування та розвитку відносин зі споживачами (цінності) та значимих складових засобів й умов формування та розвитку цих відносин;
- ✦ *стратегічний бенчмаркінг* – інструмент управління, спрямований на поліпшення ефективності управління споживчим капіталом підприємства на основі вивчення й адаптації досвіду підприємств-лідерів щодо розроблення стратегій, які забезпечили досягнення високого результату цим підприємствам.

ВИСНОВКИ

Отже, обґрунтовано складові системи управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства, особливість якої полягає у виділенні стратегічного та оперативного рівнів управління, для кожного з яких запропоновано відповідні інструменти та визначено їх взаємозв'язок. Результатом функціонування системи управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства є комплекс заходів, спрямований на зростання цінності формування та розвитку його відносин зі споживачами у довгостроковій перспективі.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є формування стратегій управління споживчим капіталом машинобудівного підприємства та розроблення оперативних управлінських заходів, спрямованих на реалізацію цих стратегій. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Голишева Є. О. Організаційно-економічні засади управління споживчим капіталом промислових підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Є. О. Голишева. – Суми, 2012. – 20 с.

- 2. Чухрай Н. І.** Оцінювання і розвиток відносин між бізнес-партнерами: монографія / Н. І. Чухрай, Я. Ю. Криворучко. – Львів: Видавництво «Растр-7», 2008. – 360 с.
- 3. Смирнова М. М.** Управление взаи-моотношениями на промышленных рынках как источник конкурентных преимуществ компании / М. М. Смирнова // Российский журнал менеджмента. – 2006. – № 3. – С. 27 – 54.
- 4. Верба В. А.** Клієнтський капітал як джерело вартості підприємства / В. А. Верба, О. О. Тищенко // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 186 – 192
- 5. Мних О. Б.** Інтелектуальний капітал і його роль у формуванні вартості машинобудівного підприємства та інноваційної діяльності / О. Б. Мних // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика. – 2008. – № 623 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Logistyka/2008_623/23.pdf
- 6. Балабанова Л. В.** Маркетинг відносин в системі управління підприємством: монографія / Л. В. Балабанова, С. В. Чернишева / МОНУ, ДонНУЕТ ім. М. Тугана-Барановського. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2009. – 280 с.
- 7. Бойко М. Г.** Ціннісно орієнтоване управління в туризмі: монографія / М. Г. Бойко; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К.: КНТЕУ, 2010. – 523 с.
- 8. Куц С. П.** Маркетинг взаимоотношений на промышленных рынках: монография / С. П. Куц. – СПб.: Изд. Дом. СПбГУ, 2006. – 272 с.
- 9. Куц С. П.** Управление взаимоотношениями на промышленных рынках: основные направления исследования / С. П. Куц, М. М. Смирнова // Вестник СПбГУ. Серия Менеджмент. – 2004. – Вып. 4. – С. 31 – 56.
- 10. Райко Д. В.** Підприємство, партнер, споживач: теорія та практика взаємодії: монографія / Д. В. Райко. – Х.: ВД «ІН-ЖЕК», 2010. – 320 с.
- 11. Ястремська О. М.** Формування відносин підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища: монографія / О. М. Ястремська, В. О. Письмак, О. О. Ястремська. – Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. – 239 с.
- 12. Балабанова Л. В.** Маркетингова товарна політика в системі менеджменту підприємств: монографія / Л. В. Балабанова, О. А. Бриндіна. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2006. – 230 с.
- 13. Кендюхов О. В.** Проблеми формування марочного капіталу: монографія / О. В. Кендюхов. – НАН України. Ін-т економіки пром-ті. – Донецьк, 2004. – 396 с.
- 14. Пономаренко В. С.** Управління іміджем підприємства: монографія / В. С. Пономаренко, О. О. Ястремська. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2012. – 240 с.
- 15. Ястремська О. М.** Бренди промислових підприємств: формування та ефективність використання: монографія / О. М. Ястремська, О. М. Тімонін, К. О. Тімонін. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2013. – 244 с.
- 16. Глазунова Н. И.** Система управления лояльностью / Н. И. Глазунова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 298 с.
- 17. Даффи Д. Л.** Стратегии клиентской лояльности / Д. Л. Даффи // Маркетинговые коммуникации. – 2005. – № 4. – С. 43 – 52.
- 18. Сінческул І. Л.** Управління лояльністю споживачів як одна з основних задач управління взаємовідносинами з клієнтами / І. Л. Сінческул, М. І. Ларка // Вісник НТУ «ХПІ». – 2011. – № 26. – С. 200 – 203.
- 19. Цысарь А. В.** Лояльность покупателей: основные определения, методы измерения, способы управления / А. В. Цысарь // Маркетинг и маркетинговые исследования. – 2002. – № 5. – С. 55 – 61.
- 20. Голишева Е. О.** Оптимізація системи управління споживчим капіталом підприємства / Е. О. Голишева // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 4. – С. 236 – 249.
- 21. Голишева Е. О.** Стратегії управління споживчим капіталом промислового підприємства на основі його діагностики / Е. О. Голишева // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – 2012. – № 8. – С. 75 – 80.
- 22. Зеленская О. В.** Интегрированная автоматизированная система управления предприятием / О. В. Зеленская, В. В. Голубева, О. А. Шлегель // Вестник ТГУС. Серия «Экономика»: межвуз. сб. науч. тр. / Тольяттинский гос. ун-т сервиса. – Вып. 2. – Тольятти: Изд-во ТГУС, 2007. – 296 с.
- 23. Шершньова З. Є.** Стратегічне управління: підручник / З. Є. Шершньова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с.
- 24. Рульєв В. А.** Менеджмент: навч. посіб. / В. А. Рульєв, С. О. Гуткевич. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 312 с.

Науковий керівник – Колодієв О. М., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

REFERENCES

- Balabanova, L. V., and Chernysheva, S. V. *Marketing relations in enterprise management system*. Donetsk: DonNUET, 2009.
- Boiko, M. H. *Tsinnisno orientovane upravlinnia v turyzmi* [Value-oriented management in tourism]. Kyiv: KNTEU, 2010.
- Balabanova, L. V., and Bryndina, O. A. *Marketingovaya politika v systemi menedzhmentu pidpriemstv* [Marketing commodity policy management system in enterprises]. Donetsk: DonDUET, 2006.
- Chukhrai, N. I., and Kryvoruchko, Ya. Yu. *Otsiniuvannia i rozvytok vidnosyn mizh biznes-partneramy* [Evaluation and development of relations between business partners]. Lviv: Rastr-7, 2008.
- Daffi, D. L. "Strategii klientской loialnosti" [Customer loyalty strategies]. *Marketingovye kommunikatsii*, no. 4 (2005): 43-52.
- Glazunova, N. I. *Sistema upravleniia loialnosti* [The system of loyalty management]. Moscow: YUNITI-DANA, 2001.
- Holysheva, Ye. O. "Orhanizatsiino-ekonomichni zasady upravlinnia spozhyvchym kapitalom promyslovyykh pidpriemstv" [Organizational and economic principles of consumer capital management industry]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2012.
- Holysheva, Ye. O. "Optimizatsiia systemy upravlinnia spozhyvchym kapitalom pidpriemstva" [Optimization of consumer capital management company]. *Marketing i menedzhment innovatsii*, no. 4 (2013): 236-249.
- Holysheva, Ye. O. "Stratehii upravlinnia spozhyvchym kapitalom promyslovoho pidpriemstva na osnovi ioho diahnostryky" [Strategies for consumer industrial capital on the basis of his diagnosis]. *Enerhosberezhenye. Enerhetika. Enerhoaudyt*, no. 8 (2012): 75-80.
- Kendiukhov, O. V. *Problemy formuvannia marochnoho kapitalu* [Problems brand capital formation]. Donetsk, 2004.
- Kushch, S. P. *Marketing vzaimootnosheniy na promyshlennykh ryinkakh* [Relationship marketing in industrial markets]. St. Petersburg: SPGU, 2006.
- Kushch, S. P., and Smirnova, M. M. "Upravlenie vzaimootnosheniyami na promyshlennykh ryinkakh: osnovnye napravleniia issledovaniia" [Relationship management in industrial markets: the main directions of research]. *Vestnik SPbGU. Seriya "Menedzhment"*, no. 4 (2004): 31-56.
- Mnykh, O. B. "Intelektualnyi kapital i ioho rol u formuvanni vartosti mashynobudivnoho pidpriemstva ta innovatsiini diialnosti" [Intellectual capital and its role in the formation of value engineering enterprise and innovation]. http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Logistyka/2008_623/23.pdf
- Ponomarenko, V. S., and Yastremska, O. O. *Upravlinnia imidzhem pidpriemstva* [Management company image]. Kharkiv: KhNEU, 2012.

Raiko, D. V. *Pidpriumstvo, partner, spozhyvach: teoriia ta praktyka vzaiemodii* [The company, partners, customers, theory and practice of interaction]. Kharkiv: INZhEK, 2010.

Ruliev, V. A., and Hutkevych, S. O. *Menedzhment* [Management]. Kyiv: Tsentр uchbovoui literatury, 2011.

Sincheskul, I. L., and Larka, M. I. "Upravlinnia loialnistiu spozhyvachiv iak odna z osnovnykh zadach upravlinnia vzaiemovidnosynamy z kliientamy" [Managing customer loyalty as one of the primary goals CRM]. *Visnyk NTU «KhPI»*, no. 26 (2011): 200-203.

Smirnova, M. M. "Upravlenie vzaimootnosheniiami na promyshlennykh ryinkakh kak istochnik konkurentnykh preimushchestv kompanii" [Relationship management in industrial markets as a source of competitive advantages]. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta*, no. 3 (2006): 27-54.

Shershnyova, Z. Ye. *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management]. Kyiv: KNEU, 2004.

Tsysar, A. V. "Loialnost pokupateley: osnovnye opredeleniia, metody izmereniia, sposoby upravleniia" [Customer Loyalty: basic

definitions, methods of measurement, control methods]. *Marketing i marketingovye issledovaniia*, no. 5 (2002): 55-61.

Verba, V. A., and Tyshchenko, O. O. "Kliientskyi kapital iak dzherelo vartosti pidpriumstva" [Clients capital as a source of value]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2014): 186-192.

Yastremska, O. M., Pysmak, V. O., and Yastremska, O. O. *Formuvannia vidnosyn pidpriumstva iz sub'iektamy zovnishnyoho sere-dovyscha* [Forming relationships with business enterprise environment]. Kharkiv: KhNEU, 2014.

Yastremska, O. M., Timonin, O. M., and Timonin, K. O. *Brendy promyslovykh pidpriumstv: formuvannia ta efektyvnist vykorystannia* [Brands industry: development and efficiency]. Kharkiv: KhNEU, 2013.

Zelenskaia, O. V., Golubeva, V. V., and Shlegel, O. A. "Integrirovannaia avtomatizirovannaia sistema upravleniia predpriatiem" [Integrated automated enterprise management system]. *Vestnik TGUS. Serii "Ekonomika"*, no. 2 (2007).

УДК 338.242.2

АДАПТИВНЕ УПРАВЛІННЯ НЕВИЗНАЧЕНІСТЮ ПРИ ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

© 2015 ЧАЙКА Т. Ю.

УДК 338.242.2

Чайка Т. Ю. Адаптивне управління невизначеністю при прийнятті управлінських рішень

У статті розглянуто проблеми вироблення управлінського рішення в умовах невизначеності. Уточнено підходи до визначення та класифікації типів невизначеностей і нечіткостей компонентів постановки задачі прийняття управлінського рішення; проаналізовано різні аспекти прояву цих невизначеностей. Розглянуто структуру та основні технології генерування альтернативних варіантів управлінського рішення. Проаналізовано основні труднощі, з якими стикається особа, що приймає рішення, на різних етапах прийняття рішення в умовах невизначеності. Обґрунтовано доцільність, можливість та специфіку застосування адаптивного управління при прийнятті управлінських рішень в умовах невизначеності. Уточнено завдання, які можуть бути вирішені за допомогою адаптивного управління прийняттям рішень.

Ключові слова: управлінське рішення, невизначеність, нечіткість, безліч альтернатив, адаптивне управління, керуючий пристрій.

Рис.: 1. **Формул:** 2. **Бібл.:** 9.

Чайка Тетяна Юріївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: chajkatatjana@mail.ru

УДК 338.242.2

Чайка Т. Ю. Адаптивное управление неопределенностью при принятии управленческих решений

В статье рассмотрена проблема выработки управленческого решения в условиях неопределенности. Уточнены подходы к определению и классификации типов неопределенностей и нечеткостей компонентов постановки задачи принятия управленческого решения; проанализированы различные аспекты проявления этих неопределенностей. Рассмотрена структура и основные технологии генерирования альтернативных вариантов управленческого решения. Проанализированы основные трудности, с которыми сталкивается лицо, принимающее решения, на различных этапах принятия решения в условиях неопределенности. Обоснована целесообразность, возможности и специфика применения адаптивного управления при принятии управленческих решений в условиях неопределенности. Уточнены задачи, которые могут быть решены с помощью адаптивного управления принятием решений.

Ключевые слова: управленческое решение, неопределенность, нечеткость, множество альтернатив, адаптивное управление, управляющее устройство.

Рис.: 1. **Формул:** 2. **Библ.:** 9.

Чайка Татьяна Юрьевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры экономического анализа и учета, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: chajkatatjana@mail.ru

UDC 338.242.2

Chajka T. Yu. Adaptive Management of Uncertainty in Decision-Making

In the article the problem of managerial decision-making under conditions of uncertainty is considered. Approaches to identification and classification of types of uncertainties and ambiguities of the components of task assignment when making a managerial decision have been updated; various aspects of manifesting these uncertainties have been analyzed. Structure and key technologies of generating alternatives for managerial decision have been considered. The main difficulties encountered by the decision maker at various stages of decision making in the context of uncertainty have been analyzed. Expediency, opportunities and specifics of using adaptive management in decision making under conditions of uncertainty have been substantiated. The tasks that can be accomplished using adaptive management of decision-making have been clarified.

Key words: managerial decision, uncertainty, ambiguity, set of alternatives, adaptive management, control device.

Pic.: 1. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 9.

Chajka Tatyana Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of Economic Analysis and Accounting, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: chajkatatjana@mail.ru

Raiko, D. V. *Pidpriumstvo, partner, spozhyvach: teoriia ta praktyka vzaiemodii* [The company, partners, customers, theory and practice of interaction]. Kharkiv: INZhEK, 2010.

Ruliev, V. A., and Hutkevych, S. O. *Menedzhment* [Management]. Kyiv: Tsentр uchbovoui literatury, 2011.

Sincheskul, I. L., and Larka, M. I. "Upravlinnia loialnistiu spozhyvachiv iak odna z osnovnykh zadach upravlinnia vzaiemovidnosynamy z kliientamy" [Managing customer loyalty as one of the primary goals CRM]. *Visnyk NTU «KhPI»*, no. 26 (2011): 200-203.

Smirnova, M. M. "Upravlenie vzaimootnosheniiami na promyshlennykh ryinkakh kak istochnik konkurentnykh preimushchestv kompanii" [Relationship management in industrial markets as a source of competitive advantages]. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta*, no. 3 (2006): 27-54.

Shershnyova, Z. Ye. *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management]. Kyiv: KNEU, 2004.

Tsysar, A. V. "Loialnost pokupateley: osnovnye opredeleniia, metody izmereniia, sposoby upravleniia" [Customer Loyalty: basic

definitions, methods of measurement, control methods]. *Marketing i marketingovye issledovaniia*, no. 5 (2002): 55-61.

Verba, V. A., and Tyshchenko, O. O. "Kliientskyi kapital iak dzherelo vartosti pidpriumstva" [Clients capital as a source of value]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2014): 186-192.

Yastremska, O. M., Pysmak, V. O., and Yastremska, O. O. *Formuvannia vidnosyn pidpriumstva iz sub'iektamy zovnishnyoho sere-dovyscha* [Forming relationships with business enterprise environment]. Kharkiv: KhNEU, 2014.

Yastremska, O. M., Timonin, O. M., and Timonin, K. O. *Brendy promyslovykh pidpriumstv: formuvannia ta efektyvnist vykorystannia* [Brands industry: development and efficiency]. Kharkiv: KhNEU, 2013.

Zelenskaia, O. V., Golubeva, V. V., and Shlegel, O. A. "Integrirovannaia avtomatizirovannaia sistema upravleniia predpriatiem" [Integrated automated enterprise management system]. *Vestnik TGUS. Seriiia "Ekonomika"*, no. 2 (2007).

УДК 338.242.2

АДАПТИВНЕ УПРАВЛІННЯ НЕВИЗНАЧЕНІСТЮ ПРИ ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

© 2015 ЧАЙКА Т. Ю.

УДК 338.242.2

Чайка Т. Ю. Адаптивне управління невизначеністю при прийнятті управлінських рішень

У статті розглянуто проблеми вироблення управлінського рішення в умовах невизначеності. Уточнено підходи до визначення та класифікації типів невизначеностей і нечіткостей компонентів постановки задачі прийняття управлінського рішення; проаналізовано різні аспекти прояву цих невизначеностей. Розглянуто структуру та основні технології генерування альтернативних варіантів управлінського рішення. Проаналізовано основні труднощі, з якими стикається особа, що приймає рішення, на різних етапах прийняття рішення в умовах невизначеності. Обґрунтовано доцільність, можливість та специфіку застосування адаптивного управління при прийнятті управлінських рішень в умовах невизначеності. Уточнено завдання, які можуть бути вирішені за допомогою адаптивного управління прийняттям рішень.

Ключові слова: управлінське рішення, невизначеність, нечіткість, безліч альтернатив, адаптивне управління, керуючий пристрій.

Рис.: 1. **Формул:** 2. **Бібл.:** 9.

Чайка Тетяна Юріївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: chajkatatyana@mail.ru

УДК 338.242.2

Чайка Т. Ю. Адаптивное управление неопределенностью при принятии управленческих решений

В статье рассмотрена проблема выработки управленческого решения в условиях неопределенности. Уточнены подходы к определению и классификации типов неопределенностей и нечеткостей компонентов постановки задачи принятия управленческого решения; проанализированы различные аспекты проявления этих неопределенностей. Рассмотрена структура и основные технологии генерирования альтернативных вариантов управленческого решения. Проанализированы основные трудности, с которыми сталкивается лицо, принимающее решения, на различных этапах принятия решения в условиях неопределенности. Обоснована целесообразность, возможности и специфика применения адаптивного управления при принятии управленческих решений в условиях неопределенности. Уточнены задачи, которые могут быть решены с помощью адаптивного управления принятием решений.

Ключевые слова: управленческое решение, неопределенность, нечеткость, множество альтернатив, адаптивное управление, управляющее устройство.

Рис.: 1. **Формул:** 2. **Библ.:** 9.

Чайка Татьяна Юрьевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры экономического анализа и учета, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: chajkatatyana@mail.ru

UDC 338.242.2

Chajka T. Yu. Adaptive Management of Uncertainty in Decision-Making

In the article the problem of managerial decision-making under conditions of uncertainty is considered. Approaches to identification and classification of types of uncertainties and ambiguities of the components of task assignment when making a managerial decision have been updated; various aspects of manifesting these uncertainties have been analyzed. Structure and key technologies of generating alternatives for managerial decision have been considered. The main difficulties encountered by the decision maker at various stages of decision making in the context of uncertainty have been analyzed. Expediency, opportunities and specifics of using adaptive management in decision making under conditions of uncertainty have been substantiated. The tasks that can be accomplished using adaptive management of decision-making have been clarified.

Key words: managerial decision, uncertainty, ambiguity, set of alternatives, adaptive management, control device.

Pic.: 1. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 9.

Chajka Tatyana Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of Economic Analysis and Accounting, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: chajkatatyana@mail.ru

Підтримка прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності є серйозною науковою проблемою. Нечіткість компонентів задачі прийняття рішення часто призводить до некоректності одержуваних управлінських рішень. Нестабільність, невизначеність, елементи випадковості – постійні супутники більшості ситуацій прийняття управлінських рішень. Багатоаспектність різного виду невизначеностей, з якими доводиться стикатися в процесі прийняття управлінських рішень, вимагає постійного вдосконалення підходів до врахування цієї складової в управлінській роботі. Адаптивне управління невизначеністю при прийнятті управлінських рішень є одним із перспективних напрямків підвищення якості управлінських рішень на всіх рівнях економічної системи.

Проблемам удосконалення процесу прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності присвячені дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Різні підходи до вирішення даної проблеми викладені, зокрема, у роботах М. В. Височиної, В. І. Аверченко, А. В. Лагерева, А. Г. Подвесовського, Т. Ю. Корнеевої, С. А. Нікітіна, В. М. Вартанян, О. М. Скачкова, Д. С. Ревенко, Т. А. Васильєвої, В. В. Глушєвського, Є. О. Нездомийноги, Л. О. Філіпковської.

Незважаючи на велику кількість публікацій, що присвячені проблемі прийняття управлінських рішень, удосконалення методики проведення цього виду управлінської діяльності триває. У даний час не існує єдиної універсальної методики прийняття управлінського рішення. Потребує подальшого розгляду і деталізації типологія невизначеностей, з якими стикається особа, що приймає рішення. Вимагають подальшого уточнення також можливості та межі застосування адаптивного управління в разі прийняття управлінського рішення в умовах невизначеності.

У зв'язку з вищевикладеним *метою* даної статті є обґрунтування значущості та вдосконалення підходів до застосування адаптивного управління при вирішенні управлінських завдань з елементами невизначеності.

Рішення – це вибір найбільш прийнятної альтернативи з можливого різноманіття варіантів. Управлінське рішення – це результат аналізу, прогнозування, оптимізації, економічного обґрунтування і вибору альтернативи з безлічі варіантів досягнення конкретної мети. Управлінське рішення є синтезом економічних, соціальних, технологічних, логічних, інформаційних, організаційних, правових компонентів; способом впливу суб'єкта управління на об'єкт управління.

Управлінське рішення – центральна ланка управлінського циклу, продукт аналізу, прогнозування, обґрунтування, оптимізації і вибору альтернативи, виконаних на основі переробки інформації особою, що приймає рішення [1, с. 35].

Для ситуацій, у яких відбувається вибір рішень, характерні: наявність мети; наявність альтернатив; наявність обмежуючих факторів.

Постановку задачі прийняття управлінського рішення в загальному випадку можна представити таким чином:

$$\langle X, Y, E, C, F, P, D \rangle, \quad (1)$$

де X – множина альтернатив;
 Y – множина результатів (наслідків вибору тієї чи іншої альтернативи);

E – структура зовнішнього середовища завдання;

C – набір критеріїв оцінки результатів;

F – процедура критеріального оцінювання;

P – система переваг особи, що приймає рішення (ОПР);

D – правило рішення.

Система переваг P визначає ідеологію порівняння критеріїв і є основою для побудови вирішального правила D [2, с.97].

Невизначеність – це неповнота або недостовірність інформації про один або декілька параметри прийняття рішення. Невизначеність у системі – це ситуація, коли повністю або частково відсутня інформація про можливі стани системи або зовнішнього середовища. Чим складніше система, тим більше значення набуває фактор невизначеності в її розвитку [3, с. 138].

У науковій літературі наводяться дані про різні методи і моделі опису невизначених даних. Основними з них є: імовірнісні; нечіткі; інтервальні. При цьому вказується, що інтервальне представлення факторів невизначеності є найменш обмежувальним та відповідає широкого класу практичних завдань [4, с. 149].

У випадку відсутності невизначеності прийняття рішень базується на детермінованому моделюванні, яке передбачає, що ОПР чітко відомі всі параметри задачі прийняття рішення. Детерміновані моделі прості, зручні в застосуванні і характеризуються взаємозначною відповідністю між вихідними параметрами задачі і оптимальним управлінським рішенням. На жаль, в практиці управлінської роботи дуже рідко доводиться мати справу з власне детермінованим моделюванням в чистому вигляді. Елементи невизначеності майже неминуче присутні у більшості задач прийняття управлінських рішень. Таким чином, наявність різного виду невизначеностей є найбільш істотною проблемою при прийнятті управлінських рішень.

Основними стадіями управлінського рішення є: підготовка рішення; прийняття рішення; реалізація рішення. Кожна стадія прийняття рішення може бути деталізована. На стадії підготовки управлінського рішення виявляється проблемна ситуація, проводиться пошук, збір і обробка необхідних даних. Найбільш трудомісткою процедурою на цій стадії є якнайбільш точний та вичерпний опис можливих альтернатив рішення. Стадія прийняття рішення – це оцінка альтернатив і вибір оптимального рішення. На стадії реалізації рішення приймаються заходи конкретизації рішення і доведення завдань до виконавців.

Прийняття рішення в умовах невизначеності означає вибір варіанта рішення, коли одне або кілька дій мають своїм наслідком безліч можливих результатів, причому навіть ймовірності настання цих результатів або невідомі, або не мають сенсу. Прийняття рішення в умовах невизначеності означає вибір варіанта рішення в умовах, коли заздалегідь невідомий компонент безлічі

випадків $y_j \in Y$, який буде результатом вибору альтернативи $x_j \in X$. Для невизначених неконтрольованих факторів заздалегідь відома тільки область, усередині якої знаходиться закон розподілу; значення невизначених факторів невідомі в момент прийняття рішення.

Виділяються такі чинники невизначеності: невизначеність цілей і критеріїв, а також необхідність обліку багатокритеріальності в процесах оцінки, управління, прийняття рішень; дефіцит інформації, особливо кількісних даних, що є необхідними для прийняття того чи іншого рішення; дефіцит часу для наукового обґрунтування тих чи інших рішень; невизначеність дій конкурентів чи партнерів; неоднозначність оцінок прогнозів розвитку об'єкта управління і соціально-економічного оточення [5, с. 78].

У науковій літературі класифікація невизначеностей проводиться за різними ознаками. Стосовно до теорії та практики прийняття управлінських рішень найбільшу практичну цінність представляє поділ невизначеностей на:

- ✦ невизначеності першого роду (невизначеності, що виникають з імовірнісної поведінки фізичної системи);
- ✦ невизначеності другого роду (невизначеності, що пов'язані з нечіткістю міркувань і сприйняття) [6, с. 171].

У роботі [3, с. 138] наводяться такі види невизначеностей: досить точно прогнозоване майбутнє; альтернативні варіанти майбутнього; діапазон можливих варіантів майбутнього; повна невизначеність.

Нечіткість – одна з основних форм невизначеності інформації в задачах прийняття рішень. Нечіткість інформації передбачає наявність в описі завдання понять і відносин з несуворими кордонами, а також висловлювань з багатозначною шкалою істинності [2, с. 97].

Про прийняття рішення в нечіткому середовищі говорять у випадку, якщо хоча б один з елементів задачі (1) описується нечітко. Джерелами нечіткості є: нечіткість критеріїв; нечіткість оптимізації; нечіткість обмежень; нечіткість взаємної важливості критеріїв. Слабо визначені проблеми вирішуються як система, в якій порядок з добре вивченими елементами і зв'язками є невизначені (чи невідомі) елементи.

Адаптивне управління є одним з найбільш раціональних підходів до прийняття управлінських рішень в умовах багатокритеріальності та нечіткості.

Невизначеність системи переважань ОПР (множини вихідної постановки задачі прийняття управлінського рішення) є серйозною проблемою, що пов'язана з труднощами багатокритеріального відбору. До основних методів багатокритеріального відбору належать: прямі методи; методи компенсації; методи порогів порівняльності; аксіоматичні методи; діалогові методи.

Ще один аспект прояву нечіткості інформації в багатокритеріальних ЗПР пов'язаний з невизначеністю переваг. Як відомо, з теорії прийняття рішень, при наявності числових оцінок переваги альтернатив по кожному критерію, рішенням багатокритеріальної ЗПР є безліч альтернатив оптимальних за Парето, що містять

в загальному випадку більше одного елемента. Для звуження цієї множини з метою однозначного вибору альтернативи використовується додаткова інформація про переваги ОПР. Ця інформація стосується, по-перше, ступенів відносної важливості (ваги) критеріїв і, по-друге, допустимої для ОПР форми компромісу між оцінками альтернатив за різними критеріями, і вона повинна забезпечувати можливість побудови узагальненого показника оцінки переваги альтернатив.

Процес управління має бути керованим, що, у свою чергу, вимагає структурованості самої системи управління економічним об'єктом, яка здатна генерувати ефективні (раціональні) управлінські рішення [7, с. 17]. Моделювання як метод дослідження систем застосовується при розробці досить складних управлінських рішень і являє собою побудову моделей або системи моделей досліджуваного об'єкта для його вивчення. Дослідження моделей об'єктів дозволяє уточнити властивості та характеристики досліджуваного явища.

Ефективність моделі може бути знижена за рахунок ряду потенційних погрешностей, до яких можна віднести недостовірні вихідні допущення, інформаційні обмеження, нерозуміння моделі самими користувачами, надмірну вартість створення моделі.

Проблему прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності необхідно структурувати на етапи формування й аналізу цілей, визначення множини шляхів їх досягнення, формування оцінок обраних альтернатив управління, ранжирування допустимої множини альтернатив і вибору оптимального рішення [8, с. 119].

Основними технологіями генерування альтернативних варіантів рішення є: метод аналогів (заснований на використанні досвіду попередніх аналогічних ситуацій) і синтез управлінських рішень. При раціональному виборі альтернатив, заснованому на кількісних оцінках зміни контрольованих параметрів стану об'єкта, перевага встановлюється на основі критеріїв, притаманних усім оцінюваним варіантами управління. Для формалізації критерію необхідно вказати спрямованість переваги по відношенню до мети.

Неоднозначність відповідності між ходом і результатом стратегічного управління виражає невизначеність вибору альтернативи управління. Це означає, що при виборі альтернативи x_i зовнішнє середовище функціонування незалежно від цього може вибирати свою альтернативу поведінки, тобто обирати будь-який з n ходів $\{y_1, y_2, \dots, y_n\}$. Тому необхідно розглядати всі пари [8, с. 119].

Доцільність застосування адаптивної системи управління при прийнятті рішень в умовах невизначеності обумовлена наявністю апріорної невизначеності відносно як властивостей самого об'єкта управління, так і діючих на нього неконтрольованих збурень. При неповної апріорної інформації, необхідної для управління в заданому сенсі, можливо використання наступних видів автоматизованих систем: стабілізації або програмного управління; адаптивних систем управління.

Системи стабілізації, або програмного управління, належать до класу систем без поповнення інформації. Це системи, в яких неповнота інформації, необхідної

для управління в заданому сенсі, істотно не заважає досягненню якісного управління, і тому можна не передбачати автоматичного поповнення інформації в системі.

Адаптивні системи автоматичного управління – це системи, в яких процес зміни параметрів, структури систем, а в деяких випадках і керувальних впливів здійснюється на основі інформації, одержаної під час управління з метою досягнення певної, зазвичай оптимальної, якості управління при початковій невизначеності і мінливих умовах роботи. Ефект адаптації досягається за рахунок того, що частина функцій щодо отримання, обробки і аналізу процесів в об'єкті управління виконується в процесі експлуатації системи.

Будь-яку систему адаптивного управління умовно можна представити такою, що складається з двох частин: об'єкта управління (ОУ) і керуючого пристрою (КП) (рис. 1).

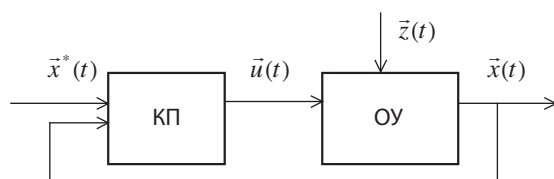

Рис. 1. Система адаптивного управління

Робота двохшальної адаптивної системи управління здійснюється таким чином. Нехай є набір керуючих алгоритмів (стратегій поведінки) Ω_u для управління системою. Відповідні варіанти управління $u_j(t) \in \Omega_u$ проглядаються на швидких моделях процесів після задання реальних умов.

Крім досягнення мети, при прийнятті рішення необхідно також враховувати наявність ресурсів, що дозволяють оцінити якість рішення у вигляді безлічі критеріїв в залежності від поточної ситуації та керуючого впливу. З метою знаходження складної переваги на множині альтернатив можливих варіантів управлінських рішень на першому кроці адаптивного управління висувається нульова гіпотеза H_0 , прийняттю якої відповідає вектор $K = (k_1^0, k_2^0, \dots, k_m^0)$, компонентами якого є значення критеріїв багатокритеріальної задачі прийняття рішення.

Будь-яка задача оптимізації, у тому числі й завдання оптимальної адаптації, може бути зведена до вибору найкращого варіанту з множини допустимих рішень. У даному випадку критерій оптимальності можна записати таким чином:

$$F(x(t) - x^*(t)) \rightarrow \min, \quad (2)$$

де F – деяка функція від неузгодженості $(x(t) - x^*(t))$.

У процесі адаптації потрібно побудувати таку систему, яка б мінімізувала функціонал (2). Ця задача принципово відрізняється від традиційних оптимізаційних задач тим, що в даному випадку має місце значний ступінь невизначеності як параметрів об'єкта керування, так і закономірностей його функціонування.

Стан об'єкта характеризується вектором вихідних змінних $\bar{x}(t)$. У даному випадку компоненти вектора $\bar{x}(t)$ описують важливі з точки зору фінансово-господарської діяльності підприємства характеристики, які можуть зазнати істотні зміни під впливом розглянутих змін. Впливи відхиляють об'єкт від заданого («бажаного») стану $\bar{x}^*(t)$.

Керуючий пристрій на основі інформації про дійсний стан об'єкта $\bar{x}(t)$ і «бажаний» – $\bar{x}^*(t)$, а також дані про властивості об'єкта управління, виробляє керуючі впливи $\bar{u}(t)$, які сприяють зміні $\bar{x}(t)$ відповідно до закону, що задається змінними $\bar{x}^*(t)$. Таким чином, у даному випадку відбувається коригування знань ОПР про невизначеності в ході адаптивного моделювання. Це значно підвищує якість прийнятого управлінського рішення. Аналіз відразу декількох варіантів розвитку ситуації в умовах динамічного коригування з зворотним зв'язком виявляється більш ефективним і сприяє виробленню більш правильного управлінського рішення.

Через недостатність апріорної інформації при адаптивному управлінні об'єктами зі змінними параметрами необхідно вирішувати два завдання: по-перше, вивчати об'єкт у процесі його функціонування з метою отримання недостатньої інформації та, по-друге, управляти цим об'єктом. Завдання управління можна поєднати з вивченням об'єкта, тобто при управлінні об'єктом отримувати необхідну додаткову інформацію для поліпшення управління. У цьому випадку керуючі впливи носять подвійний характер: вони служать як засобом вивчення об'єкта, так і засобом керування його рухом (так зване дуальне управління).

Властивості об'єкта управління в пристрої управління математично формулюються у вигляді моделі об'єкта управління. Математична модель об'єкта управління являє собою математичне формулювання законів, що описують поведінку об'єкта.

Основна проблема під час створення адаптивних систем управління складається з вибору або розробки математичної моделі, що забезпечує налаштування на специфіку об'єкта управління за рахунок використання апостеріорної інформації про нього й середовище, а також за рахунок додаткової інформації, що надходить уже в процесі експлуатації системи [9, с. 230].

Визначення динамічних характеристик об'єкта доцільно проводити за допомогою настроюваної динамічної моделі, що спрощує вирішення завдань управління.

Після того, як рішення прийняте і почало здійснюватися, обов'язково необхідно встановити зворотний зв'язок. Система контролю необхідна для забезпечення оптимального виконання даного процесу або дії. Зворотний зв'язок дозволяє керівнику частково коригувати прийняте рішення, і сприяти його кращій реалізації. Оцінка результатів реалізації рішень дозволяє врахувати наявний досвід прорахунків і недоліків у подальшій роботі.

Застосування моделі в адаптивній системі дозволяє вирішувати такі завдання:

- ✦ визначення математичного опису (динамічних характеристик об'єкта) і використання цього опису для проектування системи управління, коригування алгоритмів регулювання та інших цілей (модель як датчик характеристик об'єкта);
- ✦ зміна характеристик системи управління в бажаному напрямку (модель як коригуючий пристрій);
- ✦ вимірювання дійсного або бажаного динамічного стану об'єкта в сьогоденні або майбутньому часі та використання цих даних для встановлення оптимальних у певному сенсі параметрів управління (модель як датчик динамічного стану об'єкта).

ВИСНОВКИ

Розглянута адаптивна система управління може успішно використовуватися як для вироблення контурних рішень, що надають широку волю виконавцям, так і для вироблення структурованих управлінських рішень. Застосування методу науково-практичного підходу при прийнятті управлінських рішень в умовах невизначеності найкращим чином забезпечується за допомогою адаптивного управління. Адаптивний підхід дозволяє проводити динамічне коригування знань про невизначені параметри задачі прийняття управлінського рішення. Такий підхід дозволяє досягти найкращого рішення і вичерпним чином задовольнити всі вимоги, що пред'являються до процесу прийняття управлінських рішень, а саме: наукову обґрунтованість; компетентність; повноважність; несуперечність; оперативність; ефективність та економічність.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку можуть бути пов'язані з деталізацією обліку взаємного впливу окремих критеріїв в умовах багатокритеріального вибору управлінського рішення при наявності різного типу невизначеностей компонентів задачі прийняття управлінського рішення. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Высочина М. В.** Процессный подход к классификации методов принятия управленческих решений / М. В. Высочина // Культура народов Причерноморья. – 2011. – № 215. – С. 34 – 37.
- 2. Аверченков В. И.** Представление и обработка нечеткой информации в многокритериальных моделях принятия решений для задач управления социальными и экономическими системами / В. И. Аверченков, А. В. Лагерева, А. Г. Подвесовский // Вестник Брянского государственного технического университета. – 2012. – № 2 (34). – С. 97 – 104.
- 3. Корнеева Т. Ю.** Формирование стратегии развития промышленных предприятий в условиях неопределенности / Т. Ю. Корнеева, С. А. Никитин // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. – 2009. – № 2-2. – С. 136 – 141.
- 4. Вартамян В. М.** Моделирование экономической безопасности предприятия в условиях неопределенности исходных данных / В. М. Вартамян, О. М. Скачков, Д. С. Ревенко // Вестник НТУ «ХПИ». – 2013. – № 56. – С. 147 – 154.
- 5. Васильева Т. А.** Суть и особенности риск-менеджмента инноваций, его роль в системе управления научно-техническим

прогрессом / Т. А. Васильева, О. Н. Диденко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2004. – № 9(68). – С. 76 – 83.

6. Высочина М. В. Изучение метода нечеткой логики в рамках дисциплины «Методы принятия управленческих решений» / М. В. Высочина // Экономика и управление. – 2009. – № 2-3. – С.170 – 173.

7. Глуцевський В. В. Розвиток методології моделювання систем адаптивного управління економічними об'єктами / В. В. Глуцевський // Моделювання та інформаційні системи в економіці : зб. наук. праць ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – 2012. – Вип. 86. – С. 15 – 31.

8. Нездойминога Е. А. Формализация стратегического управления инновационным развитием производства в условиях неопределенности и риска / Е. А. Нездойминога // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 3. – Т. 3 (176) – С. 118 – 123.

9. Філіпковська Л. О. Застосування системи розпізнавання та прийняття рішень для адаптивного управління підприємством / Л. О. Філіпковська // Автоматика, вимірювання та керування. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 230 – 235.

REFERENCES

- Balabanova, L. V., and Chernysheva, S. V. *Marketing relations in enterprise management system*. Donetsk: DonNUET, 2009.
- Boiko, M. H. *Tsinnisno oriientovane upravlinnia v turizmi* [Value-oriented management in tourism]. Kyiv: KNEU, 2010.
- Balabanova, L. V., and Bryndina, O. A. *Marketinghova tovarna polityka v systemi menedzhmentu pidpriemstv* [Marketing commodity policy management system in enterprises]. Donetsk: DonDUET, 2006.
- Chukhrai, N. I., and Kryvoruchko, Ya. Yu. *Otsiniuvannia i rozvytok vidnosyn mizh biznes-partneramy* [Evaluation and development of relations between business partners]. Lviv: Rastr-7, 2008.
- Daffi, D. L. "Strategii klientskoy loialnosti" [Customer loyalty strategies]. *Marketingovyе kommunikatsii*, no. 4 (2005): 43-52.
- Glazunova, N. I. *Sistema upravleniia loialnostiu* [The system of loyalty management]. Moscow: YUNITI-DANA, 2001.
- Holyshcheva, Ye. O. "Orhanizatsiino-ekonomichni zasady upravlinnia spozhyvchym kapitalom promyslovykh pidpriemstv" [Organizational and economic principles of consumer capital management industry]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2012.
- Holyshcheva, Ye. O. "Optimizatsiia systemy upravlinnia spozhyvchym kapitalom pidpriemstva" [Optimization of consumer capital management company]. *Marketingh i menedzhment innovatsii*, no. 4 (2013): 236-249.
- Holyshcheva, Ye. O. "Strategii upravlinnia spozhyvchym kapitalom promyslovoho pidpriemstva na osnovi ioho diahnostryky" [Strategies for consumer industrial capital on the basis of his diagnosis]. *Enerhosberezhnye. Enerhetyka. Enerhoaudyt*, no. 8 (2012): 75-80.
- Kendiukhov, O. V. *Problemy formuvannia marochnoho kapitalu* [Problems brand capital formation]. Donetsk, 2004.
- Kushch, S. P. *Marketing vzaimootnosheniya na promyshlennykh rynkakh* [Relationship marketing in industrial markets]. St. Petersburg: SPGU, 2006.
- Kushch, S. P., and Smirnova, M. M. "Upravlenie vzaimootnosheniiami na promyshlennykh rynkakh: osnovnye napravleniia issledovaniia" [Relationship management in industrial markets: the main directions of research]. *Vestnik SPbGU. Seriya "Menedzhment"*, no. 4 (2004): 31-56.
- Mnykh, O. B. "Intelektualnyi kapital i ioho rol u formuvanni vartosti mashynobudivnoho pidpriemstva ta innovatsiini diialnosti" [Intellectual capital and its role in the formation of value engineering enterprise and innovation]. http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Logistyka/2008_623/23.pdf
- Ponomarenko, V. S., and Yastremska, O. O. *Upravlinnia imidzhem pidpriemstva* [Management company image]. Kharkiv: KhNEU, 2012.

Raiko, D. V. *Pidpriemstvo, partner, spozhvach: teoriia ta praktyka vzaiemodii* [The company, partners, customers, theory and practice of interaction]. Kharkiv: INZhEK, 2010.

Ruliev, V. A., and Hutkevych, S. O. *Menedzhment* [Management]. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, 2011.

Sincheskul, I. L., and Larka, M. I. "Upravlinnia loialnistiu spozhvachiv iak odna z osnovnykh zadach upravlinnia vzaiemovidnosynamy z kliientamy" [Managing customer loyalty as one of the primary goals CRM]. *Visnyk NTU «KhPI»*, no. 26 (2011): 200-203.

Smirnova, M. M. "Upravlennia vzaimootnosheniiami na promyshlennykh rynkakh kak istochnik konkurentnykh preimushchestv kompanii" [Relationship management in industrial markets as a source of competitive advantages]. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta*, no. 3 (2006): 27-54.

Shershnyova, Z. Ye. *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management]. Kyiv: KNEU, 2004.

Tsysar, A. V. "Loialnost pokupatelye: osnovnye opredeleniia, metody izmereniia, sposoby upravleniia" [Customer Loyalty: basic

definitions, methods of measurement, control methods]. *Marketing i marketingovyie issledovaniia*, no. 5 (2002): 55-61.

Verba, V. A., and Tyshchenko, O. O. "Klientskyi kapital iak dzherelo vartosti pidpriemstva" [Clients capital as a source of value]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2014): 186-192.

Yastremska, O. M., Pysmak, V. O., and Yastremska, O. O. *Formuvannia vidnosyn pidpriemstva iz sub'iektamy zovnishnyoho sere-dovyshcha* [Forming relationships with business enterprise environment]. Kharkiv: KhNEU, 2014.

Yastremska, O. M., Timonin, O. M., and Timonin, K. O. *Brendy promyslovykh pidpriemstv: formuvannia ta efektyvnist vykorystannia* [Brands industry: development and efficiency]. Kharkiv: KhNEU, 2013.

Zelenskaia, O. V., Golubeva, V. V., and Shlegel, O. A. "Integrirovanna avtomatizirovanna sistema upravleniia predpriatiem" [Integrated automated enterprise management system]. *Vestnik TGUS. Seria "Ekonomika"*, no. 2 (2007).

УДК 651.471

ОБЛІК ПРОГРАМ ЛОЯЛЬНОСТІ В СТИМУЛЮВАННІ КЛІЄНТІВ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

© 2015 МИСАКА Г. В., ШМИДТ А. О.

УДК 651.471

Мисака Г. В., Шмідт А. О. Облік програм лояльності в стимулюванні клієнтів банківських установ

Статтю присвячено дослідженню особливостей обліку програм лояльності клієнта в банківських установах та обґрунтуванню напрямків з його вдосконалення в умовах використання Міжнародних стандартів фінансової звітності. На основі структуризації факторів, що впливають на методику обліку програм лояльності, визначено чотири основні типи таких програм, які реалізуються вітчизняними банками, і систематизовано порядок їх відображення в обліку. Досліджено вплив застосування кожного з типів програм на фінансову звітність банку. Також запропоновано перелік необхідних змін облікової політики та внутрішніх положень банку з метою підвищення ефективності організації обліку програм лояльності. Подальшим напрямком досліджень може служити адаптування методики обліку диверсифікованих програм лояльності відповідно до вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності, Плану рахунків банків України, Інструкції про його застосування та інших нормативних актів НБУ.

Ключові слова: банківські операції, маркетинг, стимулювання клієнтів, програми лояльності клієнта, бухгалтерський облік, Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ).

Табл.: 4. **Бібл.:** 14.

Мисака Ганна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, викладач кафедри обліку та аудиту, Київський національний університет імені Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: annabelle1605@gmail.com

Шмідт Аліна Олександрівна – магістрант, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: Alya_Shmidt@mail.ru

УДК 651.471

Мисака А. В., Шмидт А. А. Учет программ лояльности в стимулировании клиентов банковских учреждений

Статья посвящена исследованию особенностей учета программ лояльности клиента в банковских учреждениях и обоснованию направлений по его совершенствованию в условиях использования международных стандартов финансовой отчетности. На основе структурирования факторов, влияющих на методику учета программ лояльности, определены четыре основных типа таких программ, которые реализуются отечественными банками, и систематизирован порядок их отражения в учете. Исследовано влияние применения каждого из типов программ на финансовую отчетность банка. Также предложен перечень необходимых изменений учетной политики и внутренних положений банка с целью повышения эффективности организации учета программ лояльности. Дальнейшим направлением исследований может служить адаптация методики учета диверсифицированных программ лояльности в соответствии с требованиями Международных стандартов финансовой отчетности, Плана счетов банков Украины, Инструкции по его применению и других нормативных актов НБУ.

Ключевые слова: банковские операции, маркетинг, стимулирование клиентов, программы лояльности клиента, бухгалтерский учет, Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО).

Табл.: 4. **Библ.:** 14.

Мисака Анна Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, преподаватель кафедры учета и аудита, Киевский национальный университет имени Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: annabelle1605@gmail.com

Шмидт Алина Александровна – магистрант, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: Alya_Shmidt@mail.ru

UDC 651.471

Mysaka G. V., Shmidt A. O. Reporting of Loyalty Programs for Customers Stimulation by Banking Institutions

The article is aimed at studying the peculiarities of reporting of customer loyalty programs in banking institutions and substantiating ways for its improvement in the terms of using the international financial reporting standards. On the basis of structuring the factors influencing the methodology of loyalty programs reporting, four main types of programs that are implemented by domestic banks have been allocated, and the order of reflecting them in reporting has been systematized. The influence of the application of each type of the programs on the bank's financial statements has been studied. Also a list of required changes in accounting policies and internal regulations of bank has been proposed in order to improve the efficiency of loyalty programs reporting. A further direction of research can be adjusting the methodology for reporting of diversified loyalty programs in accordance with requirements of international financial reporting standards, Plan of accounts in the banks of Ukraine, Instruction on its implementation and other normative acts of the National Bank of Ukraine.

Key words: bank operations, marketing, customers stimulation, customer loyalty programs, accounting, international financial reporting standards (IFRS).

Tabl.: 4. **Bibl.:** 14.

Mysaka Ganna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Lecturer of the Department of Accounting and Audit, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: annabelle1605@gmail.com

Shmidt Alina O. – Graduate Student, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: Alya_Shmidt@mail.ru

- Raiko, D. V. *Pidpriemstvo, partner, spozhyvach: teoriia ta praktyka vzaiemodii* [The company, partners, customers, theory and practice of interaction]. Kharkiv: INZhEK, 2010.
- Ruliev, V. A., and Hutkevych, S. O. *Menedzhment* [Management]. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, 2011.
- Sincheskul, I. L., and Larka, M. I. "Upravlinnia loialnistiu spozhyvachiv iak odna z osnovnykh zadach upravlinnia vzaiemovidnosynamy z kliientamy" [Managing customer loyalty as one of the primary goals CRM]. *Visnyk NTU «KhPI»*, no. 26 (2011): 200-203.
- Smirnova, M. M. "Upravlenie vzaimootnosheniami na promyshlennykh rynkakh kak istochnik konkurentnykh preimushchestv kompanii" [Relationship management in industrial markets as a source of competitive advantages]. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta*, no. 3 (2006): 27-54.
- Shershnyova, Z. Ye. *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management]. Kyiv: KNEU, 2004.
- Tsysar, A. V. "Loialnost pokupateley: osnovnye opredeleniia, metody izmereniia, sposoby upravleniia" [Customer Loyalty: basic

- definitions, methods of measurement, control methods]. *Marketing i marketingovyie issledovaniia*, no. 5 (2002): 55-61.
- Verba, V. A., and Tyshchenko, O. O. "Klientskyi kapital iak dzherelo vartosti pidpriemstva" [Clients capital as a source of value]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2014): 186-192.
- Yastremska, O. M., Pysmak, V. O., and Yastremska, O. O. *Formuvannia vidnosyn pidpriemstva iz sub'iektamy zovnishnyoho sere-dovyshcha* [Forming relationships with business enterprise environment]. Kharkiv: KhNEU, 2014.
- Yastremska, O. M., Timonin, O. M., and Timonin, K. O. *Brendy promyslovykh pidpriemstv: formuvannia ta efektyvnist vykorystannia* [Brands industry: development and efficiency]. Kharkiv: KhNEU, 2013.
- Zelenskaia, O. V., Golubeva, V. V., and Shlegel, O. A. "Integrirovanna avtomatizirovanna sistema upravleniia predpriatiem" [Integrated automated enterprise management system]. *Vestnik TGUS. Seria "Ekonomika"*, no. 2 (2007).

УДК 651.471

ОБЛІК ПРОГРАМ ЛОЯЛЬНОСТІ В СТИМУЛЮВАННІ КЛІЄНТІВ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

© 2015 МИСАКА Г. В., ШМИДТ А. О.

УДК 651.471

Мисака Г. В., Шмідт А. О. Облік програм лояльності в стимулюванні клієнтів банківських установ

Статтю присвячено дослідженню особливостей обліку програм лояльності клієнта в банківських установах та обґрунтуванню напрямків з його вдосконалення в умовах використання Міжнародних стандартів фінансової звітності. На основі структуризації факторів, що впливають на методику обліку програм лояльності, визначено чотири основні типи таких програм, які реалізуються вітчизняними банками, і систематизовано порядок їх відображення в обліку. Досліджено вплив застосування кожного з типів програм на фінансову звітність банку. Також запропоновано перелік необхідних змін облікової політики та внутрішніх положень банку з метою підвищення ефективності організації обліку програм лояльності. Подальшим напрямком досліджень може служити адаптування методики обліку диверсифікованих програм лояльності відповідно до вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності, Плану рахунків банків України, Інструкції про його застосування та інших нормативних актів НБУ.

Ключові слова: банківські операції, маркетинг, стимулювання клієнтів, програми лояльності клієнта, бухгалтерський облік, Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ).

Табл.: 4. **Бібл.:** 14.

Мисака Ганна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, викладач кафедри обліку та аудиту, Київський національний університет імені Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: annabelle1605@gmail.com

Шмідт Аліна Олександрівна – магістрант, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: Alya_Shmidt@mail.ru

УДК 651.471

Мисака А. В., Шмидт А. А. Учет программ лояльности в стимулировании клиентов банковских учреждений

Статья посвящена исследованию особенностей учета программ лояльности клиента в банковских учреждениях и обоснованию направлений по его усовершенствованию в условиях использования международных стандартов финансовой отчетности. На основе структуризации факторов, влияющих на методику учета программ лояльности, определены четыре основных типа таких программ, которые реализуются отечественными банками, и систематизирован порядок их отражения в учете. Исследовано влияние применения каждого из типов программ на финансовую отчетность банка. Также предложен перечень необходимых изменений учетной политики и внутренних положений банка с целью повышения эффективности организации учета программ лояльности. Дальнейшим направлением исследований может служить адаптация методики учета диверсифицированных программ лояльности в соответствии с требованиями Международных стандартов финансовой отчетности, Плана счетов банков Украины, Инструкции по его применению и других нормативных актов НБУ.

Ключевые слова: банковские операции, маркетинг, стимулирование клиентов, программы лояльности клиента, бухгалтерский учет, Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО).

Табл.: 4. **Библ.:** 14.

Мисака Анна Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, преподаватель кафедры учета и аудита, Киевский национальный университет имени Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: annabelle1605@gmail.com

Шмидт Алина Александровна – магистрант, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: Alya_Shmidt@mail.ru

UDC 651.471

Mysaka G. V., Shmidt A. O. Reporting of Loyalty Programs for Customers Stimulation by Banking Institutions

The article is aimed at studying the peculiarities of reporting of customer loyalty programs in banking institutions and substantiating ways for its improvement in the terms of using the international financial reporting standards. On the basis of structuring the factors influencing the methodology of loyalty programs reporting, four main types of programs that are implemented by domestic banks have been allocated, and the order of reflecting them in reporting has been systematized. The influence of the application of each type of the programs on the bank's financial statements has been studied. Also a list of required changes in accounting policies and internal regulations of bank has been proposed in order to improve the efficiency of loyalty programs reporting. A further direction of research can be adjusting the methodology for reporting of diversified loyalty programs in accordance with requirements of international financial reporting standards, Plan of accounts in the banks of Ukraine, Instruction on its implementation and other normative acts of the National Bank of Ukraine.

Key words: bank operations, marketing, customers stimulation, customer loyalty programs, accounting, international financial reporting standards (IFRS).

Tabl.: 4. **Bibl.:** 14.

Mysaka Ganna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Lecturer of the Department of Accounting and Audit, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: annabelle1605@gmail.com

Shmidt Alina O. – Graduate Student, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: Alya_Shmidt@mail.ru

Нестабільність внутрішньополітичної та економічної ситуації в Україні підштовхнула громадян до усвідомлення та необхідності обговорення основної національної проблеми – корупції, що пронизує усі сфери людського життя. Оприлюднення шахрайських схем доведення банків до банкрутства не могло не викликати падіння рівня довіри громадян до фінансових установ. На тлі високого рівня інфляції та зниження рівня життя населення це спричинило масштабне за обсягами та стрімке вилучення депозитів з банківської системи України. Паралельно загострилася проблема плато- і кредитоспроможності позичальників.

Перед вітчизняними банками поставили, в принципі, нові за сутністю проблеми пошуку джерел фінансування своєї діяльності та ефективного розміщення ресурсів, проте кардинально змінилися умови, в яких ці проблеми доводиться вирішувати. Починаючи із січня-лютого 2014 р., міжнародні кредитні агенції знижували довгостроковий суверенний кредитний рейтинг України з негативним прогнозом, що, відповідно, позначилося на можливості запозичення банками коштів закордоном. Водночас, за оцінками експертів, на руках у населення знаходиться від 60 до 90 млрд дол. США, які на сьогодні залишаються основним гіпотетичним ресурсом фіндування українських банків.

Таким чином, банки, які останнім часом оптимізували свої витрати за рахунок їх скорочення на ведення бізнесу в роздрібному сегменті, мусять знайти способи повернути собі довіру та, як наслідок, кошти громадян. Це загальна проблема українських банків, перелік послуг яких фізичним особам є досить стандартним, а ставки і тарифи за основними операціями яких практично не відрізняються. На нашу думку, за таких умов основним інструментом у залученні нових клієнтів та утриманні вже існуючих стає банківський маркетинг, що, у свою чергу, викликає необхідність дослідження та розробки питань організації та методики бухгалтерського обліку новачійних заходів у роботі банку з клієнтами.

Аналіз сутності програм лояльності клієнтів, характеристика механізмів реалізації їх основних видів та окремих аспектів відображення в обліку знайшли своє відображення в працях таких фахівців, як П. О. Сахарова [7], Ю. С. Серпенінова [8], А. Дорохова [6] та інших.

На нашу думку, дослідження специфіки застосування програм лояльності клієнтів у фінансовому секторі економіки та висвітлення питань особливостей їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку банківських установ є недостатнім та потребує подальшої розробки.

Метою статті є обґрунтування рекомендацій з удосконалення організаційно-методичного забезпечення бухгалтерського обліку програм лояльності клієнтів у банківських установах в умовах використання МСФЗ на сучасному етапі розвитку фінансового ринку України.

Безперечними лідерами в роботі з фізичними особами є підприємства роздрібною торгівлі, які в процесі багаторічної конкурентної боротьби за клієнта постійно займаються розробкою і впровадженням різноманітних програм стимулювання та лояльності. Ці програми ґрунтуються на дослідженні основних підходів до психологічної та матеріальної мотивації людини і можуть

бути успішно застосовані при роботі з фізичними особами в банківських установах.

Усі програми лояльності, незалежно від їх стратегій та технологічних нюансів реалізації, об'єднує поточна необхідність фінансування витрат на їх проведення та, як наслідок, відображення цього в обліку і звітності. Для цілей організації та формування методики відображення програм лояльності в бухгалтерському обліку вважаємо за доцільне згрупувати їх у такі сукупності:

- ✦ програми, що відображаються шляхом зменшення доходу від реалізації. Застосовуються у разі зниження ціни на окрему групу товарів (послуг) для усіх покупців або їх окремого сегменту;
- ✦ програми, вартість здійснення яких включається до витрат на збут. Характерні для проведення рекламних акцій, розіграшів призів з метою стимулювання збуту;
- ✦ програми, витрати на проведення яких потребують створення резервів. Мають місце, коли у компанії перед клієнтом виникає зобов'язання та існує імовірність відтоку ресурсів для його врегулювання за можливості оцінки такого зобов'язання;
- ✦ програми, що визнаються у складі доходів майбутніх періодів або зобов'язань перед третіми сторонами. Даний підхід застосовується у випадках нарахування покупцю призових одиниць, які згодом можуть бути обмінені на товари, послуги або знижки як у продавця, так і в компаніях-партнерах програми.

У табл. 1 систематизовано найпоширеніші види програм лояльності клієнтів залежно від способу їх відображення в обліку.

Специфіка банківської діяльності обмежує перелік використовуваних на сьогодні фінансовими установами програм лояльності такими їх видами: бонусні, дисконтні програми, проведення розіграшів призів, вручення подарунків, застосування пільгових умов та привілеїв.

Найбільш поширеними серед фінансових установ залишаються дисконтні програми лояльності, сутність яких полягає у поверненні споживачу частини витрат на фінансові послуги в момент сплати за них. З метою збільшення обсягу операцій з існуючими клієнтами та залучення додаткових клієнтів банки можуть істотно диференціювати відсоткові ставки для різних груп споживачів. Приміром, VS Банк пропонує працівникам своїх корпоративних клієнтів знижку в розмірі 0,5% на кредити на придбання автомобіля, іпотечні та інші споживчі кредити [12].

Відображення даної операції в бухгалтерському обліку здійснюється згідно з вимогами п. 10 МСБО 18, в якому зазначено, що дохід оцінюється за справедливою вартістю відшкодування, з урахуванням суми будь-яких торгових або оптових знижок, наданих компанією [1].

Оскільки кредитування є операцією фінансування, справедлива вартість відшкодування визначається методом дисконтування усіх майбутніх надходжень з використанням середньоринкової ставки відсотка [3].

Групування програм лояльності за способом відображення в обліку

Спосіб відображення в обліку	Вид програми	Стислий опис механізму реалізації програми
1. Зменшення доходу від реалізації на суму знижки (за МСБО 18 «Дохід»)	Дисконтні програми	Надання клієнту знижок на подальші покупки, що можуть варіюватися залежно від розмірів придбання
	Сезонні продажі та спеціальні пропозиції	Надання певних знижок на деякі товари або послуги протягом короткого періоду часу
	Пільгові умови	Надання особливих умов, які діють для певного сегмента споживачів (пенсіонерів, студентів)
	Надання привілеїв постійним клієнтам чи членам клубу	Надання додаткових послуг або створення особливих умов, недоступних для інших клієнтів
2. Визнання витрат на збут (маркетингових витрат) (за МСБО 18 «Дохід»)	Розіграші призів	Проведення акцій, за яких учасники можуть виграти матеріальні призи чи певні знижки
	Запрошення на акції	Проведення безкоштовних дегустацій певних товарів або пробних уроків
	Подарунки	Привітання клієнтів до свят у вигляді подарунків з метою їх заохочення до споживання продукції
3. Створення забезпечень (за МСБО 37 «Резерви, умовні активи та умовні зобов'язання»)	Гарантії	Виникнення зобов'язань перед клієнтом на повернення коштів або заміну товарів
	Подарункові картки або сертифікати, що не пов'язані з операціями купівлі-продажу	Надання подарункових карток на безкоштовне отримання певних товарів чи користування певним видом послуг протягом якогось часу або гарантована знижка на певний вид товарів або послуг
4. Визнання доходів майбутніх періодів або зобов'язань перед третьою стороною на суму нарахованих бонусних одиниць (за КТМФЗ 13 «Програми лояльності клієнта»)	Бонусні програми	Нарахування бонусів або балів при здійсненні кожної покупки, які згодом клієнт може обміняти на додатковий товар (послугу) або знижку на їх придбання

Джерело: складено авторами на основі даних [6].

При цьому, якщо ставка за кредитом банку за виходом наданої знижки буде нижчою від ринкової, банк визнає дисконт за кредитною операцією і відображає втрати на рахунку 7390 «Витрати під час первісного визнання фінансових активів за вартістю, вищою/нижчою, ніж справедлива», якщо ж вона є вищою – банк визнає премію та відображає дохід від неї на рахунку 6390 «Дохід під час первісного визнання фінансових активів за вартістю, вищою/нижчою, ніж справедлива». Протягом періоду кредитування банк здійснює амортизацію дисконту або премії шляхом коригування фінансового доходу за відповідною операцією з кредитування.

Таким чином, визнання дисконту або премії за відповідною програмою призводить до коригування заборгованості клієнта за кредитом до її справедливої вартості у Звіті про фінансовий стан за рахунок суми дисконту (премії) та поступового коригування процентного доходу протягом періоду дії відповідного кредитного договору.

Недоліками застосування дисконтних програм лояльності є скорочення процентних доходів банку впродовж періоду обслуговування кредитних договорів, на які вони розповсюджуються, та відсутність гарантій нарощення обсягів кредитного портфеля в майбутньому [8, с. 69].

Фінансова установа також може заохочувати клієнтів користуватися її послугами шляхом надання сер-

тифікатів (ваучерів) на отримання призів або знижок, що не залежать від обсягу спожитих послуг та отримання кредитів в минулому. У такому випадку здійснення такого заохочення приводить до того, що у отримувачів відповідних сертифікатів виникає обґрунтоване очікування, що банк виконає свої зобов'язання за відповідними сертифікатами. У момент роздачі таких сертифікатів у банку виникає зобов'язання, на яке відповідно до положень МСФЗ 37 «Резерви, умовні активи та умовні зобов'язання» необхідно нарахувати забезпечення. Необхідність створення забезпечення визнається згідно з принципом превалювання змісту над формою.

Наприклад, UniCredit Bank провадить програму «Приведи друга» [10] для своїх діючих позичальників за іпотечними кредитами, за якої при залученні до банку нового клієнта на аналогічних умовах кредитування клієнт отримує від банку приз у вигляді погашення одного місячного платежу. Дана акція не має безпосереднього зв'язку з оформленням іпотечного кредиту і не є частиною кредитного договору, оскільки під час оформлення іпотеки клієнти не знали про майбутню програму лояльності. У цій ситуації створення забезпечення викликано такими обставинами, що відповідають умовам визнання забезпечень:

- ★ банк має існуюче зобов'язання, яке виникло в результаті минулої події (банк оголошує про своє зобов'язання перед кредитором, що має

іпотечний кредит, на погашення платежу при виконанні умов акції);

- ✦ імовірно, що врегулювання зобов'язання супроводжуватиметься відтоком ресурсів, які втілюють у собі економічні вигоди (виконання зобов'язань буде пов'язане зі скороченням надходження коштів до банку);
- ✦ сума такого зобов'язання може бути достовірно визначена (на основі статистичних даних попередніх періодів можливим є розрахунок кількості та структури клієнтів, що скористаються подібними заохоченнями).

Забезпечення визнається в сумі, що є найкращою оцінкою витрат, необхідних для погашення існуючого зобов'язання на звітну дату. Найкраща оцінка витрат становить суму, яку банку, що здійснює свою діяльність раціонально, необхідно було б витратити для погашення зобов'язання на кінець звітного періоду. Забезпечення довгострокових зобов'язань (довгострокові забезпечення) визнаються в сумі його поточної вартості. Сума таких забезпечень у наступних періодах зростає шляхом здійснення дисконтування їх вартості [2].

При цьому банк повинен визнавати забезпечення як поточні, оскільки при залученні нового клієнта зобов'язання погашатиметься відразу, а не в кінці періоду кредитування. Також при розрахунку забезпечення банк повинен визначити частку клієнтів, які скористаються даною програмою, та їх структуру залежно від обсягу кредитного платежу.

Дана програма лояльності відображається в обліку такими проведеннями (табл. 2).

Банк повинен переглядати нараховані забезпечення кожного звітного періоду та коригувати їх відповідно до зміни справедливої вартості виконання зобов'язань за програмами лояльності.

У фінансовій звітності банку даний вид програм лояльності відображається шляхом визнання витрат на суму нарахованого резерву в момент його створення. Таким чином, застосування подібних програм призво-

дить до зменшення фінансового результату діяльності банку, що відображається у Звіті про прибутки та збитки. У Примітках до звітності необхідно розкрити додаткову інформацію про величину нарахованих резервів, зміни у них та припущення, які бралися до уваги при розрахунку резервів.

Часто банки використовують програми лояльності, що не мають прямого зв'язку з обсягом послуг, які банк надає клієнту, а також не приводять до виникнення у банку зобов'язань перед ним. До таких програм лояльності належать:

- ✦ розіграш призів;
- ✦ вручення подарунків клієнтам банку.

Витрати на здійснення подібних програм лояльності визнаються у вигляді маркетингових витрат на рахунок 7455 «Витрати на маркетинг і рекламу» у періоді їх виникнення. Яскравим прикладом є програма лояльності, що використовується Альфа-Банком, відповідно до умов якої всі користувачі мобільного додатка «Альфа-Мобайл», які протягом календарного місяця в період дії Акції здійснили хоча б одну операцію з доступних в додатку «Альфа-Мобайл», беруть участь у розіграші смартфонів та планшетів [14]. При цьому банк не створює забезпечення, оскільки зобов'язання перед користувачем, який скористається сервісом, у нього не виникає. Отже, результат застосування даної програми відбиватиметься у Звіті про прибутки та збитки у вигляді зменшення фінансового результату через збільшення витрат банку.

Останнім часом у банках набувають поширення бонусні програми лояльності, що зумовлюється їх вигідністю у порівнянні з дисконтними. За параметром впливу на доходність банківських операцій бонусні програми є найбільш ефективними через те, що бонуси можуть бути використані лише після накопичення їх визначеної кількості, що стимулює клієнта частіше звертатися до тих послуг банку, за які нараховуються бонуси. Згідно з КТМФЗ 13 [4], обліковуючи програми лояльності, банки повинні застосовувати п. 13 МСБО 18 і враховувати призиви одиниці (нараховані бонуси) як

Таблиця 2

Бухгалтерські записи з нарахування забезпечення за програмою лояльності

№	Зміст операції	Кореспондуючі рахунки	
		Дебет	Кредит
<i>Відображення операцій при наданні кредиту</i>			
1	Надано іпотечний кредит клієнту-фізичній особі	2233	2622
2	Сформовано забезпечення під програму лояльності	7706	369
<i>Нарахування доходів та відображення погашення іпотечного платежу</i>			
3	Нараховано відсотки за кредитом	2238	6046
4	Сплачено клієнтом заборгованість у сумі нарахованих відсотків	2620	2238
5	Сплачено клієнтом заборгованість за частиною тіла кредиту	2620	2233
<i>Відображення погашення іпотечного платежу у разі, якщо клієнт скористався програмою лояльності</i>			
6	Відображено погашення кредитного платежу за рахунок раніше створеного забезпечення	369	2238
			2233

Джерело: складено авторами на основі даних [2; 5; 10].

окремо ідентифікований елемент комерційної операції, за якою вони надаються. Таким чином, дохід, отриманий за надання послуг, з якими пов'язане нарахування бонусних балів, розподіляється між:

- ✦ послугами банку;
- ✦ заохочувальними балами, які будуть погашені в майбутньому.

Нараховані призові бали оцінюються за справедливою вартістю або відносною справедливою вартістю товарів або послуг, на які вони можуть бути обмінені. Інтерпретація КТМФЗ 13 не встановлює якогось певного підходу до оцінки справедливої вартості заохочувальних балів, але передбачає, що він буде заснований на оцінці справедливої вартості для клієнта банку, а не на вартості погашення для банку.

При оцінці справедливої вартості нарахованих призових балів банк повинен враховувати такі основні фактори:

- ✦ частку балів, яка за очікуваннями буде погашена (справедлива вартість призового балу повинна бути скоригована (зменшена) на ту частку балів, які за прогнозами не будуть погашені);
- ✦ структуру погашення призових балів (якщо клієнту пропонуються різні за вартістю призи до обміну, то необхідно врахувати структуру, в якій бонуси будуть обмінені на відповідні призи);
- ✦ знижки на товари, що можуть бути обмінені на бали (якщо на товар (послугу) поширюються інші знижки для усіх споживачів, то їх справедлива вартість повинна бути знижена на суму знижки) [9].

Також при визначенні справедливої вартості слід враховувати, що деякі з призивів по своїй сутності є фінансовими інструментами. Наприклад, згідно з умовами програми лояльності Діамантбанку, одним із призивів є збільшення ставки по депозиту [13]. У цьому випадку, відповідно до вимог МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», справедливою вартістю таких призивів є їх амортизована вартість, що розраховується з використанням ефективної відсоткової ставки. Таким чином, оскільки при застосуванні програми лояльності банком бонусні бали являють собою частину пакета послуг, за які сплачує клієнт, такі бали повинні відображатись як окремий елемент операції.

Використовувані схеми бонусних програм лояльності дають підстави згрупувати їх у такі сукупності залежно від відображення у обліку:

- ✦ заохочення, що дають їх власнику право на отримання послуг безкоштовно або знижок на їх придбання в установі банку;
- ✦ заохочення, що дають їх власнику право на отримання товарів чи послуг безкоштовно або знижок на їх придбання в інших компаній;
- ✦ заохочення, що дають їх власнику право на отримання послуг безкоштовно або знижок на їх придбання в групі, до якої належить банк.

До першої групи програм лояльності можна віднести наведену вище програму Діамантбанку [13], за якої банк нараховує призові бали користувачам своїх послуг,

які погашаються наданням призивів у вигляді зміни ставки на власні послуги. При цьому вартість нарахованих бонусних балів банк визнає у вигляді доходів майбутніх періодів на рахунку 3600 «Доходи майбутніх періодів», оскільки при визнанні доходів за наданими послугами частина доходів являє собою дохід від послуг, які компенсувалися бонусними одиницями.

Проілюструємо відображення на рахунках бухгалтерського обліку програми Діамантбанку [13], спираючись на такі умови:

1. За користування своїми послугами банк нараховує клієнту бонусні бали на суму 10% від отриманого за операціями комісійного доходу, справедлива вартість 1 балу складає 1 грн.

2. Протягом періоду дії акції клієнт накопичив 8000 бонусних балів, справедлива вартість яких склала 800 грн.

3. Клієнт вирішив обміняти зібрані бали на підвищення на 0,5% ставки за розміщеним депозитом на суму 200 000 грн. (Початково ставка становила 15% і відповідала середньоринковому значенню. Виплата відсотків проводиться щомісячно.)

4. Період дії бонусу у вигляді підвищеної ставки – 6 місяців.

При здійсненні обліку відповідної програми банк повинен відобразити такі операції (табл. 3).

Проте, оскільки паралельне здійснення однією і тією самою фізичною особою операцій з розміщення депозиту та отримання кредиту не є надто поширеним випадком у банківській практиці, то нарахування бонусів не є істотним стимулом для додаткового їх здійснення. Тому більш ефективними є програми, які здійснюються банком спільно з іншими підприємствами. Переважна більшість таких програм створюється банками спільно з підприємствами роздрібною торгівлі, авіаперевізниками, мобільними операторами. При цьому банк нараховує клієнтам бали, які можливо використати для отримання знижок в інших галузях.

Прикладом може служити програма ОTR Банку, за якої при розрахунку карткою клієнту нараховуються бонусні бали, які можна обміняти на майстер-класи, товари, подорожі та інші блага в компаніях, які не входять до групи ОTR Банку [11]. У цьому випадку при нарахуванні балів банк визнає зобов'язання перед компаніями, які будуть здійснювати погашення бонусних балів.

Також можлива ситуація, коли компанії, що включені до програми лояльності, здійснюють погашення балів за вартістю, що є нижчою від справедливої. Тоді банк визнає доходи майбутніх періодів на різницю між справедливою вартістю та вартістю погашення призових балів. А після використання клієнтом призових балів банк нараховує комісійну винагороду.

Проілюструємо облік подібних програм, узявши за основу згадану вище програму ОTR Банку [11] та врахувавши такі обставини:

1. Програма лояльності проводиться банком спільно з іншим підприємством, що займається організацією майстер-класів. Необхідна умова участі в програмі – здійснення розрахунку платіжною карткою.

Бухгалтерські записи з нарахування та погашення призових балів за індивідуальними бонусними програмами

№	Зміст операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн
		Дебет	Кредит	
<i>Відображення нарахування призових балів</i>				
1	Нараховано комісійний дохід за послугами, наданими фізичним особам (за вирахуванням вартості призових балів)	2208	611	8000 – 800 = 7200
2	Нараховані призові бали визнано у складі доходів майбутніх періодів (за справедливою вартістю)	2208	3600	800
<i>Погашення призових балів при нарахуванні клієнту відсоткового доходу за депозитом</i>				
3	Нараховано процентні витрати за депозитом (за стандартною ставкою 15%)	7041	2638	200 000 · 15% / 12 = 2500
4	Відображено донарахування відсотків за депозитом на 0,5% відповідно до умов програми лояльності	3600	2638	200 000 · 0,5% / 12 = 83,33
5	Відсотки за депозитом зараховано на поточний рахунок клієнта	2638	2620, 2625	2583,33

Джерело: складено авторами на основі даних [4; 5; 13].

2. За кожні повні 10 грн розрахунку картою клієнту нараховується 1 бонусний бал (вартість 1 бала становить 0,1 грн). Комісія банку, яку сплачує клієнт за користування послугами банку, складає 3% від суми покупки.

3. На основі статистичної інформації за попередні періоди банк робить припущення, що 50% бонусних балів будуть обмінені клієнтами на призи. Таким чином, справедлива вартість нарахованого балу становить:

$$0,1 \text{ грн} \cdot 50\% = 0,05 \text{ грн.}$$

У даному випадку банк не здійснює відображення в обліку нарахованих доходів майбутніх періодів і зобов'язань з ідентифікацією по кожному клієнту, оскільки достовірно невідомо, хто з учасників скористається нарахованими йому бонусами.

4. Накопичені 3000 балів можуть бути обмінені на участь у майстер-класі, вартість якого становить 300 грн.

5. Відповідно до умов договору з компаніями, які проводять майстер-класи, банк сплачує організатору 90% вартості наданих послуг, а 10% становить комісійний дохід банку.

6. Протягом періоду банком було нараховано 100000 бонусних балів. Один з клієнтів, який набрав 3000 балів, використав їх на участь у майстер-класі.

Відображення банком в обліку зазначеної програми супроводжується такими проведеннями (табл. 4).

Оскільки сучасною є тенденція, коли найбільші банки входять до складу фінансових або фінансово-промислових груп, то в подальшому можливим є нарахування бонусів, які можуть бути обмінені клієнтом на товари або послуги підприємств групи. У такому випадку постає питання коректного відображення подібних призових балів у фінансовій звітності. На нашу думку, має застосовуватися такий підхід:

- ✦ в індивідуальній звітності банку такі призові одиниці повинні відображатись аналогічно бонусним програмам, що здійснюються банком з іншими підприємствами;

- ✦ у консолідованій звітності групи такі бали відображаються аналогічно бонусним програмам, які здійснюються банком самостійно.

Для спрощення процесу консолідації зобов'язання, нараховані за призовими одиницями, які можуть бути обмінені на товари чи послуги компаній групи, мають відобразитися на додатковому рахунку.

Якщо заохочувальні бали мають обмежений термін дії і, отже, обмежений термін використання, то протягом періоду їх дії банк повинен здійснювати перегляд справедливої вартості балів та частки, яка має бути погашена. Після закінчення терміну дії призових балів, усі нараховані доходи майбутніх періодів, які не були визнані в складі відсоткового доходу раніше, будуть віднесені на відповідний дохід після закінчення строку дії балів.

Облік бонусних балів з невизначеним терміном дії є більш складним, оскільки банк повинен оцінити термін, протягом якого вони будуть використані. Ця оцінка повинна регулярно переглядатися, щоб забезпечити визнання заохочувальних балів у складі виручки в належному періоді [9].

Таким чином, використання банком бонусних програм лояльності фактично приводить до зменшення процентного доходу банку в момент нарахування відповідних балів, тому при їх погашенні показники Звіту про прибутки та збитки не зазнають впливу від такої операції, оскільки витрати, пов'язані з їх здійсненням, фактично перебиваються раніше нарахованою вартістю балів. У Примітках до фінансової звітності банк має розкрити припущення, які використовувались при розрахунку справедливої вартості бонусних балів, оскільки така інформація необхідна для розуміння показників звітності користувачами.

Також бонусні програми можуть здійснюватись не лише за рахунок нарахування призових балів. Умови отримання додаткового бонусу можуть передбачатися умовами кредитного договору. Якщо б умовами проаналізованої вище програми UniCredit Bank «Приведи дру-

Бухгалтерські записи з обліку програми лояльності банку, що здійснюються спільно з іншими підприємствами

№	Зміст операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн
		Дебет	Кредит	
<i>Нарахування бонусних балів</i>				
1	Відображено розрахунок клієнтів платіжною картою	2625	2602	1 000 000
2	Нараховано комісійний дохід банку (за вирахуванням вартості призових балів)	3570	6110	$1\,000\,000 \cdot (0,03 - 0,005) = 25\,000$
3	Нараховано зобов'язання за призовими балами в сумі їх майбутнього погашення	3570	3619	$1\,000\,000 \cdot 0,9 \cdot 0,005 = 4500$
4	Визнано доходи майбутніх періодів у частині вартості комісійних доходів	3570	3600	$1\,000\,000 \cdot 0,1 \cdot 0,005 = 500$
5	Списано комісію з розрахункових рахунків клієнтів	2625	3570	30 000
<i>Погашення бонусних балів</i>				
6	Погашено заборгованість перед партнером за програмою лояльності	3619	2600	$300 \cdot 0,9 = 270^*$
7	Відображено комісійні доходи при використанні клієнтом призових балів	3600	6119	$300 \cdot 0,1 = 30^*$

Джерело: складено авторами на основі даних [2; 5; 11].

Примітка: * – при нарахуванні бонусних балів окремому клієнту в обліку банк відобразив зобов'язання вартістю 135 грн ($300 \text{ балів} \cdot 0,9 \cdot 0,005 \text{ грн}$) і доходи майбутніх періодів на суму 15 грн ($300 \text{ балів} \cdot 0,1 \cdot 0,005 \text{ грн}$). Вказані суми перевищують вартість нарахованих зобов'язань і доходів майбутніх періодів при нарахуванні клієнту бонусних балів, оскільки банк робить припущення, що лише 50% балів буде використано клієнтами. Тому при погашенні бонусних балів зобов'язання та доходи майбутніх періодів погашаються ще і в частині коригування на вартість бонусних балів, які за прогнозами не будуть використані іншими клієнтами банку. Тому банк не здійснює ідентифікацію при обліку нарахування зобов'язань та доходів майбутніх періодів у розрізі окремих клієнтів. Ідентифікований облік призових балів по клієнтах здійснює аналітичний відділ банку, який передає інформацію про необхідний обсяг нарахувань та кількість використаних балів у бухгалтерію.

га» [10] передбачалося її використання лише тими клієнтами, в іпотечних договорах яких її зазначено, то банк відобразив би цю програму не шляхом нарахування резервів, а визнанням доходів майбутніх періодів, оскільки при підписанні договору клієнту надається право на зменшення власного платежу при виконанні умов програми, за яке він сплачує при погашенні кредиту.

Важливим аспектом використання програм лояльності є забезпечення комплексного підходу до організації та методики їх відображення в обліковій політиці банку, що забезпечить мінімізацію помилок під час їх відображення та підвищить ефективність облікового процесу загалом.

Зміст Наказу про облікову політику банку в частині обліку програм лояльності повинен містити:

- 1) критерії ідентифікації типів програм лояльності, що застосовуються банком;
- 2) методи оцінки та терміни перегляду вартості нарахувань;
- 3) методику відображення кожної програми на бухгалтерських рахунках (у вигляді журналу проведень або облікової моделі);
- 4) перелік припущень, що беруться до уваги при формуванні оцінки ймовірнісних показників.

Також доцільним є додаткове закріплення внутрішніми положеннями переліку осіб, відповідальних за здійснення такої оцінки та передачі необхідної інформації у бухгалтерію та визначення термінів такої передачі, що спростить процес закриття періоду та підвищить ефективність роботи бухгалтерії установи.

ВИСНОВКИ

Існує розмаїття програм лояльності клієнтів, як інструменту стимулювання попиту на банківські продукти, для застосування оптимальної методики їх обліку в кожному окремому випадку потребує визначення та характеристики сутності таких програм як об'єкта обліку та звітності. У результаті проведеного дослідження було встановлено доцільність систематизації використовуваних банками програм лояльності клієнтів з точки зору їх відображення в обліку в чотири сукупності:

- ✦ програми, що відображаються шляхом зменшення доходу від реалізації;
- ✦ програми, вартість здійснення яких включається до витрат на збут;
- ✦ програми, витрати на проведення яких потребують створення резервів;
- ✦ програми, що визнаються у складі доходів майбутніх періодів або зобов'язань перед третіми сторонами.

Дане групування було взято за основу подальшого ілюстрування специфіки методики бухгалтерського обліку програм лояльності в банках (з використанням умов реальних програм, що пропонуються вітчизняними банками своїм клієнтам). Проаналізувавши отримані результати, можна підсумувати, що загалом облік програм лояльності клієнтів в банках забезпечується наявним методичним інструментарієм відповідно до економічного змісту процесів, що виникають при застосуванні цих доволі новачієних для фінансового сектора методів стимулювання клієнтури.

В умовах подальшого загострення конкурентної боротьби між банками слід очікувати на активне застосування диверсифікованих методів залучення та утримання клієнтів, зокрема нетипових для банків програм лояльності, використання яких досі було прерогативою галузей, орієнтованих на роботу з кінцевим споживачем. Це процес супроводжуватиметься необхідністю адаптування методики обліку таких програм до специфіки банківських установ, зокрема, з урахуванням вимог Плану рахунків банків України, Інструкції про його застосування та інших нормативних актів НБУ. З огляду на вищевикладене є підстави вважати, що даний напрям науково-прикладних розробок у сфері банківського обліку має значні перспективи. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 18 «Дохід» від 01.01.2012 р. № 929_013 // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_059/paran2#n2
2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 «Резерви, умовні активи та умовні зобов'язання» від 01.01.2012 р. № 929_024 // Верховна Рада України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_022
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» від 01.01.2012 р. № 929-024 // Верховна Рада України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_024
4. Тлумачення КТМФЗ 13 «Програми, спрямовані на підтримання лояльності клієнтів» від 01.01.2012 р. № 929_029 // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_059/paran2#n2
5. План рахунків бухгалтерського обліку банків України. Затверджений Постановою Правління Національного банку України від 17.06.2004 р. № 280 // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-04>
6. **Дорохова А.** Программы лояльности клиентов: проблемы, применение, учет / А. Дорохова // Grossbuhpro [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://grossbuhpro.kz/article/show/6193>
7. **Сахаров П. О.** Відображення програм лояльності з використанням бонусів у бухгалтерському обліку / П. О. Сахаров // Бізнес Інформ. – 2013. – № 10. – С. 316 – 321.
8. **Серпенінова Ю. С.** Проблемні аспекти облікового відображення бонусних програм лояльності клієнтів / Ю. С. Серпенінова // Вісник СумДУ. Серія «Економіка», 2014. – № 1. – С. 68 – 73.
9. Інтерпретація IFRIC 13 Финансовый учет программ лояльности клиентов // Price Waterhouse Coopers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pwc.ru/ru_RU/ru/ifrs/assets/pwc_ifric13_rus.pdf
10. Умови акційної програми лояльності UniCredit Bank «Приведи друга» // Финансовый портал Минфин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minfin.com.ua/2014/05/05/2658928/>
11. Умови бонусної програми для клієнтів ОTR Банку // ОTR Банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.otpbank.com.ua/privateclients/premium-banking/bonus-program.php>
12. Умови програми лояльності для працівників суб'єктів господарювання – Клієнтів ПАТ «ВіЕс Банк» // VS Банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vsbank.com.ua/ua/individ_service/credits_ind/loyalty_program_credit
13. Умови програми лояльності Діамантбанку // Діамант-банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://loyalty.diamantbank.ua/>
14. Умови участі в акції для користувачів послугою «Альфа Мобайл» від Альфа Банку // Альфа банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.alfabank.ua/ru/press-sluzhba/novosti/startuet-akcija-dlja-aktivnyh-polzovatelei-mobilnogo-prilozhenija-alfa-mobail.htm>

REFERENCES

Dorokhova, A. "Programmy loialnosti klientov: problemy, primeneniye, uchet" [Customer loyalty programs: problems, application, accounting]. Grossbuhpro. <http://grossbuhpro.kz/article/show/6193>

"Interpretatsiia IFRIC 13 Finansovyy uchet programm loialnosti klientov" [IFRIC 13 Financial Accounting for customer loyalty programs]. PriceWaterhouseCoopers. http://www.pwc.ru/ru_RU/ru/ifrs/assets/pwc_ifric13_rus.pdf

[Legal Act of Ukraine] (2012). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_024

[Legal Act of Ukraine] (2012). http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_059/paran2#n2

[Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-04>

[Legal Act of Ukraine] (2012). http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_059/paran2#n2

[Legal Act of Ukraine] (2012). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_022

Serpeninova, Yu. S. "Problemni aspekty oblikovoho vidobrazhennia bonusnykh prohram loialnosti kliientiv" [Problematic aspects of your display loyalty bonus customers]. *Visnyk SumDU. Seriya "Ekonomika"*, no. 1 (2014): 68-73.

Sakharov, P. O. "Vidobrazhennia prohram loialnosti z vykorystanniam bonusiv u bukhhaltenskomu obliku" [Displaying loyalty programs using bonuses in accounting]. *Biznes Inform*, no. 10 (2013): 316-321.

"Umovy aktsiinoi prohramy loialnosti UniCredit Bank «Pryvedi druha»" [Terms promotional loyalty program UniCredit Bank «Bring a Friend»]. *Fynansovyi portal Mynfyn*. <http://minfin.com.ua/2014/05/05/2658928/>

"Umovy bonusnoi prohramy dlia kliientiv OTR Banku" [Terms bonus program for customers OTR Bank]. OTR Bank. <http://ru.otpbank.com.ua/privateclients/premium-banking/bonus-program.php>

"Umovy prohramy loialnosti dlia pratsivnykiv sub'iektiv hospodariuvannia - Kliientiv PAT «ViEs Bank»" [Terms loyalty program for employees of undertakings - Customer JSC "Bank Vieste"]. VS Bank. http://www.vsbank.com.ua/ua/individ_service/credits_ind/loyalty_program_credit

"Umovy prohramy loialnosti Diamantbanku" [Terms Diamant loyalty program]. Diamantbank. <http://loyalty.diamantbank.ua/>

"Umovy uchasti v aktsii dlia korystuvachiv posluhoiu «Alfa Mobail» vid Alfa Banku" [Participation in the promotion of users of "Alpha Mobile" from Alfa Bank]. Alfa bank. <http://www.alfabank.ua/ru/press-sluzhba/novosti/startuet-akcija-dlja-aktivnyh-polzovatelei-mobilnogo-prilozhenija-alfa-mobail.htm>

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ЗОВНІШНЬОГО РЕКРУТИНГУ

© 2015 ПИСАРЕВСЬКА Г. І.

УДК 331.1

Писаревська Г. І. Організація процесу зовнішнього рекрутингу

У статті проаналізовані основні проблеми, тенденції та перспективи розвитку зовнішнього рекрутингу. Обґрунтовано актуальність дослідження технологій роботи рекрутингу та організації його процесу, що підтверджує стабільний попит на послуги кадрових агентств в умовах кризи. Виявлено основні тенденції розвитку сучасного рекрутингу: полегшення роботи по первинному пошуку кандидата через активне використання Інтернету та соціальних мереж, необхідність в утриманні висококваліфікованих кадрів, обмеженість ресурсів на пошук та підбір персоналу, зміна підходу до рекрутингу випускників та студентів, брак висококваліфікованих рекрутерів, відсутність нових високоєфективних технологій найму. Визначено, що для підвищення ефективності рекрутингової діяльності доцільно досліджувати та оцінювати дії конкурентів із залучення перспективних спеціалістів, а також ринок праці для оцінки кандидатів та перспектив найму; прогнозувати джерела залучення талановитих спеціалістів; удосконалювати процедуру оцінки кандидатів; наймати кандидата з урахуванням аналізу усіх його досягнень; персоналізувати рекрутинг, орієнтуючи його на підбір конкретних цінних і талановитих спеціалістів. Обґрунтовано рекомендації щодо необхідності вдосконалення організації процесу рекрутингу, а також виявлено основні напрямки та елементи технологій рекрутмента, що застосовуються агенціями. Перспективою подальших досліджень в цьому напрямку є розробка інструментарію проведення комплексних заходів та стандартизації процесів та технологій рекрутингу.

Ключові слова: зовнішній рекрутинг, хедхантинг, аутплейсмент, аутстафінг, лізинг, стандартний метод пошуку, опис вакансії, професіограма.

Рис.: 1. Бібл.: 11.

Писаревська Ганна Іллівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: norma.75@mail.ru

УДК 331.1

UDC 331.1

Писаревская А. И. Организация процесса внешнего рекрутинга

В статье проанализированы основные проблемы, тенденции и перспективы развития внешнего рекрутинга. Обоснована актуальность исследования технологий работы рекрутинга и организации его процесса, которое подтверждает стабильный спрос на услуги кадровых агентств в условиях кризиса. Обнаружены основные тенденции развития современного рекрутинга: облегчение работы по первичному поиску кандидата через активное использование Интернета и социальных сетей, необходимость в удержании высококвалифицированных кадров, ограниченность ресурсов на поиск и подбор персонала, изменение подхода к рекрутингу выпускников и студентов, нехватка высококвалифицированных рекрутеров, отсутствие новых высокоэффективных технологий найма. Определено, что для повышения эффективности рекрутинговой деятельности целесообразно исследовать и оценивать действия конкурентов по привлечению перспективных специалистов, а также рынок труда для оценки кандидатов и перспектив найма; прогнозировать источники привлечения талантливых специалистов; совершенствовать процедуру оценки кандидатов; нанимать кандидата с учетом анализа всех его достижений; персонализировать рекрутинг, ориентируя его на подбор конкретных ценных и талантливых специалистов. Обоснованы рекомендации относительно необходимости усовершенствования организации процесса рекрутинга, а также охарактеризованы основные направления и элементы технологий рекрутмента, применяемые агентствами. Перспективой дальнейших исследований в этом направлении является разработка инструментария проведения комплексных мероприятий и стандартизации процессов и технологий рекрутинга.

Ключевые слова: внешний рекрутинг, хедхантинг, аутплейсмент, аутстафтинг, лизинг, стандартный метод поиска, описание вакансии, професіограма.

Рис.: 1. Библ.: 11.

Писаревская Анна Ильинична – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: norma.75@mail.ru

Pysarevska G. I. Organization of Process of External Recruiting

The article analyses the main issues, trends and prospects for the development of external recruiting. The relevance of studying techniques of recruiting and organizing of recruiting process is substantiated, which can also be confirmed by the strong demand on the services of employment agencies in the context of crisis. The main trends in the current development of recruiting have been identified: facilitating the work on primary search for candidate by active use of the Internet and social networks, need to retain highly qualified staff, limited resources on search and selection of the personnel, change in the approach to recruiting graduates and students, lack of highly experienced recruiters, absence of new high-effective recruitment techniques. It has been determined that in order to enhance the effectiveness of the recruiting activities it is practical to explore and estimate the actions of competitors in attracting promising specialists, as well as the labor market while evaluating candidates and recruitment prospects; prognosticate the sources for attracting the talented specialists; improve the process for assessment of candidates; hire a candidate on the basis of all his achievements being analyzed; personalize the recruiting, orienting it in the selection of specific valuable and talented specialists. Recommendations concerning the need to improve the organization of the recruiting process have been substantiated, the main directions and elements of the recruiting technology, applied by recruitment agencies, have been described. Prospect of further research in this direction will be development of an instrumentarium for carrying out integrated activities and standardization of processes and techniques of recruiting.

Key words: external recruiting, executive search, outplacement, outstaffing, leasing, standard search, job analysis, job description.

Pic.: 1. Bibl.: 11.

Pysarevska Ganna I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: norma.75@mail.ru

Незважаючи на сучасні кризові умови функціонування економіки України з надто високим рівнем безробіття, на ринку праці спостерігається недостатня кількість кваліфікованих кадрів, які б забезпечували ефективну діяльність підприємства в складних обставинах. У даному випадку з'являється необхідність в рекрутингу як у діяльності з пошуку компетентних співробітників на наявні вакансії, які б відповідали усім вимогам замовника. Рекрутинг сприяє комплектуванню підприємства необхідним висококваліфікованим персоналом. При цьому центри зайнятості надають персонал не дуже високої кваліфікації. Нерідко підприємства не мають можливості самостійно здійснювати рекрутинг. Якщо ж підприємства не мають фінансових коштів для найму, вони здійснюють самостійний пошук працівників, наймають на роботу молодих спеціалістів, які з часом набираються досвіду та переходять в інші фірми вже як досвідчені фахівці. Таким чином, виникає необхідність у залученні висококваліфікованих спеціалістів за умов дотримання конфіденційності. Цей процес забезпечують рекрутингові агенції, які займаються підбором та лізингом персоналу [11].

Рекрутинг як вид підприємницької діяльності виник в Україні порівняно недавно та продовжує розвиватися, оскільки він доволі стійкий до кризових явищ через зростаючу потребу у висококваліфікованих кадрах навіть у складних умовах. Незважаючи на це, серед фахівців немає єдиної думки стосовно необхідності його використання. Деякі спеціалісти вважають, що діяльність рекрутингових агенцій призводить до зростання безробіття, мобільності робочої сили, що негативно впливає на професіоналізм працівників та сприяє зменшенню взаємної лояльності між робітником і роботодавцем.

З іншого боку, існує широко розповсюджена думка, що діяльність рекрутингових агенцій сприяє встановленню цивілізованих, правових відносин між робітником і роботодавцем, підвищує мотиваційні стимули, оскільки завдяки рекрутингу працівники мають можливість знайти високооплачувану роботу та зробити кар'єру.

Усе це обумовлює актуальність даної статті, яка полягає в необхідності дослідження тенденцій рекрутингу, а також у визначенні його технологій роботи та організації його процесу.

Проблемам рекрутингу, ринку праці, управління персоналом, працевлаштування та кадрової політики присвячено наукові праці О. Н. Алліна, С. В. Іванової, С. А. Карташова, А. Я. Кібанова, І. О. Кокорева, М. І. Магури, Ю. Г. Одегова, М. А. Орлової, Дж. Саллівана, Т. Шрайтера та інших вчених [1 – 11].

Аналіз літератури показує, що в працях вчених створено достатнє підґрунтя для дослідження розвитку рекрутингу. Проте проблемам та тенденціям зовнішнього рекрутингу в Україні приділено недостатньо уваги. Наразі необхідні нові дослідження, присвячені тенденціям розвитку зовнішнього рекрутингу, його технологіям та організації його процесу.

Метою статті є дослідження тенденцій зовнішнього рекрутингу, визначення його технологій роботи та організації його процесу.

Існує декілька підходів до визначення рекрутингу. Відповідно до широкого підходу рекрутинг є видом діяльності, сегментом інфраструктури ринку праці, що функціонує завдяки приватним агенціям з підбору персоналу; до вузького – технологією підбору персоналу із зовнішніх джерел шляхом активного залучення потенційних кандидатів для задоволення потреб, що використовується підприємствами та рекрутинговими агенціями [11].

У ході аналізу було виявлено ряд основних тенденцій розвитку сучасного рекрутингу:

- ✦ зниження ролі реклами вакансій на job-порталах та корпоративних веб-сайтах через те, що кандидати вимагають більш правдивої інформації про роботодавців;
- ✦ робота по первинному пошуку кандидата стає легшою, оскільки зараз майже кожного можна знайти в Інтернеті та соціальних мережах, це означає, що організація потоку кандидатів на вакансію вже не є настільки критичною;
- ✦ профіль кандидата у соціальних мережах стає більш ефективним методом підбору, ніж резюме;
- ✦ малоефективні джерела відходять на другий план через те, що такі ресурси, як дошки об'яв, Facebook та ярмарки вакансій не в змозі забезпечити високу якість кандидатів;
- ✦ виникає необхідність в утриманні співробітників, оскільки висококваліфіковані кадри починають себе більш впевненими та не бояться шукати нову, кращу роботу;
- ✦ висока швидкість підбору дозволить рекрутинговим агенціям залучити висококваліфікованих і дефіцитних кадрів;
- ✦ з кожним роком збільшується обмеженість ресурсів на пошук та підбір персоналу, що вимагає від рекрутингових агенцій працювати більш якісно та знаходити клієнтів швидше, ніж конкуренти;
- ✦ зміна підходу до рекрутингу випускників та студентів, що вимагає роботи зі студентами з будь-яких регіонів, проведення маркетингових досліджень для визначення очікувань та побажань майбутніх молодих спеціалістів;
- ✦ гостро стоїть проблема браку висококваліфікованих рекрутерів, що посилює конкуренцію за таланти;
- ✦ відсутність нових високоєфективних технологій найму [9].

Для підвищення ефективності рекрутингової діяльності доцільно:

- ✦ досліджувати та оцінювати дії конкурентів із залучення перспективних спеціалістів;
- ✦ досліджувати ринок праці для оцінки кандидатів та перспектив найму для підприємства;
- ✦ прогнозувати джерела залучення талановитих спеціалістів для підприємства;
- ✦ використовувати відеоінтерв'ю для первинної співбесіди з кандидатом;
- ✦ удосконалити процедуру оцінки для кандидатів, у тому числі доцільно використовувати онлайн-оцінку професійних знань та навичок

кандидатів для підвищення якості відбору та скорочення витрат;

- ✦ наймати кандидата з урахуванням аналізу усіх його досягнень, а не тільки дипломів та професійних статусів;
- ✦ приймати рішення про найм з урахуванням повного масиву даних;
- ✦ персоналізувати рекрутинг, орієнтуючи його на підбір конкретних цінних і талановитих спеціалістів.

Онлайн-пошук співробітників має стати ключовим джерелом кандидатів у рекрутингу. Очікується, що пошук через Мережу талановитих особистостей, не зайнятих активним пошуком роботи, стане масовою практикою. Крім того, їх професійні досягнення, викладені і Інтернеті, можна використовувати для оцінки рівня кандидата.

Отже, новими тенденціями на вітчизняному ринку рекрутингових послуг є використання соціальних мереж, міграція робочої сили та активний пошук висококваліфікованих спеціалістів у всіх регіонах країни.

Останнім часом рекрутинг охоплює майже усі сфери бізнесу. Найстійкішим сектором в Україні залишається фармацевтичний сектор, де найбільшим попитом користуються маркетингологи, зокрема менеджери по продукту, а також менеджери по роботі з ключовими клієнтами. В ІТ-сфері необхідні менеджери; у секторі роздрібної торгівлі – директора магазинів; у сфері фінансів високий попит на бухгалтерів, фінансових контролерів, фінансових аналітиків; банкам здебільшого необхідні спеціалісти з кредитів та антикризові менеджери. Однак спостерігається ряд секторів, які не потребують послуг рекрутингових і кадрових агенцій – агропромисловий комплекс, деревообробна промисловість, наука і освіта. Отже, спеціалізація за галузями промисловості є однією з головних тенденцій та характерна для більшості українських рекрутингових агенцій. За допомогою залучення висококваліфікованого персоналу, який володіє специфікою галузі, має унікальні знання для професійної оцінки кандидатів, можливе закріплення декількох галузей економіки за однією рекрутинговою агенцією.

Назвати точну кількість діючих в Україні рекрутингових агенцій неможливо через те, що деякі консалтингові та тренінгові агенції позиціонують себе як кадрові агенції, при цьому рекрутинг не є для них основним напрямом діяльності. Це доводить, що рекрутинг стає консалтинговою діяльністю, пов'язаною з творчістю, пошуком рішення, можливостей, спільною роботою для пошуку тих рідких спеціалістів, які так потрібні для будь-якого бізнесу.

В умовах кризи спостерігається падіння попиту на багато професій у банківському секторі, у будівництві, нерухомості та страхуванні – в усіх сферах, які безпосередньо пов'язані з інвестиціями. Крім цього, страждають офісні співробітники, без яких можливо обійтися, а також студенти, оскільки в таких умовах підприємства потребують людей з максимальним досвідом та кваліфікацією, які можуть виконувати розширене коло обов'язків. Зберігається попит на виробництво, особливо у сфері народного

споживання, оскільки людям завжди будуть необхідні їжа та товари першої необхідності. Попитом досі користуються аудитори та кваліфіковані фінансисти, які можуть максимально активізувати виробництво та мінімізувати витрати. Можливе перекваліфікування співробітників з високою кваліфікацією та великим досвідом, а також розширення кола обов'язків одного спеціаліста. Завжди потрібен адміністративний персонал, та очікується зростання попиту на тимчасових співробітників [7].

Незважаючи на кризу, рекрутинг очікує значне зростання конкуренції в галузях, що швидко розвиваються – таких, як технології, мобільні платформи, соціальні медіа та медицина. В усіх галузях зростає потреба у висококваліфікованих спеціалістах, технічних спеціалістах та новаторах. У першу чергу це стосується найму на ключові позиції.

Слід відзначити ще одну особливість українського ринку рекрутингових послуг – найбільшу частину ринку займають агенції з підбору спеціалістів середньої та вищої ланки, а позиції нижчого рівня залишаються без уваги.

При цьому ринок висококваліфікованого персоналу досить вузький, і можлива ситуація, коли перекупувати такого кандидата доведеться за дуже великі гроші, що не вигідно самому замовникові. Крім цього, рекрутингові агенції мають низьку фінансову відповідальність по своїх замовленнях, особливо це стосується невеликих агенцій, які не мають можливості повернути кошти замовнику.

За попередні роки суттєво удосконалився інструментарій пошуку нових працівників в організації: інформаційні пошукові системи, Інтернет, соціальні мережі, нові методи роботи з випускниками вищих навчальних закладів, активне впровадження тестування і оцінки кандидатів на вакантну посаду та використання соціальних мереж. Крім цього, сучасний рекрутинг характеризується відсутністю законодавства, що є вкрай негативним явищем.

Відомо, що існують такі джерела з підбору персоналу: *внутрішні* (підприємство власними силами веде пошук персоналу на ринку праці) та *зовнішні* (підприємство залучає рекрутингові агенції для пошуку кандидатів). Для того, щоб визначити оптимальний метод пошуку кандидатів, підприємству необхідно врахувати категорію необхідного фахівця, а також розмір фінансових коштів, виділених для залучення персоналу [6].

Недоліками залучення зовнішніх рекрутерів є можливі великі витрати і конфлікти при перерозподілі посадових обов'язків, висока вирогідність несумісності працівників, тривалий та витратний період адаптації, психологічні проблеми для кандидатів, які працюють на підприємстві, зниження мотивації персоналу підприємства.

Незважаючи на ряд недоліків, доцільно сформулювати такі переваги зовнішніх джерел перед джерелами внутрішнього підбору персоналу:

- ✦ більш широкі можливості вибору кандидатів;
- ✦ поява з приходом нових людей нових ідей, що сприяють розвитку організації, наявність свіжого погляду на проблеми організації;

- ✦ задоволення абсолютної потреби в кадрах як стосовно якості, так і стосовно кількості;
- ✦ зниження ризику виникнення інтриг у колективі, що пояснюється тим, що з приходом нових співробітників він стає менш згуртованим [10].

Крім цього, роботодавець зможе бути в курсі тенденцій ринку праці поза організацією для прийняття обґрунтованих рішень щодо управління персоналом, а також використовувати досвід нових співробітників у процесі їх роботи.

Головною перевагою співробітництва з рекрутинговими агенціями є те, що вони підбирають не просто кваліфікованих, але й інтелектуально розвинених, прогресивно мислячих, психологічно сумісних кандидатів, які відповідають усім вимогам замовника.

Існують основні принципи роботи рекрутингових агенцій: компетентність; надійність; якісна робота; ефективність (витрати, що пов'язані з відбором і наймом, мають бути меншими за ефект); відповідність цілям підприємства; прогресивність та оперативність; науковість; узгодження інтересів кандидатів і підприємства; динамізм (сполучення стабільності та мобільності); конфіденційність; комфортність [8].

Перед тим, як вирішити, з якою рекрутинговою агенцією підприємство має працювати, слід врахувати такі фактори: вартість її послуг, особливості роботи, репутація агенції та тривалість роботи на ринку.

Провідними технологіями сучасного рекрутингу є технології, що використовують стандартний, або прямиий, метод пошуку.

Автором сформульовано основні принципи технології прямого пошуку:

- ✦ комплексність та системність означає розгляд вакансії в системі управління персоналом підприємства;
- ✦ науковість включає використання сучасних методів підбору та оцінки персоналу;
- ✦ планування означає роботу над закриттям вакансії у відповідності з поставленими цілями та у відповідні строки;
- ✦ конфіденційність означає нерозголошення інформації по проекту;
- ✦ аналіз та діагностика включає аналіз ринку праці, потенційних кандидатів, аналіз вакансії;
- ✦ контроль проводиться на всіх етапах процесу рекрутингу та включає надання звіту замовнику;
- ✦ консультування.

Процес стандартного пошуку кандидатів складається з таких основних етапів:

- ✦ отримання заявки на пошук і відбір кандидатів на вакантну посаду від клієнта;
- ✦ визначення у замовника вимог до робітника;
- ✦ визначення основних джерел залучення кандидатів;
- ✦ здійснення пошуку кандидатів;
- ✦ вибір методів відбору;
- ✦ відбір кандидатів, що відповідають вимогам замовника з усіх кандидатів, що претендують на вакантну посаду;

- ✦ презентація замовнику відібраних кандидатів;
- ✦ прийом і оформлення на роботу;
- ✦ адаптація до нового робочого місця [4].

Основні етапи стандартного методу пошуку кандидатів наведені на *рис. 1*.

Особливу увагу при визначенні вимог до кандидата слід приділити повному опису вакансії, оскільки від цього залежить результативність рекрутерської роботи. Кожен опис вакансії має включати опис обов'язків, назву посади, необхідні результати, потреби менеджера, опис типового робочого тижня, інформацію про винагороди та пільги, а також рекрутерську інформацію.

Рекрутерська інформація є орієнтиром при підборі кандидата, портретом індивідуального кандидата та включає фізичні дані, біографію, освіту, професійно-кваліфікаційні характеристики, досвід роботи, особисті якості та здібності, інтелект, інтереси, галузь та підприємства, з яких найбільш прийнятно винайняти кандидата, питання для первинного інтерв'ю, мотиви переходу для роботи до Замовника, умови праці, інформацію про можливе кар'єрне зростання, про підприємство, його корпоративну культуру та структурний підрозділ, інформацію про інтерв'ю [1].

Для формалізації оцінки кандидатів у процесі відбірних процедур рекрутером спільно з представником компанії-замовника складається перелік вимог до кандидата на вакантну посаду (професіограма) [4].

Вона включає відомості, які характеризують саму професійну діяльність та описують вимоги до людини.

У професіограмі зазначається техніко-економічний опис робочого місця, аналіз документації з плінності кадрів, даних про можливі нещасні випадки, детальний опис трудової діяльності працівника; опис вимог до загальної та спеціальної підготовки, що необхідна для виконання даної трудової діяльності. Крім цього, висвітлюються освітні, демографічні, психофізіологічні вимоги до працівника [5].

Повний опис посади служить не тільки інформаційним забезпеченням для самого рекрутера та кандидата і графіком роботи рекрутера, але й інструментом для оцінки замовлення з боку роботодавця [3].

Ринок диктує свої вимоги до технологій надання послуг. І перше з цих вимог – швидкість виконання замовлення. Сучасний керівник повинен оперативно приймати рішення відносно кандидата. Наступна технологія – це проектний підхід. При даному підході робота над кожною вакансією організовується як окремий проект. Над кожною заявкою повинно працювати одночасно від 4 до 8 осіб, кожна з яких виконує свою роль (експерт, рекрутер, key account та ін.). Даний підхід дозволяє досягти високої якості в роботі над кожною вакансією. Фахівців часто дратують некомпетентні претенденти, які «пройшли» через рекрутерів. Це цілком природно, адже рекрутер не може володіти всіма компетенціями фахівця в наочній області, а ті питання, які він задає, не розкривають повністю компетенції кандидата [2].

Щоб вирішити подібне протиріччя, слід ввести Технічну експертизу претендента на відповідність вимогам, що висувуються представниками Замовника та не проводяться самостійно рекрутером.

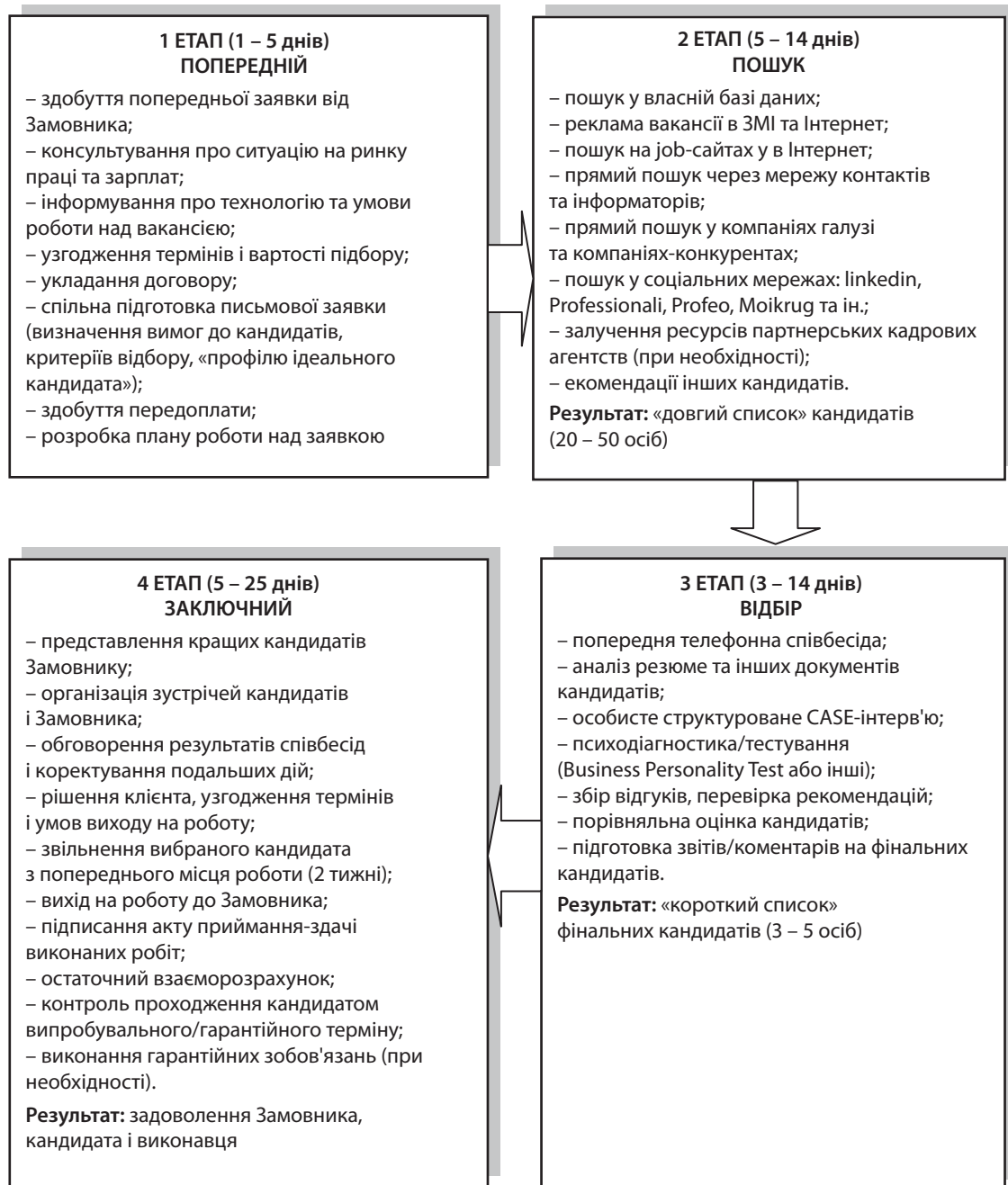

Рис. 1. Основні етапи стандартного методу пошуку кандидатів

Для цього залучаються позаштатні фахівці-експерти в наочній області по основних напрямках діяльності. Це дозволяє звести до мінімуму відсів кандидатів на етапі співбесіди з технічними фахівцями Замовника та звільнити їх від виконання рутинних процедур [2].

Ефективність рекрутера залежить від його знання про компанію, знання про вакансію і розуміння вимог до кандидата, знання джерел пошуку та їх використання для закриття позицій, знання методів оцінки та їх використання в роботі.

Прямий метод пошуку (*хедхантинг*) – вид послуг, при якому компанії, що займаються пошуком та відбором керівників вищої ланки, «переманюють» чітко визначеного ексклюзивного спеціаліста для компанії замовника. Головне завдання агенції – знайти засіб зав'язати відносини з даним кандидатом, зрозуміти, чим даний спеці-

ліст незадоволений на теперішньому місці роботи, його можливі мотиви переходу, і створити умови, при яких даний спеціаліст буде готовий до пропозиції, зробити пропозицію та скоординувати контакт між кандидатом та роботодавцем. Уся робота в цьому напрямку проходить в умовах строгої конфіденційності [4].

Хедхантинг має як позитивні, так і негативні риси: серед позитивних можна виділити всебічне дослідження ринку праці щодо необхідного сегмента, інформування кандидата про наявність вакансії, великий обсяг роботи щодо аналізу вакансії та методів підбору кандидатів. Недоліками можуть бути неспроможність використовувати повністю дану технологію, та порушення етичних принципів при переході кандидата на нове місце роботи.

Окрім основних рекрутингових послуг, широко розповсюджуються і додаткові: *лізинг персоналу* (надан-

ня персоналу на певний період), *аутплейсмент* (процедура «м'якого» звільнення та подальшого працевлаштування робітника), надання консультацій, оцінка, атестація та навчання персоналу, кадровий аудит, підбір та адаптація працівників та ін.

Лізинг персоналу, або тимчасова зайнятість, набувають поширення в Україні як для рекламних компаній, так і для реалізації проектів. Це сприяє обміну досвідом та знаннями між працівниками, а також появі у них вільного часу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, незважаючи на економічну кризу, рекрутинг як вид послуг у сфері роботи з персоналом є затребуваним для сучасного світу. Від ефективно підібраних співробітників залежить робота всієї організації чи підприємства, особливо це стосується висококваліфікованих фахівців та досвідчених керівників. Для цього слід приділити особливу увагу організації процесу рекрутингу, а також кваліфікації рекрутерів з урахуванням сучасних тенденцій ринку праці та сучасного бізнесу. Доцільно використовувати нові високоєфективні технології рекрутингу, що включають удосконалення технології оцінки кандидатів, удосконалення проведення інтерв'ю, а також використання повного масиву даних про кандидата. Це, у свою чергу, сприятиме підвищенню якості наданих послуг, підвищенню професіоналізму рекрутерів, розширенню переліку наданих послуг, а отже, і ефективній діяльності та розвитку рекрутингу.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є налагодження механізмів координації, що дозволять оптимізувати розповсюдження інформаційних потоків між учасниками процесу рекрутингу, а також регулювання процесу рекрутингу. Крім цього, необхідною є розробка інструментарію проведення комплексних заходів та стандартизації процесів і технологій рекрутингу. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Аллин О. Н.** Кадры для эффективного бизнеса. Подбор и мотивация персонала / О. Н. Аллин. – М.: Генезис, 2005. – 248 с.
- 2. Володин Д.** Новые подходы к старым проблемам рекрутинга / Д. Володин, А. Снегирев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kadry.ru/articles/detail.php?ID=1167>
- 3. Иванова С. В.** Искусство подбора персонала: как оценить человека за час / С. В. Иванова. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2014. – 192 с.
- 4. Карташов С. А.** Рекрутинг: найм персонала : учебное пособие / С. А. Карташов, Ю. Г. Одегов, И. А. Кокорев // Под ред. Ю. Г. Одегова. – 2-е изд. – М.: Экзамен, 2014. – 319 с.
- 5. Кибанов А. Я.** Управление персоналом организации: актуальные технологии найма, адаптации и аттестации : учебное пособие / А. Я. Кибанов, И. Б. Дуракова. – М.: Кнорус, 2010. – 368 с.
- 6. Магура М. И.** Поиск и отбор персонала : учебное пособие / М. И. Магура. – М.: Управление персоналом, 2003. – 304 с.
- 7. Орлова М. А.** Специфические особенности работы рекрутинговых компаний [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://psyjournals.ru/sociosphera/2010/n2/35395_full.shtml
- 8. Писаревська Г. І.** Розвиток ринку рекрутингових послуг в Україні / Г. І. Писаревська // Бізнес Інформ. – 2013. – № 10. – С. 227 – 232.

9. Салливан Дж. 25 основных тенденций, проблем и возможностей рекрутинга в 2014 году / Дж. Салливан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kakdelat.ru/about/life.php?ID=6335>

10. Филина Ф. Н. Все сложные кадровые вопросы / Ф. Н. Филина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://biglibrary.ru/category35/book76/part1/>

11. Шрайтер Т. Большой Эл. Секреты эффективного рекрутинга / Т. Шрайтер / Пер. с англ. Е. Мениковой. – М.: Фаир, 2007. – 128 с.

REFERENCES

- Allin, O. N. *Kadry dlia effektivnogo biznesa. Podbor i motivatsiia personala* [Frames for effective business. Selection and motivation of staff]. Moscow: Genezis, 2005.
- Filina, F. N. "Vse slozhnye kadrovye voprosy" [All the complex HR issues]. <http://biglibrary.ru/category35/book76/part1/>
- Ivanova, S. V. *Iskusstvo podbora personala: kak otsenit cheloveka za chas* [Art of personnel selection: how to evaluate a person for an hour]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2014.
- Kartashov, S. A., Odegov, Yu. G., and Kokorev, I. A. *Rekruting: naym personala* [Recruiting: hiring]. Moscow: Ekzamen, 2014.
- Kibanov, A. Ya., and Durakova, I. B. *Upravlenie personalom organizatsii: aktualnye tekhnologii nayma, adaptatsii i attestatsii* [Personnel management: current technology recruitment, adaptation and validation]. Moscow: Knorus, 2010.
- Magura, M. I. *Poisk i otbor personala* [Search and selection of staff]. Moscow: Upravlenie personalom, 2003.
- Orlova, M. A. "Spetsificheskie osobennosti raboty rekrutinyovykh kompaniy" [Specific features of the recruiting companies]. http://psyjournals.ru/sociosphera/2010/n2/35395_full.shtml
- Pysarevska, H. I. "Rozvytok rynku rekrutynhovykh posluh v Ukraini" [Market development recruiting services in Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 10 (2013): 227-232.
- Sallivan, Dzh. "25 osnovnykh tendentsiy, problem i vozmozhnostey rekrutyngha v 2014 godu" [25 key trends, challenges and opportunities of recruitment in 2014]. <http://www.kakdelat.ru/about/life.php?ID=6335>
- Shrayter, T. Bolshoy El. *Sekrety effektivnogo rekrutyngha* [Big Al. Secrets of effective recruiting]. Moscow: Fair, 2007.
- Volodin, D., and Snegirev, A. "Novye podkhody k starym problemam rekrutyngha" [New approaches to old problems recruiting]. <http://www.kadry.ru/articles/detail.php?ID=1167>

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДІАГНОСТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ МАРКЕТИНГОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 КОХАН М. М.

УДК 338.24:33.658

Кохан М. М. Формування системи діагностичних показників маркетингового потенціалу фармацевтичного підприємства

Метою статті є виокремлення системи діагностичних показників маркетингового потенціалу фармацевтичного підприємства в їх сукупності. У результаті аналізу наукових підходів щодо визначення показників маркетингового потенціалу отримано вихідну сукупність показників із складною ієрархічною структурою, в яку, залежно від цілей управління, можуть включатися критерії, що відображають оцінку маркетингової діяльності окремих функціональних підсистем підприємства. Задля врахування вимог повноти, комплексного характеру системи показників, значимості та, як наслідок, – підвищення якості інформаційного забезпечення аналізу маркетингового середовища фармацевтичних підприємств розроблено методику формування інформаційного простору діагностичних показників оцінки маркетингового потенціалу, що заснована на синтезі методів експертного і статистичного аналізу. Такий підхід дозволив значно підвищити достовірність результатів оцінки інформаційної значущості індикаторів маркетингового середовища функціонування підприємства. Експертну оцінку сукупності вихідних показників проведено на прикладі фармацевтичних підприємств: ПАТ «Фармак», ПАТ «Дарниця», ПАТ «Київський вітамінний завод», ПАТ «Науково-виробничий центр «Борщагівський хіміко-фармацевтичний завод». Результати такого аналізу засвідчили наявність потенціалу розвитку фармацевтичних підприємств у напрямку вдосконалення їх маркетингових стратегій.

Ключові слова: управління маркетингом, системний підхід, потенціал маркетингу, фармацевтичне підприємство, експертні методи, метод безпосереднього оцінювання.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 8. **Бібл.:** 10.

Кохан Марія Михайлівна – аспірантка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: mlysyk@gmail.com

УДК 338.24:33.658

UDC 338.24:33.658

Кохан М. М. Формирование системы диагностических показателей маркетингового потенциала фармацевтического предприятия

Kokhan M. M. Forming the System of Diagnostic Indicators of Marketing Capacity of Pharmaceutical Enterprise

Целью статьи является выделение системы диагностических показателей маркетингового потенциала фармацевтического предприятия в их совокупности. В результате анализа научных подходов относительно определения показателей маркетингового потенциала получена исходная совокупность показателей со сложной иерархической структурой, в которую, в зависимости от целей управления, могут включаться критерии, отображающие оценку маркетинговой деятельности отдельных функциональных подсистем предприятия. Для учета требований полноты, комплексного характера системы показателей, значимости и, как следствие, – повышения качества информационного обеспечения анализа маркетинговой среды фармацевтических предприятий разработана методика формирования информационного пространства диагностических показателей оценки маркетингового потенциала, основанная на синтезе методов экспертного и статистического анализа. Такой подход позволил значительно повысить достоверность результатов оценки информационной значимости индикаторов маркетинговой среды функционирования предприятия. Экспертная оценка совокупности исходных показателей проведена на примере фармацевтических предприятий: ПАТ «Фармак», ПАТ «Дарниця», ПАТ «Киевский витаминный завод», ПАТ «Научно-производственный центр «Борщаговский химико-фармацевтический завод». Результаты такого анализа свидетельствуют о наличии потенциала развития фармацевтических предприятий в направлении совершенствования их маркетинговых стратегий.

The article is aimed to select a system of diagnostic indicators of marketing potential of pharmaceutical enterprise in the aggregate. Resulting from analysis of the scientific approaches to determination of marketing capacity, the initial set of indicators with a complex hierarchical structure has been received, which, depending on management objectives, may include criteria that reflect the marketing activities of individual functional subsystems of enterprise. Taking into consideration purposes of completeness, integrated nature of the system of indicators and, consequently, improving the quality of information analysis of marketing environment of pharmaceutical enterprises, a methodology for development of the information space for the diagnostic indicators to evaluate the marketing potential has been elaborated on the basis of synthesizing methods of expert and statistical analysis. This approach has greatly enhanced the credibility of estimation of informative relevance of indicators of the marketing environment where enterprise is functioning. An expert evaluation of the aggregate of initial indicators has been conducted on examples of the following pharmaceutical companies: JSC «Farmak», JSC «Darnytsia», JSC «Kyiv vitamin plant», JSC «Scientific and production center «Borshchahivskiy chemical-pharmaceutical plant». The results of this analysis indicate a potential for development of pharmaceutical enterprises in the direction of improving their marketing strategies.

Ключевые слова: управление маркетингом, системный подход, потенциал маркетинга, фармацевтическое предприятие, экспертные методы, метод непосредственного оценивания.

Key words: marketing management, systemic approach, potential of marketing, pharmaceutical enterprise, expert methods, direct estimation method.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 8. **Библ.:** 10.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Formulae:** 8. **Bibl.:** 10.

Кохан Мария Михайловна – аспирантка, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

Kokhan Mariia M. – Postgraduate Student, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: mlysyk@gmail.com

E-mail: mlysyk@gmail.com

Оцінка маркетингового потенціалу на рівні окремого підприємства є необхідним етапом не тільки маркетингового управління, але більш вагомим стратегічним аналізу й управління підприємством у цілому. Визначення цього показника забезпечує системний погляд на підприємство, дозволяючи по-новому

підійти до проблеми розвитку його ринкових можливостей і довести, що їх оптимально сформована структура є стратегічним потенціалом підприємства, управління яким дозволить підвищити його конкурентоздатність.

Одним з важливих аспектів оцінки маркетингового потенціалу фармацевтичного підприємства є форму-

вання сукупності показників, що входять у систему оцінки структурних складових маркетингового потенціалу. З цією метою проведено аналіз наукових підходів щодо визначення показників маркетингового потенціалу [1 – 7]. Разом з тим досі розроблення цієї проблеми носить описовий характер, відсутнє комплексне чітке уявлення про чинники її виникнення й потенціал розвитку.

Метою статті є виокремлення системи діагностичних показників маркетингового потенціалу фармацевтичного підприємства в їх сукупності.

Аналіз літературних джерел, в яких розглядаються питання оцінки маркетингового потенціалу підприємства, дозволив виокремити такі його структурні складові:

- P_1 – потенціал використання маркетингових ресурсів;
- P_2 – потенціал маркетингових досліджень;
- P_3 – потенціал маркетингової інформаційної системи;
- P_4 – потенціал сегментації цільового споживчого ринку;
- P_5 – потенціал товарної політики підприємства;
- P_6 – потенціал процесу ціноутворення;
- P_7 – потенціал збутової політики підприємства;
- P_8 – потенціал рекламної діяльності підприємства;
- P_9 – потенціал стимулювання збуту продукції;
- P_{10} – потенціал формування громадської думки.

Наступним етапом оцінки маркетингового потенціалу фармацевтичного підприємства є формування сукупності показників, що входять у систему оцінки структурних складових маркетингового потенціалу. Досліджувана сукупність показників є складною ієрархічною структурою, в яку, залежно від цілей управління, можуть включатися критерії, що відображають оцінку маркетингової діяльності окремих функціональних підсистем підприємства. Оскільки маркетингова діяльність підприємства характеризується високим ступенем

складності, то, як наслідок, висока якість інформаційного забезпечення процесів управління нею досягається, насамперед, дослідженням значної кількості показників і зв'язків між ними.

У сучасній економічній літературі існує два основні підходи до формування системи показників, як багатовимірної структури [8]:

- ✦ аналіз узгодженості показників на основі методів експертного опитування (ранжування, метод часткового парного порівняння, метод повного парного порівняння, метод аналізу ієрархій, метод безпосереднього оцінювання);
- ✦ відбір показників на основі статистичних процедур (методи кореляційно-регресійного аналізу, методи дискримінантного аналізу, метод головних компонент, методи вибору репрезентантів груп).

Запропонована методика формування інформаційного простору діагностичних показників оцінки маркетингового потенціалу заснована на синтезі методів експертного і статистичного аналізу, що значно підвищує достовірність результатів оцінки інформаційної значущості індикаторів маркетингового середовища функціонування підприємства. Схема взаємозв'язку блоків методики наведена на *рис. 1*.

У першому блоці методики на основі аналізу літературних джерел генерується початкова сукупність показників оцінки маркетингового потенціалу. З цією метою здійснюється аналіз якісної та кількісної інформації, що характеризує об'єкт дослідження – складові маркетингового потенціалу. Далі здійснюється перетворення інформації з вербального рівня у формалізований, тобто в сукупність критеріїв та ознак об'єкта дослідження. Як результат отримуємо універсальний набір показників, який з урахуванням цілі дослідження – оцінки маркетингового потенціалу – дозволяє здійснити вибір показників і тим самим сформувати початкову їх сукупність.

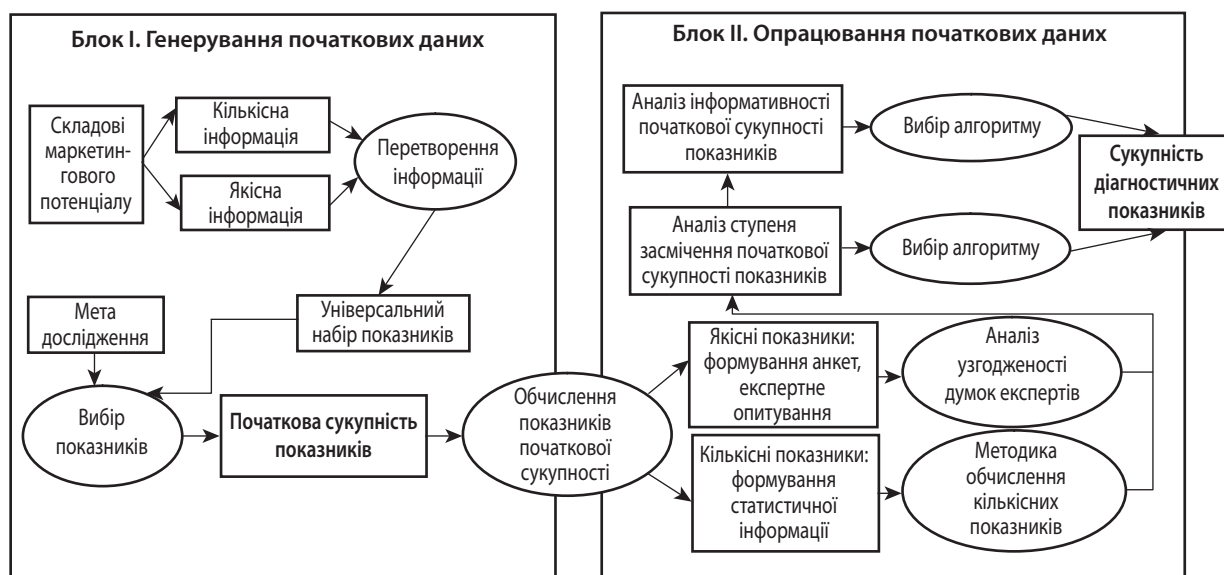

Рис. 1. Методика формування системи діагностичних показників оцінки маркетингового потенціалу

Джерело: власна розробка.

Другий блок методики включає три етапи: обчислення показників, аналіз ступеня їх засміченості та аналіз інформативності.

Спочатку на основі формування статистичної інформації про кількісні показники здійснюється їх розрахунок у відповідності до обраної методики обчислення. З цією метою використовують статистичні матеріали Державної служби статистики України, а також звітні дані фармацевтичних підприємств України, зібрані та опрацьовані самостійно автором, та інформація з Інтернет-ресурсу.

Оцінка якісних показників здійснюється на основі аналізу експертного опитування. З цією метою здійснено формування анкетного листа, який призначений для опитування експертів – менеджерського складу та провідних спеціалістів фармацевтичних підприємств. Метою такого опитування є визначення якісного складу використання маркетингових ресурсів на підприємстві, визначення потенціалу здійснюваних маркетингових досліджень, товарної та цінової політики, збутової діяльності та її стимулювання.

У процесі опитування експертів здійснено анкетування менеджерів та провідних спеціалістів кожного фармацевтичного підприємства. З цією метою m експертів здійснили оцінку маркетингового потенціалу за n якісними показниками по h фармацевтичних підприємствах. Результати експертного оцінювання представлені величинами x_{ij}^h , де i – номер показника, j – номер експерта, h – номер підприємства. Величини x_{ij}^h отримані методом безпосереднього оцінювання, є значеннями з деякого інтервалу числової осі, або бальними оцінками.

Перевагою методу безпосереднього оцінювання у порівнянні з іншими є можливість визначення групової оцінки для кожного з підприємств у вигляді середньозваженої величини [9]:

$$x_i = \sum_{h=1}^l \sum_{j=1}^m q_h x_{ij}^h k_j, \quad (i = 1, 2, \dots, n),$$

де q_h – ваговий коефіцієнт якісних показників порівняння підприємств між собою; k_j – коефіцієнт компетентності експертів. Величини q_h і k_j нормовані, тобто:

$$\sum_{h=1}^l q_h = 1, \quad \sum_{j=1}^m k_j = 1.$$

Можливість отримання групової експертної оцінки шляхом підсумовування індивідуальних оцінок з вагами компетентності експертів і важливості показників ґрунтується на виконанні таких умов [10]: аксіоми теорії корисності фон Неймана – Моргенштерна для індивідуальних і групових оцінок та умов подібності об'єктів (фармацевтичних підприємств) у груповому відношенні, якщо вони невідрізнимі у всіх індивідуальних оцінках.

Коефіцієнти компетентності експертів можна обчислити за апостеріорними даними, тобто за наслідками проведеного експертного опитування. Основною ідеєю цього обчислення є припущення про те, що компетентність експерта повинна оцінюватися за мірою узгодже-

ності його оцінок з груповою оцінкою фармацевтичних підприємств.

Алгоритм обчислення групових оцінок і коефіцієнтів компетентності експертів є ітераційною процедурою, що складається з таких кроків [9]:

1) визначаються початкові умови на кроці $t = 0$:

$$k_j^0 = \frac{1}{m} \quad (j = 1, 2, \dots, m),$$

тобто початкове значення коефіцієнтів компетентності для всіх експертів є однаковим і рівним;

2) обчислюються рекурентні співвідношення для $t = 1, 2, 3, \dots$:

- ✦ групова оцінка для i -го показника на t -му кроці на основі індивідуальних оцінок x_{ij} (h приймається рівним 1, тобто спочатку кожне фармацевтичне підприємство оцінюється індивідуально):

$$x_i^t = \sum_{j=1}^m x_{ij} k_j^{t-1}, \quad (i = 1, 2, \dots, n);$$

- ✦ коефіцієнт нормування:

$$\lambda^t = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m x_i^t x_{ij};$$

- ✦ коефіцієнти компетентності j -го експерта на t -му кроці:

$$k_j^t = \frac{1}{\lambda^t} \sum_{i=1}^n x_{ij} x_i^t, \quad (j = 1, 2, \dots, m-1);$$

- ✦ коефіцієнти компетентності m -го експерта за умови нормування:

$$k_m^t = 1 - \sum_{j=1}^{m-1} k_j^t;$$

3) ознакою закінчення ітераційного процесу є виконання умови:

$$\max(|x_i^t - x_i^{t-1}|) < E,$$

де E – задана точність обчислення.

Збіжність даної ітераційної процедури доведена в [9, 10] для випадку, коли індивідуальні оцінки невід'ємні, думки експертів узгоджені, а об'єкти (фармацевтичні підприємства) не розпадаються на окремі групи.

Експертна оцінка сукупності якісних показників (x_i , $i = \overline{1,46}$) проведена на досліджуваних фармацевтичних підприємствах (h_l , $l = 1, 2, 3, 4$): 1 – ПАТ «Фармак», 2 – ПАТ «Дарниця», 3 – ПАТ «Київський вітамінний завод» (далі КВЗ), 4 – ПАТ «Науково-виробничий центр «Борщагівський хіміко-фармацевтичний завод» (далі БХФЗ). Експертами виступили представники менеджерського складу та провідні спеціалісти (k_j , $j = \overline{1,10}$). Кожному рівню маркетингового потенціалу в подальшому поставлено у відповідність числове значення: високий – 4, достатній – 3, низький – 2 та незадовільний – 1.

Результатами експертного оцінювання є сукупність оцінок x_{ij}^h , приведених до нормованої шкали. На їх основі обчислено групові оцінки за якісними показниками маркетингового потенціалу і коефіцієнти ком-

петентності кожного з експертів. Для цього використано алгоритм безпосереднього оцінювання із заданим рівнем точності $E = 0,001$.

Групові оцінки фармацевтичних підприємств для кожного показника на t -му кроці на основі індивідуальних оцінок наведено в *табл. 1*.

Варто зауважити, що для кожного підприємства використано індивідуальну кількість ітерацій. Зокрема, заданого рівня точності $E = 0,001$ досягнуто для першого підприємства на першому кроці, для другого підприємства – на другому кроці, а для третього і четвертого – на третьому (*табл. 2*).

Таблиця 1

Результати застосування алгоритму перевірки узгодженості думок експертів для фармацевтичних підприємств

Показник	Групова нормована оцінка показника за фармацевтичними підприємствами			
	ПАТ «Фармак» ($t = 1$)	ПАТ «Дарниця» ($t = 2$)	ПАТ «КВЗ» ($t = 3$)	БХФЗ ($t = 3$)
1	2	3	4	5
<i>П₁ – потенціал використання маркетингових ресурсів</i>				
Рівень кваліфікації маркетингового персоналу	0,136	0,152	0,044	0,203
Рівень існуючої системи підвищення кваліфікації	0,109	0,167	0,184	0,212
Рівень креативності маркетингового персоналу	0,085	0,177	0,029	0,061
Рівень автоматизації праці маркетингового персоналу	0,177	0,159	0,086	0,372
<i>П₂ – потенціал маркетингових досліджень</i>				
Рівень наявності необхідної інформації для прийняття маркетингових рішень	0,109	0,122	0,265	0,126
Рівень ефективності роботи системи прогнозування	0,070	0,166	0,086	0,050
Рівень відповідності тематики здійснюваних досліджень ринковим тенденціям	0,085	0,136	0,132	0,100
Рівень якості використовуваних методів і методик проведення досліджень	0,092	0,182	0,074	0,040
Рівень використовуваних програмних продуктів	0,182	0,177	0,153	0,342
Рівень технічної озброєності відділу маркетингу	0,174	0,152	0,114	0,341
Наявність документів, що визначають місію, стратегію та цілі компанії	0,192	0,154	0,016	0,016
Наявність стандарту корпоративних цінностей	0,044	0,154	0,016	0,016
Наявність корпоративного комунікативного стандарту	0,044	0,154	0,016	0,016
Рівень урахування орієнтації на споживача в мотиваційній системі компанії	0,201	0,138	0,265	0,115
Рівень поінформованості працівників компанії про вищевказані документи і стандарти	0,208	0,172	0,447	0,350
Рівень знань працівниками всіх вищевказаних документів	0,173	0,181	0,218	0,298
Рівень дотримання працівниками стандартів	0,136	0,182	0,132	0,209
<i>П₃ – потенціал маркетингової інформаційної системи</i>				
Рівень забезпеченості необхідними довідниками, каталогами, газетами, журналами та іншими друкованими виданнями, ув т. ч. комп'ютерними БД і каталогами	0,128	0,166	0,287	0,212
Рівень забезпеченості первинними даними про ринок і внутрішнє середовище	0,208	0,135	0,218	0,100
Наявність та рівень ефективності використання інформаційних ресурсів Інтернет	0,147	0,110	0,169	0,148
Наявність та рівень ефективності використання Інтернет-сайту	0,144	0,152	0,071	0,061
<i>П₄ – потенціал сегментації цільового споживчого ринку</i>				
Рівень задоволеності клієнтів	0,143	0,135	0,136	0,273
Рівень довіри клієнтів до компанії	0,201	0,152	0,227	0,280

1	2	3	4	5
<i>П₅ – потенціал товарної політики підприємства</i>				
Рівень якості товарів	0,198	0,177	0,297	0,186
<i>П₆ – потенціал процесу ціноутворення</i>				
Рівень ефективності обраної цінової стратегії	0,155	0,177	0,345	0,230
Наявність та рівень ефективності кон'юнктурних досліджень ринку	0,126	0,094	0,016	0,016
Наявність та рівень ефективності досліджень еластичності попиту за ціною	0,044	0,048	0,016	0,016
Наявність та рівень ефективності облікової системи витрат	0,127	0,048	0,169	0,016
<i>П₇ – потенціал збутової політики підприємства</i>				
Рівень якості викладки	0,143	0,096	0,169	0,115
Рівень якості оформлення вітрин	0,093	0,098	0,056	0,061
Наявність використання власного фірмового торговельного обладнання	0,044	0,048	0,016	0,016
<i>П₈ – потенціал рекламної діяльності підприємства</i>				
Рівень економічної та психологічної ефективності рекламних засобів і засобів комунікації	0,101	0,134	0,086	0,050
Рівень якості реклами	0,144	0,166	0,198	0,115
Рівень відомості брендів (торгових марок)	0,175	0,183	0,132	0,096
Рівень іміджу компанії	0,128	0,167	0,076	0,084
<i>П₉ – потенціал стимулювання збуту продукції</i>				
Рівень ефективності використовуваної системи оплати праці і мотивації	0,154	0,161	0,132	0,249
Рівень ефективності системи знижок	0,102	0,183	0,065	0,129
Наявність та рівень креативності	0,093	0,152	0,056	0,110
Рівень ефективності проведених акцій	0,163	0,136	0,136	0,039
<i>П₁₀ – потенціал формування громадської думки</i>				
Рівень впізнаності брендів (торгових марок)	0,165	0,167	0,117	0,148
Рівень проникнення знань про фірму (нагадування компанії в ЗМІ)	0,085	0,132	0,029	0,096
Тип нагадувань	0,192	0,048	0,016	0,387
Характер публікацій	0,192	0,154	0,016	0,016
Характер інформаційних поведів	0,192	0,048	0,016	0,016
Наявність та рівень ефективності додаткових каналів комунікації	0,057	0,048	0,016	0,016
Рівень ефективності маркетингових комунікацій, спрямованих на формування попиту	0,145	0,167	0,092	0,082

Джерело: власна розробка.

Таблиця 2

Розрахунковий та заданий рівні точності для перевірки узгодженості думок експертів

Підприємство	E ¹	E ²	E ³	E
ПАТ «Фармак»	0,00095	–	–	0,001
ПАТ «Дарниця»	0,001184	0,000282	–	0,001
ПАТ «КВЗ»	0,007613	0,002593	0,000827	0,001
БХФЗ	0,005358	0,002683	0,001008	0,001

Джерело: власна розробка.

У табл. 3 наведено коефіцієнти нормування та коефіцієнти компетентності кожного експерта на t -му кроці алгоритму. Крім того, розраховано групову оцінку компетентності експертів по досліджуваних фармацевтичних підприємствах. Близька до нуля варіація даної групової оцінки (0,24%) свідчить про узгодженість думок експертів стосовно рівня маркетингового потенціалу підприємств за обраними якісними показниками.

Усереднення групових оцінок за показниками по кожному фармацевтичному підприємству дало можливість визначити рівень його маркетингового потенціалу за початковою сукупністю якісних показників (рис. 2).

Як видно з рис. 2, високий (проте близький до достатнього) рівень маркетингового потенціалу за усередненими якісними показниками присвоєно експертами фармацевтичному підприємству ПАТ «Дарниця», достатній рівень – ПАТ «Фармак» і низький – ПАТ «КВЗ» і БХФЗ. Такі результати свідчать про наявний потенціал розвитку фармацевтичних підприємств у напрямку вдосконалення їх маркетингових стратегій.

ВИСНОВКИ

Таким чином, запропонована методика формування системи діагностичних показників оцінки маркетин-

Таблиця 3

Оцінка компетентності експертів

Підприємство Експерт	ПАТ «Фармак» (k_j^1)	ПАТ «Дарниця» (k_j^2)	ПАТ «КВЗ» (k_j^3)	БХФЗ (k_j^3)	Групова оцінка компетентності експертів	
1	0,0896	0,0819	0,0721	0,1169	0,0901	
2	0,1074	0,1141	0,1258	0,1132	0,1151	
3	0,0984	0,0908	0,0795	0,0795	0,0871	
4	0,0920	0,0915	0,1492	0,1384	0,1178	
5	0,0918	0,0917	0,1056	0,0962	0,0963	
6	0,0911	0,0856	0,1267	0,1019	0,1013	
7	0,0827	0,0862	0,0802	0,0513	0,0751	
8	0,0891	0,0974	0,0822	0,0641	0,0832	
9	0,1117	0,1114	0,1001	0,1139	0,1092	
10	0,1463	0,1494	0,0788	0,1248	0,1248	
Коефіцієнт нормування	$\lambda^1 = 0,08744$	$\lambda^2 = 0,088189$	$\lambda^3 = 0,103697$	$\lambda^3 = 0,099804$	Коефіцієнт варіації	0,0024

Джерело: власна розробка.

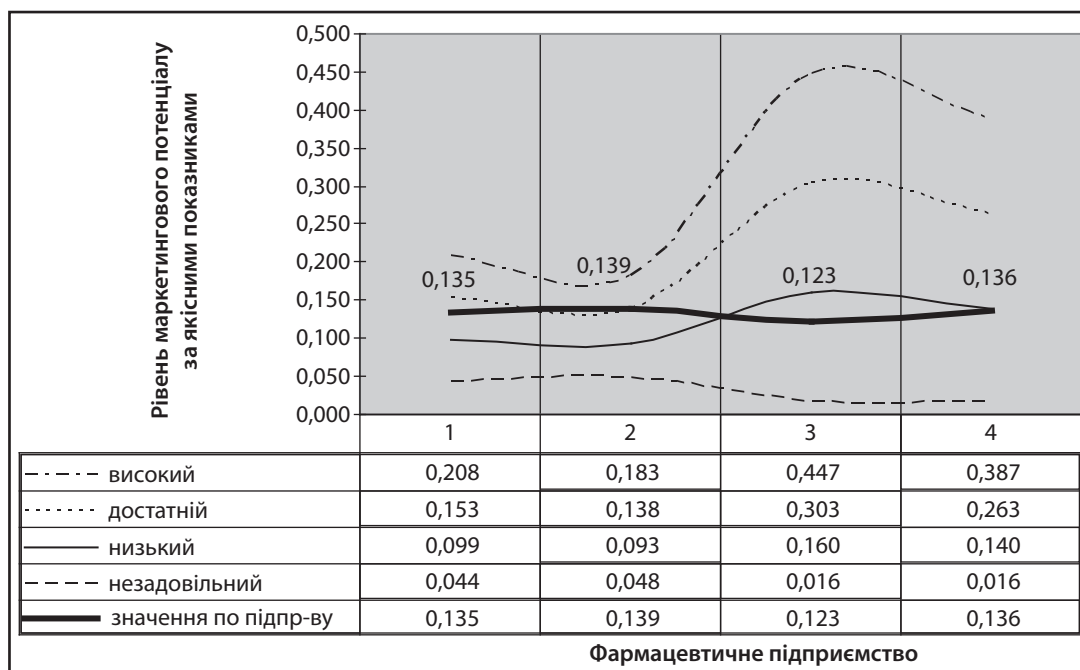

Рис. 2. Середні значення маркетингового потенціалу досліджуваних фармацевтичних підприємств

Джерело: власна розробка.

гового потенціалу дозволила провести згортку інформаційного простору ознак з урахуванням наведених вище вимог повноти, комплексного характеру системи показників, значимості, тощо і, як наслідок, – підвищити якість інформаційного забезпечення аналізу маркетингового середовища фармацевтичних підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кревенс Д. В.** Стратегический маркетинг / Д. В. Кревенс / Пер. с англ. – 6-е изд. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2003. – 752 с.
2. **Патрушева Е.** Методика оценки состояния маркетинга на предприятиях / Е. Патрушева // Маркетинг. – 2002. – № 1. – С. 80 – 85.
3. **Гетьман О. О.** Підвищення ефективності функціонування підприємств на засадах упровадження маркетингового механізму управління їх діяльністю : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спеціальність 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / О. О. Гетьман. – Дніпропетровськ, 2003. – 23 с.
4. **Куденко Н. В.** Маркетингові стратегії фірми : монографія / Н. В. Куденко. – К. : КНЕУ, 2002. – 245 с.
5. **Телетов О. С.** Маркетинг продукції виробничо-технічного призначення : монографія / О. С. Телетов. – Суми : Вид-во СумДУ, 2002. – 231 с.
6. **Браун М. Г.** Сбалансированная система показателей: на маршруте внедрения / М. Г. Браун / Пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 226 с.
7. **Берестов В. Л.** Анализ и оценка маркетинговой деятельности промышленного предприятия / В. Л. Берестов, С. А. Афонина // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 1 (25). – С. 12 – 22.
8. **Сошникова Л. А.** Многомерный статистический анализ в экономике / Л. А. Сошникова, В. Н. Тамашевич. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 598 с.
9. **Хабаров С. П.** Экспертные системы / С. П. Хабаров [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://firm.trade.spb.ru/serp/main_es.htm
10. **Уотермен Д.** Руководство по экспертным системам / Д. Уотермен. – М. : Мир, 1989. – 388 с.

REFERENCES

- Braun, M. G. *Sbalansirovannaia sistema pokazateley: na marshrute vnedreniia* [The Balanced Scorecard: the route of introduction]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.
- Berestov, V. L., and Afonina, S. A. "Analiz i otsenka marketingovoy deiatel'nosti promyshlennogo predpriatiia" [Analysis and evaluation of marketing activity of the industrial enterprise]. *Problemy sovremennoy ekonomiki*, no. 1 (25) (2008): 12-22.
- Hetman, O. O. "Pidvyshchennia efektyvnosti funktsionuvannia pidpriemstv na zasadakh uprovdzhennia marketynhovoho mekhanizmu upravlinnia ikh diialnistiu" [Improvement of the marketing management mechanism of their activities]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01*, 2003.
- Kudenko, N. V. *Marketynhovi stratehii firmy* [Marketing strategy firm]. Kyiv: KNEU, 2002.
- Krevens, D. V. *Strategicheskii marketing* [Strategic Marketing]. Moscow: Viliams, 2003.
- Khabarov, S. P. "Ekspertnye sistemy" [Expert systems]. http://firm.trade.spb.ru/serp/main_es.htm

Patrusheva, E. "Metodika otsenki sostoianii marketinga na predpriatiakh" [Methods of assessing the state of marketing in the enterprise]. *Marketing*, no. 1 (2002): 80-85.

Soshnikova, L. A., and Tamashevich, V. N. *Mnogomernyy statisticheskiy analiz v ekonomike* [Multivariate statistical analysis of the economy]. Moscow: YuNITI, 1999.

Tielietov, O. S. *Marketynh produktsii vyrobnycho-tekhnichnoho pryznachennia* [Marketing of products for industrial purposes]. Sumy: SumDU, 2002.

Uotermen, D. *Rukovodstvo po ekspertnym sistemam* [Guidelines for expert systems]. Moscow: Mir, 1989.